

AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)

ASEAD 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
EJSER 6th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES
2-4 Kasım/November 2019 Lara - ANTALYA

BİLDİRİLER KİTABI

PROCEEDINGS BOOK

Sempozyum Onursal Başkanı Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA

I

ASEAD VI. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU 2-4 Kasım 2019 Lara ANTALYA

ASEAD 6. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER SEMPOZYUMU
EJSER 6th INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON SOCIAL SCIENCES
2-4 Kasım/November 2019 Lara - ANTALYA

Sempozyum Onursal Başkanı:

Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA
Bakü Devlet Üniversitesi

Editör:

Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU

ISBN

978-605-5010-56-0

ASTANA YAYINLARI

Adres : Taşkent Cad. Eski 1.Cad. 3/2 Bahçelievler
ANKARA

Telefon : 0 312 230 04 85 İşcep : 0 506 353 94 87

Belgegeçer: 0 312 230 04 89

www.astanayayinlari.com

E-mail: astanayayinlari@gmail.com

Bu kitap sempozyumda sunulmuş olan bildirilerin özetlerini kapsar. Yazıların yasal ve etik sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

31 Aralık 2019

Ankara

II

27 Haziran 2018’de yayımlanan Akademik Teşvik Yönetmeliği Madde 7/9 da belirtildiği üzere “*Tebliğlerin sunulduğu etkinliğin uluslararası olarak nitelendirilmesi için en az beş farklı ülkeden konuşmacının katılım sağlaması esastır.*” Bu kapsamda 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında ANTALYA-Lara’da düzenlemiş olduğumuz ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu akademik teşvik kriterini sağlamaktadır.

astana
yayınlari

Uluslararası Akademik Yayınevi

ASTANA YAYINLARI

Adres : Taşkent Cad. Eski 1.Cad. 3/2
Bahçelievler ANKARA

Telefon : 0 312 230 04 85
İşcep : 0 506 353 94 87
Belgegeçer : 0 312 230 04 89
www.astanayayinlari.com
astanayayinlari@gmail.com

DÜZENLEME KURULU / ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Dilek BARLAS Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ferit İZCİ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurdan KUŞAT Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Burhan BALTACI Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Erlan BAKİEV American University of Central Asia, Kırgızistan
Doç. Dr. Ferihan POLAT Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. İrfan TÜRKOĞLU ASEAD, Türkiye
Doç. Dr. Necati KAYHAN KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Armağan GÜNEŞ Harran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÜNAL Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GEZER ŞEN Fırat Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi H. Burçin HENDEN ŞOLT Bülent Ecevit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÖKDAYI Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Onur Başar ÖZBOZKURT Tarsus Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Senem ALTAN Okan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yağmur KARA Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Öğr. Gör. Dr. Gulhan ABEDALAZIZ MOH'D JALAL AL TURK Ankara Üniversitesi, Türkiye

BİLİM KURULU / SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Giuli ALASANIA University of Georgia, Gürcistan
Prof. Dr. Kemal KARPAT University of Wisconsin, ABD
Prof. Dr. Rifat ŞKRİJELJ University of Sarajevo, Bosna Hersek
Prof. Dr. İrfan MORİNA University of Pristina, Kosova
Prof. Dr. Abdilbaet MAMASIDIKOV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Ali TOMAK Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Burhan BALTACI Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Dilek BARLAS Koç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ertuğ ÖNER Ege Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Feda REHİMOV Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Ferit İZCİ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Georgi GAGANİDZE Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Hasret Elçin KÜRŞAT ÇOŞKUN Yeditepe Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. İrfan KALAYCI İnönü Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kamile AĞGÜL Haliç Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Kakhaber KORDZAİA Caucasus International University, Gürcistan
Prof. Dr. M. Asif YOLDAŞ Avrasya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Metin İŞİK Sakarya Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Muradov Reşad ŞAHBAZOĞLU Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Nasriddin Sadriddinov TALBAKOVİCH Kurgan Tube State University, Tacikistan
Prof. Dr. Nihat BATMAZ Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Rabiyyat ASLANOVA Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan

**AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)**

- Prof. Dr. Rajabov Rajab KUCHAKOVİCH Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Prof. Dr. Rovshan ALİYEV Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Sabahat BAYRAK KÖK Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Seçkin GÖNEN Dokuz Eylül Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Simon GELASHVİLİ Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Süphan NASIR İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Svetlana Tyutyunnykova VLADİMİROVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Tamara Merkulova VYKTOROVNA Kharkiv National University, Ukrayna
Prof. Dr. Teimuraz BERİDZE Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Gürcistan
Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHESENİLİ Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Tologon OMOSHEV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Prof. Dr. Turgut ÖZKAN Beykent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Adem BAYAR Amasya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet Cem ERKMAN Ahi Evran Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ahmet ÜSTÜN Amasya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ainur NOGAYEVA Avrasya Milli Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Ali CİN Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Aripov Abdugani ABDUHAMİDOVİCH Tajikistan State University of Law, Business and Politics, Tacikistan
Doç. Dr. Asiman GULİYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ayfer UZ Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Aykut EKİYOR Gazi Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Barış Tolga EKİNCİ Beykent Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Elnare SAMEDOVA Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Erlan BAKİEV American University of Central Asia, Kırgızistan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ferhunde HAYİRSEVER TOPÇU Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Ferihan POLAT Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Firdaus NOROV Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Gadir BAYRAMLI Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi Türk Dünyası İşletme Fakültesi
Doç. Dr. Gaimi MUKHANOVA T.Riskulov Kazak İktisat Üniversitesi, Kazakistan
Doç. Dr. Geray MUSAYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Gulnara RZAYEVA Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Gülhanım ÜNSAL Marmara Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Hilale CAFEROVA AMEA İdare Etme Sistemleri Enstitüsü, Azerbaycan
Doç. Dr. İrfan TÜRKÖĞLU ASEAD, Türkiye
Doç. Dr. Kadir DABBAĞOĞLU Arel Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Kemal EROL Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Kurbonov Abdukarim RAKHİMOVİCH Tajik State University of Commerce, Tacikistan
Doç. Dr. Mariya KOCHKORBAEVA Kırgızistan İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Kırgızistan
Doç. Dr. Mihai VODA Dimitrie Cantemir University, Romanya
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mutahayira MADZHUNOVA Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Natiq QURBANOV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Necati KAYHAN KTO Karatay Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurbiye UZ Anadolu Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nurdan KUŞAT Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nüsret QURBANOV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Ömer Kürşad TÜFEKÇİ Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Rahmatullo AMİNOV Kurgan Tube State University, Tacikistan
Doç. Dr. Rovshan ALİYEV Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Rustamov Shavkat RAKHİMOVİCH Tajik State University, Tacikistan
Doç. Dr. Saadet GANDİLOVA Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Samir HAMİDOV Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi, Azerbaycan
Doç. Dr. Sharifdzhon Tojiboev GAYBULLOEVİCH Khujand State University, Tacikistan
Doç. Dr. Yonca KÖKSAL Koç Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Zekai ÖZTÜRK Gazi Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahman EREN, Mustafa Kemal Üniversitesi, Türkiye

**AVRASYA SOSYAL VE EKONOMİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ (ASEAD)
EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL AND ECONOMIC RESEARCH (EJSER)**

- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR Kastamonu Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Armağan GÜNEŞ Harran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi A. Buğra HAMŞIOĞLU Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Arzu YİĞİT Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aydın ÜNAL Kırklareli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Bahar AŞCI Karabük Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Burcu GEZER ŞEN Fırat Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem ÇELİKİZ İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan BOZKURT Amasya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Fahrettin GEÇEN İnönü Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hatice BAYSAL Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Hüsnüye AKILLI Nuh Naci Yüksel Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi H. Burçin HENDEN ŞOLT Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Okan AKKIN Ardahan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi İsmail GÖKDAYI Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Kürşat KURTULGAN Artvin Çoruh Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Murat YORULMAZ Yalova Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa FİDAN Yozgat Bozok Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nil Esra DAL Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nuray Hilal TUĞAN Başkent Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nurgün TOPALLI Bozok Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi Nuri YAZICI Bahçeşehir Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Onur Başar ÖZBOZKURT Tarsus Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Salih KALAYCI Bursa Teknik Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Senem ALTAN Okan Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Senem GÜNGÖR Başkent Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Seniha ÜNAY SELÇUK Düzce Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Vahdet ÖZKOÇAK Hitit Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yağmur KARA Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz MOHAN BURSALI Pamukkale Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz SELVİ Harran Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zişan KORKMAZ ÖZCAN Süleyman Demirel Üniversitesi, Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ekin KAYNAK İLTAR Akdeniz Üniversitesi, Türkiye
Dr. Gulhan ABEDALAZIZ MOH'D JALAL AL TURK Ankara Üniversitesi, Türkiye
Dr. Kamil KANIPEK Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC
Dr. Lazlo MARACZ Universiteit van Amsterdam, Hollanda
Dr. Mark FELSHEIM Milwaukee Area Technical College, USA
Dr. Oktay GULİYEV Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi, Azerbaycan
Dr. Zakir ÇOTAEV Manas Üniversitesi, Kırgızistan

DERGİ HAKKINDA

Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)(*Eurasian Journal of Social and Economic Research (EJSER)*) 2013 yılında kurularak, 2014 yılında Türkçe ve İngilizce dilinde yayınlanmaya başlayan ulusal hakemli elektronik bir dergidir.

2017 yılından itibaren Aylık olarak yayınlanmaya başlayan ASEAD (Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi) TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından veri tabanında taranmakta, Doçentlik ve Teşvik başvurularında kabul görmektedir.

ASEAD akademisyenlerin bireysel veya disiplinler arası ortak çalışmalar yapmasına aracılık etmek, genç akademisyenlere yeni ufuklar kazandırarak teşvik etmek, akademisyenlere ortak çalışmalar yapabilecekleri yeni konular hakkında fikir ortamı oluşturmak, yeni kültür ve coğrafyalarla tanışmalarına imkan sağlamak amacıyla sosyal bilimler alanında sempozyumlar düzenleyerek akademik anlamda katkılar sağlamaktadır.

Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nde yayınlanan eserlerdeki görüşler ve sorumluluk yazarına aittir. Yayın hakları saklı olup izinsiz hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Uluslararası hakemli ve alan indekslerinde taranan bir dergi olan Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi'nin tarandığı indexler:

ASEAD Dergisi ULAKBİM DERGİ PARK Linki :

<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/asead/user>

Google
scholar

asos
akademi sosyal bilimler indeksi

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

ESJI Eurasian
Scientific
Journal
Index
www.ESJIndex.org

ROOTINDEXING
JOURNAL ABSTRACTING AND INDEXING SERVICE

JIFACTOR

İletişim Adresi / Contact Info

e-mail: aseadeditor1@gmail.com

Web: <http://dergipark.gov.tr/asead>

(ISSN: 2148-9963)

astana
yayınları

Uluslararası Akademik Yayınevi

İÇİNDEKİLER

MİCHEL BUTOR'UN «DEĞİŞME» ADLI ESERİNDE ÖZNE-MEKÂN ETKİLEŞİMİ Öğr. Gör. Dr. Seldağ BANKIR MESÇİOĞLU	1
GARİFULLA KEYEKOV'UN AYN ER-RIZA ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ Dr. Gülnara ABDRAFİKOVA.....	9
СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСОВ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В 20-30 ГОДЫ В УЗБЕКИСТАНЕ Tashkenbaev Tashtemir TASHKENBAEVICH	13
СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ДУХОВНО – ПРАВСТВЕННОЙ ЖИЗНИ КОРЕННЫХ ЖИТЕЛЕЙ ТУРКЕСТАНА В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД АНГЛО-АМЕРИКАНСКИМИ НАУЧНЫМИ ЦЕНТРАМИ Tashenbaeva Dera ABDURASHIDOVNA.....	20
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EĞİTİM İDEOLOJİSİ VE “ANDIMIZ” METNİ Prof. Dr. Sadık KARTAL	25
SOSYAL BİLGİLER VE SINIF ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEMOKRASİ VE ATATÜRKÇÜLÜK KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFOR ALGILARI Buse SEYHAN	32
ВЗАИМООТНОШЕНИЯ УЧИТЕЛЬ И УЧЕНИК, КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ СТИМУЛ ВЛИЯЮЩИЙ НА КАЧЕСТВО ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ Sevinc ALİYEVA.....	53
MARİA MONTESSORİ EĞİTİM METODU Nurəliyeva Mehriban ZAKİR	59
II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARINDA ODAK VE AŞİRET MEKTEBİ Dr. Hashim TOTONJİ	63
ESKİŞEHİR İL MERKEZİNE AİT HESAP İŞİ TEKNİĞİ İLE İŞLENMİŞ ÜRÜNLERDEN ÖRNEKLER Doç. Dr. Mine CAN	73
EV TEKSTİL TASARIMI Öğr. Gör. Sultan ERDOĞAN.....	86
TÜRK HUKUKUNDA DEMİRYOLU İLE SEYAHAT EDEN YOLCULARIN HAKLARI Dr. Öğr. Üyesi Umut AKDENİZ.....	90
RAFTİNG SU SPORLARI İŞLETMELERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ Öğr. Gör. Ayşe Nur SOYSAL Arş. Gör. Naci BÜYÜKDAĞ.....	99
HASTANELERDE AHP VE TOPSIS YÖNTEMİ İLE PERSONEL SEÇİMİ: ACİL BAKIM HEMŞİRELİĞİ SERTİFİKALI EĞİTİM PROGRAMI ÖRNEĞİ Dr. Hatice ESEN Doç. Dr. Vahit YİĞİT Sevim GÜLDAN	112
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE'NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ: NEDENSELLİK ANALİZİ Gürkan CUNDA Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI.....	129
SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET VE ÖRGÜTSEL PROSOSYAL DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TESPİT EDİLMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA Mehmet KILINÇ Doç. Dr. Vahit YİĞİT Yasin DOĞANŞAH.....	143

EVALUATING A NEW FUTURE IN LOGISTICS WITH MAGNETIC LEVITATION Armin ARAS Doç. Dr. Erkut AKKARTAL	159
SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL PROCESSES IN THE NORTH CAUCASUS IN THE XIX-XXI CENTURIES Kharsiev Boris Magomet-GIREYEVICH.....	167
STRATEJİK YÖNETİMDE VİZYON VE MİSYONUN YERİ VE ÖNEMİ: BİST100 ÖRNEĞİ Öğr. Gör. Yakup Bahadır YÜCEL İlknur YÜCEL Gamze ALAR	177
KAPİTALİST SİSTEME KARŞI ÇÖZÜM DURAĞI: AHİLİK TEŞKİLATI Öğr. Gör. Yakup Bahadır YÜCEL Gamze ALAR İlknur YÜCEL	194
MELEK YATIRIM VE ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ DÜZEYLERİNİN TESPİTİ: AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ Öğr. Gör. Dr. Muhammet Fatih CANBAZ Öğr. Gör. Doğan ÖZTÜRK	204
NASIRALI İSA'NIN ARKA PLANI Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇETİN	225
SİNEMADA KADRAJ DIŞI ALANLARIN ANLATIDAKİ YERİ: YOZGAT BLUES FİLMİ ÖRNEĞİ Eda ARISOY	239
TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNDE ERKEN DÖNEM YABANCI SERMAYE TARTIŞMASI 1950 Dr. Öğr. Üyesi Eren EFE	259
KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE AHŞABIN ÖNEMİ Prof. Dr. İlker USTA	275
SURİYE'DEKİ MİSİR-OSMANLI ÇATIŞMASININ HİCAZ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1831-1833) D. Ali Afify Ali GHAZY	285
TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ Sevcan KURNAZ Rıza KURT	300
MANAVGAT DESTİNASYONUNDA AHMETLER KÖYÜ'NÜN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN Şükrü YILDIRIM Kadir GÖKÇE	313
MANAVGAT'TAKİ MUZ ÜRETİMİNİN TARIM TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN Devrim Olcay KAYA Abdullah DURAK.....	322
DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE PERMAKÜLTÜR UYGULAMALARI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA Dr. Öğr. Üyesi Meriç BALCI Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN	327
SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN Dr. Öğr. Üyesi Meriç BALCI	336
MANAVGAT IRMAĞI'NDA OLTA BALIKÇILIĞININ AV TURİZMİ KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN Yaşar Ulaş ÜNSAL.....	348
NAHÇIVANIN TUNÇ ÇAĞI SERAMİKÇİLİK SANATI Doç. Dr. Toğrul HALİLOV	352
YENİÇAĞDA KAVRAM OLARAK EGEMENLİĞİN ANALİZİ: JEAN BODİN, THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU ÜZERİNE Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ	372
FARKLI İŞLETME STRATEJİSİ UYGULAYAN HAVAYOLU İŞLETMELERİNİN HİZMET KALİTESİ, MÜŞTERİ DEĞERİ VE MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ALGILARININ ARAŞTIRILMASI Öğr. Gör. Dr. Tülav ÖZKAN	390

SİVİL HAVA ULAŞTIRMA İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMINDA 3+1 EĞİTİM MODELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ Öğr. Gör. Dr. Tülay ÖZKAN Dr. Öğr. Üyesi Burcu ALAN	397
ATASÖZLERİ IŞIĞINDA YÖNETİM Prof. Dr. İsmail BAKAN Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĞAN	415
RELATIONSHIPS BETWEEN FATHER INVOLVEMENT LEVEL AND SOCIAL COMPETENCE AND BEHAVIORS OF CHILDREN Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ	422

MICHEL BUTOR'UN «DEĞİŞME» ADLI ESERİNDE ÖZNE-MEKÂN ETKİLEŐİMİ¹

Öğr. Gör. Dr. Seldağ BANKIR MESÇİOĞLU²

ÖZET

Çalışmamızda çağdaş Fransız edebiyatının önde gelen yazarlarından Michel Butor'un 1957 yılında yayımlanan «Değişme» adlı eserinde özne-mekân etkileşimini göstergebilimsel ve fenomenolojik bir bakış açısıyla incelemeyi amaçladık. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lerde ortaya çıkan “Yeni Roman” akımının örnekleri arasında yer alan romanın özgün anlatım tekniklerini inceledik. Roman söylemini analiz ederek, Léon Delmont isimli kahramanın Paris'ten Roma'ya gitmek üzere gerçekleştirdiği bir tren yolculuğu esnasındaki algısında beliren duygu ve düşüncelerinin nasıl oluştuğunu incelemeye çalıştık. Romanda algılayan ve duyumsayan bir Özne olarak beliren Delmont'un kimliğini belirleyen ve dönüştüren asıl etkenin yaşadığı şehirler, Paris ve özellikle Roma olduğunu gözlemledik. Çalışmamızda roman söylemini anlatsal, betisel ve duyusal olmak üzere çeşitli düzeylerde incelememizi sağlayan göstergebilimsel ve fenomenolojik yöntemi kullanarak Michel Butor'un eserinde Özne-Mekân ilişkisinin nasıl anlam bulduğunu çözümlenmeyi amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilimsel-Fenomenolojik Analiz, Roman Söylemi, Mekân, Duygulanım, Algı.

SUBJECT-SPACE INTERACTION IN MICHEL BUTOR'S «LA MODIFICATION»

ABSTRACT

The aim of this study is to examine subject-space interaction from a semiotic and phenomenological point of view in the novel “La Modification” published in 1957 by Michel Butor, one of the leading writers of contemporary French literature. We studied the original narrative techniques of the work, which is one of the examples of the “New Novel” movement that emerged in the 1950s after the World War II. By analyzing the novel discourse, we tried to examine how the feelings and thoughts of the hero Léon Delmont appear in his perception during a train journey from Paris to Rome. We observed that the main factor determining and transforming the identity of Delmont, who appears as a perceiving and sensing Subject in the novel, are the cities he lives in, Paris and especially Rome. In our study, we aim to analyze how the subject-space interaction finds meaning in Michel Butor's work by using the semiotic and phenomenological method that enables us to examine novel discourse at various levels.

Keywords: Semiotic-Phenomenological Analysis, Novel Discourse, Space, Affect, Perception.

¹ Bu makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² İstanbul Üniversitesi, Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, selda_bnkr@hotmail.com

GİRİŞ

Çağdaş Fransız edebiyatının önemli yazarlarından olan Michel Butor ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lerde ortaya çıkan “Yeni Roman” akımının temsilcilerinden biridir. Yazarın çalışmamızda incelediğimiz 1957 yılında yayımlanan “Değişme” adlı eseri de, geleneksel romanın anlatım yöntemlerine karşı çıkan ve yerine yeni yöntemler öneren “Yeni Roman” akımının örnekleri arasında yer almaktadır. Söz konusu akıma ait diğer eserler gibi, « Değişme » romanı da yazar tarafından özgün bir anlatım tarzıyla kaleme alınmıştır. Çalışmamız, özne ve mekân arasındaki etkileşimin göstergebilimsel ve fenomenolojik bir bakış açısıyla incelediğimiz roman söyleminde nasıl belirdiğini ortaya koymaktadır.

1. ROMAN SÖYLEMİ

Michel Butor, Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Claude Simon gibi Fransız edebiyatının önemli yazarları ikinci Dünya Savaşı'nda yaşanan trajik olaylardan sonra geleneksel roman söyleminin insanlık durumunu anlatmada yeterli olmadığını düşünerek yeni anlatım yöntemleri öneren “Yeni Roman” akımını geliştirmişlerdir. Michel Butor'un “Değişme” adlı romanı da bu akıma ait bir eser olarak öncelikle özgün anlatım teknikleriyle dikkat çeker. Bu özgün tekniklerden en belirginini anlatıcının olayları aktarırken kullandığı şahıs seçiminde belirir. Geleneksel roman anlatımında kahramanlar genellikle üçüncü tekil şahıs ya da birinci tekil şahıs olarak sunulurlar; oysa “Değişme” romanında anlatıcı-kahraman kendini ikinci çoğul kişi'yi yani “siz”i kullanarak ifade eder, böylece okuyucuyla roman kahramanı arasında güçlü bir özdeşlik kurulur. Bu ifade tarzı daha romanın ilk satırlarında ortaya çıkar:

“Sol ayağınızı bakır sürgüye basmışsınız, sağ omuzunuzla da sürme kapıyı az daha itebilmek için boşuna uğraşıp duruyorsunuz. Daracık aralıktan içeriye kenarlara sürtünerek sokuluyorsunuz...” (Butor, 1972: 1).

Okur bu « siz » olarak belirtilen kahramanın adının Léon Delmont olduğunu kitabın ortalarında öğrenir; bu özellik de kahramanla ilgili temel bilgileri daha anlatının başında vermeye alışık olan geleneksel romana kıyasla aykırı bir durumdur. Romanda Léon Delmont'un Paris'ten Roma'ya gitmek için gerçekleştirdiği, 22 saate yakın süren bir tren yolculuğu esnasındaki zihinsel yolculuğunu okuruz. İşi gereği sık sık Paris-Roma arasında tren yolculuğu yapan Léon, bu son yolculuğunu bambaşka bir sebeple, özel hayatıyla ilgili aldığı önemli bir karar doğrultusunda gerçekleştirir. Evli, 4 çocuk babası olan, işiyle ve aile hayatıyla ilgili sıkıntılar yaşayan kahraman, 2 senedir birlikte olduğu Roma'da yaşayan genç bir kadın olan Cécile'le birlikte Paris'te yeni bir hayat kurma kararı vermiştir ve bu kararı Cécile'e söylemek üzere Roma'ya gitmektedir. Romanın söyleminde, iki şehir ve iki kadın arasında kalan kahramanın, yaptığı tren yolculuğu sırasında, verdiği kararlar ilgili sorgulamalarını ve iç hesaplaşmaları yansıtan bilinç akışını görürüz.

2. YÖNTEM

Çalışmamızda kahramanın yaşadıklarıyla ilgili algısında beliren duygu ve düşüncelerinin romanın söyleminde nasıl ortaya çıktığını göstergebilimsel ve fenomenolojik bir yaklaşıma dayanarak incelemeye çalıştık. Göstergebilim 1960'larda Algirdas Julien Greimas öncülüğünde ortaya çıkan, temel kuramlarını yapısalci dilbilim uzmanları Ferdinand de Saussure ve Louis Hjelmslev'in yaklaşımlarından alan, incelediği nesnelere anlamlandırma sürecini ortaya çıkarmayı amaçlayan bir bilim dalıdır. Metinler, görseller, objeler, sesler gibi çok çeşitli alanlarda ele aldığı inceleme nesnesinde anlamın nasıl oluştuğunu çözümlenmeyi amaçlayan göstergebilim, dilbilim, mantık, antropoloji gibi çeşitli bilim alanlarından beslenir. 1960'lardan günümüze değin Jacques Fontanille, Claude Zilberberg, Denis Bertrand, Herman Parret gibi çok sayıdaki teorisyenin kuramlarıyla gelişen göstergebilim, 1980 sonrası çözümlenme metoduna fenomenoloji alanından yöntemler de katarak bize öznenin çevresiyle kurduğu anlamlandırma sürecinde algılama ve duyumsama sürecini incelememize olanak sağlar. D. Bertrand'ın da belirttiği gibi "göstergebilim fenomenolojiyle olan bağlarını yeniden etkin hale getirerek öznenin dünyadaki bulunuşunu sağlayan algı ve sözcelemi birlikte düşünmüştür" (Bertrand, 2000:69).³ Bu doğrultuda söylem çözümlenmesinde "algı", "duygular", "beden" gibi öznenin varoluşunu değerlendirecek konular ele alınmıştır.

İncelediğimiz "Değişme" adlı romanda başkahraman Léon Delmont da algılayan ve duyumsayan bir Özne olarak belirir. Algılama ve duyumsama öznenin dış dünya ile, çevresinde bulunanlar ile kurduğu ilişkiyi belirleyen temel eylemlerdir. Bu algılama ve duyumsama sürecindeki en önemli unsur da bedendir. A. J. Greimas ve J. Fontanille'in öne sürdüğü gibi « Dünya algılayan bedenin aracılığıyla anlamlı hale gelir - dile dönüşür" (Greimas & Fontanille, 1991:12).⁴

Göstergebilimsel fenomenolojide Öznenin algısını şekillendiren, yani etrafındaki nesnelere ya da kavramlarla kurduğu ilişkinin şeklini belirleyen unsur bir değerler sistemidir. Özne algıladığı, duyumsadığı nesnenin onda uyandırdığı olumlu ya da olumsuz etkiye göre ondan uzaklaşır ya da yaklaşır. Bu olumlu ya da olumsuz olabilecek değerler Özne'nin varlığında özellikle duygusal boyutta çeşitli etkiler yaratır ve hayat parkurundaki eylemlerini, seçimlerini ve kişilik yapısını etkiler.

"Değişme" romanı anlatıda kullanılan zaman bakımından ilginç bir yapı sergiler. Anlatıda üç zaman - şimdi, geçmiş ve gelecek- içe içe yer alır. Léon yolculuk sırasında trendeki diğer yolcuları, camdan gördüğü manzaraları şimdiki zaman diliminde izler ve yorumlar; diğer taraftan özel hayatıyla ve işiyle ilgili geçmişte olan olayları, yaşadıklarını hatırlar ve değerlendirir.

³ Kitaptan yapılan alıntı tarafımdan çevrilmiştir. Orijinal metin: "en réactivant ses liens avec la phénoménologie, la sémiotique envisage d'un seul tenant l'énonciation et la perception qui assurent ensemble l'insertion du sujet dans le monde".

⁴ Kitaptan yapılan alıntı tarafımdan çevrilmiştir. Orijinal metin: "C'est par la médiation du corps percevant que le monde se transforme en sens – en langue".

Başka bir taraftan da yolculuğu gerçekleştirme amacı olan eşinden ayrılıp sevgilisi Cécile’le birlikte Paris’te yeni bir hayata başlama kararının gerçekleşme aşamasını an be an zihninde hayal ederek gelecekte yaşanabilecek durumları düşünür. Dolayısıyla öznenin algısı bu üç zamanda yaşanan ve yaşanması muhtemel olan olaylara yoğunlaşır; öznenin duygulanım durumu da algı sürecine göre şekillenir ve öznenin kimliğini sürekli bir değişim içine sokar.

3. ÖZNE VE MEKÂN

“Değişme” romanını incelediğimizde başkahraman Léon’un yani Özne’nin kimliğini belirleyen ve dönüştüren etkenin özellikle şehirler, yaşadığı şehir Paris ve çok sevdiği, sık sık seyahat ettiği Roma olduğunu görürüz. Léon’un dış dünya olarak kabul edebileceğimiz bu şehirlerle kurduğu ilişki kendi iç dünyasında, duygusal durumundaki değişikliklerle yakından ilgilidir. Léon’un Paris ve Roma şehirleriyle ilgili algısını incelediğimizde bu iki şehrin imgesinin Özne’nin algısında sürekli çatıştığını ve sahip oldukları karşıt değerlerle çok kesin bir şekilde ayrıldığını görürüz. Bir tarafta yıpranmış bir evlilik hayatını, sıkıcı bir işi, monoton bir yaşantıyı barındıran Paris vardır. Karısı Henriette, Léon’un sözleriyle onu “bir takım aile geleneklerinin ağında tutsak edip kısıklıvrak bağlamaya” çalışıyordur (Butor, 1972: 12). Her geçen gün daha da uzaklaştığı çocuklarından ayrılmamak ve işindeki itibarını kaybetmemek için Henriette’ten boşanma kararını senelerdir erteler. Öznenin algısında Paris’in farklı görünüşleri doğrudan bu mutsuz içsel yaşantısını ortaya çıkarır. Paris’in kasvetli havası ve bunaltıcı yaşantısı, öznenin mutsuzluğu, sevmediği bir hayatta tutsak kalmışlık hissi ve yaşlanıyor olduğu korkusuyla özdeşleşir. Romanın söyleminde Paris Léon için olumsuz değerleri barındıran, onu mutsuz eden bir mekân olarak ortaya çıkar.

Léon bu olumsuz etkiden uzaklaşmak için başka bir şehri Roma’yı kendine sığınak olarak görür. Dolayısıyla Paris’in aksine, hayranlık duyduğu Roma Öznenin algısında olumlu bir değer nesnesi olarak belirir. Roma’da bulunan her şeyden, havasından, coğrafyasından, tarihi eserlerinden hayranlıkla bahseder. İş nedeniyle Roma’ya yaptığı tren yolculuklarının birinde tanıştığı, Roma’da yaşayan sevgilisi Cécile ise bu şehrin yüzü gibidir onun için. Roma ve Cécile, Paris’te içinde bulunduğu tutsaklıktan kurtulmak için Léon’un deyişiyile “biricik kurtuluş yolu”dur (Butor, 1972: 14). Yine Léon’un deyişiyile Cécile ona “özgürlük” ve “büyülenme duygusu”nu tattırması (Butor, 1972: 12), “bambaşka bir yaşam” (Butor, 1972: 12) ve “sihirli görünen bir gençlik kürü” (Butor, 1972: 14) sunmuştur. Öznenin algısında bu iki şehir ve iki kadın taşıdıkları olumlu ve olumsuz değerlerle sürekli bir karşılaştırılma halindedir. Romanın birçok bölümünde gördüğümüz o karşılaştırmalardan bir kaçı şunlardır:

“Eğer Cécile, o kurtarıcınız, o bir nefeslik hava, sizi güçlendiren, aydınlık ve mutlu ülkeler müjdecisi, o iyiliksever el, Cécile olmasaydı çoktan iç sıkıntısı ve hiçlik denizine, insanı yıpratıcı ve iç karartıcı o monotonluğun... boğucu derinliklerine batıp giderdiniz; bu yol ... o büyüleyici varlığa, bir tek bakışıyla sizi o korkunç karikatür yaşamdan kurtarabilecek, ... gücünüzü tüketen o aileyi unutturarak, sizi bir anda kendi kendiniz kılacak Cecile’e uzanıyor” (Butor, 1972: 14).

“Roma’da tattığınız o bambaşka yaşam, Paris’teki ev onun gölgesi bile olamazdı” (Butor, 1972: 12).

“Paris sonbaharının ardından kavuşulan bir ilkbahar gibi, o pırıl pırıl Roma havasına ... sizi büyüleyecek olan yan sokakları adım adım gezmekten sizi alıkoyacak tüm engellerden uzak, g önlünüzce dalabileceksiniz” (Butor, 1972: 15).

Roman söyleminde beliren Öznenin algısındaki bu iki şehrin yapısına baktığımızda aşağıdaki tabloda yer alan karşıt değerlerle belirdiklerini görürüz.

Paris	Roma
Tutsaklık	Özgürlük
Karanlık	Aydınlık
İç sıkıntısı	Huzur
Kasvetli	Büyüleyici
Nefret	Hayranlık
Zayıflatan	Güçlendiren
Yaşlılık- Yaşamın sonu	Gençlik- Yeni bir yaşam başlangıcı
Mutsuzluk	Yaşama sevinci

Görüldüğü gibi bu iki şehir tam bir karşıt değerler sistemi içerisinde Léon’un varoluşunu ve yaşam şeklini belirler. Roma ve Paris’in Léon üzerindeki tüm bu etkilerini incelediğimizde bu iki şehrin sahip olduğu değerlerle anlatıda basit bir mekân dekoru olmanın ötesine geçtiğini, Özneyi eylemlerinde ve duygularında yönlendiren, şekillendiren manipülatör eyleyenler olduklarını görürüz.

Léon, Roma’yı tarihsel, kültürel ve mimari özellikleriyle tüm dünyanın başkenti gibi görür. Burada turist olma hissini sever. Şehirdeki tarihi ve kültürel zenginlik Cécile’in gençliği ve enerjisiyle birleşince Paris’te kendini güçsüz, yaşlı ve eksik hisseden Özne üzerinde tamamlayıcı, iyileştirici ve gençleştirici bir etki yaratır. Aynı zamanda Roma ve Cécile, Léon’da keşfetme ve öğrenme arzusunu besler.

Léon’un Roma’ya olan sevgisi Cécile’le birlikte daha da artar. Şehre olan ilgisi o kadar yoğundur ki Paris’teyken bile Roma’da geçirdiği zamanları düşünür, Paris sokaklarında Roma’dan izler arar.

“Cécile’e olan tutkunuz tüm Roma sokaklarını öylesine renklendiriyor ki, Henriette’in yanında Cécile’i düşler, Paris’te iken Roma’yı yaşar oldunuz” (Butor, 1991: 62).

Anlatının başında kahraman Roma’ya olan sevgisinin nedeninin Cécile’e olan aşkı olduğunu düşünür. Önceleri eşi Henriette’ten ayrılıp Cécile’le birlikte yeni bir hayat kurma düşüncesi onu korkutur, ancak Cécile’in gitgide bu durumdan rahatsız olması, sitemli halleri bu ayrılık kararını almasına neden olur. Cécile’e tanıdıkları aracılığıyla Paris’te bir iş bulur, karısından ayrılacağını ve birlikte Paris’te kuracakları yeni yaşamı Cécile’e müjdelemek için bu tren yolculuğunu yapar. Ancak yolculuk sırasında Öznenin düşünce akışında değişiklikler meydana gelmeye başlar. Önce Cécile’siz bir Roma’nın onun için ne ifade edeceğini sorgulamaya başlar ve bu durum onu korkutur:

“Belki de Cécile olmayınca, Roma’ya gelmek için hiçbir istek duymaz olursunuz... Artık bundan böyle, «Ölümsüz Kent» dedikleri Roma’nın size çöl gibi gelmesinden, sizi buraya çeken ve bağlayan kadının yokluğunda tüm istek ve gücünüzü yitirmekten korkuyorsunuz. [...] Böylece, bundan böyle, Cécile yerine siz Romalı olacaksınız, işte bunun için, daha Roma’dayken ve Roma anıları Paris yaşamıyla örtülüp canlılığını yitirmeden evvel sizi elinden geldiğince yararlandırırsın istiyorsunuz bilgilerinden...” (Butor, 1972: 32).

Bu alıntı Léon, Cécile ve Roma arasındaki ilişkiyi farklı bir boyutta görmemizi sağlar. Roma’nın Léon için Cécile’den bağımsız bir anlam ifade ettiğinin görürüz. Cécile, Léon ile Roma arasındaki bir bağ, ona şehri daha iyi tanıtan, şehirle ilgili daha çok bilgi sahibi olmasını sağlayan bir aracı olarak belirir, ve Léon, Cécile olmadan Roma’nın üzerinde yarattığı olumlu değerleri, sahip olduğu /istek/, /güç/ gibi yetileri, yaşam enerjisini kaybetmekten korkar.

Bu sorgulamadan sonra anlatının bir bölümünde Léon, Cécile’in Paris’e geldiği ve burada birlikte geçirdikleri bir zaman dilimini hatırlar. Tam bir sene önce gerçekleşen bu Paris ziyareti sırasında Léon ve Cécile arasındaki ilişkinin başkalaştığını görüyoruz. Roma’da geçirdikleri uyumlu, huzurlu güzel zamanların aksine bu Paris’teki buluşma ikisi arasında tartışmaların yaşandığı, görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı kötü bir tecrübe olur ikisi için de. Paris’te birlikteyken tanıdıkları tarafından görülebileceği korkusu Léon’un Cécile’in yanında duyduğu tüm enerjiyi ve canlılığını alır götürür ve bu ziyaret ikisinin de aklında unutmak istedikleri, birbirlerinden uzaklaştıkları kötü günler olarak kalır.

Léon’un trende, Paris’te Cécile’le geçirdiği bu kötü günleri hatırlamasıyla birlikte aldığı karardan şüphe etme süreci başlar. Roma’da büyük bir tutkuyla aşk yaşadığı kadın Paris’te bambaşka bir görünüme bürünmüştür onun için. Bu düşünceleri aklından uzaklaştırmak istese de başaramaz ve tren Roma’ya yaklaştıkça ilişkilerini sorgulaması da artar. Yolculuğun sonuna doğru yaklaştıkça Öznenin algısındaki dönüşüm hızlanır.

Yolculuğun başında Cécile’le geçen Roma günleri tüm zihnini meşgul ederken, yolculuğun sonuna doğru karısı Henriette’le olan birlikteliklerinin, gençlik yıllarının anıları düşüncelerini kaplar. Yolculuk boyunca yaşadığı anıları düşünerek ve yaşanacakları hayal ederek geçmiş ve gelecekle ilgili tam bir iç sorgulama deneyimi yaşayan Öznenin duygusal ve zihinsel dönüşümünü görürüz. Anlatının sonuna doğru, yolculuğun başında kendinden çok emin bir şekilde gerçekleştirmek istediği Cécile’le birlikte Paris’te yaşama kararının sarsıldığını ve yok olduğunu görürüz.

“Cécile gelmeyecek Paris’e, getirmeyeceksiniz, oysa bu sabah trene binerken kararınız kesindi... Sonra bir süre, kararınızı hala ayakta taşıyordunuz... Evet, Cécile’i Paris’e getirmeyeceksiniz, çünkü bu konuda Cecile’i ve kendi kendinizi aldatmak için ne yapsanız nafile, biliyorsunuz ki ayrılık kaçınılmaz bir son sizin için...” (Butor, 1972: 89).

Léon’un verdiği karardan vazgeçmesinin nedeni Roma ve Cécile’le olan ilişkisini sorguladığında farkına vardığı gerçektir. Önceleri Roma’yı bu kadar sevmesinin nedeninin Cécile’e duyduğu aşk olduğunu düşünürken, aslında Cécile’e duyduğu sevginin nedeninin içindeki Roma aşkı olduğunu anlar ve bunu şu şekilde ifade eder:

“Çünkü bir noktanın iyice aydınlanması gerek: eğer Cécile’i Roma’nın bir çehresi, sesi ve çağırışı olabildiği ölçüde sevdiğiniz bir gerçek ise, ..., eğer Cécile’i Roma’sız ve Roma’nın uzağında sevmiyorsanız, eğer onu Roma nedeniyle seviyorsanız (ne de olsa sizi Roma’ya kavuşturan Cécile olmuştur, şu anda da yine O’dur), yani Cécile sizce Roma’nın Kapısı ise, [...] işte Cécile’i gerçekten bu nedenlerle seviyorsanız, şu noktayı anlamak isterdiniz: niye böylesine büyülüyor sizi Roma, peki bu büyü niye Paris’de bozuluyor, Cécile Paris’de de Roma’nın bir simgesi, bir elçisi olmak istese de niye olamıyor ?” (Butor, 1972: 93).

“İşte böylece Cécile’e duyduğunuz aşk, bakışlarınız altında değişti gitti, bundan böyle bir başka gözle bakacaksınız aşkınıza, bambaşka bir anlama büründü artık, o halde, sakın sakın, soğukkanlılıkla incelemeniz gerek: sizdeki bu «Roma Miti» nin özü ve kapladığı alan nedir, ... gözünüze görünen ululuğu içinde, neler gizlidir gözle görünmeyen çevresinde ? İşte şimdi bu noktaya dikmelisiniz gözlerinizi, ve bu miti, tarihsel alan içinde evirip çevirerek, bunun özel davranış ve kararlarınızla olan bağıntılarını... daha iyi anlamaya çalışmalısınız” (Butor, 1972: 93).

Alıntılarda gördüğümüz gibi Léon için ona kendini iyi hissettiren, hayranlıkla bağlı olduğu asıl değer nesnesi Roma şehrinin kendisidir. Kendinin de belirttiği gibi bu değer nesnesi hayatıyla ilgili davranış ve kararlarında önemli bir rol oynamaktadır. Anlatının sonunda Léon Paris’te ailesiyle olan yaşamını sürdürmeye karar verir. Roma’ya vardığında gelişini Cécile’e haber vermeden dönme kararı alır ve Cécile’le ilişkisini biteceğinden emin bir şekilde olurlarına bırakır.

Paris'teki yaşamında duyduğu eksikliğı doldurmak içinse bambaşka bir karar alır. Roma'yla ilgili bir kitap yazacaktır; Paris'te oturan ama Roma şehrinden çok etkilenen bir adamın, yani kendinin hikâyesini anlatacak, bu şekilde Roma'yla olan derin bağına anlam vermeye çalışacaktır.

SONUÇ

Sonuç olarak “Değişme” romanında tıpkı adında da belirttiğı gibi, kahramanın 22 saat süren yolculuk sırasındaki algısal ve duygusal değışimi izleriz. Bu değışimi dikkatli bir şekilde incelediğimiz zaman Michel Butor'un kahramanın zaman-mekân algısını büyük bir titizlikle kurguladığını görürüz. Léon yolculuğun başında Paris'e yakınken Roma'yı ve Cécile'i özler, eşi ve çocukları gözünde değer kaybeder; Roma'ya yaklaşp Paris'ten uzaklaşırken de tam tersi olur, karısını ve çocuklarını terk edemeyeceğini anlar ve Cécile gözündeki değerini kaybeder. Şehirlere ve hayatında olan kadınlara olan mesafesi ve onlara karşı hissettiğı duygular arasında ters bir orantının oluştuğunu görürüz. Michel Butor titizlikle kurguladığı eserinde zaman ve mekânın bireyin algısındaki, dolayısıyla varoluşundaki önemini etkileyici bir şekilde okuyucusuna aktarmaktadır.

KAYNAKÇA

- BERTRAND, D. (2000). *Précis de sémiotique littéraire*. Paris: Nathan Université.
- BUTOR, M. (1972). *Değişme*. İstanbul: Can Yayınları.
- FONTANILLE, J. (1998). *Sémiotique du Discours*. Limoges : Pulim.
- FONTANILLE, J. (1999). *Sémiotique et littérature*. Paris : Presses Universitaires de France
- GREIMAS, A.J. & Fontanille, J. (1991). *Sémiotique des passions, Des états de choses aux états d'âme*. Paris : Editions du Seuil.
- MARRONE, G. (2017). *Sémiotique et critique de la culture*. Limoges : Pulim.
- TANYOLAÇ Öztokat, N.(2005). *Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*. İstanbul : Multilingual,

GARİFULLA KEYEKOV’UN AYN ER-RIZA ADLI ESERİNİN İNCELENMESİ¹

Dr. Gülnara ABDRAFİKOVA²

ÖZET

Ünlü Başkurt aydını, maarifçi, din adamı Garifulla Keyekov (1861–1918) zengin bir edebî miras bırakmıştır. Yazılı edebî mirasının çok kısmı el yazısı şeklinde korunmasına rağmen G. Keyekov’un hayattayken yayımladığı iki kitabı günümüze kadar ulaşmıştır. Onlar “Ayn Er-rıza” (Rızalık kaynağı, 1900) ve “Divani sıbyan veya Kafiyati sıbyan” (Çocuklar için şiir kitabı veya Çocuklar için kafiyeler, 1903).

Bizi ilgilendiren “Ayn Er-rıza” kitabı G. Keyekov’un tüm eserleri gibi Başkurt manevi kültüründe büyük rol oynamaktadır. Buna rağmen XX. yy. başında Arapça harflerle yerli dilde yayımlanan bu eser hâlâ Krilçeye aktarılarak bilim adamları tarafından incelenmemiş ve sade okurlarca anlaşılacak Modern Başkurtçaya çevrilememiştir. O yüzden bu eserin içeriğini hem sade okurlar hem bilin adamlarının çoğu bilmemektedir.

G. Keyekov’un bu eseri babası ünlü Başkurt sufi şairlerinden olan Gali Sokoroy yani Muhammetgali Gabdelsalih oğlu Keyekov hakkında ve onun tüm hayatını, yaşadığı değişik olayları anlatmaktadır. Eserin içeriğine göre G. Keyekov bu olayları babasının (ihtiyar hazretin) hayattayken söylediği sohbetlerini esas alarak anlatmış, bazı olaylara kendi şahit olmuştur.

Kitapta G. Sokoroy’un tüm hayatı sufilik açısından anlatılır, onun hocaları müşitleri hakkında zengin bilgi verilir. G. Keyekov, babasının din yolunda manevi gelişmesini, Nakşibendi tarikatında yüksek makamlara ulaşmasını detaylı bir şekilde canlı olarak tasvir eder. Bir taraftan eserde Arapça, Farsça, Türkçe’den alınan kelimeler bol bol kullanılırken, diğer taraftan o kelimeler çoğu zaman asıl anlamda değil mecazi anlamda kullanılmıştır. Bu nedenle onları sufilik açısından anlatmak anlaşılabilirliğini kolaylaştıracaktır.

G. Sokoroy hakkında kendinin ünlü eseri “Asar”da ünlü Başkurt maarifçisi R. Fahretdinov da yazar³. O, G. Sokoroy’un hocalarından başka onun dört defa hac yapması, sefer sırasında hacname yazması hakkında da bilgi verir.

G. Keyekov’un babasının din yolunda manevi gelişmesini anlatan Ayn Er-rıza eserini ilim açısından inceleme G. Sokoroy’un eserlerinin manevi kaynağını anlamaya yardım edecektir.

Bu eseri detaylı inceleme ve modern harflerle yayımlama hem G. Sokoroy’un hayatını ve faaliyetini incelemeye, hem onun manevi gelişme yolunu örnek alarak Ural Volga bölgesinde o zamanlarda yaygın olan sufilik geleneklerinin özelliklerini incelemeye imkan verecektir.

Anahtar Kelimeler: Garifulla Keyekov, Ayn Er-Rıza, G. Sokoroy, Ural Volga Bölgesinde Sufilik Gelenekleri.

¹ Bu makale 02-04 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Rusya İlimler Akademisi Ufa Federal Araştırma Merkezi Tarih, Dil ve Edebiyat Enstitüsü Edebiyat Bölümü, gulnara1273@bk.ru

³ Фәхрәтдинов Риза. Асар. Беренсе китап / Инеш һүз авторы Ғ.Б. Хөсәйенов, яуаплы мөхәррире М.Х. Нәзәрғолов. Өфө: Ғилем, 2006. 176 б.

GARİFULLA KEYEKOV'UN AYN ER-RIZA ESERİNİ İNCELEME HAKKINDA

Ünlü Başkurt aydını, maarifçi, din adamı Garifulla Keyekov (1861–1918) zengin bir edebî miras bırakmıştır. Yazılı edebî mirasının çok kısmı el yazısı şeklinde korunmasına rağmen G. Keyekov'un hayattayken yayımladığı iki kitabı günümüze kadar ulaşmıştır. Onlar “Ayn Er-rıza” (Rızalık kaynağı, 1900) ve “Divani sıbyan veya Kafiyati sıbyan” (Çocuklar için şiir kitabı veya Çocuklar için kafiyeler, 1903).

Bizi ilgilendiren “Ayn Er-rıza” kitabı G. Keyekov'un tüm eserleri gibi Başkurt manevi kültüründe büyük rol oynamaktadır. Buna rağmen XX. yy. başında Arapça harflerle yerli dilde yayımlanan bu eser hâlâ Krilçeye aktarılarak bilim adamları tarafından incelenmemiş ve sade okurlarca anlaşılacak Modern Başkurtçaya çevrilememiştir. O yüzden bu eserin içeriğini hem sade okurlar hem bilin adamlarının çoğu bilmemektedir.

Bu eseri detaylı inceleme ve modern harflerle yayımlama hem G. Sokoroy'un hayatını ve faaliyetini incelemeye, hem onun manevi gelişme yolunu örnek alarak Ural Volga bölgesinde o zamanlarda yaygın olan sufilik geleneklerinin özelliklerini incelemeye imkan verecektir.

Bilindiği gibi (1; 3, s. 5–6; 5) Garifulla Muhammetgali oğlu Keyekov 23 Mart (4 Nisan) 1861 yılında Üfü guberniyası Bürü üyezi Teteşle vilayeti (şimdiki Başkörtostan'ın Teteşle rayonu) Eski Cokoroy köyünde doğmuş. El yazılı Başkurt Tarihi eserinde kendi nesli hakkında şöyle bilgi verir: “Kara Gaziz oğlu – Ahmetşeyh, onun oğlu – Abdal Bey, onun oğlu – Çulman Bey, onu oğlu – Kolman Bey, onun oğlu – Dürmen Bey, onun oğlu – Kudaykul Bey, onun oğlu – Kudoyar Bey, onun oğlu – Devletyar Bey: onun oğlu – Devletbay Bey, onun oğlu – İsen Han, onun oğlu – Bırak Han, onun oğlu – Kuçugan Han (Sibirya'da Kusem Han demişler, Osman da derler), onun oğlu – Keyek Bey, onun oğlu – Şerif starşına..., onun oğlu – Gabdessalih imam, onun oğlu Muhammetgali ahund ve müderris, ve işandı. Onun oğlu biz fakir ahund Garifulla oluyoruz...” (1, s. 266).

G. Keyekov ilk eğitimi babasının medresesinde görür, sonra Kazan ve Kasım şehirlerinin medreselerinde okur. 1884 yılından itibaren beş sene Rus Çarlık ordusunda önce er, sonra sağlık görevlisi olarak hizmet eder, subay olarak döner (3, s. 84). Eğitim görürken ve askerdeyken Arapça, Farsça, Rusça dillerini iyice öğrenir.

Askerden dönünce eğitimini devam ettirmek niyetiyle o yine Kazan'a yollanır. Ama 1889 yılının son baharında babasının çok hastalanması sebebiyle eğitimi bırakıp dönmek zorunda kalır. (Aynı yılın 10 (22) Aralıkta babası vefat eder.) O zamandan itibaren G. Keyekov Eski Kurdem köyüne taşınır ve orada yaşar. Önce köydeki mesçidi medreseye dönüştürerek, sonra köylülerin yardımıyla medrese yaptırarak (3, s. 95) ömrü boyunca çocuklara eğitim verir, kendi ve etraftaki köylerde yaşayan halkı aydınlatma işiyle uğraşır.

Belgesel kaynaklara göre 9 Nisan 1891 yılında sınav neticelerine göre imam hatip görevine atanır. 24 Mayıs 1893 yılında ise iyi çalıştığı için ahund unvanı verilir (3, s. 84).

Yukarıda andığımız gibi G. Keyekov'un ilk Ayn Er-rıza kitabı 1900 yılında Kazan'da yayımlanır. Kitabın yazarı onu babası ünlü Başkurt Sufi şairlerinden olan Gali Sokoroy yani Muhammetgali Gabdessalih oğlu Keyekov'un (1826–1889) anısına adar, onun çocukluğundan itibaren ihtiyarlayıncaya kadar hayatını, yaşadığı değişik olayları tasvir eder.

Kitabın içeriğine göre G. Keyekov bu olaylar hakkındaki yorumları babası ihtiyar hazret sağken anlattığı sohbetlere dayanarak yazar ve kendisi de bazı olayların şahidi olmuştur.

Kitapta G. Sokoroy'un tüm hayatı sufilik açısından anlatılır, onun hocaları, müşitleri hakkında zengin bilgi verilir. G. Keyekov, babasının din yolunda manevi gelişmesini, Nakşibendi tarikatında yüksek makamlara ulaşmasını detaylı bir şekilde canlı olarak tasvir eder. Bir taraftan eserde Arapça, Farsça, Türkçeden alınan kelimeler bol bol kullanılmışsa, ikinci taraftan o kelimeler çoğu zaman asıl anlamda değil mecazi anlamda kullanılmış, onları sufilik açısından anlatmak gerekir.

Halkın yücelterek Kutub-Cihan ya da Kutup el-İrekte diye adlandırdığı, Ural-Volga bölgesinde çok müritler hazırlayan sufi Gali Sokoroy 1826 yılında Üfü guberniyası Bürü üyezi Teteşle vilayeti (şimdiki Başkörtostan'ın Teteşle rayonu) Eski Sokor köyünde doğmuş. Anlaşıldığı gibi Sokoroy (Çukuri) lakabı onun köyünün ismine bağlı, onun bu köyden olduğunu gösteren takma adı. El yazılı eserine göre bundan başka onun Beheri (annesinin ismi), Bürü, İrektewi, Keyeki, Gari (Arapça Çukur), İrimburi, Bulgari gibi takma adları da olmuştur (2, s. 185).

Babasından eğitim almaktan başka Muhammetgali Bürü, Usı, Minzele, Belebey üyezlerinin beş en büyük medresesinde, sonra Cterlebaş medresesinde okmuştur. Son medresede biraz okuyunca ona halife unvanı verilir, 1850–1851 yıllarında aynı medresede Şemsetdin Zeki ile beraber okur. Ondan edebiyat sırlarını öğrenir (2, s. 185). Bu yıllar hakkında Ayn Er-rıza kitabında G. Keyekov şunları yazar: "...hazretimiz hayattayken çocukluğundan başlayarak yirmi bir yaşına kadar zamanı kışın medresede okuyarak, yaz aylarında baba yurdunda ev eşleriyle uğraşarak geçirirdi. Babasının tavsiyesi üzerine bir medreseden ikinci medreseye geçmiş, yedi hocanın medresesinde okuyarak on iki ilmi öğrenmiş. Bir de çocukluğundan başlayarak yirmi bir yaşına kadar medreseden medreseye yürürken üç işanın müridi olarak tarikat eğitimi görmüş... Yirmi bir yaşında eğitim görme seferinden dönünce kırk beş yaşına kadar yine dört işanın müridi olup lataif segbe⁴ basamaklarını geçerek vilayet-i sığır makamına⁵ ulaşmıştır" (4, s. 2).

1852 yılında G. Sokoroy doğduğu köye döner ve ömrünün sonuna kadar orada yaşayarak, yukarıda anlatıldığı gibi, 10 (22) Aralık 1889 yılında vefat eder.

Ünlü Başkurt maarifçisi R. Fahretdinov, Asar adlı eserinde G. Sokoroy hakkında şunları yazmıştır: "Babası Gabdessalih'ten ve ondan sonra Muhammetmurat el-Bedeşani'den, Cterlebaş şeyhi Haris bin Nigmatulla'dan, Medine'de şeyh Mazhar hazretlerinden mezun olup ömrünün sonunda mürit terbiye etmiştir. Ömründe dört defa hac yapmış. Bu seferler sırasında yazdığı hacnameleri de var diyorlar. Seferler 1872, 1879, 1880, 1886 yıllarında yapılmıştır" (7, s. 77). Bu parçadan da anlaşıldığı gibi R. Fahretdinov G. Sokoroy'un müşitlerinden başka dört defa hac yaptığı, seferler sırasında hacnameler yazdığı hakkında da bilgiler verilmektedir.

⁴ Lataif sagbe, sufilikte Allaha yaklaştıran yedi merkez, basamak demektir. Onlardan beş en önemlisi: kalp, ruh, sirr (sır, sırlı), hafi (gizli), ihfa (uzaga gizlenen). Sufilerde bu lataiflerle çalışmanın kendi usulleri var.

⁵ Sufiliğe göre şöyle anlamak gerekir: mürit olma döneminde Gali Sokoroy'un yukarıda adı geçen basamakları geçerek vilayeti sığır unvanına ulaşması hakkında anlatılır.

İlk hac seferinden dönünce G. Sokoroy yaşadığı olayları anlattığı bir kitap yazar. Ayn Er-rıza kitabında oğlu Garifulla'nın söylediklerine göre Nesim e-Saba (Doğudan Esen Rüzgâr) diye adlandırılan bu hacname Muhammadiye ve Altı parmak kitapları kadar olmuş. Kazan'dan bir adam bu el yazması kitabı alıp, yayımlayacağım, yayımlayacağım diye uzun süre vadetmiş ancak yayımlamamıştır. Hazret, oğlu vasıtasıyla ona mektup yazmış ve geri vermesini rica etmiş. O adam, yandı, diye cevap vermiş. Sonra bu hacnamenin yanmadığı, Kazan'da elden ele geçerek okunduğu hakkında rivayetler duyulur (4, s. 5). Günümüzde Kazan Federal Üniversitesinin İlmi Kütüphanesinde bulunan bir el yazması eserin Nesim e-Saba adlı bu kitap olduğu tahmin edilmektedir (6, s. 357).

SONUÇ

G. Sokoroy 17 yaşında edebî eserler yazmaya başlamıştır. Tanıp medresesinde ders okutan hocasına adanan medhiyesi ve annesi Gülbahar vefat ettikten sonra yazdığı mersiyesi onun ilk eserlerinden sayılır. Daha sonra ondan fazla şiir kitabı, bunlar arasında Tecvid (Kuran'ı Doğru Okuma Kaideleri, 1860), Dürrü Gali (Gali İncileri, 1873), Şemg Ez-Ziya (Mum Işığı, 1883), Zammı Nezir (Benzeyeni Ekleme, 1888), Medhi Kazan (Kazan'ı Övme, 1889) gibi kitapları yayımlanmıştır. Eserlerinin bazıları bugünlere ancak el yazması şeklinde ulaşmıştır.

F. Keyekov'un babasının din yolunda olgunlaşma basamaklarını tasvir eden Ayn Er-rıza eserini ilmî bakımdan inceleme G. Sokoroy'un eserlerinin ruhî kaynağını anlamak yolunda da önemli bir adım olacaktır.

Daha da önemlisi bu eseri detaylı inceleme ve modern harflerle yayımlama hem G. Sokoroy'un hayatını ve faaliyetini incelemeye, hem onun manevi gelişme yolunu örnek alarak Ural Volga bölgesinde o zamanlarda yaygın olan sufilik geleneklerinin özelliklerini incelemeye imkan verecektir.

KAYNAKÇA

BAŞKORT EZEBİYETİ ANTOLOGİYAHİ. 2 T. XIX Bıuat / Toz. G. B. Hüseyinov, FEHRETDİNOV Rıza. Asar. Berense Kitap / İneş Hüz Avtorı G. B. Hüseyinov, Yauaplı Müherrire M. H. Nezergolov. Üfü: Gilem, 2006. 176 B.

KEYEKOV Garifulla. Başkort Tarihi ve İrekti Nesebi / Tüz., İneş Hüz Avtorı, Anlatma Bireuse M. H. Nezergolov. Üfü: RFA ÜGU TTEİ, 2011. 112 B.

KEYEKOV Garifulla. Gayn Er-Rıza. Kazan, 1900.

NEZERGOLOV M. Garifulla Keyekov // Başkort Ezebiyeti Tarihi. 2 T.: XIX–XX Bıuat Başı Ezebiyeti. Üfü: Başkortostan Kitap Neşriyeti, 1990. 292–300 B-R.

NEZERGOLOV M. H., Z. Y(A). ŞARİPOVA; Baş Hüz Avtorı M. H. Nezergolov. Üfü: Kitap, 2007. 388 B.

PİSATELİ Zemli Başkirkoy. Spravoçnik / Sost.: R. N. Baimov, G. N. Gareyeva, R. H. Timergalina. Ufa: Kitap, 2006. 496 S.

VİLDANOV E., NEZERGOLOV M. GELİ SOKOROY // Başkort Ezebiyeti Tarihi. 2 T.: XIX–XX Bıuat Başı Ezebiyeti. Üfü: Başkortostan Kitap Neşriyeti, 1990. 185–200 B-R.

**СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ВОПРОСОВ НАРОДНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
20-30 ГОДЫ В УЗБЕКИСТАНЕ¹**

**1920-30 YILLARINDA ÖZBEKİSTAN'DA HALK EĞİTİMİ ÇALIŞMALARININ
ÖZELLİKLERİ**

**Ташкенбаев Таштемир Ташкенбаевич
Tashkenbaev Tashtemir TASHKENBAEVICH²**

В соответствии с идеологической конъюнктурой, в трудах советских историков изучался «опыт борьбы коммунистической партии за построение социалистического общества» в республике, рассматривались вопросы формирования и созидательной деятельности только рабочего класса, колхозников и «рабоче-дехканской» интеллигенции. Все эти процессы излагались только в позитивной динамике. При этом доказывалось, что в первые 20 лет новой власти все другие группы населения были явными (духовенство, национальная интеллигенция) или потенциальными (ремесленники, кустари, торговцы) врагами советского строя³.

По нашему мнению, при историографическом анализе проблемы нельзя оценивать научный вклад литературы 20-х и 30-х годов одинаково, так как их характер, методологические принципы, объем информации были далеко не однозначны. Ученые, работавшие в 20-е годы, еще не были поставлены в условия, обязывающие их исследовать не существующие явления. Именно в эти годы был создан целый ряд серьезных аналитических работ историков, статистиков, экономистов, образованных (а не из выдвиженцев) крупных партийных работников, в которых рассматривались самые острые и животрепещущие проблемы, существующие в сфере народного образования того периода и делались далеко не марксистские выводы.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² *Преподаватель кафедры «Языков» Ташкентского института по проектированию, строительству и эксплуатации автомобильных дорог Город Ташкент, Республика Узбекистан*
Lecturer at the Department of Languages in the Tashkent Institute of Design, Construction and Operation of Roads
Tashkent – Uzbekistan, tashkenbayevtt@mail.ru

³ См.: Непомнин В.Я. Исторический опыт строительства социализма в Узбекистане (1917-1937 гг.). – Ташкент, 1960. – 382 с.; История народного хозяйства Узбекистана. – Ташкент, 1962. Т. 1. – 250 с.; История Узбекской ССР. – Ташкент, 1967. Т. II. – 707 с.; Очерки истории Коммунистической партии Узбекистана. – Ташкент, 1974. – 768 с.

Издание таких работ было возможно потому, что, во-первых, имелись высококвалифицированные специалисты, привлекавшие для работы обширные статистические и документальные материалы, и, во-вторых, потому, что в 20-е годы в республике еще допускались в научных работах определенный плюрализм мнений и объективная подача материала вне зависимости от политической конъюнктуры, поскольку в науке еще не утвердился методологический классовый подход, допускались нестандартные выводы, обращалось внимание на достоверность фактов, а не на их политическую оценку. Все это, безусловно, положительно сказывалось на научном уровне этих работ и качестве представляемой ими богатой и объективной информации.

Но именно из-за поданных материалов и, сделанных по ним, выводах, работы историков, равно как и статистические и экономические разработки 20-х годов не вписывались в сложившуюся в последующее время в исторической науке марксистскую идеологическую концепцию. Поэтому они и были отвергнуты советской историографией и просто преданы забвению.

Среди работ, изданных по рассматриваемой проблематике в 20-е годы XX в., следует выделить, прежде всего, публикации крупных партийных и государственных деятелей, таких как А.Икрамов, Ф.Ходжаев, И.А.Зеленский⁴, в которых уделялось большое внимание проблемам образования в республике. Например, А.Икрамов, в докладе на республиканском партийном совещании по народному образованию говорил: «Дальнейшее усиление обороны нашего социалистического отечества, дальнейший рост нашего народного хозяйства, индустриализация Советского союза невозможны без подъема культуры в стране... Все важнейшие задачи...: индустриализация страны, реконструкция ее сельского хозяйства и весь комплекс вопросов социалистического строительства... упираются в вопрос культурной революции, в работу по народному образованию. Этот участок – самое узкое место»⁵. Важность проблемы отмечал и глава правительства республики Ф.Ходжаев. Выступая с отчетным докладом правительства УзССР на П съезде Советов республики 30 марта 1927 г., он подчеркнул, что «разрыв между развертыванием хозяйства и делом культуры с каждым годом ощущается все болезненнее»⁶. В его публикациях 20-х годов делался акцент на необходимости постоянного увеличения ассигнований на народное образование.

В своих выступлениях и статьях Ф.Ходжаев приводил данные, свидетельствующие о том, что «...динамика ассигнований на народное просвещение идет в развивающемся темпе с перенесением центра тяжести на местный бюджет»⁷.

⁴ Икрамов А. О задачах культурного строительства. Избр. труды. Т1 – Ташкент, 1972; Ходжаев Ф. 10 лет борьбы и строительства. – Избранные труды. – Ташкент: Фан, 1972. Т. 2.; Зеленский И.А. Об итогах проведения национальной политики в Средней Азии. - Самарканд, 1927; Его же. В борьбе за культуру // За партию. 1928 г.

⁵ Икрамов А. О задачах культурной революции. Избранные труды, т. I, с. 411.

⁶ Ходжаев Ф. Отчет правительства УзССР на II съезде Советов республики 30 марта 1927 г. Избр. труды, т. II, с. 214.

⁷ Там же, с. 262

Но надо отметить, что публикации крупных партийных и государственных деятелей в 20-х годах представляли собой тексты их выступлений, докладов на крупных партийных совещаниях и разного рода советских форумах. Это, безусловно, накладывало отпечаток на содержание и подачу фактического материала. Но они ценны тем, что их авторы были современниками и непосредственными участниками описываемых событий, а пребывание их на ведущих должностях в партийном и советском руководстве, давало возможность работать непосредственно с первоисточниками.

Целый ряд общественных деятелей и представителей национальной интеллигенции в своих работах 20-х годов отвергали тезис о крайне низком образовательном уровне местного населения, осуждали развернувшиеся особенно в первые годы советской власти гонения против религиозных школ и мусульманского духовенства, подчеркивали необходимость повсеместного учета национальных традиций и обычаев в процессе проведения реформ в системе народного образования⁸. Они считали, что к вопросу привлечения детей представителей коренных национальностей к обучению в новой советской школе следует относиться очень осторожно. По свидетельству Ш. Рахими, коренное население еще не было столько развито, чтобы понимать значение новой советской школы, а потому предпочитало традиционную старую школу⁹.

В первые годы советской власти очень остро стоял вопрос нехватки кадров для системы народного образования. Патриотически настроенные национальные лидеры, работавшие в правительстве республики, Т. Рыскулов, К. Атабаев, С. Турсунходжаев, И. Хидыралиев, А. Рахимбаев, Н. Тюракулов, Ф. Ходжаев, А. Фитрат и др., несмотря на негативное отношение большевиков-европейцев, активно выступали за привлечение национальной интеллигенции к строительству новой жизни. Это они подчеркивали в своих работах и выступлениях и именно благодаря их стараниям национальные кадры специалистов получали возможность служить своему народу, работая в системе народного образования, культурно-просветительных учреждениях, органах печати.

Именно в эти годы начали издаваться на узбекском языке интересные журналы и газеты – «Илм ва маориф», «НАҚИҚАТ», «Ишчилар дунъеси», «Болалар дунъеси», «Инкилоб», «Билим учоғи», «Ўзгариш ёшлар», «Иштракиюн», «Ишчилар калкони», «Озод Бухоро», «Озод Фарғона» и др.

---

⁸Чулпон А. Булоқлар. – Ташкент, 1922; Фитрат А. Темур соғанасию- Ташкент, 1922; Рахимий Ш. Просвещение узбеков // Наука и просвещение. 1922. №2; Его же. Состояние узбекского просвещения в прошлом и теперь. – Ташкент, 1928; Рыскулов Т. Революция и коренное население Туркестана. – Ташкент, 1925 и др.

⁹ Рахими Ш. Указ. статья. – С. 43

В журналистском корпусе этого периода, наряду с такими известными авторами как М. Бехбуди, А. Фитрат, А. Чулпон, А. Авлони, А. Кодир, Ш. Рахими, Х. Ниёзи и др., появляются молодые журналисты – Усмонхон Эшонходжаев, Косим Сорокин, Наим Соип, Мирмухсин Шермухамедов, Зиё Саид, Комилжон Олимов, Маннон Рамзи, Рахим Иномов, Абдулхай Тожиев, Али Исмоилзода, Ходжи Муин Шукрулаев и др. На страницах газет и журналов, а также в специальных работах они поднимали такие животрепещущие вопросы как развитие и реформирование языка, проблемы молодежи, перспективы развития народного образования, узбекской культуры¹⁰ и др.

В целом, как исторический источник по проблеме становления и развития народного образования в Узбекистане в 20-30-е годы, периодическая печать этих лет представляет большой интерес для исследователей. Характерной чертой публикаций этого периода является качество их информации, поскольку еще не начала в полную силу работать пропагандистская машина идеологических работников, фильтрующая информацию с целью приукрашивания результатов деятельности советской власти.

Наряду с публикациями крупных партийных и советских деятелей, в указанный период были изданы первые монографические исследования, забытые в последующий период, в которых предпринимается попытка обобщить опыт школьного строительства и развития системы высшего образования в республике в эти годы. Например, в работах З.Д.Ефанова, П.И.Сербского и А.Д.Никифорова, К.Е.Бердникова анализируется исходный уровень культурного и образовательного состояния народов региона, рассматриваются отдельные аспекты становления и развития в крае системы народного образования, особо акцентируется внимание на проблеме подготовки педагогических кадров¹¹.

В указанные годы также появился ряд работ, рассматривающих и проблемы становления высшего образования в республике, которые в 20-е годы XX века имели свою специфику. Прежде всего, в Туркестане до революции не было ни одного высшего учебного заведения, поэтому сеть вузов надо было строить на пустом месте.

---

¹⁰ Имло хақида биринчи кенгаш ўтириши // Қизил байроқ. 1921, 11 январь; Чулпон А. Тилимизнинг ишланиши // Туркистон. 1923, 11 апрель; Рахимий Ш. Мактаб тузалиши ишида халқнинг йордами // Илм ва маориф. 1922. № 2; Его же. Просвещение узбеков // Наука и просвещение. 1922. № 2; Ниёзий Х. Озод тарбия // Таълим тарбия. 1923. № 21; Уйгур С. Турмуши тузишда мактабнинг роли // Маориф ва ўқитувчи. 1926. № 2; Амрико мактаблари // Маориф ва ўқитувчи. 1925. № 2; Фитрат А. Темур саганаси. – Тошкент, 1922; Чулпон А. Булоқлар. – Тошкент, 1922; Зафарий Г. Шарққуйлари ва чолғулари // Инқилоб. 1922. № 3; Матбуотимиз фидойилари. – Тошкент, 1923. – Б. 30-43.

¹¹ Ефанов З.Д. На фронте просвещения. – Ташкент, 1924; Сербский П.И., Никифоров А.Д. Народное просвещение в Узбекистане. – Самарканд – Ташкент, 1927; Бердников К.Е. Очерки народного образования в Туркестане. – М., 1960.

Этим вопросам уделяли большое внимание в своих исследованиях такие авторы, как Г.Черданцев, К.Овсянников, П.А.Баранов, М.В.Яроцкий. В их работах анализировались многочисленные экстремистские эксперименты новой власти в системе высшего образования, проблемы формирования внутренней структуры создаваемых высших учебных заведений, уделялось большое внимание идеологической направленности преподаваемых дисциплин, подвергалась жесткой критике система набора в вузы, классовая направленность которой закрывала двери высших учебных заведений перед действительно талантливой молодежью. Большое внимание в этих работах уделялось и проблеме национального состава обучающегося студенчества, так как в нем численность представителей коренного населения края была очень низкой, а также крайне остро стоявшему вопросу подготовки кадров преподавателей¹².

По мере продвижения вперед процесса строительства социалистического общества в Узбекистане меняется не только экономическая, социальная, политическая, но и идеологическая ситуация. В связи с этим историческая наука становится все более политизированной, окончательно утверждаются идейные позиции марксистско-ленинской концепции классового подхода к изучаемым процессам и явлениям. Был изжит плюрализм мнений, вся политика советской власти стала освещаться исключительно в позитивном плане, история стала приукрашиваться и деформироваться. Поэтому литература 30-х годов довольно резко отличается от литературы предыдущего периода. Она ярко отразила все происходившие в республике перемены. В связи с тем, что уже шел разгром старых научных кадров, а новые молодые ученые только еще входили в науку, аналитические возможности которой были к тому же крайне ограничены идеологическим диктатом власти, в эти годы практически не было создано ни одного крупного исследования по социально-экономической проблематике. Изданные в эти годы работы носили или обзорный характер достижений в строительстве социализма в республике¹³, или же были откровенно политизированными, оправдывающими политику "поиска врага" в рядах интеллигенции¹⁴.

¹² Черданцев Г. К истории первых лет Туркестанского университета (1918-1922гг.) //Наука и просвещение. – 1922. № 2.; Овсянников К. Классовая борьба в высшей школе. – М., 1931.; Баранов П.А. Среднеазиатский университет. Исторический очерк. - Ташкент, 1927.; Яроцкий М.В. Итоги и перспективы Среднеазиатского государственного университета. //Бюллетень САГУ. - вып.20. - Ташкент, 1935.

¹³ Валиев А.Э. Подготовка национальных пролетарских кадров в Узбекистане. - Ташкент: Госиздат Уз ССР. 1934.-65 с.; Знатные учителя Узбекистана. Сборник статей. - Ташкент: Госиздат Уз ССР. 1937.-75 с.; Народное образование Узбекской ССР за 15 лет (1924-1939). Сборник статей. - Ташкент: Госиздат Уз ССР. 1939.-60 с.; Наука в Узбекистане за 15 лет (1924-1939). - Ташкент: Госиздат Уз ССР. 1939.-70 с. и др.

¹⁴ Шпедт А.Ф. Чистка советского аппарата в Средней Азии. - Москва-Ташкент: Госиздательство Уз ССР. 1931.-47 с.; Катанян Р. Против Касымова — против касымовщины (Речь государственного обвинителя по делу судебных работников Узбекистана). - Ташкент: Госиздательство Уз ССР. 1931.-125 с.; Его же. Бадретдиновщина (Речь государственного обвинителя по делу прокурорско-следственных работников Узбекистана). – Ташкент - Самарканд: Госиздательство Уз ССР. 1932.-120 с.; Байбулатов Д. Чагатаизм-пантюркизм в узбекской литературе. – Москва – Ташкент: Объединенное госиздательство. Среднеазиатское отделение. 1932.-39 с. и др.

Нагнетание подозрительности и страха, выискивание врага, идеологический прессинг создавали особую атмосферу, которая нашла свое отражение и в публикациях, посвященных проблемам народного образования. Характерны в этом плане названия работ тех лет. Так, В.Нарышкин опубликовал в 1931 г. статью «Борьба с ползучими (национальными) уклонами в вопросах политехнизации школ Узбекистана». В брошюре П.Галузо «О школах», изданной в 1933 г., выделена глава «Классовая борьба за школу и красную чайхану». В этих публикациях подверглось жесткой критике руководство Наркомпроса республики за отсутствие борьбы со «всякого род чуждыми элементами», якобы проникающими в учебные заведения, подчеркивалась необходимость чистки педагогических кадров¹⁵.

В 30-е годы XX века в культурной жизни республики очень четко проявлялась тенденция русификации, что нашло свое отражение и в литературе периода, где прослеживалось стремление утвердить миф о том, что подлинная культура узбекского народа начала складываться лишь после «победы Великого Октября». И.Штерн в своем исследовании «Социалистическая культура узбекского народа» утверждал, что до революции национальная интеллигенция, как таковая, в Туркестане отсутствовала, духовная жизнь находилась в «зачаточном состоянии», «живительный импульс ее пробуждению придала октябрьская революция», свершившаяся при «руководящей роли русского пролетариата»¹⁶. В работе И.Штерна была сделана попытка подытожить результаты культурных преобразований в Узбекистане, в том числе развития системы народного образования.

На этом фоне несколько выделялась работа бывшего руководителя Наркомпроса Т.Жургенова, в которой положительно оценивалась просветительская деятельность джадидской интеллигенции, говорилось об авторитете среди местного населения новометодных школ, за что впоследствии автор был обвинен в национализме¹⁷.

Так же можно охарактеризовать, изданные в 30-е годы, статистические материалы. Они отличаются от изданий 20-х годов резко суженным кругом исследуемых вопросов, качеством и объемом информации. Все они, как правило, несут обобщенную информацию об образовании и культуре в целом¹⁸ и не дают объективного представления о периоде.

¹⁵Нарышкин В. Борьба с ползучими(национальными) уклонами в вопросах политехнизации школ Узбекистана. //За коммунистическое просвещение.1931. №3; Галузо П. О школах.- Ташкент, 1933.

¹⁶ Штерн И. Социалистическая культура узбекского народа. –Ташкент,1938. – сс.68-69

¹⁷ Жургенов Т. Строительство социализма и культурная революция в Узбекистане.- Ташкент, 1932

¹⁸ Средняя Азия в цифрах. - Ташкент. 1931; Труд в Средней Азии между XVI и XVII съездами ВКП (б).-Москва-Ташкент. 1934; Краткий статистический справочник Уз ССР. Основные показатели развития хозяйства и культуры Уз ССР за 1913, 1924, 1928, 1932, 1935 гг. - Ташкент. 1936; Краткий статистический справочник Уз ССР. Основные показатели развития хозяйства и культуры Уз ССР за 1933, 1934, 1935 гг. и предварительные данные за 1936 г. - Ташкент. 1936; Узбекистан за XV лет. - Ташкент. 1939;

Таким образом, проведенный историографический анализ литературы по проблемам народного образования, изданной в 20-30-е годы XX века, позволяет нам сделать вывод о том, что, вопреки сложившемуся мнению, ее нельзя рассматривать как единый историографический комплекс, созданный в переходный период становления советского государства и нельзя одинаково оценивать ее вклад в развитие исторической науки.

Если работы 20-х годов носят объективный и весьма репрезентативный характер, что позволяет с достаточной полнотой анализировать процессы, происходившие в системе народного образования в республике в этот период, то работы 30-х годов, отражая политическую и идеологическую ситуацию, не только не способствуют этому, а, наоборот, дают искаженное о них представление. Именно в эти годы начала складываться необъективная деформированная историография в советской исторической науке с позиций классового подхода к изучаемым процессам и явлениям. В целом же, в литературе периода 20-30-х годов рассматривались и анализировались такие вопросы, как исходный уровень культуры, трудности и специфика развития системы народного образования в национальных республиках, формирование системы подготовки кадров, что, пожалуй, являлось самой тяжелой проблемой, а также привлечения в светские школы юношей и девушек из местных национальностей и т.д.

**СПЕЦИФИКА ИЗУЧЕНИЯ ДУХОВНО – ПРАВСТВЕННОЙ ЖИЗНИ
КОРЕННЫХ ЖИТЕЛЕЙ ТУРКЕСТАНА В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД АНГЛО-
АМЕРИКАНСКИМИ НАУЧНЫМИ ЦЕНТРАМИ¹**

Ташкенбаева Диера АБДУРАШИДОВНА²

Tashkenbaeva Diyora ABDURASHIDOVNA

Вопросы религиозной жизни мусульманского населения и в целом проблемы ислама в советский период являются одним из важнейших и ключевых вопросов истории Узбекистана XX столетия, и в последние годы неизменно концентрирует на себе все больший интерес отечественных исследователей-исламоведов. Между тем, в западной англо-американской³ историографии начиная со второй половины XX века был накоплен значительный научно-теоретический и практический задел в данном направлении, требующий, по нашему мнению, тщательной обработки, систематизации и анализа.

Системное и целенаправленное изучение Центральной Азии в англо-американской историографии приходится на события, последовавшие после Второй мировой войны, когда вследствие начавшейся «холодной войны» – идеологического и военно-политического противостояния между двумя антагонистическими системами и блоками, возглавляемыми США и СССР, в западной науке происходит формирование самостоятельной дисциплины – *советологии* – направления научных исследований, получившего развитие в США и Западной Европе и концентрировавшегося на комплексном исследовании СССР. События, последовавшие после окончания Второй мировой войны, в значительной степени обострили противостояние двух антагонистических систем, негласное соревнование между двумя крупнейшими державами того периода – СССР и США. В истории данный период получил название «холодной войны», и его характерной особенностью стала глобальная геополитическая, экономическая и идеологическая конфронтация между Советским Союзом и его союзниками, с одной стороны, и США и их союзниками – с другой, длившаяся с середины 1940-х до начала 1990-х годов – периода, когда происходит распад СССР.

---

¹ Bu makale 02-04 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Преподаватель кафедры, Гуманитарные науки ТУИТ имени Мухаммад аль Хорезми младший научный сотрудник Институт истории Академии наук Республики Узбекистан, г. Ташкент
Lecturer at the Department of Humanities studies in the TUIT named after Muhammad al Khorezmi Junior
Researcher of the Institute of History, Academy of Sciences Tashkent-UZBEKISTAN, diya_@mail.ru

³ Термин «англо-американская историография» используется на протяжении всего диссертационного исследования и подразумевает западные англоязычные работы, а также работы американских исследователей на английском языке.

Так как важное место в системе антисоветизма отводилось сбору и анализу сведений о Советском Союзе, именно к этому времени следует отнести формирование *советологии* – направления научных исследований, получившего развитие в США и Западной Европе и концентрировавшегося на комплексном исследовании СССР. Объектами исследования советологии в первую очередь являлись: философия марксизма-ленинизма, коммунистическая идеология, внутренняя и внешняя политика СССР, экономика и политическая история, социальная структура общества, право, география, искусствоведение, демография, культура и религия. Следовательно, советология представляла собой своего рода универсальную научную дисциплину, занятую изучением «советского феномена» во всех его проявлениях, а потому объединяла несколько самостоятельных отраслей знания.

По мере развития советологии происходит ее дальнейшая структурная, организационная и методологическая институализация. Данный процесс сопровождается формированием и открытием новых научных центров, осуществляющих исследования непосредственно в рамках данного направления.

Важное значение в системе советологии отводилось изучению ислама в традиционно мусульманских регионах СССР, и в частности в центральноазиатских республиках. Следует отметить, что ислам и религиозная политика в Центральной Азии были и остаются объектом пристального внимания западных исследователей. Как отмечает американский исследователь Девин ДеУиз даже «несмотря на развал советского государства, изучение религиозной жизни традиционно мусульманского населения бывшего СССР продолжает оставаться доминирующей среди академической «традиции», которая может быть названа *«Советологическим Исламоведением»*»⁴.

В целом, советологическое исламоведение было сконцентрировано на комплексном изучении ислама и религиозной жизни населения в мусульманских районах советского государства, в частности в Центральной Азии дабы лучше понять влияние советской эры на жизнь мусульман. Данное направление советологии получило в настоящем диссертационном исследовании название *«центральноазиатского советологического исламоведения»*.

Несомненен тот факт, что одной из причин интенсивного интереса западных исследователей к мусульманской Центральной Азии являлось геополитическое расположение региона, который по мнению американского исследователя Эдварда Оллворта «...имеет особое значение для осведомленных людей», так как «он (*центральноазиатский регион – Х.А.*) играл и играет важную роль во внешних отношениях Советского Союза, Народной Республики Китая, стран Ближнего Востока, и Южной Азии. Говоря вкратце, Центральная Азия имеет ключевое значение по причине своего геополитического расположения между землями Запада и Востока, Севера и Юга»⁵.

⁴ Devin Dewese. Islam and the legacy of Sovietology... – P. 298.

⁵ Edward Allworth. Central Asia: a Century of Russian Rule. 1989. – P. 15.

Не менее важной причиной интереса западных исследователей к данному региону можно считать то, что это была единственная часть Советского Союза с коренным неевропейским большинством населения, преимущественно тюркского происхождения. Вследствие этого, был весьма распространен тезис о возможном противостоянии мусульманской Средней Азии России, а также дальнейшем конфликте, представляющем потенциальную угрозу существованию СССР. Одними из основных объектов исследования центральноазиатского советологического исламоведения являлись взаимоотношения русского и коренного мусульманского населения, а также советская религиозная политика в отношении мусульман.

В целом эволюцию центральноазиатского советологического исламоведения во второй половине XX века в контексте событий международной политической жизни указанного периода можно, по нашему мнению, условно разделить на следующие этапы:

- первые послевоенные годы, эскалация «холодной войны», начало сбора и накопления материала о СССР, в частности, о его центральноазиатских республиках;
- 1950-е годы – активизация процесса деколонизации британских и французских колоний. Центральноазиатский регион рассматривается западными исследователями в контексте колониальной политики СССР в данном регионе;
- 1960-е годы – изменение вектора политики СССР на Ближнем Востоке; в связи с этим западные исследователи пытались анализировать характер и итоги политики советского правительства в мусульманских регионах СССР, в частности в Центральной Азии, и на основании этого прогнозировать дальнейшее развитие советской политики в контексте всего ближневосточного региона;
- конец 70-х – начало 80-х годов – революционные события в Иране, ввод советских войск на территорию Афганистана; реакция мусульманского населения центральноазиатских республик на эти события;
- вторая половина 80-х годов – начало политика гласности и ее влияние на религиозную ситуацию в Центральной Азии;
- начало 90-х годов – развал СССР, номинальное прекращение существования советологии как научной дисциплины.

Советологическое исламоведение, опираясь на богатые научно-организационные традиции и структуры западной науки, впоследствии по мере своего развития было представлено значительным числом научных центров, школ, направлений. Начало исламоведению в США в рамках изучения Ближнего Востока было положено в Пристонском университете в 1935 году с созданием Отделения восточных языков и литературы. Особый упор делался на изучение вопросов идеологии⁶.

---

⁶ См.: Тодер Ф.А. «Филантропия» Рокфеллеров и изучение Востока в США // Против фальсификации истории Востока. – М., 1961. – С. 28-29.

В послевоенные годы в США и Англии создаются десятки специальных центров и институтов, программы которых в рамках изучения СССР, включали и изучение истории Центральной Азии. Надо отметить, что именно США выделялись по числу таких учреждений, масштабам работы и количеству публикуемых изданий. Американский историк С. Зеньковский писал, что если до послевоенного времени историей Центральной Азии интересовались в большей степени «туристы» и «политики», то в послевоенные годы, особенно в 1950-е данный регион начинает представлять значительный интерес и для ученых⁷.

Среди первых научно-исследовательских центров по изучению истории народов СССР следует выделить Русский институт при Колумбийском университете, созданный в 1946 г. Основной задачей Института являлось проведение исследовательской работы в области социальных и гуманитарных наук, имевших отношение к России и Советскому Союзу. Исследователь Филипп Мосли в своей статье, посвященной данному Институту отмечал, что «... именно Вторая мировая война ... обнаружила необходимость в систематическом и всестороннем исследовании неевропейских стран ... Одним из результатов этого стало развитие так называемых «региональных исследований» – программ изучения и исследования, направленных на расширение наших знаний не только о России, но и о мусульманском мире ... Около 40 % выпускников начали службу в различных органах правительства в качестве аналитиков советской системы, а также аналитиков соседних территорий...»⁸.

Таким образом, Русский исследовательский центр при Колумбийском университете, являясь крупнейшим на тот период научным центром по комплексному изучению истории СССР, в частности Центральной Азии, специализировался на подготовке специалистов-советологов для различных учреждений и структур США⁹. Согласно сведений советского исследователя Б.И. Марушкина, занимавшегося непосредственно вопросами американского советоведения, «..по числу защищенных докторских диссертаций в 1960 – 1964 годах, Институт вышел на первое место в США... ,а его печатная продукция насчитывала сотни монографий, сборников, статей... Упор в научно-исследовательской деятельности института делается на историю советского периода»¹⁰.

⁷ Zenkovsky S. American research on Russia's Moslems // The Russian review. – 1959. – Vol. 18. – № 3. – P. 201.

⁸ Philip E. Mosely. The Russian Institute of Columbia University // Proceedings of the American Philosophical Society. – Vol. 99. - #1. – Ideology and Reality in the Soviet system. – January 27, 1955. – Pp. 36-38. (<http://www.jstor.org/stable/3143693>)

⁹ Manning A. C. A history of Slavic Studies in the United States. – Milwaukee, 1957. – P. 80-81.

¹⁰ Марушкин Б.И. История и политика. Американская буржуазная историография советского общества. – М.: Наука, 1969. – С. 91-92.

В целом, при данном Институте получили подготовку примерно 2/3 квалифицированных американских специалистов по СССР, причем значительное внимание уделялось на подготовку специалистов в области центральноазиатских исследований. Так, согласно информации, приведенной в «Справочнике Колумбийского университета за 1971 – 1972 гг.», в учебной программе «Советские национальные проблемы» главное место уделялось изучению данного вопроса в республиках Центральной Азии¹¹.

---

¹¹ См.: Известия. 1972, 7 сентября.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EĞİTİM İDEOLOJİSİ VE “ANDIMIZ” METNİ¹

Prof. Dr. Sadık KARTAL²

ÖZET

Cumhuriyet kurulduktan sonra okul, ulus devletin değerlerinin vatandaşlara aktarılmasında ve içselleştirilmelerinde önemli bir görevle yüklenmiştir. Tüm eğitim kurumlarında eğitimin amacı öğrencilerde ulusal bir karakter oluşturmaktır. Başka bir deyişle okulun görevi öğrencileri Türk olmaktan şeref duyan, Kemalizm'e bağlı, Türkiye devletinin yönetimine ve Türk ulusuna karşı ödev ve sorumluluklarını bilen “gerçek” Türk vatandaşı yetiştirmektir. Bu amaçla bu ulusal değerleri yücelten ve her şey devlet ve rejim için ülküsünü aşıl原因an ders kitapları hazırlandı ve ulusal törenler organize edildi. Bunun için izcilik, milli sportif törenler, milli bayramlar, andımız, marş gibi ritüellere ağırlık verildi. 1932 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip tarafından yazılan, o günden yakın bir tarihe kadar her sabah ilkökul öğrencileri tarafından okunan “Andımız” metni de Cumhuriyetin millilik vasfına hizmet eder. Rejimin genç ve ateşli Bakanı Dr. Reşit Galip'in kaleme aldığı bu metin tüm ilkökullarda bir seremoni şeklinde öğrencilere okutulmaktaydı. Uluslaştırma işlevi gören bu yemin töreninin her gün tekrarlanmasıyla rejim, ilerleme temasını kullanarak, yeni nesli terbiye etmeyi, onları ortak bir ülkü etrafında bir araya getirmeyi hedefledi. Bu dönemde ve devamında çocuk devletin olarak görüldü.

Bu çalışmada “Andımız” metni Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim ideolojisi bağlamında analize tabi tutulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet İdeolojisi, Çocuk Eğitimi, “Andımız” Metni

GİRİŞ

Eğitim hem insanların bilgisini hem de bilinçlerini etkileyerek kişileri ideoloji doğrultusunda ayırmaktadır. Kapitalist Batı ülkelerinde eğitimin halka vermek istediği tutum, saygı, yönetime bağlılık, yönetimden memnun olma ve gerektiğinde savunma gibi erdem olarak belirtilen değerler aslında toplumsal yapıyı ayakta tutmaya yöneliktir. Ama aynı eğitim sistemi toplumsal üst tabaklara bağımsızlık, girişimcilik, özgürlük, eleştirel düşünce, sorumluluk duygusu, karar verme gibi erdemler gibi değerleri aktarır.³ Eğitim bu noktada her ne kadar fırsat eşitliği sağladığı söylene de toplumsal tabakalar arasında eşitsizliği körüklediği de söylenebilir.

---

¹ Bu makale 02-04 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, skartal@mehmetakif.edu.tr

³ Mustafa Ergün, *Eğitim Felsefesi*, Ankara; Pegem Akademi, 2009, s.33.

Devletin eğitime müdahalesi müfredatın, ders kitaplarının, eğitsel yöntem ve etkinliklerinin istediği şekilde düzenlenmesine yol açar. O halde eğitim birey ve grupların siyasal iktidarca idealleştirilen değerlere, yaşam tarzlarına, tutum ve alışkanlıklarına sosyalleştirilmesi sürecidir. Bu açıdan eğitim kurumlarında egemen ideoloji üretilmesi yerine ideolojik yeniden üretim işlevi vardır. Başka yer ve kurumlarda üretilen ideolojilerin eğitim kurumu içinde ancak yeniden üretimi söz konusu olmaktadır.⁴

Devlet eğitim kanalı ile bireyi eğiterek toplumun kültürü yeni kuşaklara aktarılmakta, ekonomik anlamda nitelikli insan gücü yetiştirilmekte ve siyasi olarak iyi vatandaş yetiştirilmiş olmaktadır. Bu genel çerçevede devlet tarafından çizilmekte ve okulun uygulaması istenmektedir. Eğitimin amaçları bireyde oluşması istenilen kazanımlar olarak aşağıdaki şekilde sıralanabilir:⁵

1. Eğitimin siyasal amaçları; Öğrencilerin mevcut siyasal düzene uygun davranış göstermeleridir.

2. Eğitimin bireysel amaçları; Bireylerin bilgi ve becerilerini geliştirmektir.

3. Eğitimin toplumsal amaçları; Bireylere toplumun çeşitli kural, norm, değerlerinin öğretilerek sosyalleşmelerini sağlamak, gelecekteki mesleki rollerine hazırlayarak ekonomik yaşama katkıda bulunmalarını sağlamaktır.

Cumhuriyet'in kurucu önderlerince başlatılan eğitim seferberliği, temel misyon ve amaçları ile yeni bir insan yetiştirme paradigmasını içeriyordu. Bu eğitim anlayışı ve bu anlayışın temelini oluşturan insan yetiştirme disiplini yine dönemin eğitim uygulamalarına katkı sağlayan eğitimci, entelektüel ve siyasetçilerin söylemleri ve uygulamaları ile de desteklendi ve beslendi. Özellikle pedagog ve siyasetçilerin ideallerindeki insan tipi ve toplum düzeninin fikirselleşen temelleri son dönem Osmanlı aydınlarının birikimine dayanır. Yani II. Meşrutiyet dönemi siyasi ve fikir akımları, eğitim hayatındaki gelişmeler ve düşünceler Cumhuriyet döneminin temellerine etkisi en yoğun hissedilen süreci temsil eder. Sonuçta Meşrutiyet Dönemi'nde yetişen insanlar yönetsel anlamda Cumhuriyet'in insan kaynaklarını oluşturdu. Cumhuriyet Dönemi'nde meydana getirilen inkılaplar bu kişilerin düşüncelerinin eseridir. Cumhuriyet dönemi eğitim paradigmaları ve insan yetiştirme biçimini ve bunun uygulamaya yansıyan kurumların içinde yer alan Halkevleri, Halk Odaları, Köy Enstitüleri, ilköğretim ve ortaöğretim mevzuat ve programları II. Meşrutiyet dönemi atmosferinde yetişen yazar ve düşünürlerin pratikte yansımalarını temsil eder.

Cumhuriyetin kuruluşu ile ulus devlet yapılanması gereği Türklük- siyasal rejim kalıbı eğitim/öğretim programlarının şekillenmesinde temel eksen olarak ele alınmıştır. En iyi yönetim şeklinin cumhuriyet olduğu, bir Türk'ün dünyaya bedel olduğu, cumhuriyetin ilelebet yaşayacağı, ezberlenen Gençliğe Hitabeler, Güneş Dil Teorisi, Cumhuriyet sonrası tarihsel sürece önem verilmesi, köy enstitüleri, millet mektepleri, halkevleri vs. gibi durumlar, bu doğrultuda şekillenen dersler, törenler bunun pratikteki uygulamalarıdır.

⁴ Kemal İnal, *Eğitim ve ideoloji*, İstanbul; Kalkedon Yay., 2008,s.108.

⁵ Sadık Kartal, *İktidardaki Okul; Eğitimin Politik İşlevi*, İstanbul; Pales Yay., 2018.

Türkiye eğitim sisteminde bu kavramların bariz şekilde yer aldığı en iyi örnek, yolu okuldan veya yakınından geçen herkesin çok iyi bildiği ve 1933 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip tarafından yazılan, o günden yakın bir tarihe kadar her sabah ilköğretim öğrencileri tarafından okunan Andımız⁶ metnidir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında Cumhuriyet ideolojisinin Andımız metnine yansımaları ele alınacaktır.

CUMHURİYETİN EĞİTİM İDEOLOJİSİ VE “ANDIMIZ”

1930’lu yılların ilk döneminde eğitimde yapılan çalışmalara bakıldığında daha çok dil ve tarih konularının ağırlıkta olduğu görülüyor. Yeni bir kültür yaratma kapsamında yapılan dil ve tarih çalışmaları programlarda yer alan terimlerin Türkçeleştirilmesi, dilin sadeleştirilmesi, Türk tarih bilincinin yerleştirilmesi çabalarını içeriyor. Dönemin ikinci yarısında ise Cumhuriyet ilkelerinin köye götürülmesi ve “Cumhuriyete düşman” unsurlarla mücadele, okula biçilen roldü. Eğitimcileri ve eğitim kurumlarını yeni rejimin misyonerlik teşkilatı gibi görme eğilimi bu dönemin karakteristik özelliğidir. Cumhuriyeti bir “iman rejimi” olarak tanımlayan dönem eğitimcileri eğitim politikalarında amacın okulu, öğretmeni ve öğrenciyi inkılabın temsilcisi ve distribütörü yapmaktır.

1930’ların eğitiminin amacı tek millet, tek kültür oluşturma hevesindedir. Afet İnan’ın (1931) medeni bilgiler kitabındaki “Bugün Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerine Kürtlük fikri, Çerkezlik fikri ve hatta Lazlık fikri veya Boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat geçmişin keyfi yönetim devirleri ürünü olan bu yanlış sonuçlar; birkaç düşman aleti, mürteci beyinsizden başka hiçbir millet ferdi üzerinde tesellümden başka bir etkisi olmamıştır.” Cumhuriyet yönetiminin amacı türdeşlik yani teksesli, tek bir doğrultuda düşünen, tek bir vücut olmuş toplum oluşturmaktır. Eğitimin rejim açısından önemi de tam bu noktada somutlaşmaktadır. Eğitim yoluyla çocuk ve gençlerin “vatan meselelerinde, vatanı korumak, ilerletmek hususunda yalnız bir fikri vardır. Bu işte ayrı ayrı düşünen yoktur. Türk milleti, sanki bir fert, bir tek insan, bir baş imiş gibi kendi işine bakar”. ilkesini benimsemeleri ve içselleştirmeleri hedeflenmektedir. İşte eğitim sürecinde, ideolojinin yeniden üretim mekanizmasının aranacağı noktalardan birisi de burasıdır.⁷

Afet İnan’ın aktardığına göre, 24 Nisan 1933 Hâkimiyeti Milliye gazetesi baş sayfasında “Türk Çocuğu Yasası” başlığıyla haber olan Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip’in bir nutku yer almaktadır. Bu nutukta Türkçülük gibi siyasi mesajlar ile çalışkanlık, ahlaklı olma gibi Türk’e özgü erdemler yer almaktadır. Metin şöyledir; “Bilirsiniz, daha iyi biliniz ki her Türk çocuğu anasının, babasının olduğu kadar milletindir. Sizin sağlığınıza, sizin çalışmanıza, sizin ulus ülküsüne ve türelerine uygun yetişmenize ananız, babanız kadar bütün Türklük yürekten bağlıdır.

⁶ Andımız metni 8 Ekim 2013 tarihinde yapılan yönetmelik değişikliği ile (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/10/20131008-12.htm>) okullarda okutulmasına son verildi.

⁷ İsmet Parlak, Türkiye’de ideoloji-eğitim ilişkisi: erken cumhuriyet dönemi tarih ve yurt bilgisi ders kitapları üzerine bir inceleme, *Doktora tezi*, Ankara; Hacettepe Üniversitesi, 2005, s.155.

Can gözlerimiz üstünüze dikilmiştir. Sizin kafaca, bedence sağlam, gürbüz yetişmenizi, ahlâkça en iyi, en yüksek yetişmenizi, millet dileğini kendi isteklerinizden üstün tutar gönülle yetişmenizi istiyoruz; analarınızdan, babalarınızdan, hocalarınızdan ve hepimizden daha üstün yetişmek gayretiyle çalışmanızı istiyoruz. Büyük Türk yarınlarının yapıcıları arasına girmek için şimdiden hazırlanan güzel çocuklar! Daima kulağınızda çınlasın ki, çalışkan olmayan Türk sayılmaz, ahlâklı olmayan Türk olamaz! Şimdiden bağırarak söylüyorum ki, sizlerden çalışmayanlar, millet işlerinde kendi paylarına düşecek olanı en iyi yapmak için bugün en iyi yetişmeğe kulak asmayanlar, bizim yarınki düşmanlarımızdır! İçinizde yarın bütün milletin kendisine düşman olmasını isteyen çocuk var mı?”⁸

Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip 1933 yılında ilkokul öğrencilerinin hep birlikte sabahları derslerden önce okumaları için bir and yazmıştır. Bu and eğitimde millilik bilincinin küçük yaşlardan itibaren oluşturulması açısından önemlidir. Ayrıca dönemin ruhuna da uygundur. Andımız olarak belirtilen metin yazıldıktan sonra bazı ekleme ve çıkarımlar yapılmış olsa da millilik ruhunu hep korumuştur. İlk metin şöyledir; “Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam: küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi özümnden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.”^{9 10}

Reşit Galip Bey’in bakanlığı döneminde başlayan bu “And” ilk defa 1933 yılının 23 Nisan kutlamaları sırasında bizzat kendisi tarafından çocuklara hep bir ağızdan söylettirilmesiyle başlar. Kutlamaların ilk günü Reşit Galip Bey’in Ankara’da toplanan binlerce çocuğa hitaben yaptığı konuşma şöyledir: “Çocuklar, güzel yüzlü Türk yavruları, Büyük Millet Kurultayının Gazi babanızın eliyle açıldığı gündür. Bunu bayram edinmeniz, ey Türk çocukları, öz kurultayın açıldığı, öz devletin kurulduğu günü kendi bayramınız için seçmeniz ne mutlu buluş!... Büyük Türk yarınının yapıcıları arasına girmek için şimdiden hazırlanan güzel çocuklar, daima kulağınızda çınlasın ki çalışkan olmayan Türk sayılmaz, ahlaklı olmayan Türk olamaz. Şimdiden bağırarak söylüyorum ki sizlerden çalışmayanlar, iyi yetişmeğe kulak asmayanlar bizim yarınki düşmanlarımızdır. Budunlar içinde bir ve eşsiz Türkün güzel çocukları, Türklüğün büyük yarını sizin görünüşte mini mini dayanıksız, fakat hakikatte sağlam ve dayanıklı omuzlarınızdadır. Bunu düşünün bilin, anlayın ve bir an bile unutmayın. Size bütün şu işi veriyorum, bayramınız biter bitmez mekteplerinize döndüğünüz ilk günden başlayarak birinci derse girdiğiniz zaman sınıflarınızda hep birden ve her gün şu sözleri tekrarlayacaksınız: “Türk’üm, doğruyum, çalışkanım. Yasam küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümnden çok sevmektir. Ülküm yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım Türk varlığına armağan olsun.”

⁸ Filiz Meşeci, Cumhuriyet Sonrası Türk Eğitim Sisteminde Ritüeller: Kuramsal Bir Çalışma, *Doktora Tezi*, İstanbul; Marmara Üniversitesi, 2007, s.166.

⁹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2015)*. Ankara; Pegem Akademi Yay. 2015, s.347.

¹⁰ En son okunan metin ise şöyle idi; ““Türküm, doğruyum, çalışkanım, İlkem; küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi özümnden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir.

Ey Büyük Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe durmadan yürüyeceğime ant içerim. Varlığım Türk varlığına armağan olsun. Ne mutlu Türküm diyene!”

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030827.htm#1>

Bunu yalnız sizlerden, burada bulunanlardan değil, bütün öğrencilerden istiyorum. Haydi, çocuklar bayramınız kutlu olsun gülün, oynayın eğlenin.” Görüldüğü gibi Reşit Galip, son derece siyasi içerikli hamasi bir konuşmayla birlikte çocuklara çalışkanlık ve dürüstlük aşıl原因an bu andı okullarda her gün okunmasını istemektedir. Mehmet Saffet, Ülkü dergisindeki “İnkılap Terbiyesi” başlıklı makalesinde (1933) bu andı “milli dua” olarak tanımlamakta, bayrak törenlerinin eğitimde cumhuriyetçilik ve milliyetçilik açısından önemine değinmektedir.¹¹

Reşit Galip’in öğrenci andını hazırlarken daha önce okul kitaplarında yazılmış olan metinlerden etkilenmiş olma olasılığı yüksektir. Nitekim Ahmet Yusuf’un 1927 basımı Elifbamız adlı kitabının 63. sayfasında andımıza benzer şekilde “Türk Çocuğunun Duası” adlı bir metin görülmektedir. Metin şöyledir: “Ben bir küçük Türküm. Annemi, babamı, hocamı, mektebimi, memleketimi canımdan çok severim. Bütün Türkler kardeştir. Büyüklerimi sayacağım. Sözlerimi tutacağım. Küçüklerimi koruyacağım, zayıflara, hastalara yardım edeceğim. Büyük Allah bana kuvvet, bana sağlık ver! Çok çalışayım, çok öğreneyim. Milletime, memleketime faydalı bir evlat olayım. Cumhuriyet çocuğuyum. Cumhuriyet çocuğu çalışkandır. Namusludur. Doğrudur. Misafiri sever. Kahramandır. Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti, Yaşasın Cumhur reisimiz Gazi Mustafa Kemal Paşa.” Türk Çocuğunun Duası metni öğrenci andıyla büyük benzerlik taşımakla beraber, öğrenci andı daha savaşçı özellikler taşımaktadır. Reşit Galip’in aksiyoncu milliyetçi tutumu metne yansımıştır. Bu nutuk, Reşit Galip’in sivil vatandaş idealinden uzaklaşan ve II. Dünya savaşının ortamına uygun olan asker vatandaş yetiştirme idealini gösterir. Nitekim 1926’da lise ve öğretmen okullarının programlarına giren, büyük önem verilen ve ciddiyetle ele alınan askerlik dersleri okullarda gittikçe yaygınlaşır. İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar sivil eğitim veren okullarda askerî ruh kazandırma amacı giderek ön plâna çıkar. Cumhuriyet’in ilk bir iki yılında insan-vatandaş idealinin yerini asker-vatandaş idealinin alması demektir. İşte Reşit Galip’in nutkunun içerdiği fikirler, öğrencilere bakış açısı ve yaptırımı böyle bir ortamın ürünüdür.¹² Öyle anlaşılıyor ki Cumhuriyet yönetimi eğitim politikalarının uygulanmasında temel eğitimin ilk basamağı olan ilkokulu ideolojinin benimsetilmesinde asıl nokta olarak görüyordu. Bu dönemde öğrencilerde yurt sevgisi, milli bilinç, akıl ve bilimin tek doğru olduğuna inandırma, zihnen ve bedenen sağlıklı-asker nesillerin yetiştirilmesi için okul şekillendirildi. Milliyetçilik, vatanseverlik duygularının pekiştirilmesi üzerine kurulu bu politika ile Türk milli kimliği vurgusu yapılmaktaydı.

Öğrenci Andı’nın amacı, anlamı ve öğrencilere nasıl kavratılacağı 18 Mayıs 1933 tarih ve 1749/42 sayılı “Talebenin Her Gün Tekrar Edeceği İbare Hakkında” yayınlanan Bakanlık genelgesinde açıklanır. Daha sonra bu genelge ilkokullar yönetmeliğinde yer alır. Andımızın okunmasında aşağıdaki kurallara uyulması gerektiği belirtilen genelgede şöyle ifade edilir;¹³

¹¹ Erhan Kanbolat, *a.g.e.*, s.286.

¹² Filiz Meşeci, *a.g.e.*, s.166.

¹³ Filiz Meşeci, *a.g.e.*, ss.169.

1. Her öğretmen bu antta geçen cümleleri bulunduğu sınıfta tahtaya yazacak ve öğrencinin defterlerine yazdıracaktır. Öğrencinin bu cümleleri doğru olarak defterine geçirdikleri kontrol edilecektir.

2. Öğretmen bu cümlelerin ifade ettiği fikirleri birer birer, çocukların fikrî seviyelerine uygun düşecek şekilde, canlı ve cazip bir dille anlatacak, çocukların cümlelerin anlamını iyice kavramalarına dikkat edecek, cümlelerde çocukların anlamadığı hiçbir nokta kalmamasına önem verecektir. Arada geçen “Türklük, doğruluk, çalışkanlık, yasa, küçükleri korumak, büyükleri saymak, yurdu, ulusu özünden çok sevmek, ülkü, yükselmek, ileri gitmek, varlığımızın Türk varlığına armağan olması” gibi tabirlere ve fikirlere çocukların iyice nüfuz etmelerine çalışılacaktır.

3. Öğretmen, öğrencilerin bu fikirleri ve tabirleri iyice anlayıp anlamadıklarına emin olmak üzere, her tabir ve fikir hakkında çocuklara sorular sorarak, bu tabirleri yerli yerinde kullanıp kullanmadıklarını anlamak için öğrenciyi kontrole tabi tutacaktır.

4. Çocukların bu cümleleri mekanik bir şekilde değil, ifade etmek istediği fikirlerin ve duyguların anlamlarını düşünerek, onları bütün benlikleriyle duyarak ve candan benimseyerek söylemelerine dikkat edilecektir.

5. Öğrenciye bu ant ayakta ve hep birden söyletilecek, öğretmen de öğrencinin karşısında yine ayakta durarak onlarla birlikte söyleyecektir.

6. Bu andı söylerken öğrencinin laubali vaziyet almamasına, dürüst ve ciddî durmasına öğretmen dikkat edecektir.

7. Çocuklar, candan duydukları ve zaman geçtikçe manasına daha derin bir şekilde nüfuz edecekleri asil yüksek hislere tercüman olan bu andı sevinçle, şevkle ve ilgi ile tekrar ederken millî bir vazife ifa ettiklerinin bilincini duymalıdır.

Mustafa Kemal Atatürk’ün 29 Ekim 1933’te söylediği Cumhuriyetin Onuncu Yıl Nutku “Türk’e” vasıflarını hatırlatması ve bunlara yüklediği üstünlük açısından ve de Andımız metni ile benzerlik göstermesi açısından incelenmeye değerdir. Türkün geçmişten gelen karakteri ile çağdaşlığı birleştirici şeklindeki anlam yüklemesi Cumhuriyetin beklentileri ile uyumludur. “*...Türk milletinin karakteri yüksektir; Türk milleti çalışkandır; Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da önemle belirtmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir özelliği de, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fitrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini ve millî birlik duygusunu sürekli ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek millî ülkümüzdür. Türk milletine çok yakışan bu ülkü, onu, bütün beşeriyette, hakikî huzurun temini yolunda, kendine düşen medenî görevi yapmakta başarılı kılacaktır...*”

SONUÇ

20. Yüzyıl milliyetçi politikacı ve ideologlar ulusal ideallerini çocukların saflıklarında ifade etmeye çalışmış, bunun için izcilik, milli sportif törenler, andımız, marş gibi ritüellere yönelmişlerdir. Bu yönelişte çocuk hep devlet otoritesinin malı olarak görülmüş, devlet ona istediği eğitimi sağlamak hakkını aileden önce kendisinde bulmuştur.¹⁴

1932 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip tarafından yazılan, o günden yakın bir tarihe kadar her sabah ilkokul öğrencileri tarafından okunan “Andımız” metni de millilik vasfına hizmet eder. Rejimin genç ve ateşli Bakanı Dr. Reşit Galip’in kaleme aldığı bu metin tüm ilkokullarda bir seremoni şeklinde öğrencilere okutulmaya başlandı. Uluslaştırma işlevi gören bu yemin töreninin her gün tekrarlanmasıyla rejim, ilerleme temasını kullanarak, yeni nesli terbiye etmeyi, onları ortak bir ülkü etrafında bir araya getirmeyi hedefledi. Bu dönemde ve devamında çocuk devletin olarak görüldü. Velinin ise devlete bu konuda maddi ve manevi olarak destek olması istendi.

KAYNAKÇA

- AKYÜZ, Y. (2015). *Türk eğitim tarihi(M.Ö. 1000- M.S. 2015)*. Ankara; Pegem Akademi Yay.
- ERGÜN, M. (2009). *Eğitim Felsefesi*, Ankara; Pegem Akademi.
- İNAL, K. (2008). *Eğitim ve İdeoloji*, İstanbul; Kalkedon Yay.
- KANBOLAT, E. (2015). Harf Devrimi’nden Köy Enstitülerine Türkiye’de İlköğretim (1928-1940), *Doktora Tezi*, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- KARTAL, S. (2018). *İktidardaki Okul; Eğitimin Politik İşlevi*, İstanbul; Pales Yay.
- MEŞECİ, F. (2007). Cumhuriyet Sonrası Türk Eğitim Sisteminde Ritüeller: Kuramsal Bir Çalışma, *Doktora Tezi*, İstanbul; Marmara Üniversitesi.
- PARLAK, İ.(2005). Türkiye’de İdeoloji-Eğitim İlişkisi: Erken Cumhuriyet Dönemi Tarih ve Yurt Bilgisi Ders Kitapları Üzerine Bir İnceleme, *Doktora tezi*, Ankara; Hacettepe Üniversitesi.

¹⁴ Kemal İnal, *Eğitim ve İdeoloji*, İstanbul; Kalkedon Yay., 2008, s.298.

SOSYAL BİLGİLER VE SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ DEMOKRASİ VE ATATÜRKÇÜLÜK KAVRAMLARINA YÖNELİK METAFOR ALGILARI¹

Buse SEYHAN²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik algılarını metaforlar yoluyla belirlemektir. Çalışmaya 2018-2019 öğretim yılının bahar döneminde Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı ve Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 175 öğretmen adayı örneklem olarak alınmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan olgubilim deseninden faydalanılmıştır. Araştırma verileri “Demokrasi ..... gibidir. Çünkü; .....” ve “Atatürkçülük ..... gibidir. Çünkü; .....” cümlelerinin tamamlanmasıyla elde edilmiştir. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Demokrasi ile ilgili 92, Atatürkçülük ile ilgili 110 farklı metafor geliştirdikleri gözlenmiştir. Demokrasi ile ilgili metaforlar; eşitlikçi ve özgürleştirici bir değer olarak demokrasi (71), yaşam ve yaşamsal bir gereksinim olarak demokrasi (30), köklü ve güçlü bir yapı olarak demokrasi (19), bir yönetim biçimi olarak demokrasi (32) ve duygusal bir bakış ve rehber olarak demokrasi (21) olmak üzere 5 kategoriye ve Atatürkçülük ile ilgili metaforlar; milli mücadele ve inkılâpların ürünü bir düşünce sistemi olarak Atatürkçülük (33), bugünü ve geleceği aydınlatan bir rehber olarak Atatürkçülük (57), birleştirici bir değer olarak Atatürkçülük (13), yaşamsal bir gereksinim olarak Atatürkçülük (24), milli ve duygusal bir bakış açısıyla Atatürkçülük (27), bilimsel düşünceyi ve gelişmeleri destekleyen bir değer olarak Atatürkçülük (14) olmak üzere 6 kategoriye ayrılmıştır. Araştırmada genel olarak her iki kavrama dair geliştirilen metaforların olumlu bir anlam taşıdıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı, Sınıf Öğretmen Adayı, Demokrasi, Atatürkçülük, Metafor

---

¹ Bu makale 02-04 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilgiler Eğitimi Yüksek Lisans Öğrencisi, busesevhan93@gmail.com

METAPHOR PERCEPTIONS OF PROSPECTIVE SOCIAL STUDIES AND PRIMARY TEACHER TOWARDS THE CONCEPTS OF DEMOCRACY AND KEMALISM

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the perception of Prospective Social Studies and Primary teacher towards the concept of Democracy and Kemalism through metaphors. The sample of the study was taken part 175 prospective teachers who was studying in the Department of Social Studies Education and Primary Education in the spring semester of the 2018-2019 academic year at the Bülent Ecevit University Faculty of Education. Phenomenology which is one of the qualitative research methods was used in this study. The data is conducted by completing statement of “Democracy is kind of / like ..... Because .....” and “Kemalism is kind of / like ..... Because .....”. The participants of the study developed 92 different metaphors related to democracy and developed 110 different metaphors related to Kemalism. Democracy is divided into 5 categories; democracy as an equitable and libertory value (71), democracy as a life and vital necessity (30), democracy as a rooted and powerful structure (19), democracy as a form of government (32) and democracy as an emotional look and guide (21). Kemalism is divided into 6 categories; Kemalism as a system of national struggles and reforms (33), Kemalism as a guide to illuminate the present and the future (57), Kemalism as a unifying value (13), Kemalism as a vital necessity (24), Kemalism from a national and emotional perspective (27), Kemalism as a value that supports scientific thinking and developments (14). In general, the metaphors developed for both concepts have a positive meaning.

Keywords: Prospective Social Studies Teacher, Prospective Primary School Teacher, Democracy, Kemalism, Metaphor

GİRİŞ

Demokrasi, Türk Dil Kurumu’na göre halkın egemenliği temeline dayanan bir yönetim biçimidir. Tarihte ilk kez Herodot tarafından kullanılan ve “demos” yani çoğunluk ile “kratos” yani yönetmek, hükmetmek kelimelerinin birleşmesiyle oluşan (Güvel, 1999) demokrasinin bilinen en yaygın tanımı; halkın halk tarafından ve halk için yönetimidir (Uygun, 1996, akt: Nasırcı, 2016). Soyut bir kavram olarak demokrasinin bir yaşam tarzı (Okutan, 2010; Gömleksiz, Kan ve Öner, 2012) haline getirilmesi, demokrasi kültürünün (Kuzgun, 2000; Gülmez, 1994, akt: Hürfikir, 2004) oluşmasına bağlıdır. Bu kültürün oluşmasında en büyük pay şüphesiz eğitimidir (Okutan, 2010; Bakioglu ve Kurt, 2009; Karakütük, 2001). 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununun ikinci bölümünün 11. Maddesinde demokrasi eğitiminin güçlü, istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin oluşmasındaki ve devam etmesindeki önemi belirtilmiştir. İlkokul 4. sınıftan başlayan ve ortaokul 5, 6 ve 7. sınıflarda devam eden Sosyal Bilgiler dersi ile ortaokul 8. sınıfta okutulan T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi sayesinde ülkemizde eğitimin ilk basamaklarından itibaren demokrasi kavramı bireylere aşılarmaya başlanmaktadır.

Atatürk, Türk İnkılabının yapıcısı ve baş mimarıdır (Başak, 2003). Atatürkçülük ise Türk milletinin ortaya koyduğu kültür ve gelenekleriyle gereksinimlerinden doğan laik devlet anlayışıyla mantık ve bilimin önderliğinde, ülkesini çağdaş uygarlık seviyesine çıkaracak bir düşünce sistemidir (Banoğlu, 1991). Bu doğrultuda Atatürkçülük, ülkesi adına gelecek kaygısı taşımak istemeyen her Türk vatandaşının elindeki meşale olmalıdır. Bu meşaleyi yakmak da ancak eğitimimiz içerisinde Atatürkçülüğün kapsamına giren konuların öğretimi ile mümkün olacaktır. Atatürkçülüğün kapsamına giren konuların öğretimi de hem genel amaçlarında belirtilen esaslar, hem de doğası gereği özellikle Sosyal Bilgiler (Yazıcı, 2014) ve T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri ile mümkün olabilmektedir. Ülkemizde ilköğretim 4. sınıf Sosyal Bilgiler dersini Sınıf öğretmenleri verirken ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler dersleri ile ortaokul 8. sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerine Sosyal Bilgiler öğretmenleri girmektedir. Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi kapsamında demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarını içeren kazanımların ileride bu dersleri okutacak öğretmen adayları tarafından iyi anlaşılmalı ve benimsenmiş olması oldukça önemlidir. Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik algıları henüz lisans eğitimi aşamasında oluşmuş olmalıdır.

Metafor, Eski Yunanca meta (üzerine) ile phrein (taşımak) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuş (Cebeci, 2013) ve insanlar tarafından zor anlaşılabilir karmaşık, soyut kavramları daha anlaşılabilir hale getirmek için kullanılan bir zihinsel araçtır (Koçbekar, Saban ve Saban, 2009, akt: Karapınar, 2017). Bir terim olarak metafor Lakoff ve Johnson (2005) tarafından bir tür şeyi başka bir tür şeye göre tecrübe etmek ve anlamak olarak tanımlanmıştır (Sağdıç ve İlhan, 2018). Metafor ile bilinmeyen ya da kavranmasında zorlanılan olgu veya kavramlar bilinen ve tanıdık gelen terimlerle ifade edilerek (Arslan ve Bayrakçı, 2006) bu kavram veya olgu ile terimler arasında ilişki kurulmak üzere daha anlaşılabilir hale getirilir (Aydın, Sulak, 2015). Metaforlar yalnızca anlaşılması zor veya bilinmeyen kelimeleri pekiştirmek ya da tanımlamak amacıyla değil, aynı zamanda Long ve Lepper'e (2008) göre bireylerin bilinçaltında var olan örtük birtakım düşüncelerinin açığa çıkmasında da kullanılmaktadır (Sağdıç ve İlhan, 2018). Böylece bireylerin o kavrama ait algıları da kullandıkları metaforlarla tespit edilmiş olur.

Karadeniz'in (2008) belirttiği üzere Atatürk, eğitimin yeni kurulan Türkiye'nin çağdaşlaşması için tek vazgeçilmez aracı olduğunu görüyor, eğitimde birliği sağlamak için çaba harcıyor ve Türkiye'nin genç kuşakların omuzlarında yükseleceğine inanıyordu. Bu genç kuşakların da öğretmenlerin eseri olacağını söylüyordu. Bu bağlamda demokrasi kültürünü ve Atatürk'ün ortaya koyduğu ilke ve inkılablarını genç kuşaklara aktarmakta en büyük paya sahip olacak Sınıf ve Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının, demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik algılarının tespiti önem arz etmektedir.

Yapılan alan yazın taramasında Sosyal Bilgiler ve/veya Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi ve/veya Atatürkçülük kavramlarına yönelik tutumları üzerine sınırlı sayıda araştırma yapıldığı görülmüştür (Genç ve Kalafat, 2007; Ulusoy, 2010; Gömleksiz, Kan ve Öner, 2012; Sarı ve Sadık, 2012; Karadağ, 2015; İbret, Receptoğlu, Avcı ve Receptoğlu, 2018; Akçeşme, 2018).

Ancak birbiriyle yakından ilintili olan demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına yönelik algıların birlikte incelendiği bir araştırma olmadığı gibi bu kavramlar üzerine Sınıf ve Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının algılarının karşılaştırıldığı bir çalışma da bulunamamıştır.

Bu çalışmanın amacı, Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi ile Atatürkçülük kavramlarına yönelik algılarını metaforlar yardımıyla incelemektir. Bu bağlamda aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi kavramına yönelik algıları nelerdir?
2. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik algıları nelerdir?
3. Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik algıları nelerdir?
4. Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının oluşturdukları Demokrasi kavramına yönelik metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
5. Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının oluşturdukları Atatürkçülük kavramına yönelik metaforlar hangi kavramsal kategoriler altında toplanabilir?
6. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokrasi kavramına yönelik algıları nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Deseni

Metaforlar aracılığıyla veri toplama yoluna gidilecek bu araştırma özünde nitel bir araştırmadır. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim (phenomenology) deseninden faydalanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2005) olgubilim deseninde bireyler farkında oldukları fakat daha önce ayrıntılarıyla ve derinlemesine irdeleme olanağı bulamadıkları olgulara odaklanırlar. Bu sayede bireyler, olguyu daha iyi tanıyarak ve anlayarak ortaya olguya dair bir takım örnekler, yaşantılar ve açıklamalar koyabilirler.

Çalışma Grubu

Bu çalışma, 2018-2019 öğretim yılının bahar döneminde Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı ve Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı'nda öğrenim gören 175 Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adayının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların tamamı çalışmaya gönüllülük esasına dayanarak katılmışlardır.

Tablo 1: Çalışma Grubunun Cinsiyete, Eğitim Aldıkları Bölüme ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

Değişken		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	124	71
	Erkek	51	29
Eğitim Aldıkları Bölümler	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	77	44
	Sınıf Öğretmenliği	98	56
Sınıf Düzeyleri	1.Sınıf	93	53
	4.Sınıf	82	47
TOPLAM		175	

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması için çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarına 3 bölümden oluşan bir Metafor Analiz Formu uygulanmıştır. Uygulanan Metafor Analiz Formunun ilk bölümünde öğretmen adaylarına çalışmanın amacı ve elde edilecek verilerin mevcut araştırma dışında başka hiçbir amaçla kullanılmayacağı açıklanmıştır. Gerekli açıklamaların yapılmasından sonra ikinci bölümde çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarından kendilerine yöneltilen kişisel soruları (cinsiyet, bölüm ve sınıf) cevaplamaları istenmiştir. Anketin son bölümünde ise katılımcılara öncelikle Demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarından bahsedilmiş, metafor kavramı üzerinde durularak verilen örnekle metafor açıklanmıştır. Verilen bilgilerin ışığında öğretmen adaylarına iki soru yöneltilmiştir. Bu sorular; “Demokrasi ..... gibidir. Çünkü; .....” ve “ Atatürkçülük ..... gibidir. Çünkü; .....” şeklinde iki kısımdan oluşmaktadır. Her iki sorunun ilk kısmında öğretmen adaylarından bir metafor yazmaları istenmiş, “Çünkü” sorusu ile takip eden ikinci kısımda öğretmen adaylarının algıları asıl olarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Yıldırım ve Şimşek’in (2005) belirttiği gibi metaforun yalnız kendisi, altında yatan görsel ve betimsel gücü tek başına yansıtamaz. Bunun için hemen ardından “neden/niçin” sorusu sorularak o metaforun seçilmesindeki asıl anlam ve gerekçe tespit edilmelidir. Bu sayede kişinin o metaforu kullanmasının altındaki dayanak ortaya çıkmış olur. Bir kavramı ifade için aynı metaforu kullanan bireyler bu metaforu ona farklı bir anlam yükleyerek tercih etmiş olabilirler. Bu nedenle ikinci kısımda yer alan “çünkü” sorusu katılımcıların kavramlara yönelik algılarını tespit edebilmemizi sağlayan asıl ögeyi oluşturmaktadır (Sarı ve Sadık, 2011).

Verilerin Analizi ve Yorumlanması

Araştırmada elde edilen veriler, içerik analizi tekniğinin kullanılmasıyla çözümlenmiştir. Yıldırım ve Şimşek’in (2006) tanımına göre içerik analizi, birbiriyle benzer olan verilerin belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek objektif ve sistematik olarak yorumlandığı tekniktir (Sağdıç ve İlhan, 2018). Stemler’e (2001) göre içerik analiziyle bireylerin inanç, değer, tutum ve düşünceleri ortaya çıkartılabilir, farklı faktörler göz önüne alınarak bireylerin zaman içerisindeki değişimlerinin ve başka birey ve gruplarla karşılaştırılmalarının yapılmasına olanak bulunabilir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2012). Araştırma verilerinin analizi için Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarına ilişkin geliştirdikleri metaforlar öncelikle alfabetik olarak sıralanmıştır. Daha sonra çalışma grubunun geliştirdiği metaforlar ve bu metaforların gerekçeleri gözetilerek her iki kavram için kategoriler belirlenmiştir. Bu bağlamda demokrasi kavramına ilişkin 5 kategori belirlenirken, Atatürkçülük kavramına ilişkin 6 kategori oluşturulmuştur.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde araştırma kapsamında ulaşılan verilerin çözümlenmesi yoluyla elde edilen bulgular ve bulguların yorumlanması yer almaktadır. Veriler yorumlanırken metaforların uygun olarak toplandığı kavramsal kategoriler ve bunların gerekçeleri üzerinde durulmuştur. Araştırma verilerinin analizinde demokrasi kavramına ilişkin geliştirilen metaforlarda 2, Atatürkçülük kavramına ilişkin geliştirilen metaforlarda 7 eksik olduğu tespit edilmiştir.

Demokrasi Kavramına İlişkin Metaforlar ve Kavramsal Kategorileri

Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların cinsiyet, bölüm ve sınıf düzeylerine göre dağılımları incelendiğinde 173 öğretmen adayının 92 farklı metafor geliştirdikleri saptanmıştır. Öğretmen adayları tarafından en fazla tercih edilen metaforlar sırasıyla *Özgürlük* (f:10), *Adalet* (f:9), *Terazi* (f:9), *Ağaç* (f:8), *Güneş* (f:8)'tir. Aşağıdaki *Tablo 2* ve *Tablo 3*'te katılımcıların demokrasi kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların okudukları bölüme ve belirli kavramsal kategorilere dağılımları gösterilmiştir. Demokrasi ile ilgili ortaya konan 92 metafor "*Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi*", "*Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi*", "*Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi*", "*Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi*" ve "*Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi*" olmak üzere 5 kavramsal kategori altında toplanmıştır.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Demokrasi Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar, Metafor Kategorileri, Metafor Sayıları, Toplam Metafor Sayısı ve Yüzdeler

Kategori	Metaforlar	Metafor Sayısı	Toplam Metafor	Yüzde (%)
Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi	Adalet (3), Güneş (3), Hak (2), İnsan (2), Özgürlük (2), Tartı (2), Terazi (2), Anne (1), Çikolata (1), Çocukluk (1), Dil (1), Egemenlik (1), Elek (1), Eşitlik (1), Ev (1), Farklı Tür Meyveleri Olan Ağaç (1), Gökyüzü (1), Halk (1), Nefes Almak (1), Orman (1), Özgür Yaşam (1)	21	30	40
Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi	Hayat (3), Ekmek (2), Nefes (2), Ağaç (1), Beyin (1), Nehir (1), Su (1), Yaşam Biçimi (1)	8	12	16
Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi	Ağaç (3), Ağacın Kökleri (1), Aslan (1), Çınar (1), Çiçek (1), Demir (1), Doğa (1), Kalkan (1)	8	10	13
Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi	Tren (2), Atatürk (1), Bulut (1), Çiğ (1), Egemenlik (1), Hem İyi Hem Kötü Yönetim (1), Kötünün İyisi (1), Kütük (1), Meyve (1), Rüya (1), Savaş (1), Timsah Kavgası (1), Türkiye (1)	13	14	18
Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi	Güneş (3), Ay (2), Mum Işığı (1), Su (1), Toprak (1), Yol (1), Zümrüdü Anka Kuşu (1)	7	10	13
TOPLAM		57	76	100

Tablo 2 incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların en fazla *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* kategorisi altında toplandığı görülmüştür. Bu kategori içerisinde bulunan 21 farklı metafor toplam 30 kez kullanılmıştır. *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* kategorisi içerisinde en fazla Adalet (f:3) ve Güneş (f:3) metaforlarının kullanıldığı görülmektedir. Her iki metafor da bu kategori içerisinde üçer kez tekrarlanmıştır. Örneğin Adalet kavramını kullanan bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.14-K1), “..... çünkü; bir ülkenin gelişmesi, büyümesi ancak adaletle sağlanır. Bu da en çok demokrasi yoluyla elde edilir.” cümlesiyle neden bu metaforu seçtiğini açıklamıştır. Güneş kavramını seçen bir Sosyal Bilgiler öğretmeni (ÖA.41-E4) ise “..... çünkü; güneş aydınlık, huzur verir ve her yere eşit şekilde yayılır. Demokrasinin de güneş gibi huzur ortamı yaratması ve her yere, her kesime eşit şekilde dağılması ve uygulanması gerekir.” diyerek benzetmesini açıklamıştır. Bu kategori içerisinde örneğin Nefes Almak metaforunu kullanan bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.5-K1) neden bu metaforu tercih ettiğini “..... çünkü; nefes alırken özgürüz. Nefes almak bütün insanlar için eşit ve de adildir. Bu yüzden bence demokrasi nefes almaktır.” sözleriyle izah etmiştir. *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* kategorisinde bir Sosyal Bilgiler öğretmeni adayı (ÖA.70-K4) Ev metaforunu kullanmış ve bunu “..... çünkü; nasıl ki evimiz bizi dışarıdaki kötülüklerden, zararlardan koruyorsa demokrasi de bizlerin özgürlüklerini, haklarını koruyor.” sözleriyle açıklamıştır.

Demokrasi kavramına ait kategoriler içerisinde en fazla metaforu barındıran ikinci kategori *Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategoriye dahil edilen metaforları kullanan öğretmen adayları demokrasinin yalnızca bir yönetim biçimi olma fonksiyonuna dair yorumlarda bulunmuş, demokrasiyi diğer yönetim biçimleriyle kıyaslayarak ideal bir yönetim biçimi olup olmadığına göre geliştirdikleri metaforları izah etmişlerdir. 13 farklı metaforun dahil edildiği *Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi* kategorisinde bu metaforlar toplamda 14 kez kullanılmıştır. Bu kategori içerisinde en fazla tekrarlanan metafor Tren (f:2)'dir. Demokrasiyi Tren metaforuyla açıklamaya çalışan bir öğretmen adayı (ÖA.61-E4) “..... çünkü; halktan gerekli desteği seçimle alan liderler, demokratik yollarla istediklerini elde edemeyince demokrasi treninden inip dikta uçağına binebilirler...” demiştir. *Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi* kategorisi içerisindeki metaforlardan birisi de Kötünün İyisi'dir. Bu metaforu kullanan öğretmen adayı (ÖA.49-E4) “..... çünkü; diğer yönetim şekillerinden demokrasi toplumun yönetiminde idealdir.” sözleriyle neden bu metaforu seçtiğini açıklamıştır. Aynı kategori içerisinde bulunan Meyve metaforunu kullanan bir öğretmen adayı (ÖA.51-E4) “..... çünkü; doğru meyveyi bulup yemesini bilirsen faydalı olur insanın rahat bir hayat sürmesine yardımcı olur.” sözleriyle neden bu metaforu kullandığını açıklamıştır.

Demokrasi kavramına ait metaforların toplandığı kategorilerden bir diğeri de *Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategoride yer alan 8 metafor toplamda 12 kez kullanılmıştır. Bu kavram kategorisinde en fazla tekrarlanan metafor Hayat (f:3) metaforudur. Hayat metaforunu kullanan bir öğretmen adayı (ÖA.48-K4) “..... çünkü; demokrasi hayat gibi, nefes gibi bağımsız ve özgürdür.” ifadeleri ile gerekçesini belirtmiştir.

Söz konusu kategoride öğretmen adayları tarafından kullanılan başka bir metafor da Ekmek metaforudur. Örneğin bu metaforu kullanan bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.37-K4) “..... çünkü; karnını her şey ile doyurabilirsin. Ama hiçbir nimet ekmek gibi olmaz.” ifadeleriyle bu metaforu tercih nedenini söylemiştir. Aynı kategori içerisinde Nefes metaforu da bir öğretmen adayı (ÖA.65-K4) tarafından “..... çünkü; insan gibi yaşamanın olmazsa olmazıdır.” şeklinde gerekçelendirilmiştir.

Demokrasi kavramına yönelik metaforların ilişkilendirildiği kavram kategorilerinden birisi de *Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi*'dir. Kategori içinde bulunan 8 metafor toplam 10 defa tekrarlanmış, Ağaç (f:3) metaforu en fazla tekrarlanan metafor olmuştur. Bu metaforu kullanan bir öğretmen adayı (ÖA.56-E4) “..... çünkü; kökleri ne kadar güçlü ise o kadar sağlam ve uzun ömürlü olur.” cümlesiyle neden bu metaforu seçtiğini açıklamıştır. Benzer şekilde Ağacın Kökleri metaforunu seçen bir öğretmen adayı (ÖA.9-K1) “..... çünkü; bir ağacın kökleri toprağa sıkı sıkıya bağlıysa o zaman her şeye direnir ve göğüs gerer. Demokrasi de ne kadar sağlam olursa asla boyun eğmez, asla devrilmez.” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.11-E1) Kalkan metaforunu “..... çünkü; halkı hem yönetir, hem düzene sokar, hem de olumsuzluklardan korur. Demokrasi halkın oluşturduğu kalkandır.” sözleri ile gerekçelendirmiştir.

Demokrasi kavramı ile ilgili geliştirilen metaforların toplandığı son kategori *Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategorideki 7 metafor toplamda Sosyal Bilgiler öğretmen adayları tarafından 10 kez tekrarlanmıştır. Güneş metaforu bu kategoride en fazla tekrarlanan metafordur. Örneğin bir öğretmen adayı (ÖA.33-E1) “..... çünkü; gündüzleri kendi ışığıyla etrafı aydınlatırken gece de aya enerji verip aydınlatıyor. Yani demokrasi aydın ve düpedüz doğru yol göstericidir.” diyerek neden Güneş metaforunu kullandığını izah etmiştir. Aynı kategoride bulunan bir başka metafor da Toprak metaforudur. Demokrasi kavramını açıklamak için Toprak metaforunu kullanan öğretmen adayı (ÖA.44-E4) bu durumu “..... çünkü; yeni nesilleri demokrasiyle ekip büyütürsek daha yeşil bir geleceğimiz olur.” cümlesiyle açıklamıştır. *Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi* kategorisinde demokrasiyi Ay metaforuyla benzeştiren bir öğretmen adayı bunu (ÖA.20-K1) “..... çünkü; demokrasinin olmadığı toplum karanlıktır. Demokrasi insanların oy kullanmasıyla toplumda aydınlanmayı sağlar.” gerekçesi ile açıklamıştır.

Tablo 3: Sınıf Öğretmen Adaylarının Demokrasi Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar, Metafor Kategorileri, Metafor Sayıları, Toplam Metafor Sayısı ve Yüzdeler

Kategori	Metaforlar	Metafor Sayısı	Toplam Metafor	Yüzde (%)
Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi	Özgürlük (8), Terazi (7), Adalet (6), Kuş (4), Anne (2), Eşitlik (2), Oy Pusulası (2), Sandık (2), Bireye Saygı (1), Birlik (1), Ev (1), Halk (1), İnsan (1), Karışık Pizza (1), Orkestra (1), Saygı (1), Uçmak (1)	17	42	43
Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi	Su (4), Hava (2), Beyin (1), Canlı Bir Varlık (1), Dolaşım Sistemi (1), Ev (1), Hayat (1), Kalp (1), Kan (1), Kitap (1), Namus (1), Orman (1), Saat (1), Ülkenin Kalbi (1)	14	18	19
Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi	Ağaç (4), Çiçek (1), Evin Temeli (1), Kaya (1), Maden (1)	5	8	8
Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi	Atatürk (2), Kuş (2), Alışveriş (1), Araç (1), Ayna (1), Bina (1), Bumerang (1), Çanta (1), Demir (1), Düzen (1), Güneş (1), Halk Egemenliği (1), Kurşun Kalem (1), Meyve (1), Sınıf Başkanı (1), Siyaset (1)	16	18	19
Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi	Işık (2), Bulut (1), Güneş (1), Güzel Bir Düş (1), Huzur (1), Kaf Dağı (1), Mum (1), Mutluluk (1), Rüzgâr (1), Yumak (1)	10	11	11
TOPLAM		62	97	100

Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforların kategorilere paylaştırıldığı Tablo 3 incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarında olduğu gibi *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* kategorisinde daha fazla metaforun toplandığı görülmektedir. Sınıf öğretmen adaylarının bu kategorideki anlamıyla benzeştirdikleri 17 farklı metafor toplamda 42 kez tekrarlanmıştır. Sınıf öğretmen adaylarının bu kategoride en fazla kullandıkları metafor Özgürlük (f:8)'tür. Örneğin bir öğretmen adayı (ÖA.96-E1) “..... çünkü; demokrasi olan bir memlekette insanlar kendi hür iradeleriyle, kendi başlarına kararlar vererek yönetim kadrosunu seçer ve demokrasiye uygun hareket ederek özgürlüğünü pekiştirmiş olur.” ile neden Özgürlük metaforunu seçtiğini belirtmiştir. Bu kategoride en çok tercih edilen ikinci metafor Terazi (f:7)'dir. Bu metafor bir Sınıf öğretmeni adayı (ÖA.143-K1) tarafından “..... çünkü; her ne koşullar olursa olsun, öz seçimimizi, düşüncemizi özgürce ifade ederiz ve bunu kamuoyuna sunarız. Bu da bizlere demokrasiyi verir.” şeklinde ifade edilmiştir. Sınıf öğretmeni adayları tarafından benzeştirilip *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* kategorisine dâhil edilen metaforlarından birisi de Bireye Saygı metaforudur. Bu metaforu bir öğretmen adayı (ÖA.149-K4) “..... çünkü; demokraside fark gözetmensizin herkesin alınan kararlar üzerinde söz hakkı vardır. Demokrasi halktan bireylerin düşüncelerine ve vatandaşlık haklarına saygı göstermektir.” sözleriyle gerekçelendirmiştir.

Demokrasi kavramına dair Sınıf öğretmeni adaylarının geliştirdiği metaforlar ikinci sırada en fazla *Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi* kategorisi altında sıralanmıştır. 16 farklı metafor katılımcılar tarafından demokrasi kavramıyla benzeştirilmiş, bu metaforlar toplamda 18 kez tekrar edilmiştir. Kategori içerisinde en fazla Atatürk (f:2) ve Kuş (f:2) metaforları kullanılmıştır. Atatürk metaforunu demokrasiyi anlamlandırmada kullanan bir Sınıf öğretmen adayı (ÖA.147-K1) “..... çünkü; Atatürk ülkemize cumhuriyet rejimini getirerek demokrasiyi getirmiş oldu. Ondan önce çoğunluğun egemenliği yoktu.” sözleriyle bunu ifade etmiştir. Kuş metaforunu demokrasi ile benzeştiren bir öğretmen adayı (ÖA.163-E4) bu benzeşmeyi “..... çünkü; yeterince sahip çıkıp beslemezsen uçar gider.” cümlesiyle açıklamıştır. Bu kategoride öğretmen adayları tarafından kullanılan bir başka metafor Halk Egemenliği metaforudur. Öğretmen adayı (ÖA.97-E1) “..... çünkü; cumhuriyetin temel şartlarından birisi demokrasidir. Cumhuriyet de halk egemenliğine dayalı olduğu için demokrasi halk egemenliğine benzer.” ile neden Özgürlük metaforunu seçtiğini açıklamıştır. Bir diğer öğretmen adayının (ÖA.133-K1) aynı kategorideki Alışveriş metaforunu, demokrasi kavramı ile benzeştirmesi “..... çünkü; alışverişte beğendiğini alırsın ve aldığın şeyi kullanmaya mecbursun. Demokraside de birilerini seçer ve seçiminin sonucuna katlanmak zorunda kalırsın.” şeklinde ifadesiyle örneklendirilmiştir.

Demokrasi kavramının toplandığı kategorilerden birisi de *Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategoride en fazla Su (f:4) metaforu katılımcılar tarafından demokrasiyi tanımlamak amacıyla kullanılmıştır. Kategorideki metaforlara bakıldığında öğretmen adaylarının 14 farklı metafor geliştirdikleri ve bu metaforları toplamda 18 kez kullandıkları görülmüştür. Örneğin Su metaforunu tercih eden bir Sınıf öğretmen adayı (ÖA.135-K1) “..... çünkü; olmazsa olmaz.” diyerek izah etmiştir. Bu kategoride kullanılan bir metafor da Dolaşım Sistemi'dir. “..... çünkü; demokrasi damarlarda dolaşan kana benzer. Kan ulaştığı organlara hayat verir, ulaşamadıklarına ise kayıplar yaşatır.” diyen bir öğretmen adayı (ÖA.109-E4) demokrasi kavramına bakışını bu cümlelerle anlatmıştır. Ülkenin Kalbi metaforunu kullanarak demokrasiyi izah eden bir öğretmen adayı (ÖA.112-K4) “..... çünkü; bir milletin yaşayıp, ayakta kalabilmesi için en önemli gerekçelerden birisi demokrasinin var olmasıdır.” sözleriyle bu benzetmeyi açıklamıştır.

Demokrasi kavramına yönelik Sınıf öğretmeni adaylarının benzetmelerinin yer aldığı tabloda dördüncü sırada bulunan kategori *Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategoride bulunan 10 farklı metafor toplamında 11 kez tekrar edilmiştir. İki kez tekrarlanan Işık metaforu en fazla tekrarlanan metafordur. ÖA.132-K1 kodlu öğretmen adayı demokrasiyi Işık metaforuna benzettikten sonra “..... çünkü; ülkemizi karanlıktan kurtarmış, hak, hukuk, adalet, eşitlik kavramlarını beraberinde getirmiştir.” diyerek açıklamasını yapmıştır. Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi kategorisi içinde bulunan Güzel Bir Düş metaforunu kullanan Sınıf öğretmen adayı (ÖA.134-K1) “..... çünkü; demokrasinin olduğu yerde eşitlik vardır, huzur vardır, birliktelik vardır.” cümlesi ile gerekçesini bildirmiştir. Huzur metaforunun bu kategori içerisinde kullanılması da (ÖA.83-K1) “..... çünkü; her insana istediği gibi yaşayabilme hakkı verir.” gerekçesine dayandırılarak verilmiştir.

Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi algılarının yer aldığı son kategori *Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi*'dir. Bu kategoride bulunan 5 farklı metafor 8 defa tekrar edilmiştir. En fazla tekrar edilen metafor Ağaç (f:4) metaforudur. Ağaç metaforunu kullanan bir Sınıf öğretmen adayı (ÖA.103-K1) “..... çünkü; gücünü aldığı belli besinleri vardır. Bu besinler sağlanmazsa güçsüz bir ağaç olur.” ifadeleri ile gerekçesini açıklamıştır. Söz konusu kategoride bir Sınıf öğretmen adayının seçtiği metafor da Kaya metaforudur. Öğretmen adayı (ÖA.108-K1) bu metaforu kullanarak demokrasiyi “..... çünkü; demokrasinin temelleri ne kadar sağlam olursa kırılması, çökertilmesi o kadar zor olacaktır.” şeklinde anlamlandırmıştır. *Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi* kategorisinde başka bir öğretmen adayının (ÖA.142-K1) demokrasi kavramını benzeştirmesi Evin Temeli metaforu ile “..... çünkü; evin temeli sağlam olmazsa ev ayakta duramaz. Demokrasi de bir ülke için aynıdır.” şeklinde olmuştur.

Atatürkçülük Kavramına İlişkin Metaforlar ve Kavramsal Kategorileri

Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik ortaya koydukları metaforlar cinsiyet, bölüm ve sınıf düzeylerine göre incelendiğinde 168 Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adayı tarafından farklı 110 metafor geliştirildiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının en fazla kullandığı metaforlar Güneş (f:12), Ağaç (f:6), Kitap (f:6), Yaşam-Hayat (f:6)'tır. Aşağıda verilen tablolarda Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına ilişkin geliştirdikleri metaforlar kategorilere paylaştırılarak ayrı ayrı verilmiştir. Atatürkçülük kavramına yönelik ortaya konan 110 metafor “*Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük*”, “*Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük*”, “*Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük*”, “*Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Atatürkçülük*”, “*Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük*”, “*Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük*” şeklinde 6 kategoriye ayrılmıştır.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Atatürkçülük Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar, Metafor Kategorileri, Metafor Sayıları, Toplam Metafor Sayısı ve Yüzdeler

Kategori	Metaforlar	Metafor Sayısı	Toplam Metafor	Yüzde (%)
Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük	Yenilik (2), Ağaç (1), Ayna (1), Bağımsızlık (1), Çeket (1), Demokrasi (1), Demokrasi Kılıcı (1), Denge (1), Ekosistem (1), Güneş (1), İşleyen Bir Çark (1), Kuş (1), Özgürlük (1), Yeni Bir Türkiye (1)	14	15	20
Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük	Güneş (4), Ağaç (3), Atom Tanesi (1), Ay (1), Bir Bina Temeli (1), Demir (1), Düzen (1), Gelecek (1), Heykel (1), Işık (1), İlaç (1), Kahramanlık (1), Kitap (1), Lamba (1), Meşale (1), Miras (1), Mum (1), Pusula (1), Yıldız (1), Yol (1)	20	25	33
Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük	Ağaç (1), Baba (1), Saygı (1), Vücut (1)	4	4	5
Yaşamsal Bir Gereklilik Olarak Atatürkçülük	Yaşam – Hayat (4), Devlet (2), Ateş (1), Hayat Felsefesi (1), Kalp (1), Su (1), Tren Motoru (1), Vücudun Bir Parçası (1), Yaşama Biçimi (1)	9	13	17

Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük	Maya (3), Aşk (2), İlkbahar (2), İtaat (1), Kalp (1), Sevgi (1), Tutku (1), Vatan Sevgisi (1)	8	12	16
Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük	Kitap (3), Aydınlık (1), Erdem (1), Olmazsa Olmaz Gereklili Kavramlar (1), Yeni Bir Yol (1)	5	7	9
TOPLAM		60	76	100

Tablo 4’deki veriler incelendiğinde Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının en fazla metaforu *Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük* kategorisinde kullandıkları göze çarpmaktadır. Bu kategoride öğretmen adaylarının kullandıkları 20 farklı metafor toplamda 25 kez tekrar edilmiştir. Kategori içerisinde en fazla tekrarlanan metafor Güneş (f:4) metaforudur. Örneğin bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.56-E4) “..... çünkü; dünyamıza çok uzakta olmasına rağmen ışığını göndermektedir. Atam çok uzaklarda olsa da bize ışık tutmakta, yol göstermektedir.” sözlerini kullanarak Atatürkçülük ile Güneş kavramları arasında benzerlik kurmuştur. Atatürkçülük ile benzeştirilen bir metafor da Kahramanlık’tır. ÖA.1-K1 kodlu öğrenci “..... çünkü; hayatımızın her anında Atatürk gibi düşünür, onun yolunu izleriz.” cümlesiyle açıklamıştır. *Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük* kategorisindeki kavramlardan birisi de Kitap’tır. Bu metafor bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.8-K1) tarafından “..... çünkü; bize yol gösterir. Bizi doğru yola yönlendirir.” şeklinde benzeştirilmiştir.

Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük kategorisi, Atatürkçülük kavramının tanımlandığı bir başka kategoridir. Bu kategoride 14 farklı metafordan Yenilik (f:2) metaforu haricindekiler birer kez kullanılmıştır. Yenilik metaforunu, ÖA.14-K1 kodlu öğrenci “..... çünkü; Atatürk’ün ilkelerinin hepsinin doğrultusunda yenilik kaçınılmazdır. Bu ise iyi bir şeydir, ülkeyi iyileştirir.” sözlerle ifade etmiştir. Bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.12-E1) Atatürkçülük kavramını Ekosistem metaforu yardımıyla “..... çünkü; ekosistem nasıl düzenli ve sistematikse devrimler ve Atatürkçülük de öyle sistemlidir.” izah etmiştir. Atatürkçülük kavramı, ÖA.52-E4 kodlu öğrencinin İşleyen Bir Çark metaforunu “..... çünkü; bir devletin temel yapıtaşlarını oluşturan her bir dişi bir inkılâbını gösteren öğelerdir.” sözleriyle açıklamasıyla ifadesini bulmuştur.

Yaşamsal Bir Gereklilik Olarak Atatürkçülük kategorisi, 9 farklı metaforun toplamda 13 kez kullanılmasıyla Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforların toplandığı en kalabalık üçüncü kategori olmuştur. Kullanılan metaforlar içerisinde Yaşam-Hayat (f:4) metaforu en fazla tercih edilendir. Bu metaforu tercih eden bir katılımcı (ÖA.2-K1) “..... çünkü; yaşamımızın her anında Atatürkçü düşünce sistemiyle hareket ederiz. Alçak gönüllülük, dürüstlük, mertlik, çalışkanlık.” diyerek açıklamıştır. Aynı kategoride ÖA.55-K4 kodlu öğretmen adayı ise “..... çünkü; bir insanın kalbi olmadan yaşayamayacağı gibi, Atatürkçülüğü de her zaman kalbinde taşıması gerekir.” sözleriyle Kalp metaforunu kullanmasının nedenini açıklamıştır. Bu kategorideki başka bir örnekte öğretmen adayı (ÖA.11-E1) Hayat Felsefesi metaforu ile “..... çünkü; yaşamını o hayat felsefesi doğrultusunda yönlendirirsin. Atatürkçülük hayatın ta kendisidir.” ifadelerini kullanmıştır.

Atatürkçülük kavramının ifadesini bulduğu kategorilerden bir tanesi de *Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük*'tür. Bu kategoride 8 farklı metafor, 12 kez tekrarlanmıştır. En fazla tekrarlanan metafor Maya (f:3) metaforudur. Örneğin Maya metaforunu kullanan bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı (ÖA.47-K4) “..... çünkü; kanı olmayanda tutmaz. Ağır bir suur ister, yürek ister.” sözleriyle izah etmiştir. Bu kategorideki metaforlardan birisi ilkbahar metaforu olarak ÖA.18-K1 kodlu öğretmen adayı tarafından “..... çünkü; Atatürkçülük olan bir yerde çiçekler açar, toplum daha mutlu daha neşeli, toprağına bağlı olur.” sözleriyle benzeştirilmiştir. ÖA.40-K4 kodlu bir öğrenci Aşk metaforunu kullanarak “..... çünkü; Atatürk'ün yaptıklarına, kişiliğine liderliğine aşk besleyen biri olarak dünyada şimdi de Atatürk gibi barışçı bir lider olmasını isterdim. O zaman demokrasi de olur, kanlar da durur.” şeklinde açıklanmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik algılarının yer aldığı başka bir kategori de *Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük*'tür. Kategori içindeki 5 farklı metafor öğretmen adayları tarafından 7 kez tekrar edilmiştir. Metaforlardan Kitap (f:3) dışındakiler birer kez kullanılmıştır. Kitap metaforu ÖA.19-K1 kodlu Sosyal Bilgiler öğretmen adayı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir; “..... çünkü; kitapların bizlere öğreteceği çok şey vardır. Atatürkçülük de öyledir. Atatürkçülüğü benimsemiş bir kişi kitaplar gibi aydındır, dolu doludur.”. Benzer şekilde Aydınlık metaforunu kullanan bir öğretmen adayı (ÖA.21-K1) “..... çünkü; Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Gazi Mareşal Mustafa Kemal Atatürk ülkemizi ve halkımızı cehaletin ellerinden çekip almış ve bizleri medeniyete ulaştırmış koca bir liderdir.” ifadelerini kullanmıştır. Bir başka örnekte (ÖA.46-E4) ise Erdem metaforu yardımıyla Atatürkçülük arasında “..... çünkü; Cumhuriyetimizin kurucusunun bilgisi, kültürü ve erdemi bizlere örnek teşkil etmektedir.” şeklinde bir benzeşme yapılmıştır.

Sosyal Bilgiler öğretmeni adaylarının Atatürkçülük kavramı ile benzeştirdikleri metaforların toplandığı son kategori *Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük*'tür. Bu kategoride bulunan 4 metaforun tamamı Sosyal Bilgiler öğretmeni adayları tarafından birer kez kullanılmışlardır. Örneğin bu metaforlardan bir tanesi Vücut'tur. Bu metafor bir katılımcı (ÖA.5-K1) tarafından “..... çünkü; Milli bir bütünü oluşturan benlik, aynı duyguları paylaşan bir vücuttur.” ifade edilmiştir. Diğer bir örnekte öğretmen adayı (ÖA.43-E4) Atatürkçülük kavramını Baba kavramı ile benzeştirerek “..... çünkü; aile kurmanın ve ailenin korunmasının gereklerini koskoca bir ülkeyi kurmak için uygulamıştır.” sözleriyle açıklamıştır.

Tablo 5: Sınıf Öğretmen Adaylarının Atatürkçülük Kavramına İlişkin Geliştirdikleri Metaforlar, Metafor Kategorileri, Metafor Sayıları, Toplam Metafor Sayısı ve Yüzdeler Değerleri

Kategori	Metaforlar	Metafor Sayısı	Toplam Metafor	Yüzde (%)
Milli Mücadele ve İnkılapların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük	Özgürlük (3), İnkılapçılık (2), Vatanseverlik (2), Yenilik (2), Bulut (1), Cumhuriyet (1), Hür İrade (1), İleri Görüşlülük ve Yenilik (1), İnsanlık (1), Kuş (1), Laiklik (1), Vatan (1), Zafer (1)	13	18	19
Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük	Güneş (6), Işık (3), Gelecek (2), Yol (2), Anne (1), Dere (1), Duvar (1), Elmas (1), Futbolda Taktik (1), Gelenek (1), Güven (1), Kalem (1), Kapı (1), Kaya (1), Kutup Yıldızı (1), Levha (1), Meşale (1), Ok (1), Pencere (1), Planlı Olmak (1), Pusula (1), Yıldız (1)	22	31	34
Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük	Ağacın Kökü (1), Ağaç (1), Aydınlık (1), Çınar Ağacı (1), Eşitlik, Vatanın Olması Gerektiği (1), Geçmişe Sahip Çıkmak (1), Meyveli Ağaç (1), Millet (1), Su Dolu Bir Bardak (1)	9	9	11
Yaşamsal Bir Gerekliklik Olarak Atatürkçülük	Su (2), Yaşam – Hayat (2), Araba Motoru (1), Bitki (1), Çark (1), Güneş (1), Hava, Su (1), Oksijen (1), Ülkenin Bel Kemiği (1), Hayat Felsefesi (1)	10	12	13
Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük	İnanç (2), Bahar (1), Deja vu (1), Düşünce (1), Eski Bir Lahit (1), Gökkuşağı (1), Güzel Ses (1), Milli Sevgi (1), Müzik (1), Rüya (1), Saygı (1), Tarafılık (1), Toprak (1), Vazgeçilmez Değerler (1)	14	15	16
Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük	Akıl (2), Kitap (2), Bilgelik (1), Bilim (1), Modern, Gelişmiş Bir Toplum (1)	5	7	7
TOPLAM		72	92	100

Atatürkçülük kavramına yönelik Sınıf öğretmen adaylarının yer aldığı Tablo 5 incelendiğinde en çok metaforun *Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük* kategorisinde geliştirildiği görülmektedir. Öğretmen adaylarının algıları doğrultusunda geliştirdikleri birbirinden farklı 22 metafor 32 kez tekrarlanmıştır. Kategori içerisinde en fazla tekrarlanan metafor Güneş (f:7) metaforudur. Güneş kavramını kullanarak Atatürkçülüğü tanımlayan bir Sınıf öğretmeni adayı (ÖA.100-K1) “..... çünkü; Mustafa Kemal’in fikirlerini yolumuzu aydınlatan bir ışık gibi görürsek bu ışık en iyi şekilde güneşe benzetilebilir. O mantıklı ve iyi bir liderdi.” ifadelerine yer vermiştir. Söz konusu kategoride Atatürkçülüğü Meşale kavramıyla benzeştiren bir Sınıf öğretmeni adayı (ÖA.110-K4) “..... çünkü; elimizdeki meşaleyi doğru ve dikkatli kullanıp etrafi aydınlattığımızda karanlıktaki cevherleri görebiliriz. Atatürkçülük de doğru benimsendiğinde etraftaki cevherleri ortaya çıkarır.” cümleleriyle bu durumu açıklamıştır. Kapı metaforunu kullanan bir öğretmen adayının (ÖA.157-K4) ise gerekçesi “..... çünkü; insanlara yeni ufuklar açarak çağdaş ve ulusu ileri götürür.” sözleriyle ifadesini bulmuştur.

Atatürkçülük kavramının benzeştirildiği metaforların toplandığı ikinci kategori de *Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük*'tür. Bu kategoride 13 farklı metafor 18 defa tekrar edilmiş, Özgürlük (f:3) metaforu en fazla kullanılan metafor olmuştur. Özgürlük metaforunu kullanan ÖA.147-K1 kodlu öğretmen adayı “..... çünkü; Atatürkçülük ilkelerine dayanarak özgür olduğumuzu hissediyorum. Bu düşünce fikrinin temellerinde özgürlük vardır.” diyerek neden bu metaforu seçtiğini izah etmiştir. *Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük* kategorisinde geliştirilen bir metafor da Vatanseverlik'tir. Vatanseverlik metaforunu geliştiren öğretmen adayı ÖA.156-E4 “..... çünkü; Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlılık milletine ve ülkesine bağlılıktır.” ifadeleriyle bunu açıklamıştır. Bu kategorideki başka bir örnekte İleri Görüşlülük ve Yenilik metaforu (ÖA.140-K1) “..... çünkü; ne zaman Atatürk'ü konuşsak veya o aklımıza gelse ileri görüşlülüğü ve ülkemiz için yaptığı yenilikler, inkılâplar aklımıza gelir.” şeklinde kullanılmıştır.

Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük metaforu ile ilgili geliştirdikleri metaforların bulunduğu en kalabalık üçüncü kategori 14 farklı metaforun 15 kez tekrar edildiği *Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük* kategorisidir. Kategori içerisinde iki kez tekrarlanan İnanç metaforu bir sınıf öğretmen adayının ifadesiyle (ÖA.137-K1) “..... çünkü; Kiminin yüksek kiminin azdır ve belli kuralları vardır. İnsanların kalbiyle alakalıdır.” şeklinde kullanılmıştır. Bir Sınıf öğretmeni adayı (ÖA.113-K4) Atatürkçülük kavramını Gökkuşacağına benzeterek “..... çünkü; yağmurun ardından çıkar. Yani ülkemizdeki savaşı yağmura benzetirsek Atatürkçülük gökkuşacağı, Atatürk ise güneştir.” demiştir. Aynı kategorideki Düşünce metaforu ÖA.126-K1 kodlu katılımcı tarafından “..... çünkü; Atatürk'ün yolunda devlete, millete faydalı bir insan olmak düşüncesidir.” sözleriyle anlatılmıştır.

Yaşamsal Bir Gereklik Olarak Atatürkçülük kategorisinde 9 farklı metaforun 11 kez tekrar edilmesiyle meydana gelmiş, kategori içerisinde en fazla kullanılan metaforlar da Su (f:2) ve Yaşam-Hayat (f:2) olmuştur. Su metaforu ÖA.101-K1 kodlu öğretmen adayı tarafından “..... çünkü; suya her daim ihtiyaç duyduğumuz gibi Atatürkçülüğe, Atatürk ilke ve inkılâplarına da ihtiyaç duyarız ve Atatürk sevgisiyle hareket ederiz.” şeklinde izah edilmiştir. Yaşam-Hayat metaforu ise “..... çünkü; Atatürkçülük ilkeleriyle hayatımıza şekil ve yön vermekteyiz. Atatürk'ün bizlere bir nevi miras olarak bıraktıklarına sahip çıkarız ve onu hakkıyla yaşamaya çalışırız.” bir Sınıf öğretmeni (ÖA.108-K1) tarafından bu şekilde açıklanmıştır. Atatürkçülük Oksijen gibidir diyen ÖA.112-K4 kodlu öğretmen adayı “..... çünkü; nefes almamız için gerekli olan bütün özellikleri içinde barındırır.” metaforu sözleriyle gerekçelendirmiştir.

Atatürkçülüğün benzeştirildiği metaforların toplandığı kategorilerden bir diğeri de *Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük*'tür. Bu kategorideki 9 metaforun hepsi birer kez kullanılmışlardır. Örneğin (ÖA.125-K1) Aydınlık metaforu “..... çünkü; bizi ve ülkemizi çağdaşlaşmaya, birliğe ve beraberliğe götüren ve bugünlere gelmemizi sağlayan bir aydınlıktır.” şeklinde bir benzetmeyle ifade edilmiştir.

ÖA.149-K4 kodlu Sınıf öğretmen adayı ise Atatürkçülüğü Geçmişe Sahip Çıkmak metaforuyla açıklamış ve bunu “..... çünkü; ülkemizin kurucusuna, başarılarına, ülke tarihine, doğru-yanlış tüm kararlarına sahip çıkmak, benimsemek ve saygı duymaktır. Bu ilke ülkenin birliğinin bozulmaması adına korunmalı ve devamı sağlanmalıdır.” şeklinde ifade etmiştir.

Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülüğe bakışını incelediğimiz Tablo 5’ye göre metaforlar sayıları dikkate alınarak sıralandığında son sırada *Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük* kategorisi karşımıza çıkmaktadır. Bu kategoride yer alan 5 farklı metafor 7 kez tekrar edilmiştir. Akıl (f:2) ve Kitap (f:2) metaforları ikişer kez tekrar edilerek en fazla kullanılan metaforlar olmuştur. Örneğin Akıl metaforu (ÖA.85-E1) “..... çünkü; hayatın her yerinde kullanmak gerekir.” ifadesiyle açıklanmıştır. Kitap metaforunu kullanan bir Sınıf öğretmen adayı (ÖA.133-K1) ise “..... çünkü; kitabı açıp okuyup anlar ve bilgiler öğrenirsin. Atatürkçü düşünce sisteminden kitap gibi yararlanır ve onu örnek alıp kullanırsan ilerlersin ve gelişirsin.” sözleriyle neden bu metaforu tercih ettiğini ifade etmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Demokrasi, oldukça genel bir ifadeyle halk yönetimi ve halk iktidarı anlamına gelmektedir (Bakır,2015; Güven, 2015). Kıncal ve Işıl’ın (2003) ifadesine göre; özgürlük, eşitlik, adalet, dürüstlük, yaşama saygı, hoşgörü, işbirliği, iyiyi arayış, özgüven, sorumluluk, farklılıkları kabul etme, duyarlılık, barış, çoğulculuk, çok seçenekli seçim, uzlaşma, tartışma, azınlığın haklarına saygı duyma ve çoğunluğun kurallarını kabul etme, sadakat, merhamet ve aklın egemenliği gibi kavramlar demokrasinin değerlerinden sayılır. Bu değerleri içselleştirmiş bireyler, demokratik bireyler olarak adlandırılabilir. Söz konusu bilgilere dayanarak ileride Sosyal Bilgiler ve T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük derslerini okutacak Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasiyi tam manasıyla anlamalarının ve demokratik değerlere sahip bireyler olmalarının gerekliliğine daha önce değinilmişti.

Bu bağlamda Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının demokrasi kavramına yönelik algılarının incelendiği bu araştırmanın ilk bölümünde elde edilen bulgulara göre 92 farklı metafor geliştirdikleri tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforlarda birkaç tane olumsuz yargıya rastlanmasının yanında tamamına yakınının demokrasi kavramına ait olumlu bir yargıya sahip oldukları belirlenmiştir. Ancak bazı öğretmen adaylarının (ÖA.12-E1, ÖA.16-E1, ÖA.34-E4, ÖA.50-E4, ÖA.58-K4, ÖA.61-E4, ÖA.62-K4, ÖA.63-K4, ÖA.75-K4, ÖA.114-K4, ÖA.175-E4) demokrasi kavramının ülkemiz ve dünyada gerektiği gibi uygulanmadığına dair endişeler taşıdıkları görülmüştür. Örneğin; ÖA.58-K4 kodlu Sosyal Bilgiler öğretmen adayı demokrasiyi Rüya’ya benzetmiş ve “..... çünkü; hakkıyla demokrasiyi uygulamak çok zordur.” ifadelerini kullanmıştır. Başka bir Sosyal Bilgiler öğretmen adayı demokrasiyi Aslan’a benzeterek (ÖA.50-E4) “..... çünkü; demokrasi yenişememektir.” sözleriyle demokrasi kavramına dair olumsuz bir yargıda bulunmuştur. Bir Sınıf öğretmeni adayı (ÖA.114-K4) ise demokrasiyi Kaf Dağı’na benzetmiş ve bu durumu “..... çünkü; literatürde olmasına karşın tam olarak uygulanmamaktadır.” sözleriyle açıklamıştır.

Az sayıdaki bu olumsuz ve karamsar ifadelerle rağmen Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının büyük bir kısmının demokrasiyi ve demokratik değerleri benimsemiş oldukları gözlenmiştir. Bu bağlamda demokrasi ile ilgili metaforların ‘*Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi*’, ‘*Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi*’, ‘*Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi*’, ‘*Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi*’ ve ‘*Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi*’ olmak üzere 5 kategoriye ayrıldığı Tablo 2 ve Tablo 3’te görülmüştü. Kategorilerin tamamı ve geliştirilen metaforların tümü değerlendirildiğinde öğretmen adaylarının yukarıda değindiğimiz demokratik değerlerden olan Özgürlük, Adalet ve Eşitlik kavramları ile bu kavramları çağrıştıran Terazi, Güneş, Kuş, Su, Anne vb. kavramları en fazla tercih ettikleri ortaya çıkmıştır.

Demokrasi kavramına yönelik metaforların yerleştirildikleri kategoriler tek tek incelendiğinde Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforların toplamında en fazla kavram *Eşitlikçi ve Özgürleştirici Bir Değer Olarak Demokrasi* (f:72) kategorisinde bulunmaktadır. Bu kategoride en fazla Özgürlük (f:10), Adalet (f:9) ve Terazi (f:9) kavramları kullanılmıştır. *Bir Yönetim Biçimi Olarak Demokrasi* kategorisinde bulunan toplam 32 metaforun en fazla tercih edilenleri Atatürk (f:3), Tren (f:2) ve Kuş (f:2)’tur. *Yaşam ve Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Demokrasi* kategorisi incelendiğinde Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının toplamda 30 metafor geliştirdikleri bu metaforlar içerisinde en fazla Su (f:5) ve Hayat (f:4) kavramlarını kullandıkları görülmüştür. Toplamda 21 metaforun kullanıldığı *Duygusal Bir Bakış ve Rehber Olarak Demokrasi* kategorisinde Güneş (f:4), Ay (f:2) ve Işık (f:2) metaforları katılımcılar tarafından en fazla kullanılan kavramlar olmuştur. Demokrasi kavramına dair Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının geliştirdikleri metaforların toplandığı son kategori *Köklü ve Güçlü Bir Yapı Olarak Demokrasi*’dir. Bu kategoride her iki branş öğretmen adaylarının toplamda 18 metafor geliştirdikleri ve bunlardan da en çok Ağaç (f:7) ve Çiçek (f:2) metaforlarını tekrar ettikleri görülmektedir. Bu verilerden yola çıkarak öğretmen adaylarının tamamına yakınının demokrasinin en belirgin değerlerini (özgürlük, eşitlik ve adalet) benimsedikleri görülmüş, bu değerlerin Atatürk’ün sayesinde kazanıldığı bilincinde oldukları fark edilmiş, sarsılmaz temeller üzerine inşa edilen demokrasinin ülkemiz adına vazgeçilmezliğinin anlaşıldığı tespit edilmiştir.

Atatürkçülük, temelini Atatürk’ün ilke, inkılâp, düşünce ve uygulamalarından alan, bugün ise onun aklın ve çağdaşlığın ışığında açtığı yolu takip etmek olarak tanımlanan bir düşünce sistemidir (Dönmez ve Yazıcı, 2008). Bu düşünce sisteminin devamı ve gelecek kuşaklara aktarımında ise en büyük rol Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmenlerine düşmektedir. Araştırmanın giriş kısmında da belirtildiği gibi bu devamlılığı sağlamak vazifesindeki Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının henüz lisans eğitimleri sırasında kendilerinin bu düşünce sistemini benimsemiş olmaları bir gerekliliktir. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmanın ikinci bölümünde Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bulgularda elde edilen sonuçlara göre Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının tamamına yakınının Atatürkçülük kavramına dair olumlu bir yargıya sahip oldukları ancak metaforların ve metaforların gerekçelerinin incelenmesi sonucunda bir kısmının kavramın içeriğini doldurmakta zorlandıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda Atatürkçülüğün temel ilkeleri olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık ile ilgili 168 öğretmen adayından yalnız 4 tanesinin (ÖA.171-K4 Laiklik, ÖA.91-K1 Cumhuriyet, ÖA.105-K1 İnkılâpçılık ve ÖA.106-K1 İnkılâpçılık) doğrudan bu metaforlardan birini tercih ettikleri görülmüştür. Söz konusu öğretmen adayları bir kavram olarak Atatürkçülüğün önemli olduğunu biliyor, Atatürkçülük ile ve onun sayesinde ilerlememizin mümkün olacağını fark ediyor ancak bir düşünce sistemi olarak Atatürkçülüğü ifade etmekte zorlanıyorlar. Bu durumu, öğretmen adaylarının Atatürk'e olan sevgi ve saygılarına rağmen onu Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirmiş ve Cumhuriyet'i ilan etmiş bir lider olmanın ötesinde tanımamak, yaptıklarının ve yapmak istediklerinin bilincinde olamamakla izah edebiliriz.

Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramına yönelik geliştirdikleri metaforların toplandıkları kategorilere bakıldığında bunların 6 tema olarak belirlendiği Tablo 4 ve Tablo 5'de gösterilmiştir. Bu kategoriler *Milli Mücadele ve İnkılâpların Ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük*, *Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük*, *Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük*, *Yaşamsal Bir Gereksinim Olarak Atatürkçülük*, *Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük*, *Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük* olarak isimlendirilmiştir. Tüm bu kategoriler ve öğretmen adaylarının Atatürkçülük kavramı ile ilgili geliştirdikleri metaforlar incelendiğinde denilebilir ki hem Sosyal Bilgiler hem de Sınıf öğretmeni adaylarının ekserisinin Atatürkçülük kavramına olumlu yaklaştıkları sonucuna ulaşılabilir.

Atatürkçülük kavramı ile ilgili kategoriler ayrı ayrı incelendiğinde en fazla metaforun *Bugünü ve Geleceği Aydınlatan Bir Rehber Olarak Atatürkçülük* kategorisi (f:57) altında toplandığı görülmektedir. Bu kategoride öğretmen adaylarının en fazla kullandıkları metaforlar Güneş (f:11), Işık (f:4), Gelecek (f:3), Yol (f:3) metaforlarıdır. İkinci sırada en kalabalık kategori *Milli Mücadele ve İnkılâpların ürünü Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük* kategorisidir. Bu kategoride bulunan 33 metafordan öğretmen adayları tarafından en fazla kullanılanları Özgürlük (f:4), Yenilik (f:4), İnkılâpçılık (f:2), Vatanseverlik (f:2)'tir. Bir diğer kategori ise 27 metaforun toplandığı *Milli ve Duygusal Bir Bakış Açısıyla Atatürkçülük* kategorisidir. Öğretmen adayları tarafından bu kategori içerisinde en çok tekrarlanan metaforlar Maya (f:3), Aşk (f:2), İlkbahar (f:2) ve İnanç (f:2) metaforlarıdır. *Yaşamsal Bir Gereklilik Olarak Atatürkçülük* metaforu içerisindeki 24 metafordan en fazla tekrar edilenleri Yaşam-Hayat (f:6) ve Su (f:3) metaforlarıdır. Toplam 14 metaforun kullanıldığı kategori *Bilimsel Düşünceyi ve Gelişmeleri Destekleyen Bir Değer Olarak Atatürkçülük*'tür. Bu kategoride Kitap (f:5) ve Akıl (f:2) metaforları en fazla kullanılan metaforlardır. Atatürkçülük kavramına yönelik metaforların toplandığı son kategori ise *Birleştirici Bir Değer Olarak Atatürkçülük* (f:13)'tür. Bu kategoride Ağaç (f:2) metaforu en çok tekrar edilen metafor olmuştur.

Sonuç olarak, araştırmada elde edilen veri ve bulgulara dayanarak yalnızca Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmenliği bölümleri için değil, eğitim fakültelerinin ve üniversite ortamının bütününde demokrasi ve Atatürkçülük kavramlarının teorik olarak okutulan zorunlu bir dersin kavramları olmaktan çıkartılarak hayatın her alanında kullanılması gereken tutum ve değerler olduğunu hissettirmek ve böylece her iki kavramın içselleştirilmesine katkıda bulunmak gayreti doğru bir adım olacaktır. Atatürkçülüğün ve Atatürkçü Düşünce Sisteminin temel ilkeleriyle ilişkili olarak demokrasinin (Güner, 2006) üniversite öğrencileri tarafından benimsenmesi, bu amaçla üniversite bünyesinde gerçekleştirilecek çeşitli demokratik uygulamalar, etkinlikler, paneller, düzenlenecek program ve seminerler ile aktif öğrenme alanları oluşturulabileceğinden faydalı ve daha kolay olabilir. Benzer bir çalışma tüm sınıf düzeylerinin katılımıyla gerçekleştirilebilir. Sosyal Bilgiler ve Sınıf öğretmenliği ile sınırlandırılmış bu çalışma ileride diğer branşlarla da yapılabilir. Farklı sınıf düzeylerinin ve branşların geliştirdikleri metaforlar birbiriyle kıyaslanabilir.

KAYNAKÇA

- Acun, F. (Ed.) (2010). Atatürk ve Türk İnkılâp Tarihi. Siyasal Kitabevi, Ankara
- Akın, U.; Özdemir, M. (2009). Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi: Eğitim Bilimleri Fakültesi Örneği. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2(42), 183-198
- Akşin, S. (1992). Atatürk Döneminde Demokrasi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi, 1(47)
- Aydın, E.; Sulak, S.E. (2015). Sınıf Öğretmen Adaylarının “Değer” Kavramına Yönelik Metafor Algıları. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(4), 482-500
- Bakır, K. (2015). Demokratik Eğitim, John Dewey’in Eğitim Felsefesi Üzerine. Pegem Akademi, Ankara
- Bakioğlu, A.; Kurt, T. (2009). Öğretmenlerin Demokrasi Vatandaşlık ve Vatanseverlik Algılarının Nitel Olarak İncelenmesi. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 29, 19-39
- Bal, M. S.; Yiğittir S. (2013). İlköğretim ve Ortaöğretim Öğrencilerinin Demokrasi Algılarının İncelenmesi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(6), 195-220
- Banoğlu, R. (1991). Atatürk ve Türk Gençliği. Atatürk Dergisi 5(1), 5-8.
- Başak, T. (2003). Bir Düşünce Sistemi Olarak Atatürkçülük. Atatürk Dergisi 3(3), 219-232
- Bektaş Öztaşkın, Ö.; İçen, M. (2015). Ortaokul Öğrencilerinin Hoşgörü Eğilimleri İle Demokrasi Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2(7),
- Büyüköztürk, Ş.; Kılıç Çakmak E.; Akgün, Ö. E.; Karadeniz, Ş.; Demirel, F. (2012). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi, Ankara

- Çatak, M. (2018). Metaphoric Perceptions Of Middle School Students About The Concept Of Secularizm. Turkish Online Journal Of Qualitative Inquiry (TOJQI), 3(9), 240-261
- Demirel, M. (Ed.)(2015). Tarih Öğretim Yöntemleri. Pegem Akademi, Ankara
- Deniz, K.; Karagöl, E. (2018). Akademik Yazma Açısından Dergi Yazar Rehberi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 6(4),1210-1225
- Doğaner, Y. (Ed.)(2006). Türk Eğitim Sisteminde Atatürkçülük ve Cumhuriyet Tarihi Öğretimi. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara
- Dönmez, C; Yazıcı, K. (2008). T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Konularının Öğretimi. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Er Tuna, Y.; Mazman Budak, F. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Tarih” Kavramına İlişkin Algılarının Mecazlar/Metaforlar Yardımıyla Analizi. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14(6), 609-642
- Genç, S. Z.; Kalafat, T. (2007). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları İle Problem Çözme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 22(2), 10-22
- Gömlüksiz, M. N.; Kan, A. Ü.; Öner, Ü. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Bir Değer Olarak Demokrasi Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. Değerler Eğitimi Dergisi, 24(10), 79-100
- Güner, Z. (2006). Atatürk, Cumhuriyet ve Demokrasi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(3), 41-51
- Hürfikir, Y. (2004). İlköğretim II. Kademe Sosyal Bilgiler Derslerinin Demokrasi Eğitimindeki Yeri: Öğretmen Görüşleri. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon
- İbret, B. Ü.; Reçepoğlu, E.; Karasu Avcı, E.; Reçepoğlu, S. (2018). Öğretmen Adaylarının Demokrasi Kavramına Yönelik Metafor Algıları. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 4(7), 421- 441
- Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(25), 143-162, Ankara
- Karadağ, B. (2015). Sınıf Öğretmeni Adaylarına Metaforik Algıları Doğrultusunda Yaratıcı Drama Yöntemiyle Demokratik Değerlerin Kazandırılması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Karadeniz, O. (2008). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Yer Alan Atatürkçülük Konularındaki Kavramların Kazandırılma Düzeyi (Zonguldak İli Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara

- Kaya, B. (2008). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Düşünme Becerilerinin Öğretimine Yönelik Öz-Yeterliklerinin Değerlendirilmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Keskin, E. (2018). Sekizinci Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Atatürkçülük Ünitesinin İşlenişine İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi/ Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul
- Kıncal, R. Y.; Işık, H. (2003). Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler. Eğitim Araştırmaları, 11(3), 54-58
- MEB (2018). Sosyal Bilgiler Dersi (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 Ve 7. Sınıflar) Öğretim Programı, Ankara
- MEB (2018). T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi (Ortaokul 8. Sınıf) Öğretim Programı, Ankara
- Narin, H. (2015). Eğitim Fakültesi 3. Sınıf Öğrencilerin Görsel İmgeleri Algılama Farklılıklarının Metafor Yoluyla İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Okutan, M. (2010). Türk Eğitim Sistemi'nde Demokrasi Eğitimi. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 1(7), 938-946
- Safran, M. (Ed.)(2014). Sosyal Bilgiler Öğretimi. Pegem Akademi, Ankara
- Sağdıç, M.; İlhan, G. O. (2018). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Vatan” Kavramına İlişkin Metaforik Algıları. International Journal Of Geography And Geography Education (IGGE), 38, 104-118
- Sarı, M.; Sadık, F. (2012). Öğretmen Adaylarının Demokrasi Algıları (Çukurova Üniversitesi Örneği). Cumhuriyet International Journal Of Education, 48-62
- Turan, R.; Safran, M.; Hayta, N.; Çakmak, M. A.; Dönmez, C.; Şahin, M. (2013). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. Beta Yayınları, İstanbul
- Turan, R.; Ulusoy, K. (Ed.)(2013). Sosyal Bilgilerin Temelleri. Pegem Akademi, Ankara
- Tünkler, V. (2013). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Programında Yer Alan Soyut Kavramların, Becerilerin ve Değerlerin Öğrencilere Kazandırılmasına İlişkin Metaforik Bir Yaklaşım. Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü
- Ulusoy, K. (2010). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Atatürkçülük Konularının Öğretimi İle İlgili Öz Yeterlik İnançları. E-Journal Of New World Sciences Academy, 1(5), 332-347
- Yazıcı, K. (2011). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Demokratik Değerlerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitim ve Bilim, 36(159), 165-178

**ВЗАИМООТНОШЕНИЯ УЧИТЕЛЬ И УЧЕНИК, КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
СТИМУЛ ВЛИЯЮЩИЙ НА КАЧЕСТВО ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ**

**ÖĞRENCİLERİN BİLGİ KALİTESİNİ ETKİLEYEN PEDAGOJİK BİR TEŞVİK
OLARAK ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ ARASINDAKİ İLİŞKİ¹**

Севиндж Гариб кызы АЛИЕВА²

Sevinc ALİYEVA

РЕЗЮМЕ

В статье рассказывается о взаимоотношений сторон учебного процесса. Особенно подчеркивается ключевой тип взаимоотношений – учителя и ученика, как и основополагающего элемента передачи и приобретения знаний, но так же как и самого раскрытия психологического благополучия в асоциальном человеке. Урок – это, прежде всего, деловое общение учителя с классом как с коллективом. Но урок должен одновременно быть и деловым общением учителя с каждым учеником.

Ключевые Слова: Эффективность, Учебно-Воспитательного Процесса, Процесс Обучения, Человеческие Качества, Воспитание, Деятельность Учителя.

ÖZET

Makale, taraflar arasındaki eğitim süreci ile olan ilişkisini açıklamaktadır. Kilit ilişki türü özellikle vurgulanır - öğretmen ve öğrenci, ayrıca bilgi aktarımı ve ediniminin temel unsurunun yanı sıra, sosyal bir kişide psikolojik iyi oluşun açıklanması. Ders, her şeyden önce, öğretmenin sınıfla bir takım olarak sınıf arasındaki iş ilişimidir. Ancak ders aynı zamanda her öğrenciyle bir öğretmenin ticari iletişimi olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Verimlilik, Eğitim Süreci, Öğrenme Süreci, İnsan Nitelikleri, Eğitim, Öğretmen Aktiviteleri.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Азербайджан, докторант Института Образования Азербайджанской Республики
Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Enstitüsü Doktora Adayı, alievasevinc_1976@hotmail.com

ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 2-4 Kasım 2019 Antalya, S 53-58

SUMMARY

The article describes the relationship between the parties to the educational process. Particularly emphasized the key type of relationship - teacher and student, as well as a fundamental element of the transmission and acquisition of knowledge, but as well as the disclosure of the psychological well-being in the asocial person. A lesson is, first of all, the business communication of the teacher with the class as a team. But the lesson should also be a teacher's business communication with each student.

Keywords: Efficiency, Educational Process, The Learning Process, Human Qualities, Education, Teacher Activities.

Две главные фигуры в школе – учитель и ученик. Их общение на уроке, во внеклассной работе, на досуге становятся важным условием эффективности учебно-воспитательного процесса, средством формирования личности школьника. Основываясь на аксиоме, что отношения между учеником и учителем – фундамент всех общественных формаций, созданных людьми за долгие годы можно прийти к выводу, что ученика и учителя не связывают другие стороны жизни, кроме обучения, поэтому они не слишком много знают друг о друге. Их союз приносит только психологическое удовлетворение и исключает близкий контакт. Встречи учителя и ученика обычно ограничены во времени и продолжаются в течение определенного периода.

В древности мудрецы тюрского мира высказывали интересную мысль: «До 3-х лет ребенок – бог, с 3 до 7 лет – раб, с 7 до 14 лет – слуга, а с 14 лет – друг». С моей точки зрения, в этом высказывании выражено отношение к ребенку с учетом его знаний, жизненного опыта, умения ориентироваться в социальной жизни. Мораль древней мудрости заключается в следующем: чтобы ребенок стал самостоятельным и ответственным, он должен научиться подчиняться, впитывать знания, постепенно учиться анализировать поступки, выполнять различные поручения и задания. Только после этого можно говорить о партнерстве в отношениях. Проблема отношения учителя и ученика- это традиционная психолого-педагогическая проблема, которая была предметом исследования многих отечественных и зарубежных ученых. Вместе с тем, в современной образовательной ситуации эта проблема стала особенно актуальной в связи с ростом детской агрессии и девиаций.

Процесс обучения – это единство преподавания и учения, где взаимосвязаны деятельность учителя и учащегося. Это также и смешанная система отношений разного типа. Иными словами, школа - как огромный социальный механизм, характеристики которого зависят от меньших звеньев - руководства, учителей, групп учеников, тематических подгрупп (секций, кружков, советов и т.п.), каждая из которых имеет свои отличительные черты.

Особое внимание хотелось бы уделить ключевому типу взаимоотношений – учителя и ученика, как и основополагающего элемента передачи и приобретения знаний, но так же как и самого раскрытия психологического благополучия в асоциальном человеке. От способа подачи учебного материала и оценки усвоения его учениками – во многом зависит не только успеваемость, но и воспитание, социализация, развитие и в значительной степени ученика.

Отношения с учителем занимают в жизни детей очень важное место, и дети очень переживают, если они не складываются. В данной ситуации, на учителя, как на более опытного, лежит задача создать и поддерживать доброжелательность и взаимопонимание. В основе отношений между учителем и учеником лежит их совместный труд, а также успехи в достижении цели.

Процесс обучения зависит от того, какие отношения складываются между учеником и учителем. . Можно указать по крайней мере три наиболее существенные особенности типа учебного взаимодействия.

Во-первых, каждый ученик включается в решение продуктивных задач не в конце, а в начале процесса усвоения нового предметного содержания, на основе специально организованного активного взаимодействия и сотрудничества с учителем и другими учениками.

Во-вторых, ситуации взаимодействия и сотрудничества, являясь специфическим средством решения продуктивных задач и условием овладения учащимися способами познавательной деятельности и межличностных отношений, претерпевают изменения в процессе общения, обеспечивая тем самым становление механизмов саморегуляции поведения и личности учащегося.

В-третьих, в процессе совместного решения продуктивных задач учащиеся осваивают прежде всего механизм смыслообразования и целеобразования, чем обеспечивается более продуктивное и мотивированное овладение операционно-техническими средствами выполнения новой деятельности.

Учителя не всегда осознают свою ведущую роль в организации контактов. Главным в общении учителя и учащихся должны быть отношения, основанные на уважении и требовательности. Учителю необходимо обращать внимание на оперативность начала контакта, формирование основы демократизации – чувства «мы», введение личностных аспектов во взаимодействие с детьми, демонстрацию собственной расположенности к классу, показ целей деятельности, передачу учащимся понимания педагогом их внутреннего состояния, организовать цельный контакт с классом, изменение стереотипных негативных установок к отдельным учащимся. Важным моментом в обучении вообще является то, чтобы каждый ученик мог убедиться в важности не только усвоения прочных знаний, но и развития умственных способностей.

Ученик не один в школе. Он работает вместе с другими: учащимися и учителями. Обращаются друг к другу за помощью, не боясь признать, что они чего-то не понимают. Педагогический такт, чуткое отношение к ученикам, безусловно играют решающую роль в успешности труда учителя. Это весьма важная сторона мастерства педагога. И от нее во многом зависят взаимоотношения между учителем и учеником. Но педагогический такт полностью не решает проблему взаимоотношений

Зарубежные исследователи в своих исследованиях тоже указали, что дети склонны предпочитать учителей, обладающих следующими характеристиками: человеческие качества–доброта, весёлость, ответственность, уравновешенность; организационные качества–справедливость, последовательность, честность, уважение других; деловые качества–полезность, демократичность, умение заинтересовать; внешний вид–хорошо одет, приятный голос, общая привлекательность.

В старших классах популярными учителями называли тех, которые умеют преподнести учебный материал наглядно, живо, проблематично.

Профессор Р. Л. Гусейнзаде указывает, что на протяжении исторического развития педагогической мысли вышеозначенный процесс находился в фокусе внимания ученых и практиков. Поэтому и в наше время воспитание остается основной категорией педагогики. Содержание данного явления обновляется по мере развития практического опыта, педагогической науки и ее ведущей доктрины. Несмотря на то, что предназначение учителя, как и ученика, на первый взгляд едино, всё же можно выделить ряд особых основных направлений в общении с учащимися, в каждом из которых этим двум элементам взаимоотношений отводится определённая роль и место. Прежде всего, учитель находится в позиции наставника для учащегося. Рассматривая данный тип взаимоотношений, можно понять, что доминирующим элементом здесь является учитель; именно он берёт на себя всю ответственность за усвоение учебного материала. Единство образовательного процесса определяется на уровне цели. Необходимо задать важные вопросы: есть ли у ученика цели (то какие?), умеет ли ученик учиться и существует ли автономность образовательного процесса? Для начала нужно согласовать эти цели, чтобы дать точные ответы на эти вопросы. Но в свою очередь ученик понимает, что учитель – главное, что его нужно слушать и с его мнением считаться; беспрекословно принимать на веру всё, что говорит учитель; чувствовать защиту с его стороны. Это основной вид взаимоотношений, который привычен всем, особенно ученикам младших классов.

Учитель и ученик - это две наиболее важные фигуры в школе. И от того, какие отношения складываются между ними, зависит во многом успех в процессе обучения и воспитания. Как говорил великий педагог К.Д.Ушинский *“Воспитание не только должно развивать разум человека и дать ему известный объем сведений, но должно зажечь в нем жажду серьезного труда, без которой жизнь его не может быть ни достойной, ни счастливою.”*

Наверняка, каждый молодой педагог, закончивший институт, и ещё не забывший свои школьные годы и взаимоотношений с учителями, мечтает о том, что придя в школу, он постарается стать лучшим другом для своих учеников, будет их понимать, поддерживать, направлять. Чтобы найти подходящий «ключ» к познанию содержания психики индивида, нужно использовать все механизмы перцепции и учитывать все её аспекты, окружить ученика атмосферой «ласкового добродушия», тем самым, рисовать в сознании ребенка портрет учителя-родителя, побуждая доверие.

По праву мы можем считать, что в кодексе учительской этики должно быть написано: педагог - профессия художественная. Каждый человек рождается с чувством собственного достоинства. А любой процесс приобщения к жизни, обучения, воспитания - в какой-то степени процесс принуждения. Как принуждать, не умаляя чувство собственного достоинства? Это искусство. Сделать это может только художник.

Следовательно, нужно выделять любовь к ребенку как главную идею, которую может дать взрослый, чтобы ребенок мог правильно развиваться. Общение без интереса к ребенку и без любви к нему – ничто иное пагубное общение.

Особую роль в общении учителя с учениками имеет преподаваемый учителем учебный предмет. Нельзя забывать, что урок – это, прежде всего, деловое общение учителя с классом как с коллективом. Но урок должен одновременно быть и деловым общением учителя с каждым учеником. Для формирования устойчивого интереса школьника к преподаваемому предмету, учителю необходимо уделять внимание, прежде всего качеству подготовки к уроку и методике преподавания. Любой школьный предмет может быть для школьника интересен, если интересно представлены идеи, темы, смысл обучения.

Учитель и ученик- между ними океан знаний и рифы противоречий. И это нормально. Любой океан противоречит, препятствует, но преодолевающих его – одаривает постоянно меняющимися пейзажами, неохватностью горизонта, скрытной жизнью своих глубин, долгожданным и неожиданно вырастающим берегом. А учитель всегда будет капитаном в этом плавании главным штурманом проводки через рифы.

ЛИТЕРАТУРА

Илюсизова С.М. Учитель и ученик: проблемы взаимоотношений. Алма-Ата: Мектеп, 1989

Андреева Г.М. Социальная психология. Учебник для высших учебных заведений. — М.: Аспект Пресс, 2001

ГУСЕЙНЗАДЕ Р.Л., МАМЕДОВ Т.М. Педагогика, Баку-2015, ADPU

Фомиченко А.С. Взаимоотношения в системе «учитель—ученик» как условие успешности учебной деятельности школьников. Психологическая наука и образование. 2017

Леднев В.С. Содержание образования. - М.: Просвещение, 1989.

<https://docplayer.ru/40703291-Doveritelnye-otnosheniya-mezhdu-uchitelem-i-uchenikami-v-nachalnyh-klassah>.

MARIA MONTESSORI EĞİTİM METODU ¹

Nurəliyeva Mehriban ZAKİR ²

ÖZET

İtalyan eğitim felsefesi uzmanı Maria Montessori 1970 yılında İtalya Ancora'da dünyaya gelmiştir. Yüzyılı aşkın süredir kullanılan Montessori eğitim sistemi Maria Montessori tarafından geliştirilmiştir. Herhangi bir sınırlamanın bulunmadığı bu eğitim sistemiyle çocuklara özgür bir eğitim sunulur. Günümüzde Montessori eğitimlerini verebilmek amacıyla İngiltere'de bulunan Uluslararası Montessori Derneği tarafından eğitimci yetiştirilmektedir. Bu eğitim anaokulu, ilkokul ve bazı ülkelerde lise seviyesine kadar çıkmaktadır.

Maria Montessori 1907 yılında ilk çocuğu "Casa dei Bambini"de engelli olmayan çocuklarla çalışmalarında yaptığı gözlemlerde çocukların nelerden hoşlandıklarını ve nelerden hoşlanmadıklarını saptar. Maria Montessori çocukların: ödüllerden, cezalardan,oyuncaklardan, öğretmen masasından,toplu derslerden hoşlanmadıklarını, özgür seçimden, hatalarını kendilerinin denetiminden, sessizlikten, sosyal ilişkilerini kendileri tarafından kurmasından, kitapsız okuma ve yazmadan hoşlandıklarını gözlemledi.

Çocukların kendilerini birey olarak görmesinin sağlandığı Montessori eğitiminde aile, öğretmen ve öğrenci iş birliği içerisinde. Öğrencinin öğrenme hızı doğrultusunda eğitim verilir ve bilgi akılla değil el yordamıyla öğrenilir.Soyut kavramların somut kavramlarla anlaşılması sağlanır. Montessori eğitimi emelde kişiliğin oluşumu üzerinde durmaktadır. Maria Montessori bunu açıkça şu şekilde ifade etmektedir:" Eğitimde metot değil,insan kişiliği göz önüne alınmaktadır."

- Çocuk, özeldir, tektir.
- Kendine has bir varlıktır.
- Çocuk etrafındaki maddesel dünyayı absorbe eder,gelecekte yetiştireceği kişi modelini biçimlendirir.

Montessori yönteminin özü,çocuğa önceden hazırlanmış bir çevrede kendi kendini geliştirebileceği şekilde faaliyet ve hareket özgürlüğü tanımayı amaçlayan, kendi kendine oluşan ve gelişen bir yöntem ve sistem anlayışıdır.

Anahtar Kelimeler: Montessori, Eğitim, Çocuk, Metot

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Sumqayıt Dövlət Universiteti Yüksək Lisans Öğrencisi, nva.mehriban@mail.ru

MONTESORİ EĞİTİM METODU

İtalyan eğitim felsefesi uzmanı Maria Montessori 1970 yılında İtalya Ancora”da dünyaya gelmiştir. İtalyanın ilk kadın doktoru olan Montessori, metodunun temellerini zeka engelli çocuklarla yaptığı çalışmalarla oluşturmuştur. Elde ettiği başarılar sonucunda da bu yöntemi normal çocukların eğitiminde kullanmaya karar vermiştir. Bu metot çocukların tutum, ilgi ve davranışları rehberliğinde olgunluğa ulaşmıştır. Yüzyılı aşkın süredir kullanılan Montessori eğitim sistemi Maria Montessori tarafından geliştirilmiştir. Montessori metodu daha çok okul öncesi kurumlarında ve lise dahil olmak üzere tüm eğitim seviyelerinde uygulanmaktadır. Alzheimer hastalığı olan yetişkinlerde de kullanılmaya başlanılmıştır.

Montessori metodu, öğrencileri gelişim düzeyine göre sınıflamıştır:

- 0-14 ay bebek,
- 14-36 ay yürümeye başlayan çocuk,
- 3-6 yaş erken çocukluk,
- 6-9 yaş ilköğretim ilk kademe,
- 9-12 yaş ilköğretim ikinci kademe,
- 12-15 yaş ortaokul,
- 15-18 yaş lise.

30 kişilik bir Montessori anaokul sınıfında farklı yaşların dengeli bir dağılım olması gerekir. İlkokul düzeyine kadar her sınıfta bir Montessori rehberi ve bir Montessori assistanı bulunması gerekir. Çocuklar karma yaş şeklinde aynı sınıfta beraber eğitim görürler. Karma yaş eğitimi, sınıf içindeki küçük çocukların büyük çocukları çalışırken izlemesini ve böylece ileride yapılacağı çalışmalar hakkında fikir edinmesini, hatta potansiyeline göre ilgili derecedeki çalışmalara daha erken geçmesini sağlar. Büyük çocukların da küçük çocuklara yardım etmesini, onlara ders sunmasını ve böylece öğrendiklerini pekiştirmesini ve liderlik vasfını kazanmasını sağlar. Bir çocuğun bir çocuğa ders anlatması, iki tarafında daha iyi öğrenmesini sağlayabilmektedir.

Herhangi bir sınırlamanın bulunmadığı bu eğitim sistemiyle çocuklara özgür bir eğitim sunulur. Günümüzde Montessori eğitimlerini verebilmek amacıyla İngiltere”de bulunan Uluslararası Montessori Derneği tarafından eğitimci yetiştirilmektedir. Bu eğitim anaokulu, ilköğretim ve bazı ülkelerde lise seviyesine kadar çıkmaktadır.

Montessori metodu çocuğun rehberliğini izleyen izleyen bir metottur. 0-18 yaş eğitiminin tümünde çocuğun kendi eğitimini yönlendirmesi, eğitim yaşantısı hakkında söz sahibi olması beklenir. Yetişkin çocuğun yaşamındaki ilk aylardan itibaren çocuğu kendini oluşturmaya çalışan bir sanatçı olarak görkemli ve onun bu oluşum sürecini gereksiz müdahalelerle sekteye uğratmadan gerekli ortamı hazırlamalı, seçimlerine ve ona saygı duymayın öğrenmelidir.

Montessori, çocuğun gelişmesine ilişkin kriterleri belirledikten sonra bu kriterlere uygun yöntem ve materyal geliştirmiştir. Montessori, çocukların özellikle hareket eğitimi, duyu organları eğitimi ve dil eğitimi alanlarında gelişmelerini hedeflemiştir. Montessori”ye göre çocuk hareketlerinde serbest olmalı, herşey çocuğu rahatsız etmeyecek ve çocuğa uygun şekilde hazırlanmalıdır. Gerekirse öğretmen durumunu çocuğuna göre ayarlayabilmelidir. Çocuğun

eğitiminde hareket kadar önemli olan başka bir boyutta duyuların eğitimidir. Materyallerin çocuğu biçim, renk, doku, tat, büyüklük ve diğer algılarına yönelik eğitiminde gerekli olduğunu savunmuştur. Bu programda duyulara ilişkin kavramların geliştirilmesine ilişkin araştırmalar büyük yer tutmaktadır.

Maria Montessoriye göre çocuklar ruhsal ebriyodur. Gizemli bir şekilde kendini oluşturmakta olan bu varlığın içsel ihtiyaçlarının, yetişkinlerin kendi beklentileri yüzünden kenara atılmaması gerektiğini anlatmıştır.

Maria Montessori 1907 yılında ilk çocukeyi “Casa dei Bambini”de engelli olmayan çocuklarla çalışmalarında yaptığı gözlemlerde çocukların nelerden hoşlandıklarını ve nelerden hoşlanmadıklarını saptar. Maria Montessori çocukların ödüllerden, cezalardan, oyunculardan, öğretmen masasından, toplu derslerden hoşlanmadıklarını, özgür seçimden, hatalarını kendilerinin denetiminden, sessizlikten, sosyal ilişkilerini kendileri tarafından kurmasından, kitapsız okuma ve yazmadan hoşlandıklarını gözlemledi.

Montessori metodunda bebeklikten itibaren çocuğa saygı esastır. Bebeklerin büyük bir insan olmayı öğrenen küçük insanlar olduğunun hatırlanması gerekir. Bebekler kendi bakımlarıyla ilgili her etkinliğe katılmaya ihtiyaç duyarlar. Bunun anlamı meydana gelenin ne olduğu ve katılmaları istenenin ne olduğu hakkında onlarla konuşmaktır.

Montessori, eğitiminin eğitimi ve kişiliyi ile yakından ilgilenmiş ve eğitimcilerin sadece onun metodlarını kullanmalarını yeterli görmemiştir. Montessori metodunda eğitimci rolü, yeni bir zemine oturtulmuş ve eğitimciye pasiflik rolü verilmiştir. Montessoriye göre, eğitimci, engelleri ortadan kaldıran, dolaylı yollardan bir otorite figürünü temsil eden ve çocuğun aktif olmasını sağlayan kişidir. Eğitimci, çocukla ilişkisini engelleyen zaafalarını yok etmek için, kararlı bir şekilde ve metodları da göz önüne alarak, kendini analiz etmelidir.

Montessori programındaki önemli karakteristik öğeler şunlardır: gerçek materyaller, ürün değil süreç odağı, rekabet yerine işbirliği, spontan etkinlikler, akran öğrenmesi, entelektüel gelişim için duyu-motor hazırlığı, doğal sosyal gelişim, gelişimsel ihtiyaçları desteklemek için biyojolojik temeller, sorumlu özgürlük, içsel motivasyon, çocukların özerkliğini geliştirmek, yeteneğe dayalı başarıyı geliştirmek.

Çocukların kendilerini birey olarak görmesinin sağlandığı Montessori eğitiminde aile, öğretmen ve öğrenci iş birliği içerisindedir. Öğrencinin öğrenme hızı doğrultusunda eğitim verilir ve bilgi akılla değil el yordamıyla öğrenilir. Soyut kavramların somut kavramlarla anlaşılması sağlanır. Montessori eğitimi emelde kişiliğin oluşumu üzerinde durmaktadır. Maria Montessori bunu açıkça şu şekilde ifade etmektedir:” Eğitimde metod değil, insan kişiliği göz önüne alınmaktadır.”

- Çocuk, özeldir, tekdir.
- Kendine has bir varlıktır.
- Çocuk etrafındaki maddesel dünyayı absorbe eder, gelecekte yetiştireceği kişi modelini biçimlendirir.
- “Çocuk, insanın mimarıdır” Bu mimarlar farkında olmadan içlerindeki inşa planına uyarak kendi ritimleri doğrultusunda kendilerini geliştirmeye çalışırlar.

- Bu gelişime yetişkinler etki edemezler çünkü onlar inşa planını bilmemektedirler. Ancak, bir yetişkinin zamansız müdahalesi ya bu inşa planını tahrip edebilir, ya da yalnız bir yöne yönlendirebilir.
- Montessori eğitiminin temel taşlarından birisi hazırlanmış çevredir. Çocuklar hazırlanmış çevredeki Montessori materyallerinden, bireysel ilgi ve eğilimine göre bağımsız olarak seçim yaparlar.
- Montessori okullarında çocuklar istedikleri materyalle, istedikleri zaman, istedikleri yerde çalışırlar.
- Çocuklara istediklere kadar tekrar etme imkanı sunulur. Erken öğrenen yeni bir çalışmaya geçebilecektir, öğrenmede herkesin farklı bir ritmi vardır.
- Materyallerdeki hata kontrollü çocuğun kendi hatasını bulmasıyla gerçekleşir. Başka birinden uyarıya, onaya ve düzeltmeye gerek kalmaz. Kendi kendisini düzeltmesine olanak sağlar. Böylece yetişkinden bağımsızlıktan doğal olarak gerçekleşir.

Çocuğun güçlü bir karakterde yetişmesini sağlamak için “bir bakıma fiziksel ve ruhsal bir hijyene” ihtiyaç vardır. Bu durumda yetişkinlerin görevi çocuğun içindeki yeteneği ve gizli gücü uyandırmak ve onları gelişim sürecinde desteklemektir.

SONUÇ

Montessori okullarında çocuklar, istedikleri materyalle, istedikleri zaman istedikleri yerde çalışırlar. Dolayısıyla Montessori yönteminin özü, çocuğa önceden hazırlanmış bir çevrede kendi kendini geliştirebileceği şekilde hareket ve faaliyet özgürlüğü tanımayı amaçlayan, kendi kendine oluşan ve gelişen bir yöntem ve sistem anlayışıdır.

Montessori felsefesinin temeli: çocuğun ileride olacağı kişiyi, potansiyel olarak içinde taşıdığı düşüncesidir. Çocuğun bedensel, entelektüel ve duygusal potansiyeline tam olarak ulaşması için özgürlüğe ihtiyacı vardır. Bununla birlikte bu özgürlük, düzen ve öz disiplin yoluyla erişilecek bir özgürlük olmalıdır.

Montessori yönteminin özü, çocuğa önceden hazırlanmış bir çevrede kendi kendini geliştirebileceği şekilde faaliyet ve hareket özgürlüğü tanımayı amaçlayan, kendi kendine oluşan ve gelişen bir yöntem ve sistem anlayışıdır.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARINDA ODAK VE AŞİRET MEKTEBİ¹

Hashim TONJİ²

ÖZET

II. Abdülhamid, gerek şahsı gerekse icraatlarıyla tartışılara konu olmuş, yönetime geldiği ilk günden bugüne kadar daima gündemde kalmış tek padişah'tır. Devlet siyaseti, değişken yapısı ve kritik meselelerdeki kararlarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Osmanlı'nın en zor dönemlerinden birinde padişahlık yapan II. Abdülhamid siyasi, iktisadi, askeri ve sosyal sorunlar manzumesiyle karşı karşıya kalmıştır. Dönemindeki meşrutî yönetim modeli, ilk anayasa denemesi gibi Osmanlı siyasi hayatına etki eden ciddi yenilikler de yine Onun dönemine aittir.

. Abdülhamid dönemi ile ilgili çok farklı çalışmalar yapılmıştır. Biz bu çalışmada genel anlamda eğitim, özelde aşiret mektebine bakmaya çalıştık. Sistem, program ve muhteva bakımından kadim nakli eğitimin değişmesi gerektiğini düşünen II. Abdülhamid, kendi döneminde tam bir eğitim seferberliği başlatır. Devlet eliyle memleketin her köşesine eğitimi götürmeye çalışır. Kurumsal ve toplumsal değişim ve dönüşüm için gayret eden padişah, devlete merkezi bir yapı kazandırmayı da ihmal etmez. Müslümanların tek millet olabilmesi için uğraş verir. Bunu da özellikle eğitimle yapmayı düşünür.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Aşiret Mektebi, Eğitim, Osmanlı.

ABSTRACT

II. Abdulhamid was the subject of discussion with both his person and his actions. Since his first day in office, he has always been the only sultan on the agenda. State policy drew attention with its variable structure and critical decisions. Abdulhamid II, who was the sultan during one of the most difficult periods of the Ottoman Empire, faced political, economic, military and social problem. During the reign of the Ottoman period, such as the constitutional model of government, the first attempts at constitutional serious innovations that affect the era belongs to his period.

Many different studies have been done about Abdulhamid II. In this study, we tried to look at education in general and "tribal school" in particular. Abdulhamid II, who finds the old education memorized in terms of system, program and content and thinks that education should change, initiates a full educational mobilization. He tries to take education to every corner of the state. The sultan who strives for institutional and social change and transformation does not neglect to give the state a central structure. He strived to make Muslims the only nation. He also thought of doing this especially with education.

Keywords: Abdulhamid II, Tribal School, Education, Ottoman.

---

¹ Bu makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Dr, Zakho Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi, Türk Dili Bölümü, hashimtonji@yahoo.com

GİRİŞ

II. Abdülhamid, XIX. asrın son çeyreği ile XX. asrın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin yazgısına hâkim ve şahit olan son kudretli padişahdır. Modern teknolojiye meraklı bir padişah olarak bugünün Türkiye'sini de ilgilendiren devletin kurumsallaşma kültürünün temelini atmış, özellikle eğitim alanında ciddi bir seferberlik hareketi başlatmıştır. Osmanlı'nın var olan idari yapısını tehdit eden siyasi akımlar ve yine bu dönemde gelişen seküler düşüncenin getirdiği şartlar yeni düzenlemeleri zorunlu kılmıştır. II. Abdülhamid, Tanzimat'la başlayan reformları devam ettirip ülke geneline yaygınlaştırarak düşlediği modern Osmanlı'yı yeniden inşa etme gayretinde olmuştur. O, devletin ihtiyaç duyduğu yapısal reformların ivedilikle gerçekleştirilmesini, yönetimin daha etkin çalışmasını sağlayacak ıslahat hareketlerinin bir an önce bitirilmesini öncelemektedir. Mevcut konjonktürde riskli de olsa - bu riskleri alarak-hızlı bir değişim ve dönüşümün gerekliliğine inanan II. Abdülhamid, son dönemde dağılan merkezi denetim mekanizmasını yeniden kurgulayarak işe başlar.

II. Abdülhamid, yeniden ihya ve inşa için yapısal reformların hayata geçmesi ve muhaliflerle bu süreçte daha sürdürülebilir bir politika yürütebilmek adına 1876'da Kanun-ı Esasi'yi ilan eder. Kanun-ı Esasi de tıpkı Islahat Fermanı gibi temelde bir hukuk metnidir. Bu ana hukuk metinleri, batıdaki gelişmelere bağlı olarak çıkmış, bir yönüyle "zorunlu" metinlerdir. Islahat Fermanı'nın amacı, bazı temel hak ve özgürlüklerin yanında Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında her yönden tam bir eşitlik sağlamaktır. Kanun-ı Esasi ise biçimsel anlamda anayasa özelliklerini yerine getiren, üst bir metni ifade eder.

Esas itibarıyla her ne kadar doğrudan eğitimle ilgili bir özelliği olmasa da Kanun-ı Esasi, eğitimin özgür ama devlet kontrolünde belli bir düzenle yapılmasına ve zorunlu eğitim ilkesine vurgu yapar³ (Georgeon, 2006, s. 290). II. Abdülhamid, kamu eğitiminin modernleştirilmesi gerektiği inancındadır. Bu sebeple özellikle 1879'da yapılan yapısal reformlarla eğitimin önündeki engelleri bir bir kaldırılır. 1879 Nizamnamesi "*mevcut eğitim örgütünde bozukluk ve eksiklikler varsa bunların sona erdirilmesini* amaçlayan bir reformdur (Shaw & Shaw , 1983, s. 303)

II. Abdülhamid, politik bağlamda çok farklı ekol ve sistemleri aynı anda takip etse de eğitimde Fransız modelini daha çok benimsemekte ve bu ilhamla Osmanlı eğitim kurumlarının *iptidai, rüştiye, idadi (hazırlık), sultani(lise) ve darü'l fünun (üniversite)* olarak kurgulanmasını istemektedir. Kurumsallaşma için oluşturulan *Maarif Hisse-i İanesi*⁴ fonu bu bağlamda yapılan en ciddi icraatlardan biridir. Zira Duyun-ı Umumiye'nin yürürlükte olduğu bir dönemde bu seferberliği yapmanın başka bir yolu yoktur.

³ Kanun-ı Esasi'nin eğitimle ilgili hükümleri şunlardır:

Madde 15- Emr-i tedris serbesttir. Muayyen olan kanuna tabiyet şartıyla her Osmanlı umumi ve hususi tedrise mezundur.

Madde 16- Bircümle mektepler devletin taht-ı nezaretindedir. Teb'a-yı Osmaniye'nin terbiyesi bir siyak-ı ittihat ve intizam üzere olmak için iktiza eden esbaba teşebbüs olunacak ve millet-i muhtelifinin umur-ı itikayidelerine müteallik olan usul-ı talimiyeye hâlel getirmeyecektir.

Madde 114- Osmanlı efradının kâffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi mecburi olacak ve bunun derecat ve teferruatı nizam-ı mahsus ile tayin olunacaktır (Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, 1999, s. 28)

⁴ II. Abdülhamid'in önde gelen Sadrazamlarından Said Paşa'nın önerisi doğrultusunda 1 Mart 1883'te Maarif Hisse İanesi adında bir vergi kabul edildi ve kısa bir süre sonra da kapsamı genişletildi. Bu verginin ihdas gerekçesi öncelikle idadilerin yapım ve işletilmesinde kullanılmak üzereydi (Gündüz, 2010, s. 1662). Bkz. (Karataş, 2016)

1. EĞİTİM SEFERBERLİĞİ

Tanzimat dönemindeki batılılaşma ve yenileşmenin amacı, devletin bozulan düzenini ve itibarını yeniden kazanmaktır. Bu itibarla ferman ve nizamnamelerin imzalandığını, yeni düzenlemelerin yapıldığını biliyoruz (Duymaz, 2011, s. 167).

Modernleşmenin en önemli unsuru olarak eğitimi gören II. Abdülhamid, kurumsallaşma bağlamında daha önce örneğine rastlanmayan bir biçimde eğitim seferberliği başlatır. “*Maarifperver padişah*” lakabını ısrarla ve severek kullanan II. Abdülhamid’in şu sözü bu bağlamda oldukça önemlidir: “Benim prensibim budur. Ben terakki taraftarıyım. Avrupa’da ne icat olunursa memleketimizde de yapılmalıdır” (Engin, 2017, s. 108). Bu düsturla hareket eden “*maarifperver padişah*” cehalete savaş açmış, eğitilmiş insan yetiştirmek üzere devletin bütün vilayetlerinde mektepler açmayı kendine vazife bilmiştir. II. Abdülhamid dönemi, eğitim şuurunun yerleştiği ve modern bir eğitim elden gelen tüm çabaların gösterildiği bir dönemdir (Karataşer, 2017, s. 425).

XIX. asır Osmanlı eğitim sisteminin fotoğrafını çeken İlber Ortaylı’nın şu tespiti, Abdülhamid’in eğitim çabasını daha anlamlı kılmaktadır: “Bu dönemde medresenin aleyhine laik okulların lehine gelişmeler olmuştur. Çünkü medreseler yetersiz kalmış ve kendini yenileyememiştir” (Ortaylı, Osmanlı Barışı, 2003, s. 182). XIX. asır Osmanlı eğitimine bakıldığında medrese, laik askeri ve mülki okullarla gayrimüslim okullarının eğitim öğretim sistemi içinde faal oldukları görülür. Bu farklılık, eğitimde çok başlılığı ve çeşitli sorunları beraberinde getirmekte ve eğitim organizasyonunu olumsuz etkilemektedir. Bütün bu sebepler, pek çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da çeşitli reformların yapılmasını zorunlu hale getirmiştir. II. Abdülhamid’in maarif davası pek çok yönüyle apayrı özellikler de taşımaktadır. Fethi Okyar’a atfen aktarılan şu cümle O’nun ajandasındaki amaçları açık seçik ortaya koymaktadır: “*Ben elimden geldiği kadar mektepler açarak cehaleti yok etmeye, çocuklarımızı tahsile sevk etmeye uğraşırken her birinin kendine mahsus emelleri olduğunu bildiğim kavim ve milletleri saltanat ve hilafet makamına bağlamaya gayret ettim*” (Engin, 2017, s. 118). Dönemin sosyal, siyasi ve ekonomik kırılma noktaları dikkate alındığında Abdülhamid’in eğitim seferberliği Avrupa’dan gelen zararlı akım ve baskılara karşı savunma hamlesi olarak da okunabilir. Bunu, saltanat makamı ve hilafet bayrağı altında Osmanlı milletini yek-vücut tutmak üzere girişilen bir çaba olarak da görmek mümkündür.

II. Abdülhamid, döneminden önceki eğitim kurumlarını geliştirerek günümüze yakın modern eğitim anlayışının temelini atar, sadece İstanbul’da değil, devletin egemen olduğu her yere okulun gitmesi için çaba sarf eder, onun devrinde 15 bine yakın okulun açıldığını tespit etmekteyiz (Duymaz, 2011, s. 170-171)

Bu seferberliği daha iyi anlayabilmek için aşağıdaki tabloya bakmakta fayda vardır:

Tablo 1: Abdülhamit Dönemi Öncesi ve Sonrası Mektep Sayıları

<i>Mektep Türü</i>	<i>Önceki Sayı</i>	<i>II. Abdülhamid Devrindeki* Sayı</i>
Rüştiye	250	600
İdadi	5	104
Darülmüallimin	4	32
İptidai	200	4000

Tablo 1’de, II. Abdülhamid’in nasıl bir eğitim seferberliğine giriştiği açık bir şekilde görülmektedir. Bütün eğitim kurumlarında örneğine rastlanmayan bir istatistiki artışla karşılaşmış oluyoruz. Abdülhamid’in zihin haritasında yer alan değişim ve dönüşüm için medreselerin yerine modern eğitim kurumlarının hayata yön vermesi gerekir. Bu bağlamda eski yeni çatışması yerine bunların adaptasyon sürecinde dönüştürülmesi O’nun için daha önemlidir.

Osmanlı modernleşmesinin en önemli vasfı, mevcut eğitim kurumlarının yani medreselerin hayatın dışına itilmesidir. Halkın eğitilmesi ve artan memur ihtiyacının karşılanması için açılan bu yeni okullar, Osmanlının eğitim felsefesine dair yeni yaklaşımı imlemektedir (Ortaylı, 2006, s. 144-145).

“*Terakki, ulum ve fünun ile mekteplerden çıkan diplomalı efendilerin ikdamıyla hâsıl olacaktır.*” (İhsanoğlu, 2011, s. 456) diyen Abdülhamid, bu seferberliğin arkasındaki niyeti zihinsel tasavvur olarak ilan etmiş olmaktadır.

Sistem, program ve muhteva bakımından kadim eğitim anlayışını nakli bulan ve bunu değiştirmeyi gerekli bulan II. Abdülhamid, Maarif Nezareti’yle şu konularda tavizsiz bir uygulama başlatır: a) Batılı normlarda eğitim kurumlarını ivedilikle açmak, var olan eğitim kurumlarını dönüştürmek b) Bürokrat ve memur yetiştirme amacıyla yükseköğretimi planlamak, c) Kurumlardan hizmet alan kamuyu her anlamda sürece dâhil etmek d) Merkezi hükümet eliyle devletin en ücre köşesine kadar gidip eğitim hizmeti vermek. (Alkan N. , 2011, s. 103). Kurumsal ve toplumsal değişim ve dönüşüm için sürekli bir gayret içinde olan padişah, devlete merkezi bir yapı kazandırmayı her şeyden önemli saymıştır. Osmanlı milletini oluşturma düşüncesi ve Müslüman tebaanın tek millet olarak yeniden oluşturulması fikri O’nda oldukça baskındır.

II. Abdülhamid’in eğitim seferberliğinde çeşitlilik ve kapsayıcılık önemlidir. Genel bir değerlendirme yapıldığında iptidai, rüştiye, idadi ve sultani dışında meslek ve sanat okulları açıldığını görürüz. İlk defa özel eğitim alanında girişimler olduğunu sağır ve dilsizler için mekteplerin eğitim hayatına girdiğini tespit ederiz. O’nun döneminde okullarda din ve ahlakla ilgili ders saatlerinin artırıldığını, yeni derslerin okutulduğunu yine kaynaklardan öğreniriz (Engin, 2017, s. 108)

* Buraya medreseden dönüştürülen okul sayısı dâhil edilmemiştir. Geniş bilgi için bkz. Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, TTK, Ankara, 1999.

O'nun döneminde cehaletin bitirilmesi ve Osmanlı milletinin topyekûn terakkisi için özellikle iptidai mekteplerine ağırlık verilmiştir. Mekteplere diplomalı öğretmen atamanın önemini bilen padişah, kız ve erkek öğretmen okullarının açılması için özel çaba sarf etmiştir. Kendisinden önce başlayan ilköğretimin mecburi ve ücretsiz olmasını anayasal teminat altına almıştır⁵. Buna göre altı yaşını doldurmuş her Müslüman kız ve erkek çocuk sıbyan mektebine kayıt yapmak zorundadır. Bu dönemdeki idadi ve sultanilerin Avrupa'daki kurumlarla eş değer bir eğitim verdiklerini yine kaynakların verdiği bilgilere göre teyit etmekteyiz. Bütün bunların yanında asıl önemli gelişme, 1884'te her vilayete maarif müdürlükleriyle müfettişliklerin kurulmasıyla başlar. Her vilayete bir maarif müdürü tayin edilmiş, eğitim öğretim ilan edilen nizamnamelere göre yeniden tasarlanmıştır.

Abdülhamid dönemi maarif davasının birkaç önemli özelliği vardır. Eğitimin devlet eliyle veya devlet kontrolünde olması, milli ve modern olması, ilmi nitelik taşıması, iyi teşkilatlanmış ve merkezi yapının sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olması gibi belli başlı özelliklerdir. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde kendisinden önceki dönemde eğitim ve öğretim birliği, iç ve dış siyaset açısından devletin aleyhine olmuştur. II. Abdülhamid'in denge politikası, siyasi manevra alanına getirdiği reformist duruş, bu olumsuz durumu yeniden devlet lehine çevirebilmeyi de önceler. Bu yönüyle eğitim politikalarındaki dikkati ve stratejisi kayda değerdir. Eğitimde odaklandığı konulardan ikisi bu stratejiyi daha iyi okumaya vesile olacaktır. Bunlardan ilki aşiret okulu, ikincisi kız çocuklarının eğitimidir. Biz bu makalede aşiret mektebini ele almaya değerlendirmeye çalıştık.

2. EĞİTİMDE STRATEJİK ODAK: AŞİRET MEKTEBİ

Eğitim sistemlerinin temel amacı ülkenin nitelikli insan gücünü yetiştirmek ve yurttaşlarına vatandaşlık eğitimi vermektir (Şanal, 2011, s. 407). Tanzimat'ın mirasçısı olarak Abdülhamid, modernleşmenin anahtarı olarak eğitimi görmekte ve bu konuda ciddi mesai harcamaktadır. Abdülhamid, bilim ve teknik üzerine inşa olunan batı medeniyetinin temellerini Osmanlıda da atmak için yeni okulların açılmasını büyük bir umutla sürdürmüştür. Devletin en ücra köşelerine kadar yeni iptidai, rüştiye ve idadi açan Abdülhamid'in temel gayesi ülkeyi içinden bulunduğu olumsuz durumdan kurtarmak ve yeni ufuklara doğru devleti taşımaktır. Bu gayeyle eğitime özel bir yer ayırmıştır. Abdülhamid'in eğitim stratejisini bu bağlamda farklı bir bakışla okumak gerekir. Eğitimin amaçlarından biri "iyi vatandaş" yetiştirmektir. II. Abdülhamid İslam referansıya Osmanlı ülkesinin Müslüman ve ayrılma eğiliminde olan unsurlarını bir arada tutma amacındadır. O kendi döneminde ders programı, müfredat ve kitaplarla "gelenekçi modernizm" i kurgulayarak devletin bekasını fikri bağlamda sağlamaya çalışır. II. Abdülhamid döneminin başlıca bir diğer özelliği, okullar aracılığıyla "ubudiyet (bağlılık) gösteren *bandegan/elite* (tebaa)" oluşturma çabasıdır (Kaynak, 2012, s. 120) (Alkan M. Ö., 2019, s. 335).

Tanzimat sonrası azınlık ve gayrimüslimlere tanınan haklarla Batı'dan gelen seküler ve milliyetçi akımların devlete zarar verdiği bilirse de düşünülen çareler, alınan tedbirler yeterli olmamaktadır. İşte bu noktada Abdülhamid'in "aşiret mektebi" özgün bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Osmanlı Devleti'nde aşiretlere mensup çocukların eğitimi için II. Abdülhamid tarafından 1892'de İstanbul'da kurulmuş olan bu mektebin eğitim tarihi için özel bir anlam taşır.

⁵ Kanun-ı Esasi'nin 15, 16 ve 114. maddeleri.

Abdülhamid'in bu projesi, aşiretleri devletin siyasal yapısıyla bütünleştirmeyi amaçlayan iddialı bir girişimdir. II. Abdülhamid döneminin ilginç eğitim kurumlarından biri olan Aşiret Mektebi; ayrılıkçı, milliyetçi eğilimlerin başladığı bir dönemde, toplumsal birliğin sağlanması için İslam dinini ortak payda veya çimento gibi düşünülmüş ve bir kurum "bütünleştirme" işlevi için açılmıştır (Kaynak, 2012, s. 160), (Karademir, 2014, s. 330).

Aşiret Mektebi'nin kuruluşu ve gayesi, Tanzimat sonrası açılan diğer devlet okullarıyla mukayese edildiğinde bu okulların kendine has hususiyetlerinin olduğu görülür. Her şeyden evvel bu okullar diğerleri gibi halkın tamamına açık olmayıp devlet içinde önemli yerlerde⁶ bulunan aşiret reislerinin çocuklarına mahsus okullardı (Kodaman, 2011, s. 323-324). Tarihçi Bayram Kodaman, aşiret mektebinin üç sebepten ötürü önemli olduğunu söyler. Bunlar siyasi, dini ve idari sebeplerdir. XVIII. ve XIX. asırda batılı devletlerin emperyalist politikalarıyla Fransız İhtilali'nden sonra yayılan milliyetçilik akımı, Osmanlı bünyesinde bulunan farklı milletleri etkilemekte ve gayrimüslim pek çok millet bağımsız olma düşüncesiyle hareket etmektedir. II. Abdülhamid kendi devrinde özellikle Arapların meskûn olduğu yerlerde bu yakın tehlikeyi bertaraf etmek üzere farklı politikalar izlemekte, İngilizlerin menfaatlerini boşa çıkaracak adımlar atmaktadır. Aşiret mektebi, siyasi anlamda bu adımlardan biridir. Yine Abdülhamid'in güttüğü Osmanlıcılık ve Panislamizm fikri, bu okulun açılmasında mühim bir yere sahiptir. II. Abdülhamid'den bahseden hemen bütün tarihçilerin üzerinde ittifak ettiği konulardan biri, onun katı bir merkezîyetçi olduğuna dairdir. Bu bağlamda aşiret mektebi, aşiretleri zabt u rapt altına almada önemli bir rol üstelenecektir. Aşiret reislerinin çocukları burada yetişecek ve padişaha bağlılıklarını ilan edip iç karışıklıklara ve zaman zaman vuku bulan isyanlara mahal vermeyecektir (Kodaman, 2011, s. 324).

Aşiret Mektebi'ne alınacak öğrencilerin geldikleri yerlere bakıldığında stratejik olarak Osmanlı için oldukça önemli coğrafyalardır. Abdülhamid'in amacı, bu bölgelerdeki nüfuzlu beylerin bağlılığını arttırmak, yetişen gençler vasıtasıyla yakın tehlikeyi bertaraf etmektir. Bu bağlamda Osmanlı'nın kaderi için önemsenmiş ve mektebin başarılı olması için her şey teferruatıyla düşünülmüştür.

---

⁶ Bayram Kodaman'ın Mahmud Cevad'ın "Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı" adlı eserinde aldığı bilgilere göre 21 Eylül 1892 tarihli nizamnamede şu detaylara yer verilmiştir: "Urban asairi evladının talim ve terbiyelerine ve mektep tesisine mukaddeme olak üzere Halep, Suriye, Bağdat, Basra, Musul, Diyarbekir, Trablusgarp vilayetleriyle Bingazi, Kudüs ve Zor sancaklarından 4'er; Yemen ve Hicaz vilayetlerinden 5'er ki cem'an 50 nefer şakirdin bi'l-intihab Dersaadet'e izamlarıyla "Aşiret Mektebi" namıyla bir mekteb tesisi.." şeklinde devam eden bir nizamnameden bilgi verir.

Bu mektepte okutulan dersler, okulun kuruluş felsefesine ve varolma sebebine ayna tutması bakımından dikkate değerdir:

Tablo 2: Aşiret Mekteplerinde Okutulan Dersler

<i>Sınıf Seviyesi</i>	<i>Okutulan Dersler⁷</i>
1. Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Esmâ-i Türkiye, Lügat, Hesap, İmla, Hat.
2. Sınıf	Kur'an-I Kerim, Tecvid, Ulum-Diniye, Lügat, Hesap, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Hatt-ı Rik'a
3. Sınıf	Kur'an-I Kerim, Tecvid, Ulum-Diniye, Sarf-ı Osmani, Coğrafya-yı Osmani, Tarih-i İslam Hesap, Kıraat-ı Türkiye, İmla, Hatt-ı Rik'a
4. Sınıf	Maatecvid Kur'an-ı Kerim, Ulum-ı Diniye, Arabi, Farsi, sarf-ı Osmani, Usul-i Kitabet ve İmla, Coğrafya-yı Umum, Hesap, Malumat-ı Mütenevvia, Hutut.

Tablo 2, Abdülhamid'in Osmanlılık ve Panislamizm düşüncesiyle paralel oluşturulmuş bir ders programını göstermektedir. Farklı coğrafyalardan gelen aşiret çocuklarının Dersaadet'te alacakları bu eğitim bu boyutuyla değerlendirildiğinde oldukça önemlidir.

Eğitim politikaları, devletin ve toplumun ihtiyaçlarını önceleyen ve özellikle devletin bekasını merkeze alan bir yaklaşımla belirlendiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'la birlikte hemen hemen her alanda batıya karşı mevzi kaybına uğramış olması, eğitim sisteminin bahse konu yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Farklı etnik mensubiyetlerin bir arada tutularak sevk ve idare edilmesinde; asgari müşterekler etrafında kenetlenerek ortak bir kimlik oluşturulmasında; devlete olan sadakatin ve bağlılığın kuvvetlendirilmesinde en mühim araç olan eğitim kurumları, bahse konu amaca hizmet etmek üzere ve ortaya çıkan ihtiyaçlar çerçevesinde yapılandırılmışlardır. Bunlardan biri II. Abdülhamid devrinde kurulan aşiret mektebi, diğeri de II. Meşrutiyet döneminde kurulmak istenen ancak proje aşamasında kalmış bir eğitim kurumu olan Medrese-i Aşâir'dir (Yıldız, 2019, s. 304)

II. Abdülhamid, aşiret mektebinde başta Arap aşiret reislerinin çocukları olmak üzere bölgede yaşayan Kürt beylerinin çocuklarını okutmak ve eğitmek istemektedir. Aşiret mektebi; yeni ve modern eğitim usullerine göre bu çocukları yetiştirecek, Osmanlıya bağlı, Türk-İslam düşüncesine hizmet edecek nesilleri yetiştirecektir. II. Abdülhamid, aşiret mektebinden mezun olan bu çocukların bazılarını askeri alana bazılarını da idari ve siyasi sahaya yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Özellikle Kürt aşiretlerine mensup çocukların Hamidiye Alaylarına yönlendirilmesi ve burada görev almalarını arzulamaktadır. Çok iyi düşünülmüş, amaca hizmet edecek tarzda kurulmuş olsa da dönemin mevcut şartlarında aşiret mektebinin varlığını sürdürmesi kolay olmamıştır. Mektep yöneticilerinin basiretsizliği, ekonomik nedenler, aşiretler arasında devam eden siyasi çekişmeler ve boykotlar nedeniyle hedeflerine ulaşamayan mektep, bir süre eğitim öğretim faaliyetlerine ara vermiş daha sonra tamamen kapatılmıştır.

⁷ Mahmud Cevad "Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı" İstanbul, 1338.

II. Abdülhamid, “maarifi bütün ilerlemelerin hazırlayıcısı” olarak görmüştür (Eraslan, 1992, s. 39). Diğer bütün hamlelerinde olduğu gibi politik bir amaca hizmet eden Aşiret Mektebi, özellikle uzak bölgelerde bulunan ve İngilizlerin milliyetçilik propagandasına kapılma riski taşıyan aşiretlerin çocuklarına yönelik özel bir hedefe sahiptir.

Resim 1: Aşiret Mektebi Öğrencileri

Kaynak: Bayram Kodaman

SONUÇ

II. Abdülhamid’in eğitim politikalarına bakıldığında amaçladığı ve düşlediği Osmanlı odaklı bir sürecin takip edildiğini görürüz. Osmanlıcılık ve Panislamizm etrafında şekillenen yeni siyasi doktrin sistem, müfredat ve okullaşma politikalarında etkili olur. Dini ve resmi devlet ideolojisine bağlı olarak geliştirilen eğitim politikalarında Müslüman Osmanlı kimliğini muhafaza etme düşüncesi öne çıkar. Devletin bekası ve gelecek tasavvuru bakımından iyi düşünülmüş projeler üretilmiş, bu projelerin hayata geçmesi için kurumsallaşma ve yapısal reformlar gerçekleştirilmiştir.

II. Abdülhamid döneminde kendi iktidarından önce başlayan mecburi ilköğretimin devlet eliyle en ücra köşelere kadar gitmesi için edata eğitim seferberliğinin başlatıldığını görürüz. İptidai mekteplerine verilen önem, yeni eğitim politikalarına uygun olarak yetiştirilecek öğretmenler için kurulan Dar’ül-muallimler bunun en açık göstergesidir. Eğitimin devlet kontrolünde ve daha sağlıklı yürütülmesi için merkez ve taşra teşkilatlarının oluşturulması devlet geleneği bakımından işe verilen ehemmiyeti gözler önüne sermektedir.

Yenilik arayışları ve sosyal hayatın yeniden düzenlenmesi için pek çok değişikliğin yapıldığı II. Abdülhamid dönemi; cehaletin ortadan kaldırıldığı, topyekûn kültürel kalkınmanın sağlanmaya çalışıldığı özel bir dönemdir. Hilafet makamına bağlı, saltanatı benimseyen vatandaşlar yetiştirmenin hedeflendiği eğitim sisteminde özel bir yer işgal eden ve prototip diyebileceğimiz “aşiret mektebi” bu bağlamda dikkat çeken en farklı eğitim kurumudur. Aşiret mektebi “Osmanlı”yı milliyetçilik düşüncesinden daha üst bir kimlikle farklı aşiret ve etnisitelere ait çocuklarla geleceğe taşıma fikri akim kalsa da ciddi bir girişim olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, M. Ö. (2019). II. Abdülhamid Döneminde Eğitim ve İdeoloji. M. Bulut (Dü.) içinde, *Sultan II. Abdülhamid Dönemi* (s. 335). İstanbul.

Alkan, N. (2011). *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 93-177). içinde Kayseri.

Cevad, M. (1338). *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*. İstanbul.

Duymaz, Ş. (2011). M. M. vd içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid C.5* (s. 167-188). Kayseri.

Emiroğlu, G. (1996). *II. Abdülhamid Dönemi Layihalarında Eğitim Öğretim Meseleleri*. Konya: Selçuk Ünv. Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış YL Tezi.

Engin, V. (2017). *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamit*. İstanbul: Yeditepe Yay.

Eraslan, C. (1992). 2. Abdülhamit ve Dönemi. *Sempozyum Bildirileri* (s. 27-44). İstanbul: Seha Neşriyat.

Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: Homer Kitabevi.

Gündüz, M. (2010). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sisteminin Finansmanını Sağlama Düşünce, Öneri ve Uygulamaları (1860-1930). *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5(4), 1658 -1669.

İhsanoğlu, E. (2011). Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid, Ekmeleddin İhsanoğlu (EC.1. s. 449-475 Kayseri, 2011. M. M. vd içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 449-475). Kayseri.

Karademir, N. (2014). *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*. İstanbul: Nubihar.

Karataş, T. (2016). Sultan II. Abdülhamid’in Eğitim Politikalarının Mali Bir Veçhesi: Evkâf-I Münderisenin Maarife Terki. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* 57 , 1839-1867 .

Karataşer, B. (2017). Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme. *The Journal of Academic Social Science Studies*(57), 423-434.

Kaynak, A. (2012). *Emperyal Modernlik ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Reformları*. Ankara: AÜ Sosyal Bilimler Enst. Yayınlanmamış YL Tezi.

Kodaman, B. (1999). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: TTK.

Kodaman, B. (2011). II. Abdülhamid ve Aşiret Mektebi. M. M. vd. içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 323-337). Kayseri: Erciyes Üniv. Yay.

Nurdoğan, A. M. (2014). II. Abdülhamid Döneminde İlköğretim Okullarındaki Ders Kitapları ve Tarih Öğretimi. *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 3(2), 82-111.

Ortaylı, İ. (2003). *Osmanlı Barışı*. İstanbul: Ufuk Kitap.

Ortaylı, İ. (2006). *Son İmparatorluk Osmanlı*. İstanbul: Timaş.

Shaw, S. J., & Shaw, E. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, e yay, ist, 1983*. İstanbul: E Yay.

Şanal, M. (2011). Abdülhamid Döneminde Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları. M. M. Hülagü içinde, *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid C. 3* (s. 407-439). Kayseri: Erciyes Üniv. Yay.

Yıldız, H. (2019). II. Meşrutiyet Döneminde Akim Kalmış Bir Eğitim Projesi: Medrese-i Aşâir. *Bellekten*, 289-308.

ESKİŞEHİR İL MERKEZİNE AİT HESAP İŞİ TEKNİĞİ İLE İŞLENMİŞ ÜRÜNLERDEN ÖRNEKLER¹

Dr. Öğr. Üyesi Mine CAN²

ÖZET

Araştırmanın kapsamını, Eskişehir il merkezinde bulunan, geçmişten günümüze ulaşan, hesap işi tekniği ile işlenmiş özgün niteliklere sahip 16 adet ürün oluşturmaktadır. Araştırmanın amacı, Türk işleme sanatı içerisinde hesap işinin yeri ve bu teknik ile işlenmiş ürünlerin bölgesel üslup ve uygulamalarına ait teknik ve estetik özellikleri belirleyerek, kültürümüze ait değerlerin belgelenmesi ve bu yolla gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır. Araştırmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. Ürünlerde kullanılan gereçler, teknikler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özellikleri incelenerek bilgi formlarına kaydedilmiŐtir. Elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablolaştırılarak istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, incelenen hesap işi ürünlerin tamamı yöresel el dokumalarından hazırlanmıştır. Ürünlerin yarısının dokumasında atkısında pamuk çözügüsünde keten, diğer yarısında ise atkısında ve çözügüsünde pamuk lifleri kullanılmıştır. İşleme malzemesi olarak ürünlerin yarısında pamuklu iplik, diğer yarısında ise ipek iplik tercih edilmiştir. İşlemelerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür. İşlemelerde renklendirmenin naturalist bir anlayışla uygulandığı ve canlı renklerin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. İncelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motifler kullanılmıştır. Çevrelerde bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilirken, uçkur ve peşkirlerde ise daha çok düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, İşleme, Hesap İşi.

---

¹ Bu çalışma 2-3 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen VI. Uluslar arası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Kocaeli Üniversitesi Değerli Ali Özbay MYO, mine_can82@hotmail.com

THE EXAMPLES OF PRODUCTS EMBROIDERED WITH HOLBEIN STITCH IN ESKİŞEHİR PROVINCE CENTER

ABSTRACT

The scope of the research composed of 16 products embroidered by holbein stitch technique having unique characteristics and surviving from past to present situated in city center of Eskişehir. The purpose of the research, determination of the place of holbein stitch in Turkish embroidery art and both technical and aesthetical properties relating to regional style and applications of products embroidered by this technique, documentation of the values of our culture and transferring to the next generations. Materials used in embroidered products, techniques, color features, motif sources and composition properties were examined and recorded in the information forms and products were photographed. Information form was used as a data collection tool in the research. The materials, techniques, color features, motif sources and composition allocations used in the products were examined and recorded in information forms. The data obtained were evaluated and interpreted by statistical methods by being tabled under the appropriate topics.

According to the results of the research, all of the calculating products examined were prepared from local hand weaving. In the weaving of half of the products, linen was used in cotton warp in scarf and cotton fibers were used in scarf and warp in the other half. In half of the products as processing material cotton yarn, the other half silk yarn was preferred. Metal yarns are used together with both cotton yarns and silk. it is understood that coloring is applied with a naturalist understanding and vibrant colors are used extensively. Herbal motifs were used in all the products examined. While compositions arranged with linked sequences were preferred in çevres, compositions arranged in smooth sequences were used in the extremes and peşkirs.

Keywords: Handicrafts, Embroidery, Holbein Stitch.

GİRİŞ

Hesap işi, Türk işlemlerinin nadide bir türü olan, kasnak ve gergef yardımı ile ipliği sayılabilen kumaşlar üzerine renkli ipliklerle, sim veya sırma tel ile kumaşın iplikleri sayılarak yapılan, tersi ve yüzü aynı görünüşte olan bir işleme tekniğidir (Sain, 1987: 6).

Hesap işi 18 ve 19. yüzyıllarda da yaygın biçimde uygulanan iğneler arasında olup, günümüze kadar varlığını sürdürmüştür (Barışta, 1997: 73). Ancak günümüz insanının uzun uğraş ve sabır gerektiren işlere karşı eskisi kadar ilgi göstermiyor olması, işleme sanatımızın özgün tekniklerinin unutulmasına neden olmaktadır. Bir zamanlar Türk kadınının günlük gereksinimlerini karşılamak ya da çeyiz amacıyla hazırladığı peşkir, uçkur, çevre v.b. işlemeli ürünler artık üretilmemekte olup, bugün klasikleşmiş sanat eserleri arasına girmiş öz bir ulusal zevki anlatmaktadır. Bu nedenle yöresel araştırmalar, kültür tarihimizin gizli kalmış değerlerini ortaya çıkarmak, tanıtmak ve belgelemek adına oldukça önemlidir.

Çalışmanın, Türk el sanatları ve işleme sanatı tarihine kaynak oluşturmasının yanı sıra, hesap işi tekniğinin yöresel farklılıklarının bölgesel üslup ve uygulamalarını ortaya çıkartması ve belgelemesi bakımından da önem arz edeceği düşünülmektedir.

1. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın materyalini Eskişehir İl merkezine ait hesap işi tekniği ile işlenmiş 10 adet çevre, 5 adet peşkir ve 1 adet uçkur olmak üzere toplam 16 adet ürün oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamı işlemeli el dokuması ürünler ile sınırlandırılmıştır. Ürünler var olduğu halleri ile incelenmiş olup, araştırmada veri toplama aracı olarak bilgi formu kullanılmıştır. İşlemeli ürünlerde kullanılan gereçler, teknikler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özellikleri incelenerek bilgi formlarına kaydedilmiş ve ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Bilgi formlarından elde edilen veriler uygun görülen konu başlıkları altında tablolaştırılarak istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. İstatistiksel hesaplamalarda $y = f \times 100/n$ formülü kullanılmıştır.

2. BULGULAR

Bu bölümde Eskişehir İl merkezinde bulunan ve araştırma kapsamına alınan 16 adet hesap işi tekniği ile işlenmiş ürünün teknik ve estetik özelliklerine ilişkin veriler incelenerek tablolar halinde sunulmuştur.

2.1. Ürünlerin Çeşit ve Ölçüleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin çeşit ve ölçülerine ait veriler incelenerek Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen peşkirlerin en ölçülerinin 50 cm. ile 70 cm. arasında, boy ölçülerinin ise 110 cm. ile 180 cm. arasında değiştiği görülmektedir. Kare formu çevrelerin kenar ölçüleri ise 80 cm. ile 120 cm. arasında değişmektedir. Araştırma kapsamında incelenen bir adet uçkurun en ölçüsünün 60 cm. boy ölçüsünün 180 cm. olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Ürünlerin Çeşit ve Ölçülerinin Dağılımı

Ürünlerin Çeşidi	Peşkir		Çevre		Uçkur	
	En	Boy	En	Boy	En	Boy
1. Örnek	50	100	-	-	-	-
2. Örnek	60	100	-	-	-	-
3. Örnek	70	180	-	-	-	-
4. Örnek	55	100	-	-	-	-
5. Örnek	70	140	-	-	-	-
6. Örnek	-	-	80	80	-	-
7. Örnek	-	-	100	100	-	-
8. Örnek	-	-	100	100	-	-
9. Örnek	-	-	90	90	-	-
10. Örnek	-	-	120	120	-	-
11. Örnek	-	-	100	100	-	-
12. Örnek	-	-	100	100	-	-
13. Örnek	-	-	85	85	-	-
14. Örnek	-	-	80	80	-	-
15. Örnek	-	-	82	82	-	-
16. Örnek	-	-	-	-	60	180

2.2. Ürünlerde Kullanılan Gereçler

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin işleme, kenar temizleme ve dokumalarında kullanılan gereçler incelenerek Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ürünlerde Kullanılan Gereçlerin Dağılımı

Ürünlerde Kullanılan Gereçler	İşleme		Kenar temizleme		Dokuma	
	n	%	n	%	n	%
(Atkı) Pamuk + (Çözü) Keten	-	-	-	-	8	50
(Atkı) Pamuk + (Çözü) Pamuk	-	-	-	-	8	50
Pamuk iplik + metal iplik	3	18,75	-	-	-	-
İpek iplik + metal iplik	3	18,75	-	-	-	-
İpek iplik	5	31,25	-	-	-	-
Pamuk iplik	5	31,25	2	12,5	-	-
Metal pul	-	-	2	12,5	-	-
Toplam	16	100	-	-	16	100

Tablo 2 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin % 50’sinin atkısında pamuk - çözgüsünde keten, diğer % 50’sinin atkısında ve çözgüsünde ise pamuk liflerinin kullanıldığı yöresel dokumalardan hazırlandığı tespit edilmiştir.

Ürünlerin işleminde kullanılan iplik türleri incelendiğinde ise yarısının işleminde pamuklu iplik, diğer yarısının işleminde ise ipek iplik kullanıldığı belirlenmiştir. İşlemlerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür.

2.3. Ürünlerde Kullanılan Teknikler

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan işleme ve kenar temizleme tekniklerine ait veriler incelenerek Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Ürünlerde Kullanılan Tekniklerin Dağılımı

Kullanılan Teknikler		İşleme		Kenar temizleme	
		n	%	n	%
İşleme Teknikleri	Düz hesap iğnesi	16	100	-	-
	Verev hesap iğnesi	16	100	-	-
	Gözeme	16	100	-	-
	Hesap işi antıkası	1	6,25	-	-
	Susma	6	37,5	-	-
	Sarma	5	31,25	-	-
Yardımcı İğne Teknikleri	Tel sarma	3	18,75	-	-
Kenar Temizleme Teknikleri	Baskı dikişi	-	-	6	37,5
	Çırpma dikişi	-	-	8	50
	Firkete oyası	-	-	2	12,5

Tablo 3 incelendiğinde ürünlerin tamamında düz hesap iğnesi, verev hesap iğnesi ve gözeme iğnesinin kullanıldığı anlaşılmıştır. İşlemlerde kullanılan diğer iğne teknikleri arasında susma, sarma ve hesap işi antıkası da yer almaktadır. Sain (1987: 6) ve Köklü (2002: 82-83) sarma ve susma iğnelerinin, hesap işi ve Türk işinin ortak iğne teknikleri olduğunu belirtmiş ve bir arada ele almıştır. Az sayıda ürününde (% 18,75) yardımcı iğne tekniği olarak yassı metal tel kullanılarak sarma uygulandığı tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin yarısında kenar temizleme tekniği olarak çırpma dikişinin kullanıldığı görülmüştür. Bunu yakın değerlerle baskı dikişi takip etmektedir. İncelemeye alınan iki çevrenin kenarı ise firkete oyası ile süslenmiştir. Oya yapımında altın rengi metal pul kullanılmıştır.

2.4. Ürünlerde kullanılan renk özellikleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin işleme, kenar temizleme ve zemininde kullanılan renklere ait veriler incelenerek Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4: Ürünlerde Kullanılan Renklerin Dağılımı

Ürünlerde Kullanılan renkler	İşleme		Kenar temizleme		Dokuma	
	n	%	n	%	n	%
Kırmızı	11	68,75	-	-	1	6,25
Siyah	9	56,25	-	-	-	-
Turuncu	8	50	-	-	-	-
Koyu yaprak yeşili	7	43,75	-	-	-	-
Koyu sarı	6	37,5	-	-	-	-
Altın rengi	6	37,5	2	12,5	-	-
Eflatun	5	31,25	-	-	-	-
Mor	4	25	-	-	-	-
Açık yağ yeşili	4	25	-	-	-	-
Açık sarı	3	18,75	1	6,25	-	-
Kahverengi	3	18,75	-	-	-	-
Koyu mavi	2	12,5	-	-	-	-
Zümrüt yeşili	2	12,5	-	-	-	-
Bordo	2	12,5	-	-	-	-
Açık yaprak yeşili	1	6,25	-	-	-	-
Açık mavi	1	6,25	-	-	-	-
Lacivert	1	6,25	-	-	1	6,25
Koyu pembe	1	6,25	-	-	-	-
Bej rengi	-	-	-	-	14	87,5

Tablo 4 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin büyük çoğunluğunun zemininde dokumanın kendi rengi olan bej renginin kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen ürünler arasında iki adet çevrenin kırmızı ve lacivert renkte dokumalardan hazırlandığı görülmüştür. İşlemelerde en fazla kullanılan renkler arasında kırmızı, siyah, turuncu, koyu yaprak yeşili, koyu sarı ve altın rengi bulunmaktadır. İşlemelerde kullanılan diğer renkler arasında ise eflatun, mor, açık yağ yeşili, açık sarı, kahverengi, koyu mavi, zümrüt yeşili, bordo, açık yaprak yeşili, açık mavi, lacivert ve koyu pembe bulunmaktadır. Naturalist bir anlayışla yapılan renklendirmelerde kırmızı, turuncu, sarı gibi canlı renklerin yoğun olarak ve bir arada kullanılmış olduğu anlaşılmıştır. Siyah rengin daha çok dalların işlenmesinde, altın renginin ise sarma tekniğinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.5. Ürünlerde Kullanılan Motif Kaynakları

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan motif kaynaklarına ait veriler incelenerek Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Ürünlerde kullanılan motiflerin dağılımı

Ürünlerde kullanılan motifler	n	%
Bitkisel ve geometrik kaynaklı	11	68,75
Bitkisel, geometrik ve nesnel kaynaklı	3	18,75
Bitkisel, geometrik ve yazılı	1	6,25
Bitkisel ve nesnel kaynaklı	1	6,25
Toplam	16	100

Tablo 5 incelendiğinde araştırma kapsamında incelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motiflerin kullanıldığı görülmektedir. Ürünlerin büyük çoğunluğunda geometrik motiflerin bitkisel kaynaklı motiflerle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Nesnel kaynaklı motiflerin genellikle peşkir ve uçkurlarda kullanıldığı gözlenmiştir. İncelenen ürünler arasında sadece bir üründe yazılı bezemeye rastlanmıştır. İşlemlerde kullanılan bitkisel kaynaklı motifler arasında gül, lale, karanfil, sümbül gibi çeşitli tür çiçeklerin yanı sıra çeşitli yaprak, ağaç, tomurcuk, üzüm salkımı motifleri yer almaktadır. Düz ve zig zag çizgi gibi geometrik motiflerin ise daha çok su motiflerinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı az olan nesnel kaynaklı motifler arasında ise vazo ve saksı motifleri bulunmaktadır.

2.6. Ürünlerde Kullanılan Kompozisyon Türleri

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan kompozisyon türlerine ait veriler incelenerek Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6: Ürünlerde Kullanılan Kompozisyonların Dağılımı

Kullanılan Kompozisyonlar	Motifler			
	Ana motif		Kenar suyu	
	n	%	n	%
Düzenli sıralamalarla düzenlenmiş	5	31,25	-	-
Bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş	9	56,25	14	87,5
Bir merkeze doğru yönlendirilmiş	2	12,5	-	-
Toplam	16	100	14	100

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerde kullanılan kompozisyonlar; ana motif ve kenar suyu motifi olmak üzere iki grup halinde ele alınmıştır. Tablo 6 incelendiğinde ürünlerin işleminde kullanılan ana motiflerin büyük çoğunluğunun (% 56,25) bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu grubu düzenli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonların takip ettiği görülmektedir. Kenar suyu motiflerinde ise çoğunlukla (% 87,5) düzenli sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilmiştir. İncelenmeye alınan ürünler arasında sadece iki üründe kenar suyu kullanılmamıştır.

2.7. Araştırma Kapsamında İncelenen Hesap İşi Tekniği İle İşlenmiş Ürünlerin Görselleri

1. Örnek: Peşkir

2. Örnek: Peşkir

3. Örnek: Peşkir

4. Örnek: Peşkir

5. Örnek: Peşkir

6. Örnek: Çevre

7. Örnek: Çevre

8. Örnek: Çevre

9. Örnek: Çevre

10. Örnek: Çevre

11. Örnek: Çevre

12. Örnek: Çevre

13. Örnek: Çevre

14. Örnek: Çevre

15. Örnek: Çevre

16. Örnek: Uçkur

SONUÇ

Eskişehir İl merkezinde bulunan ve araştırma kapsamına alınan ürünlerin çeşitleri, kullanılan gereçler, renk özellikleri, motif kaynakları ve kompozisyon özelliklerini belirlemek amacı ile yapılan bu çalışmada, hesap işi tekniği ile işlenmiş özgün niteliklere sahip 10 adet çevre, 5 adet peşkir ve 1 adet uçkur olmak üzere toplam 16 adet ürün incelenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen peşkirlerin en ölçülerinin 50 cm. ile 70 cm. arasında, boy ölçülerinin ise 110 cm. ile 180 cm. arasında değiştiği tespit edilmiştir. Kare formulu çevrelerin kenar ölçüleri ise 80 cm. ile 120 cm. arasında değişmektedir. İncelenen bir adet uçkurun en ölçüsünün 60 cm. boy ölçüsünün 180 cm. olduğu belirlenmiştir.

İncelenen hesap işi ürünlerin tamamının yöresel el dokumalarından hazırlandığı belirlenmiştir. Ürünlerin dokumalarında kullanılan lif özellikleri incelendiğinde ise yarısının atkısında pamuk çözgüsünde keten, diğer yarısının ise atkısında ve çözgüsünde pamuk lifleri kullanılarak dokunduğu anlaşılmıştır.

Ürünlerin işleminde kullanılan iplik türleri incelendiğinde yarısının işleminde pamuklu iplik, diğer yarısının işleminde ise ipek iplik kullanıldığı belirlenmiştir. İşlemlerde metal ipliklerin hem pamuk ipliklerle hem de ipek birlikte kullanıldığı görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin tamamında düz hesap iğnesi, verev hesap iğnesi ve gözeme iğnesinin kullanılmıştır. İşlemlerde yardımcı iğne tekniği olarak yassı metal tel ile sarma iğnesinin uygulandığı anlaşılmıştır.

Ürünlerin yarısında kenar temizleme tekniği olarak çırpma dikişinin kullanıldığı görülmüştür. Bunu yakın değerlerle baskı dikişi takip etmektedir. İncelenen iki çevrenin kenarının ise yapımında altın rengi metal pul kullanılmış firkete oyası ile temizlendiği görülmüştür.

Araştırma kapsamında incelenen ürünlerin dokumasında yoğun olarak bej rengi kullanılmıştır. İncelenen iki çevrenin dokumasında kırmızı ve lacivert renk tercih edilmiştir. Ürünlerin işlemlerinde en fazla kullanılan renkler arasında kırmızı, siyah, turuncu, koyu yaprak yeşili, koyu sarı ve altın rengi yer almaktadır. İşlemlerde renklendirmenin naturalist bir anlayışla yapıldığı ve canlı renklerin yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Siyah rengin daha çok dalların işlenmesinde, altın renginin ise sarma tekniğinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

İncelenen ürünlerin tamamında bitkisel kaynaklı motifler kullanılmıştır. Ürünlerin büyük çoğunluğunda geometrik motiflerin bitkisel kaynaklı motiflerle birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanımı daha az olan vazo ve saksı gibi nesnel kaynaklı motiflerin genellikle peşkir ve uçkurlarda kullanıldığı anlaşılmıştır. İncelenen ürünler arasında sadece bir üründe yazılı bezemeye rastlanmıştır.

Ürünlerin işleminde kullanılan kompozisyon özellikleri incelendiğinde, ana motiflerin büyük çoğunluğunun bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği tespit edilmiştir. Bağlantılı sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonların genellikle çevrelerde kullanılması dikkat çekmektedir. Uçkur ve peşkirlerde ise daha çok düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyonlar tercih edilmiştir. İncelemeye alınan ürünler arasında iki üründe kenar suyu kullanılmamıştır. Kenar suyu kullanılan ürünlerde motiflerin düzgün sıralamalarla düzenlenmiş kompozisyon tarzında yerleştirildiği belirlenmiştir. Peşkir ve uçkurlarda kenar suyu motiflerinin karşılıklı iki kısa kenar boyunca işlenmiş olduğu, bazı örneklerde ise su motiflerinin uzun kenarlara dönerek motif yüksekliğine kadar ulaştığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

BARIŞTA, Örcün Hatice (1997). Türk İşlemelerinden Teknikler, Gazi Üniversitesi Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi Yayın No: 2, Ankara.

ERTÜRK, Filiz ve YETİM, Fatma. (2015). “Afyonkarahisar İli Antikacılarında Bulunan Hesap İş İşlemeli Ürünler Üzerine Bir Araştırma”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 36, ss. 518-534.

SAİN, Bilge (1987). Hesap İş El İşlemeleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Gaye Matbaacılık, Ankara.

EV TEKSTİL TASARIMI¹

Öğr. Gör. Sultan ERDOĞAN²

ÖZET

İnsanlık tarihi kadar eski olan tekstil; tarihsel süreç içerisinde tasarım, teknik, malzeme ve teknoloji açısından gelişip yenilenerek ilerlemektedir. Tarih boyunca insanların en önemli ihtiyaçlarından olan giysi, aksesuar ve ev tekstili gibi ürünlerin tasarımı ve üretimi günümüze kadar büyüyerek çok önemli bir sektör haline gelmiştir.

Günümüzdeki tekstil tasarımı ve üretimi ise çok çeşitli gruplara bölünmüştür. Bu gruplardan kullanım açısından ev tekstili hem tasarım açısından hem de kullanım açısından çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle 90'lı yıllardan itibaren büyüyen ve gelişen Türkiye Ev Tekstili Sanayi, onu destekleyen dernek oluşumu ve sanayicileri ile birlikte bugün önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Üretime odaklı çalışan tekstil sektörü, gelişen teknoloji ve tasarım anlayışı ile kendini geliştirmek ve tasarım açısından yenilemek zorunda kalmıştır. Ev tekstilinde estetik, tasarım, kullanım yeri ve üretim süreçleri mekân ile tekstilin birlikte düşünülmesini gerektirmektedir. Bildiri kapsamında ev tekstil tasarımı hakkında bilgi vermeyi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım, Ev Tekstili, Mekan, Estetik, Teknoloji.

ABSTRACT

Textile is as old as human history; it is developing and renewing in terms of design, technique, material, and technology in the historical process. Throughout history, the design and production of products such as clothing, accessories and home textiles, one of the most important needs of people, has grown into a very important sector.

Today's textile design and production are divided into various groups. In terms of usage from these groups, home textile has a very important place in terms of both design and usage. Especially since the 90s, growing and developing Turkey Home Textile Industry has made significant progress today with the formation of associations and industrialists who supported him. The textile sector, which focuses on production, has had to develop itself and renew in terms of design with its developing technology and design approach. Aesthetics, design, place of use and production processes in home textiles require space and textiles to be considered together. This paper aims to give information about home textile design.

Keywords: Design, Home Textile, Space, Aesthetics, Technology Page.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Haliç Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, sultanerdogan@halic.edu.tr

GİRİŞ

Tekstil; insanoğlunun tarihsel süreç içerisinde doğadaki örtünme ve korunma ihtiyacının yanında günümüze kadar gelen süreçte evrimleşerek sosyolojik, psikolojik ve fiziksel gereksinimleri karşılar hale gelmiştir. Bu nedenle de sektörel olarak baktığımızda sosyolojik, ekonomik, teknolojik vb. pek çok faktör sebebiyle tasarım ve teknik olarak devamlı bir ivme, gelişim ve değişim içindedir. Teknolojinin gelişi ile gündelik yaşamda ihtiyaç ve istekler de değişime uğrayarak tüketicinin iletişim, algılama ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmektedir. Özellikle bu değişim giyim alanında olurken fark edilmeden ev tekstili alanında da görülmektedir.

Tüketicinin gereksinimleri karşılamak için gelişmekte olan tasarım dünyasını, ürün çeşitliliğini, farklı üretim, pazarlama, markalaşma ve teknolojik yeniliklerini takip etmek gerekmektedir. Ev tekstili de bu değişim içerisinde çok güçlü bir şekilde hem tasarım hem de teknoloji ile yerini almıştır. Ev tekstili, estetik, tasarım, fonksiyonellik gibi çeşitli etkenlerle ev ve iş hayatımızda kolaylık sağlanmasının yanı sıra, insan psikolojisi üzerinde olumlu yönde etkilemektedir. Ev tekstilinde mekan ve ürünler birlikte düşünülüp kullanım amacına göre tasarım yapılarak üretim yapılması gerekmektedir. Bu nedenle de ev tekstili ürünlerinde tasarımdan sonra mekan ve kumaş özellikleri; buruşmama, sağlığa uygunluk, ihtiyaçlara uygunluk ve dünya standartlarına uygun olma gibi bir çok özellikler aranmaktadır. Özellikle kullanılan kumaşların estetik ve fiziksel özelliklerinin dengelenmesi ve kullanılacağı mekana uygunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Tasarımcıya bu süreçte çok büyük bir sorumluluk yüklenmektedir. Tasarımcının; tasarlama eyleminden kullanılan ipliğe, dokumaya (örme, baskı v.s.) bitim işlemlerine ve ürün haline gelene kadar olan süreci takip etmesi gerekmektedir. Bu nedendir ki tasarım, yaratıcılık ve işlevsellik açısından ele alındığında ev tekstili tasarımına daha geniş bir açıyla yaklaşılacaktır.

EV TEKSTİL TASARIMI

Tasarım; dünyanın sosyolojik, psikolojik ve teknolojik açıdan gelişimi ve değişimine bağlı olarak günümüzde çok geniş sınırları olan bir anlam bütünlüğü süreci olarak da açıklanabilir. Tasarım sürecinde yaratıcılık, estetik kaygı, işlevsellik, görsellik, benzersizlik gibi etkenlerle şekillenirken, belirli bir amaca hizmet edecek bir ürün ortaya çıkmalıdır. Bu noktada yaratıcılık tasarımla bağdaştırıldığında, yaratıcılıkta ürünün değeri başkalarının beğenisinde değil, kendi özündedir. Yargı kaynağı ürünün kendisidir. Önemli olan yaratıcı çözümü doyuracak bir şey yaratabilmektir. Yaratıcılık, yeni ve geçerli fikirlerin yaratılmasıyla sonuçlanan bir düşüncesürecidir (Küçükerman, 1996; 63). Özellikle günümüzde ev tekstilinde yaratıcılık ön plana çıkarak tüketicinin tercihini belirlemektedir.

Günümüzde ev tekstili dünya ve Türkiye’de çok önemli bir iş ve tüketim sektörü haline gelmiştir. Önlü bu konuyu şu şekilde özetlemektedir:

“Türkiye’de “Ev Tekstili” sözcüğünün kullanımı 90’lı yıllardan itibaren yaygınlaşmış; hemen ardından da iç mekân tekstilleri kavramı ortaya atılmıştır. Bunda sektörün gelişmesinin ve diğer sektörlerin talep ettiği tekstillerin rolü büyük olmuştur.

İç mekân tekstilleri konusundaki düşünceler Avrupa'da mobilyanın seri üretimiyle 1960'lı yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. Mobilyanın artık; modüler bir basitlikte üretilmesi işlevselliğinin önem kazanmasına, mekânlardaki rolünün zayıflamasına neden olmuş ve onunla birlikte kullanılan tekstiller önem kazanmıştır.” (Önlü, 2004; 44).

Ev tekstili dendiğinde mobilyadan duvar halısına gibi birçok çeşitli ürün aklımıza gelmektedir. Birbirinden farklı olan bu ürünlerde kullanılan malzemeler geçmişte doğal lifler iken günümüzde doğal ve sentetik karışımli liflerden üretilmişlerdir. Dokuma ve triko makinelerinde üretilen kumaşlar, çeşitli baskı teknikleri ve bitim işlemleri ile çok çeşitli ev tekstili ürünü yapılmaktadır.

Günümüzde ev tekstilinde tasarım çok önemli bir konuma gelmiştir. Ürünlerin fonksiyonellikleri ve fiziksel özellikleri kadar tasarımları ve görünüm özellikleri de çok önemlidir. Bu sebeple tasarım, estetik görünüş, doku, desen ve renk tüketici tercihini etkilemektedir.

Ev tekstil tasarımında; doğa, etnik desenler, geometrik formlar, çizgiler, soyut desenler gibi çeşitli desenler kullanılmaktadır. Tasarımlarda estetik kaygının yanı sıra oran ve uyuma dikkat ederek üretim yapılmalıdır. CAD-CAM sistemleri ile hızlı üretim süreçleri ve çeşitlilikleri sağlanabilmektedir. Bu sistemler ile tasarım ve üretim hızlanarak sezonlar daha hızlı bir şekilde takip edilmektedir.

Tasarım yapılırken; tüketicinin tercihleri, kültürü, yaşadığı toplum, iklim şartları ve alışkanlıkları gibi etkenler göz önünde tutulmaktadır. Renk ve tasarımın; hedef kitle dediğimiz tüketici üzerinde çok büyük etkisi bulunmaktadır. Ayrıca her yıl bir sonraki sezon için açıklanan ev tekstili trendlerini de takip ederek desen, renk, malzeme gibi birçok unsuru tasarımlarında kullanmaktadır. Değişen toplum ihtiyaçları, yaşam biçimleri ve çeşitli alanlardaki yenilikler, ev tekstil tasarımında farklı ihtiyaçları gündeme getirmiştir. Tasarımcı ve üreticinin bu yeniliklerin doğrultusunda üretim yapmaları gerekmektedir. Bu süreçte tasarımcılar; hem tüketici hem de sanat ve tasarım akımlarının ve moda eğilimlerini ev tekstil tasarımının da şekillendirerek her yıl çeşitli fuarlar ile tüketicinin beğenisine sunmaktadırlar.

SONUÇ

Ev tekstil tasarımı; teknoloji ve yaratıcılık açısından sürekli bir değişim içerisinde. Tasarım ve teknoloji bir arada ilerleyerek üretici ve tüketici arasında bir denge unsuru görevindedir. Bu nedenle de insanoğlunun varoluşundan günümüze kadar hayatının her evresinde var olacak ve güncelliğini koruyacaktır. Ev tekstilinde fiziksellik, fonksiyonellik ve tasarım açısından birbirinden farklı ürünler üretilmektedir. Tasarımcının ve üreticinin; tüketici beğenisi ve ihtiyacına göre birbirinden farklı ve estetik açıdan güzel görünen ürünler tasarlaması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- BAŞER, Güngör. Dokuma Tekniği ve Sanatı, Temel Dokuma Tekniği ve Kumaş Yapıları, Cilt I, Punto Yay. Ltd., İzmir, 2004.
- GENÇ, Adem, Ahmet, Sipahioğlu. Görsel Algılama, Sanatta Yaratıcı Süreç, Sergi Yay., İzmir, 1990.
- KALINKARA, Velittin. Konutta İç Dekorasyon, Mühendislik, Mimarlık Yay., TeknikYayınevi, Ankara, 2001.
- KAPTAN, B. Burak. İç Mekânın Niteliğini Belirleyen Öğelerin Görsellik Kazanmasını Sağlayan Oluşumlar, Anadolu Sanat Dergisi, Sayı:11, 2001.
- KÜÇÜKERMEN, Önder. Endüstri Tasarımı / Endüstri İçin Ürün Tasarımında Yaratıcılık, Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.1996
- MİLES, Lessie W.C (Ed.). Textile Printing, Manchester: Society of Dyers and Colourists, 2003.
- ÖNLÜ, Nesrin. “Ev Tekstilinde Tasarımcının Rolü”, Ev Tekstili Dergisi, Doğan Ofset Yay. ve Mat. A.Ş, Yıl:11, Sayı: 40, Şubat, İstanbul, 2004.
- SÖZEN, Metin, Uğur Tanyeli. Sanat Kavramı ve Terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi 4. Basım, 1996
- TASMACI, Mehmet. “Ev Tekstili Tanım, Özellikler ve Sınıflandırılması” Evtekstili Dergisi, Doğan Ofset Yay. ve Mat. A.Ş, Yıl:5, Sayı: 16, İstanbul, Şubat 1998, s.40
- TOMLINSON, John. Küreselleşme ve Kültür. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2013.
- TUNALI, İ. (2004). Tasarım Felsefesine Giriş (İkinci Baskı). İstanbul: Yapı Yayın,

TÜRK HUKUKUNDA DEMİRYOLU İLE SEYAHAT EDEN YOLCULARIN HAKLARI¹

Dr. Öğr. Üyesi Umut AKDENİZ²

ÖZET

Türkiye’de demiryolu ile yapılan taşımalar bugüne kadar nicelik olarak karayolu ve havayolu ile yapılan taşımaların oldukça gerisinde kalmıştır. Ancak son yıllarda demiryolu ile yapılan seyahatlerin sayısında anlamlı bir artış meydana gelmiştir. Bu artışın meydana gelmesinde hızlı tren ile yapılan seyahatlerin etkisi çoktur. Bunun yanında, demiryolu ile yapılan taşımaların güvenli ve hızlı olması da diğer etkenlerdir. Demiryoluyla yapılan seyahatlerdeki bu artış, beraberinde bu seyahatlerin hukuki yönden yeniden düzenleme altına alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Zira, bugüne kadar demiryolu taşımalarına ilişkin uygulanan Rumeli Demiryolu İşletme Nizamnamesi 1872 tarihli olup oldukça eskidir. Bu amaçla Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından “Demiryolu İle Seyahat Eden Yolcuların Haklarına Dair Yönetmelik” hazırlanarak 08.03.2019 tarih ve 30708 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Yönetmeliğin 65. maddesinde, söz konusu Yönetmeliğin hazırlanmasında, 23/10/2017 tarihli ve 1371/2007/EC sayılı Demiryolu Yolcularının Hakları ve Yükümlülükleri Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü’nün dikkate alınarak hazırlandığı belirtilmiştir. Doktrinde, AB Tüzükleri’nin, Türk hukukunda Kanunlara (veya Kanun Hükmünde Kararnamelere) denk gelen hukuk kaynaklarından olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, AB’nin 1371/2007/EC Tüzüğünde düzenlenen konuların, Yönetmelikle düzenlenmesi doğru olmamıştır. Ayrıca Türkiye AB’ye tam üye olmadığından, AB Tüzüklerinin Türk Hukukuna aktarılması zorunluluğu veya doğrudan doğruya uygulanma imkânı da bulunmamaktadır. Çalışmamız, söz konusu yönetmeliği değerlendirmeyi amaç edinmiştir. Bu kapsamda, söz konusu Yönetmeliğin önemli maddeleri incelenerek olumlu ve olumsuz yönleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Demiryolu Seyahati; Yolcu Hakları; Sorumluluk; Bilet; Gecikme

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, umutakdeniz@gmail.com

1. BAŞLIK VE İÇERİK

Yönetmeliğin başlığı “*yolcuların haklarına dair yönetmelik*” şeklinde olsa da içeriğine baktığımızda yolcuların hakları yanında yükümlülüklerinin de düzenlendiğini görüyoruz. Kaldı ki, Yönetmeliğin 1. maddesinde yolcuların haklarının yanında *yükümlüklerinin* de belirlenmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir³. Ayrıca, yine Yönetmeliğin başlığında yolculardan bahsedilmişse de yönetmelik, yolcu taşıması yapılmadan sadece eşya gönderilmesine ilişkin hükümleri de içermektedir.

2. DAYANAK

Yönetmeliğin 3. maddesine göre Yönetmelik; 10/7/2018 tarihli ve 30474 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 478 inci maddesinin birinci fıkrasının (c) bendine dayanılarak hazırlanmıştır.

Ülkemizde demiryolu ile seyahat eden yolcuların haklarını düzenleyen bir kanun yoktur. Bu bakımdan söz konusu yönetmeliğin Ulaştırma Bakanlığı’na ilişkin bir KHK’ya dayanılarak çıkarılmış olması doğru olmamıştır.

Yürürlükteki 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 852. maddesi Tasarı’da “*Deniz ve havayoluyla taşıma ile posta idaresine ilişkin özel hükümler saklıdır*” şeklindeydi ve bu maddede, demiryolu ile yapılan taşımalar istisna edilmemişti. Ancak, Adalet Komisyonunda⁴ bu hüküm değiştirilerek demiryolu taşımaları da istisna olarak sayılmıştır⁵.

3. KAPSAM

Yönetmelik hükümleri, ulusal demiryolu altyapı ağı üzerinde bir seyahat belgesi ile hizmet alan yolcuları ve onlara hizmet veren demiryolu tren işletmecilerini, acenteleri, gar ve istasyon işletmecilerini kapsamaktadır. Buna karşılık Yönetmelik hükümleri:

- a) Ulusal demiryolu altyapı ağından bağımsız olan şehir içi raylı toplu taşıma hizmetleri ile belli bir işletmenin veya kurumun dâhili yolcu taşıma ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş demiryolu altyapıları üzerinde hizmet alan ve hizmet verenleri,
  - b) Ulusal demiryolu altyapı ağından bağımsız olan altyapılar üzerinde, turistik, tarihi, eğlence, müze sergilemesi, gösteri ve benzeri amaçlarla hizmet alanları ve hizmet verenleri,
  - c) Ulusal demiryolu altyapı ağında yapılan banliyö taşımacılık hizmetlerini;
- kapsamamaktadır.

³ Yönetmeliğin hazırlanmasında dikkate alınan AB Tüzüğü’nün başlığında “*yükümlülükler*” ibaresi yer almaktadır.

⁴ “Alt Komisyonca, Tasarının 852 nci maddesine, “demiryolu” taşımalarına ilişkin özel hükümlerin de saklı tutulduğunu bildiren bir ekleme yapılmıştır. Demiryolu taşımalarına ilişkin özel hüküm bulunmayan hâllerde ise, Tasarının taşıma işlerine ilişkin hükümleri uygulama alanı bulacaktır. Yapılan değişiklik Komisyonumuzca da kabul edilmiştir”.

⁵ TTK.m.852 “*Deniz, demir ve hava yoluyla taşıma ile posta idaresine ilişkin özel hükümler saklıdır*”.

Ayrıca, bu Yönetmeliğin, geçerli bir yetki belgesine sahip olmayan demiryolu işletmeleri ve taşımacılık hizmetleri için geçerli olmadığını söyleyebiliriz. Zira, tanımlar kısmında demiryolu tren işletmecileri aynen “*Demiryolu tren işletmecisi: Ulusal demiryolu altyapı ağı üzerinde yük ve/veya yolcu taşımacılığı yapmak üzere Bakanlıkça yetkilendirilmiş kamu tüzel kişilerini ve şirketleri*”, şeklinde tanımlanmıştır (m.4/1-1).

Yönetmelik kapsamında yolcu kabul edilebilmek için, geçerli bir biletinizin olması zorunludur. Biletin ücretsiz olması Yönetmelik kapsamındaki haklardan yararlanmanıza engel bir durum teşkil etmemektedir. Zira, seyahat belgesinin tanımında bu belgenin ücreti de içereceğinden bahsedilmişse de yine taşıma sözleşmesinin tanımında, yolculuğun ücretsiz de yapılabileceği belirtilmiştir.

Ayrıca yukarıda da belirttiğimiz üzere, Yönetmelik, yolcu taşınması yapılmadan sadece eşya gönderilmesine ilişkin hükümleri de içerdiğinden yönetmeliğin bu kişileri de kapsadığından bahsedilmesi gerekirdi.

4. TANIMLAR

Acente tanımında yer alan, “sözleşmelerde aracılık etmeyi ve onlar adına taşıma sözleşmesi yapmayı” ifadesindeki ve bağlacının TTK’da yer alan acente tanımına uygun olarak “veya” şeklinde olması gerekirdi.

Diğer yandan, terim birliği açısından seyahat belgesi yerine bilet denmesi yeterliydi. Zira, yönetmelikte biletin tanımı olarak sadece seyahat belgesini ifade ettiği belirtilmiştir⁶.

Yönetmeliğe göre, biletler isme düzenlenebileceği gibi düzenlenmeyebilir de. Ancak, isme düzenlenmiş biletlerde bulunması gereken unsurlardan bahsedilmesine rağmen isme düzenlenmemiş biletlerde bulunması gereken bilgilerden bahsedilmemesi de diğer bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İadeler ve uygulanacak kesintiler ile ilgili uygulama kuralları ve geçerlilik şartları demiryolu tren işletmecisi tarafından belirlenerek internet sitesinde ilan edilir (m.6/8). Yolcu, biletini satın alırken iade haklarını sorgulamış ve iade ile ilgili şartları kabul etmiş sayılır (m.6/6). Belirtmek gerekir ki, bu hükümler, iade ve iptallerle ilgili yolcuları tam olarak koruyacak nitelikte değildir. Esasen, tren işletmecilerinin, yolcuyu iade ve iptal konusunda bilgilendirdiklerini ispat etmeleri, bu şartların geçerliliği bakımından zorunlu tutulmalıydı koşulması gerekirdi. Ayrıca, diğer yollardan bilet alınabildiği için iptal ve iadeye ilişkin koşulların sadece internet sitesinde yer almasının yeterli kabul edilmesi bir eksikliklerdir.

İade işlemleri ile ilgili, bilette sınırlayıcı bir hüküm yoksa, belirlenen koşullarda, seferin türü ve gününe bağlı olarak bilet ücretinde demiryolu tren işletmecisi tarafından bir kesinti yapılabilir ve geri kalan bedel, bilet bedelinin tahsil edildiği ödeme kanalından yolcuya iade edilir (m.6/7).

⁶ m.4/1-(1) “*Bilet: Seyahat belgesini, ...ifade eder*”. Ayrıca yine bkz. “*Geçerli bir seyahat belgesi ibraz etmeyen bir yolcudan bilet alabileceği ilk uygun yere kadar taşıma ücreti dışında taşıma ücretinin en fazla bir katı kadar ek bir ücret alabilir*” (m.20/1/a).

Yani, biletlerin iptali durumunda kesinti yapılabileceği öngörülmüş (bkz.m.6/7); ancak bunun oranı belirtilmemiş. Burada kesinti miktarı hakkında azami bir oran belirtilmeliydi. İade, bir biletin tamamen iptalidir. Bilet iade edildiği andan itibaren sözleşme geçersiz sayılır. Bilet iade işlemi, yetki verilmiş yerlerden yapılabilir. İade edilecek biletin satışında, iadesi ile ilgili kısıtlayıcı hüküm varsa iade yapılmaz. Yolcu, biletini satın alırken iade haklarını sorgulamış ve iade ile ilgili şartları kabul etmiş sayılır. İade işlemleri ile ilgili sınırlayıcı bir hüküm yoksa belirlenen koşullarda, seferin türü ve gününe bağlı olarak bilet ücretinde demiryolu tren işletmecisi tarafından bir kesinti yapılabilir ve geri kalan bedel, bilet bedelinin tahsil edildiği ödeme kanalından yolcuya iade edilir. İadeler ve uygulanacak kesintiler ile ilgili uygulama kuralları ve geçerlilik şartları demiryolu tren işletmecisi tarafından belirlenerek demiryolu tren işletmecisinin internet sitesinde ilan edilir.

Tanımlar maddesinde yer alan, “*Bagaj taşıma belgesi: Bagajın yolcudan alındığını gösteren, demiryolu tren işletmecisi tarafından bagaj taşımaya ilişkin düzenlenen belgeyi*” (m.4/1-e) şeklindeki hükmü şöyle olmalıydı: “*Bagaj taşıma belgesi: Bagajın veya eşyanın yolcudan veya göndericiden alındığını gösteren, demiryolu tren işletmecisi tarafından bagaj taşımaya ilişkin düzenlenen belgeyi*”.

Diğer bir hata 5. maddede de vardır. Zira, söz konusu maddenin 5. fıkrasının ilk cümlesinde “*İsme düzenlenmiş seyahat belgesinde yolcunun; adı, soyadı, engelli ise engelli olduğuna dair belge numarası, iletişim bilgisi, kalkış ve varış yeri, koltuk numarası, hareket tarihi ve saati, taşıma ücreti, biletin seri ve müteselsil sıra numarası ve düzenleme tarihi bulunur*” denildikten ve böylece isme düzenlenmiş biletin, koltuk numarasını içereceği belirtildikten sonra devam eden cümlesinde aynen “*Koltuk numarası ise koltuğun isme yönelik düzenlendiği seyahat belgelerinde bulunur*” denilmiştir.

5. BAGAHLARIN VE EŞYALARIN SEVKİYLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Bagajların ve eşyaların sevkiyle ilgili akdi yükümlülükler, yolcuya verilen bir bagaj taşıma belgesiyle tespit edilir (m.12/4). Ancak, “18 inci maddeye aykırı olmamak şartıyla, bagaj taşıma belgesinin olmaması veya usulüne uygun olmaması veya kaybolması, bu Yönetmeliğe tabi olan bagajların ve eşyaların taşınması ile ilgili sözleşmelerin mevcudiyetini ve geçerliliğini etkilemez” (m.12/5).

Araçların taşınmasına ilişkin hükümde, sadece demiryolu tren işletmecisinin belirlediği trenlerde araçlarla yolculuk yapılabileceği belirtilmiş⁷ olmasına karşılık Yönetmeliğin 10. maddesinin 1. fıkrasında demiryolu tren işletmecisinin araçların taşınmasını hiçbir şekilde reddedemeyeceği belirtilmiş⁸.

⁷ “Demiryolu tren işletmecisi, trenin araç taşımaya elverişli olduğu ve araç taşımaya esas hizmetini olumsuz etkilemediği durumlarda, kendisinin belirlediği trenler ve koşullar altında yolcuların beraberinde getirdiği araçlarıyla trene binebilmelerine imkân sağlar” m.14/1.

⁸ “Demiryolu tren işletmecisi teşkilatında bagaj vagonu bulunan trenlerde bagajı, diğer trenlerde ise el bagajı, evcil hayvan ve araçların taşınmasını hiçbir şekilde reddedemez ancak taşıma koşullarını belirler ve ilan eder” m.10/1.

Yönetmeliğin 12. maddesine göre, “Demiryolu tren işletmecisi, taşımaya kabul edilebilecek olan bagajların ve eşyaların türü, hacmi, boyutu, ağırlığı ve sayısına ilişkin koşulları ve bu çerçevede uygulanacak taşıma ücreti esaslarını belirler ve ilan eder” (m.12/1). Acaba, demiryolu tren işletmecisi, yolcunun tüm bagajı için ücret talep edebilir mi?. Yönetmelik bunu engelleyen bir hüküm içermiyor. Hatta Yönetmelikte demiryolu işletcisine el bagajları için dahi ücret talep hakkı tanınmış⁹.

6. DEMİRYOLU TREN İŞLETMECİLERİNİN SORUMLULUK VE YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Demiryolu tren işletmecilerinin hak, sorumluluk ve yükümlülükleri, Yönetmeliğin dördüncü bölümünde, çok karmaşık bir biçimde düzenlenmiştir. Örneğin, yükümlülüklerin sorumluluklardan önce belirtilmesi gerekirdi. Ayrıca demiryolu işletmecisinin, “yolcunun trene biniş veya trenden iniş esnasında veya trende bulunduğu sırada ölümüne veya herhangi bir bedensel zarara uğramasına neden olan kazalardan” sorumluluğu 19. maddede düzenlendikten sonra 24. maddede de aynı hüküm tekrar edilmiştir (m.19/2/a).

Aynı şekilde, Yönetmeliğin 25. maddesinde yolcunun ölümü halinde tazminat, 26. maddesinde yaralanması halinde tazminat ve 27. maddesinde ölüm ve yaralanma halinde tazminatların şekli ve tutarına ilişkin hükümler öngörülmüştür. Ancak belirtmeliyiz ki, bu hükümler zaten Borçlar Kanunu’nda yer alan genel hükümler olup yönetmelikte yer almaları hatalı olmuştur.

Ayrıca Yönetmeliğin 35. ve 36. maddelerinde düzenlenen konular zaten 32. maddede düzenlenmiş. Bu bakımdan tekrara düşülmüş. M.32’ye göre “(1) Demiryolu tren işletmecisi, 30 uncu maddeye göre sorumlu olduğunda, yolcu başına el bagajı için kilogramı başına otuz Türk Lirası ve en fazla üçyüzaltmış Türk Lirasına, evcil hayvanlar için en fazla binsekizyüz Türk Lirasına, araçlar için ise yolcu başına en fazla yedibin Türk Lirasına kadar olan zararı tazmin etmek zorundadır.

Demiryolu tren işletmecisi, 31 inci maddenin birinci fıkrası gereği sorumlu olduğunda, yolcu başına bagaj veya eşya için kilogramı başına otuz Türk Lirasına ve en fazla ikibinyüz Türk Lirasına kadar olan zararı tazmin etmek zorundadır”.

Demiryolu tren işletmecisi, a) yolcunun trene biniş veya trenden iniş esnasında veya trende bulunduğu sırada ölümüne veya herhangi bir bedensel zarara uğramasına neden olan kazalardan, b) Bagajın veya eşyanın; taşıma esnasında, trende, istasyonda veya istasyon dışında muhafaza ve nezareti altında bulunduğu süre içerisinde kayıp veya zarara uğramasından sorumludur.

⁹ Bkz.m.13 “Demiryolu tren işletmecisi, taşımaya kabul edilebilecek olan el bagajlarının türü, hacmi, boyutu, ağırlığı ve sayısına ilişkin koşulları ve bu çerçevede uygulanacak taşıma ücreti esaslarını belirler ve ilan eder”.

Yönetmeliğin 24. maddesine göre, demiryolu tren işletmecisi, yolcunun trene binerken, trenden inerken veya trende bulunduğu sırada demiryolu sistemi ile ilgili bir kaza nedeni ile ölmesinden veya yaralanmasından ve bunlara bağlı fiziki ve ruhsal bütünlüğüne gelebilecek her türlü zarardan sorumludur.

Demiryolu tren işletmecisi aşağıdaki durumlarda bu sorumluluklardan kurtulur:

- a) Zararın mücbir sebep nedeniyle meydana gelmesi.
- b) Zararın, zarar görenin kusuru nedeniyle meydana gelmesi.
- c) Zararın üçüncü bir kişinin kusuru nedeniyle meydana gelmesi.

Kaza ve olay, (bu ibare ilk iki fıkrada yok) altyapı veya üçüncü bir şahsın davranışından dolayı meydana gelir ve eğer buna rağmen demiryolu tren işletmecisi ikinci fıkranın (c) bendi gereği sorumluluktan tamamıyla kurtulamazsa, bu Yönetmeliğin kapsamı dahilinde altyapı veya üçüncü şahsa karşı olası rücu hakkı saklıdır. Fıkroda, kazanın altyapı (-ki ‘altyapı’ dan kasıt sanırız “demiryolu altyapı işletmecisi”dir) davranışından kaynaklanması halinde demiryolu tren işletmecisinin sorumluluktan kurtulabileceği sonucu çıksa da 39. maddede demiryolu tren işletmecisinin altyapı işletmecisinin davranışlarından sorumlu olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla tren işletmecisi, söz konusu kişilerin davranışlarından dolayı her halükarda sorumlu olacaktır.

Demiryolu tren işletmecisi, iptal, gecikme veya bağlantının kaçırılması nedeniyle doğan zararlardan dolayı; Yönetmeliğin 51. maddesi kapsamında yolcuya karşı sorumludur. Demiryolu tren işletmecisinin rücu hakkı saklı kalmak kaydıyla demiryolu altyapı işletmecisi, acente, gar ve istasyon işletmecisinin kusurundan kaynaklanan olaylar da aynı kapsamda değerlendirilir.

Demiryolu tren işletmecisi gerektiğinde seyahat belgesinde, trenin iptalini, gecikmesini veya bağlantının kaçırıldığını teyit etmelidir. İptal, gecikme veya bağlantının kaçırılması aşağıdaki nedenlerden dolayı meydana gelmişse, demiryolu tren işletmecisi iptal, gecikme ve bağlantının kaçırılması sorumluluğundan muaftır:

- a) Demiryolu tren işletmeciliği ile ilgili olmayan ve demiryolu tren işletmecisinin gerekli bütün önlemleri almasına rağmen gerçekleşmesini önleyemediği olaylar.
- b) Yolcu kusurundan kaynaklanan olaylar.
- c) Demiryolu tren işletmecisinin gerekli bütün önlemleri almasına rağmen gerçekleşmesini önleyemediği üçüncü şahıslardan kaynaklanan olaylar.

Kaza veya olay nedeniyle yolcuların ölümü veya yaralanmaları halinde demiryolu tren işletmecisi, yolcunun el bagajı olarak gerek yanında gerekse üzerinde bulundurduklarının tamamen veya kısmen kaybolmasından veya hasara uğramasından sorumludur. Bu aynı zamanda yolcunun beraberinde götürdüğü evcil hayvanlar ve araç için de geçerlidir.

Demiryolu tren işletmecisi gözetimi yolcuya ait olan el bagajlarının, evcil hayvanların ve aracın kısmen veya tamamen kaybolması veya hasarlanmasından doğan zarar, ancak kendi kusurundan kaynaklanıyorsa sorumludur.

Demiryolu tren işletmecisi, bagajların ve eşyaların kendisi tarafından teslim alınıp yolcuya veya alıcıya teslim edilene kadar geçen sürede bunların tamamen veya kısmen kaybolmasından, hasara uğramasından ve geç teslim edilmesinden doğan zarardan sorumludur.

Demiryolu tren işletmecisi, kaybın, hasarın veya teslimdeki gecikmenin;

- a) Mücbir sebep nedeniyle meydana gelmesi,
- b) Zarar görenin kusuru nedeniyle meydana gelmesi,
- c) Üçüncü bir kişinin kusuru nedeniyle meydana gelmesi

halinde bu sorumluluktan muaftır.

Demiryolu tren işletmecisi kaybın veya hasarın aşağıdaki hallerden bir veya birden fazlası sebebiyle kaynaklanması durumunu ispatlarsa sorumluluktan muaftır:

- a) Ambalajın olmayışı, yetersiz veya bozuk olması.
- b) Taşımaya kabul edilmeyen bagajların bagaj adı altında sevki.
- c) Bagaj taşıma belgesinin olmaması.
- ç) Bagaj teşhis kuponunun olmaması.
- d) Gümrük ve idari makamların talimatlarına uyulmaması.

Demiryolu tren işletmecisi, iptal, gecikme veya bağlantının kaçırılması nedeniyle doğan zararlardan dolayı da yolcuya karşı sorumludur. Ancak bazı durumlarda, demiryolu tren işletmecisi iptal, gecikme ve bağlantının kaçırılması sorumluluğundan muaftır: Bunlar;

- a) Demiryolu tren işletmeciliği ile ilgili olmayan ve demiryolu tren işletmecisinin gerekli bütün önlemleri almasına rağmen gerçekleşmesini önleyemediği olaylar.
- b) Yolcu kusurundan kaynaklanan olaylar.
- c) Demiryolu tren işletmecisinin gerekli bütün önlemleri almasına rağmen gerçekleşmesini önleyemediği üçüncü şahıslardan kaynaklanan olaylardır.

Yolculuk, taşıma sözleşmesinin yapılmasından sonra hareketten önce veya yolda ortaya çıkan bir sebep dolayısıyla iptal edilirse, demiryolu tren işletmecisinden kaynaklı bir nedenle yolculuğun başlamasından önce iptal edilen seferlerde; iptal edilen sefere ait tüm biletler ve tahsil edilen bedeller kesintisiz geri ödenir veya yolcunun isteğine göre demiryolu tren işletmecisi tarafından belirlenen trenlerde kullanılmak üzere geçerlilik süresi 180 günden az olmamak kaydıyla açık bilete çevrilir.

Demiryolu tren işletmecisinden kaynaklı bir nedenle son bulan ve devamı sağlanamayan seferlerde:

- a) Yolcunun kabul etmesi halinde demiryolu tren işletmecisi tarafından tedarik edilen herhangi bir ulaşım vasıtası (tren, otobüs vb.) kullanılarak yolcu varış yerine götürülür. Bu durumda yolcuya verilemeyen hizmetlere ait ücretler (yatak, kuşet vb.) geri ödenir. Başka bir bedel ödenmez.

Yolcunun yapılan teklifi kabul etmemesi halinde tahsil edilen ücretler yolcuya kesintisiz geri ödenir veya yolcunun isteğine göre demiryolu tren işletmecisi tarafından belirlenen tren hatlarında kullanılmak üzere geçerlilik süresi 180 günden az olmamak kaydıyla açık bilete çevrilir. Herhangi bir nedenle yolcu varış yerine götürülemez ise yolcunun aldığı bilete ait tüm ücretler kesintisiz olarak iade edilir veya yolcunun isteğine göre demiryolu tren işletmecisi tarafından belirlenen tren hatlarında kullanılmak üzere geçerlilik süresi 180 günden az olmamak kaydıyla açık bilete çevrilir.

Yapılacak seferlere ait biletler herhangi bir satış paketi kullanılarak alınmış ise ilgili yolcunun paketine o yolculukla ilgili hakları iade edilir. Bununla beraber yolcu paketinin geçerli olduğu mevkiden bir üst mevkide seyahat ediyorsa üst mevkide seyahat için ödediği ücret de iade edilir.

Gidiş-dönüş bileti alan yolcuların gidişleri esnasında yukarıda belirtilen olayların meydana gelmesi halinde ise dönüş biletleri de yolcunun talebi doğrultusunda kesintisiz iade alınır veya geçerlilik süresi 180 günden az olmamak kaydıyla açık bilete çevrilir.

Yapılamayan seferlere ait biletler başka bir sefer ile bağlantılı aktarma içeriyorsa iptal olan seferler ile bağlantılı olan diğer seferlere ait biletler de yolcunun talebi halinde kesintisiz olarak bilet bedeli iade edilir veya demiryolu tren işletmecisine ait tüm trenlerde kullanılmak üzere geçerlilik süresi 180 günden az olmamak kaydıyla açık bilete çevrilir.

Mücbir sebepler ve olağanüstü hallerde (doğal afetler, meteorolojik olaylar, güvenlik riskleri, işletme zorunlulukları, grev vb.) demiryolu tren işletmecisinin gerekli özeni göstermesine rağmen seferin yapılamaması durumunda yolcuya bu seferlere ait yolculuk için ödediği her türlü bedel iade edilir.

Yolculuk gecikmeli olarak tamamlanmış ise demiryolu tren işletmecisi yolcuya, değişen oranlarda tazminat ödemekle yükümlüdür. Buna göre; 0-500 km arası mesafelerde 75 dakika; 500 km'den fazla mesafelerde 125 dakika ve daha fazla gecikmeyle varılması halinde, yolcular, demiryolu tren işletmecisinden tazminat talep etme hakkına sahiptir. Bu durumda yolcuya, ödenmiş olan bilet ücreti üzerinden,

a) 75-125 dakika arası gecikmelerde bilet ücretinin % 25'i,

b) 125 dakika üzeri gecikmelerde bilet ücretinin % 50'si

oranında, talebin iletilmesini takip eden 1 ay içinde tazminat ödenir.

Bununla birlikte, bilet satın alınmadan önce, yolcuya seferdeki gecikme hakkında bilgi verildiği takdirde yolcu tazminat talep edemeyecektir. Yolcuya gecikmeye ilişkin bilgi verildiği bilete işlenir.

Kalkışta veya varışta gecikme olması durumunda bazı hizmetler yolcuya ücretsiz olarak sağlanır: Bunlar;

a) Trende veya istasyonda, bekleme süresi ile orantılı olarak ikram ve

b) Tren yolda kalırsa trenden istasyona, alternatif bir kalkış noktasına veya son varış noktasına taşımadır.

Demiryolu hizmetinin devamının mümkün olmadığı durumlarda, demiryolu tren işletmecisi en kısa zamanda eşdeğer ulaşım vasıtalarını temin ederek yolcuyu varış noktasına ulaştırır.

SONUÇ

Sonuç olarak, demiryolu ile seyahat eden yolcuların hak ve yükümlülüklerinin hukuki bir düzenlemeye tabi tutulması doğru ve yerinde bir karar olmakla birlikte bunun, yönetmelikle değil kanunla düzenlenmesi daha doğru olurdu. Zira, söz konusu Yönetmeliğin hazırlanmasında, 23/10/2017 tarihli ve 1371/2007/EC sayılı Demiryolu Yolcularının Hakları ve Yükümlülükleri Hakkında Avrupa Parlamentosu ve Konsey Tüzüğü'nün dikkate alınmıştır. AB Tüzükleri'nin, Türk hukukunda Kanunlara (veya Kanun Hükmünde Kararnamelere) denk gelen hukuk kaynaklarından olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, AB'nin söz konusu Tüzüğünde düzenlenen konuların, Yönetmelikle düzenlenmesi doğru olmamıştır. Bununla birlikte, belirtmeliyiz ki, Yönetmelik hazırlanırken acele ve özensiz davranılmıştır. Örneğin, “*Demiryolu tren işletmecisi taşıma sözleşmesiyle, yolcuyu, el bagajını, bagaj, araç ve eşyayı varış yerine götürmeyi, bagaj ve eşyayı varış yerinde yolcuya teslim etmeyi taahhüt eder*” (m.5/2). Burada, “yolcuya” ibaresinden sonra “veya göndericiye” ibaresinin de bulunması gerekirdi. Esasen bu eksiklik yönetmeliğin muhtelif maddelerinde yer almaktadır. Örneğin 5. maddenin 9. fıkrasında “*Taşıma sözleşmesiyle veya başka bir yolla, yolcuların bu Yönetmelikte belirtilen hakları kısıtlanamaz veya ortadan kaldırılamaz*” denilmiş ve gönderici yine unutulmuştur¹⁰. Ayrıca Yönetmelik, yolcu taşınması yapılmadan sadece eşya gönderilmesine ilişkin hükümleri de içerdiğinden yönetmeliğin bu kişileri de kapsadığından bahsedilmesi yerinde olurdu.

---

¹⁰ Ayrıca bkz. “*Demiryolu tren işletmecisi taşıma sözleşmesiyle, yolcuyu, el bagajını, bagaj, araç ve eşyayı varış yerine götürmeyi, bagaj ve eşyayı varış yerinde yolcuya teslim etmeyi taahhüt eder*”. Gönderici yine unutulmuştur (m.5/2).

RAFTING SU SPORLARI İŞLETMELERİNİN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ¹

Prof. Dr. Mustafa GÜLMEZ²
Öğr. Gör. Ayşe Nur SOYSAL³
Arş. Gör. Naci BÜYÜKDAĞ⁴

ÖZET

Bireylerin günübirlik hoş vakit geçirme ve dinlenme isteği, eğlenme amaçlı talepleri, macera arayışları gibi nedenlerden dolayı turizm sektörü ülke ekonomilerinin önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Günümüzde kitle turizminden farklı olarak doğa ile iç içe olmayı sağlayan, büyük konaklama tesisleri yerine daha küçük yapıll işletmelerin seçildiği, bireylerin bu turizm faaliyetleri için ödemeye istekli oldukları alternatif turizm kavramı ön plana çıkmaktadır. Ülkemizde alternatif turizm çeşitlerinden biri olan akarsu-rafting turizmine olan ilgi ve yatırımlar artış göstermektedir. Türkiye'nin uzun ve coşkun akan akarsu kaynakları, raftinge olan yatırımların ve ilginin artmasında önemli bir etkidir. Bunun yanı sıra rafting turizmine yapılan yatırımlar beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Bu çalışma ile turizm sektöründe önemli bir yeri olan rafting işletmelerinin karşılaşmış oldukları sorunlar ve bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, Antalya'nın Manavgat ilçesi Beşkonak köyünde Köprülü Kanyon'da rafting hizmeti veren Sportif Amaçlı Turizm Faaliyet belgesi olan işletme sahipleri ile görüşülmüştür. İşletme sahipleri ile yapılan görüşmeler nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle yüz yüze yapılmıştır. Araştırmanın bulguları doğrultusunda işletme sahiplerinin genel sorunlarının; denetim yetersizliği, haksız rekabet, doğa olayları, ruhsat alma, Milli Parklar, cezalandırılma korkusu, alternatif faaliyetlerin yapılabilmesi için uygun olmayan ortamlar vb. gibi sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Tüm bunlara ilave olarak çalışmada işletme sahiplerinin öneri ve beklentilerine yer verilmiş, rafting hizmetinin ve Köprülü Kanyon Milli Parkı'nın ülke yararı açısından daha verimli olacak şekilde nasıl yönetilmesi gerektiği konularında çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Rafting Turizmi, Rafting İşletmeleri, İşletme Sorunları, Beklentiler

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında, Antalya–Lara'da düzenlenen ASEAD VI. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, mgulmez@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi Korkuteli Meslek Yüksekokulu, nursoysal@akdeniz.edu.tr

⁴ Akdeniz Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, nbuyukdag@akdeniz.edu.tr

PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS OF RAFTING WATER SPORTS FACILITIES

ABSTRACT

The tourism sector has become an important source of income for the economies of the country due to the desire of individuals to have a pleasant day and rest, their demands for fun, and the seeking adventure. Today, unlike mass tourism, the concept of alternative tourism, which allows to be intertwined with nature, where smaller accommodation enterprises are selected instead of large accommodation facilities, and individuals are willing to pay for these tourism activities, comes to the fore. In our country, interest and investments in river-rafting tourism, which is one of the alternative tourism types, are increasing. Turkey's long-running and overflowing rivers resources is an important factor in the increased interest and investment in rafting. In addition, investments in rafting tourism have brought some problems. The aim of this study is to present the problems faced by the rafting companies which have an important place in the tourism sector and to propose solutions to these problems. For the purpose of the study, owners of Sportive Purpose Tourism certificate of commencement which provides rafting services in the Köprülü Canyon in Beşkonak village of Manavgat district of Antalya were interviewed. Interviews with business owners were conducted face-to-face with the semi-structured interview method, one of the qualitative research methods. According to the findings of the research, the general problems of business owners; lack of supervision, unfair competition, natural phenomena, licensing, national parks, fear of punishment, unsuitable environments for alternative activities, etc. problems have been identified. In addition to this, the suggestions and expectations of business owners were included in the study and solution suggestions were provided on how the rafting service and Köprülü Canyon National Park should be managed more efficiently for the benefit of the country.

Keywords: Tourism, Rafting Tourism, Rafting Companies, Business Problems, Expectations

GİRİŞ

Turizm, ülke ekonomilerinin gelişiminde önemli bir gelir kaynağıdır. T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2018 yılında ilan edilen turizm istatistik raporuna göre, 2018 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı 2018 yılına göre %21,45 oranında artış göstererek 46,1 milyon ve elde edilen gelir 29,5 milyar \$ olarak ölçülmüştür (Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme Raporu, 2018). Bu durum turizm sektörüne önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bundan dolayı turizme yönelik yapılan uygulamalarda yeni faaliyet alanlarının ve alternatif turizm kaynaklarının açılarak turizme kazandırılması ülkelerin gelişmişliğini artırma açısından önemli görülmektedir. Türkiye coğrafyası da çeşitli turizm faaliyetleri için (deniz, kum, güneş, kültür, doğa yürüyüşleri, rafting vb.) zengin doğal kaynaklara sahiptir. Türkiye'nin turizm açısından doğal kaynaklara sahip illerinden birisi de Antalya'dır. Antalya yerli ve yabancı turistlerin en fazla tercih ettiği illerin başında gelmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2019:11). Yerli ve yabancı turistlere yönelik farklı turizm alternatiflerinin sunulmasının ülke ekonomisi açısından önemli bir kazanım sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada alternatif turizm faaliyetlerinden akarsu rafting işletmelerinin karşılaştığı sorunlar ele alınmış ve sorunlarına çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Alternatif Turizm

Turizm, ülke ekonomilerinin canlanması ve kalkınmasında rol oynayan önemli bir gelir kaynağıdır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2018 yılında yayınlanan rapora göre, ortalama 647 \$ harcama ile toplamda ülke ekonomisine 29,5 milyar \$'lık bir katkı sağlamıştır (Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme Raporu, 2018). Ayrıca turizm ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel nitelikte girdiler gerektirdiğinden (Lickorish and Jenkins, 1997:1) ve müşteri davranışları, turistik mekânların yapıları, sunulan ürün ve hizmetlerin yapısı ile yakından ilişkili olduğundan dolayı hem ticari bir endüstri hem de sosyal bir fenomen olarak değerlendirilmektedir (Buckley, 2007:1428). Literatür incelendiğinde alternatif turizm çeşitleri olarak, yayla turizmi, eko turizm, golf turizmi, inanç turizmi vb., olmasına rağmen açık hava rekreasyon faaliyetlerinin ticarileşmeye başlaması ile birlikte bir başka alternatif turizm çeşidi olarak macera turizmi son yıllarda hızla büyüyen bir turizm faaliyeti olarak ortaya çıkmıştır (Buckley, 2007:1428). Macera turizmi, uluslararası turizm endüstrisinde gelişen bir sektör olarak ortaya çıkan, açık ortamlarda takip edilen, macera, heyecan kombinasyonlarını içeren ve ticari olarak yürütülen çok çeşitli aktiviteleri kapsayan, yüksek riskli macera aktivitelerinden (akarsu rafting vb.) düşük riskli aktivitelere (doğa yürüyüşü vb.) kadar geniş bir yelpazede yapılan faaliyetleri içermektedir (Bentley vd., 2001:32). Bundan dolayı macera turizmi bireylere eşsiz bir turizm deneyimi sunmakta ve “yeni” turizm uygulamaları yelpazesinin bir parçası olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca geleneksel “kitle” turizminin aksine, macera turizminin farklı bir hedef kitlesi vardır (Wu ve Liang, 2011:317). Çünkü macera risk, korku ve eylem kelimeleri ile eş anlamlı olan ve pasif bir deneyimi kabul etmeyen, doğada fiziksel, entelektüel, duygusal, ruhsal olarak davranabilmeyi, dokunabilmeyi, görebilmeyi ve hissedebilmeyi içeren bir unsurdur (Carnicelli-Filho vd., 2010:954). Bundan dolayı macera turizmi kapsamında yapılan sportif faaliyetler bireylerin yeni ve önemli deneyimler, özellikle de duygusal deneyimler kazanmalarını sağlamaktadır (Carnicelli-Filho vd., 2010:953). Çünkü macera, katılımcının öngörülemez bir ortamda bazı görevleri başarma çabalarını içerdiğinden dolayı kazalara sebep olabilmekte veya kişisel eşyaların kaybını içerebilmekte olmasına rağmen son derece heyecan verici bir unsurdur (Wu ve Liang, 2011:318). Macera turizmi kapsamında yapılan aktiviteler arasında ise tırmanma, mağara gezisi, kaya tırmanış ve inişleri, deniz kanosu, rafting, dalış, kayak yapma, sörf yapma, paraşütle atlama, binicilik, bisikletle dağa tırmanma, kar kayağı ve off-road arazi yarışları yer almaktadır (Buckley, 2007:1428). Macera turizmi yapacak olan turistler, yapacakları turizm faaliyeti hakkında bilgi toplarlarken, önceki deneyimleri, fiyat aralığı ve bireysel becerilerine göre değerlendirmelerde bulunmaktadır (Buckley, 2011:6).

1.2. Rafting Su Sporları

Destinasyon pazarlaması pazardaki doygunluk nedeniyle giderek daha rekabetçi hale gelmiştir (Sato vd., 2018:74). Bundan dolayı turistlere önerilen hizmetler de farklılık gösterebilmektedir. Bu amaçla turizm işletmeleri ziyaretçilerinin macera arayışları ve heyecanlı olma isteklerini yerine getirmek amacıyla dağ yürüyüşü, balık tutma, beyaz su kayağı, su kanosu, buggy safari ve rafting gibi çok çeşitli macera aktiviteleri sunmaktadır (Wu ve Liang,

2011:317). Çok çeşitli macera turizmi faaliyetleri arasında yer alan faaliyetlerden birisi de akarsu raftingidir ve bireylere olağanüstü ve heyecan verici deneyimler sunarak bireylerin ihtiyaçlarını karşılayabilen farklı bir aktivite olarak kabul edilmektedir (Sato vd., 2018:74). Rafting aktivitesi rafting botu, can yeleği ve kask ile yapılan, katılımcıların rafting sırasında karşılaşabilecekleri çeşitli durumlar hakkında bilgilendirildiği, bot rehberleri tarafından temel rafting becerilerinin verildiği (örneğin, bir kürek çekmek) ve güvenlik kontrollerinin yapıldığı (örneğin can yeleklerinin şişirilmesini sağlamak) 3-4 saat süren bir aktivitedir (Wu and Liang, 2011:318). Rafting sporunun popüleritesinin ve raftinge katılmak isteyen bireylerin sayılarının artmasından dolayı, ciddi çevresel ve sosyal etki olanağı olan bu faaliyet (Farooquee vd., 2008:587) pek çok ülkede genellikle ulusal parklarda veya korunan alanlarda gerçekleştirilmektedir (Tirasatayapıtak vd., 2015:211). Ancak akarsu rafting, jet boating ve su kayağı gibi popüler macera aktiviteleri, güvenlik konusunda riskli olan aktiviteler arasında yer almaktadır (Bentley ve Page, 2001:716). Çünkü rafting su sporlarının diğer macera turizmi faaliyetlerinden tamamen farklı yönleri olabilmekte ve nehrin yapısına bağlı olarak farklı tehlikeler ve risk durumları ortaya çıkabilmekte dolayısıyla bot rehberlerinin tehlike ve risk durumlarına çok iyi hazırlanmaları ve faaliyetin gerçekleştirileceği alanlara aşina olmaları gerekmektedir (Carnicelli-Filho vd., 2010:954). Çünkü turistler, tatil yapmak veya eğlenmek amacıyla bir yer seçerlerken güvenlik hususundaki konulara önem vermektedir (Bentley ve Page, 2001:705). Bundan dolayı işletmelerde artan rekabet ile birlikte sadakat programları (indirim üzerinden yeniden yapılan indirim) ve rafting ekipmanlarının kalitesinin iyileştirilmesi (örneğin, daha rahat ve uygun can yelekleri ve kask tasarlama) gibi pazar geliştirme stratejilerine odaklanmaktadır (Wu ve Liang, 2011:318). Böylece bu işletmeler, tüketicilerin rafting deneyimlerinin heyecan verici ve olağanüstü şekilde gerçekleşebilmesi için (Wu ve Liang, 2011:319) en üstün değeri elde etmelerini sağlamaya çalışmaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Zengin doğal kaynaklara sahip olan Türkiye, su sporları (rafting, kano ve nehir kayağı vb.) için ziyaretçilerine önemli bir akarsu turizmi potansiyeli sunmaktadır. Türkiye'nin uzun ve coşkun akan akarsu kaynaklarına sahip olması macera turizmine yapılan yatırımların ve ilginin artmasında önemli bir etkidir. Bunun yanı sıra rafting turizmine yapılan yatırımlar beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Bu çalışma ile macera turizmi kapsamında turizm sektöründe önemli bir yeri olan rafting işletmelerinin karşılaşmış oldukları sorunlar ve bu sorunlara yönelik işletmelere çözüm önerilerinde bulunmak amaçlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Yöntemi

Rafting işletmelerinin sorunlarını tespit etmek ve onlara çözüm önerilerinde bulunmak amacı ile yürütülen bu çalışma kalitatif bir özellik taşımaktadır. Köprülü Kanyon rafting merkezi Antalya'nın Manavgat İlçesi'ne bağlı Taşağıl Beldesi sınırlarında, Selge Antik Kenti'nin 11 kilometre aşağısında yer almaktadır. Rafting parkurunun zorluk derecesi 1-2 dir. Köprülü Kanyon rafting merkezi geçmiş yıllarda ünlü sanatçıların da rafting yaptığı yerler arasında olduğu için ünlülerin rafting parkuru olarak da adlandırılmaktadır.

Araştırma kapsamında işletme sahipleri ve kurum yetkililerinden alınan bilgiler ile Köprülü Kanyonda ve Türkiye’de akarsu rafting faaliyetlerinin gelişimi açısından önemli katkılarının olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda, gerekli bilgilere ulaşabilmek için Antalya’nın Manavgat ilçesi Beşkonak köyünde Köprülü Kanyon’da rafting hizmeti veren Sportif Amaçlı Turizm Faaliyet belgesi olan 7 (Yedi) işletme sahibi ve aynı zamanda rafting işletmelerinin denetlenmesi vb. konular ile ilgili kurum yöneticilerinden 2 (iki) kişi ile görüşülmüştür. Nitel araştırma sürecinde örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü Patton’dan aktarıldığına göre (1990:169), örneklemede yeterli bilgiye sahip kişilerin seçilmesinin temel amaç olduğu ve bu durumun örneklem sayısı konusunda araştırmacıya esneklik sağlayabileceği ifade edilmiştir (Akt.Türnüklü, 2000: 548). Bundan dolayı öncelikli olarak daha fazla bilgiye ulaşabilmek amacıyla Köprülü Kanyon Turizmi geliştirme kooperatifi başkanı, başkan yardımcısı ve kooperatif eski başkanı ile görüşmeler yapılmış ve onların yönlendirdiği 4 (dört) işletme sahibi ile görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerde sorunların tekrar etmeye başlaması ile görüşmeler sonlandırılmıştır. Patton’dan aktarıldığına göre (1990:169), örneklem büyüklüğü 1 kişi de olabilmektedir ve örneklemin küçüklüğü veya büyüklüğü yerine araştırmacının gereksinim duyduğu bilgiye ulaşip ulaşmadığı önemlidir (Akt iç. Türnüklü, 2000: 548). İşletme sahipleri ve kurum yetkilileri ile yapılan görüşmeler nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle yüz yüze yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcılara ilişkin demografik bulgular Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Araştırmaya Katılan İşletme Sahiplerine İlişkin Demografik Bulgular

<i>İşletme Sahibi</i>	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>
<i>K1R</i>	İlkokul Mezunu	54	<i>E</i>
<i>K2H</i>	İlkokul Mezunu	44	<i>E</i>
<i>K3H</i>	İlkokul Mezunu	36	<i>E</i>
<i>K4A</i>	Ortaokul Mezunu	41	<i>E</i>
<i>K5B</i>	Ortaokul Mezunu	39	<i>E</i>
<i>K6S</i>	Lise Mezunu	38	<i>E</i>
<i>K7M</i>	Lise Mezunu	30	<i>E</i>

Alternatif turizm faaliyetleri kapsamında sunulan rafting hizmetlerinin yürütülmesinde işletmelerin işbirliği içinde olduğu kurumların yetkililerine ilişkin bilgiler Tablo 2’de verilmiştir. Rafting işletmelerinin denetlenmesinde kültür ve turizm il-ilçe müdürlükleri, Milli Parklar vb. kurumların yetkisi oldukça fazladır. Rafting yapmaya gelen müşterilerin can güvenliği ve sağlık sorunları ile ilgili durumlarda işletmeler sağlık kurumları ve jandarma ile işbirliği içinde hareket etmektedirler.

Tablo 2: Araştırmaya Katılan Kurum Yetkililerine İlişkin Demografik Bulgular

<i>Kurum Yetkilisi</i>	<i>Eğitim Durumu</i>	<i>Yaş</i>	<i>Cinsiyet</i>
<i>KE</i>	Lisans Mezunu	43	<i>E</i>
<i>KO</i>	Lisans Mezunu	32	<i>E</i>

Katılımcılar ile yapılan görüşme kayıtları betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analiz yöntemi, daha önceden hazırlanmış sorular dikkate alınarak görüşmecilerin sorulara verdikleri cevapların doğrudan aktarıldığı yöntemdir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224). Bu çalışmada da katılımcıların “Sorunların Neler olduğu” ile ilişkili sorulara verdikleri cevaplar doğrudan alıntılanarak ifade edilmiş ve bunlara ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu amaçla 2 uzman araştırmacı tarafından katılımcıların yarı yapılandırılmış görüşme sorularına verdikleri cevaplar tematik olarak kodlanmış ve yorumlanmıştır. Strauss ve Corbin’den aktarıldığına göre (1990), önceden belirlenmiş kavramlara göre yapılan kodlamalar, verilerin analiz edilmesi sonucu ortaya çıkan kodlamalar ve genel anlamda yapılan kodlamalar olarak üç farklı şekilde yapılmaktadır (Akt. İç. Yıldırım ve Şimşek, 2011: 229). Bu çalışmada da verilerin analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan kodlama yöntemi uygulanmıştır.

2.3. Araştırmanın Bulguları

Çalışmanın amacı doğrultusunda katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular uzmanlar tarafından kodlanmış ve birbirine benzer olan kodlamalar ana temalar olarak belirlenmiştir. Oluşturulan ana ve alt temalara ilişkin katılımcıların vermiş oldukları cevaplar doğrudan alıntı yapılarak ifade edilmiştir.

2.3.1. Rafting İşletmelerinin Sorunlarına İlişkin Temalar

Rafting işletme sahipleri ile yapılan görüşmelerin analiz edilmesi sonucunda, karşılaşılan genel sorunlara ilişkin ana ve alt temalar Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: Rafting İşletmelerinin Sorunlarına İlişkin Temalar

<i>Ana Tema</i>	<i>Alt Tema</i>
<i>Milli Parkla İlgili Sorunlar</i>	Alt Yapı
	Ruhsat Alma Sorunu
	Alternatif Hizmet Sunamama
<i>Fiyatlandırma İle İlgili Sorunlar</i>	Develüasyon (Gelirin Azalması)
	Kazancın Tur Operatörleri İle Paylaşılması
	Korsan İşletmeler
	Ek Ürün Fiyatlandırması
	Fiyatlandırmada Birlik Sağlanamaması
<i>Yasal Prosedürlerle İlgili Sorunlar</i>	İşletmelerin Kapatılması
	Cezalandırılma Korkusu
	Denetim Eksiklikleri
<i>Tutundurma Sorunları</i>	Tanıtım Eksikliği
	Sosyal Medyanın Etkin Kullanılmaması
<i>Doğa Olayları İle İlgili Sorunlar</i>	Doğal Yaşamın Bozulması
	Hizmetin Aksaması

Ana Tema 1: Milli Parklarla İlgili Sorunlar

Köprülü Kanyon'daki rafting işletmelerinin işleyişini ve hizmet sunumlarını kısıtlayan ya da engelleyen en önemli sorun bölgenin Milli Park olarak ilan edilmiş olmasıdır. Milli Parklar sorununun alt temaları ise; alt yapı sorunu, ruhsat alma ile ilgili sorunlar, Milli Park olmasından dolayı rafting faaliyetlerinin yanı sıra alternatif hizmet sunamama sorunu ile ilgili temalardan oluşmaktadır. Milli Park sorunu ile ilgili katılımcılara yöneltilen sorulara verilen cevaplar şu şekildedir;

“Burada Milli Park var, sit alanı var, insanlar burada çalışma ruhsatı alamıyorlar...Milli Parktan, sitten bir türlü ruhsat alamadıkları için insanlarımız hizmeti bu konuda çok kısıtlı verebiliyorlar.....Mesela gelen müşteri buraya tabi ki her yıl rafting yapmak istemiyor. Farklı şeyler istiyor”..... (K4, A.)

“Kendi imkânlarımızla mümkün olduğunca doğayı korumaya çalışıyoruz. Koruyabildiğimiz kadar koruyoruz işte ama insan sayısı arttıkça tesisler arttıkça ne olacak nehir kirlenmeye başladı yavaş yavaş....Köprülü kanyonda şurada mesire alanında Milli Parkların kendi inşa ettiği iki tane wc var. İki tane wc Milli Parkların ve şu anda foseptik maalesef ırmağa akıyor” .... (K5, B).

“Lağımın nereye gidiyor.... dolaylı yünden ırmağa gidiyor...” (K1, R).

“Milli Park sorunu olduğu için düzgün yapı yapılamaması...” (K6, S).

“En büyük sıkıntı ruhsat olmaması. Zipline izni yok. Kanyoning izni yok.... ” (K2, H).

Ana Tema 2: Fiyatlandırma ile İlgili Sorunlar

Rafting işletme sahipleri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara göre işletmeleri müşteriler ile karşı karşıya getiren bir başka sorun olarak; rafting hizmetlerinin fiyatlandırılması ile ilgili ortaya çıkan sorunlar olarak tespit edilmiştir. Bu boyut devalüasyon (gelirin azalması), rafting hizmetinin paket halinde sunulması ve bu kazancın büyük bir kısmının tur operatörlerine kalması, korsan işletmeler tarafından sunulan daha düşük fiyatlı rafting hizmetleri, ek ürün fiyatlandırma (içecek vb.) ile ilgili sorunlar ve rafting işletmeleri arasında taban ve tavan fiyat konusunda birlik sağlanamaması ile ilgili alt temalardan oluşmaktadır. İşletmelerin fiyatlandırma konusunda uzlaşmaya gidememesi; standart bir fiyatın olmamasına ve işletmelerin rekabet ederken düşük fiyat ile hizmet sunmalarına neden olmaktadır. Bu boyuta ilişkin olarak elde edilen cevaplar ise aşağıdaki gibidir;

“Arabada suyumun getirdim diyor. Suyunu almak istiyor arabadan. ....Para konusunda sıkıntı olmaya başladı .... Gelir çok azaldı..... İlave ek fiyatlar sorun oluşturuyor.....fiyat politikalarını birleştirebilir miyiz....standart olsun istedik ama şu an bir yere varamadık..... Dediğim gibi yani herkes bir olmadığı için varamıyoruz..... Korsanlar var. Gidiyo mesela 30, 35 liraya orada yapabiliyor.... ” (K4, A.)

“Fiyatlarımız ortalama normal rafting fiyatları tur operatörlerinin piyasada sattığı rafting fiyatı 25 dolar. Bizde bu 25 doların 10 dolarını alabiliyoruz....Bizim hakkımızda yapılan eleştiriler içecek fiyatlarımızın yüksek olması.....” (K5, B).

“Ortalama fiyat istiyoruz aslında ama .....ortalamayı tutturamadık adam tamam diyor sonra rekabet aldı gidiyor.....” (K1, R).

Ana Tema 3: Yasal Prosedürlerle İlgili Sorunlar

Rafting işletme sahipleri ile yapılan görüşmelerde yasal prosedürler ve ilgili kurumların denetlemesi ile ilgili sorunlarının olduğu tespit edilmiştir. Bu boyut işletmelerin kapatılması, cezalandırılma korkusu ve denetim yetersizliği alt temalarından oluşmaktadır. Denetimlerde yüksek meblağlarda ceza yazılıyor olması ve bununda ötesinde işletmenin kapatılması ile ilgili hususlardan dolayı işletme sahipleri cezalandırılma ve kapatılma korkusu ile sorunlarını tam olarak ifade edememektedirler. Yasal prosedürler ile ilgili ana temaya ilişkin sorulan sorulara katılımcıların cevapları şu şekilde olmuştur;

“Mesela ırmağın kenarına, ben şu ırmağın içine teras yaptırmak istiyorum yaptırmıyorlar..... İzin vermiyorlar yapsamda.... Bir bakıyorsun bir yıl sonra 300 bin 500 bin ceza geliyor..... ceza ödedi adam 500 bin gibi 450 bin gibi büyük meblağlar geldi...insanlarımızın eli ayağı bağlı burada ..... her yıl mesela burada tesisler yıkılacak diye, kapanacak diye insanlar ruhsatsız zaten yani sıkıntılarımız hep bundan. ... milyarlar yatırım yap ama yarın ne olacağımız belirsiz burada.....” (K4, A.)

“Geliyor oradan iki tane maliye memuru kardeşim kağıdı küreği göstermene gerek yok ben ceza yazmaya geldim diyor..... bana maliye memurunun söylediği söz şuydu, siz buralardan büyük paralar kazanıyormuşsunuz....” (K5, B).

“Ekstra gelenlere post cihazı çekmişim iki bin üç bin daha kesicem ben bu aya ceza diyor. Zaten kapasitemiz bizim o kadar yok diyorum yok diyor sen unuttuklarımızı söylesene diyor bana....” (K1, R).

Ana Tema 4: Tutundurma ile İlgili Sorunlar

Tutundurma ana teması tanıtım eksikliği ve sosyal medya kanallarının etkin kullanılmaması alt temalarından oluşmaktadır. İşletmelerin sunmuş oldukları hizmetlerden turistleri haberdar etme ve tanıtma konularında sorunlarının olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde bilgiye en kolay ve hızlı bir şekilde ulaşılabilen iletişim ağlarından birisi de sosyal medyadır. Yapılan görüşmelerde katılımcıların sosyal medya hesaplarının (Facebook, Instagram, Twitter...) olduğu fakat bu hesapları aktif bir şekilde yönetemedikleri tespit edilmiştir. Tanıtım sorununa ilişkin verilen cevaplar şu şekildedir;

“Sosyal medya hesaplarını oğlum takip ediyor....” (K1, R)

“Sosyal medya hesapları profesyonelce kullanılıyor....”(K4, A.)

“...Sosyal medyanın tamamını kullanıyorum.... kendim takip ediyorum... bölgenin ciddi derecede reklam eksikliği var, tanıtım eksikliği var ve bu bölgeye gelen mesela burası köprülü kanyon, burasının rafting merkezi olarak anılmasını istiyoruz. Burası şimdi Antalya halkı tarafından piknik alanı, mesire alanı olarak kullanılıyor.....” (K5, B).

“Web sayfamız var....” (K3,H).

Ana Tema 5: Doğa Olaylarıyla İlgili Sorunlar

Rafting işletmelerinin faaliyet alanlarını kısıtlayan ya da işleyişini engelleyen bir başka unsur bölgede yaşanan doğa olaylarıdır. Doğa olayları ile ilgili sorunlar, doğal yaşamın bozulması ve hizmet sunumunun aksaması olarak alt temalara ayrılmıştır. Doğa olaylarına ilişkin olarak bölgeye baraj yapılmasından dolayı suyun debisinin azaldığı ve bu durumun işletmelerin rafting hizmeti verebilmesini ciddi anlamda etkilediği ifade edilmiştir. Doğa olaylarına ilişkin sorunlara yönelik verilen cevaplar şu şekildedir;

“2008 yılında bir orman yangınından dolayı sekiz gün çalışamadık. Bölgeye ulaşım sorunu ve helikopterlerin nehirden su alması nedeni ile sekiz gün kapattılar parkuru, sekiz gün hizmet veremedik.... yukarıda yapılan bir barajda temmuz ağustos yani sezonun hızlı zamanında baraja su toplamak için suyu tamamen kesiyorlar. Yani o gördüğümüz dev köprülü kanyonun yukarıdaki kanyon bölümünden hiç su akıyor. O aradaki canlılarda kayboldu balıklar. Bu nehri yani balık üreten dereler kurudu.....” (K5, B).

“Suların çekilmesi şöyle etkiledi bizi. Şu an bizim suyun debisi 8-10 cm düştü. Niye düştü. Yukarıda kasımlar barajı var ... bizim nehrin üstünde Isparta'dan gelen Eğirdir'den gelen bir su kaynağımız var bizim. O suyu şu an kesti.... eskiden mesela ırmak 10 cm daha yüksekti. Şu an yazın geliyor mesela ben bu sezon başı 20-25 kepçe çalıştırdım. Büyük makine aldım. Onu çalıştırttum suda yoksa botlar gitmiyordu....” (K4, A.).

2.3.2. Rafting Faaliyetleri İlgili Kamu Kurumlarına Yansıyan Sorunlar

Çalışmanın amacı doğrultusunda rafting işletmelerinin faaliyetlerini kısıtlayan ve engelleyen sorunların, işletmelerin işbirliği içinde olduğu kurumlara yansımalarını da tespit edebilmek amacıyla kurum yetkilileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgulara ilişkin ana ve alt temalar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Kurumlara Yansıyan Sorunlara İlişkin Temalar

Ana Tema	Alt Tema
Rehber İle İlgili Sorunlar	Sertifikalı Rehber Olmaması
	Bot Rehberi Eğitim Programlarının Olmaması
Milli Park İle İlgili Sorunlar	Milli Park Planlaması
	Çevre Kirliliği
	Altyapı ve Mesire alanı sorunu
	Ruhsat Alma Sorunu
Ulaşım İle İlgili Sorunlar	Rafting Ekipmanlarının Taşınması
	Yolların Engebeli ve Dar Yapılı Olması
Denetim İle İlgili Sorunlar	Kayıt Dışı Sunulan Hizmetler
	Korsan İşletmeler

Ana Tema 1: Rehberle İlgili Sorunlar

Rafting işletmelerinin denetlenmesi ve işleyişi ile ilgili olarak kurum yetkilileri ile yapılan görüşmelerde; rafting hizmeti verecek, rafting boyunca müşterilere süreci anlatacak, onların can güvenliğini sağlayacak, yetki belgesine sahip bot rehberlerinin olmadığı ve bu konuda ciddi sıkıntılar yaşandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bot rehberi ile ilgili sorunlar; sertifikalı rehber olmaması ve bot rehberi eğitim programlarının olmaması olarak iki alt temada toplanmıştır. Bot rehberi ile ilgili olarak yaşanan sorunlara ilişkin kurum yetkilileri ile yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular şu şekildedir;

“Bot rehberi azlığı var. Bot rehberi eğitiminde eğitici azlığı sorunları var... çünkü 7 yıl önce bir eğitim açılmış.... Hiçbirinde rehber yok. Rehber denetimi yapsak icat çıkarıyorsunuz diyorlar..... Bot rehberi eğiticisi bulamıyoruz.... Rafting federasyonu gelişmekte olan spor federasyonu altında faaliyet gösteriyordu ancak ayrı bir federasyon olarak yeni kuruldu. Antalya il temsilcisi de atanmadı hâlâ....” (K8, E)

“Bot rehberlerine bot rehberi sıfatını verecek belge vermeye yetkili bir kurum yoktur....” (K9, O.)

Ana Tema 2: Milli Parklarla İlgili Sorunlar

Köprülü Kanyon bölgesinin Milli Park olarak ilan edilmesi kurumlara da bir takım sorumluluklar yüklemiştir. Milli Parklar ile ilgili kurumlara yansıyan sorunlar; Milli Park planlamasının yapılmaması, altyapı ve mesire alanı sorunu ve ruhsat alma sorunu alt temaları olarak adlandırılmıştır. Bölgenin Milli Park ilan edilmesine ilişkin olarak kurumlara yansıyan sorunlara görüşme yapılan kişiler tarafından şu şekilde cevaplar verilmiştir;

“Asıl en büyük sorun oranın Milli Park olduğu için 47 yıl geçmiş halen bir plan ortaya konamamış....plan ortaya konmadığı için oradaki işletmelerin çoğu ruhsatsız.... alt yapı yok... yoğun sezonda vidanjörle çekiyorlar, vidanjör masrafından... yoğunluktan ırmağa salıyorlar....O bölgedeki gelen günübirlikçilerin otopark, bulaşık yıkama, çöp, soyunma kabini gibi şeyler eksik orada. ...inanılmaz bir kargaşa oluyor cumartesi pazar günleri orada. Milli Park orayı mesire alanı mı yapacak ... halen belli değil....” (K8, E.)

“henüz kadastro çalışmaları tamamlanmamıştır..... faaliyet gösteren işletmelere ait binalar ya yıkım kararlı ya da kaçak konumundadır.... izne tabi yerlerin açılmasında gerekli ruhsatın alınması mümkün olmamakta.... yapılan faaliyetlerde atılan boş su şişesi, sigara paketi, piknik atıkları vs. malzemelerle kirlenmeye maruz kalmaktadır....” (K9,O.)

Ana Tema 3: Ulaşım İlgili Sorunlar

Yapılan görüşmelerde rafting hizmetinin sunumu ve işleyişi ile ilgili olarak ulaşım sorunlarının ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşım ile ilgili sorunlar; rafting ekipmanlarının taşınması ve yolların engebeli ve dar yapılı olması olarak alt temalara ayrılmıştır. Bu sorunlara ilişkin katılımcıların vermiş oldukları cevaplar şu şekildedir;

“Rafting botları römorklarla taşınıyor... O trafiği çok büyük tehdit ediyor... Römorklarla kabala sabala gidiyor şu an... Can kaybı olmadı ama mal kaybı oluyor...” (K8, E.)

“Bölgedeki yollar hem dar hem de çukurları oldukça fazladır....bölgede seyahat zorlaşmakta, yaralanmalı ve maddi hasarlı trafik kazalarının artmasına sebep olmaktadır.... Yol verme anlaşmazlığı yüzünden... darp cebir olayları meydana gelmektedir...” (K9, O.)

Ana Tema 4: Denetimle İlgili Sorunlar

Kurum yetkilileri ile yapılan görüşmelerde rafting işletmelerinin denetlenmesi ile ilgili sorunlar olduğu tespit edilmiştir. Denetim ile ilgili sorunlar; kayıt dışı sunulan hizmetler ve korsan işletmeler alt temalarına ayrılmıştır. Görüşmecilerin bu boyutlara ilişkin verdikleri cevaplar şu şekildedir;

“Sorun botların kapasitesinin üzerinde çok yolcu taşımaları... Mesela 10 kişilik botsa 13-14 kişi taşıyorlar... Rakam 460.000 ama toplama sokaktan acentalardan toplama ile internetten satışlarda kayıt dışılık çok...” (K8, E.)

“İşletmeler çareyi kaçak olarak çalışmakta ya da ruhsatı olan başka bir işletmenin tesisini kullanmakta bulmaktadır... Bazı şahıslar... 1-2 bot ile bölgeyi gelen yerli yabancı turistlere ucuz fiyatlara rafting yaptırmakta, rafting fiyatlarının düşmesine sebep olmakta ve diğer yasal olarak çalışan firmaların mağduriyetine sebep olmaktadır.....” (K9, O.)

SONUÇ

Türkiye sahip olduğu doğal güzellikler ile yerli ve yabancı turistler tarafından eğlenme, hoş vakit geçirme amacı ile tercih edilen ülkeler arasından önemli bir yere sahiptir. Doğal güzelliklerinin yanı sıra sahip olduğu akarsu kaynakları ülke 'de turizm faaliyetlerine yapılan yatırımları artırmaktadır. Macera turizmi kapsamında ülkenin farklı bölgelerinde çeşitli turizm faaliyetleri sunulmaktadır. Köprülü Kanyon rafting merkezi de raftinge uygun akarsu kaynağı ile her yıl çok sayıda yerli ve yabancı turisti ağırlamaktadır. Ülke ekonomisi açısından önemli bir yere sahip olan Köprülü Kanyon rafting merkezi özellikle bölgenin Milli Park olarak ilan edilmesi, haksız rekabetin ortaya çıkması, değişken yapıli müşteri istek ve ihtiyaçlarının ortaya çıkması, işletmelerin kural dışı davranışlarda bulunması vb. gibi nedenlerden dolayı gereken önemi görmemektedir. Bölgede yapılan rafting faaliyetleri her geçen gün artış göstermektedir. Ülke ekonomisine ek bir getiri sağlayan rafting faaliyetlerinin icrasının sağlam bir temele oturtulması, yasal prosedürlerin yeniden düzenlenmesi ve işletmeleri kısıtlayan engellerin ortadan kaldırılması, geçimini bu alandan sağlayan işletmeler için olukça önemlidir. Bölgedeki işletmelerin ve kurumların en önemli sorunu bölgenin Milli Park olması ve bir takım kısıtlamaları beraberinde getirmesidir. Milli Park sorununa çözüm olarak öncelikle Milli Park olarak ilan edilen alanın yeniden belirlenmesi, bölgede denetimi düzenli olarak yapabilecek bir birimin kurulması, rafting faaliyetinin yeni bir yönetmelik ile belirli standartlara göre yapılması, ırmağın çevresinin temizliğinin düzenli olarak yapılması, rafting hizmeti sunacak olan personele ve özellikle bot rehberlerine bir takım yasal düzenlemelerin getirilmesi (bot rehberi belgesi gibi), işletmelerin yemek molası ve rafting bitiş noktasına güvenlik kameraları koymaları, yolların genişletilmesi, izne tabi yerlerin açılması ve yapılması istenilen diğer sportif faaliyetler için izin ve ruhsat sorunlarının çözülmesi ve rafting bölgesinin turizm alanı olarak ilan edilmesi, bölge hakkında oluşan olumsuz kanaatin ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Bölgedeki işletmelerin karşılaşmış olduğu sorunlardan bir diğeri de bölgenin tanıtımı konusundaki eksikliklerdir. Rafting merkezinin tanıtımı ve daha fazla sayıda müşteri çekebilmek amacı ile işletmeler, günümüzde tutundurma faaliyetlerinde önemli bir yeri olan sosyal medya hesaplarını etkin ve düzenli bir şekilde kullanmalı ve bu platformlardan yapılan olumlu ve olumsuz müşteri geri bildirimlerini dikkate almalıdırlar. İşletmeler rafting yapmaya gelen yerli ve yabancı turistlere daha iyi ve farklı hizmet sunabilmek, aynı zamanda onlara değer sağlayabilmek amacı ile Türkiye'nin diğer bölgelerindeki rafting işletmelerini ve sosyal medya hesaplarını yakından takip edip, hizmetlerinde yenilik ve iyileştirmeye gidebilmelidirler. İşletmelerin ve onlarla işbirliği içinde olan diğer paydaşların daha iyi hizmet sunabilmek için iş birliği içinde olmaları önem arz etmektedir. Bu çalışma ile doğal güzelliklere ve zengin akarsu kaynaklarına sahip Köprülü Kanyon rafting merkezindeki rafting işletmelerinin karşılaşmış olduğu sorunlar ele alınmıştır. Çalışmanın sadece Antalya Köprülü Kanyon'daki rafting işletmelerine yapılmış olması araştırmanın kısıtlarındandır. Çalışma sonuçlarının rafting işletmelerine ve ileride yapılacak benzer çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bentley, T. A., S. J. Page, ve I. S. Laird. 2001. "Accidents İn The New Zealand Adventure Tourism Industry". *Safety Science* 38(1): 31–48.
- Bentley, Tim A., ve Stephen J. Page. 2001. "Scoping The Extent Of Adventure Tourism Accidents". *Annals of Tourism Research* 28(3): 705–26.
- Buckley, Ralf. 2007. "Adventure Tourism Products: Price, Duration, Size, Skill, Remoteness". *Tourism Management* 28(6): 1428–33.
- Buckley, Ralf. 2011. Adventure Tourism Management *Adventure tourism management*.
- Carnicelli-Filho, Sandro, Gisele Maria Schwartz, ve Alexander Klein Tahara. 2010. "Fear And Adventure Tourism İn Brazil". *Tourism Management* 31(6): 953–56. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2009.07.013>.
- Farooquee, Nehal A., Tarun K. Budal, ve R. K. Maikhuri. 2008. "Environmental And Socio-Cultural Impacts Of River Rafting And Camping On Ganga İn Uttarakhand Himalaya". *Current Science* 94(5): 587–94.
- Lickorish, Leonard J., ve Carson L. Jenkins. 1997. "The Nature And Characteristics Of The Tourism Industry". *Introduction to Tourism*: 1–9.
- Sato, Shintaro, Hany Kim, Richard J. Buning, ve Munehiko Harada. 2018. "Adventure Tourism Motivation And Destination Loyalty: A Comparison Of Decision And Non-Decision Makers". *Journal of Destination Marketing and Management* 8(December 2016): 74–81. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2016.12.003>.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2019. *2019 Yılı Turizm İstatistikleri*.

Tirasatayapitak, Aree, Chainun Chaiyasain, ve R. J.S. Beeton. 2015. “Can Hybrid Tourism Be Sustainable? White Water Rafting In Songpraek Village, Thailand”. *Asia Pacific Journal of Tourism Research* 20(2): 210–22. <http://dx.doi.org/10.1080/10941665.2013.877045>.

“Turizm İstatistikleri Genel Değerlendirme Raporu 2018”.

Türnüklü, Abbas. 2000. “Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 24(24): 543–59.

Wu, Cedric Hsi Jui, ve Rong Da Liang. 2011. “The Relationship Between White-Water Rafting Experience Formation And Customer Reaction: A Flow Theory Perspective”. *Tourism Management* 32(2): 317–25. <http://dx.doi.org/10.1016/j.tourman.2010.03.001>.

HASTANELERDE AHP VE TOPSIS YÖNTEMİ İLE PERSONEL SEÇİMİ: ACİL BAKIM HEMŞİRELİĞİ SERTİFİKALI EĞİTİM PROGRAMI ÖRNEĞİ¹

Dr. Hatice ESEN²

Doç. Dr. Vahit YİĞİT³

Sevim GÜLDAN⁴

ÖZET

Amaç: Günümüz bilgi çağında hastanelerde nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi oldukça önem arz etmektedir. Sağlık sisteminin en önemli yapı taşlarından olan hastanelerin etkin, verimli ve kaliteli sağlık hizmet sunabilmek için nitelikli çalışanlara ihtiyaçları vardır. Sağlık hizmeti üretim ve sunum sürecinde çalışanlar tarafından yapılan hatalar, ölüm, sakatlık gibi telafisi mümkün olmayacak sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle hastanelerde personel seçimi kararı oldukça önemlidir. Bu araştırmanın amacı bir eğitim ve araştırma hastanesinde yapılacak acil bakım hemşireliği sertifikalı eğitim programına başvuran personelin Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution (TOPSIS) yöntemi ile seçilmesidir.

Gereç ve Yöntem: Araştırmada hemşire seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada altı adet kriter belirlenmiştir. Bu sertifika programı için 27 aday başvurmuştur. Kriterlerin değerlerinin belirlenmesinde eğitim programını organize eden eğitim birim sorumlusu tarafından uzman görüşü alınmıştır. Araştırmada adaylara ait veriler için hastane başhekimliğinden izin alınmıştır. AHP yöntemi kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş ve TOPSIS yöntemi ile adayların sıralanması yapılmıştır.

Bulgular: Araştırmada AHP adımları uygulandıktan sonra adayların puanları TOPSIS yöntemi hesaplanmıştır. Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü bu sertifika programı için 15 kontenjan belirlemiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; adaylar içinden en yüksek 0.9802 puan ile yirmi üçüncü sıradaki aday alır iken en düşük puanı ise 0.3051 puan ile onuncu sıradaki aday almıştır. Ancak, kontenjan 15 ile sınırlı olduğu için on sekizinci sıradaki aday 0,5850 puanla en son seçilen aday olmuştur.

Sonuç ve öneriler: Sonuç olarak AHP ve TOPSIS yöntemimin hastanelerde personel seçiminde uygulanabilirliği test edilmiştir. Hastanelerde personel seçiminde geleneksel yöntemlere ilaveten çok kriterli karar verme yöntemlerinin de personel seçimi karar verme süreçlerinde kullanılması hastane kaynaklarının etkin ve verimli kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: AHP, TOPSIS, Personel Seçimi, Sertifikalı Eğitim Programı

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ar-Ge Birimi, hatice.esen@gmail.com

³ SDÜ İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, Hastane İşletmeciliği Anabilim Dalı, yigitv@hotmail.com

⁴ Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Eğitim Birimi, sevim.guldan@saglik.gov.tr

AHP AND TOPSIS METHODS AND STAFF SELECTION IN HOSPITALS: CASE OF EMERGENCY CARE NURSING CERTIFIED TRAINING PROGRAM

ABSTRACT

Introduction: In today's information era, it is very important to train qualified human resources in hospitals. Hospitals, which are the most important components of the health system, need qualified employees in order to provide effective, efficient and high quality health services. Mistakes made by employees in health care production and delivery process, death, and disability, such as irreversible consequences can be. Therefore, the decision of personnel selection in hospitals is very important. The aim of this study is to select the personnel who applied to the emergency nursing certified training program in a training and research hospital by analytical hierarchy process (AHP) and Technique for Order Preference by Ideal Solution (TOPSIS) method.

Materials and Methods: Material and Methods: AHP and TOPSIS, which are multi-criteria decision making methods, were used in the selection of nurses. Six criteria were determined in the study. 27 candidates have applied for this certificate program. In determining the values of the criteria, expert opinion was taken by the education unit responsible for organizing the training program. For the data of the candidates, permission was obtained from the surgeon general of the hospital. The criteria of the AHP method were determined and the TOPSIS method was used to rank the candidates

Results: After the AHP steps were applied, the scores of the candidates were calculated by TOPSIS method. The Ministry of Health General Directorate of Public Hospitals has 15 quotas for this certificate program. According to the results obtained from the research; The highest number of candidates was the twenty-third candidate with 0.9802 points and the tenth place was the lowest with 0.3051 points. However, As the quota was limited to 15, the eighteenth candidate was the last selected candidate with 0.5850 points.

Conclusions and Recommendations: As a result, the applicability of AHP and TOPSIS method in the selection of personnel in hospitals was tested. In addition to traditional methods in personnel selection in hospitals, the use of multi-criteria decision-making methods in personnel selection decision-making processes will contribute to effective and efficient use of hospital resources.

Keywords: AHP, TOPSIS, Personnel Selection, Certified Training Program

GİRİŞ

Günümüz bilgi çağında hızlı teknolojik değişime uyum sağlamanın yanı sıra sağlık kurumlarının başarılı olması için nitelikli insan gücüne ihtiyaçları bulunmaktadır. Kaliteli sağlık hizmeti sunumunun her aşamasında nitelikli işgücüne sahip personel önem arz etmektedir. Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı tarafından 2014 yılında sağlık personeline mezuniyet sonrası belli alanlarda özel bilgi ve beceriye dayalı yeterlilik kazandırmak amacıyla sertifikalı eğitim yönetmeliği yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2014). Bu yönetmelik kapsamında özellikle alanlarda sertifikasyon eğitim standartları oluşturularak yetkilendirilmiş hastanelerde eğitim programları başlatılmıştır. Bu programlardan birisi de acil bakım hemşireliği sertifika programıdır. Eğitim programı ile akut olarak meydana gelen fiziksel veya psikolojik sorunları olan bireylerin bakımından sorumlu, kritik ve karmaşık hasta bakım ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterli bilgi ve beceriye sahip hemşireler yetiştirmek amaçlanmaktadır. Acil Bakım Hemşireliği Sertifika Programında 120'şer saat teorik uygulamalı eğitim bulunmakta ve toplamda 30 iş gününü kapsamaktadır (SB, 2016).

Düzenlenen sertifika eğitim başvuru sürecinin temeline bakıldığında başvuran adayların belirlenen sayıda seçilmesi sürecinden oluşmaktadır.

Günümüzde hızlı değişen teknolojik gelişme ve rekabet ortamında sağlık kurumları sahip oldukları insan kaynaklarını etkili ve verimli değerlendirmesi ve nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi oldukça önem arz etmektedir (Akın, 2016: 225). Personel seçimi özellikli alanlarda eleman ihtiyacının ortaya çıkması ile başlayan ve personelin bu alanda görevlendirmesi ile son bulan karmaşık ve bazı kararların verilmesi sürecini kapsamaktadır (Çoşgun, 2005:419)

Hastaneler hizmet sektöründe yer alan kurumlardan birisi olup özellik arz eden işlere uygun hemşire seçimi çok önemlidir (Adalı, 2016:70). Hemşirelik hizmeti, bireyin, ailenin ve toplumun sağlığının geliştirilmesi, korunması, hastalık durumunda iyileştirilmesi ve yaşam kalitesinin artırılması amacıyla bakım verilmesi, hekim tarafından oluşturulan tedavi planının uygulanması, ilgili kayıtların tutulması, güvenli çevre oluşturularak eğitim, danışmanlık yönetim kalite geliştirme gibi tüm süreçleri kapsamaktadır (Resmi Gazete, 2010). Bu nedenle işe en uygun personelin bulunabilmesi, tüm kurumlarda olduğu gibi kamu hastanelerinde de önemlidir.

Hastanelerde özellikle hemşirelerin klinik belirlenmesinde, sorumlu hemşire seçiminde veya diğer özellikli alanlarda hemşire seçiminde diğer işletmelerde uygulanan yöntemler kullanılabilir. Sağlık sisteminin en önemli yapı taşlarından olan hastanelerin etkin, verimli ve kaliteli sağlık hizmet sunabilmek için nitelikli çalışanlara ihtiyaçları vardır. Sağlık hizmeti, kesintisiz olarak sunulması, ekip çalışmasını ve uzmanlaşma gerektiren bir hizmet türü olması nedeniyle oldukça pahalı bir kaynaktır (Erigüç vd., 2018: 50). Bu bağlamda Sağlık Bakanlığı tarafından 04/02/2014 yılında sağlık personeline mezuniyet sonrası belli alanlarda özel bilgi ve beceriye dayalı yeterlilik kazandırmak amacıyla sertifikalı eğitim yönetmeliği yayımlanmıştır (Resmi Gazete, 2014).

Literatürde hemşire seçiminde kullanılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yapılan bir çalışmada, hemşire seçiminde karar verme kriteri olarak yönetim becerileri, kişisel özellikler ve tecrübe belirlenmiştir. Yönetim becerilerinin alt kriterleri olarak; organizasyon, karar verme ve maliyet, kişisel özelliklerin alt kriterleri yenilikçi, esneklik, teşhis edebilme ve iş ortamında ilişkiler, tecrübenin alt kriterleri ise yönetim, klinik ve finansal olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada AHP ve Delphi yöntemleri kullanılarak hemşire yönetici adaylarının seçiminde kullanılmıştır (Tavana, Kennedy, Joglekar, 1996: 525). Yapılan diğer bir çalışmada hemşire seçimi için; tecrübe, esnek zaman, ekip çalışması, organizasyon ve iletişim, bilgi düzeyi, maliyeti ve yönetim ve sorumluluk kabiliyeti kriterleri belirlenmiştir. Belirlenen bu kriterlerin ağırlıkları AHP yöntemi kullanılarak hesaplanmıştır (Turan ve Turan 2016: 27). Ayrıca AHP VE TOPSIS yönteminin sağlık alanı dışında pek çok alanda personel seçiminde kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bir işletmenin Ar-Ge birimine personel seçiminde ÇKKV yöntemlerinden AHP, TOPSIS ve ELECTRE yöntemi kullanılmıştır (Özkan, 2017). Bir başka çalışmada otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletmesinde personel seçiminde AHP ve TOPSIS yöntemi birlikte kullanılmıştır (Koyuncu ve Özcan, 2014). Ünal tarafından (2011) yapılan çalışmada AHP yöntemini personel seçiminde kullanılmasına yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Buna göre mühendislik bölümü için yönetici seçimi, dekan seçimi, akademik personel seçimi, öğretim üyesi seçimi, genel müdür seçimi, satış temsilcisi ve pazarlama yöneticisi seçimi ve hemşire seçiminde bu yöntemden yararlanılmıştır (Ünal 2011).

Karar verme hayatımızın her aşamasının vazgeçilmez bir parçasını oluşturmaktadır. Personel seçim süreci personeli seçen yöneticilerin olumlu veya olumsuz bir kararıyla sonuçlanmaktadır. Bu kararın alınmasında geleneksel yöntemlerin yanı sıra bilimsel pek çok farklı yöntemlerin kullanıldığı bilinmektedir. Karmaşık olan veya birden fazla alternatifin olduğu durumlarda karar vermek oldukça zorlaşmaktadır. Bu nedenle günümüzde birçok alanda olduğu gibi personel seçiminde de çok kriterli karar verme yöntemleri (ÇKKV) kullanılmaktadır. ÇKKV yöntemleri arasında; AHP, TOPSIS, VIKOR, MOORA, ELECTRE gibi yer almaktadır. Bu çalışmada personel seçiminde ÇKKV yöntemlerinden AHP ve TOPSIS kullanılmış olup aşağıda kısaca iki yöntem hakkında bilgi verilmiştir.

1. ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ (AHP)

AHP, Saaty (1970) tarafından geliştirilmiş (Feng, Lu ve Bi, 2004:183) karmaşık problemleri basit bir hiyerarşik yapılandırma (Badri, 1999:237) karar vericilerin bilgi ve sezgisini kullandığı (Vargas, 1990:2) kriterler ve alternatifler arasındaki ilişkiyi gösteren bir yöntemdir (Saaty, 1990:9). AHP yönteminde çözümünde problem tanımlandıktan sonra sırasıyla; hiyerarşik yapının oluşturulması, ikili karşılaştırma matrisinin yapılması, ikili karşılaştırma matrisinin normalizasyonu, öncelik vektörünün hesaplanması, tutarlılık oranının hesaplanması ve öncelik değerlerinin belirlenmesi şeklindedir (Çelikkilek, 2018:44; Vargas, 1990:2; An vd., 2007:2574)).

1.1. Hiyerarşik Yapının Oluşturulması

AHP'nin ilk adımı, problemin net ve anlaşılabilir olarak belirlenmesi için bir hiyerarşik oluşturulmaktadır (Mu ve Pereyra-Rojas, 2018). Bunun için problemin amacı, kriterler, alt kriterler ve alternatiflerden oluşan hiyerarşik yapı oluşturulur (Aktaş vd., 2015:202; Çelikkilek, 2018:45).

1.2. İkili Karşılaştırma Matrisinin Oluşturulması

İkili karşılaştırmalar onu hakkında uzman olan kişi veya kişilerin kriterleri birbiriyle karşılaştırarak (Kazançoğlu, 2008:104) önem derecelerini belirlemesine dayanmaktadır (Özkan, Başlıgil ve Şahin, 2011:5). İkili karşılaştırma yapılırken Tablo 1'de gösterilen matris kullanılmaktadır. Buna göre her kriterin diğer kriterlere göre önem derecesi belirlenmektedir (Subaşı, 2011:44). Örneğin kriter 1 ile 2 karşılaştırılacağı zaman 1. Kriterin 2. Kriterden ne kadar önemli olduğu değerlendirilmektedir.

Tablo 1: İkili Karşılaştırma Matrisi

	Kriter 1	Kriter 2	Kriter...	Kriter j
Kriter 1	$W1 / W1$	$W1 / W2$	...	$W1 / Wj$
Kriter 2	$W2 / W1$	$W1 / W1$	...	$W2 / Wj$
Kriter...	...	...	...	...
Kriter j	$Wj / W1$	$Wj / W2$	...	Wj / Wj

Kriterlerin önem derecesi belirlenirken karar verici tarafından Saaty tarafından geliştirilen 1-9 değerlendirme ölçeği kullanılmaktadır (Saaty, 2001:397). Bu karşılaştırma ölçeği Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Karşılaştırma Ölçeği

Önem	Tanım	Açıklama
1	Eşit derecede	Karşılaştırılan alternatifler tanımlanan kriterlere eşit katkı sağlar
3	Orta önemli	1.faktör amaca ulaşmak için diğerine göre orta derece önemli
5	Oldukça önemli	1.faktör amaca ulaşmak için diğerine göre oldukça önemli
7	Çok daha önemli	1.faktör diğerine göre çok güçlü bir şekilde önemli
9	Aşırı derecede	1.faktör diğerine göre aşırı derecede önemli
2,4,6,8	Ara değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılır
Karşılıklı Değerler	Eğer “i” ile “j” değeri karşılaştırıldığında verilen “x” değeri; j, i ile karşılaştırılırken (1/x) şeklinde olacaktır.	

Kaynak: (Saaty, 1990:15; Young vd., 2010:53).

1.3. İkili Karşılaştırma Matrisinin Normalizasyonu

İkili karşılaştırma matrisi oluşturulduktan sonra satır toplamları alınarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilir.

1.4. Öncelik Vektörünün Hesaplanması

Tüm kriterler aynı öneme sahip olmadığından kriterler için göreceli öncelikler (ağırlıkları) elde edilir (Mu ve Pereyra-Rojas, 2018). Normalizasyon işleminden sonra satır ortalamaları alınarak öncelik vektörü belirlenir (Dağdeviren, Akay ve Kurt, 2004:133).

1.5. Tutarlılık Oranının Hesaplanması

AHP yönteminde ikili karşılaştırmalar matrislerinin kurulması ve sentez yapılmasından sonra karşılaştırmaların tutarlı olup olmadığı kontrol edilir. Yapılan değerlendirmelerin tutarlı oranını belirlemek için tutarlılık oranı (consistency ratio=CR) hesaplanır. Bu oranın hesaplanmasında için aşağıdaki formüllerden yararlanır.

CI= Uyum Endeksi

RI= Rastgele Değer Endeksi

λ_{max} = Tüm öncelikler Matrisi’nin elemanlarının öncelikler vektörüne bölünmesi ile oluşan değerlerin ortalamasıdır.

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}$$

CR= CI / RI (Wu, Lin ve Chen, 2007:1434).

RI, n sayısına bağlı olarak rassal olarak türetilmiş ikili karşılaştırmalar matrislerinin ortalama değerleridir (Subaşı, 2011:54; Paksoy, 2017:13). Ölçüt sayısına göre belirlenen rassal değer endeksleri Tablo 3.’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Rastgele Değer Endeks Tablosu

N	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0.00	0.00	0.58	0.90	1.12	1.24	1.32	1.41	1.45	1.49

Kaynak: (Önder ve Önder, 2018:33).

Bunun için her ikili karşılaştırma matrisinde tutarsızlık oranı hesaplanır ve bu oranın %10 olması gerekmektedir (Saat, 2000:157). Eğer tutarlılık oranı %10 üzerinde ise kararların tutarsız olduğu varsayılır, tutarsızlığın nedenini bulmak ve düzeltmek için kararları gözden geçirmek gerekmektedir. (Mu ve Pereyra-Rojas, 2018:20; Subaşı, 2011:53; Taş vd., 2018:10; Önder ve Önder, 2018:30). Eğer tutarlılık derecesi kabul edilebilir düzeyde ise sürece devam edilerek işlem basamakları tamamlanır (Sevinç ve Eren, 2019:411).

1.6. Öncelik Değerlerinin Belirlenmesi

Bu aşamada amaca uygun olarak alternatifler belirlenir. Alternatiflere ilişkin değerlerin toplamı 1 olup ve en yüksek sayısal değeri alan en uygun alternatiftir (Subaşı, 2011:56).

2. TECHNIQUE FOR ORDER PREFERENCE BY SIMILARITY TO IDEAL SOLUTION (TOPSIS)

TOPSIS yöntemi ideal çözüm yakınlığına dayalı sıralama tekniği temeli, pozitif ve negatif ideal çözüme dayanmaktadır (Chen, 2000:2; Cheng-Ru vd., 2008:255). Yöntem problemin belirlenmesinden sonra 6 adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar; karar matrisini oluşturulması, karar matrisinin normalizasyonu, ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulması, ideal ve negatif ideal çözümlerin oluşturulması, ideal ve negatif ideal noktalara uzaklık değerlerinin belirlenmesi ve ideal çözüme göre yakınlığın hesaplanması şeklindedir (Jadidi vd., 2008:76; Özdemir, 2018: 134–53).

2.1. Karar Matrisinin (A) Oluşturulması

Karar matrisinin satırında üstünlükleri belirlenmek istenen kriterler, sütunlarında ise karar vermede kullanılacak değerlendirme ölçütleri yer almaktadır. A matrisi olarak gösterilen karar matrisi karar verici tarafından oluşturulan başlangıç matrisi olarak kabul edilmektedir. (Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011:78; Yacan, 2016:9; Bengül, 2018:30).

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

2.2. Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Karar matrisi oluşturulduktan sonra bulunan her değerın bulunduğu sütunda karşılık geldiği değerlerin kareleri toplamının kareköküne bölünmesiyle normalizasyon işlemi yapılır (Sevinç ve Eren, 2019:415; Özdemir, 2018: 136). Bu karar matrisi R ile gösterilmektedir.

$$R_{ij} = \begin{bmatrix} r_{11} & r_{12} & \dots & r_{1n} \\ r_{21} & r_{22} & \dots & r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ r_{m1} & r_{m2} & \dots & r_{mn} \end{bmatrix}$$

Karar matrisi oluşturulduktan sonra aşağıda yer alan formüle göre normalleştirilir (Dinçer, 2019:76)

$$rij = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2} \quad i=1 \dots n \quad j=1 \dots n$$

2.3. Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisinin Oluşturulması

Bu adımda değerlendirme kriterlerinin ağırlık değerleri (w_i) belirlenir. Burada dikkat edilmesi gereken husus faktörlerin ağırlık değer toplamı 1 olmalıdır ($\sum_{i=1}^n w_i = 1$). Daha sonra R matrisinin her bir sütununda yer alan elemanlar ilgili w_i değeri çarpılarak V matrisi oluşturulur (Wang ve Elhag, 2006:310).

$$V_{ij} = \begin{bmatrix} w_1 r_{11} & w_2 r_{12} & \dots & w_n r_{1n} \\ w_1 r_{21} & w_2 r_{22} & \dots & w_n r_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ w_1 r_{m1} & w_2 r_{m2} & \dots & w_n r_{mn} \end{bmatrix}$$

2.4. İdeal ve Negatif İdea Çözüm Değerlerinin Oluşturulması

Bu adımda ağırlıklandırılmış matriste her bir kolonda yer alan maksimum ve minimum değerler tespit edilmektedir. Maksimu değerler ideal çözüm değerlerimizdir.

İdeal çözüm değerleri; $A^+ = \{(\max v_{ij} | v_{1+}, v_{2+}, \dots, v_{n+})\}$ her sütuna ait maksimum değerler,

Negatif ideal çözüm değerleri; $A^- = \{(\min v_{ij} | v_{1-}, v_{2-}, \dots, v_{n-})\}$ her bir sütuna ait minimum değerleri ifade etmektedir (Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011:78; Yacan, 2016:9; Özdemir 2018, 137).

2.5. İdeal ve Negatif İdeal Noktalara Uzaklık Değerlerinin Hesaplanması

İdeal noktaların tanımlanmasının ardından maksimum ve minimum ideal noktalara olan uzaklık değerleri aşağıdaki gösterilen formüller yardımıyla hesaplanmaktadır (Yacan, 2016:9; Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011:78; Yurdakul ve İç, 2003:13).

İdeal Uzaklık: $S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^*)^2}, i = 1, 2, \dots, m$

Negatif İdeal Uzaklık: $S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^m (v_{ij} - v_j^-)^2}, i = 1, 2, \dots, m$

2.6. İdeal Çözüme Göreli Yakınlığın Hesaplanması

Her bir karar noktasının ideal çözüme göreli yakınlığının (C_i^+) hesaplanmasında i ideal ve negatif ideal ayırım ölçülerinden yararlanır. İdeal çözüme göreli yakınlık değerinin hesaplanması aşağıdaki formül ile gerçekleştirilir (Yacan, 2016:9; Akyüz, Bozdoğan ve Hantekin, 2011:78).

$$C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^+ + S_i^-}$$

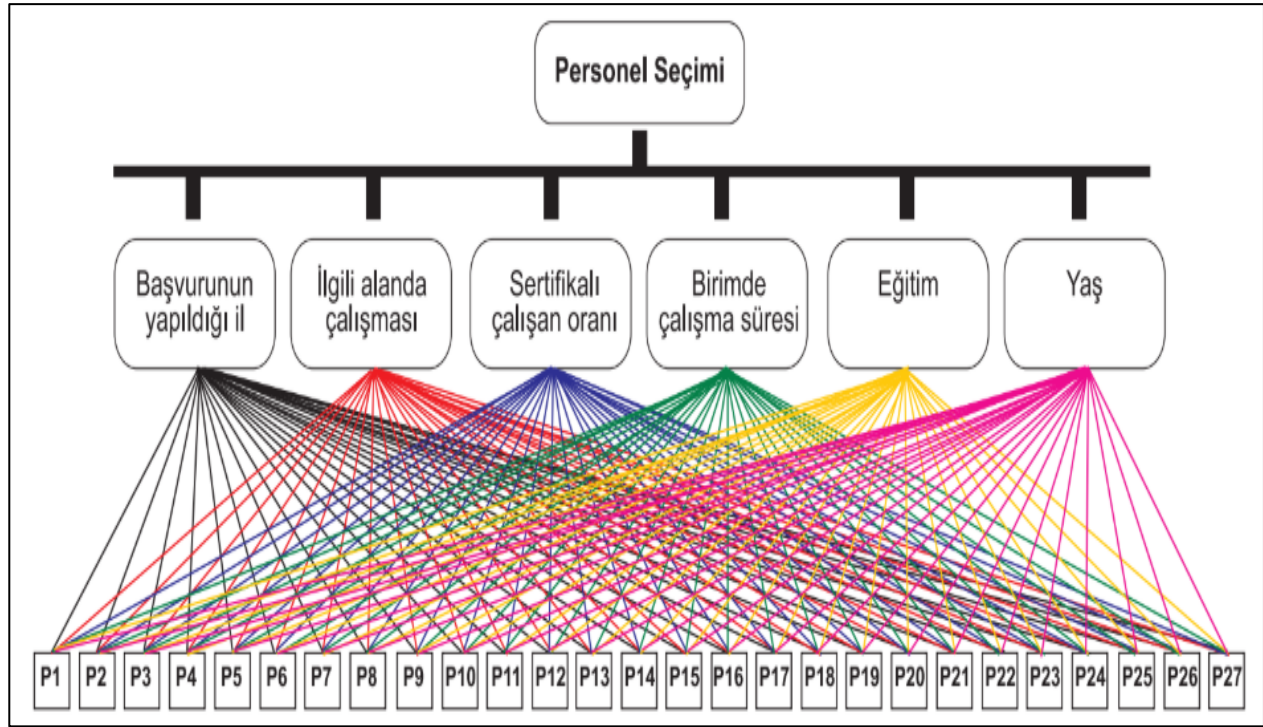
Burada (C_i^+) değeri $0 \leq C_i^+ \leq 1$ Aralığında değer alır ve $C_i = 1$ ilgili karar noktasının ideal çözüme, $C_i = 0$ ilgili karar noktasının negatif ideal çözüme mutlak yakınlığını gösterir (Orçun ve Eren, 2017:147; Özen, Yeşildağ ve Soba, 2015:491).

3. GEREÇ VE YÖNTEM

Bu araştırmayla bir eğitim ve araştırma hastanesinde yapılacak acil bakım hemşireliği sertifikalı eğitim programına başvuran personelin AHP ve TOPSIS yöntemi ile seçilmesi amaçlanmaktadır.

Araştırmada hemşire seçiminde çok kriterli karar verme yöntemlerinden AHP ve TOPSIS yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmada altı adet kriter belirlenmiştir. Bu kriterler başvurunun yapıldığı il (K1), ilgili alanda çalışma durumu (K2), başvurunun yapıldığı hastanede sertifikalı çalışan oranı (K3), birimde çalışma süresi (K4), Eğitim durumu (K5) ve yaş (K6) belirlenmiştir. İlgili sertifika programı yılda en az iki kez düzenlenmekte olup başvuru duyurusu Sağlık Bakanlığı Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü'nün internet sayfasından yapılmaktadır. Bu sertifika programı için başvuru talepleri 19 Ağustos-06 Eylül 2019 tarihleri arasında online olarak alınmıştır. İlgili kurs programı 07 Ekim-19 Kasım 2019 tarihleri arasında Eğitim ve Araştırma Hastanesi bünyesinde gerçekleştirilecektir. Kriterlerin değerlerinin belirlenmesinde eğitim programını organize eden eğitim birim sorumlusu tarafından uzman görüşü alınmıştır. Bu araştırmanın evrenini sertifika programı için başvuru yapan 27 aday oluşturmaktadır. Araştırmada adaylara ait veriler için hastane başhekimliğinden izin alınmıştır. AHP yöntemi kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş ve TOPSIS yöntemi ile adayların sıralanması yapılmıştır. Verilerin analizinde Excell yazılımı, şekillerin oluşturulmasında Macromedia yazılımı kullanılmıştır.

Çalışmanın en önemli varsayımı, program için başvuran adaylardan elde edilen verilerin tamamıyla güvenilir olduğu varsayımdır. Araştırmada AHP yönteminde uzman personel ile yapılan görüşmelerde personelin verdiği bilgilerin gerçeği yansıttığı varsayılmıştır. Araştırma, Türkiye'de kamu hastanelerinde sertifikalı eğitim programına başvuran personelin seçilmesinde AHP ve TOPSIS yöntemlerin birlikte kullanıldığı ilk araştırmasıdır. Araştırmanın şematik hiyerarşi yapısı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Personel Seçim Sürecinin Hiyerarşik Yapısı

4. BULGULAR

Bu aşamada belirlenen kriterlerin her bir birbiriyle karşılaştırılarak önem derecesi belirlenmiştir. Buna göre kriterlerin ağırlıklarının belirlenebilmesi için alanında uzman eğitim birim sorumlusunun uzman karar verici olarak görüşü dikkate alınarak oluşturulan ikili karşılaştırma matrisi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: İkili Karşılaştırma Matrisinin Önem Derecesinin Belirlenmesi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
K1	1	7	5	9	9	9
K2	0,14	1	5	3	9	7
K3	0,20	0,20	1	3	3	3
K4	0,11	0,33	0,33	1	2	2
K5	0,11	0,11	0,33	0,5	1	2
K6	0,11	0,14	0,33	0,5	0,5	1
TOPLAM	1,68	8,79	12,00	17,00	24,50	24,00

Bu adımda öncelikle oluşturulan, ikili karşılaştırma matrisinin normalizasyonu yapılmıştır. Daha sonra öncelik vektör değerleri ve tutarlılık oranları hesaplanarak karar matrisi oluşturulmuştur. Uzman karar vericinin kriterlere ilişkin karşılaştırma matrisi Tablo 5’te gösterilmiştir. Buna göre ikili karşılaştırma matrisinde tutarlılık oranının literatürde istenildiği gibi %10’dan küçük olması nedeni ile uzman kişinin görüşü kabul edilerek kriterlerin ağırlıkları belirlenmiştir. Yapılan ikili matris karşılaştırmalarında uzman karar vericinin tutarlılık oranı %9 olarak tespit edilmiştir. Yapılan karşılaştırmalara göre K1 kriteri en yüksek ağırlığa (0.5136) sahip olduğu, K6 kriteri ise en düşük ağırlığa (0.0336) sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 5: İkili Karar Matrisini

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	W	D VEKTÖR	Eİ	CR
K1	0,5966	0,7966	0,4167	0,5294	0,3673	0,3750	0,5136	3,9746	7,7386	0,09
K2	0,0852	0,1138	0,4167	0,1765	0,3673	0,2917	0,2419	1,6601	6,8638	
K3	0,1193	0,0228	0,0833	0,1765	0,1224	0,1250	0,1082	0,6683	6,1748	
K4	0,0663	0,0379	0,0278	0,0588	0,0816	0,0833	0,0593	0,3871	6,5278	
K5	0,0663	0,0126	0,0278	0,0294	0,0408	0,0833	0,0434	0,2603	6,0009	
K6	0,0663	0,0163	0,0278	0,0294	0,0204	0,0417	0,0336	0,2127	6,3228	
TOPLA	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1		6,60478	

Bu araştırmada AHP yöntemi ile ağırlıklar belirlendikten sonra personel seçiminde TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde ilk olarak karar matrisi oluşturulmuştur. Karar matrisinin satırlarında üstünlükleri sıralanmak istenen 27 personel, sütunlarında ise 6 değerlendirme kriterleri yer almaktadır. Daha sonra formüllere göre normalize karar matrisi oluşturulmuştur. Tablo 6'da normalize karar matrisi gösterilmiştir.

Tablo 6: Karar Matrisi Tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
P1	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	3,1358	2,3139
P2	1,1864	0,9623	1,3344	1,1282	3,7048	0,9039
P3	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	5,3350	0,0362
P4	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	6,0700	0,0362
P5	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	6,0700	0,1446
P6	1,1864	0,9623	1,3344	1,1282	7,6824	0,0362
P7	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	8,1151	0,9039
P8	1,1864	0,9623	1,3344	1,1282	9,0161	0,0362
P9	0,1898	0,9623	1,3344	1,1282	9,4844	0,1446
P10	0,1898	0,9623	1,3344	0,0451	9,9646	0,0362
P11	0,1898	0,9623	1,3344	0,0451	3,1358	0,1446
P12	0,1898	0,9623	0,8540	0,0451	3,1358	3,6155
P13	1,1864	0,9623	0,8540	0,4062	6,4553	0,3254
P14	1,1864	0,9623	0,0534	0,4062	6,4553	2,3139
P15	1,1864	0,9623	0,2135	0,4062	10,4566	0,0362
P16	1,1864	0,9623	0,2135	0,4062	9,4844	1,3016
P17	1,1864	0,9623	0,2135	0,4062	13,0944	0,1446
P18	1,1864	0,9623	0,2135	0,4062	12,0037	0,1446
P19	1,1864	0,9623	0,2135	0,4062	2,6141	2,3139
P20	0,1898	0,9623	0,0534	1,1282	3,4144	0,9039
P21	0,1898	0,9623	0,0534	1,1282	2,8690	0,9039
P22	1,1864	0,9623	0,0534	1,1282	3,7048	2,3139
P23	1,1864	0,9623	0,0534	1,1282	2,8690	0,3254
P24	1,1864	0,9623	0,0534	1,1282	2,8690	7,0864
P25	1,1864	0,9623	0,0534	1,1282	7,6824	0,0362
P26	1,1864	0,9623	0,0534	1,1282	7,2615	0,5785
P27	1,1864	0,9623	0,8540	1,1282	2,6141	0,5785

Daha sonraki aşamada kriterleri ağırlıklandırılmasında öncelikle AHP yöntemiyle ağırlık değerleri tespit edilmiş ve sonra Tablo 7’de gösterilen ağırlıklı karar matrisi oluşturulmuştur.

Tablo 7: Ağırlıklı Karar Matrisi

W	0,5136	0,2419	0,1082	0,0593	0,0434	0,0336
	K1	K2	K3	K4	K5	K6
P1	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,1360	0,0778
P2	0,6094	0,2327	0,1444	0,0669	0,1607	0,0304
P3	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,2314	0,0012
P4	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,2633	0,0012
P5	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,2633	0,0049
P6	0,6094	0,2327	0,1444	0,0669	0,3333	0,0012
P7	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,3520	0,0304
P8	0,6094	0,2327	0,1444	0,0669	0,3911	0,0012
P9	0,0975	0,2327	0,1444	0,0669	0,4114	0,0049
P10	0,0975	0,2327	0,1444	0,0027	0,4322	0,0012
P11	0,0975	0,2327	0,1444	0,0027	0,1360	0,0049
P12	0,0975	0,2327	0,0924	0,0027	0,1360	0,1216
P13	0,6094	0,2327	0,0924	0,0241	0,2800	0,0109
P14	0,6094	0,2327	0,0058	0,0241	0,2800	0,0778
P15	0,6094	0,2327	0,0231	0,0241	0,4536	0,0012
P16	0,6094	0,2327	0,0231	0,0241	0,4114	0,0438
P17	0,6094	0,2327	0,0231	0,0241	0,5680	0,0049
P18	0,6094	0,2327	0,0231	0,0241	0,5207	0,0049
P19	0,6094	0,2327	0,0231	0,0241	0,1134	0,0778
P20	0,0975	0,2327	0,0058	0,0669	0,1481	0,0304
P21	0,0975	0,2327	0,0058	0,0669	0,1245	0,0304
P22	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,1607	0,0778
P23	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,1245	0,0109
P24	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,1245	0,2384
P25	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,3333	0,0012
P26	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,3150	0,0195
P27	0,6094	0,2327	0,0924	0,0669	0,1134	0,0195

Ağırlıklı karar matrisi oluşturulduktan sonra Tablo 8’de belirtildiği gibi ideal ve negatif ideal çözüm değerlerinin elde edilmiştir. Bu değerler yardımıyla Tablo 9’da ideal uzaklıklar tablosu ve Tablo 10’da negatif ideal uzaklıklar tablosu elde edilmiştir.

Tablo 8: İdeal ve Negatif İdeal Çözüm Değerlerinin Elde Edilmesi

	K1	K2	K3	K4	K5	K6
İdeal Çözüm Değerleri	0,6094	0,2327	0,0058	0,0669	0,1134	0,0012
Negatif İdeal Çözüm Değerleri	0,0975	0,2327	0,1444	0,0027	0,5680	0,2384

Tablo 9: İdeal Uzaklıklar Tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	TOPLAM
P1	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0005	0,0059	0,5363
P2	0,0000	0,0000	0,0192	0,0000	0,0022	0,0009	0,1494
P3	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0139	0,0000	0,5433
P4	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0225	0,0000	0,5511
P5	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0225	0,0000	0,5511
P6	0,0000	0,0000	0,0192	0,0000	0,0483	0,0000	0,2599
P7	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0569	0,0009	0,5823
P8	0,0000	0,0000	0,0192	0,0000	0,0771	0,0000	0,3104
P9	0,2620	0,0000	0,0192	0,0000	0,0888	0,0000	0,6083
P10	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,1017	0,0000	0,6221
P11	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,0005	0,0000	0,5347
P12	0,2620	0,0000	0,0075	0,0041	0,0005	0,0145	0,5373
P13	0,0000	0,0000	0,0075	0,0018	0,0278	0,0001	0,1929
P14	0,0000	0,0000	0,0000	0,0018	0,0278	0,0059	0,1883
P15	0,0000	0,0000	0,0003	0,0018	0,1157	0,0000	0,3433
P16	0,0000	0,0000	0,0003	0,0018	0,0888	0,0018	0,3046
P17	0,0000	0,0000	0,0003	0,0018	0,2067	0,0000	0,4570
P18	0,0000	0,0000	0,0003	0,0018	0,1659	0,0000	0,4099
P19	0,0000	0,0000	0,0003	0,0018	0,0000	0,0059	0,0895
P20	0,2620	0,0000	0,0000	0,0000	0,0012	0,0009	0,5139
P21	0,2620	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0009	0,5128
P22	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0022	0,0059	0,0900
P23	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0001	0,0147
P24	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0001	0,0562	0,2374
P25	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0483	0,0000	0,2199
P26	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0406	0,0003	0,2024
P27	0,0000	0,0000	0,0075	0,0000	0,0000	0,0003	0,0885

Tablo 10: Negatif İdeal Uzaklıklar Tablosu

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	TOPLAM
P1	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,1866	0,0258	0,4653
P2	0,2620	0,0000	0,0000	0,0041	0,1659	0,0432	0,6894
P3	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,1133	0,0562	0,4167
P4	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,0928	0,0562	0,3914
P5	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,0928	0,0545	0,3892
P6	0,2620	0,0000	0,0000	0,0041	0,0551	0,0562	0,6144
P7	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,0467	0,0432	0,3066
P8	0,2620	0,0000	0,0000	0,0041	0,0313	0,0562	0,5947
P9	0,0000	0,0000	0,0000	0,0041	0,0245	0,0545	0,2884
P10	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0184	0,0562	0,2733
P11	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,1866	0,0545	0,4911
P12	0,0000	0,0000	0,0027	0,0000	0,1866	0,0136	0,4505
P13	0,2620	0,0000	0,0027	0,0005	0,0829	0,0517	0,6323
P14	0,2620	0,0000	0,0192	0,0005	0,0829	0,0258	0,6248
P15	0,2620	0,0000	0,0147	0,0005	0,0131	0,0562	0,5886
P16	0,2620	0,0000	0,0147	0,0005	0,0245	0,0379	0,5827
P17	0,2620	0,0000	0,0147	0,0005	0,0000	0,0545	0,5759
P18	0,2620	0,0000	0,0147	0,0005	0,0022	0,0545	0,5779
P19	0,2620	0,0000	0,0147	0,0005	0,2067	0,0258	0,7139
P20	0,0000	0,0000	0,0192	0,0041	0,1763	0,0432	0,4929
P21	0,0000	0,0000	0,0192	0,0041	0,1967	0,0432	0,5132
P22	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,1659	0,0258	0,6907
P23	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,1967	0,0517	0,7306
P24	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,1967	0,0000	0,6943
P25	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,0551	0,0562	0,6298
P26	0,2620	0,0000	0,0192	0,0041	0,0640	0,0479	0,6303
P27	0,2620	0,0000	0,0027	0,0041	0,2067	0,0479	0,7235

TOPSIS yöntemine göre sertifika programına kabul edilen personelin sıralaması Tablo 11’de verilmiştir. Bu yöntemde göre C_i^+ değerinde 1’e yakın olan değer en iyi yüksek değerlendirme skoruna sahip olan personeli temsil etmektedir. Bu kapsamda en etkin adaylar içinden en yüksek 0.9802 puan ile yirmi üçüncü sıradaki aday, yirmi yedinci sıradaki aday 0,8910 puan ile ikinci sırada yer almıştır. En düşük puanı ise 0.3052 puan ile onuncu sıradaki aday almıştır. Ancak kontenjan 15 ile sınırlı olduğu için 0,5850 puanla on sekizinci sıradaki aday ile sınırlandırılmıştır.

Tablo 11: TOPSIS Yöntemine Göre Seçilen Personelin Sıralaması

	Si+	Si-	Ci	Sıralama
P1	0,5363	0,4653	0,4646	20
P2	0,1494	0,6894	0,8219	5
P3	0,5433	0,4167	0,4341	22
P4	0,5511	0,3914	0,4153	23
P5	0,5511	0,3892	0,4139	24
P6	0,2599	0,6144	0,7027	11
P7	0,5823	0,3066	0,3450	25
P8	0,3104	0,5947	0,6571	12
P9	0,6083	0,2884	0,3216	26
P10	0,6221	0,2733	0,3052	27
P11	0,5347	0,4911	0,4787	19
P12	0,5373	0,4505	0,4561	21
P13	0,1929	0,6323	0,7663	7
P14	0,1883	0,6248	0,7684	6
P15	0,3433	0,5886	0,6316	14
P16	0,3046	0,5827	0,6567	13
P17	0,4570	0,5759	0,5576	16
P18	0,4099	0,5779	0,5850	15
P19	0,0895	0,7139	0,8886	3
P20	0,5139	0,4929	0,4896	18
P21	0,5128	0,5132	0,5002	17
P22	0,0900	0,6907	0,8847	4
P23	0,0147	0,7306	0,9802	1
P24	0,2374	0,6943	0,7452	9
P25	0,2199	0,6298	0,7413	10
P26	0,2024	0,6303	0,7569	8
P27	0,0885	0,7235	0,8910	2

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde sağlık kurumları nitelikli personel kaynağını etkin ve verimli bir şekilde kullanmak zorundadır. Özellikle personel seçimin ve değerlendirilmesinde karar vericilerin bilimsel yöntemleri kullanarak işe en uygun personel seçimini yapması gerekmektedir. Bu araştırmada, AHP ve TOPSIS çok kriterli karar yöntemlerinin sertifika programına başvuran hemşirelerin seçim sürecinde uygulanabilirliğini araştırılmıştır. Bu amaçla sertifika programına başvuran 27 hemşireden 15 adayın seçiminde ve sıralanmasında AHP ve TOPSIS yöntemlerine göre yapılmıştır. Sağlık hizmeti üretim ve sunum sürecinde çalışanlar tarafından yapılan hatalar, ölüm, sakatlık gibi telafisi mümkün olmayacak sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle hastanelerde personel seçimi kararı oldukça önemlidir. Bu nedenle araştırmada, hemşire sertifikalı eğitim programına seçimini etkileyen kriterler belirlenmiş ve kriterlerden hangisinin hemşire seçiminde daha büyük öneme sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlara göre; yapılan karşılaştırmalara göre K1 diğer kriterlerden çok daha fazla öneme sahip çıkmıştır. En düşük öneme ise K6 kriterinin sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırmadan sonuçlarına göre; adaylar içinden en yüksek yirmi üçüncü sıradaki aday (0.9802) alır iken en düşük puanı ise onuncu (0.3051) sıradaki aday almıştır. Ancak kontenjan on beş kişi ile sınırlı olduğu için puanla hemşire seçimi on sekizinci sıradaki aday (0,5850) ile sınırlandırılmıştır.

Bu araştırma sonucunda elde edilen veriler ışığında, AHP ve TOPSIS yönteminin kullanılması sertifika programına başvuran hemşire adaylarını değerlendirmede oldukça kolaylık sağlayacaktır. Birden fazla aday ve kriterin olduğu karmaşık yapı düşünüldüğünde yanlış değerlendirme yapılmasının önlenmiş olacaktır. Bu nedenle, bu araştırmada çok kriterli karar verme yöntemlerinin sağlık kurumlarında da özellikle personel seçiminde uygulanabilirliğini vurgulamaktadır. Diğer çalışmalardan farklı olarak, sağlık hizmetlerinde kamu hastanelerinde sertifika programına başvuran hemşire seçimine ÇKKV yöntemlerinin ilk kullanıldığı çalışma olmasıdır. Hemşire seçiminde kullanılacak kriterler sayısallaştırılmıştır, kriterlerin önem derecesi belirlenmiş ve böylece adayların seçimi daha kolay ve objektif hale getirilmiş ve zamandan tasarruf sağlanmıştır. Bu araştırma ile karar vericilerin birçok kriter ve alternatifler arasında değerlendirme zorluğunun üstesinden gelinmiştir. Sonuç olarak hemşire seçiminde subjektif kararlardan uzak, geleneksel yöntemlerin dışında daha akılcı ve daha objektif karar verme imkânı sunulmuştur. Ayrıca bu araştırma çok kriterli karar verme yöntemlerinin özellikle hastanelerde yalnızca personel seçim süreçlerinde değil, tüm karar verme süreçlerinde de kullanmaları için önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Adalı, A.A. 2016. "EVAMIX ve TODIM Yöntemleri İle Sağlık Sektöründe Personel Seçimi." *Alphanumeric Journal* 4(2): 69–84.
2. Akın, N.G. 2016. "Personel Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme : Bulanık Topsis Uygulaması Multi-Criteria Approach to Personnel Selection : Fuzzy Topsis Applications Nalan Gülten AKIN." *İşletme Araştırma Dergisi* 8(2): 224–54.
3. Aktaş., R., Doğanay, M. M., Gökmen, Y., Gazibey, Y., Türen, U. 2015. *Sayısal Karar Verme Yöntemleri*. İstanbul: Beta Basım 1.Baskı.
4. Akyüz, Y., Bozdoğan T., Hantekin, E. 2011. "TOPSIS Yöntemiyle Finansal Performansın Değerlendirilmesi ve Bir Uygulama." *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* 13(1): 73–92.
5. Badri, M. A. 1999. "Combining The Analytic Hierarchy Process and Goal Programming for Global Facility Location-Allocation Problem." *International Journal of Production Economics* 62(3): 237–48.
6. Bengül, H. N. 2018. "TOPSIS VE VIKOR Karar Verme Yöntemlerinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Uygulama: Bartın Devlet Hastanesi Örneği." Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Bartın.
7. Çelikkilek, Y. 2018. *Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Açıklamalı ve Karşılaştırmalı Sağlık Bilimleri Uygulamaları İle*. 1. Baskı. ed. M. Özdemir. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
8. Çetin, E. 2013. *Medikal Karar Verme Yöntemleri Sağlık Yönetimi ve Tıpta Matematiksel Uygulama*. İstanbul.
9. Çoşgun, E. 2005. "Teknik Personel Seçiminde Bir Uzman Sistem Modeli." *Mühendislik Bilimleri Dergisi* 11(3): 417–23.
10. Dağ, S., Yıldırım, B. F. 2018. *Operasyonel, Yönetimsel Ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. 3. Baskı. ed. E. Yıldırım, F., Önder. Bursa: Dora Basım.
11. Dağdeviren, M., Akay, D., Kurt, M. 2004. "İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve Uygulaması." *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.* 19(2): 131–38.
12. Dinçer, S. E. 2019. *Çok Kriterli Karar Alma*. Ankara: Gece Akademi.
13. Erigüç, G., Şahinbaş, F., Demirci, Ş., Şantaş, G. 2018. "Sağlık Kurumlarında İnsan Kaynakları Alanında Yapılan Çalışmaların İncelenmesi." *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 18(1): 49–64.
14. Feng, Y. J., Lu, H., Bi, K. 2004. "An AHP/DEA Method for Measurement of the Efficiency of R&D Management Activities in Universities." *International Transactions in Operational Research* 11(2): 181–91.
15. Kazançoğlu, Y. 2008. "Lojistik Yönetim Sürecinde Tedarikçi Seçimi ve Performans Değerlendirmesinin Yöneylem Araştırması Teknikleri İle Gerçekleştirilmesi: AHP ve DEA." Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmış Doktora Tezi), İzmir.
16. Koyuncu, O., Özcan, M. 2014. "Personel Seçimin Sürecinde Analitik Hiyerarşi Süreci Ve TOPSIS Yöntemlerinin Karşılaştırılması: Otomatik Sektöründe Bir Uygulama." *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 32(2): 195–218.

17. Mu, E., Pereyra-Rojas, M. 2018. *Practical Decision Making Using Super Decisions V3*. USA: Spinger.
18. Ömürbek, N., Şimşek, A. 2014. “Analitik Hiyerarşi Süreci Ve Analitik Ağ Süreci Yöntemleri İle Online Alışveriş Site Seçimi.” *Yönetim ve Ekonomi Araştırma Dergisi* 22: 306–27.
19. Orçun, Ç., Eren, B. S. 2017. “TOPSIS Yöntemi İle Finansal Performans Değerlendirmesi: XUTEK Üzerinde Bir Uygulama.” *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (Temmuz): 139–54.
20. Özdemir, M. 2018. “TOPSIS.” In *Operasyonel, Yönetmel Ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*, ed. E. Yıldırım, B. F., Önder. Bursa: Dora Basım 3. Baskı.
21. Özen, E., Yeşildağ, E., Soba, M. 2015. “TOPSIS Performance Evaluation Measures and Relation between Financial Ratios and Stock Returns.” *Journal of Economics, Finance and Accounting* 2(4): 482–482.
22. Özkan, B., Başlıgil, H., Şahin, N. 2011. “Supplier Selection Using Analytic Hierarchy Process: An Application From Turkey.” *Proceedings of the World Congress on Engineering II*: 4–9.
23. Özkan, Ö. 2017. “Personel Seçiminde Karar Verme Yöntemlerinin İncelenmesi : AHP, ELECTRE ve TOPSIS Örneği.” Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
24. Paksoy, S. 2017. *Çok Kriterli Karar Vermede Güncel Yaklaşımlar*. Adana: Karahan Kitabevi.
25. Resmi Gazete. 2010. *Hemşirelik Yönetmeliği Sayı: 27515*.
26. RG. 2014. *Sağlık Bakanlığı Sertifikalı Eğitim Yönetmeliği 4 Şubat 2014 Sayı: 28903*.
27. Saat, M. 2000. “Çok Kriterli Karar Vermede Bir Yaklaşım: Analitik Hiyerarşi Yöntemi.” *Gazi Üniveristesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 2: 149–62.
28. Saaty, T. L. 1990. “Hoe to Make Decision: The Analytical Hierarchy Process.” *European Journal of Operation Research* 48: 9–26.
29. Saaty, T.L. 2001. In 6th ISAHP 2-4 August *Deriving The AHP 1-9 Scale From First Principle*. Berne, Switzerland.
30. SB. 2016. *Sağlık Alanında Sertifikalı Eğitim Standartları Acil Bakım Hemşireliği 23.01.2016 Standart No:36 Revizyon:1*.
31. Sevinç, A., Eren, T. 2019. “KOBİ’ler İçin KOSGEB Destek Modellerinin Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri İle Sıralanması.” *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi* 11(1): 409–25.
32. Soba, M., Akcanlı, F., Erem, I. 2012. “İMKB’ye Kayıtlı Seçilmiş İşletmelere Yönelik Etkinlik Ölçümü ve Performans Değerlendirmesi: Veri Zarflama Analizi ve Topsis Uygulaması.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27: 229–43.
33. Subaşı, H. 2011. “Çok Kriterli Karar Vermede Kullanılan TOPSIS ve AHP Yöntemlerinin Karşılaştırılması ve Bir Uygulama.” Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı,(Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

34. Taş, C., Bedir, N., Eren, T., Alağaç, H.M., Çetin, S. 2018. “AHP-TOPSIS Yöntemleri Entegrasyonu İle Poliklinikleri Değerlendirilmesi: Ankara’da Bir Uygulama.” *Sağlık Yönetimi Dergisi* 2(1): 1–17.
35. Tavana, M., Kennedy, D. T., Joglekar, P. 1996. “A Group Decision Support Framework for Consensus Ranking of Technical Manager Candidates.” 24(5): 523–38.
36. Turan, H., Turan, G. 2016. “Hemşire Seçiminde Analitik Hiyerarşi Metodunun Uygulanması.” *Sağlık Akademisyenleri Dergisi* 3(1): 26–30.
37. Ünal, Ö.F. 2011. “Analitik Hiyerarşi Prosesi Ve Personel Seçim Alanları.” *Akdeniz Üniversitesi Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi* 3(2): 18–38.
38. Vargas, L.G. 1990. “An Overview of the Analytical Hierarchy Process and Its Applications.” *European Journal of Operational Research* 48: 2–4.
39. Wang, Y-M., Elhag, T. M. S. 2006. “Fuzzy TOPSIS Method Based on Alpha Level Sets With An Application to Bridge Risk Assessment.” *Expert Systems with Applications* 31(2): 309–19.
40. Wu, C-R., Lin, C-T., Chen, H-C. 2007. “Optimal Selection of Location for Taiwanese Nursing Home to Ensure a Competitive Advantage by Using the Analytic Hierarchy Process.” *Building and Environment* 42: 1431–44.
41. Wu, C-R., Lin, C-T, Tsai, P-H. 2008. “Financial Service of Wealth Management Banking: Balanced Scorecard Approach.” *Journal of Social Sciences* 4(4): 255–63.
42. Yacan, İ. 2016. “Eğitim Kalitesinin Belirlenmesinde Etkili Olan Faktörlerin Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS Yöntemi İle Değerlendirilmesi.” Pamukkale Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Denizli.
43. Young, K. D., Younos, T., Dymond, R. L., Kibler, D. F., Lee, D. H. 2010. “Application of the Analytic Hierarchy Process for Selecting and Modeling Stormwater Best Management Practices.” *Journal of Contemporary Water Research & Education* 146(1): 50–63.
44. Yurdakul, M., İç, Y. T. 2003. “Türk Otomotiv Firmalarının Performans Ölçümü Analizine Yönelik Topsis Yöntemini Kullanan Bir Örnek Çalışma.” *Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der.* 18(1): 1–18.

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN
TÜRKİYE’NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ:
GRANGER NEDENSELLİK ANALİZİ¹

Dr. Gürkan CUNDA²

Prof. Dr. Selim Adem HATIRLI³

ÖZET

Gelişmekte olan ülkeler, ihracat ürün sepetlerinin dar olması ve ihracat gelirlerinin düşük olması sebebiyle makroekonomik dengelerini sağlamakta güçlük çekmektedir. Bu sorunu aşmak ve ihracat ürün çeşitlendirmesini arttırmak için gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları kendilerine çekmeyi hedeflemektedirler. Çünkü, Doğrudan yabancı yatırımlar; gerekli sermaye birikimi, bilgi ve yönetsel beceri, teknolojik altyapısı gibi üretim için gerekli faktörlerin ev sahibi ülkelere girmesini sağlamaktadır. Bu nedenle çalışmanın amacı Türkiye örneğinde doğrudan yabancı yatırımların ülkenin ihracat ürün çeşitliliğine olan etkisine tespiti amaçlanmıştır. Çalışma data kısıtı nedeniyle 1970-2010 yıllarına kapsamaktadır. Analiz bölümünde VAR analizi ve Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Her iki analiz sonucunda da doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün sepetini etkilemediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İhracat Ürün Çeşitlendirmesi, Var Analizi, Granger Nedensellik Analizi

ABSTRACT

Developing countries have difficulty in maintaining their macroeconomic balance due to the narrow export product baskets and low export revenues. In order to overcome this problem and increase export product diversification, developing countries aim to attract foreign direct investments. Foreign Direct Investments provide capital accumulation, knowledge and managerial skills, technological infrastructures which are required for production to the host countries. Therefore, the aim of this study is to determine the effect of foreign direct investments on the export product diversification in the sample of Turkey. The study covers 1970-2010 due to data constraint. VAR and Granger Causality analysis are employed in the empirical section. As a result of both analyzes, it was found that foreign direct investments did not affect the export product basket.

Keywords: Foreign Direct Investments, Export Product Diversification, Vector Autoregressive Method, Granger Causality Analysis

¹ Bu eser, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında kabul edilen Gürkan CUNDA'nın "DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKİYE’NİN İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNE ETKİSİ" adlı doktora tezinden türetilmiş ve 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden genişletilmiştir.

² gcunda@hotmail.com m

³ Süleyman Demirel Üniversitesi, selimhatirli@sdu.edu.tr

GİRİŞ

1980’li yılların başında serbest piyasa ekonomine geçilmiş ve dünya ortak bir pazar haline gelmeye başlamıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkmasıyla birlikte ülkeler mevcut imkânları doğrultusunda dışa açık bir politika izlenerek, ihracata dayalı büyüme stratejilerini uygulamaya başlamıştır. Bu kararların alınmasındaki temel amaç, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik olarak yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında dirençli bir ekonomik yapıya sahip olmaktır. Ülkeler için ihracat ekonomik anlamda çıkış yolu olmamakla birlikte alternatif ekonomik bir destek konumundadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler, 1980’li yılların başında serbest piyasa ekonomisine geçilmesiyle birlikte imkânlar doğrultusunda sanayi ürünleri üretmeye yönelmiştir. Ancak, bu ülkeler zamanla istenilen üretim performansı yakalayamamıştır. Bunun nedeni olarak, ilgili ülkelerdeki yetersiz sermaye düzeyi gösterilebilir. Bu dönemde, ülkelerin sermaye açıklarının kapatılmasında, doğrudan yabancı yatırımlar en önemli ekonomik araçlardan biri haline gelmiştir. Liberalleşmeyle birlikte gelişmekte olan ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımlar artış göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik faydasının yanında yeni teknolojilerin ülkeye girişi, yeni üretim yöntemlerinin öğrenilmesi, yeni pazarlara ulaşım imkânının ortaya çıkması ve yerli yeni ürünlerin üretilmesi gibi birçok faydasının olduğu görülmektedir. Aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkeler için tasarruf ve döviz açıklarını sübvansese etmesi gibi çok önemli bir misyona sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla tüm bu etkenler göz önüne alındığında, gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırımlar oldukça önemlidir. Türkiye’nin de gelişmekte olan bir ülke olması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımların katkıları düşünüldüğünde politika yapıcıların ülkeye daha fazla yabancı yatırımcı çekmek için gerekli çalışmaları yapması önem arz etmektedir.

1980’li yılların başından itibaren yıldızı parlayan doğrudan yabancı yatırımların, özellikle ihracat çeşitliliği üzerine etkisi giderek artmıştır. Bu durum yapılan literatür çalışmalarına yansımış ve birçok çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğini olumlu etkilediği görülmüştür. İhracat ürün çeşitliliği konusu, gelişmekte olan ülkeler için oldukça önemli bir konudur. Ülkelerin içinde buldukları mevcut şartları doğrultusunda ihracat ürün çeşitliliği farklılık göstermektedir. Genel olarak gelişmekte olan ülkeler daha çok geleneksel ve ilksel ürünlere yoğunlaşırken, gelişmekte olan ülkeler sofistike sanayi ürünlerinde yoğunlaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler, ihracat ürün çeşitliliğiyle birlikte daha farklı ürünler üretmekte ve böylelikle rekabet güçlerini artırarak, ekonomik anlamda yaşanabilecek şok gelişmeler karşısında en az şekilde etkilenmektedir.

Türkiye açısından ülkeye daha fazla doğrudan yabancı yatırımların gelmesi sermaye açığının kapatılması, yeni üretim tekniklerinin, yeni bilgi ve tecrübelerin kazanılması anlamına gelmektedir. Bu durum ülkenin ihracat performansını da etkileyecektir. İhracat artışı ile birlikte ülke ekonomisini canlanacak ve büyümedeki ivme korunacaktır. Ancak, ihracatın sadece hacim bazında artırılması tek başına yeterli olmayacaktır. Bunun yanında ihracat ürün sepetinin çeşitlendirilmesi de gerekmektedir. Çünkü ihracat ürün sepetinin genişlemesi, ekonomik anlamda döviz girdisinin artacağı, bu doğrultuda büyümeyi de pozitif etkileyeceği söylenebilir. Bu doğrultuda Türkiye’nin ürün çeşitliliğini artırması için gerekli tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN NEDENLERİ

Doğrudan yabancı yatırımlarının ülkeler için birçok açıdan faydası mevcuttur. Sermaye artışı, üretim kapasitesinin geliştirilmesi, yeni üretim alanlarının oluşturulması, ihtiyaç duyulan işgücünün istihdam edilmesi, ülkeye döviz girdisi sağlanması, vergi vb. şekilde ekonomik katkı sağlanması, ev sahibi ülkelerdeki iç rekabeti arttırması, ihtiyaç doğrultusunda oluşan kalifiye elemanın yetiştirilmesi, teknolojik imkanların transferi gibi birçok açıdan olumlu etkileri olmaktadır. Yatırımların belirtilen faydaları doğrultusunda özellikle gelişmekte olan ülkeler doğrudan yabancı yatırımları teşvik için politikalar geliştirmektedir. Geliştirilen politikalar gelişmekte olan ülkelerin aksine yatırımcı ülke/firmalar açısından farklı beklentileri barındırmaktadır. Yatırımcı ülke/firmalar minimum maliyet maksimum gelir beklentisi doğrultusunda politika geliştirmektedir. Örneğin, dışa açık politika izleyen ülkeler yatırım için güven vermeyen kredisi düşük olan ülkeleri tercih etmekten kaçınmaktadır. Yatırım için güven veren ülkelere uluslararası yatırımların giderek artması kredi notunun yükselmesini sağlamaktadır. Yatırımcılar kredisi yüksek, güven veren ülkelere yatırımlarını yönlendirmektedir (Narin, 2007: 33-34).

Yatırım için karar aşamasında birçok faktör değerlendirilerek karar alınmaktadır. Birçok etken yatırım kararını etkilemektedir. Bu faktörlerden hangisinin yatırımcılar açısından daha önemli olduğunu kestirmek oldukça güçtür. Gelişen teknoloji, hammadde ihtiyacı, ekonomik maliyelerin düşürülmek istenmesi, verimliliğin artırılması gibi birçok faktörden dolayı yabancı sermaye akışı değişkenlik göstermektedir.

2000 yılında Dünya Bankası'nın 191 çok uluslu şirket üzerinde yaptığı çalışmada, doğrudan yabancı yatırımlarının nedenleri belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Nedenleri

Nedenler	Yüzde(%)
Yeni Piyasaya Girmek	% 55
İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	% 17
Hammaddeye Yakınlık	% 6
İşlem Süresinin Kısaltılması	% 4
Yeni Ürün Hattı Geliştirilmesi	% 4
Yeni Teknoloji Geliştirme	% 2
Verimliliğin İyileştirilmesi	% 2
İşgücüne Yakınlık	% 1
Riskin Azaltılması	% 1
Diğer Faktörler	% 1

Kaynak: World Bank, Foreign Direct Investment Survey 2002.

Dünya Bankası tarafından yapılan çalışmada; ilk sırada yatırımcı ülke/firmaların yatırım yapmak istemelerinin nedeni olarak %55'lik oran ile "yeni piyasalara girmek" yer almıştır. Şirketlerin maliyetleri azaltmak amacıyla yaptığı doğrudan yabancı yatırımların oranı ise %17'lik bir orana sahiptir. Çalışmada dikkat çekilen bir diğer husus, yatırımların ekonomik nedenlere göre ve davranışsal etkenlere bağlı olarak sınıflandırılabilirliğidir.

Bu bölümde ana hatları ile doğrudan yabancı yatırımları etkileyen nedenleri başlıklar halinde incelenecektir.

1.1. Hammaddeye Yakınlık

Gelişmiş ülkeler sahip oldukları avantajları, yeni pazarlara girmek ve ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek için yatırımları gerçekleştirmektedir. Bu yatırımlar daha çok gelişmekte olan ülkelere yapılmaktadır. Gelişmekte olan ev sahibi ülkeler teknolojik yenilikler, teknik iş gücü ve finansman kaynaklarına sahip olabilmek için yatırımları çekme gayreti içerisinde. Gelişmekte olan ülkeler her ne kadar doğal kaynak bakımından zengin olsalar da, kaynaklardan etkin bir şekilde faydalanabilecekleri finansman ve teknolojiye sahip değildirler. Bu bağlamda ev sahibi ülke açısından ise sermaye açığı giderilmekte, üretim için gerekli bilgi ve tecrübeye sahip olunmakta ve yeni teknolojik alt yapıya sahip olunarak yatırımlardan maksimum verim elde etmektedir. Dolayısıyla belirtilen şekilde gerçekleşen yatırımlar her iki tarafın menfaatleri doğrultusunda karlı çıkmaktadır.

1.2. Yeni Pazar Arama

Yatırımcı firma/ülkeler pazar paylarını korumak ve geliştirmek için üretim ve pazarlama stratejileri sürekli aktif tutmak ve küresel ekonomik gelişmeleri takip etmek durumundadır. Ekonomik anlamda makroekonomik dengenin korunması ve daha güçlü bir ekonomik yapıya sahip olabilmek için mevcut pazarlarını geliştirmek içinde stratejik hamleler geliştirmelidir. Küresel ölçekte yatırımlar için diğer ülkeler ile rekabette halinde olduklarından dolayı, yatırımların farklı ülkelere kaymasını engellemek durumundadır. Dolayısıyla etkin rekabet içerisinde olmak için yatırımcı ülke/firmaların mevcut paylarını korumanın yanında yeni pazarlardan pay alması gerekmektedir. Bu nedenle birçok uluslararası firma/ülkeler müşterilerinin farklı pazarlara kaymasını önlemek için o pazarlara yatırım yaparak önemli alıcı ve müşterilerini kaybetmek istemezler. Bu durumu “Müşteriyi İzleme” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin banka, muhasebe, hukuk ve reklam gibi hizmet dallarında faaliyet gösteren yatırımcı firma/ülkeler, büyük müşterilerini kaybetmemek için önemli müşterilerinin açıldığı yeni pazarlara yatırımlar yaparak kendi pazarlarını korumaya çabalamaktadır (Shapiro, 1989: 529).

1.3. Tarife ve Kotalardan Kaçınma

Uluslararası yatırım yapan her firmanın önceliği mevcut ekonomik durumlarını korumak ve yatırımlarla gelirlerini maksimum seviyeye çıkarmaktadır. Yatırımcı firmaların yatırım için karar aşamasında iki seçeneği mevcuttur. Birinci seçenek, yeni pazarlara giriş yapmaktır. İkinci seçenek ise savunmacı bir politika izleyerek mevcut ekonomik durumunu muhafaza etmek için çaba göstermektedir. Küresel gelişmelerden dolayı ülkeler gelişen ekonomik şartlar gereği savunmacı davranışlar gösterebilmektedir.

1.4. Ucuz Yabancı Faktör Kullanımı

Ülkelerin sahip oldukları üretim girdilerinin maliyetleri farklılıklar göstermektedir. Bu duruma ülkelerin sahip olduğu sermaye birikimi neden olmaktadır. Benzer şekilde, yatırım için karar aşamasında emek faktörünün durumu da oldukça etkilidir. Maksimum kar beklentisi ile hareket eden yatırımcı firmalar, yatırıma ev sahipliği yapacak olan ülkelerin sahip olduğu emek ve doğal kaynak durumuna göre hareket etmektedir.

Günümüzde gelişmiş ülkeler emeğin ucuz olduğu Çin, Hindistan, Doğu Avrupa ve Afrika ülkelerine yatırım yapmaları bu duruma örnek olarak verilebilir (Ignatius vd., 1996 : 8).

Gelişmiş ülkelerin temel amacı, doğrudan yabancı yatırımların maliyetlerin daha uygun olduğu geniş piyasalara girerek gelirlerini maksimum seviyeye çıkartmaktır. Gelişmekte olan ülkelerin amacı ise sermaye açığını gidermek, teknolojik yenilikleri ülkeye girmesi ve üretim için gerekli bilgi ve tecrübe sahip olarak kendi üretimlerini yapar duruma gelmektir. Gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik hedefleri tutturabilmenin en uygun metodu doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi görülmektedir. Dolayısıyla daha fazla yatırım çekebilmek için serbest ticaret anlaşmaları yapmaları ve serbest ticaret bölgeleri kurarak yatırımlarda etkinliğini artırılması oldukça önem arz etmektedir. Böylelikle yatırımların artması ile hedeflenen ekonomik gelir ve refah düzeyine ulaşılması mümkün olabileceği gibi işsizlik oranının düşmesine sağlaması mümkündür.

1.5. Yurt İçi Kısıtlamalardan Kurtulma

Bazı ülkeler mevcut ülke şartlarından dolayı yatırımlara kısıtlamalar getirebilmektedir. Kısıtlamalar olumsuz şekilde algılanmasına rağmen bazı sektörlerde uluslararası piyasalara açılma fırsatı sunması mümkün olmaktadır. Bazı bankalar ile bazı endüstrilerde faaliyet gösteren firmalar, yurt içinde maruz kalınan kısıtlamaların etkisi ile uluslararası piyasalara yayılma yoluna gidebilmektedir. Bu duruma örnek olarak yapılan düzenlemeler neticesinde bankaların yurt dışına şube açması gösterilebilir.

Ülkeler genel olarak küresel ekonomik gelişmeler karşısında zaman zaman tedbirler aldığı gibi bazen de çevre koruma standartları için kısıtlamalara gidebilmektedir. Ülkenin doğal yapısının korunması için alınan bu kısıtlama kararları yatırımları olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımı yapan ülkeler daha düşük çevre standardı mevcut ülkelere yönelebilmektedir (Seyidoğlu, 1994:667).

1.6. Ölçek Ekonomilerden Faydalanma

Uluslararası faaliyet gösteren firmalar üretimdeki artıştan kaynaklanan birim başına düşen ortalama maliyetten dolayı ölçek ekonomilerden faydalanıp gelirlerini artırmayı amaçlamaktadırlar. Bazı durumlarda sabit maliyetler değişken maliyetlere göre yüksek olabilmektedir. Bu durumda uluslararası firmalar dengeyi sağlayabilmek için yabancı yatırımlara yönelmektedir. Böylelikle büyük miktarda üretim ve satış yaparak, büyük hacimli satışlar ile ciddi gelirler elde edebilmektedir.

Yoğun miktarda üretim yapan ulusal firmalar, ölçek ekonomilere ulaşmak için farklı pazarlara girmek durumundadır. Ölçek ekonomisinden faydalanmak istenmesinin bir diğer nedeni; ülke içinde üretim yapan ve pazarlayan firmaların yabancı ülkelerdeki gelirlerden yoksun kalmalarıdır. Bu şekilde firmalar ölçek ekonomilerden faydalanamayacağı için ülke içindeki rekabetçi fiyatlar zayıflar ve ekonomik olarak geriler (Shapiro, 1989:526).

2. İHRACAT ÜRÜN ÇEŞİTLENDİRMESİ TANIM VE ÇERÇEVESİ

İhracat ürün çeşitlendirmesi konusu 1950’li yıllar itibari ile literatür çalışmalarında yerini almaya başlamıştır. Özellikle dış ticaret yazınında son dönemlerde sıkça gündeme gelmektedir. Bunun temel sebebi, gelişmekte olan ülkelerde belli ürünler üzerinde uzmanlaşması, yaşanan şok ekonomik gelişmeler neticesinde gelirlerinde ortaya çıkan gerilemedir. Dolayısıyla bu tip ülkelerin ekonomik büyümelerinde dalgalanmalara meydana gelmektedir (Can ve Doğan, 2015: 191-199). İhracat ürün çeşitlendirmesinin gündeme gelmesiyle birlikte küresel anlamda ihracata dayalı büyüme ekonomik anlayışı oldukça yaygınlaşmıştır. Ürün çeşitlendirmesindeki ana hedef, ülkelerin ekonomik daralma başladığı dönemlerde ihracat ürün sepetinin geniş olması sebebiyle farklı piyasalara farklı ürünler pazarlanmasını öngörmektedir. De Pineres ve Ferrantino (1997) tarafından yapılan çalışmada, ülkelerin ekonomik problemlerinin aşılması üzerine kurulan modellerde kalkınma ile çeşitlenme arasında önemli bir ilişkinin olduğuna vurgu yapıldığı belirtilmiştir (De Pineres ve Ferrantino, 1997:375-391). Iwamoto ve Nabeshima (2012) tarafından yapılan çalışmada, sektörlerin yapısal değişikliklere olan ihtiyacına ve ihracat çeşitlendirmesinin önemine vurgu yapılmıştır (Iwamoto ve Nabeshima, 2012). Günümüzde özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülen orta gelir tuzağı olarak adlandırılan, ülkelerin kişi başına düşen gelirlerin artıramamaları veya belirli bir aralıkta sıkışması durumu dış ticaret konusunun önemini bir kat daha arttırmaktadır. Dış ticarete konu olan ihracat ürün çeşitliliği, ülkelerin sahip olduğu ihracat ürün sepetinde meydana gelen değişiklikler olarak bilinmektedir (Gozgor ve Can, 2016a: 21594-21603). İhracat ürün çeşitlendirmesinin gerçekleştirilmesi halinde dış ticaret hacminin artması muhtemeldir. Dış ticaretin gelişmesiyle cari açığın kapatılması haliyle ödemeler dengesine olumlu yansımaları kaçınılmazdır.

Yapılan literatür çalışmalarında, ihracat ürün çeşitlendirmesi ve ihracat ürün yoğunlaşması konularında iktisatçılar tarafından iki farklı görüş ortaya çıkmıştır. Bu farklı görüşlerden birincisi; ülkelerin belirli ürün gruplarında uzmanlaşması gerektiğinin ve uzmanlaşacakları ürün üretimi için ihtiyaç duyulan kaynakların tahsisinde bu ülkelerin daha etkili olduğudur. İkinci görüş ise ülkelerin ihracat ürün sepetlerini çeşitlendirmeleri gerektiği görüşüdür (Apergis vd., 2018: 14106-14116). Yokoyama ve Alemu (2009) tarafından yapılan çalışmada; ihracat ürün çeşitlendirmesinin karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile çelişmediğini ve yeni sektörlerin gelişmesine olumlu katkı yaptığı görülmüştür (Yokoyama,2009: 49-90). Naude (2010) tarafından yapılan çalışmalarında, 1950’li yıllardan itibaren uygulanan yoğunlaşmaya dayalı anlayış yerine ülkelerin ihracat ürünlerini çeşitlendirmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Naude vd., 2010:552-572).

3. ÇALIŞMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ulusal ve uluslararası literatür incelendiğinde; uluslararası literatürde, doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliği üzerine etkisini araştıran çok fazla çalışmanın bulunduğu, ancak Türkiye’yi baz alan herhangi bir çalışmanın mevcut olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda ulusal ve uluslararası literatürde Türkiye örneklem verisi kullanılarak doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini inceleyen herhangi bir yapılması ve bu çalışmanın bu alanda literatürde oluşan boşluğu dolduracağı ve özgün bir çalışma olması beklenmektedir.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM VE MATERYAL

4.1. Materyal

Çalışmada 1970-2010 yıllarına ait yıllık zaman serileri kullanılmıştır. Veri kısıtı nedeniyle çalışma 2010 yılı ile sınırlı tutulmuştur. Çeşitlendirme endeksi ile doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisini test için IMF veri tabanında elde edilecek olan Theil endeks değerleri kullanılmıştır. Bu endeks değerleri 1970-2010 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmada modelin analizinde bir dizi ekonometrik ve istatistikî problemle karşı alınmaması için daha geniş (40 yıllık) bir dönemi kapsayan Theil endeks değerleri tercih edilmiştir. Çünkü tek örneklemlili yapılan zaman serisi analizinde sağlıklı bir gözlem yapılabilmesi için en az 30 gözleme ihtiyaç bulunmaktadır. Bu gibi hususlar nedeniyle 1970-2010 yıllarını içeren dönem tercih edilmiştir.

Çalışmada İhracat ürün çeşitlendirmesinin (THEIL) belirleyicisi olarak sırasıyla doğrudan yabancı sermaye yatırımları (FDI), pazar büyüklüğünü temsilen gayri safi milli hasıla (GDP), küreselleşmeyi temsilen dışa açıklık (OPEN), ülkedeki sermaye birikimini temsilen sabit sermaye yatırımları (FIXED) ve döviz kuru (EXCHANGE) değişkenleri kullanılmıştır. Theil endeksi IMF veri tabanından, FDI değişkeni akım değişken olarak (% GDP) ve dışa açıklık (OPEN) UNCTAD veri tabanından, GDP değişkeni (Sabit 2011 fiyatları) Penn World Table'dan, FIXED değişkeni özel sektöre verilen krediler cinsinden (%GDP) World Bank veri tabanından ve döviz kuru verisi ise Penn World Table'dan temin edilmiştir. THEIL, EXCHANGE ve GDP değişkenleri modele dahil edilmeden önce logoritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. Diğer değişkenler ise (% olduğundan) doğrudan modele dahil edilmişlerdir.

4.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesi üzerine etkisini Türkiye örneklem verisi kullanılarak Vektör Otoregresif (VAR) metodu ile analiz edilmiştir. Kullanılan metod kısa ve uzun dönemde değişkenlerin yapmış oldukları etkileri ve nedenlerini tespit etmede etkili bir yöntemdir. Bu yöntem birbirleri ile bağlantılı zaman serilerinin analizinde ve değişkenlerde ortaya çıkan yersiz şokların analizinde kullanılan etkili ekonometrik yöntemlerden birisidir. Analiz aşamasında birçok parametre değişkeni barındıran denklem sistemlerinin içerdiği sorunların giderebilmek için geliştirilen VAR (Vektör Otoregresif) yöntemi ile belirtilen sorunlar giderilmiştir. VAR yönteminin güçlü bir diğer tarafı ise bağımlı değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele dahil edilmiş olmasıdır. Bu durum gelecek adına sağlıklı tahminler yapılabilme imkanı sağlamaktadır (Kumar, vd., 1995:365).

1970-2010 yıllarına ait zaman serilerinin kullanıldığı çalışmada, ilk olarak modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadıkları eğer değişkenler durağan ise durağanlık düzeyleri birim kök testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra, gecikme uzunlukları çeşitli bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilmiştir. Modelin, durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde yer alıp almadığı tespit edilmiştir.

Analize geçmeden önce, analiz için kullanılacak olan VAR modelinin yapısal olarak bir problem içerip içermediği (otokorelasyon, değişen varyans, çoklu doğrusal bağlantı sorunu ile normal dağılıp dağılmadığı) sırasıyla LM, White ve Normallik testleri ile analiz edilmiştir. Bir sonraki aşamada, çalışmada dikkate alınan değişkenlerin birbirleriyle olan uzun dönemde ilişkisi ve ilişkinin yönü Granger Nedensellik Testi ile analiz edilmiştir.

5. ARAŞTIRMA BULGULARI

5.1. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Uygulanacak olan modelin sağlıklı sonuçlar verebilmesi için değişkenlerin durağan olması gerekmektedir. VAR analizinin yapılması planlanan bir çalışmada, öncelikle durağanlığın tespit edilebilmesi, bunun için de değişkenler birim kök testine tabi tutulmalıdır. Ekonometrik literatürde birçok birim kök testi bulunmaktadır. Bu çalışmada serilerin durağanlığının tespiti için yaygın olarak tercih edilen Phillips-Perron (PP) Birim Kök Testi kullanılmıştır. PP birim kök testinde aşağıdaki denklem kullanılarak analiz edilmektedir (Günaydın, 2004: 172-173):

$$\Delta y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \delta Y_{t-1} + \sum_{i=1}^N \phi \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

2 numaralı denklemde; Δ birinci fark işlemcisini, t herhangi bir zaman trendini, ε_t hata terimini, y_t kullanılan serileri ve N ise hata terimlerinin ardışık bağımlılığını gidermek için bilgi kriteri tarafından belirlenen bağımlı değişkenin gecikme katsayısını ifade etmektedir.

Çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlığın tespitinde kullanılan Phillips ve Perron Birim Kök Testi (PP), otokorelasyonun bilinmeyen şekillerinin varlığını hesaba katmaktadır. Aynı zamanda PP testi hata terimindeki şartlı değişen varyansı (heteroskedasty) da dikkate almaktadır. Ayrıca bu yaklaşım zincirleme olarak parametrik olmayan bir düzeltme kullanılmaktadır. Bu nedenle test istatistiklerinin asimptotik dağılım üzerindeki zincirleme ilişkinin etkisini ortadan kaldırmak için istatistikler olarak dönüştürülmektedir. Yaklaşımında boş hipotez serilerin durağan olmadığını ifade etmektedir. Alternatif hipotez ise serilerin durağan olduğunu göstermektedir. PP birim kök testinde “ t ” değerinin kritik değerden yüksek olması durumunda boş hipotez reddedilmektedir.

Çalışmada yer alan seriler trend içerdiği için birim kök testinin analizinde trend+sabit model tercih edilmiştir. Çalışmada kullanılan zaman serilerinin birim kök içerip içermedikleri PP birim kök testi ile analiz edilmiş ve analiz sonucu elde edilen bulgular ise Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Phillips-Perron Birim Kök Testi Sonuçları

	Düzye**		1. Fark	
	Trendli&Sabitli		Trendli&Sabitli	
	Test İstatistiği	Kritik Değerler	Test İstatistiği	Kritik Değerler
Logtheil	-1.928635	-4.205004 -3.526609 -3.194611	-4.856699*	-4.211868 -3.529758 -3.196411
fdi	-2.371349		-7.074484*	
Loggdp	-2.312807		-5.479969*	
Open	-2.608291		-6.650016*	
Fixed	-2.720795		-5.758173*	
Logexchan	-2.428678		-5.583261*	

* %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı olan serileri ifade etmektedir.

**Bant genişliği Newey-West yaklaşımına göre otomatik olarak seçilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde, bütün serilerin düzeyde durağan I(0) olmadığı, fark işlemi neticesinde I(1) durağan olduğu görülmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi tüm değişkenlerin birinci sıra farklarında, sıfır hipotezi ret edilirken alternatif hipotezi ise kabul edilmektedir.

5.2. Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Bu çalışmada uygun gecikme katsayısının belirlenmesinde; Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterlerinden yararlanılmıştır.

Çalışmada, yıllık verilerin kullanılması ve gözlem sayısının az olması nedeniyle maksimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiş ve Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) kritik değerlerini en küçük yapan gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Analiz sonucunda tespit edilen tahminler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: Çeşitli Bilgi Kriterlerine Göre Uygun Gecikme Uzunlukları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-87.73260	NA	7.28e-05	7.498608	7.791138*	7.579743*
1	-50.05642	54.25369*	6.98e-5*	7.364514*	9.412225	7.932462
2	-26.49826	22.61583	0.000338	8.359861	12.16275	9.414622

*Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde; modele ait uygun gecikme sayısının "1" olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çalışmada kullanılan model VAR(1) ile analiz edilmiştir.

VAR(1) modelinin analizine geçmeden önce modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediği incelenmelidir. AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olup olmadığı analiz edilmelidir. Modelin durağanlığı veya istikrarlı bir yapıya sahip olup olmadığı katsayı matrisinin öz değerlerine bağlı olarak şekillenmektedir. Yapılan test sonucunda elde edilen katsayı matrisinin öz değerlerinin tamamı birim çemberin içerisinde yer alıyor ise sistemin durağan olduğunu ifade edilmektedir. Dolayısıyla modelin durağan bir yapı sergileyip sergilemediğinin anlaşılması için AR karakteristik polinomunun ters köklerinin birim çember içerisinde olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile bu değerlerin "1" den küçük olması gerekmektedir.

VAR (1) modeli için AR karakteristik polinomu ters birim kök testi analiz edilmiş olup elde edilen sonuçlar Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kök Değerleri

Kök	Modül
-0.587604	0.587604
0.457830	0.457830
0.403636	0.403636
0.092749 - 0.383099i	0.394166
0.092749 + 0.383099i	0.394166
0.054065	0.054065

Tablo 4’te de görüldüğü gibi ters kökler birim çember içerisinde yer almaktadır. Ters köklerin 1’den küçük olduğu ve VAR modelinin istikrar koşulunu sağladığı görülmektedir. İstikrar koşulunun sağlandığı VAR Modelinin yapısal olarak herhangi bir problem içerip içermediğinin test edilmesi için çalışmada kullanılan model otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu kontrol edilmiştir.

Otokorelasyon problemi, LM testi ile analiz edilmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5: Otokorelasyon-LM Testi Sonuçları

Gecikme	LM-Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1	27.22595	0.8536

Not: H_0 hipotezi “serilerde otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır” şeklindedir.

Tablo 6’da yer alan LM testi sonuçları incelendiğinde; analiz edilen VAR modeline ait hata teriminin otokorelasyon problemine sahip olmadığı belirlenmiştir.

Hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olup olmadığı White Testi ile incelenmiş ve elde edilen White testi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6: White Değişen Varyans Testi Sonucu

Ki-kare Test İstatistiği	Serbestlik Derecesi	Olasılık
257.7722	252	0.3879

Not: H_0 hipotezi “serilerin sabit varyans ile dağıldığını” ifade etmektedir.

Tablo 6’da yer alan White testi sonuçları incelendiğinde, sıfır hipotezinin kabul edildiği ve VAR(1) modeline ait hata terimlerinin değişen varyans problemine sahip olmadığı, modelin sabit varyansa sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz edilen modelin normal bir dağılım sergileyip sergilemediği ise Jaque Bera Test ile incelenmiş ve elde edilen analiz sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7: Normallik Testi Sonuçları

	Skewness	Kurtosis	Jarque-Bera
Ki-Kare Değeri (Joint)	4.958744	4.256958	9.215702
Olasılık Değeri (Joint)	0.5491	0.6419	0.6844

Tablo 7’de sunulan normal dağılım test sonuçları incelendiğinde; çarpıklık, basıklık ve Jaque Bera test istatistik sonuçlarına göre hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tanımlama istatistik sonuçlarına göre, çalışmada kullanılan VAR(1) modelinin sahip olması gereken istikrar koşullarını sağladığı tespit edilmiş ve VAR modeli üzerinden yapılması planlanan diğer analizlere geçilmiştir.

5.3. Granger Nedensellik Analizi

VAR modeline ait tanımlama istatistikleri analiz edildikten sonra modelde yer alan değişkenlerin kısa dönemde birbirleriyle etkileşim içerisinde olup olmadığı Granger Nedensellik Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Granger Nedensellik Testi’nin analizinde aşağıda yer alan denklemlerden yararlanılmıştır;

$$Y_t = \sum_{i=1}^n \alpha_i X_{t-i} + \sum_{j=1}^n \beta_j Y_{t-j} + u_{1t} \quad (3)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m \lambda_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^n \delta_j Y_{t-j} + u_{2t} \quad (4)$$

3 ve 4 nolu denklemde yer alan u_{1t} ve u_{2t} hata terimlerin aralarında korelasyon problemi olmadığı varsayımı kabul edilmekte olup, analizde yer alan değişkenlere ait Granger Nedensellik Testi analiz sonuçları Tablo 7 de sunulmuştur.

Tablo 7: Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Hipotez	Ki-Kare	Olasılık
DFDI değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.132290	0.1442
DGDP değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.568757	0.1090
DOPEN değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	2.835256	0.0922*
DFIXED değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	0.195923	0.6580
DEXCHANGE değişkeni DTHEIL değişkeninin nedeni değildir.	0.004792	0.9448
DFIXED değişkeni DFDI değişkeninin nedeni değildir.	4.929855	0.0264**
DGDP değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	4.777269	0.0288**
DTHEIL değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	4.515559	0.0336**
DFDI değişkeni DEXCHANGE değişkeninin nedeni değildir.	3.933882	0.0473**

** ve * sırasıyla %5 ve % 10 anlamlılık düzeyinde nedensellik ilişkisinin olduğu göstermektedir.

Granger Nedensellik Analizi sonuçları incelendiğinde; doğrudan yabancı yatırımlardan (FDI) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL), gayri safi milli hasıladan (GDP) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL), sabit sermaye yatırımlarından (FIXED) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) ve döviz kurundan (EXCHANGE) ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Yapılan analiz neticesinde; %10 anlamlılık düzeyinde dışa açıklık (OPEN) değişkeninden ihracat ürün çeşitlendirmesine (THEIL) değişkenine doğru ve %5 anlamlılık düzeyinde ise sabit sermaye yatırımlar (FIXED) değişkeninden doğrudan yabancı yatırımlara (FDI) doğru; gayri safi milli hasıla (GDP) değişkeninden döviz kuruna (EXCHANGE) doğru, ihracat ürün çeşitlendirmesi (THEIL) değişkeninden döviz kuruna (EXCHANGE) doğru ve doğrudan yabancı yatırımlara (FDI) değişkeninden de döviz kuruna (EXCHANGE) doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

SONUÇ

Yapılan VAR analizi neticesinde doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesine çok önemli etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Granger nedensellik yöntemiyle test yöntemi ile yapılan ampirik uygulama neticesinde doğrudan yabancı yatırımlardan ihracat ürün çeşitlendirmesine, gayri safi milli hasıladan ihracat ürün çeşitlendirmesine, sabit sermaye yatırımlarından ihracat ürün çeşitlendirmesine ve döviz kurundan ihracat ürün çeşitlendirmesine doğru anlamlı bir nedensellik ilişkisi tespit edilmemiştir. Bunun yanında %10 anlamlılık düzeyinde dışa açıklık değişkeninden ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkenine doğru; %5 anlamlılık düzeyinde ise sabit sermaye yatırımlar değişkeninden doğrudan yabancı yatırımlar değişkenine doğru; gayri safi milli hasıladan değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru; ihracat ürün çeşitlendirmesi değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru; doğrudan yabancı yatırımlar değişkeninden döviz kuruna değişkenine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Litearatur çalışmaları incelendiğinde, hemen hemen bu alanda yapılan çalışmaların tamamına yakınında doğrudan yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitlendirmesini olumlu etkilediği görülmüştür. Ancak Türkiye örneklem verisi kullanılarak yapılan bu çalışmada ise doğrudan yabancı yatırımların ürün çeşitliliği etkilemediği tespit edilmiştir.

Çalışmada, politika yapıcılarının dikkate alması gereken kayda değer bir sonuç ile karşılaşmıştır. Türkiye'ye gelen yabancı yatırımların ihracat ürün çeşitliliğine etkisinin olmadığını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeni, ülkeye gelen yabancı yatırımların iç piyasa motivasyonu ile gelmiş olmalarından kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Türkiye, nüfusu ve ekonomisi bağlamında tüm yabancı şirketler açısından önemli bir pazar konumundadır. Bu noktadan hareketle gelen yabancı şirketler, ürettikleri ürünleri iç piyasaya yönelik hazırladıkları söylenebilir. Hükümetlerin ihracatı artırıcı politikalar üretmeleri, ihracat ürün çeşitlendirmesini teşvik etmek adına ülkeye gelen yabancı yatırımcıları ihracat odaklı olmaya teşvik etmeleri ve bu bağlamda çeşitli tedbirler almaları büyük önem arz etmektedir. Katma değer yüksek ürünlerin üretilmesi ve ihracatının sağlanabilmesi için üretmeye istekli, nitelikli ucuz işgücü arayan çok uluslu şirketlerin ülkeye yatırım için çekilmesi oldukça önem arz etmektedir. Diğer taraftan beklentilerin karşılanamaması durumunda yatırımların girmesi zorlaşmakta ve ihracat ürün çeşitlendirilmesi kısıtlanarak ihracatı olumsuz etkilemesi söz konusu olmaktadır. Bu durumda özellikle orta gelir tuzağında bulunan Türkiye açısından uzun vadede olumsuz bir tablo ortaya çıkması muhtemeldir. Bu nedenle orta gelir tuzağında en uzun süre kalan üç ülkeden birisi olan Türkiye'nin ihracat ürün çeşitlendirmesine önem vermesi oldukça önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Apergis, N., M. Can, G. Gozgor ve C. K. M. LAU, “Effects of Export Concentration on CO₂ Emissions in Developed Countries: An Empirical Analysis”, *Environmental Science and Pollution Research*, Cilt 25, Sayı 14, s.14106-14116, 2018.

Batmaz, N. ve Tunca, H. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Belirleyicileri Üzerine Bir Eş Bütünleşme Analizi (1992-2003), *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 1, 199-224.

DePineres, S. A. G. ve Ferrantino, M. (1997). Export Diversification and Structural Dynamics in the Growth Process: The Case of Chile, *Journal of Development Economics*, Cilt 52, Sayı 2, 375-391.

Doğan, B. ve Can, M. (2015). İthalat ve İhracat Ürün Çeşitlendirme İlişkisi: Türkiye Örnekleminde Nedensellik Analizi, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 3, 191-199.

Doğruel, A. S. ve Tekce, M. (2011). Trade Liberalization and Export Diversification in Selected MENA Countries, *Topics in Middle Eastern African Economies*, Cilt. 13, 1-24.

Gozgor, G. ve Can, M. (2017). Effects of Export Product Diversification on Quality Upgrading: An Empirical Study, *The Journal of International Trade and Development*, DOI: 10.1080/09638199.2017.1370006.

Günaydın, İ. (2004). Vergi – Harcama Tartışması: Türkiye Örneği, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 163-181.

Iwamoto, M. ve Nabeshima, K. (2012). Can FDI promote Export Diversification and Sophistication of Host Countries? Dynamic Panel System GMM Analysis, *IDE Discussion Paper*, Sayı 347.

Hazine ve Maliye Balanlığı, https://www.hmb.gov.tr/kamu_finansmanistatistikleri (10.11.2018)

Ignautis, J. H. ve R. M. James, “Exploring New Markets: Direct Investment, Contractual Relations and Multinational Enterprise”, *International Economy Review*, Cilt 37, s. 8, 1996.

Kumar, V. vd. (1995). Aggregate and Disaggregate Sector Forecasting Using Consumer Confidence Measures, *International Journal of Forecasting Elsevier*, Cilt 11, sayı 3, 361-377.

Seyidoğlu, H., “Uluslararası İktisat - Teori, Politika ve Uygulama”, *İstanbul*, s. 577- 667, 1994.

Narin, G., “Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Özellikleri ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri”, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.

Shapiro, A.C., “Multinational Financial Management”, 3. Edition, *Allyn and Bason, Inc*, U.S.A., s. 526-529, 1989.

Ticaret Bakanlığı (2017) https://ticaret.gov.tr/data/5b921e6113b87613646656b4/faaliyet_raporu.pdf, Son Erişim (12.06.2018).

Ticaret Bakanlığı (2017), Temel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Son Erişim (20.09.2019)

TCMB, Merkez Bankası İstatistikleri, www.tcmb.gov.tr, Son Erişim (15.08.2018)

TCMB, Merkez Bankası Ödemeler Dengesi İstatistikleri www.tcmb.gov.tr (20.09.2018)

TÜİK, İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=kategorist>, (26.11.2018).

Yokoyana, K. ve Alemu, A. M. (2009). The Impacts of Vertical and Horizontal Export Diversification on Growth: An Empirical Study on Factors Explaining the Gapbetween Sub-Saharan Africa and East Asia's Performances, *Ritsumeikan International Affairs, Cilt 7*, 49-90.

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA ÖRGÜTSEL MUHALEFET VE ÖRGÜTSEL
PROSOSYAL DAVRANIŞLAR ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TESPİT EDİLMESİNE
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA ¹

Mehmet KILINÇ²
Doç. Dr. Vahit YİĞİT³
Yasin DOĞANŞAH⁴

ÖZET

Sağlık çalışanlarının örgütsel prososyal davranışları, hastanelerin belirlemiş olduğu amaç ve hedeflere başarı ile ulaşabilmesinde önemli bir faktördür. Ancak organizasyondaki yönetsel uygulamalar, sağlık plan ve politikaları ile ilgili hayal kırıklığı ve memnuniyetsizlikler sağlık çalışanlarında açık ve gizli muhalefete neden olabilmektedir. Bu araştırmanın amacı, sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeyleri ile örgütsel prososyal davranış düzeylerinin incelenmesi, demografik verilerle ve birbirleriyle olan ilişkisinin araştırılmasıdır. Araştırma evrenini Konya ilinde görev yapan 10.388 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. Araştırmada olasılıklı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve %95 güven düzeyinde 371 kişi örneklem olarak bulunmuştur. Verilerin toplanmasında örgütsel muhalefet ve örgütsel prososyal davranış ölçeği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında 27 Ağustos-10 Eylül 2019 tarihleri arasında uygulanan 379 anket çalışmada kullanılabilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde bağımsız iki örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Gruplar arasında anlamlı farklılık görüldüğünde farkın hangi iki grup arasında olduğunu belirlemek amacıyla Tukey post hoc testinden yararlanılmıştır. Ölçek puanları arasındaki ilişkide pearson korelasyon analizi ve nedensellik etkisini belirlemek amacıyla ise regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre, sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeylerinin orta düzeyin üzerinde (3,05), örgütsel prososyal davranış düzeylerinin ise orta düzeyin altında (2,97) olduğu belirlenmiştir. Örgütsel muhalefet ve örgütsel prososyal davranışların yaş, eğitim düzeyi, görev yılı ve görev ile ilişkili olduğu saptanmıştır. Örgütsel muhalefet ile örgütsel prososyal davranış düzeyi arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre örgütsel muhalefetin, örgütsel prososyal davranışlardaki değişimin yaklaşık %48'ini açıkladığı ($R^2=0,480$) saptanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeyi arttıkça örgütsel prososyal davranış düzeyi azalmaktadır. Çalışanların örgütsel muhalefet düzeyinin düşürülmesi için yapılacak çalışmalar sağlık kurumlarında prososyal davranışların artmasını sağlayacak ve hastanenin amaç ve hedeflerine ulaşmasında katkıda bulunacaktır. Bu nedenle sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeyinin düşürülmesi için sağlık kurumlarının, alınan kararlara çalışanların dahil edilmesi, çalışanlara hastanenin vizyon ve misyonunun benimsetilmesi, yetki devri ve yönetime katılma gibi yönetsel araçlarla personelin güçlendirilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Muhalefet, Örgütsel Prososyal Davranış, Sağlık Çalışanı, Sağlık Kurumları.

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Süleyman Demirel Üniversitesi SBE Sağlık Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi mehmetkilinc_@hotmail.com

³ SDÜ İİBF Sağlık Yönetimi Bölümü, Hastane İşletmeciliği ABD, yigitv@hotmail.com

⁴ Selçuk Üniversitesi FBE Bilgisayar Mühendisliği ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, ydogansah@gmail.com

A RESEARCH ON DETERMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL DISSENT AND ORGANIZATIONAL PROSOCIAL BEHAVIORS IN HEALTH WORKERS

ABSTRACT

Organizational prosocial behavior of healthcare workers is an important factor in the successful achievement of the goals and targets determined by hospitals. However, frustration and dissatisfaction related with managerial practices, health plans and policies in the organization can cause open and hidden dissent among health workers. The aim of this study is to investigate the levels of organizational dissent and organizational prosocial behavior of health workers and to investigate the relationship between demographic data and each other. The population of the research consists of 10,388 health workers working in Konya. In the study, simple random sampling method was used and one of the probable sampling methods was used and 371 people with 95% confidence level were found to be the sample. Organizational dissent and organizational prosocial behavior scale were used to collect data. 379 questionnaires applied between 27 August - 10 September 2019 could be used in the study. Independent samples t test and one way ANOVA were used in the analysis of the research data. When there was a significant difference between the groups, Tukey post hoc test was used to determine which two groups the difference was between. Pearson correlation analysis was used in the relationship between the scale scores and regression analysis was used to determine the causality effect. According to the findings of the research, it was determined that the organizational dissent levels of healthcare workers were above the middle level (3.05) and the organizational prosocial behavior levels were below the middle level (2.97). Organizational dissent and organizational prosocial behaviors were found to be related to age, education level, year of duty and duty. A significant negative correlation was found between organizational dissent and organizational prosocial behavior level. According to the results of the regression analysis, organizational dissent explained about 48% of the change in organizational prosocial behaviors ($R^2 = 0.480$). According to the results, as the organizational dissent level of health workers increases, organizational prosocial behavior level decreases. The efforts to reduce the level of organizational dissent of employees will increase prosocial behaviors in health institutions and contribute to the achievement of the hospital's goals and objectives. For this reason, in order to reduce the level of organizational dissent of health workers, it is recommended that involving employees in decisions taken, adopting the vision and mission of the hospital to employees and empowerment of personnel through administrative tools such as delegation of authority and participation in management.

Keywords: Organizational Dissent, Organizational Prosocial Behavior, Health Workers, Health Institutions.

1. GİRİŞ

Özellikle hizmet sektöründe, organizasyon çıktısına duyulan memnuniyete doğrudan etki eden çalışanların, örgütsel prososyal davranışları, organizasyonun başarıya ulaşabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örgütsel prososyal davranışların temelinde genel olarak organizasyona faydalı olmak düşüncesi yatmaktadır. Örgütsel muhalefet kavramı ise organizasyondaki yönetsel uygulamalar ve politikalarla ilgili çalışanların karşıt fikirlerini içermektedir. Çalışanların organizasyon içerisindeki muhalefet davranışları onların yönetsel bazı hoşnutsuzluklarını dile getirebilmeleri ile ilişkilidir. Organizasyon yönetiminin çalışanların muhalefet davranışlarına vereceği tepki, onların bu davranışı açık ya da gizli olarak sergilemelerine neden olmaktadır. Muhalefetin artmasının ya da azalmasının, çalışanların örgüte karşı gösterdikleri davranışlar üzerindeki etkisi, organizasyon yönetimlerinin örgütsel muhalefet davranışlarına olan yaklaşımlarına etki edecektir.

Bireylerin sağlığıyla ilgilenen, onların hayatta kalabilmeleri ve kaliteli bir yaşama sürdürebilmeleri için emek sarf eden sağlık çalışanlarının örgüte maksimum katkıyı sağlayabilmeleri toplumsal açıdan da önem taşımaktadır. Bu bakımdan literatürde kısıtlı çalışma olan örgütsel prososyal davranışların ve örgütsel muhalefetin sağlık çalışanlarındaki düzeyinin incelenmesi, demografik verilerle ve birbirleriyle olan ilişkisinin araştırılması hem literatüre hem de sağlık sektörüne katkı sağlayacaktır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “bir tutuma, bir görüşe, bir davranışa karşı olma durumu, aykırılık” olarak tanımlanan muhalefet kelimesi (<https://sozluk.gov.tr>, 11 Eylül 2019), siyaset bilimiyle özdeşleştirilse de günümüzde başta örgütsel davranış ve yönetim bilimleri olmak üzere birçok disiplin tarafından daha yakından incelenmeye başlanmıştır. Örgütsel davranış açısından bakıldığında, örgütsel muhalefet kavramı Kassing (1997: 311) tarafından örgüt üyelerinin örgütsel yönetimle ilgili aykırı görüşlerini ve uyuşmazlıklarını ifade etmeleri olarak tanımlanmaktadır.

Muhalefet davranışı genel olarak görüş ayrılığı ve görüş ayrılığının dile getirilmesi şeklinde iki farklı bileşenden oluşmaktadır (Özdemir, 2010: 34). Örgütsel muhalefet davranışı birçok nedenden kaynaklanabilmektedir. En önemli nedenler yöneticiler tarafından verilen kötü kararlar ve örgüt üyeleri arasındaki adaletsiz ayrıcalıklardır (Redding, 1985: 246; Hegstrom, 1991: 141). Günümüzde örgütsel muhalefet birçok organizasyon tarafından istenmeyen bir davranış olarak görülmektedir. Muhalefet davranışlarının içerisinde bulunan ve anlaşmazlıkları belirten çalışan görüşleri yönetimler tarafından istenmeyen, yönetim otoritesini sorgulayan gereksiz davranışlar olarak kabul edilebilmektedir. Bazı organizasyonlar muhalif görüş ve davranışlarından dolayı çalışanlarını cezalandırmakta, onları tehdit olarak görmekte ve kariyerlerini etkileyecek yaptırımlarda bulunmaktadırlar. Bu durum zaman zaman çalışanların korkmasına ve sessiz kalmalarına neden olmaktadır (Beldek, 2015: 35).

Örgütsel muhalefet kavramı Bağımsız Düşünme Kuramı, Örtük Kontrol Kuramı ve Ayrılma-Dile Getirme-Sadakat Kuramı olmak üzere üç farklı kuram ile ilişkilendirilmektedir. Bağımsız Düşünme Kuramı, örgüt içerisindeki muhalefet davranışlarının, çalışanlar ve örgüt üzerindeki etkisini açıklamaya çalışmaktadır. Bu kuram çalışanların düşüncelerini ve duygularını serbest olarak ifade etmek istedikleri üzerine dayanmaktadır. Örtük Kontrol Kuramı muhalif davranış gösterme nedenleri üzerinde durmakta ve örgütsel özdeşleşmeye karşı çalışanların direnç göstererek örgütsel edimlerde kendi karar alma biçimini kullanmaya istekli olduğunu ileri sürmektedir. Ayrılma-Dile Getirme-Sadakat Kuramına göre ise örgütte doyumsuzluk yaşayan çalışanlar aldırılmama, dile getirme, ayrılma ve sadakat olmak üzere dört farklı davranış ortaya koymaktadırlar (Doğanay, 2018: 112-115).

Örgütsel muhalefet açık ve gizli muhalefet davranışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Açık muhalefet, örgüt çalışanlarının muhalif görüşlerini açık bir şekilde ve direkt olarak yöneticilerine ilettikleri muhalefet davranışı iken, gizli muhalefet ise örgüt çalışanlarının karşıt görüşlerini örgütteki işleyiş açısından etkisi olmayan diğer örgüt çalışanlarıyla paylaşmaları davranışdır (Kassing, 1998: 326; Kassing, 2002: 188).

Örgütsel prososyal davranış, bir örgüt çalışanının örgütte etkileşim içerisinde olduğu birim veya kişilere dönük, örgütün, bir grubun ya da kişinin refahına katkı sağlamak ve diğerlerine faydalı olmak düşüncesidir (Brief ve Motowidlo, 1986: 710-712). Bolino ve Grant'a göre (2016: 599-630) prososyal davranışlar bilgi paylaşımı, aşırı iş yüküne bağlı performans farklarının minimuma indirilmesi, problem çözme yeteneğini artırma ve iletişim kalitesini geliştirme gibi faydalarla grupların ve örgütün verimliliğine katkıda bulunur.

Prososyal davranışlar, rol içi ve rol dışı davranışları içermektedir. Rol içi davranışlar çalışanın örgütteki rolünün bir gereği olarak ortaya koyduğu davranışlar, rol dışı davranışlar gönüllülüğe dayanan ve görev tanımlarında bulunmayan başkalarına fayda sağlayacak davranışları kapsamaktadır. Prososyal davranışlar en az seviyede kişisel çıkar düşünülerek yapılan davranışlardır (İpek ve Özbilgin, 2015: 131). Örgütsel adalet algısı prososyal davranışların sergilenmesine temel oluşturan kavramlardan birisidir. Performanslarının karşılığını alamayan çalışanların olumsuz örgütsel adalet algısı nedeniyle örgüte karşı ilgisiz olması ve prososyal davranış gibi gönüllü davranışlarla ilgilenme güdüsünün azalması söz konusudur (Demirel ve Dinçer, 2011: 29-48).

2. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırma sağlık çalışanlarında üstün niteliklilik algısı ve örgütsel muhalefet ile ilgili var olan durumu belirlemesi açısından uygulamalı ve betimsel, değişkenlerin arasındaki ilişkiyi incelemesi bakımından ilişkisel bir çalışma niteliğindedir. Araştırma evreni Konya ilinde görev yapan 10388 sağlık çalışanı oluşturmaktadır. 10388 kişinin bulunduğu evrenden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle ulaşılması gereken örneklem sayısı aşağıda yer alan formül (İslamoğlu, 2009: 171) yardımıyla hesaplanarak %95 güven düzeyinde 371 olarak tespit edilmiştir.

$$n = \frac{Z^2 PQ}{E^2 + \frac{Z^2 PQ}{N}} = \frac{1,96^2 * 0,5 * 0,5}{0,05^2 + \frac{1,96^2 * 0,5 * 0,5}{10388}} = 371$$

Araştırma verileri anket yöntemi ile toplanmıştır. Belirlenen örneklem miktarını sağlamak amacıyla toplam 400 anket araştırmacılar tarafından 30 Eylül-21 Ekim 2019 tarihleri arasında sağlık çalışanlarına basit tesadüfi örneklem yöntemi ile dağıtılmış ve 384 anketin geri dönüşü olmuştur. Ancak 5 anket yanlış veya eksik doldurulduğundan 379 anket çalışmada kullanılabilmiştir. Anketlerin %96'unda geri dönüş sağlanmıştır.

Anket üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların demografik verilerini saptamaya dönük sorular bulunmaktadır. İkinci bölümde çalışanların üstün niteliklilik algılarını belirlemeye, üçüncü bölümde ise çalışanların örgütsel muhalefet düzeylerini belirlemeye yönelik ölçekler yer almaktadır.

Örgütsel muhalefet düzeyini ölçmek amacıyla Kassing (2000) tarafından geliştirilen ve Korucuoğlu (2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgütsel Muhalefet Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 18 madde ve 2 alt boyuttan (Açık Muhalefet-Gizli Muhalefet) oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik, güvenirlik çalışmasında Açık Muhalefet alt boyutunun Cronbach's Alpha katsayısı 0,79, Gizli Muhalefet alt boyutunun Cronbach's Alpha katsayısı

0,76, genel Örgütsel Muhalefet Ölçeğinin Cronbach's Alpha katsayısı ise 0,86 olarak bulunmuştur (Korucuoğlu, 2016: 62). Bu çalışmada ise ölçeğin Açık Muhalefet ve Gizli Muhalefet alt boyutları ile Örgütsel Muhalefet Ölçeği Cronbach's Alpha katsayıları sırasıyla 0,842, 0,925 ve 0,874 olarak hesaplanmıştır. Ölçek ifadelerine beş dereceli Likert tipi derecelendirme uygulanmıştır. Toplam 7 madde olumsuz maddelerdir ve ters puanlandırılarak analiz edilmiştir.

Örgütsel prososyal davranış düzeyini ölçmek amacıyla ise McNeely ve Meglino (1994) tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlanması, güvenilirlik ve geçerlilik analizi Bozkurt (2017) tarafından gerçekleştirilen Örgütsel Prososyal Davranış Ölçeği kullanılmıştır. Ölçekte rol içi prososyal davranışlar için 6 soru, rol ötesi prososyal davranışlar için 6 soru olmak üzere toplam 12 ifade bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmasında Cronbach's Alpha katsayıları, Rol İçi Prososyal Davranış alt boyutu için 0,794; Rol Ötesi Prososyal Davranış alt boyutu için ise 0,844 olarak belirlenmiştir (Bozkurt, 2017: 55). Bu çalışmada ise ölçeğin Rol İçi Prososyal Davranış ve Rol Ötesi Prososyal Davranış alt boyutları ile Örgütsel Prososyal Davranış Ölçeği Cronbach's Alpha katsayıları sırasıyla 0,877, 0,792 ve 0,906 olarak hesaplanmıştır. Ölçek beş dereceli Likert ölçeğidir. 7 madde olumsuz maddelerdir ve ters puanlandırılarak analiz edilmiştir.

Verilerin normal dağılıma uygunluğu Çarpıklık (Skewness) katsayısı ve Kolmogrov-Smirnov testiyle incelenmiştir. Büyüköztürk (2011: 40)'e göre "Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılım özelliğinde kullanılan çarpıklık katsayısının (Skewness) ± 1 sınırları içinde kalması puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlanabilir". Yapılan normallik kontrolünde ölçek puanlarının normal dağılımda olduğu belirlenmiştir. Ölçek puanlarının eğitim durumu, yaş, görev ve görev yılı değişkenlerine göre karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (one way ANOVA) testi; cinsiyet ve medeni durum değişkenlerine göre karşılaştırılmasında ise bağımsız iki örneklem t testi (independent samples t test) uygulanmıştır. ANOVA testine göre anlamlı farklılık görülen gruplarda farkın hangi gruplar arasında olduğunu tespit etmek için Tukey post hoc testinden faydalanılmıştır. Ölçek puanları arasındaki ilişkide pearson korelasyon analizi ve nedensellik etkisini belirlemek amacıyla ise regresyon analizi kullanılmıştır. Anlamlılık düzeyi uygulanan analizlerde 0,05 ($p < 0,05$) olarak belirlenmiştir. Örneklem dağılımı evren ile karşılaştırılmış ve benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında katılımcıların demografik (cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim durumu) ve diğer bireysel özelliklerine (hastanede çalışma yılı, kurumdaki görevi) ilişkin bilgiler Tablo 1'de detaylı olarak verilmiştir.

Tablo 1'den de görüldüğü üzere, katılımcıların %57'si (n=216) kadın, %30,3'i (n=115) 26-35 yaş aralığında, %67,5'i (n=256) evli ve %45,9'u (n=174) lisans mezunudur. Ayrıca katılımcıların %32,5'inin (n=123) 6-10 yıldır kurumda çalıştığı ve %41,4'ünün (n=157) Hemşire-Ebe olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Demografik / Bireysel Bulgular		Sayı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	216	57,0
	Erkek	163	43,0
	Toplam	379	100,0
Yaş	18-25	68	17,9
	26-35	115	30,3
	36-45	107	28,2
	46 ve üzeri	89	23,5
	Toplam	379	100,0
Medeni Durum	Evli	256	67,5
	Bekar	123	32,5
	Toplam	379	100,0
Eğitim Düzeyi	Lise	69	18,2
	Önlisans	71	18,7
	Lisans	174	45,9
	Lisansüstü	65	17,2
	Toplam	379	100,0
Kurumda Çalışma Süresi	1 yıldan az	26	6,9
	1-5 yıl	49	12,9
	6-10 yıl	123	32,5
	11-15 yıl	104	27,4
	16 yıl ve üzeri	77	20,3
	Toplam	379	100,0
Kurumdaki Görev	Hekim	51	13,5
	Hemşire-Ebe	157	41,4
	Sağlık Lisansiyeri*	45	11,9
	Teknisyen/Tekniker**	61	16,1
	Tıbbi Sekreter	65	17,2
	Toplam	379	100,0

* Psikolog, Fizyoterapist, Diyetisyen, Sosyal Hizmet Uzmanı

** Röntgen, Anestezi, Acil Tıp ve Laboratuvar Teknisyen/Teknikerleri

Çalışanların açık muhalefet puanları (2,45) orta düzeyin altındayken, gizli muhalefet puanları (3,64) orta düzeyin oldukça üzerindedir. Örgütsel muhalefet puanları (3,05) ise orta düzeyde bulunmuştur (Tablo 2).

Tablo 2: Örgütsel Muhalefet Ölçeği Betimsel İstatistikleri

Ölçek ve Alt Boyutları	İfade Sayısı	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS	Cronbach Alpha	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Açık Muhalefet	9	1,56	4,33	2,45	0,68	0,842	1,474	1,067
Gizli Muhalefet	9	1,56	5,00	3,64	0,85	0,925	-0,691	-0,701
Örgütsel Muhalefet Toplam	18	1,83	4,44	3,05	0,59	0,874	-0,036	-0,458

Çalışanların örgütsel muhalefet puanlarının cinsiyete ve medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$). Buna göre cinsiyetin ve medeni durumun örgütsel muhalefet üzerinde belirleyici olmadığı şeklinde değerlendirme yapılabilir (Tablo 3).

Tablo 3: Örgütsel Muhalefet Puanlarının Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre t Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet/ Medeni Durum	n	$\bar{X}$	SS	t	P
Örgütsel Muhalefet	Kadın	216	3,00	0,63	-1,602	0,110
	Erkek	163	3,10	0,54		
	Evli	256	3,08	0,66	1,731	0,084
	Bekar	123	2,98	0,42		

Çalışanların açık muhalefet ($F=11,407$; $p<0,05$), gizli muhalefet ($F=24,595$; $p<0,05$) ve örgütsel muhalefet ($F=21,384$; $p<0,05$) puanlarının yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre 26-35 yaş ve 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların açık muhalefet puanları, 18-25 yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. 36-45 yaş arasındaki çalışanların açık muhalefet puanları ise 18-25 yaş, 26-35 yaş ve 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 4).

Tablo 4: Örgütsel Muhalefet Puanlarının Yaş Gruplarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Açık Muhalefet	A- 18-25	68	2,13	0,22	11,407	0,0003	B, D>A C>A, B, D
	B- 26-35	115	2,42	0,36			
	C- 36-45	107	2,72	0,89			
	D- 46 ve üzeri	89	2,42	0,80			
Gizli Muhalefet	A- 18-25	68	3,55	0,63	24,595	0,0001	A, C>D B>A, D
	B- 26-35	115	3,94	0,53			
	C- 36-45	107	3,86	1,04			
	D- 46 ve üzeri	89	3,06	0,81			
Örgütsel Muhalefet Toplam	A- 18-25	68	2,84	0,29	21,384	0,0008	B, C>A, D
	B- 26-35	115	3,18	0,30			
	C- 36-45	107	3,29	0,67			
	D- 46 ve üzeri	89	2,74	0,76			

18-25 yaş ve 36-45 yaş arasındaki çalışanların gizli muhalefet puanları, 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. 26-35 yaş arasındaki çalışanların gizli muhalefet puanları ise 18-25 yaş ve 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. 26-35 yaş ve 36-45 yaş arasındaki çalışanların örgütsel muhalefet puanları, 18-25 yaş ve 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 4).

Çalışanların açık muhalefet ($F=24,781$; $p<0,05$), gizli muhalefet ($F=237,040$; $p<0,05$) ve örgütsel muhalefet ($F=161,183$; $p<0,05$) puanlarının eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre ön lisans ve lisans mezunlarının açık muhalefet puanları, lise mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Lisansüstü mezunların açık muhalefet puanları ise lise, ön lisans ve lisans mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 5).

Ön lisans mezunlarının gizli muhalefet puanları, lise mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Lisans ve lisansüstü mezunların gizli muhalefet puanları ise lise ve ön lisans mezunların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ön lisans mezunlarının örgütsel muhalefet puanları, lise mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Lisans mezunlarının örgütsel muhalefet puanları lise ve ön lisans mezunların puanlarından, lisansüstü mezunların ise lise, ön lisans ve lisans mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 5).

Tablo 5: Örgütsel Muhalefet Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Açık Muhalefet	A- Lise	69	2,07	0,24	24,781	0,000	B, C>A D>A, B, C
	B- Ön Lisans	71	2,47	0,81			
	C- Lisans	17	2,39	0,48			
	D- Lisansüstü	4	2,99	0,93			
Gizli Muhalefet	A- Lise	69	2,37	0,39	237,04	0,000	B >A C, D>A, B
	B- Ön Lisans	71	3,21	0,69			
	C- Lisans	17	4,13	0,36			
	D- Lisansüstü	4	4,16	0,67			
Örgütsel Muhalefet Toplam	A- Lise	69	2,22	0,18	161,18	0,000	B>A C>A, B D>A, B, C
	B- Ön Lisans	71	2,84	0,54			
	C- Lisans	17	3,26	0,24			
	D- Lisansüstü	4	3,57	0,62			

Çalışanların açık muhalefet ($F=12,519$; $p<0,05$), gizli muhalefet ($F=17,221$; $p<0,05$) ve örgütsel muhalefet ($F=16,184$; $p<0,05$) puanlarının görev yılına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre görev yılı 6-10 yıl olan çalışanların açık muhalefet puanları, görev yılı 1 yıldan az, 1-5 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Görev yılı 16 yıl ve üzeri olan çalışanların açık muhalefet puanları ise görev yılı 1 yıldan az olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 6).

Tablo 6: Örgütsel Muhalefet Puanlarının Görev Yılına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Görev Yılı	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Açık Muhalefet	A- 1 yıldan az	26	2,09	0,21	12,519	0,0001	C>A, B, D E>A
	B- 1-5 yıl	49	2,21	0,24			
	C- 6-10 yıl	123	2,74	0,81			
	D- 11-15 yıl	104	2,26	0,29			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	2,51	0,89			
Gizli Muhalefet	A- 1 yıldan az	26	3,13	0,19	17,221	0,0005	B, C, D>A, E
	B- 1-5 yıl	49	3,78	0,64			
	C- 6-10 yıl	123	3,92	0,69			
	D- 11-15 yıl	104	3,79	1,01			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	3,08	0,82			
Örgütsel Muhalefet Toplam	A- 1 yıldan az	26	2,61	0,16	16,184	0,0003	B, D>A C>A, B, D, E
	B- 1-5 yıl	49	2,99	0,26			
	C- 6-10 yıl	123	3,33	0,54			
	D- 11-15 yıl	104	3,02	0,51			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	2,80	0,78			

Görev yılı 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların gizli muhalefet puanları, görev yılı 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Görev yılı 1-5 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların örgütsel muhalefet puanları, görev yılı 1 yıldan az olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Görev yılı 6-10 yıl olan çalışanların örgütsel muhalefet puanları ise görev yılı 1 yıldan az, 1-5 yıl, 11-15 yıl ve 16 yıl ve üzeri olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 6).

Çalışanların açık muhalefet ($F=72,625$; $p<0,05$), gizli muhalefet ($F=35,785$; $p<0,05$) ve örgütsel muhalefet ($F=79,771$; $p<0,05$) puanlarının göreve göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7: Örgütsel Muhalefet Puanlarının Göreve Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Görev	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Açık Muhalefet	A- Hekim	51	3,15	0,95	72,625	0,0001	A, C>B, D, E E>B, D
	B- Hemşire-Ebe	157	2,09	0,19			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	3,04	0,52			
	D- Sağlık Teknikeri/ Tek*	61	2,03	0,19			
	E- Tıbbi Sekreter	65	2,75	0,71			
Gizli Muhalefet	A- Hekim	51	4,33	0,50	35,785	0,0002	A>B, C, D, E B, E>D C>D, E
	B- Hemşire-Ebe	157	3,73	0,90			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	3,91	0,30			
	D- Sağ. Teknikeri/ Tek**	61	2,76	0,63			
	E- Tıbbi Sekreter	65	3,51	0,73			
Örgütsel Muhalefet Toplam	A- Hekim	51	3,74	0,55	79,771	0,0006	A>B, C, D, E B, E>D C>B, D, E
	B- Hemşire-Ebe	157	2,91	0,46			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	3,48	0,30			
	D- Sağ. Teknikeri/ Tekn.**	61	2,40	0,33			
	E- Tıbbi Sekreter	65	3,13	0,44			

* Psikolog, Fizyoterapist, Diyetisyen, Sosyal Hizmet Uzmanı

** Röntgen, Anestezi, Acil Tıp ve Laboratuvar Teknisyen/Teknikerleri

Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre Hekim ve Sağlık Lisansiyerlerinin açık muhalefet puanları, Hemşire-Ebe, Sağlık Teknikeri/Teknisyeni ve Tıbbi Sekreterlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Tıbbi Sekreterlerin açık muhalefet puanları ise Hemşire-Ebe ve Sağlık Teknikeri/Teknisyeni puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 7).

Sağlık çalışanlarının rol içi (2,92), rol ötesi (2,93) ve örgütsel prososyal davranış düzeylerinin (2,93) birbirlerine yakın düzeyde ve orta seviyenin biraz altında olduğu belirlenmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Prososyal Davranışlar Ölçeği Betimsel İstatistikleri

Ölçek ve Alt Boyutları	İfade Sayısı	Min.	Maks.	$\bar{X}$	SS	Cronbach Alpha	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)
Rol İçi Prososyal Davranışlar	6	1,33	4,83	2,92	0,93	0,877	0,349	-0,993
Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	6	1,67	4,83	2,93	0,78	0,792	0,497	-0,932
Prososyal Davranış Toplam	12	1,67	4,75	2,93	0,81	0,906	0,527	-0,923

Çalışanların örgütsel prososyal davranış puanlarının cinsiyete ve medeni duruma göre anlamlı farklılık göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$).

Buna göre cinsiyetin ve medeni durumun örgütsel prososyal davranış üzerinde belirleyici olmadığı şeklinde değerlendirme yapılabilir (Tablo 9).

Tablo 9: Prososyal Davranış Puanlarının Cinsiyet ve Medeni Duruma Göre t Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Cinsiyet/ Medeni Durum	n	$\bar{X}$	SS	t	P
Prososyal Davranış	Kadın	216	2,94	0,79	0,436	0,663
	Erkek	163	2,90	0,82		
	Evli	256	2,97	0,77	1,81	0,071
	Bekar	123	2,81	0,86		

Çalışanların rol içi ($F=17,602$; $p<0,05$), rol ötesi ($F=29,335$; $p<0,05$) ve örgütsel prososyal davranış ($F=24,642$; $p<0,05$) puanlarının yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların rol içi prososyal davranış puanları 18-25 yaş, 26-35 yaş ve 36-45 yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 10).

46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların rol ötesi prososyal davranış puanları 18-25 yaş, 26-35 yaş ve 36-45 yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. 36-45 yaş arasındaki çalışanların gizli muhalefet puanları ise 26-35 yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. 46 ve üzeri yaş grubundaki çalışanların örgütsel prososyal davranış puanları 18-25 yaş, 26-35 yaş ve 36-45 yaş grubundaki çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 10).

Tablo 10: Prososyal Davranış Puanlarının Yaş Gruplarına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Yaş	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Rol İçi Prososyal Davranışlar	A- 18-25	68	2,71	1,11	17,602	0,0001	D>A, B, C
	B- 26-35	115	2,75	0,43			
	C- 36-45	107	2,74	1,12			
	D- 46 ve üzeri	89	3,51	0,76			
Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	A- 18-25	68	2,80	0,89	29,335	0,0004	D>A, B, C C>B
	B- 26-35	115	2,57	0,52			
	C- 36-45	107	2,90	0,78			
	D- 46 ve üzeri	89	3,50	0,66			
Prososyal Davranış Toplam	A- 18-25	68	2,75	0,99	24,642	0,0001	D>A, B, C
	B- 26-35	115	2,66	0,41			
	C- 36-45	107	2,82	0,88			
	D- 46 ve üzeri	89	3,50	0,67			

Çalışanların rol içi ($F=189,602$; $p<0,05$), rol ötesi ($F=130,886$; $p<0,05$) ve örgütsel prososyal davranış ($F=211,557$; $p<0,05$) puanlarının eğitim düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre lise mezunlarının rol içi prososyal davranış puanları, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ön lisans mezunların rol içi prososyal davranış puanları ise lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 11).

Lise mezunlarının rol ötesi prososyal davranış puanları, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ön lisans mezunların rol ötesi prososyal davranış puanları ise lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Lise mezunlarının örgütsel prososyal davranış puanları, ön lisans, lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Ön lisans mezunların örgütsel prososyal davranış puanları ise lisans ve lisansüstü mezunlarının puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 11).

Tablo 11: Prososyal Davranış Puanlarının Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Eğitim Düzeyi	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Rol İçi Prososyal Davranışlar	A- Lise	69	4,15	0,40	189,602	0,0007	A>B, C, D B>C, D
	B- Ön Lisans	71	3,53	0,86			
	C- Lisans	174	2,38	0,52			
	D- Lisansüstü	65	2,38	0,54			
Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	A- Lise	69	3,97	0,35	130,886	0,0005	A>B, C, D B>C, D
	B- Ön Lisans	71	3,23	0,78			
	C- Lisans	174	2,54	0,48			
	D- Lisansüstü	65	2,51	0,58			
Prososyal Davranış Toplam	A- Lise	69	4,06	0,33	211,557	0,0002	A>B, C, D B>C, D
	B- Ön Lisans	71	3,38	0,75			
	C- Lisans	174	2,46	0,40			
	D- Lisansüstü	65	2,45	0,50			

Çalışanların rol içi (F=26,221; p<0,05), rol ötesi (F=23,852; p<0,05) ve örgütsel prososyal davranış (F=29,301; p<0,05) puanlarının görev yılına göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre görev yılı 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri olan çalışanların rol içi prososyal davranış puanları, görev yılı 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Görev yılı 6-10 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların rol içi prososyal davranış puanları ise görev yılı 1-5 yıl olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 12).

Tablo 12: Prososyal Davranış Puanlarının Görev Yılına Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Görev Yılı	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Rol İçi Prososyal Davranışlar	A- 1 yıldan az	26	3,59	0,56	26,221	0,0003	A, E>B, C, D C, D>B
	B- 1-5 yıl	49	2,20	0,94			
	C- 6-10 yıl	123	2,71	0,70			
	D- 11-15 yıl	104	2,88	0,98			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	3,54	0,78			
Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	A- 1 yıldan az	26	3,53	0,54	23,852	0,0001	A, E>B, C, D C, D>B
	B- 1-5 yıl	49	2,39	0,73			
	C- 6-10 yıl	123	2,75	0,62			
	D- 11-15 yıl	104	2,86	0,79			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	3,43	0,72			
Prososyal Davranış Toplam	A- 1 yıldan az	26	3,56	0,53	29,301	0,0003	A, E>B, C, D C, D>B
	B- 1-5 yıl	49	2,29	0,82			
	C- 6-10 yıl	123	2,73	0,55			
	D- 11-15 yıl	104	2,87	0,84			
	E- 16 yıl ve üzeri	77	3,48	0,70			

Görev yılı 1 yıldan az ve 16 yıl ve üzeri olan çalışanların rol ötesi prososyal davranış puanları, görev yılı 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Görev yılı 6-10 yıl ve 11-15 yıl olan çalışanların rol ötesi prososyal davranış puanları ise görev yılı 1-5 yıl olan çalışanların puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 12).

Çalışanların rol içi (F=44,370; p<0,05), rol ötesi (F=31,851; p<0,05) ve örgütsel prososyal davranış (F=37,886; p<0,05) puanlarının göreve göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Farkın kaynağına ilişkin yapılan Tukey post hoc testi sonuçlarına göre Sağlık Teknikeri/Teknisyeni ve Tıbbi Sekreterlerin rol içi prososyal davranış puanları, Hekim, Hemşire-Ebe ve Sağlık Lisansiyerlerinin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Hemşire-Ebe, Sağlık Lisansiyeri ve Tıbbi Sekreterlerin rol ötesi prososyal davranış puanları Hekimlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sağlık Teknikeri/Teknisyeni rol ötesi prososyal davranış puanları Hekim, Hemşire-Ebe, Sağlık Lisansiyeri ve Tıbbi Sekreter puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Sağlık Teknikeri/Teknisyeni örgütsel prososyal davranış puanları, Hekim, Hemşire-Ebe, Sağlık Lisansiyeri ve Tıbbi Sekreterlerin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir. Tıbbi Sekreterlerin örgütsel prososyal davranış puanları, Hekim, Hemşire-Ebe ve Sağlık Lisansiyerlerinin puanlarından anlamlı düzeyde daha yüksektir (Tablo 13).

Tablo 13: Prososyal Davranış Puanlarının Göreve Göre ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek ve Alt Boyutları	Görev	n	$\bar{X}$	SS	F	p	Anlamlı Fark
Rol İçi Prososyal Davranışlar	A- Hekim	51	2,39	0,56	44,370	0,0001	D, E>A, B, C
	B- Hemşire-Ebe	157	2,62	0,95			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	2,51	0,42			
	D- Sağlık Teknikeri/ Teknisyeni**	61	3,83	0,72			
	E- Tıbbi Sekreter	65	3,48	0,64			
Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	A- Hekim	51	2,42	0,57	31,851	0,0007	B, C, E>A, D>A, B, C, E
	B- Hemşire-Ebe	157	2,77	0,73			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	3,07	0,57			
	D- Sağlık Teknikeri/ Teknisyeni**	61	3,74	0,58			
	E- Tıbbi Sekreter	65	2,83	0,77			
Prososyal Davranış Toplam	A- Hekim	51	3,56	0,51	37,886	0,0001	D>A, B, C, E, E>A, B, C
	B- Hemşire-Ebe	157	2,29	0,81			
	C- Sağlık Lisansiyeri*	45	2,73	0,44			
	D- Sağlık Teknikeri/ Teknisyeni**	61	2,87	0,63			
	E- Tıbbi Sekreter	65	3,48	0,66			

* Psikolog, Fizyoterapist, Diyetisyen, Sosyal Hizmet Uzmanı

** Röntgen, Anestezi, Acil Tıp ve Laboratuvar Teknisyeni/Teknikerleri

Örgütsel muhalefet ile prososyal davranışlar (r= -0,693; p<0,01) arasında negatif yönlü anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Alt boyutlardan rol içi prososyal davranışlar ile örgütsel muhalefet arasında negatif (r= -0,627; p<0,01), rol ötesi prososyal davranışlar ile açık muhalefet (r= -0,169; p<0,01) ve örgütsel muhalefet arasında negatif (r= -0,682; p<0,01), gizli muhalefet ile prososyal davranışlar arasında negatif (r= -0,396; p<0,01) yönlü ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir (Tablo 14).

Tablo 14: Prososyal Davranışlar ile Örgütsel Muhalefet Arasındaki Pearson Korelasyon Sonuçları

BOYUTLAR	1	2	3	4	5	6
1. Rol İçi Prososyal Davranışlar	1					
2. Rol Ötesi Prososyal Davranışlar	0,770**	1				
3. Prososyal Davranışlar Toplam	0,951**	0,930**	1			
4. Açık Muhalefet	-0,002	-0,169**	-0,083	1		
5. Gizli Muhalefet	-0,369	-0,312	-0,396**	0,187**	1	
6. Örgütsel Muhalefet Toplam	-0,627**	-0,682**	-0,693**	0,707**	0,827**	1

*p<0,05   **p<0,01

Regresyon analizi için değişkenler arasında doğrusal ilişkinin varlığı koşulu karşılandığından örgütsel muhalefetin örgütsel prososyal davranışlar üzerindeki nedensellik etkisini belirlemek amacıyla değişkenler arasında basit regresyon analizi yapılmıştır. Bağımsız (örgütsel muhalefet) ve bağımlı (örgütsel prososyal davranışlar) değişkenler arasında kurulan regresyon modelinin uygun olduğu bulgusu elde edilmiştir ($F_{(1; 427)}=347,633$; $p<0,05$). Örgütsel muhalefet, örgütsel prososyal davranışlardaki değişimin yaklaşık %48'ini açıklamaktadır (Tablo 15).

Tablo 15: Örgütsel Muhalefetin Prososyal Davranışlar Üzerindeki Etkisine Ait Basit Regresyon Analizi

Bağımsız Değişken	B	β	t	P
Sabit	5,796		36,961	0,000
Örgütsel Muhalefet	-0,941	-0,693	-18,645	0,000
R=0,693 F=347,633	R²=0,480 p=0,000	$\Delta R^2=0,478$		

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde örgütsel muhalefetin, örgütsel prososyal davranışlar üzerinde negatif yönlü anlamlı etkiye sahip olduğu ($\beta= -0,693$; $t= -18,645$; $p<0,01$) bulgusu elde edilmiştir. Çalışanların örgütsel muhalefet düzeyi yükseldikçe örgütsel prososyal davranışları azalmakta; örgütsel muhalefet düzeyi düştükçe örgütsel prososyal davranışları artmaktadır. Regresyon analizi sonuçlarına göre örgütsel prososyal davranışların örgütsel muhalefet değişkenince yordanmasına ilişkin matematiksel model; Örgütsel Prososyal Davranış = 5,796 - 0,693 * Örgütsel Muhalefet olarak tespit edilmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmada sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet ve prososyal davranışları ile ilgili ifadelerden aldıkları puanlar doğrultusunda, araştırmanın yapıldığı Konya ilinde örgütsel muhalefet ve prososyal davranışların orta düzeyde sergilendiği sonucuna ulaşılmıştır. Çarpıcı olan sonuç sağlık çalışanlarının gizli muhalefet düzeyleri (3,64) ile açık muhalefet düzeyleri (2,45) arasındaki farktır. Bu farka bakılarak sağlık çalışanlarının yönetimlerine karşı açık muhalefet davranışı sergilemekte kendilerini baskı altında hissettikleri söylenebilir.

Elde edilen sonuçlara göre sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeyi arttıkça örgütsel prososyal davranış düzeyi azalmaktadır. Çalışanların örgütsel muhalefet düzeyinin düşürülmesi için yapılacak çalışmalar örgütteki prososyal davranışların artmasını sağlayacak ve sağlık kurumlarının başarısına katkıda bulunacaktır.

Ayrıca örgütsel muhalefet ile prososyal davranış düzeylerinin yaş, eğitim düzeyi, görev yılı ve görev ile ilişkili olması örgütlerin, çalışanların bu verilerini göz önünde bulundurarak çalışmalar yapmasını destekleyecektir. İzgüden (2017) tarafından yapılan çalışma sonucuna göre de örgütsel muhalefetin alt boyutlarının bazı demografik değişkenlerle (yaş, eğitim, gelir, görev yılı ve görev) ilişkisi bulunmaktadır.

Örgütsel bağlılık kavramı da prososyal davranışların diğer bir öncülüdür. Ackfeldt ve Wong (2006: 727-745) tarafından örgütsel bağlılığı yüksek olan çalışanların daha iyi iş performansı gösterme, düşük olanların ise iş yerinde bulunmama ve işe geç kalma gibi davranışlarda bulunma eğiliminde olduğu belirtilmektedir. Sağlık kuruluşları amaçlarını örgütsel bağlılığı yüksek olan işgörenler sayesinde gerçekleştirir. Sağlık kuruluşlarında işgörenlerin örgütsel bağlılığını etkileyen temel faktörlerden birisi de, yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışlarıdır. Sağlık hizmetlerinde liderlik davranışlarının örgütsel bağlılığa etkisinin meta analiz yöntemi ile değerlendirilen bir çalışmada liderlik davranışlarının örgütsel bağlılık düzeyine etkisi orta düzeyde ve pozitif yönlü olduğu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir (Yiğit, Güven ve Aloğlu, 2019: 2662). Bu nedenle sağlık kuruluşlarında çalışanların örgütsel bağlılık düzeyi artırılmalıdır.

Örgütsel muhalefet ile örgütsel adalet kavramları da yakın ilişki içerisindedir. Örgüt yönetiminin adil olmadığı algısına sahip olan ve örgüte bağlılığı düşük olan çalışanların daha fazla örgütsel muhalefet davranışında bulunabileceği belirtilmektedir (Doğanay, 2018: 120). Örgütsel prososyal davranışlar ve örgütsel muhalefet ile yakın ilişki içerisinde olan örgütsel adalet ve örgütsel bağlılık, bu iki kavrama etki eden ortak faktörlerdir. Bu bakımdan örgütsel muhalefet davranışında bulunan örgüt üyelerinin daha az örgütsel prososyal davranış gösterecekleri öngörülmektedir. Bu nedenle sağlık kuruluşları iş görenlerin örgütsel adalet ve bağlılık düzeyini artırarak örgütsel muhalefet ve prososyal davranışları en aza indirebilmektedir.

Sağlık kuruluşlarında örgütsel muhalefet ve prososyal davranışlarına iten temel faktörlerden biride iş tatminsizliğidir. Örgütler amaçlarını iş tatmini yüksek çalışanlar sayesinde gerçekleştirir. Sağlık kurumlarında iş tatminini veya tatminsizliği etkileyen temel faktörlerden birisi de, yöneticilerin sergiledikleri liderlik davranışlarıdır (Tengilimoğlu ve Yiğit, 2015:374). Sağlık kuruluşlarında iş tatmin düzeyi düşük çalışanlar örgütsel muhalefet ve örgütsel prososyal davranış sergileyebilmektedirler. Bu nedenle sağlık kuruluşlarında çalışanların iş tatmini artırılmalıdır.

Sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet düzeyinin düşürülmesi için sağlık kurumlarına; çalışanların alınan kararlara dahil edilmesi, örgütün vizyon ve misyonunun onlara benimsetilmesi ve yetki devri ve yönetime katılma gibi araçlarla personelin güçlendirilmesi önerilmektedir. Böylece sağlık çalışanlarının prososyal davranış düzeylerinin arttırılabileceği düşünülmektedir. Ayrıca ilgili literatür çerçevesinde gelecekte yapılacak araştırmalar için örgütsel muhalefet ve prososyal davranış düzeyini araştıran daha fazla çalışmanın farklı il ve hastanelerde yapılması, sağlık meslek gruplarında ayrı ayrı araştırılması ve sağlık çalışanlarının örgütsel muhalefet ve prososyal davranış düzeylerini etkileyen çalışma şartları, örgütsel adalet, stres düzeyi, risk faktörleri, motivasyon, iş doyumunu ve duygusal emek gibi diğer faktörlerle ilişkisinin de incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ackfeldt, A. L., Wong, V. (2006). *The Antecedents of Prosocial Service Behaviours: An Empirical Investigation*. The Service Industries Journal, 26(7), 727-745.
- Beldek, E. G. (2015). *Örgütsel Özdeşleşme Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Muhalefet İlişkisi: Görgül Bir Araştırma*. Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Bolino, M. C., Grant, A. M. (2016). *The Bright Side of Being Prosocial at Work, and The Dark Side, Too: A Review and Agenda for Research On Other-Oriented Motives, Behavior and Impact in Organizations*. Academy of Management Annals, 10(1), 599-670.
- Bozkurt, G. G. (2017). *Çalışanların İş Tatmininin Örgütsel Prososyal Davranışlara Etkisi: Burdur İli Örneği*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Burdur.
- Brief, A. P., Motowidlo, S. J. (1986). *Prosocial Organizational Behaviors*. Academy of Management Review, 11(4), 710-725.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. 14. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirel, Y., Dinçer, E. (2011). *Örgütsel Adalet*. BEDÜK, A. (Ed.). Örgüt Psikolojisi, 29-48. Konya: Atlas Akademi.
- Doğanay, A. (2018). *Lider İletişim Tarzlarının Örgütsel Muhalefete Etkisinde Örgütsel Erdemliliğin Düzenleyici Rolü: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Çalışma*. İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- Hegstrom, T. G. (1991). *Mimetic and Dissent Conditions in Organizational Rhetoric*. Journal of Applied Communication Research, 18, 141-152.
- <https://sozluk.gov.tr/?kelime=muhalefet>, (20.08. 2019).
- İpek, M., Özbilgin, İ. G. (2015). *Prososyal Davranışta Liderlik Tarzının Rolü: Milletvekili-Danışman İlişkisi Üzerine Bir Araştırma*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13, 129-149.
- İslamoğlu, A. H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İzmit: Beta Basım.
- İzgüden, D. (2017). *Hastane Çalışanlarında İletişim Doyumunun Örgütsel Muhalefet Davranışları Üzerine Etkisi*. Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kassing, J. W. (1997). *Articulating, Antagonizing, and Displacing: A Model of Employee Dissent*. Communication Studies, 48, 311-332.
- Kassing, J. W. (1998). *Development and Validation of The Organizational Dissent Scale*. Management Communication Quarterly. 12(2), 183-229.
- Kassing, J. W. (2000). *Investigating The Relationship Between Superior-Subordinate Relationship Quality and Employee Dissent*. Communication Research Reports, 17(1), 58-70.
- Kassing, J. W. (2002). *Speaking Up: Identifying Employees Upward Dissent Strategies*. Management Communication Quarterly. 16(2), 187-209.

- Korucuoğlu, T. (2016). *Örgütsel Güç Oyunları ve Örgütsel Muhalefet Arasındaki İlişki*. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.
- McNeely, B. L., Meglino, B. M. (1994). *The Role of Dispositional and Situational Antecedents in Prosocial Organizational Behavior: An Examination of The Intended Beneficiaries of Prosocial Behavior*. *Journal of Applied Psychology*, 79(6), 836.
- Özdemir, M. (2010). *Ankara İli Kamu Genel Liselerinde Görev Yapan Yönetici ve Öğretmenlerin Örgütsel Muhalefete İlişkin Görüşleri*. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Politikası Anabilim Dalı, Doktora Programı, Ankara.
- Redding, W. C. (1985). *Rocking Boats, Blowing Whistles and Teaching Speech Communication*. *Communication Education*, 34, 245-258.
- Tengilimoğlu D., Yiğit A.(2005). *Hastanelerde Liderlik Davranışlarının Personel İş Doyumuna Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Alan Çalışması*, Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 8 (3): 374-400.
- Yiğit, A., Güven F., Alaoğlu M. (2019). *Sağlık Hizmetlerinde Liderlik Davranışlarının Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Bir Meta-Analiz Çalışması*, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (3):2662 – 2678.

EVALUATING A NEW FUTURE IN LOGISTICS WITH MAGNETIC LEVITATION¹

Armin ARAS²

Doç. Dr. Erkut AKKARTAL³

ABSTRACT

The transportation sector has been generally acknowledged as the most important sector in developing countries. In recent decades, mankind has striven to find a better way for cheap energy and fuel that will not harm motherland and the future of new generations. There are many who support green logistics and there are many who have found the solution in hybrid and electric vehicles. On the other hand, there are people who think outside of the box and search for the best solution. Use of MagLev (Magnetic Levitation) would be a wise and long-term profitable solution for environmental problems. Using Maglev in civil transportation is not a dream anymore, but using it in logistics would be as effective as civil transportation. With its high speed, it would be an amazing surplus for logistics timing. Maglev is being used in Japan as a prototype for the railroad sector and there are some small tech-businesses, which use MagLev to float some small objects like lamps and other decoration stuff. Maglev Trains are trains produced by applying simple magnet applications between train and rail. One of the two magnets, which are suitably placed one after the other, can stand in the air without touching the other with the effect of magnetic repulsion forces. The same principle is that the Maglev train hangs on rails. The aim of this article was to evaluate a transportation future that would allow us to carry products with high speed, subsequently resulting in a massive gain in time. On the other hand, with evaluation of technology on this topic, it will cause less harm to our world compared to petroleum and other fuel types. The article defends that there will be an end for this planet, and hence, we should take prompt action. To slow this inevitable end, we should begin by stopping wasting our air, use less petroleum, stop wasting land and gain huge amounts of time, which would be a surplus. This is not a hundred percent win situation, but we should begin by trying this out. Thinking is half of the path to success.

Keywords: Energy, Transportation, Environment

JEL: N70, L91, N50

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Yeditepe Üniversitesi, arminasgharnia@gmail.com

³ Yeditepe Üniversitesi, akkartal@yeditepe.edu.tr

INTRODUCTION

“Maglev train, also called magnetic levitation train or maglev, a floating vehicle for land transportation that is supported by either electromagnetic attraction or repulsion.” (Britannica). Firstly maglev transportation system is not a different form of railway. It is something much better and much useful for the future. It doesn't hurt mother nature as other transportation systems and there is no way that maglev trains would crash. Maglev has an amazing speed which is almost 600 kilometers per hour. Its science is simple passing magnetic arrays over a conductive loop creates a magnetic field, or force. At a critical velocity the induced magnetic field will be strong enough to create levitation, and the magnetic force may be used to create propulsion. Basically the vehicles ‘surf’ along a track on an air gap, lifted by magnetism and guided by magnetic side panels: they can not fall out of the track. Some were thinking that “maglev is a dead end” but nowadays whole world started to see maglev as an opportunity.

Maglev can be the next biggest opportunity and will create competition between countries. There will be new routes for the Maglev but it's not going to be easy to schedule these routes. Every country will demand to have it passing by through their own lands. On the other hand these routes will create new logistics headquarters, new business areas and a big volume for international trade. These benefits won't be cheap. A big route between Europe and China would cost more than 400 billion dollars. So countries need to abandon their spendings on military, automotive, transportation expenses for sure. “Maglev systems can integrate with existing exchange nodes, but importantly we think that maglev will offer a new hub & spoke concept quickly delivering goods and people at 500km/hr over hundreds or thousands of kilometres, with standard electrified rail passing on the goods over a limited few hundred kilometres and road logistics being involved only for the ‘last kilometer’, where they can use their flexibility effectively. This integration will reduce global pollution by moving long-haul freight from road, sea and air, and even from the less efficient standard rail, onto the very efficient, fast, non-polluting maglev. And of course, more flexible transport modes will open up hinterlands.” (HIGH SPEED MAGLEV LOGISTICS. John B Kidd Aston Business School, Birmingham Marielle Stumm INRETS)

HISTORY OF MAGLEV

In November 1962 *The Engineer* reported on Dr Eric Laithwaite's pioneering development of Maglev transportation technology.

Despite decades of development and a growing worldwide interest in high speed rail, Maglev – a futuristic transportation concept that uses magnets to propel wheel-less trains along track at super high speeds – has had surprisingly little impact on the transportation mainstream.

And with most of the current development in this intriguing field taking place in Japan, Korea and China (home to the 270mph Shanghai Transrapid system) it's often forgotten that the technology was originally developed by British electrical engineer Dr Eric Laithwaite, inventor of the linear induction motor and the so-called “father of Maglev”.

In November 1962 The Engineer reported on one of Laithwaite's early efforts to demonstrate the technology, aboard an experimental rail trolley, at British Railway's Gorton Locomotive works.

In the early 1970s, Laithwaite continued to work on the technology over the following years and discovered a new arrangement of magnets that allowed a single linear motor to produce lift and forward thrust, allowing a Maglev system to be built with a single set of magnets.

This "transverse-flux" system was eventually developed into the first commercial Maglev in the world, which ran on an elevated track between Birmingham Airport and Birmingham International railway station. The system, which began operating in 1984, was closed in 1995 due to reliability problems.

MAGLEV BENEFITS

Maglev is -Eco friendly, it doesn't pollute air with carbon.

Maglev has -High safety, with the power of magnetism, 2 maglev trains can not hit each other and they can not fall out of the track.

Maglev needs -Low maintenance cost, there is only a big cost at the beginning.

Maglev does not make -Noise, it doesn't create noise pollution.

Maglev does – Much higher speed than other transportation systems (except planes),

Maglev -Operates punctually in all weather conditions.

COMPARISON OF MAGLEV WITH TGV AND OTHER SYSTEMS

Table 1: Maglev vs. other systems

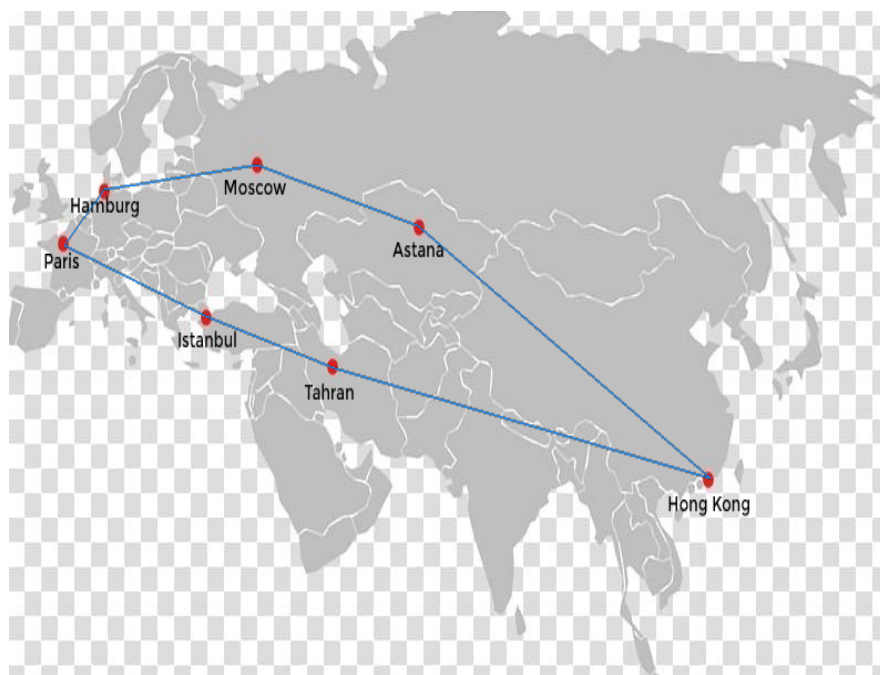
<i>Aspect</i>	<i>Maglev</i>	<i>TGV and other rail</i>
Costs		
Track costs	27 €/km (might reduce due to learning curve). Construction may be less polluting than TGVs.	TGV: 34 €/km – is the current European average. Other rail: ≥10 €/km
Vehicle costs	2.5 €/m per unit (includes magnets, etc)	TGV - 1.5 €/m for passenger units 3.0 €/m for engine units (2 per train)
Operational costs	Very low – no moving parts Maglev is electrically much more efficient than TGV.	Much higher – motors, wheel, track & pantograph wear. TGV more efficient than standard rail systems.
Freight and passenger delivery volumes	Probably 600,000 TEU/day one-way track. Many passengers can also be accommodated. All at ~500 km/hr	TGV for passengers @ 250km/hr Standard rail – for freight & people. 5,000 TEU/day (much slower than TGV)
Operational factors:		
Signalling	Same as for TGV but safer with total separation of track from people, animals and other traffic.	TGV is very safe, but constructed at-grade so more at risk of crashing into objects on track.
Acceleration/ deceleration	LSM motors very strong: very much better than TGV. Faster to top speed, quicker to stop. Can have very close headways	As with all wheeled systems is dependant on friction – and thus needs long headway to allow for stopping. Also slow acceleration.
Pollution aspects	Uses much less electricity than TGV as LSM is more efficient than electric motors. Implicitly much less polluting as less electricity needed.	TGV needs less electricity than standard rail. Electricity has large up-stream pollution costs, yet is clean in use.
Route design:		
Route gradients	Can climb/fall gradients over ± 10% with strong LSM 'motors':	Limited to ≤4% due to wheel skidding
Twists & turns	Units can be banked to ±30° tilt, also passengers are OK with 8°/second roll rate - so can run at very high speed round tight bends in mountainous regions.	Can't be banked much, needs large 'flat' curve radius for high speed – limits route design: tight bends severely reduce speed.
Route planning	Good ability to rise/fall, twist & turn allows maglev to follow open routes minimising need for tunnels	High speed needs track to be straight and 'flat' so many tunnels and bridges are needed.

INTERNATIONAL LOGISTICS ROUTE FOR MAGLEV

I believe that maglev would make a great change in Logistics, its usage is on public transportation but logistics can benefit alot with maglev. Here is a planned route which will increase international trade between Asia and Europe.

Route would start from China and would pass through these countries: Kazakhstan, Russia, Belarussia, Poland, Germany, Netherlands, Belgium, France, Switzerland, Austria, Hungary, Romania, Bulgaria, Turkey, Iran, Afghanistan, Pakistan

FUNDING SOURCES

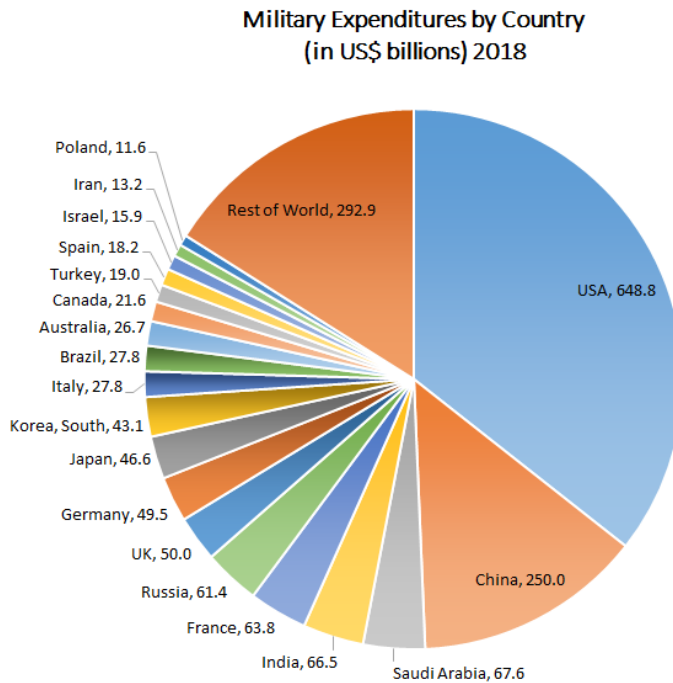
In their research at 2008, John B Kidd Aston (Business School, Birmingham) and Marielle Stumm (INRETS, Arcueil, France) made a calculation. They called this logistics installation of ultrahigh speed maglev logistics backbones from China to Europe as Eurasian Landbridge.

Here is their calculation and the solution to fund it:

“Maglev implementation needs considerable cash injections over time. We note the huge foreign reserves held by some nations. China is one such nation with \$898 billion, and Japan’s reserves are slightly higher (Economist, 2007). Even Central Asian countries are not short of cash (Floerkemeier & Sumlinski, 2008): generally this is true globally (Aizenman, 2007).

These authors say the study of reserve adequacy and optimality provide valuable insights for policymakers and can help guide monetary and reserve policies. “

- They note: Maglev Eurasian route might cost \$400,000,000,000
- The Iraq war may have cost over \$3,000,000,000,000

Source: Stockholm International Peace Research Institute

List by the Stockholm International Peace Research Institute
2019 Fact Sheet (for 2018)^[1]
SIPRI Military Expenditure Database^[3]

Rank ↕	Country ↕	Spending (US\$ Bn.) ↕	% of GDP ↕
	World total	1,822	2.1
-	 NATO	1036.1	2.5
1	 United States of America	649.0	3.2
2	 People's Republic of China ^[a]	250.0	1.9
3	 Saudi Arabia ^{[a][b]}	67.6	8.8
4	 India	66.5	2.4
5	 France	63.8	2.3
6	 Russia	61.4	3.9
7	 United Kingdom	50.0	1.8
8	 Germany	49.5	1.2
9	 Japan	46.6	0.9
10	 South Korea	43.1	2.6
11	 Italy	27.8	1.3
12	 Brazil	27.8	1.5
13	 Australia	26.7	1.9
14	 Canada	21.6	1.3
15	 Turkey	19.0	2.5

CONCLUSION

Maglev is all about a brighter future, and we need to take actions before it is too late.

For our country and for our world, maglev will be a big impact. Due to the high logistics potential Turkey should use its geographical advantage and take a big action on this opportunity. We need to support what is best for future and fight against bad influencers on this purpose. In this case I suggest this sentence «Believe you can and you're halfway there» (T. Roosevelt)

REFERENCES

- <http://msbijs.blogspot.com/2015/12/knowing-working-models-on-magnetic-train.html>
- <https://www.britannica.com/technology/maglev-train>
- <https://www.behance.net/gallery/42286493/DRAKON-High-Speed-Train>
- https://www.researchgate.net/figure/Schematic-diagram-of-the-maglev-train_fig3_323859538
- <http://cdn.intechopen.com/pdfs/34787/InTech-Maglev.pdf>

- https://www.researchgate.net/figure/a-Sketch-map-of-high-speed-maglev-train-b-Arrangement-of-the-long-stator-and-the_fig1_229016843
- <https://user.eng.umd.edu/~austin/enes489p/projects2011a/MaglevTrains-FinalReport.pdf>
- <https://inhabitat.com/japans-maglev-train-breaks-world-speed-record-at-blazing-fast-375-mph/>
- <https://towardsdatascience.com/damage-caused-by-the-syrian-civil-war-what-the-data-say-ebad5796fca8>
- <http://9buz.com/media/george-w-bush-portrait-made-from-faces-of-670-soldiers-who-died-in-the-iraq-war>
- <http://eprints.brighton.ac.uk/11285/1/13th%20Proceedings.pdf#page=475>
- [http://oldschool.com.sg/module/PublicAccess/action/Wrapper/sid/9595afb87c8cf767f034c3ae53e74bae/coll_id/7542/recs_ppg/5/desc/End+Year+Examination+\(%235\):+Section+B/pg_id/1](http://oldschool.com.sg/module/PublicAccess/action/Wrapper/sid/9595afb87c8cf767f034c3ae53e74bae/coll_id/7542/recs_ppg/5/desc/End+Year+Examination+(%235):+Section+B/pg_id/1)

**СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ НА
СЕВЕРНОМ КАВКАЗЕ В XIX – XXI ВЕКАХ: УСЛОВИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И
РАЗВАЛА ИНГУШСКОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА¹**

**SOCIO-ECONOMIC AND POLITICAL PROCESSES IN THE NORTH CAUCASUS IN
THE XIX - XXI CENTURIES: CONDITIONS FOR THE EMERGENCE AND
COLLAPSE OF THE INGUSH STATEHOOD OF THE SOVIET PERIOD**

**Харснев Борис Магомет-Гиреевич²
Kharsiev Boris Magomet-GIREYEVICH,**

АННОТАЦИЯ

В статье исследованы причины создания, а затем ликвидации государственности ингушского народа в советский период развития России.

Волюнтаризм Сталина и его репрессивная политика стали главной причиной ликвидации ингушской автономной области, а затем и депортации ингушского народа 23 февраля 1944 года в Северный Казахстан.

Несмотря на разоблачение культа личности Сталина и принятие Закона «О реабилитации репрессированных народов», земли ингушей до сих пор удерживаются Осетией, а попытки упразднить республику ингушей по сценарию 1934 года, продолжаются. Эти процессы демонстрируют устойчивость тоталитарной политики сталинизма на кавказском направлении.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² заведующий отделом этнологии, ГБУ Ингушский научно-исследовательский, Институт имени Ч.Э. Ахриева,
Candidate of Philosophical Sciences, Head of the department of Ethnology of Ch. Akhriev Ingush Scientific-
Research Institute of Humanities, Republic of Ingushetia, Harsievfilial@mail.ru

ABSTRACT

The article investigates the reasons for the creation and liquidation of the state of the Ingush people in the Soviet period of Russia's development.

Stalin's voluntarism and his repressive policies were the main reason for the elimination of the Ingush Autonomous Region, and then deportation of the Ingush people, February 23, 1944 in northern Kazakhstan.

Despite the exposure of Stalin's personality cult, and the adoption of the law "About rehabilitation of repressed peoples" Ingush do not return the land taken from them for the benefit of Ossetia, as well as continue efforts to close the Ingush Republic, as it was in 1934. These processes demonstrate the stability of the totalitarian Stalinist policy towards the Caucasus.

Ключевые Слова: земельный вопрос, с понятием революции связывались важнейшие идеалы русского крестьянства (прежде всего, **земля и воля**), ключевым понятием советской идеологии становится **диктатура пролетариата**, пропагандистский большевистский интернационализм, репрессивная политика Сталина, политика и «территориальный вопрос», интернациональная автономия горцев Кавказа, концепция социалистического модернизма, изощренный антагонизм сталинской национальной политики.

Keywords: the land issue, the concept of revolution associated key ideals of the Russian peasantry (especially land and freedom.), key concept of the Soviet ideology becomes a dictatorship of the proletariat, propaganda, Bolshevik internationalism, repressive policy of Stalin, Politics and the "territorial issue", International Authority of the mountaineers of the Caucasus concept of socialist modernism, sophisticated antagonize of Stalin's national policy.

ВСТУПЛЕНИЕ

4 июня 2019 года исполнилось 27 лет со дня принятия Закона «Об образовании Ингушской Республики в составе Российской Федерации».

Подобные даты, как эта, предыдущие и последующие события, связанные с ними, поучительны и замечательны.

Сегодня уже никого не надо убеждать в том, что осмысление политической культуры и объективного подхода к исторической действительности, на основе признания закономерностей развития общества и государства, является неременным условием для жизнестойкости любой нации.

Создание национального государства под эгидой России, в котором нашли бы воплощение представления о самоопределении, территориальной целостности и защиты прав и свобод для народа, являлось целью национальных движений ингушей. Ингушей, которые правдой и верой служили российскому государству со дня «Единении с Россией» (1770 г.).

История планомерного развала автономии народов Северного Кавказа, а также ингушской государственности в советские времена напрямую связана с интересами политических сил, стоящих на устаревшей позиции политического антагонизма в кавказском правлении.

Земельный вопрос на Северном Кавказе давно переплетен с национальным вопросом, так как именно земли становились всегда объектом спекуляции для власти в Кавказском управлении, еще со времен Российской Империи.

В годы Октябрьской революции 1917 – 1918 гг., земельный вопрос, декларированный большевиками в пользу трудового народа, сыграл решающую роль для поддержки поработенными народами Советской власти на территории Российской Империи. В Декрете о земле большевики умело использовали крестьянские указы об уравнительном землепользовании, собранные партией кадетов.

В Декрета говорилось: «Вся земля: государственная, удельная, кабинетская, монастырская, церковная, посессионная, майоратная, частновладельческая, общественная и крестьянская и т.д., отчуждается безвозмездно, обращается во всенародное достояние и переходит в пользование всех трудящихся на ней» [1].

Ленин прекрасно понимал, что с понятием революции связывались важнейшие идеалы русского крестьянства (прежде всего, **земля и воля**).

Распустив Учредительное собрание, большевики получили полную власть над основным богатством страны – землей.

В сложившейся революционной обстановке энергию масс необходимо было направить в нужное русло. Только развязав революционную борьбу, а по существу гражданскую войну, большевики могли закрепиться у власти, мобилизовав угнетенные классы населения против существовавшего строя, обещая счастливую жизнь: землю крестьянам, фабрики и заводы рабочим, свободу угнетенным народам.

Чтобы урегулировать происходящие процессы и закрепить те формы, которые соответствовали главным идеям новой государственности, большевикам необходимо было принять официальную Конституцию. Ее создание стало переломным моментом в становлении нового Советского государства.

Большевики, и прежде всего, И.В. Сталин, стояли за концентрацию всей государственной власти в центре. Коба прекрасно сознавал, что полная централизация системы управления является неременным условием для концентрации власти в одних руках, в руках главы государства. Унаследованные новыми правителями России, монархические принципы гарантировали пожизненную тенденциозную несменяемость главы государства.

Конституция РСФСР декларировала равные права граждан, независимо от их расовой и национальной принадлежности, однако эта декларация никогда ничему не обязывала Советскую власть [2].

Впервые в РСФСР было положено начало созданию **этнополитических территориальных образований** и образован **Наркомат по делам национальностей** под председательством И.В.Сталина.

Идеологическая цель большевиков была достигнута, что стало одной из важных причин победы Советов в гражданской войне. Напротив, лидеры белой армии оттолкнули массу населения, крестьян своей позицией по вопросу о земле, закабаленные народы - своим отношением к национальному вопросу.

1. Создание Горской Республики

20 января 1921 года на Горский учредительный съезд во Владикавказ прибывает командированный Москвой народный комиссар по делам национальностей И.В. Сталин. На съезде Сталин сделал доклад о принципах национальной политики Советской власти. Он заявил, что советское правительство признает полный внутренний суверенитет и независимость горцев, за которые они боролись веками. Сталин также рекомендовал от имени Советского правительства учредить единую Горскую советскую республику с широкой автономией для осуществления вековой мечты горских народов о создании собственного независимого государства» [3].

Итак, в результате договора между горцами и Советской властью, 20 января 1921 года декретом ВЦИК была организована ГАССР со столицей в г. Владикавказе, в составе областей: Чечня, Ингушетия, Осетия, Кабарда, Балкария и Карачай. Дагестан был объявлен отдельной независимой советской республикой. 16 – 22 апреля 1921 года был избран ВЦИК ГАССР.

В 1921 году были образованы Дагестанская, Горская и Крымская АССР.

2. Национальная политика в исторической проекции сталинизма

На Кавказе серьезные междоусобные конфликты возможны только при поддержке третьей стороны. Сталин это прекрасно понимал, теперь задача заключалась в умелом управлении механизмами войны и мира между народами Кавказа.

Сталин знал, что именно «территориальный вопрос», умело использованный большевистской властью, сыграл решающую роль в образовании Горской Республики, теперь «территориальный вопрос» должен был послужить распаду ГАССР.

«Исторически сложилось так, что среди народов Северного Кавказа в земельном отношении наиболее обеспеченными оказались кабардинцы, и наиболее ограбленными – чеченцы и ингуши» [4].

1 сентября 1921 года из состава ГАССР выходит Кабарда. А.Г.Кажаров в исследовании взаимоотношений Кабарды и Горской АССР отмечает: «Выделение Кабарды из ГАССР связано с осложнениями политического характера. При определении границы разовьется земельный антагонизм прилегающих наций и может вылиться в сильные национальные трения и столкновения...» [4].

В 1921 г. из Горской АССР выделился Балкарский округ и, объединившись с созданной до этого Кабардинской автономной областью, составил Кабардино-Балкарскую автономную область. Затем из Горской АССР выделился Чеченский округ, в ноябре 1922 преобразованный в Чеченскую автономную область.

На карачаевской территории, выделившейся из Горской АССР, и черкесской - из Кубано-Черноморской области, 12 января 1922 г. была создана Карачаево-Черкесская автономная область. В дальнейшем, в 1926 г., из нее выделился Черкесский национальный округ, преобразованный в 1928 г. в Черкесскую автономную область в составе Ставропольского края.

30 декабря 1922 года, после подписания Договора четырьмя государствами-основателями - Россией, Украиной, Белоруссией и Закавказской Республикой (ЗСФСР), был образован Союз Советских Социалистических Республик.

Особенностью устройства СССР была т. н. «двухэтажная» федерация в отношении РСФСР. С современной точки зрения эта неувязка чисто формальная, т. к. РСФСР являлась, по сути своей, скорее унитарным государством» [5].

3. Ликвидация ГАСССР

7 июля 1924 года вышло «Постановление ВЦИК об упразднении Автономной Горской Советской Социалистической Республики и расчленении её на две автономные области – Северную Осетию и Ингушетию, на автономную административную единицу – Сунженский Округ с правами губернского исполнительного комитета и выделении г. Владикавказа в самостоятельную административную единицу».

Горская Автономная Советская Социалистическая Республика стала кратковременным федеративным объединением, потому что Кремлю было удобно управлять горцами по отдельным этническим группам, противопоставляя кавказские народы друг другу в интересах власти.

4. Развал Ингушской Автономной области

Окончательно избавившись от идеи «горского «интегризма» [6], борьба с которым велась на протяжении имперского периода завоевания и владения Кавказом, Советская власть 7 ноября 1924 года ликвидировала Горскую АССР и образовала национальные округа народов Северного Кавказа, в том числе Ингушский Автономный Округ в составе РСФСР.

Главный кормчий страны советов изначально в политических целях отверг, но затем инициировал включение осетинского руководства в интриги за Владикавказ [7] и, что не менее важно, главные магистрали центрального Кавказа.

Сталин внедрил жесткое правило. История выдающихся советских революционеров, в том числе судьба сподвижников самого Сталина не согласных с его решениями, заканчивалась репрессиями и смертью.

Постепенно в советской России сложился особый тип карательной идеологии, оправдывавшей насилия уже над целыми народами. Правда, через годы идеология насилия, в конечном счете, станет одной из важнейших причин развала советского строя.

В январе 1929 года принято решение ЦК ВКП (б) и Северокавказского крайкома партии «О слиянии Ингушетии и Чечни».

Для того чтобы присоединить Ингушетию к Чечне, лишив тем самым ингушский народ своей государственности и возможности для дальнейшего развития, Сталин в 1929 году упразднил Сунженский округ, который находился между двумя субъектами РСФСР - Ингушской и Чеченской АО.

В 1933 году с согласия и поддержки «Отца народов» Северная Осетия получила индустриально-технический и образовательный потенциал для своего успешного развития, административную и культурную столицу Терской области, терских народов - город Владикавказ, переименованный в 1931 году в город Орджоникидзе. Который до постановления ВЦИК от 1 июля 1933 года «О включении города Орджоникидзе в состав Осетинской АО» являлся административным центром Ингушской области.

15 января 1934 года Президиум ВЦИК постановляет: «учитывая условия социалистического строительства в Чеченской и Ингушской области», автономную область Ингушетии объединить с Чеченской автономной областью, образовав Чечено-Ингушскую автономную область, которая 5 декабря 1936 года стала Чечено-Ингушской АССР (ЧИАССР).

Ликвидация национальной автономии ингушей преследовала цели столкнуть ингушский народ с самостоятельного пути этнического развития.

Присоединив Ингушетию к Чечне, сталинское правительство, как показала история, затормозила дальнейшее социально – экономическое развитие ингушей.

Вполне понятно, что подобное объединение было не способно обеспечить политический паритет, а значит и интересы культурно-экономического роста, меньшего по численности, из народов, а также его представительства в структуре власти, без учета количественных квот всегда зависимых от численности населения. Так закончился первый этап ликвидации государственности ингушей.

Несмотря на успешную адаптацию ингушей к советскому обществу и участие во всех исторических событиях советского государства, от коллективизации до мобилизации в Красную армию, к началу 1944 года правительством СССР была разработана операция по выселению ингушей с Северного Кавказа.

Выселение ингушей и чеченцев состоялось 23 февраля 1944 года. После выселения коренного населения Чечено-Ингушская республика перестала существовать.

5. Последствие неосталинизма

9 января 1957 года подписан Указ Президиума Верховного Совета РСФСР «О восстановлении Чечено-Ингушской АССР и упразднении Грозненской области».

С возвращением депортированных жителей Чечено-Ингушская АССР была восстановлена, но Пригородный район, как и часть Малгобекского района, вопреки целому ряду нормативно - правовых актов, принятых на высшем правительственном уровне РСФСР и СССР, остается в составе Северной Осетии. Несмотря на посмертное разоблачение культа личности Сталина, территориальная и правовая реабилитация в отношении ингушского народа так и осталась невыполненной.

С восстановлением Чечено-Ингушской АССР раздача ингушской земли продолжилась. Посмертное развенчание культа личности Сталина не стало отказом от сталинских методов в национальной политике.

«30 июля 1959 г. заместитель Председателя Президиума Верховного Совета Чечено-Ингушской АССР Тепсаев расписался на типографской карте (К-38-42) о согласовании границ Чечено-Ингушской АССР с Северо-Осетинской АССР.

В декабре 1959 г. Председатель Президиума Верховного Совета Чечено-Ингушской АССР И.А. Алмазов расписался на типографской карте (К-38-42) о согласовании изменения границы Чечено-Ингушской АССР и Северо-Осетинской АССР на участке от реки Терек до горы Столовой.

23 февраля 1960 г. Постановлением Совета Министров ЧИАССР № 107 (председатель Гайербеков) под строительство складов Северо-Осетинскому карьероуправлению переданы земли госземфонда Назрановского района в долине реки Армхи» [8].

27 июня 1967 года Постановлением Совета Министров ЧИ АССР № 358 Северо-Осетинскому карьероуправлению «Кавдоломит» под строительство промплощадки Боснийского карьера доломитов передано 40 гектаров Госземфонда Армхинского лесничества в долине реки Терек.

Для ингушей сегодня мало что изменилось: те же проблемы, те же интересы, те же игроки на политическом поле.

Сталинская национальная политика способствовала развалу ингушской государственности и отчуждению территорий, принадлежащих ингушам, соседним народам.

Фактическая классификация народов СССР по принципу идеологической близости к коммунистической власти, не что иное как модернизированный монархический принцип сословности, перенесенный на политическое пространство декларируемого сталинского интернационализма. Здесь одни народы подлежали репрессиям и перевоспитанию, а другие - поощрению, в том числе земельными прибавками (привилегиями).

Без всякого сомнения, этнополитические процессы, происходившие на Северном Кавказе, должны рассматриваться в контексте национальной политики государства Российского, политическая целесообразность которых, как показывает последующая история, не всегда является оправданной.

ЛИТЕРАТУРА

1. «Декрет о земле». Съезд Советов рабочих и солдатских депутатов, 26 октября 1917.
2. Конституция РСФСР, 1918 г.
3. Сталин И.В. Собрание сочинений. Т.4.М. 1946. С. 401,402-406.
4. Боков Ф. И. Сталин: к национальному вопросу в России (в СССР). Киев. 2001. С.117. 206.
5. Кара-Мурза С. История Советского государства и права. М. 2004. С.139.
6. Васильев О., Музаев Т. Северный Кавказ в поисках региональной идеологии. М. 1994. Из книги Яндиевой М., Мальсагова А. Общекавказская государственность: вчера, сегодня, завтра. Назрань-Москва. 2003. С.4.
7. Письмо И.В. Сталина А.И. Микояну. Из книги Ингушетия и ингуши. Назрань-Москва. 2001. С.32.
8. Патиев Я. Хроника истории ингушского народа. Махачкала. 2007. С.170.

**STRATEJİK YÖNETİMDE VİZYON VE MİSYONUN YERİ VE ÖNEMİ:
BİST100, İSO500 VE KOBİ ÖRNEĞİ¹**

Öğr. Gör. Yakup Bahadır YÜCEL²
İlknur YÜCEL³
Gamze ALAR⁴

ÖZET

Son yıllarda kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının yönetiminde yaygın olarak kullanılmaya başlanan stratejik yönetim kavramı ile birlikte stratejik yönetim sürecinin temel kavramlarından olan misyon ve vizyon kavramları da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu iki kavramın doğru bir şekilde kavranarak paydaşlar ve çevreye iletilmesi stratejik yönetim bakımından önem arz etmektedir. Piyasa koşullarının ve rekabet ortamının değişmesi ile birlikte işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmeleri kendilerini ifade etmekte kullandıkları ve diğer işletmelerden farklılaştıkları vizyon ve misyon bildirimlerini önemli hale getirmektedir. İşletmelerin küresel anlamda değer taşıyan misyon ve vizyon ifadeleri etkinliklerini artırmada, varlıklarını devam ettirmede ve rekabete ayak uydurmada önemlidir. Yöneticiler, hissedarlar, çalışanlar, müşteriler ve paydaşlar tarafından paylaşılan vizyon ve misyon oluşturulması organizasyonlar için yol gösterici olacaktır. Ayrıca organizasyonun davranış ve eylemlerine yön vererek varlıklarını devam ettirmesine katkı sağlama açısından da önemlidir. Stratejik yönetim sürecinde misyon ve vizyon ifadelerinin açık ve net bir şekilde oluşturulmasının yanı sıra tüm etkileşenlere bildirilmesi ve paylaşımına açma girişimleri diğer işletmelere karşı başarı farkını ortaya koymakta oldukça önemlidir.

Bu çalışmada stratejik yönetim sürecinden bahsedilerek stratejik yönetimde vizyon ve misyon ifadelerinin önemi üzerinde durulmuştur. Vizyon ve misyon ifadelerinin işletmelere katkılarına değinilmiş olup paydaşlara iletilmesi hususunda farkındalık yaratılmak amaçlanmıştır. Ülkemizde BİST100 endeksinde işlem gören işletmelerin, İSO500’de Net Satışlar temel alınarak sıralama yapıldığında 2018 yılında ilk 100’de yer alan işletmelerin ve rastgele seçilen 100 KOBİ’nin söz konusu ifadelerini iletmede web sitelerini kullanma durumları araştırılarak web sitelerinde bu ifadelere yer verenler de ise bu ifadelere kaç adımda ulaşılabildiğinin analizi yapılmış olup ifadeleri paydaşlara iletme hususuna verilen önem anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Vizyon, Misyon, BİST, İSO500

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi, ybyucel@ybu.edu.tr

³ Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ilknurkulaozu@gmail.com

⁴ Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, alargamze36@gmail.com

THE ROLE AND IMPORTANCE OF VISION AND MISSION IN STRATEGIC MANAGEMENT: BİST100, ISO500 AND KOBİ EXAMPLE

ABSTRACT

In recent years, the concept of strategic management, which is widely used in the management of public, private and non-governmental organizations, as well as mission and vision concepts, which are the basic concepts of strategic management process, are widely used. Transmitting these two concepts into the stakeholders and the environment is important in terms of strategic management. With the change in the market conditions and the competitive environment, the fact that the enterprises can continue their existence makes them important to express their vision and mission statements that they use to express themselves and differentiate from other enterprises. The mission and vision statements of businesses that are of global value are important in increasing their activities, maintaining their existence and keeping up with the competition. It will be a guide for organizations that create vision and mission shared by managers, shareholders, employees, customers and stakeholders. It is also important for the organization to contribute to the continuation of its assets by guiding its behavior and actions. In the strategic management process, not only the creation of mission and vision statements in a clear manner, but also the disclosure and disclosure to all interactors are crucial to reveal the difference in achievement against other enterprises.

In this study, the importance of vision and mission statements in strategic management are mentioned. The contributions of the vision and mission statements to the enterprises are mentioned and it is aimed to raise awareness about the communication to the stakeholders. In our country, in the BİST100 index of the companies, when ranking on the basis of Net Sales in ISO500, the ranking of the top 100 companies in 2018 and randomly selected 100 SMEs used to communicate the expressions of the use of web sites to investigate the terms of those statements in those web sites in the expression of how many steps can be reached in this statement has been tried to understand the importance given to the stakeholders.

Keywords: Strategic Management, Vision, Mission, BİST, İSO500

GİRİŞ

Yeni yönetim yaklaşımlarının temelinde stratejik planlama ve yönetim anlayışı yatmaktadır. Bu anlayışın temelinde yer alan kavramlardan bazıları ise şüphesiz olarak vizyon ve misyondur. Açık ve net bir şekilde oluşturulan vizyon, çalışanlar tarafından paylaşarak yaratıcılıklarının ortaya çıkarmasını sağlayabilmektedir. Vizyonun açık ve net olarak oluşturulamaması veya çalışanlar tarafından paylaşılmaması, vizyonun sahip olduğu enerji ve ilham verme ayrıca yön gösterici olması gibi olumlu yönlerinden yoksun kalınmasına neden olabilecektir. Vizyonun, çalışanların yaptıkları işlere anlam katması için gerektiği gibi hazırlanması ve uygulamaya konulması gerekmektedir. Bu sayede çalışanların organizasyona bağlılıklarının, iş tatminlerinin, verimliliklerinin artması ve uyumlu bir organizasyonun oluşturulması mümkün olabilecektir. Misyon ve vizyon sahibi olunması ve yönetim anlayışının stratejik yönetim ile şekillenmesi sayesinde yönetim ile ilgili karşılaşılan sorunlara çözüm üretilebileceği düşünülmektedir (Doğan ve Hatipoğlu, 2009: 82).

İşletmelerin vizyon ve misyon ifadeleri gelecek yönelimleri için ortaya konulan temel unsurlardır. Misyon ifadeleri işletmenin var oluşunun temel bileşenlerini ve ilkelerini yansıtmaktadır. Diğer işletmelerden farklılaştırmakta olan değerler işletmeye kendi kimliğini vermekte ayrıca çevreye ve paydaşlara faaliyetleri ile ilgili bildirimleri de sunmaktadır. Misyon ifadesi işletmeyi tanıtan ve işletmeyi doğru şekilde algılamayı sağlayan ilk araçtır.

Öncelikli olarak bütün paydaşların güdülenmesini sağlamaya yönelik bir mesaj olarak nitelendirilebilen vizyon, işletmenin gelecekte ulaşmak istediği konumu, yeri belirtmektedir. Ayrıca çalışanları belirli bir amaca yönelik harekete geçirmede ve verimliliklerinin artmasını sağlamada önemli bir unsur olarak ele alınmaktadır (Acuner ve Genç, 2007: 603). İşletmeleri daha ileriye taşımayı sağlayan, onları diğer işletmelerden ayıran misyon ve vizyon ayrıca işletmelerin varlıklarını ortaya koymayı da sağlamaktadır (Oruç ve Zengin, 2015: 32).

Stratejik yönetim süreci, stratejik bilincin oluşması sonrası stratejistlerin seçilmesi ve görevlendirilmesi ile sırasıyla stratejik analiz, stratejik yönlendirme, strateji oluşturmak, oluşturulan stratejilerin uygulanması ve stratejik kontrolden oluşmaktadır. İşletmenin diğerlerine karşı daha iyi performans sergileyebilmesi için bu sürecin çok iyi algılanması gerekmektedir. Nitekim bu süreç içerisinde vizyon ve misyon ifadeleri stratejik yönlendirme aşamasında yer almakta ve işletmenin yönünün tayin edilmesinde ayrı bir öneme sahip olmaktadır (Köseoğlu ve Ocak, 2010: 64).

Vizyon, organizasyonlarda performansı artırarak, değişimi teşvik etmekte, paydaşların motivasyonunu artırmakta, karar verme sürecini kolaylaştırarak stratejik plan için temel oluşturmaktadır (Lipton, 1996: 84-85). Esas amaçların tanımlanmasına olanak sağlayan misyon, organizasyonlarda planlamanın ilk adımı olarak nitelendirilmektedir (Powers, 2012: 281; Schemerhorn, 2006; Karadağ ve Özdemir, 2015: 257)

Misyon ve vizyon ifadeleri organizasyon için iletişim araçları olarak görülerek çalışanlar ve yöneticilerin kararlarına ve davranışlarına yön vermekte, organizasyonun hedef ve amaçlarını ilgililere iletmektedir. Buna bağlı olarak misyon ve vizyon ifadeleri organizasyonların başarısı için kritik faktörlerdir (Hodes, 2015: 1). Aynı zamanda stratejik yönetim sürecinde yönlendirici görev üstlenen, bütünleşmeyi ve iletişimi sağlayan misyon ve vizyon performansına önemli katkı sağlamaktadır (Ocak vd., 2016: 504; Kılıç, 2010: 82).

1. STRATEJİ VE STRATEJİK YÖNETİM KAVRAMI

Strateji, organizasyonun çevresi ile arasındaki ilişkilerin analiz edilmesi, amaçlarının ve yönünün belirlenerek bunların gerçekleştirilebilmesine yönelik faaliyetlerin tespit edilmesi ve gerekli araç ve kaynakların yeniden düzenlenme süreci olarak tanımlanabilmektedir (Dinçer, 2003:21). Bir başka tanımda ise strateji, işletmelerin amaçlarının ve hedeflerinin uzun dönemli olarak belirlenmesi ve bu amaç ve hedefleri gerçekleştirebilme adına gerekli kaynakların tahsis edilmesi ile uygun faaliyet programlarına hazırlama olarak ifade edilmektedir (Chandler, 1962:23). Strateji, işletmenin çevresiyle olan ilişkilerinin düzenlenmesi ve rekabet avantajı sağlması amacıyla kaynaklarının harekete geçirilmesine yönelik bir tekniktir (Demir ve Yılmaz, 2010: 71). Strateji, organizasyonların amaçları, politika ve eylemlerinin tutarlı bir biçim bir araya getirmeye yönelik plan olarak da tanımlanabilmektedir. Strateji, organizasyonların kaynaklarının ve yeteneklerinin çevresel değişimlerin de dikkate alınması ile en etkin biçimde kullanılmasını içermektedir. Bu tanımlar çerçevesinde stratejinin tanımı ile ilgili şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Çetin, 2009: 99-100).

- Organizasyonun amaçları ve hedeflerini belirler,
- Amaçlar ve hedeflere ulaşmada hangi araçların kullanılacağı belirlenir,
- Organizasyonun çevresi ve içinde bulunduğu durum analiz edilir,
- Amaçlar ve hedeflere ulaşmada hangi araçların kimler tarafından nasıl kullanılacağı belirlenir.

Strateji, taktik ile yakından ilişkilidir. Taktik, değişen koşullara bağlı olarak işletme kaynaklarının en etkili bir biçimde kullanılabilmesine yönelik alınan kısa dönemli kararlar olarak tanımlanabilmektedir. Strateji, amaçlar doğrultusunda işletme kaynaklarının tahsis edilmesine yönelik genel kararlar, taktik ise bu kaynakları harekete geçirme ile ilgili bir başka ifadeyle uygulama ile ilgili kararlar olarak ifade edilmektedir. Taktiksel kararlar, stratejik kararların detaylarını içermektedir. Taktik, stratejiye göre teknik açıdan daha detaylıdır. Strateji, belirlenen amaçlar ve hedefler doğrultusunda kaynakların tahsisinin planlanmasını ifade etmekte iken, taktik ise bu kaynakların kullanılmasının başka bir ifadeyle harekete geçirilmesinin ifade edilmesidir. Taktikler stratejinin gerçekleştirilebilmesine yönelik yardımcı programlardır (Aktaş, 2015: 4-5).

Stratejik yönetim, işletmenin vizyon ve amaçlarına ulaşılmasına yönelik stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması ile ilgili süreci ifade etmektedir. Stratejik yönetim işletmelerin mevcut durumu, misyonu ve temel ilkelerinden hareketle geleceğe yönelik bir vizyon oluşturulmasını, oluşturulan vizyona uygun amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı mümkün kılacak olan hedef ve stratejilerin belirlenmesi, ölçülebilen kıstasların geliştirilmesi ile gerçekleşen performansların izlenerek değerlendirilmesini ifade eden esnek ve katılımcı bir yönetim yaklaşımıdır (Taş, 2008). Stratejik yönetim, organizasyonların faaliyetlerinin belirli bir vizyona yöneltilmesi ile sürdürülmesi gerektirmektedir. Vizyonun en önemli işlevi, amaçların, hedeflerin ve stratejilerin belirlenmesinde yol gösterici olmasıdır (Doğan ve Hatipoğlu, 2009: 90)

Stratejik yönetim ile organizasyonun hem kendi durumu görülebilmekte hem de dış çevre ile ilgili analiz yapılabilmektedir (Demirtaş, 2013: 209). Stratejik yönetim, organizasyonların amaçlarının başarılmasına yardımcı olmaya ve stratejilerin oluşturulmasına ilişkin eylem ve kararların belirlenmesine yönelik bir süreçtir (Muslu, 2014: 166). Stratejik yönetim günümüzde pek çok organizasyon tarafından kullanılmakta ve süreç ile ilgili de pek çok tanım bulunmaktadır.

2. STRATEJİK YÖNETİM SÜRECİ

Stratejik yönetim süreci, üst yönetimden başlayarak alt kademelere doğru hareket eden bir süreçtir. Organizasyonun stratejik yönünün kararlaştırılması üst kademe yönetimin sorumluluğunda olmasına karşın iç ve dış çevreye yönelik gerekli bilgiler bölüm yöneticilerinden ve ilgili diğer yöneticilerden elde edilmektedir (Güçlü, 2003: 76).

Stratejik yönetim süreci, işletmenin uzun dönemli olarak yaşamını devam ettirebilmeye ve sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayabilmeye yönelik olarak bilgi toplama, analiz etme, seçim yapma, karar verme ve uygulamaya dair gerçekleştirmiş olduğu faaliyetlerin tümü olarak tanımlanabilmektedir (Ülgen ve Mirze, 2013: 56).

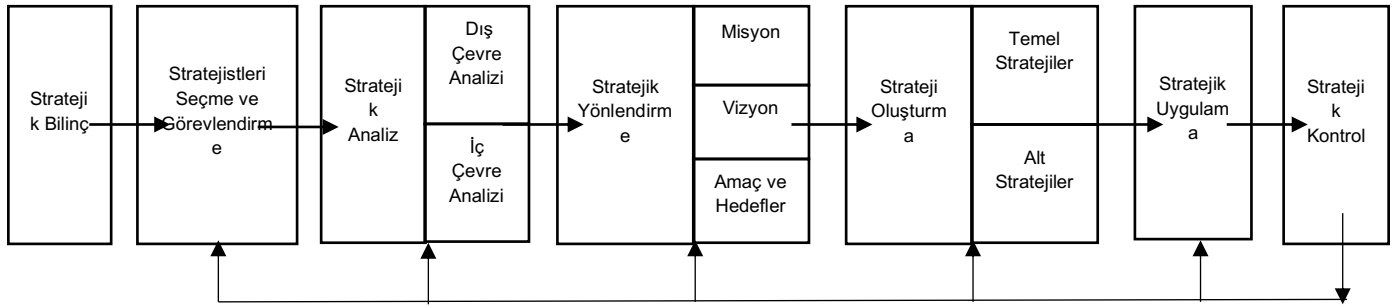
Stratejik yönetim süreci stratejik bilince sahip olma ile başlamaktadır. Stratejik bilinç, işletme yöneticilerinin,

- İş dünyasında ve organizasyonun bağlı olduğu sistemde sürekli değişim yaşandığını,
- Sektördeki diğer organizasyon ve rakiplerin değişen çevre koşullarına bağlı olarak uygun stratejiler geliştirdiğini ve uyguladığını,

Buna bağlı olarak rakiplerin stratejilerine cevap verebilecek ve işletmenin verimliliğini artıracak stratejiler geliştirmenin gerekliliğini anlayabilmesini, tüm bu konulara yönelik çalışmalar yapmasını ve yeni fikirler üretmesini ifade etmektedir.

Yöneticiler, stratejik bir bilince sahip olduktan sonra stratejik yönetim sürecini uygulayabilecek stratejistlerin seçimini yaparak işletmenin misyon, vizyon ve amaçları doğrultusunda işletmenin iç ve dış çevresinin analizi ile ilgili çalışmalara başlarlar.

Stratejik yönetim süreci, stratejik bilincin oluşması sonrası stratejistlerin seçilmesi ve görevlendirilmesi ile sırasıyla stratejik analiz, stratejik yönlendirme, strateji oluşturmak, oluşturulan stratejilerin uygulanması ve stratejik kontrolden oluşmaktadır (Ülgen ve Mirze 2007).

Şekil 1: Stratejik Yönetim Süreci

2.1. Stratejistlerin Seçimi ve Görevlendirilmesi

Stratejistler, organizasyonlarda stratejik yönetim sürecine yönelik çalışmalarını başlatarak stratejik faaliyetlerden sorumlu olan ve bu sürecin her safhasında yer alan görevlilerdir. Stratejinin her düzeyde oluşturulmasında ve uygulanmasında gerek işletme içinden gerek işletme dışından görevlendirilmiş sorumlu yöneticiler ve diğer profesyoneller stratejistler olarak adlandırılabilirler. Bu bağlamda, stratejik yönetim sürecinin aşamalarında alt, orta ve üst yönetim seviyelerinde çalışmalar gerçekleştiren kişiler ister yönetici olsun ister yönetici olmasın stratejist olarak adlandırılan gruba dahil edilebilirler. Stratejistler, stratejilerin hazırlanması ve uygulanmasında stratejik seçim kararlarını verecek sorumluluk sahibi olan yönetici pozisyonundaki stratejistler ve stratejik seçim sürecinin çeşitli aşamalarında profesyonel olarak görev yapan, sorumlu kişilerin karar vermesine yardımcı olan genellikle profesyonel uzman stratejistler olarak ikiye ayrılmaktadır.

2.2. Stratejik Analiz

İşletmenin faaliyetini sürdürdüğü sektör ve genel çevre unsurlarının mevcut durumuna yönelik inceleme ve işletme içerisindeki unsurların değerlendirilmesi stratejik analiz aşamasında yapılmaktadır. Bu aşama bilgilerin toplanması ve toplanan bilgilerin değerlendirilmesi ile başlayarak dış ve iç çevreye bağlı unsurlar incelenmesi ile devam etmektedir. Sistem yaklaşımı içinde dış çevresel unsurların değerlendirilmesi ile işletmeyi geliştirilebilecek, ona yarar sağlayarak daha ileriye götürebilecek fırsatlar ve işletme çevresinde meydana gelen gelişmeyi durdurabilecek hatta geriye götürebilecek ve işletmenin varlığını sona erdirebilecek gelişmeler olan tehditler belirlenmektedir. İşletmenin iç çevresel unsurlarının değerlendirilmesi ile de işletmenin gelişimini sağlayarak ileriye götürebilecek iç çevre göstergeleri olan üstün yönler ve işletmeyi geri götürerek sürekliliğini tehlikeye sokabilecek iç çevre göstergeleri olan zayıf yönler belirlenmektedir. Elde edilen sonuçlar ise SWOT, performans güçleri ve denge analizi gibi durum belirleme matrislerinde toplanmaktadır.

2.3. Stratejik Yönlendirme

Stratejik yönetim sürecinin önemli aşamalarında biri stratejik yönlendirmedir. Bu aşamada işletmenin vizyonu, misyonu ve amaçları belirlenmektedir. Bu kısımda vizyon ve misyon kavramları açıklanarak stratejik yönetim açısından önemlerine değinilecektir.

2.3.1. Vizyon ve Önemi

Vizyon kavramı, yönetim literatüründe özellikle 1990 yıllarından itibaren yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Burnside'a göre vizyon kavramı, istenilen durum, gelecekte yaşanılan bir resim olarak nitelendirilebilmektedir ve sadece dokümanlarda değil insanların düşüncelerinde ve eylemlerinde yer almaktadır. Mirze ve Ülgen'e göre organizasyonun misyon, amaç ve hedeflerinin bileşkesi vizyonu oluşturmaktadır. Misyonda, organizasyonun var olma nedeni belirlenerek yön verme amacı varken , amaçta hangi durumun elde edilmek istediği açıklanmaktadır. Değerlerde ise ulaşılmak istenen hedefe yönelik çalışanlar ve yöneticiler için nelerin önemli olduğu ifade edilmektedir. Şimşek'e göre vizyon, değerlerin, içinde bulunulan durumun ve ulaşılmak istenilen hedeflerin belirlendiği ayrıca çalışanların ortak bir hedef üzerinde bütünleştirildiği, organizasyonun hedeflenen geleceğe doğru yönlendirildiği bir süreçtir. Vizyonun, çalışanlar tarafından bilinmesi ve paylaşılması ortak bir hedef belirlenerek o hedefe ulaşılmasında bir gerekliliktir (Çetin, 2009: 96-97).

Vizyon kavramı ile bireylerin veya organizasyonların gelecekte ulaşmak istedikleri durum ifade edilmektedir. Stratejilere yön verme noktasında vizyon oldukça önemlidir. Vizyon bazı yönetim bilimciler tarafından stratejilere yön veren tek unsur olarak görülmektedir. Organizasyonlarda vizyonun gerekliliği ve önemi aşağıda belirtilen katkılarla açıklanabilmektedir (Acuner ve Genç, 2007: 606).

- Organizasyonun hedefe odaklanmasını ve yönelmesini sağlamakta olan bir unsurdur.
- Belirsiz ve olağan olmayan durumlarda organizasyonda nasıl hareket edilmesini belirleyerek organizasyon farklılığını oluşturmaktadır.
- Organizasyon üyelerinin vizyonun belirlenmesine katılımı ile vizyonun daha fazla benimsenmesi sağlanabilecek ve motivasyon, performans ve verimlilikte artış yaşanabilecektir.
- Ortak oluşturulan bir vizyon sayesinde bireysel, takım ve kurum olarak mükemmellik sağlanabilecektir.

İşletmeler tarafından gelecekte varılmak istenen durumun, ulaşılmak istenen noktanın, ortak inanç ve hedeflerin ifade edilmesi ile organizasyonun yönünün belirlenmesinde hayati önemi olan vizyon, stratejik yönetimin en önemli unsurlarından birisidir.

Organizasyon misyon ve vizyonu ile bütünleşen bir kişinin motivasyonunda, verimliliğinde artış olabilecek ve amaçlara ulaşmada yaratıcılık ortaya çıkabilecektir (Covey ve Gullledge, 1992: 75). Vizyon, çalışanların verimliliğini etkileyebilmektedir. Çekicilik, hayran bırakma, ateşleme, itici güç, alışkanlıklar oluşturma, öncülük etme, yenilikçiliğin desteklenmesi, hatırlatma, teşhis ve bütünleştirme hususlarında önemli katkılar sağlamaktadır. Vizyon geliştirilerek, sorunlar uzun vadeli ve geniş açıdan ele alınabilmekte gerek mevcut durum gerekse gelecekte meydana gelebilecek durumlar kavranabilecek bu bağlamda yaşanan gelişmelerin organizasyonu etkileme durumu tahmin edilebilerek stratejiler oluşturulabilmektedir. Belirtilen tüm bu durumlar ele alındığında net ve açık bir şekilde ifade edilen bir vizyona sahip olmak günümüz rekabet ortamında stratejik bir öneme sahiptir.

Açık ve net bir şekilde oluşturulan bir vizyonun oluşturulması kadar paydaşlara etkili bir şekilde iletilmesi de bir hayli önemlidir. Vizyonun etkili bir şekilde çalışanlara iletilmesi ile organizasyona bağlılık, iş tatmini, sadakat, organizasyon değerleri, yapılan işten gurur duymak, verimlilik ve motivasyon artabilmektedir (Tatlı ve Üstün, 2018: 20).

Geliştirilen bir vizyonun organizasyon ilgililerine iletilmesi vizyonun sağlamış olduğu katkılardan yararlanmak için oldukça önemlidir. Nitekim vizyon ifadesi ile organizasyon amaçları değerler ile birlikte açıklanmakta aynı zamanda iç paydaşlardan neler beklendiği ve müşteriler için de organizasyon ile neden çalışılması gerektiğine yönelik sebeplerin açıklaması yapılmaktadır (Doğan ve Hatipoğlu, 2009).

Aktaş'a göre amaç ve hedeflerin saptanması faaliyetlerinde; organizasyonun stratejisinin ve politikasının oluşturulmasında uzun vadede ulaşılmak istenen hedeflerin açıklandığı ifade vizyon olarak tanımlanmaktadır. Vizyon, organizasyonun strateji ve politikasının en önemli dayanaklarından birisini oluşturmaktadır (Aktaş, 2015: 2). Mirze ve Ülgen'e göre stratejik yönetimin en önemli hususlarından biri olan vizyon, organizasyonun misyon, amaç ve hedeflerinin bileşkesinden oluşmaktadır. Vizyon, belirlenen hedefler ve temel değerlere bağlı olarak geliştirilen strateji ve pratiklerin oluşturulmasına yardımcı olarak yön veren ifadedir.

Vizyon, etkileyici, hatırlanabilir ve iddialı olarak organizasyon iç ve dış paydaşlar tarafından uygulanabilir ayrıca organizasyonun paydaşları tarafından nasıl bilinmek istediğini belirtebilen ve organizasyon ürün veya hizmetlerinden yararlananlara yaşam kalitesinin nasıl artırılabilceğine yönelik tahminler sunabilen bir yapıda olmalıdır (Kotter, 1998; Küçüksüleymanoğlu, 2008: 405).

Vizyon ifadelerinin sağlamış olduğu katkılar aşağıdaki şekilde ifade edilebilmektedir (Güney, 2015: 351; Ocak vd, 2016: 505).

- Organizasyonun değişim yönünün bildirilmesi,
- Çalışanları belirlenen yönde harekete geçirilebilmesi ve isteklendirmesi,
- Strateji ve hedefleri belirlemede yol göstermesi ve etkili olması,
- Yenilikçiliği desteklemesi ve sinerji yaratması,
- İtici güç oluşturarak alışkanlıklar oluşturmaları,
- Öncülükle bütünleşme sağlaması,
- Yön göstermesi ve geleceği tasvir etmesi,

2.3.2. Misyon ve Önemi

Organizasyonun var oluş nedeninin açıklandığı misyon ifadesi strateji oluşturma sürecinin de önemli başlangıç noktasını oluşturmaktadır (Mirze ve Ülgen, 2004: 68). Misyon ile organizasyonun ulaşmak istediği yer için neler yapıldığı ifade edilmektedir. Misyon ile çalışanların iş yapmasında bir rota oluştururken ilgililere de organizasyonun işi, değerleri ve felsefesi hakkında bilgi sağlamaktadır. Ayrıca misyon ile organizasyonun nitelikleri, hedef kitlesi ve faaliyeti de açıklanmaktadır (Thomson ve Strickland, 2003:7).

Misyon ile hangi hizmetlerin nerelerde ve nasıl sunulacağı ve sunulmasının sağlanacağı, ürün veya hizmete yönelik felsefenin ne olduğu, hangi değerlere sahip bulunduğu ve olunabileceği ve diğer organizasyonlardan farklılığın neler olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda yapılacak olan hizmetin ve felsefenin ifade misyon ifadesinin çalışanlara ve topluma açıklanması gerekmektedir. Misyonun stratejilerden önce açıklanması ile stratejik amaçlara ulaşmada kaynakların misyon doğrultusunda nerelere ve ne miktarda tahsis edileceği belirlenebilecektir. Bu nedenle misyon ifadeleri stratejilerin temelini oluşturmaktadır. Misyon ifadesi ile organizasyonun varlık sebebine, ne yapıldığına, nasıl yapıldığına ve kimler için yapıldığına açıklık getirilmektedir. Misyon bildiri ile stratejik planın diğer aşamalarının da temeli oluşturulmaktadır (Çetin, 2009: 98).

Misyon, organizasyon üyelerine yön verme amacıyla belirlenen ve organizasyonu diğerlerinden farklılaştıran uzun dönemli amaç ve görev olarak tanımlanabilmektedir. Misyon, organizasyonun neden var olduğunu ve ne yapmak istediğinin ifadesidir (Doğan ve Hatipoğlu, 2009). Organizasyonların amacını ve var oluş sebebini açıklayarak politika ve stratejilerinin temelini oluşturan ifade misyon olarak tanımlanmaktadır. Stratejilerin temelini oluşturan misyon stratejinin somut hale gelmesinde katkı sağlamakta ve uygulamayı kolaylaştırmaktadır (Aktaş, 2015: 2; Demir ve Yılmaz, 2010: 77-78; Ocak vd, 2016: 505-506)

Misyon ile organizasyonun işi, tanımı, genel amacı, özgünlüğü, farklılığı ve teklifi ifade edilebilmektedir. Organizasyonun alanı tanımlanarak ve stratejik duruşta ortaya konulabilmektedir. Pek çok yazar organizasyon stratejisinin yönetimi ve yönlendirilmesinde misyon açıklamasının önemine değinmiştir. Misyon ile iç ve dış paydaşlara organizasyonun amacı ve felsefesi açıklanarak bir referans noktası oluşturulabildiği ve motivasyon artışı sağlanabildiği için misyonun ayrıca bir önemi oluşmaktadır. Açık ve net bir şekilde ifade edilen misyonun pek çok faydasının bulunması önemini oldukça artırmaktadır. Misyon, paydaşların yönlendirilmesi ve ideallerin paylaşılması için de önemli bir araç olarak kullanılabilir. Organizasyonların misyon belirlemelerinin aşağıdaki gibi yararları olmaktadır (Acuner ve Genç, 2007: 604-605; Köseoğlu ve Ocak, 2010: 66-67; Güney, 2015: 351).

- Çalışanların amaçları doğru bir şekilde algılaması ile amaçlarda bütünleşme sağlanması,
- Toplum içinde organizasyon imajının oluşmasında etkili olması,
- Belirli çerçevede hareket edilmesini sağlanması,
- Motivasyon ve takım çalışmasına katkı sağlanması,
- Stratejik planlamada kolaylık sağlanması,
- Kaynak tahsisine yönelik temel oluşturması,
- Faaliyetlerin gerçeğe uygun olarak değerlendirilebilmesini kolaylaştırılması

Kotler'e göre misyon oluşturmak, tüketicilerin yaşamını dönüştürebilecek yeni iş perspektifi ortaya koymayı ifade etmektedir. Ayrıca iyi oluşturulan bir misyon, pazarlama stratejisi ve planlamada yol gösterici bir nitelik olan stratejik planlamanın da temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, strateji oluşturma sürecinde önemli bir başlangıç olarak nitelendirilen, organizasyon çalışanlarının motivasyonunu artıran, toplum ile bağı kuvvetlendiren, kaynakların dağılımında temel olan, ortak bir amaç oluşmasına katkı sağlayan, varlık nedenini belirterek topluma ne sunulduğunu belirten misyon ifadesi olmadan bir organizasyonun gelişmesinin anlaşılması mümkün olmamaktadır (Dörtyol, 2015: 191).

Misyon ile organizasyon içindeki çeşitli unsurlar ortak bir amaç ekseninde toplanarak organizasyona stratejik bir yön verilebilmekte ve kaynaklar bu eksen doğrultusunda kullanılabilir (Tatlı ve Üstün, 2018: 19-20). Misyon, rakiplerden farklılaşma, çalışanların motivasyonunu artırma, organizasyona kimlik kazandırma, müşteriler ile iletişim sağlanması yönünden de önemlidir (Muslu, 2014: 154). Misyon, tüm paydaşlara organizasyonun tüm temel özellikleri hakkında bilgi vererek örgütsel iletişimi sağlayan ifadedir (Erol ve Kanbur, 2014: 153).

2.3.3. Vizyon-Misyon İlişkisi

Vizyon ve misyon kavramları birbirlerinden oldukça farklı anlamlar taşımaktadır. Vizyon, organizasyonun gelecekte olmasını istediği yeri bir başka ifadeyle hayal edilen geleceği ifade ederken, misyon ise organizasyonun var olma nedenini ifade etmektedir. Misyon vizyona ulaşmada önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Vizyon, gelecek ile ilgili iken misyon, mevcut durumla ilgilidir.

Vizyon ile gelecekte ne olunacağı ve nereye ulaşılacağı sorularına cevap verilirken misyon ile ne yapıyoruz ve kimiz sorularına cevap verilmektedir. Vizyon ile organizasyonun yönü belirlenirken, misyon ile yöneticiler ve çalışanlara rehber olacak bilgiler sunulabilmektedir.

Vizyonun paylaşılması, vizyon ile ifade edilen değerlerin amaçlara, politikalara, stratejilere, yönetim süreçlerine ve yaklaşımlarına, planlara, sistemlere ve iş tasarımlarına aktarılması demektir. Bir başka ifadeyle değerlerin tüm organizasyon tarafından kabul görmesidir. Vizyonun paylaşılabilmesi için paydaşlara iletilmesi önem arz etmektedir. İletilmesinde ise farklı medyaların kullanılması ve tekrar yolu ile hatırlatma yapılarak kalıcılığının sağlanması gerekmektedir (Çetin, 2009: 102).

Misyon ifadesi kapsam bakımından ele alındığında, müşteriler ve diğer paydaşlar tarafından değerli görülen konuları da içermesi gerektiği düşünülmektedir. Nitekim günümüzde yapılmakta olan işlerde değer yaratmakta olan yönetim tarzının müşteri odaklı olduğu belirtilmektedir. Misyon ifadesinin biçim açısından ele alınması durumunda ise paydaşlara organizasyon hakkına yeterli bilgi sağlayan içeriğe sahip olması gerektiği düşünülmektedir.

Misyon ve vizyon ifadeleri kamuda veya özelde, kar amacı güden veya gütmeyen kuruluşlarda, uluslararası veya küçük ve orta ölçekli kuruluşlarda, organizasyonun türü ne olursa olsun karşı konulamaz şekilde stratejik yönetim sürecinin vazgeçilemez bir bölümü olarak değerlendirilmekte ve kabul edilmektedir. Ayrıca, bu ifadelerin strateji ve performans üzerinde etkisi olduğu belirtilmektedir (Erol ve Kanbur, 2014: 155). Altıok tarafından yapılan çalışmada misyon ve vizyon ifadelerinin kriz dönemlerinde rekabet avantajı sağladığı ve stratejik bir öneme sahip olduğuna ulaşılmıştır (Oruç ve Zengin, 2015: 36-37).

2.4. Strateji Oluşturma

Stratejiler iki ana kategoride sınıflandırılabilir. Birinci kategoride temel strateji ve alt stratejiler, ikinci kategoride ise yönetim düzeylerine göre yapılan stratejiler yer almaktadır. Temel stratejileri; Büyüme, Küçülme, Durağan ve Karma stratejiler oluşturmakta iken bu stratejilerin alt stratejilerini, ilişkili/ilişkisiz, bağımlı/bağımsız, aktif/pasif ve yatay/dikey stratejiler oluşturmaktadır.

Yönetim düzeylerine göre stratejileri, çeşitlendirme ve çekilme stratejilerinin oluşturduğu üst yönetim kurumsal stratejiler, maliyet liderliği stratejileri, farklılaşma stratejileri, odaklanmış stratejiler ve birleşik maliyet liderliği ve farklılaşma stratejilerinin oluşturduğu iş yönetim rekabet stratejileri ayrıca pazarlama, üretim, tedarik, teknolojik geliştirme, insan kaynakları ve finans ve muhasebe stratejilerinin oluşturmuş olduğu işlevsel stratejiler oluşturmaktadır.

2.5. Stratejik Uygulama

Stratejik seçim kararının verilmesi sonrası, amaçların gerçekleştirilebilmesi için uygun görülen stratejilerin uygulanması süreci başlamaktadır. Bu süreçte genel olarak stratejilerin uygulanmasına destek olabilecek ve uygulamayı gerçekleştirecek olan organizasyon kaynakları harekete geçirilmektedir. Stratejik yönetimin harekete geçme aşaması olan stratejik uygulama aşaması, en zor bazı durumlarda da pek çok sorun yaşanan bir süreçtir.

2.6. Stratejik Kontrol

Stratejik kontrol aşaması, stratejik yönetim sürecinin son aşamasında yer almasına karşın aslında sürecin tüm aşamalarında yapılması gerekli olan faaliyetlerden oluşmaktadır. Seçilen strateji ile uygulama sonrası elde edilen sonuçların karşılaştırılması ile değerlendirilme aşamasıdır (Aktaş, 2015: 17).

Stratejik bilinç aşamasından başlanarak analiz, seçim ve uygulama aşamalarının tümünün kontrolü ve gerekli olması durumunda da düzeltmeler yapılması gerekmektedir. Gerekli kontrol ve düzeltmelerin zamanında yapılmaması durumunda kaynak ve zaman israfı ortaya çıkacaktır.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Yazar (lar)	Yıl	Çalışma İçeriği
Dörtüol	2015	Capital 500 listesinde yer alan işletmelerin misyon ifadeleri üzerine yaptığı çalışmada web sitesi üzerinden 325 işletmenin misyon ifadesine ulaşabilmiştir.
Köseoğlu	2008	Rasgele seçilen 1000 KOBİ'nin misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden sadece 90 KOBİ'nin misyon ifadesine ulaşabilmiştir.
Güney	2015	BİST100 işletmelerinin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden tüm işletmelerin ifadelerine ulaşamamış kaç tanesine ulaşamadığı belirtilmeyerek eksikler için kamuyu aydınlatma platformundan veriler alınmıştır.
Ocak vd.	2016	148 adet savunma sanayi işletmesinin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada 10 işletmenin web sitesine ulaşamamış web sitesine ulaşılan 138 işletmenin 87'sinin vizyon, 79'unun misyon ifadesine ulaşılabilmiştir.
İnce	2015	2013 yılı için yayınlanmış olan ikinci 500 büyük şirketin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden sadece 305 işletmenin misyon ve vizyon ifadesine ulaşılabilmiştir.
Sabuncuoğlu ve Gök	2008	2007 yılı için yayınlanmış olan en büyük 500 şirketin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden 207 işletmenin misyon ve vizyon, 18 işletmenin sadece misyon ve 20 işletmenin sadece vizyon ifadesine ulaşılabilmiştir.
Erol ve Kanbur	2015	BİST100 işletmelerinin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden bazı işletmelerin ifadelerine ulaşamamış olup telefon veya e-mail aracılığıyla elde edilmiş ancak kaç tanesine bu yol ile ulaşıldığı belirtilmemiştir.
Ay ve Koca	2012	ISO 500 listesinde yer alan işletmelerin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada 22 işletmenin web sitesine ulaşamamış web sitesine ulaşılan 245'inin misyon, 234'ünün vizyon ifadesine ulaşamamış sadece 13 işletmenin hem vizyon hem de misyon ifadesine ulaşılabilmiştir.
Acuner ve Genç	2007	Rasgele seçilen 200 KOBİ'nin vizyon ve misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada web sitesi üzerinden sadece 35 işletmenin misyon, 30 işletmenin vizyon ifadesine ulaşılabilmiştir
Köseoğlu ve Temel	2008	İMKB Ulusal-Tüm endeksinde yer alan 244 işletmenin misyon ifadeleri üzerine yapılan çalışmada 171 işletmenin misyon ifadesine ulaşılabilmiştir.

4. UYGULAMA

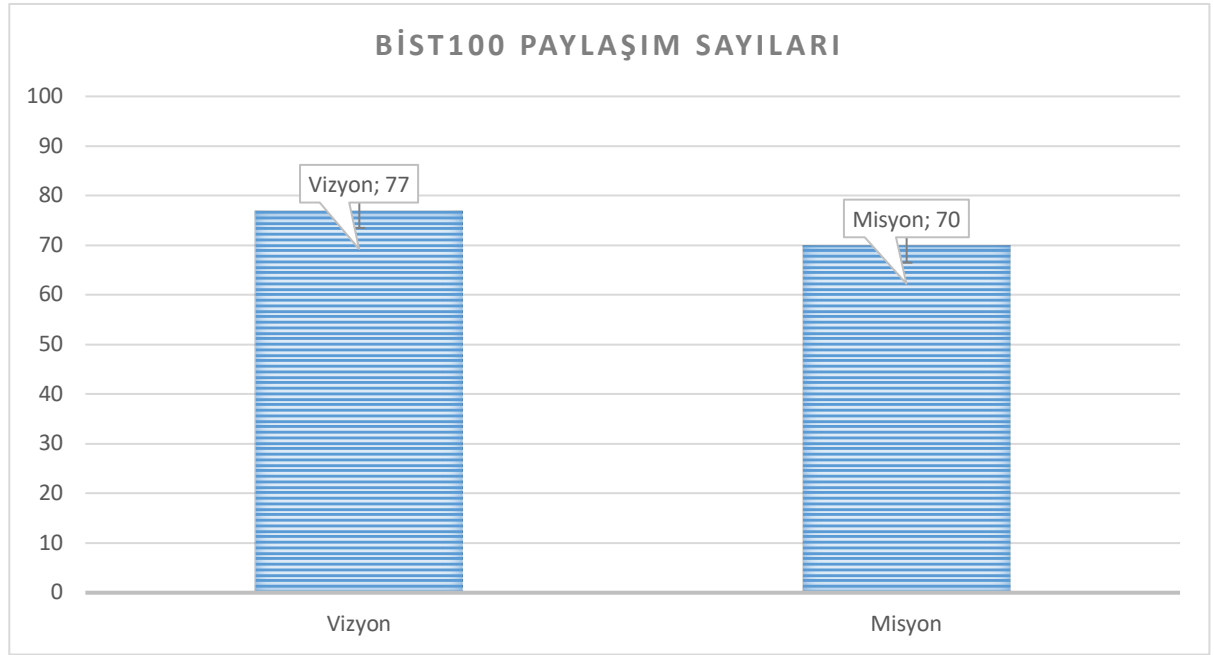
Çalışmanın amacı, BİST100 de işlem gören firmaların, İSO500 de ilk 100'de yer alan firmaların ve rastgele seçilen 100 KOBİ firmasının, vizyon ve misyon değerlerini bildirmede web sitelerine ne derece önem verdiklerini değerlendirmek için, söz konusu vizyon ve misyon bildirilerini web sitelerinde yer verip vermediğini, yer verenlerde ise bu ifadelerine kaç adımda ulaşıldığını inceleyerek durumu açıklamaktır.

Çalışmanın yöntemi, kamuyu aydınlatma platformunda (KAP) BİST100 endeksinde işlem gören firmaların web sitelerine KAP üzerinde paylaşmış oldukları internet adresleri üzerinden, Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu yani İSO500'de Net Satışlar temel alınarak sıralandığında 2018'de ilk 100'de yer alan firmaların web sitelerine www.iso500.org.tr üzerinde paylaşılan internet adreslerinden, KOBİ web sitelerine ise www.istekobi.com.tr web sitesi üzerinden rastgele 100 KOBİ seçilerek Google Chrome arama motoru aracılığıyla ulaşılması ve web siteleri ana sayfasının üzerinden vizyon ve misyon ifadelerine kaç adımda ulaşıldığının sayılması olarak belirlenmiştir.

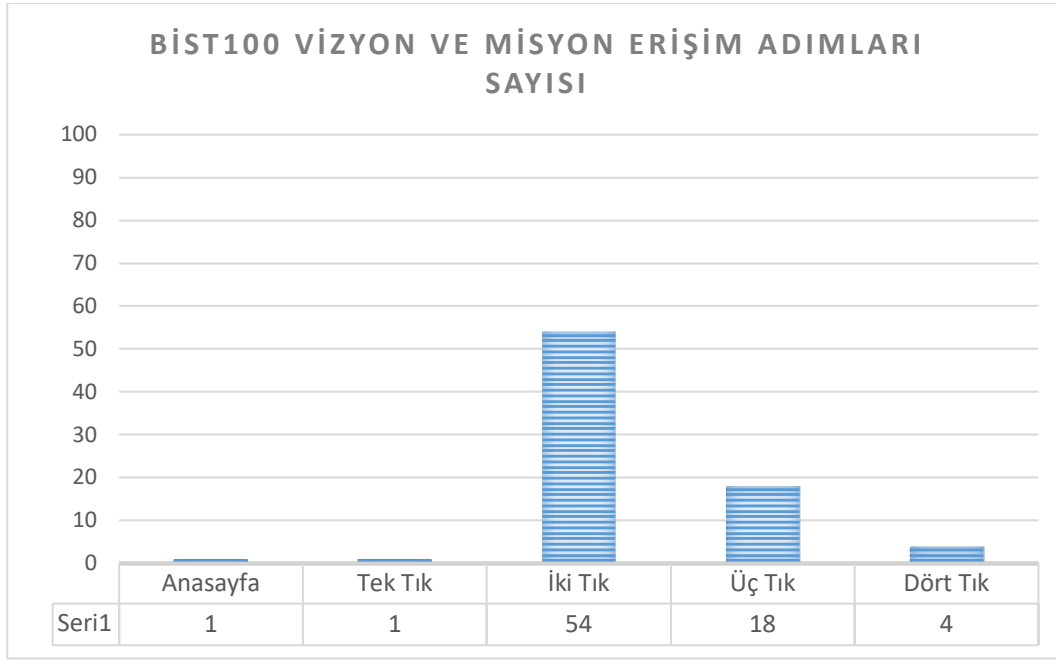
Çalışmanın sınırını 2019 yılı nisan ayında BİST100 endeksinde işlem gören firmalar, İSO500'de Net Satışların temel alınması ile 2018 yılında ilk 100'de yer alan firmalar ve www.istekobi.com.tr web sitesinde yer alan KOBİ'lerden rastgele seçilen 100 işletme oluşturmaktadır.

Araştırmanın bulguları aşağıda yer alan grafikler aracılığıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

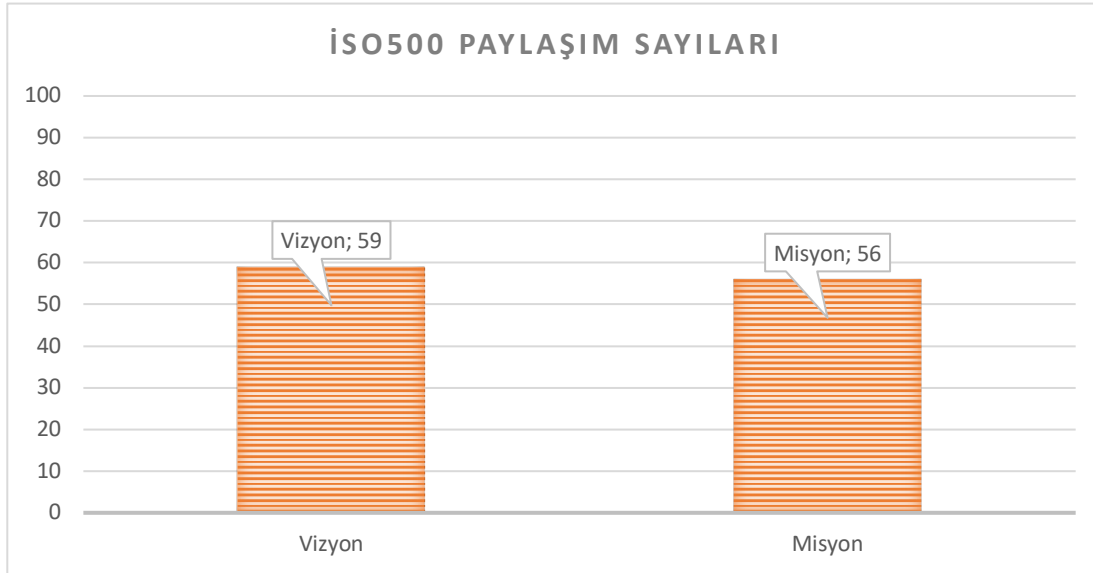
Şekil 2: BİST100 Vizyon ve Misyon Paylaşım Sayıları

BİST100 endeksinde işlem gören tüm işletmelerin web sitelerine ulaşılmış olup bu işletmelerden 77 tanesi web sitesinde vizyon ifadesine yer verirken, misyon ifadesine ise 70 işletme yer vermektedir (Şekil 2).

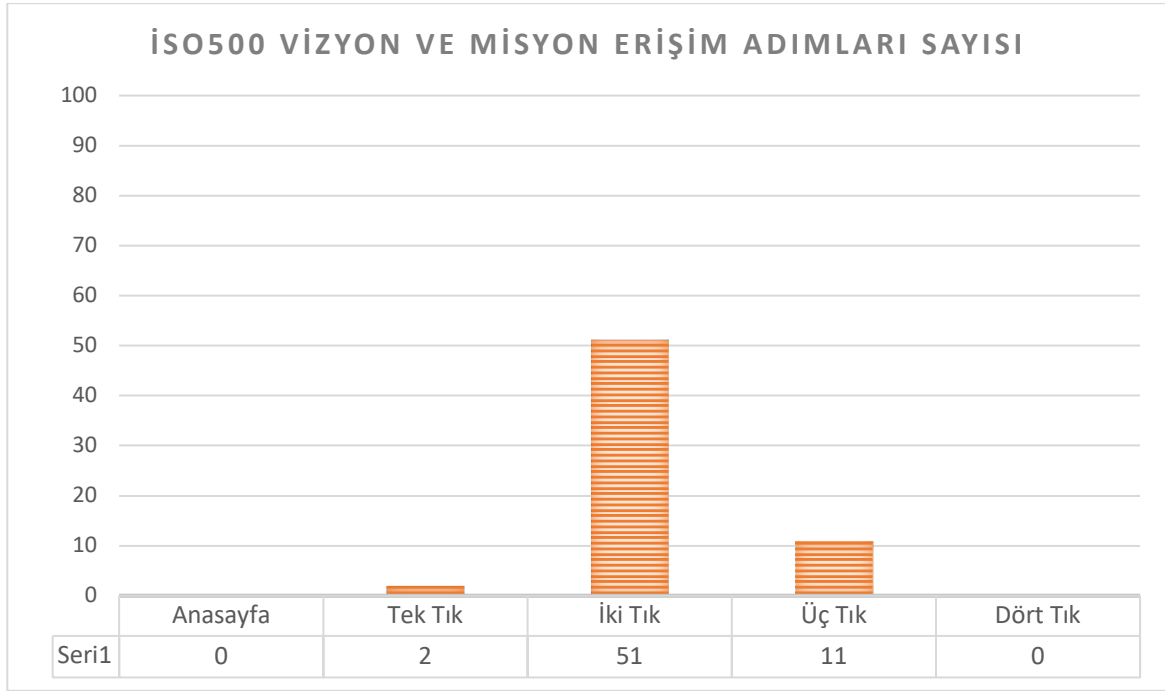
Şekil 3: BİST100 Vizyon ve Misyon İfadelerine Erişim Adımları Sayısı

BİST100’de vizyon ve misyon ifadelerine ulaşılan işletmelerden 1 tanesi bu ifadeleri direkt olarak ana sayfasında paylaşmakta olup 1 işletmede ise tek tıklama ile ulaşılmaktadır. 54 işletmede iki tıklamada, 18 işletmede üç tıklamada ve 4 işletmede ise 4 tıklamada vizyon ve misyon ifadelerine ulaşılabilmektedir (Şekil 3).

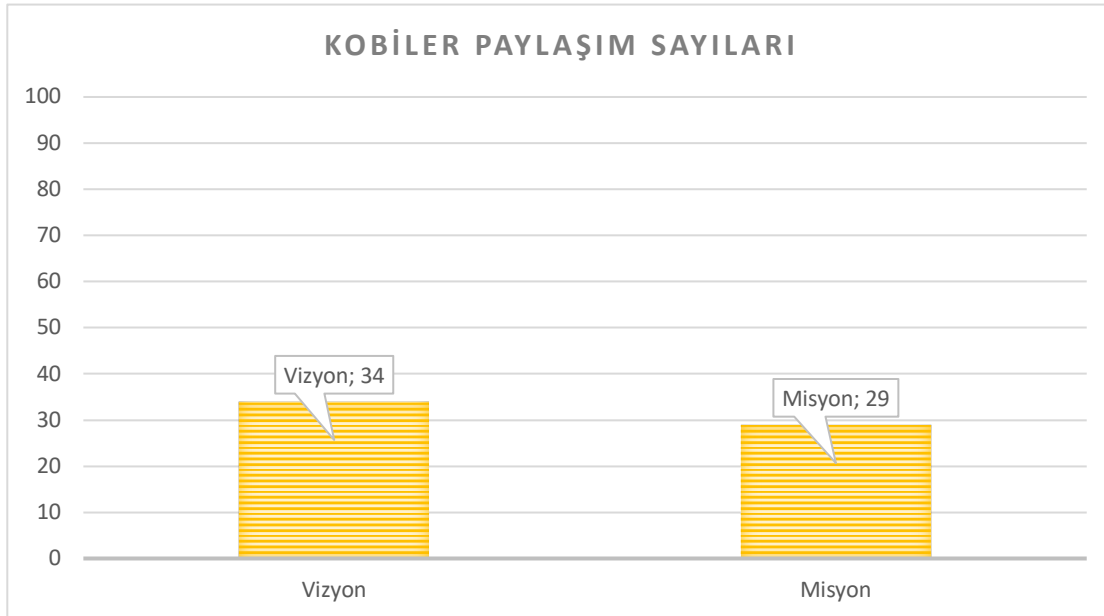
Şekil 4: İSO500 Vizyon ve Misyon Paylaşım Sayıları

İSO500’de Net Satışlar temel alınarak sıralandığında ilk 100’de yer alan tüm işletmelerin web sitelerine ulaşılmış olup bu işletmelerden 59 tanesi web sitesinde vizyon ifadesine yer verirken, misyon ifadesine ise 56 işletme yer vermektedir (Şekil 4).

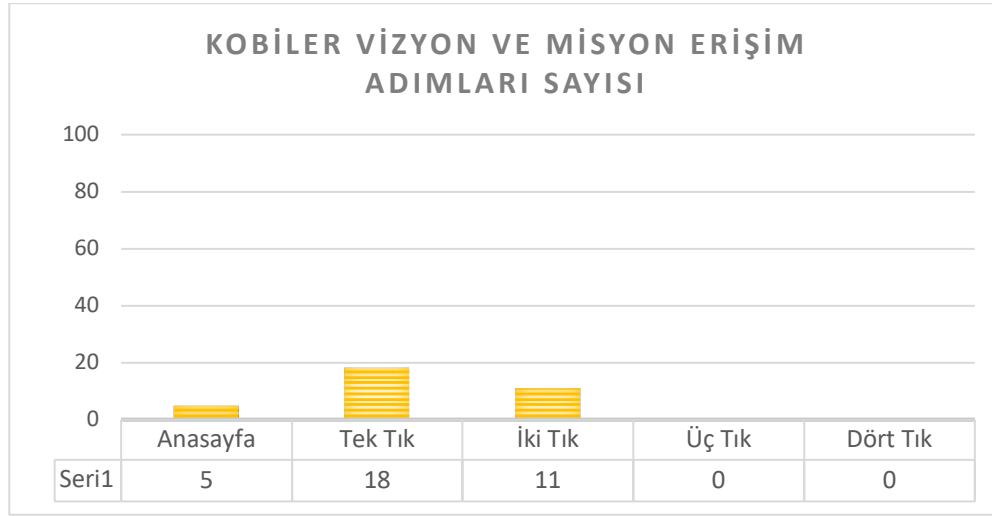
Şekil 5: İSO500 Vizyon ve Misyon İfadelerine Erişim Adımları Sayısı

İSO500’de vizyon ve misyon ifadelerine ulaşılan işletmelerden hiçbiri bu ifadeleri direkt olarak ana sayfasında paylaşmamış ve 4 tıklamada ulaşılmamış olup 2 işletmede tek tıklama ile ulaşılmaktadır. 51 işletmede iki tıklamada, 11 işletmede üç tıklamada vizyon ve misyon ifadelerine ulaşılabilmektedir (Şekil 5).

Şekil 6: KOBİLER Vizyon ve Misyon Paylaşım Sayıları

Rastgele seçilen tüm KOBİ’lerin web sitelerine ulaşılmış olup bu işletmelerden 34 tanesi web sitesinde vizyon ifadesine yer verirken, misyon ifadesine ise 29 işletme yer vermektedir (Şekil 6).

Şekil 7: KOBİLER Vizyon ve Misyon İfadelerine Erişim Adımları Sayısı

Rastgele seçilen KOBİ'lerde vizyon ve misyon ifadelerine ulaşılan işletmelerden 5 tanesi bu ifadeleri direkt olarak ana sayfasında paylaşmakta olup 18 işletmede ise tek tıklama ile ulaşılmaktadır. 11 işletmede iki tıklamada ulaşılmakta iken hiçbir işletmenin web sitesinde 3 ve 4 tıklama yapılmamıştır (Şekil 7).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Vizyon ve misyonun, organizasyonun tüm üyeleri tarafından benimsenerek paylaşılması açık ve net bir biçimde açıklanmasına ve iletilmesine bağlıdır. Bu ifadeler temelde geleceğe yönelik olarak çalışanlara rehberlik yapmakta ve yatırımcılara da hedeflenen amaçlara ulaşmada nasıl hareket edilmesi gerektiği konusunda yol gösterici ilkeler sunmaktadır. Bu bağlamda, organizasyonlar ile ilgili bireyleri belirli ilkeler doğrultusunda hedeflere yönlendirmektedir. Bu nedenle bu ifadeler tüm paydaşlara bildirilmeli ve iletilmesinde farklı mecralar da kullanılmalıdır.

Pek çok akademisyen veya yönetici vizyon ve misyon ifadelerinin organizasyonlara sağladığı yararlarının yanı sıra hemen her organizasyonun özgün bir vizyon ve misyon ifadesine sahip olması gerektiği ve bu ifadeleri topluma iletmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada BİST100 endeksinde yer alan işletmelerin, İSO500'de Net Satışlar temel alınarak sıralama yapıldığında 2018 yılında ilk 100'de yer alan işletmelerin ve rastgele seçilen 100 KOBİ'nin bu ifadeleri iletmede web sitelerini kullanım durumları araştırılmıştır.

BİST100 de işlem gören firmaların vizyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı %77, misyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı ise %70'dir. Belirli kriterler kapsamında Türkiye'nin en büyük işletmeleri olan BİST100 işletmelerinin vizyon ve misyon ifadelerinin iletilmesinin önemini vurgulayan bir bilinçlenme yaşaması gerektiği düşünülmektedir. İSO500'de Net Satışlar temel alınarak sıralama yapıldığında ilk 100'de yer alan firmaların vizyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı %59, misyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı ise %56'dır. Rastgele seçilen 100 KOBİ'de ise vizyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı %34, misyon ifadelerine web sitelerinden ulaşma oranı ise %29'dır. Elde edilen bu oranlar çerçevesinde vizyon ve misyon ifadelerinin paydaşlarla iletilerek iletişim için kullanılmasında web sitelerinin öneminin tam olarak anlaşılabilmesi olarak yorumlanabilmektedir.

Gelecek çalışmalarda BİST 'de diğer endekslerde yer alan işletmelerin vizyon ve misyon ifadelerini web sitelerinde paylaşma durumları araştırılarak karşılaştırma yapılabilir veya işletmeler sektörel olarak ayırma tabi tutulup paylaşma durumları araştırılarak karşılaştırma yapılabilir. Ayrıca işletmeler ile ilgililerin bir başka ifadeyle paydaşların misyon ve vizyon ifadelerine ulaşmada web sitelerini mi yoksa başka mecralarını kullandıkları araştırılabilir ve bu mecraların önemine değinilebilir. Diğer bir araştırma konusu ise web sitelerinde vizyon ve misyon ifadelerine yer vermeyen işletmelere ulaşılarak bu ifadelere web sitelerinde yer vermemelerinin nedenleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Acuner, T. ve Genç, K. Y. (2007). KOBİ'lerin Stratejik Yönelimlerinin İncelenmesi. 4. KOBİ'ler ve Verimlilik Kongresi, 603.
- Akdemir, S. ve Yılmaz, A. (2005). Örgütlerde Vizyon ve Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aktaş, K. (2015). Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(1), 16.
- Ay, Ü., & Koca, A. İ. (2012). ISO 500 listesindeki işletmelerin misyon, vizyon ve değerlerinin içerik analizi. Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi, 4(2), 201-210.
- Chandler, D. (1962). Strategy and Structure. Cambridge Massachusetts: The MIT Press.
- Covey, Stephen R Ve Keith A. Gulledge (1992), "Mission, Vision And Quality Within Organizations, Principle-Centere Leadership", Journal For Quality And Participation. July/August.
- Çetin, S. (2009). Vizyon yönetimi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (22), 95-103.
- Demir, C. ve Yılmaz, M. K. (2010). Stratejik planlama süreci ve örgütler açısından önemi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 69-88.
- Demirtaş, Ö. (2013). Havacılık endüstrisinde stratejik yönetim: swot analizi ile durum değerlendirmesi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 2(2), 207-238.
- Diñer, Ö. (2003). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (6. Basım). İstanbul: Beta Yayınları.
- Doğan, S., & Hatipoğlu, C. (2009). Küçük Ve Orta Boy İşletmelerde Vizyon Açıklamasının İşletmenin Performansına Etkisine İlişkin Bir Araştırma. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 23(2), 81-99.
- Dörtyol, İ. (2015). Misyon ifadeleri üzerinden pazarlama felsefelerinin keşfedilmesi: Capital 500 üzerine bir araştırma.
- Erol, Y. ve Kanbur, E. (2014). Misyon ve vizyon ifadelerine göre Türkiye'nin ilk 100 büyük şirketinin girişimcilik özellikleri. Business and Economics Research Journal, 5(3), 149-165.
- Güçlü, N. (2003). Stratejik yönetim. Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23(2).
- Güney, C. (2015). BİST100 Endeksinde Yer Alan İşletmelerin "Misyon" ve "Vizyon" Bildirimlerinde "Çevre". Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(12), 349-356.
- Hodes, B. (2015, 15 Ocak). Mission and Vision-Align Behind A Winning Message!, Business Strategy, <http://www.cmiteamwork.com>.

- İnce, A. R. (2015). Türkiye'nin ikinci 500 büyük şirketinin misyon ve vizyon ifadelerine göre girişimcilik özellikleri. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8(2), 143-155.
- Karadağ, N. ve Özdemir, S. (2015) Eğitim Fakültelerinin Vizyon Ve Misyonlarına Karşılaştırmalı Bir Bakış. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (19), 255-277.
- Kiliç, M. (2010). Stratejik Yönetim Sürecinde Değerler, Vizyon ve Misyon Kavramları Arasındaki İlişki. Sosyoekonomi, 13(2).
- Kotter, J. P.(1998). “Vizyon Strateji ve Liderlik,” Executive Excellence 2-16 : 10-13.
- Köseoğlu, M. A. ve Ocak, S. (2010). Misyon İfadelerinde Kullanılan Ögeler İşletmelerin Mülkiyet Yapısına Göre Değişir Mi?: Özel Ve Kamu Hastaneleri Üzerine Bir Araştırma. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 13(1), 63-82.
- Köseoğlu, M. A. ve Temel, E. K. (2008). Sektörlere Göre Misyon İfadelerinde Kullanılan Ögelerdeki Farklılaşmalar: İmkb Şirketleri Üzerine Bir Araştırma. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(2), 71-88.
- Köseoğlu, M. A., (2008). İşletmeler Var Olma Sebeplerini Nasıl ifade Ederler?: KOBİ’lerin Misyon ifadeleri Üzerine Bir Araştırma, . Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 15(2), 89-97.
- Küçüksüleymanoğlu, R. (2008). Stratejik planlama süreci. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(2), 403-412.
- Lipton, M. (1996). “Demystifying The Development Of An Organizational Vision.” Sloan Management Review. 37 (4).
- Mirze, K. ve Ülgen, H. (2004). İşletmelerde Stratejik Yönetim. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Muslu, Ş. (2014). Örgütlerde Misyon ve Vizyon Kavramlarının Önemi. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 3(5), 150-171.
- Ocak, M., Güler, M., ve Basım, H. N. (2016). Türk Savunma Sanayi Firmaları Vizyon ve Misyon İfadelerinin İçerik Analizi/The Content Analysis of Vision and Mission Statements in Turkish Defense Industry Firms. Yönetim ve Ekonomi, 23(2), 503.
- Oruç, M. C. ve Zengin, B. (2015). Misyon Vizyon Bildirilerinin Müşteri Odaklılık Yönünden Değerlendirilmesi: 5 Yıldızlı Konaklama İşletmeleri Örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 31-49.
- Powers, E.L, (2012). “Organizational Mission Statement Guidelines Revisited.” International Journal of Management & Information Systems- Fourth Quarter 16(4). 281-290.
- Sabuncuoğlu, A. ve Gök O. (2008). Büyük İşletmelerin Web Sitelerinde Yer Alan Misyon Ve Vizyon İfadelerinin Pazar Odaklılık Açısından İncelenmesi. Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 123-141.
- Schermerhorn, J. R. (2006). Management (8th edition). Wiley: New York, 221-223
- Taş, Hüseyin Cesurhan (2008), 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi Ve Kontrol Kanunu Bağlamında Stratejik Planlama
[Http://www.İcisleri.Gov.Tr/_İcisleri/Turkidaredergisi/Uploadedfiles/449_101_112.Doc](http://www.İcisleri.Gov.Tr/_İcisleri/Turkidaredergisi/Uploadedfiles/449_101_112.Doc), (05.01.2008).

- Tatlı, M. ve Üstün, F. (2018). BİST 100 Endeksindeki Firmaların Misyon, Vizyon, Örgütsel Değer ve Stratejik Amaçlarının İçerik Analizi. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 18-31.
- Thomson, A. A. ve Strickland, A. J. (2003). *Strategic Management, Concepts and Cases*. Boston:McGraw-Hill
- Ülgen, H. ve Mirze S. K. (2006), *İşletmelerde Stratejik Yönetim, Literatür Yayınları*, İstanbul.
- Ülgen H. ve Mirze, S. K. (2007) *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, 4. Bası, Arıkan Yayınları: İstanbul.
- “Endeksler BİST100”, *Kamuyu Aydınlatma Platformu*, Web, <https://www.kap.org.tr/tr/Endeksler> [Erişim Tarihi: 25 Mayıs 2019].
- “İSO500”, *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*, Web, <http://www.iso500.org.tr/500-buyuk-sanayi-kurulusu/2018/?ara=&year=2018&langId=1&s=NetSatislar> [Erişim Tarihi: 9 Kasım 2019].
- “İŞ'TE KOBİ”, Web, <https://www.istikobi.com.tr/kobi-pazari/firmalar/default.aspx> [Erişim Tarihi: 12 Kasım 2019].

KAPİTALİST SİSTEME KARŞI ÇÖZÜM DURAĞI: AHİLİK TEŞKİLATI¹

Öğr. Gör. Yakup Bahadır YÜCEL²

Gamze ALAR³

İlknur YÜCEL⁴

ÖZET

Küreselleşme sürecinin sınırlarını belirleyen ve ona yön veren kapitalist sistemin temelinde dünya geneline hakim olma arzusu yatmaktadır. Yegane amacı sermaye birikimi ve kar maksimizasyonu olan, toplum yerine bireyin zenginliğini amaçlayan kapitalist sistem her dönemde var olmaya çalışmaktadır. Bu sebeple kendine özgü değerleri bulunan ve temeli İslam inanç sistemine dayanan tarihsel bir örgütlenme olan ahilik, var olan bu kapitalist sisteme karşı bir çözüm sunması açısından oldukça öneme sahiptir.

Nitel bir çalışma olan bu araştırmada literatür tarama yönteminden yararlanılmış olup ilgili kaynaklardan ahiliğin doğuşundan yok oluşuna kadar geçirdiği evreler hakkında bilgi verilip tüm dünyaya egemen olan kapitalist sistem ile karşılaştırma yapılmıştır. Elde edilen bilgiler doğrultusunda kapitalist sistemin oluşturduğu bunalımları atlatabilmek adına işleyiş şekli ve içerdiği değer yargıları ile İslam ahlakını esas alan ahilik gibi güçlü bir tarihsel kurumdan yararlanılması gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Ahi Teşkilatı, Kapitalizm, Kapitalist Sistem

THE STATION OF SOLUTION AGAINST THE CAPITALIST SYSTEM: AHILIK ORGANIZATION

ABSTRACT

At the basis of the capitalist system that determines and directs the boundaries of the globalization process lies the desire to dominate the world at large. The capitalist system, whose sole purpose is capital accumulation and profit maximization, aims at the wealth of the individual rather than society, tries to exist in every period. Therefore, ahilik, which is a historical organization with its own values and based on the Islamic belief system, is very important in terms of providing a solution against this existing capitalist system.

In this study, which is a qualitative study, the literature scanning method has been utilized and information has been given from the relevant sources about the stages of the birth of Ahiah until its disappearance and a comparison has been made with the capitalist system that dominates the whole world. In the light of the information obtained, it is emphasized that in order to overcome the crises created by the capitalist system, when the essence of morality in Islam is considered, it is necessary to benefit from a strong historical structure such as ahilik with its value judgments and functioning.

Keywords: Ahi, Ahi Organization, Capitalism, Capitalist System

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiri geliştirilmiştir.

² Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Şereflikoçhisar Berat Cömertoğlu Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi, ybyucel@ybu.edu.tr

³ Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, alargamze36@gmail.com

⁴ Bartın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ilknurkulaozu@gmail.com

GİRİŞ

Türkler, tarih boyunca çeşitli dönemlerde çok sayıda örgütsel yapılanma kurmuş ve yönetmiştir. Özellikle de İslam'ın Türkler tarafından benimsenmesiyle beraber örgütsel teşekküller üzerinde İslam dininin önemli bir etkisi olmuştur. Bu türden sosyal örgütlenmelere en iyi örneklerden biride İslam dininin izlerini üzerinde taşıyan “ahilik teşkilatı” adı verilen mesleki kuruluştur (Ustakara, 2019).

Ahilik bir esnaf teşkilatı olmanın yanında, toplumun her kesimine ulaşmayı hedef edinmiş, ahlaki ve sosyal düzenlemeleri sağlamaya çalışan, belli bir döneme değil, tüm zamanlara seslenen bir yapı olarak karşımıza çıkar (Karaca, 2015). Toplumun her kesimine hitap eden ahilik düşüncesi özellikle esnaf birlikleri şeklinde teşkilatlanmıştır. Sosyal güvenlik kurumu olma özelliğini de içinde barındıran bu yapı sayesinde devlet fiyatları denetim altına almış piyasaları düzenlemiştir (Tabakoğlu, 2005).

Bugün kültürümüzü yansıtan ahilik kavramının bu denli üzerinde durulmasının sebebi, toplumun gelişmişlik düzeyini ayakta tutan birçok değeri bünyesinde barındırması ve bugünde toplum olarak içinde yaşadığımız sorunlar içerisinde olmamızdır (Erdem, 2008)

Bu çalışma da, temeli İslam inanç sistemine dayanan tarihsel bir esnaf ve zanaatkârlar örgütlenmesi olan ahilik sistemi ile kapitalist sistemin karşılaştırılması amaçlanmıştır. İlk olarak Ahilik teşkilatının tarihsel gelişimi üzerinde durulmuş, doğuşundan sona erişine kadar ki süreçten bahsedilmiş. Daha sonra ahiliğin amacı ve iktisadi düşüncede ki ilkeleri olan kanaatkârlık, iddihar(yastık altı), iş bölümü, yardımlaşma, usta-çırak ilişkisi, çalışma azmi ve tevekkül anlayışına değinilmiştir. Son olarak kapitalist sisteme karşı çözüm niteliğinde olan ahiliğin karşılaştırılması amaçlanmıştır.

1. AHİLİK TEŞKİLATI VE TARİHSEL GELİŞİM SÜRECİ

Türk İslam tarihinde XIII. ve XIV. Yüzyılları arasında Anadolu da görülmeye başlanan ve İslam inanç sisteminin temellerini barındıran ahilik teşkilatı bir Türk kuruluşu olarak kabul edilmiştir (Şeker, 2011, s. 1-2). XIII. yüzyıldan başlayarak kurumsallaşan ahilik teşkilatı farklı biçimlerde XX. yüzyıla dek varlığını devam ettirmiştir. Ahilik, genel manada başta esnaf ve sanatkârlar olmak üzere tüm kesimlere doğruluğu ve dürüstlüğü, adaletli davranmayı, topluma hizmet etmeyi öğütleyen, hoşgörüyü ve insanlara diğerkâm davranabilmeyi benimseyen Ahi Evran tarafından oluşturulan esnaf ve sanatkârlar teşkilatıdır (Özdemir, 2018).

Özellikle Anadolu'nun Türkleştirilmesinde büyük bir öneme sahip olan Ahilik teşkilatı ekonomik sosyal ve kültürel birçok açıdan yüzyıllar boyunca önemli katkılar sağlamıştır. Bu başlık altında öncelikli olarak Ahilik kavramı ve Fütüvvet ile olan ilişkisi ifade edilerek ardından Ahiliğin gelişim sürecine değinilecektir.

1.1. Ahilik ve Fütüvvet

Fetih hareketleriyle birlikte Anadolu'nun İslâm yurdu halini almasıyla beraber Anadolu'da oluşan siyasî, iktisadî ve içtimai kalkınmanın sağlanmasında ki önemli unsurlardan biride Ahiliktir (Özköse, 2018). Ahilik; ahlaki kültürel ve ticari hayata ait ilkeleriyle toplumu ayakta tutan ve Anadolu'nun her yanına yayılan bir teşkilattır (Şeker, 2011).

Ahi kelimesi kökeni itibari ile farklı görüşler taşımaktadır. Bunlardan ilki Ahi kelimesinin Arapça bir kelime olup “kardeşim” anlamına gelmesidir. Bir diğer görüş ise ahi kelimesinin Türkçe de ki ‘aki’ (cömert) kelimesinden türetildiğidir. Esasen Kur'an'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine dayanan ve prensipleriyle İslâmî zihniyete doğrudan bağlı olan Ahilik müessesesinin Anadolu'da kurulmasında fütüvvet teşkilâtının büyük etkisi olduğu düşünülür. (Kazıcı, 1988).

Esasen Abbasilerden Anadolu'ya intikal eden bir kavram olan fütüvvetin ahilik ile olan ilişkisini ve tarihî gelişimini iyi bir şekilde anlamak gerekir. Kelime anlamı olarak “fetâ”, genç, yiğit, cömert delikanlı, mert, cesur gibi anlamlara gelirken, “fütüvvet” mertlik, yiğitlik, gençlik, kahramanlık, cömertliği ifade eder (Çakmak, 2014).

Fütüvveti konu edinen bazı araştırmacılar Ahiliği Fütüvvet anlayışının bir devamı olarak nitelendirirken, bazı düşürürler ise Ahiliğin Fütüvvetten ayrı olduğunu söyler. Fütüvvet İslami-tasavvufi bir kavram olmakla birlikte Türklerin Müslüman olmasının ardından ahi örgütlerinin kurulmasında hem manevi hem de fikri taban oluşumunda etkili olmuştur (Tabakoğlu, 2005). Meşhur mutasavvıf olan Ebû Abdurrahman Sülemî (ö.1021)'ye göre fütüvvet; Allah'ın emirlerine uyararak güzel ibadet etme, her türlü kötülüğü terk ederek ahlakın en güzeline sarılmaktır (Akgündüz, 2014). Fütüvvet ve ahilik, mensupları için temelde iyi bir ahlaka sahip olunmasını benimser, her iki kavramda Müslüman toplumlarının bağlı olmuş olduğu kural ve kaideleri içerir (Şeker, 2011). Bu bağlamda ahilerin bir çeşit nizam-nâmesi yani tüzük görevini gören fütüvvet-namelerde ahi ve feta sözcükleri aynı anlamda kullanılmıştır (Ocak, 1996).

Ahiliğin Fütüvvetten ayrı olduğunu nitelendiren bazı düşünürlere göre ise Ahilik tüzükleri bakımından Fütüvvet anlayışı ile benzerlik gösterse de ayrı olduğunu ayrı olduğu hususlar vardır. Bu noktada Çağatay'a göre Ahilik, Türklerin konuk severliğinin, başkalarına yardım etmelerinin ve yiğit olmalarının bir ürünüdür. Ona göre ahilik, fütüvvet anlayışının gelişmiş bir biçimi değildir. Bu sebeple amacı ve fonksiyonu bakımından benzerlik gösteren fütüvvet ve ahiliği aynı nitelikte saymak yanlış olur (Çağatay, 1976).

Türk kültür ve medeniyeti açısından ekonomik, kültürel dini ve ahlaki önemli roller oynayan Fütüvvet ve Ahilik kurumları iç ve dış bir takım hareketlenmelerden etkilenmiştir. Fütüvvetin tarihî gelişimine paralel bir yol takip ederek, Anadolu'ya girmesinden hemen sonra Ahilik adıyla gelişme gösteren kurum özünde benzerlik taşıdığı Fütüvvetten farklı ve bağımsız olarak düşünülmemelidir. Durumu genel olarak özetleyecek olursak ahilik fütüvvet teşkilatının içinde ortaya çıkmış fakat ayrı bir biçimde yapılanmıştır. Ahilik teşkilatı geniş bakış açısına sahip, sosyal ve ekonomik ihtiyaç ile dini inançların birleştirici ve yüceltici yönlerini temel alarak kurulan ve Fütüvvet Teşkilatı ortadan kalktıktan sonra da varlığını devam ettiren bir kurum olmuştur (Temel, 2007).

1.2. Ahiliğin Doğuşu Tarihsel Çerçeve

Fütüvvetin kurumsallaşması, Abbasî halifesi olan Nâsır Lidinillah'ın döneminde (1180-1225) gerçekleşmiştir. Halife Nâsır döneminde Abbasî devleti sosyal ve siyasi anlamda zayıflamış ve devlet otoritesi sarsılmış durumda iken Halife Nâsır Lidinillah, bozulan devletin otoritesinin yeniden düzelmesi ve toplumsal barış ortamının sağlanmasında fütüvvet birliklerinin etkili bir güç olacağını düşünmüş ve birliklerini yeniden teşkilâtlandırırken fütüvvet-nâmeler de bu birliklerin ilke ve kaidelerini düzenlemiştir. Diğer Müslüman hükümdarlara da buyruklar göndererek kendilerini fütüvvet teşkilâtına katılmaya davet etmiştir. Bundan sonra Anadolu'nun tüm bölgelerinde irşat faaliyetlerine başlanmış. Özellikle I. Alâeddin Keykubad'ın sağlamış olduğu destek ve yardımlarla bir yandan İslâmî-tasavvufi düşünceye ve fütüvvet prensiplerine bağlı kalınarak tekke ve zaviyelerde şeyh-mürîd ilişkileri düzenlenmiş, diğer yandan da iş yerlerinde usta ve çırak ilişkileri ve buna bağlı olarak ekonomik hayat düzenlenmiştir. (Kazıcı, 1988)

Anadolu’da Ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve İran’ın Hoy şehrinde doğan Ahi Evran’ın(asıl adı Şeyh Nasîrüddin Mahmûd Ahî Evran b. Abbas) Ahiliğin Anadolu’da kurulup gelişmesinde önemli rolü olmuştur (Şahin, 1998). Ahi Evran ve Ahî şeyhlerinin gayretiyle beraber Ahilik teşkilatı, Orta Asya’dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek erbaplarına iş bulmuş onların mesleklerinde tutunabilmesini sağlamıştır. Üretmiş oldukları malların kalitesini koruyarak üretim miktarlarının ihtiyaca göre belirlenmesini desteklemiştir. Yine Türk halkının iktisadi açıdan bağımsız hale getirerek ihtiyaç sahiplerine her alanda yardım etmiş, bölgedeki Gayr-i Müslim Bizans sanatkarlar ile rekabet edebilmelerini sağlamış ülkeye yapılacak herhangi bir saldırı karşısında ordunun yanında yer alıp savaşarak, milli bilinci her şekilde yansıtan ve varlığını ayakta tutma amacı bir teşkilat olarak kurulmuştur. Tüm bu yönleriyle adeta topluma yön veren Ahilik, gerek Anadolu’nun Türklere yurt edinilmesinde ve gerekse buldukları bölgelerin İslâm’ı benimsemesinde son derece önemli hizmetler sunmuş bir kurum olarak karşımıza çıkar (Yüksel, 2017).

2. AHİLİĞİN AMACI VE İKTİSADİ İLKELERİ

Ahilik teşkilatı, toplumsal huzur ve refah içerisinde belirli ahlaki kuralların toplumun geneline yayılması ve toplumdaki herkesin bu kuralları bilmesi ve uyması açısından önemli bir yapıdır (Arslan, 2015). Ahilik, sadece kuramsal değil işlevsel boyutun da hâkim olduğu düşünce anlayışı sayesinde yetiştirdiği bireylerin sahip olduğu dünya görüşüyle, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği yaşamış olduğumuz bu zamanda insanlara örnek olabilme açısından önem arz eder (Sarıkaya, 2008).

Ahiliğin öncelikli amacı ana yurtlarından ayrılarak çıkıp gelen halkın edindikleri yeni yurtlarında, yani Anadolu’da, kendi sanat ve ticaretlerine yeni bir hayat oluşturma çabasıdır. Bu hususta ilk olarak tüm esnaf ve sanatkarlar tek bir örgüt çatısı içinde toplanmış, akabinde bu örgütün üyeleri ahlaki, askeri ve mesleki bir eğitim sürecinden geçirilmiştir. (Çağatay, 1976). Bu yüzden bir tek tüccarlar, esnaf ve sanatkarlar değil, hükümdarlar ve bilim adamları da bu teşkilatın bir üyesi olabilirlerdi. Sadece esnaf ve sanatkarların değil, toplumun farklı meslek ve statü sahibi kişilerinin de bu yapıya üye olması, toplumsal huzurun sağlanması ve bu kuralların tanınması açısından dikkat çekici olmuştur (Arslan, 2015).

Ahiliğin temel amaçlarından bir diğeri insanlığa hizmet edebilmektir. Ahiler, bu amaçlarını yerine getirebilmek için önce kendilerinin ideal bireyler olmaları gerektiğinin bilincindeydiler. Diğer bir deyişle, Ahiler önce kendilerini bir intizama sokabilmeli, çekidüzen verebilmelidir ki hizmet sunabilsin. Bu amacıyla ahilik bireyden topluma yükselişi ifade eder. Bir başka ifadeyle yetişmiş bireylerden oluşan topluluklar yakın ve uzak çevrelerini terkip ederek hizmet edebilirler (Özerkmen, 2004). İnsanların hem bu dünya da hem de ahirette huzurlu olması gayesinde olan Ahiler çatışmacı bir anlayışa değil, dayanışmacı bir ruh yapısına sahiptir. Toplum içerisinde farklı statülerin bulunmasını normal karşılayan Ahilik düşüncesi, Zengin ile yoksul, üretici ile tüketici, emek ile sermaye, millet ile devlet, yani toplumdaki bütün fert ve kurumları arasında bir fark görmeden kişilerin birbiri ile iyi ilişkiler kurarak herkesin huzur içinde yaşamasını amaçlar. Güçlü kesimin zayıfı ezmesini, kişilerin haksız kazanç sağlamasını hoş görmezler (Bayram, 2012).

2.1. Kanaatkâr Olma

Ahilik düşüncesinde meslektaşının ürünlerini kötülemek, ürünleri taklit etmek ve bir diğerrinin elinden pazar kaparak rekabet etme anlayışı yoktur. Aksine “Ben siftah ettim, komşum siftah etmedi” diyerek müşterisini karşı esnafa gönderen bir kanaatkârlık ve diğerkâmlık vardır (Durak & Yücel, 2010).

Bir rivayete göre Fatih Sultan Mehmet pazarı kontrol etme amaçlı esnaftan alış veriş yapmaya çıkmıştır. Uğradığı esnaftan yağ, bal ve peynir ister. Esnaf yağı tartıp parasını hesapladıktan sonra istemiş olduğu diğer ürünleri karşı esnaftan almasını ister zira kendisinin o günkü nafakasını sağladığını, fakat komşu esnafın henüz siftah edemediğini belirtir. (Erdem, 2008). Bu durumdan da anlaşılacağı gibi Ahilik sisteminin emrettiği kanaatkârlık ilkesi ile hem öteki insanların haklarının korunması dikkate alınıp, hem çevre konusunda çok daha duyarlı ve hassas olunmuştur (Karagül & Masca, 2017).

Bugün tüm dünyaya hâkim olan ve iş hayatının vazgeçilmez unsuru haline gelen kapitalist düşüncenin temelinde karı maksimize etme amacı yatar. İşletmelerin kendi kararını artırabilmek için birçok hakkı nasıl ihlal ettiği aşikârdır. Firmaların çalışanlarıyla yaşadığı sorunlar sonucu yapılan grevler, kirli atıkları ve doğaya zarar vermesi sonucu çevre bakanlığı ve belediyelerle yaşadığı problemler, işletmelerin aslında kanaatkârlık ile beslenmemelerinin doğurduğu bir sonuçtur. Kârını en üst düzeye çıkarma işletmelerin tek hedefi olmasının doğurduğu olumsuz sonuçlar dikkate alındığı zaman, ahiliğin temel prensiplerinden olan kanaatkârlığın ne kadar önemli olduğu karşımıza çıkmaktadır (Erdem, 2008; Kaya, 2018).

2.2. İddihar (Yastık-Altı)

Ahilik anlayışına göre bir kişinin genellikle 18 dirhemden fazla olan servetini ya kendisinin yatırıma dönüştürmesi veyahut bir başka kişiye borç olarak vermesi istenir. Temeli İslam inancındaki zekât anlayışına dayanan bu düşünceye göre, varlıklı kişilerin imkânları dâhilinde ihtiyaç sahiplerine yardım etmeleri istenir. Böylelikle sermaye belli kişilerin ellinde olmaktan çıkar üretime aktarılması sağlanır. Ülkelerin ekonomik politikalarının amacı, fiyat istikrarını sağlamak, tam istihdamı gerçekleştirmek, sürdürülebilir ekonomik büyüme hızı elde etmek, ödemeler dengesini sağlamak ve gelir dağılımını iyileştirebilmektir. Günümüzde bu dengenin sağlanması para ve faiz politikaları aracılığıyla toplam tasarrufların toplam yatırımlara eşitlenmesi ile sağlanır. Bu noktada var olan iktisadi sorunların çözümü için ilgili politikaların yanında Ahilik bilincinin gelişerek ihtiyaç dışı fazla sermayenin ekonomiye kazandırılması yani iddihardan kaçınılması önem taşır. (Erdem, 2008) (Karagül, TASAM - Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2018)

2.3. İş Bölümü

Ahilikte iş bölümüne son derece önem verilmiştir. Ahi Evran'a göre toplumdaki gereksinimlerin karşılanması için toplumu oluşturan bireylerin belli bir sanat dalıyla meşgul olması gerekirdi. Ahilik Teşkilâtının eğitim anlayışı bu temel düşünceye dayanmaktadır. (Özdemir, 2018). Ahi Birliği üyelerinin yeteneklerine uygun olan işlerin yanında ikinci bir alanla da ilgilenmeleri için daima yol gösterilmiştir. Sürekli meslek değiştiren kişiler ise hoş karşılanmamış ve teşkilatta olmaları engellenmiştir. Bu disiplin üyelerin kendilerini işlerine daha sıkı vererek uzman hale gelmelerini sağlamıştır (Aytekin & Bayramoğlu, 2015). Bu temel düşünceye göre her ahinin yeteneğine uygun nitelikte bir iş seçmesi ve o işe sonuna kadar devam ettirmesi beklenir zira zorunlu bir sebep olmadıkça kişinin iş değiştirmesi iyi karşılanmaz. İşini bırakan kişi tekrar mesleğe döndüğünde kalfa olarak başlar. (Erdem, 2008).

2.4. Yardımlaşma

Ahi teşkilatının bir diğer önemli ilkesi yardımlaşmadır. Ahilik, niteliği itibarıyla yardımlaşma ve dayanışma ruhuna sahip çok fonksiyonlu bir kurumdur. Orta sandığı, Esnaf vakfı, Esnaf kesesi veya Esnaf sandığı adıyla anılan karşılıklı yardımlaşma sandığına sahip olan Ahilik teşkilatı bu vasıta ile üyelerinin sosyal güvenliğini sağlayarak, onları tefecilerden korumuştur (Bayram, 2012).

Ahilikte yardımlaşma kardeş olmanın zorunlu bir gereğidir. Kendi içlerindeki dayanışmayı ve yardımlaşmayı sürdürebilmek için kurmuş oldukları bu sandıklar sayesinde acil durumlarda üyelerine ve halktan aciz kalmış muhtaç kimselere sahip çıkmışlardır. Ahilik bu yönüyle Kur'an'a dayanmakta olup; iyilik adına yardımlaşılması, kötülük için yardımlaşılmaması öğütlenmiştir (Özerkmen, 2004).

2.5. Usta-Çırak İlişkisi

Ahilik kültüründeki usta-çırak arasındaki ilişki, günümüzde "İnsan Kaynakları Yönetimi'nin temelini barındırır. Başka bir ifadeyle çalışanların motive edilerek işyeriyle bütünleşmesi, çalıştığı kurumu benimseyerek kendi iş yeri gibi görmesi, Ahilikte yüzyıllardır kabul edilmiş ve uygulanmış anlayışın bir benzeri olarak karşımıza çıkar. Ahilikteki usta ile çırak arasındaki ilişki, çalışma hayatına uzun yıllar barış getirmiş ve çıkar ayrılıklarının yaşanmadığı bir beraberliği temsil etmiştir. Nitekim ahilik kültüründe usta, çırağını bir evlat olarak görmüş, çırak da ustasına baba gözüyle bakmıştır. Usta-çırak-kalfa ilişkilerindeki barışçıl yaklaşım toplumsal barışı olumlu yönde etkilemiş neticesinde hem tüketiciyi yüksek fiyatlı ve hatalı ürünlere karşı korumuş, hem de meslek ehlini oluşabilecek sosyal riskler karşısında orta sandıklarıyla sosyal güvence altına almıştır (Mahiroğulları & Altınay, 2018).

İlk fütüvvetname olarak bilinen Çobanoğlu Fütüvvetnamesi'nde çırakların görevlerinin içyüzü hakkında verilen açıklamalar önemlidir. 740 maddeyi kapsayan Ahiler Nizamnamesinin, şeyhliği temsil edenler tarafından bütünüyle öğrenilmesi ve diğer kişilere de öğretilmesi fütüvvetnamede emredilmiştir (Öztürk, 2015).

Bu fütüvvetnamede çırakların görevleri şöyle sıralanır.

- 'Fütüvvetnamelerdeki kurallardan 124'üne uymak
- Ahinin bütün sözlerini benimsemek
- Malını ve canını ahisi yoluna harcamak, bir hüner ya da sanat sahibi olmak
- Her hafta giysisini yıkatmak, temiz çamaşır giymek
- Ahiden çerağ almak, ahiye saçını kestirmek ve alnını yoldurmak
- Ocak adına belini bağlatmak'' (Erdem, 2008, s. 67).

Ahilik kültüründe usta-çırak arasındaki bu karşılıklı sevgi, saygı ve minnet duygusunun ardında şüphesiz, İslam'daki ahlak anlayışı vardır. Bugünün ekonomik şartları göz önüne alındığında bu ilkelerin ne kadar önemli oldukları daha iyi anlaşılmaktadır.

2.6. Çalışma Azmi ve Tevekkül

Helal kazanca ve ticaret ahlakına İslam'da son derece önem verilmiştir. Temel referansı Kur'an olan Ahilik örgütünün benimsemiş olduğu toplum anlayışında kişinin çok çalışması ve geçimini alın teriyle sağlaması, toplumdaki yoksulluğu, tembelliği ve geri kalmışlığı ortadan kaldırması açısından ahlaki bir görev olarak değerlendirilir. Bu noktada ahiler alın teri ile çalışıp helal rızık kazanarak hem kendi geçimlerini sağlamış hem de ihtiyaç sahiplerine yardım etmiş kimselerdir (Arslan D. , 2018). Ahilikte çalışmak kadar çalışmanın şekli de önem taşır. Örneğin ahîlerin alışverişte esnasında dürüst davranmaları, bu bağlamda ölçümlerine olabildiğince dikkat etmeleri ve kaliteli hizmet sunabilmeleri çok önemsenmiştir. Ahilikteki çalışma ahlakının temelinde "Haram yeme, eksik tartma, kimseyi kandırma, yalan söyleme..." gibi belli başlı ilkeler yatmaktadır (Özkan, 2018).

3. AHİLİĞİN SONA ERME SEBEPLERİ

XIII. Yüzyılda Anadolu'da Moğol istilasının başlamasıyla birlikte Selçukluların sonu gelmiş ve Anadolu'da beylikler dönemi başlamıştır. Dönemin olumsuz siyasi koşullarına rağmen ahilik teşkilatı varlığını sürdürmüştür, Osmanlı döneminde de gelişimine devam etmiştir. Osmanlı döneminde merkezi yönetimin güçlenmesiyle ahi birlikleri idari ve siyasi rollerinin yerini ekonomik ve sosyal alanlara bırakması en önemli kazanımlarından biri olmuştur. Bu dönemde devlet görevlileri de teşkilatta yer almış bu yanıyla resmi kurum niteliği taşımıştır. Osmanlı Devleti'nin gerilemeye başladığı dönemlerde ise ahilik örgütünün yerine gedik ve loncalar devreye girmiştir (Mahiroğulları, Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri, 2011).

XVI. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Anadolu pazarlarının batı ürünleriyle dolması, hammadde sıkıntısı yaşayan esnafın ürettiği ürünleri satamamasına neden olmuştur. Bu durumu fırsat bilen sermaye sahipleri üretilen mallar yerine hammadde ticareti yaparak esnafı kendine muhtaç duruma getirmiş, bunun sonucunda teşkilatın temelini zayıflatmıştır. Diğer yandan Osmanlı Devleti zayıflayan ekonomisinin iyileşmesi için çıkarılan bir fermanla yeniçeri ve sipahi gibi askeri kesimlere esnaflık hakkı tanımıştır. Mesleki tecrübe açısından yetersiz olan bu esnaf grubunun ahilik ahlakından uzak ticaret yapmaları ahiliğin ortadan kalkmasını hızlandırmıştır (Yılmaz, 2018)

Ahiliğin sona erme sebeplerini özetleyecek olursak:

- Osmanlı İmparatorluğu'nda devletin gücünün zayıflaması ve gereken desteği görmemesi sonucu toplumda dengelerin bozulması
- Köyden şehre göçün artmasıyla tecrübesiz kişilerin esnaflık yapmaya başlaması
- Avrupa'da ortaya çıkan sanayileşme sürecine ayak uyduramayan ahilerin yeterince nitelikli iş gücüne sahip olmasına rağmen gerekli sermayeye sahip olmamaları
- Dönemin siyasi ve ekonomik bir sonucu olarak ortaya çıkan kapitülasyonlar neticesinde yerli malların yabancı mallara ikamesinin sağlanması
- İş ahlakının bozulması, kalitesiz ürünlerin artmasıyla halkın esnafa olan güvenini kaybetmesi
- İmparatorluğun gerileme döneminde alınan yenilgiler sonucu artan maliyetlerin esnafa konulan vergilerle karşılanması (Erdem, 2008)

4. KAPİTALİST SİSTEME KARŞI ÇÖZÜM OLARAK AHİLİK

Ahlaki değerlerin ön planda tutulduğu bir esnaf teşkilatı olarak karşımıza çıkan ahilik kurumu tasavvufi öğelerin ağırlıklı olarak bulunduğu toplumsal bir dayanışma örgütü olarak vuku bulmuştur. Bugün tüm dünyaya egemen olan kapitalist iktisadi düşüncenin başlıca ilkesi kârı en üst düzeye çıkarmaktır. Ahilikte iş ahlakı ve iktisadi düşünce incelendiğinde ise, üreticinin ürünüyle bütünleşmesini amaç edinen, daha çok üretip daha fazla kazanmak değil, ihtiyaç kadar üretilmesini ilke edinen, kaliteli üründen vazgeçmeden üreticiyi ve tüketiciyi dengeli bir şekilde korumayı amaçlayan bir anlayış geliştirmişlerdir. Kapitalist sisteme karşı ahilikte esas olan kârı en üst düzeye çıkarmak değil fayda düzeyini doruğa ulaştırmaktır (Karagül & Masca, Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması, 2017).

Günümüzde çalışma hayatının vazgeçilmez bir unsuru haline gelen ve kapitalist anlayışında aslını oluşturan kârı maksimum düzeye çıkarmak firmalar için başlıca hedef olarak seçildiğinde ne derece ciddi sorunları beraberinde getirdiği bilinmektedir. Kanaatkârlık prensibini benimseyen ahiler kârın artırılması için ahlaki kaidelerinden ve temel değerlerden hiçbir zaman taviz vermemişlerdir (Özdemir, 2018).

Ahiler mallarını ve paralarını saklamamalıdır. Burada söz konusu olan ilke yastık altı(iddihar) yapmaktan kaçınılmasıdır. Ahi esnaf ve sanatkârları, başkalarının zarar görmesi pahasına zenginleşmeyi kabul etmezler, bu yüzden para ve mal biriktirmeyi doğru bulmamışlardır. Kimi araştırmacılar Ahiliğin başta bu gelen bu iktisadi ilkesinin Osmanlı toplumunda kapitalist bir sınıfın ve kapitalist bir üretim anlayışının oluşmasına imkân vermediğini tasvir etmişlerdir (Yılmaz & Ameti, 2018)

Ahilikte düşünce sisteminde ekonomi bir araç unsurudur ve bu unsurun amaç haline getirilmesine izin verilmemiştir. Eğer üretim ve tüketim sadece mal ve mülk edinme, servet elde etme ve kâr etmek için yapılmış olursa bir anlam ifade etmez. Ahilikte iş ahlakı rekabet olarak daha çok mal üretmek değil, insanlığa hizmet edebilmek olmuştur (Kabaş, 2016).

Kapitalist sitemin başlıca ilkelerinden bir diğeri de tam rekabet anlayışıdır. Uygulanması mümkün olmayan bu anlayışın piyasalara hâkim olması durumunda güçlünün karşısında zayıfın ezilecek olması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Oysa Ahilik düşüncesi sisteminde ki hedef, yardımlaşmayı ve dayanışmayı esas alarak güçlünün yanında zayıfın korunmasıdır. Bunu da orta sandığı veya esnaf sandığı adıyla bilinen yardımlaşma sistemiyle hayata geçirmiştir. (Karagül & Masca, Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması, 2017)

SONUÇ

Dayanımcı bir esnaf birliği olmasıyla birlikte Türk İslam medeniyetini batıdan ayıran önemli bir kurum olarak ahilik; hâkim olduğu İslami düşünce anlayışıyla ahlaki değerleri ön plana çıkaran bir esnaf teşkilatıdır. Türk-İslâm düşünce sistemi üzerine kurulmuş olan ahilik, iktisadî, ahlâkî, hukukî, dinî kurumları da bünyesinde barındıran mükemmel bir teşkilat oluşumudur.

Bugün insanların en çok önem verdiği durum daha çok kazanç elde etmek, değişen durum karşısında yok olmamak için sürekli bir rekabet içerisinde olmaktır. Bu sebeple Ahilik, kurumu değişen durumlar karşısında değişmeyen unsurun iktisat-ahlak ilişkisi olduğunu bizlere hatırlatır.

Ahilikteki ekonomik anlayış düşünüldüğü zaman, bugünün koşulları göz önünde bulundurularak topluma hizmet edebilecek bir sistem oluşturulmasında bir rol model olarak değerlendirilebilir. Geçmiş dönemde birçok faydasının görüldüğü bu kurumdan yararlanılması hem kapitalist sitem karşısında yok olmamak için hem de toplum olarak kendi kültürel varlığımızı korunması açısından düzenlemeler yapılarak istenen yapıya kavuşturulabilir.

Son olarak Tabakoğlu'nun vurguladığı gibi “ Batı medeniyetini ve kapitalizmi yaratan zihni faktör burjuva zihniyeti iken bizim özgün bir kültür ve medeniyet oluşturmamızın temelinde ahi zihniyeti vardır ve bu zihniyet Türk toplumunun kapitalizme karşı direnebilmesinin de en önemli sebebidir” (Tabakoğlu, 2005, s. 348).

Tüm bunlardan sonra yaşanan İktisadi ve ahlaki bunalım karşısında yeni bir iş ahlakı yaratılmasında ahiliğin temel teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Aynı zamanda her zümreden insana hitap eden dayanışmacı bir esnaf birliği olmanın yanında Ahilik sistemi, kapitalist sistem ve burjuva zihniyeti karşısında mukavemet etme açısından önemli bir çözüm olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, M. (2014). Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(31), 9-18.
- Arslan, D. (2018). Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakının Kur'an'ı Referansları. *Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri* (s. 89-104). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
- Arslan, H. (2015). Ahilik Teşkilatının Sosyo-İktisadi Yapısı Ve Örneklik Değeri. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*(49), 248-271.
- Aytekin, B., & Bayramoğlu, S. (2015). İktisat Sosyolojisi Açısından İktisadi Dalgalanmalar ve Krizlere Karşı Tarihsel Bir Çözüm Durağı: Ahi Örgütlenmesi. *Internatonal Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 65-78.
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilatı ve Esnaf Loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(21), 81-114.
- Çağatay, N. (1976, Temmuz). Fütüvetçilikle Ahiliğin Ayrıntıları. *Bellekten*, XL(159), 423-438.
- Çakmak, M. (2014). Ahiliğin Tasavvufi Temelleri ve Ahilik-Fütüvvet İlişkisi. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(13), 143-158.
- Durak, İ., & Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri Ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.
- Erdem, E. (2008). *Ahilik: Ahlakla Kalitenin Buluştuğu Bir Esnaf Teşkilatlanma Modeli*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Kabaş, T. (2016, Aralık). Kapitalizm ve Ahlakın Türkiye Açısından Kısa Bir Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 20(2), 133-147.
- Karaca, H. (2015). "Ana Kaynaklarıyla Türk Ahiliği" Üzerine. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 91-92.
- Karagül, M. (2018, Haziran 25). *TASAM - Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi*. Türk İslam Medeniyetinde Ahiliğin İktisadi Hayat ve Devletin Oluşumundaki Rolü: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/51265/turk_islam_medeniyetinde_ahiligin_iktisadi_hayat_ve_devletin_olusumunda_ki_rolu adresinden alındı
- Karagül, M., & Masca, M. (2017). Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 83-91.
- Kaya, F. (2018). Toplumda ve Kamuda Değerler Eğitimi: Ahilik. *Uluslar Arası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, 286-300.
- Kazıcı, Z. (1988). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1.11.2019 tarihinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahilik> adresinden alındı
- Mahiroğulları, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(54), 139-154.

- Mahiroğulları, A., & Altınay, Z. Ü. (2018). Ahilik Kültüründen Günümüze Yansıyan Üç Boyut: Karşılıklı Saygıya Dayalı Usta-Çırak İlişkileri Tüketiciyi Koruma Ve Sosyal Güvenlik İşlevi. *Uluslar Arası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, 413-428.
- Ocak, A. (1996). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10.10.2019 tarihinde TDV İslâm Araştırmaları Merkezi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2-tarih> adresinden alındı
- Özdemir, R. (2018). Ahilikte Dolaylı Ve Dolaysız Ahlak Kuralları. *Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, 51-64.
- Özerkmen, N. (2004). Ahiliğin Tarihsel–Toplumsal Temelleri ve Temel Toplumsal Fonksiyonları–Sosyolojik Yaklaşım. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 57-78.
- Özkan, M. (2018). Ahilikte Toplum Tasavvuru. *Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri* (s. 457-465). Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi.
- Özköse, K. (2018). Ahilikteki İş Ahlakı Ve Meslekî Formasyonun Teşekkülünde Tasavvufun Rolü. *Uluslararası Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, 12-22.
- Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı Ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-12.
- Sarıkaya, M. S. (2008). Ahilik Kültürü Üzerine. *Yenises Dergisi*(154), 1-5.
- Şahin, İ. (1998). *TDV İslâm Ansiklopedisi*. (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi) 1.10.2019 tarihinde DİA: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahi-evran> adresinden alındı
- Şeker, M. (2011). *Türk İslam Medeniyetinde Ahilik ve Fütüvvet-namelerin Yeri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Toplu Makaleler İktisat Tarihi*. İstanbul: Kitabevi.
- Temel, H. (2007). *Ahilik Teşkilatının Halkın Eğitim Ve Öğretimindeki Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi
- Ustakara, F. (2019). Türklerde Sosyal Sorumluluğun Temelleri: Halkla İlişkiler Açısından Ahilik Teşkilatı Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 12(2), 1169-1181.
- Yılmaz, S., & Ameti, B. (2018). Balkanlarda Ahiliğin Temelleri Ve İzleri. *Uluslararası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, (s. 236-260). Sivas.
- Yılmaz, H. (2018). Bir Anadolu Esnaf Teşkilatı Olarak Ahilik Ve Eğitim. *Uluslar Arası Ahilikte İş ve Ticaret Ahlakı Sempozyumu Tebliğleri*, (s. 261-280).
- Yüksel, M. B. (2017, Ekim). Temel Dinamikleri Açısından Fütüvvet Ve Ahiliğin Kur'ânî Referansları. *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 270-311.

**MELEK YATIRIMCILIK FARKINDALIK ANALİZİ:
AFYONKARAHİSAR ÖRNEĞİ¹**

**Dr. Öğr. Gör. Muhammet Fatih CANBAZ²
Öğr. Gör. Doğan ÖZTÜRK³**

ÖZET

Melek yatırım alternatif finansın geliştirdiği en yenilikçi finansman yöntemlerinden biridir. Amerika ve Avrupa’da ciddi bir gelişme zemini bulan yöntem ülkemizde henüz yeteri kadar bilinmemekte buna paralel olarak gelişmemiştir. Melek yatırımcı, erken aşamada müteşebbislerin fikirlerine ve iş fırsatlarına finansman desteği sağlayarak yatırım yapan, girişimin büyümesine ve gelişmesine hem sermaye hem tecrübe desteği sağlayan kişileri ifade etmektedir. Bu yatırımlar ortaklık sağlamak şeklinde olduğu gibi kâr amacı gütmeyen yatırımlar şeklinde de destekler sağlamaktadır. Bu nedenle melek yatırımcılar özel bir yatırımcı tipi ve vizyonu olan bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu kapsamda çalışmada amaç, melek yatırım kavramının tanıtılması ve yüksek oranda finans/girişimcilik eğitimi almış öğrencilerin melek yatırım hakkında bilgi düzeylerinin araştırılması olarak belirlenmiştir. Anket yöntemiyle elde edilen verilere yapılan frekans analizi ve bağımsız örnekler t-testi sonuçlarına göre öğrencilerin melek yatırımcılık hakkında bilgi düzeyleri ve farkındalıkları çok düşük seviyelerde izlenmektedir. Ayrıca cinsiyet ve yaş gibi gruplar arası değişimlerde herhangi önemli bir farklılık tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Melek Yatırım, Alternatif Finans, Yatırım, İşlami Finans

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Afyonkarahisar Sağlık Bilimleri Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, canbaz@aku.edu.tr

³ Afyonkocatepe Üniversitesi Bolvadin Meslek Yüksekokulu, doganozturk@aku.edu.tr

GİRİŞ

Girişimcilerin iş fikirlerini hayata geçirmek hususunda özellikle erken aşamada karşılaştıkları en ciddi problem uzun yıllardır finansman sorunu olmuştur. Ülkelerin ekonomik gelişimi ve yeni fikirlerin üretilebilmesi adına genç girişimcilere destek verilmesi önemli konulardandır. Bu noktada girişimciler devlet desteği, özel şahıs veya özel kurum desteklerinden faydalanabilmektedir. Özel şahıs destekleri arasında yer alan Melek yatırımcılık kavramı da bireysel bir finansman desteğini ifade etmektedir. Melek yatırımcılar; tohum yatırımcı, iş melekleri, kayıt dışı yatırımcı, fon veren melekler veya özel yatırımcı olarak farklı şekillerde adlandırılmaktadır (Ganti, 2019). Melek yatırımcılık son yıllarda alternatif finansın ürettiği en modern yöntemlerden biridir. Yöntem henüz Türkiye’de yeterince bilinmeyen ve çalışılmaya muhtaç konulardan biridir. Literatürde melek yatırımcılık konusunda yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu yurt dışı menşelidir. Ülkemizde ise melek yatırımcılık akademik yazın açısından henüz yeterince tartışılmamıştır. Melek yatırımcılık uygulamaları geçmişten günümüze birçok kültürde ismi konmasa da var olmuş, ancak 1990’ların ortalarında ABD’de bir kavram ve endüstri olarak ortaya çıkmıştır.

1. MELEK YATIRIM KAVRAMI

Melek veya melek yatırımcı ifadesi, ilk olarak Amerika’da borsa tüccarları tarafından Brouadway’de sahnelenen gösterilerin finanse edilmesi için etkilemeye çalıştıkları varlıklı kişilere istinaden kullanılmıştır (Branscomb & Auerswald, 2002, s. 49). Bu yatırımcılar gösterilerde yer alan sanatçılar ile tanışabilmek ve zaman geçirebilmek adına gösterilere finansal destek sağlamaktaydı. Bu şekilde her iki tarafında kazançlı çıktığı basit ancak riskli bir iş ilişkisi tesis edilmekteydi. Bu basit ticari ilişki günümüzde çok farklı bir boyut kazanarak alternatif bir finansman aracı haline gelmiştir. Günümüzde melek yatırımcılık sistemsel olarak değişiklik göstermesine karşın beğendikleri bir girişim veya yatırıma destek olmaları özelliğiyle klasik melek yatırımcılarla benzeşmektedir.

Melek yatırım; girişim konusunda uzmanlaşmış, sektör bilgisi olan yatırımcıların, yeterli sermaye ve bilgi birikimine sahip olmayan start-up girişimcilere hem finansal destek hem de danışmanlık hizmeti vermeye dayalı bir finansman elde etme yöntemidir (Buyruk, 2017). Melek yatırımcılar genelde AR-GE niteliği taşıyan potansiyelli projeleri desteklerken yaş grubuna bakıldığında ise genç iş adamlarının konuya ilgi duyduğu görülmektedir.

Melek yatırımcılığı; “kişinin kendisine ait olan sermayesini bir başka girişimcinin işini kurması adına yatırması” olarak özetlemek mümkündür. Osnabrugge ve Robinson (2000), melek yatırımcıları, çok önceden kendilerine ait olan işlerini yürütmeye başlamış, kazançlarını ve edindikleri tecrübeleri yeni kurulan işletmelerle paylaşmak isteyen yatırımcılar olarak, Hindle ve Lee (2002) ise melek yatırımcıları, yatırım desteğinde buldukları firmanın yönetim kısmında yer almayan ve firma yöneticileri ile herhangi bir bağı bulunmaya yatırımcılar” olarak tanımlamışlardır. Bu kişilerin melek olarak adlandırılmasının sebebi ise finansman kararının altında yatan motivasyonlar ile açıklanabilir. Bunları; iyilik yapma, yardımcı olma, eğlenme, katkı sağlama, yeni şeyler öğrenme ve yeni bir girişimin parçası olmak gibi insani değerler olarak ifade edebiliriz.

Bununla beraber melek yatırımcıların ticari açıdan ise kâr elde etme ve ortaklık kurma gibi motivasyonlarını da unutmamak gerekir. Dolayısıyla bir şirkete finansal destek sağlayan melek yatırımcı, yönetimde de söz sahibi olmak isteyebilir.

Girişimci finans literatüründe melek yatırımcı tanımlaması ilk kez İngiliz Profesör William E. Wetzel tarafından ortaya atılmıştır. Wetzel melek yatırımcıların risk sermayesinde önemli bir fon kaynağı olduğuna dikkat çekerek, melek yatırımcıların beklentileri ve tercihleri konusunda araştırma yapan ilk yazar olmuştur. Wetzel, melek yatırımcıların yalnızca finansal nedenlerle değil daha farklı motivasyonlar ile girişimleri desteklediğini ortaya koymuştur. Bu motivasyonlar; sosyal, kültürel ve kişisel sebepler, yeni bir girişimin parçası olma heyecanı ve gönül hoşnutluğu gibi faktörlerdir. Melek yatırımcı yenilikçi girişim düşüncesiyle başlangıç aşamasında olan işletmelere öz sermaye finansmanı sağlayarak destek olmaktadır. Başlangıç aşamasındaki işletmeler ve diğer işletmeler arasında kıyaslama yapıldığında melek yatırımcıların erken aşamada işletmelere 16 kat daha fazla yatırım yaptığı görülmektedir (Karabayır, Gülşen, Çiftçi, & Horon, 2012). Riski çok yüksek olmasına karşın bir o kadar da getiri elde etme potansiyeline sahip projelerde melek yatırımcıların desteğini görmek mümkündür. Projeye, başlama aşamasında destek verilir. Firma kara eriştiğinde ise yatırımcılar desteğini keser ve farklı projelere yönelirler.

Melek yatırımcılar başlangıçtaki yatırımları sayesinde, iş yaratmaya ve işin destelenip büyümesine katkıda bulunurlar. Özellikle halka açılmayacak nitelikte, yenilik yaratan fikirleri olan firmalara veya kişilere destek vermektedir. ABD'de yapılan araştırmalar melek yatırımcıların, yeni kurulan işletmelerin her yıl yaklaşık 3 milyon iş fikrine destek sağladığını göstermektedir. Melek yatırımcılık desteklerinde en büyük projelerin sağlık alanında olduğu akabinde medikal hizmetler, yazılım ve biyoteknoloji sektörlerinin takip ettiği görülmektedir. Melek yatırımcılık uygulamaları ve desteklerinde ABD önde gelmektedir. Melek yatırımcılar girişimcilerin ailesinden, arkadaşlarından veya bankalardan temin edemedikleri finansman boşluğunu kapatır, girişimcilere iş bilgisi, çevre ve mentörlük sağlayarak tecrübe eksikliği nedeniyle işletmelerde görülmesi muhtemel yönetim hatalarının da azaltılması sağlanmaktadır. Melek yatırımcı firmalara finansman desteğinin yanı sıra eğitim ve yönetim konusunda da desteklerde bulunmaktadır (Gerald A. Benjamin, 2001).

Sonuç olarak melek yatırımcılar işletmeler için önemli bir finansal kaynaktır ve her zaman kar etmeye odaklanmaz. Büyümesini istediği yenilikçi fikrin gelişmesine katkı sağlayarak girişimcilik kültürüne destek vermektedirler (Karabayır, Gülşen, Çiftçi, & Horon, 2012).

2. MELEK YATIRIMCILARIN ÖZELLİKLERİ

Melek yatırımcıların amacı, yeni gerçekleştirilecek olan veya gelecek vaat eden projeleri desteklemek ve gelişimlerine katkıda bulunmaktır. Bu bağlamda maddi açıdan yüksek getiriye sahip yenilikçi projeler melek yatırımcıların daha fazla ilgisini çekmektedir. Melek yatırımcılar işlevlerini farklı şekillerde gerçekleştirebilirler. Bu faaliyetleri bireysel olarak yapabildikleri gibi kitle fonlaması platformları aracılığıyla veya Melek yatırımcı ağlarıyla yapabilmektedirler.

Melek yatırımın önemli önceliklerinden biri de melek yatırımcı gruplarının ya da melek yatırım ağlarının geliştirilmesi konusudur. Melek grupları yatırım yapacakları girişimcilerin projelerini, sunumlarını, iş önerilerini değerlendirmek için düzenli olarak toplanırlar ve birlikte çalışırlar. Melek yatırımcılar büyük yatırımlar yapmak için sermayelerini gruplar halinde toplar ve girişimcilerin ihtiyaçlarını görerek yatırım yapma kararı verirler (Edelman, Manalova, & Brush, 2017). Melek yatırımcılık tecrübe ve bilgi gerektiren bir faaliyettir. Yatırıma entelektüel sermaye olarak destek verme görevini üstlenen melek yatırımcıların tecrübeye, vizyona ve sektör bilgisine sahip olması gerekmektedir. Bu durum melek yatırımcıların özelliklerini de doğrudan etkilemektedir. Melek yatırımcılar için gerekli olan özellikler incelendiğinde aşağıdaki gibi bir sıralama yapmak mümkündür: (Kurnaz & Bedük, 2017)

- a. Melek yatırımcılar kısa vadede sonuç beklemeyen, uzun vadeli bir bakış açısına sahiptirler.
- b. Melek yatırımcılar güçlü bir ekonomik altyapıya ve para kaybı gerçekleştiğinde tahammül etme yeteneğine sahiptirler.
- c. Melek yatırımcılar bireysel olarak hareket edebilmenin yanında grup olarak da hareket edebilir ve bu sayede finansal ihtiyaçlara cevap vermede kolaylık sağlayabilirler.
- d. Sermaye sahipleri yatırım yaptıkları alanla ilgili olarak bireysel bilgi birikimine sahiptirler.
- e. Melek yatırımcı risk alma yeteneğine ve riskin sonuçlarını sabırla bekleme tahammülüne sahip olmalıdır. Ayrıca başarısız olma halinde başarısızlık durumunu kabul edebilmelidir.
- f. Melek yatırımcılar yalnızca maddi bir beklenti sağlamak veya girişim faaliyetlerinde bulunmak amacıyla değil, manevi yönden tahmin sağlamak amacıyla da faaliyette bulunabilirler.
- g. Bir melek yatırımcı öz-disiplin sahibi olmalıdır.
- h. Bir melek yatırımcı yalnızca herhangi bir yatırımın başarılı olmasını desteklemekle kalmayıp kendisinin de menfaatine olan yatırımları da takip eder.
- i. Melek yatırımcıların büyük bir kısmı 35-65 yaş grubunda yer alan işletme sahibi yatırımcılardan oluşur.

3. MELEK YATIRIM KARARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Klasik yatırımcı açısından en önemli amaç projeden getiri sağlamaktır. Getirinin yüksek olması yatırımcılar açısından arzulan senaryodur. Ancak melek yatırımcılar klasiklere kıyasla her zaman kar etmeye odaklı çalışmazlar. Melek yatırımda girişimi destekleme kararında maddi faktörlerin yanı sıra sosyal ve kişisel faktörler de ön plana çıkmaktadır. Yatırım kararını etkileyen faktörlere ilişkin yapılan literatür taramasında aşağıdaki şekilde bazı çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Ekonomik faktörlerden ziyade kişisel faktörleri inceleyen çalışmalara bakıldığında Wetzels melek yatırımcılarda girişim sürecinin parçası olma ihtiyacının yatırımın desteklenmesinde en önemli teşvik unsuru olduğunu belirtmektedir (Kurnaz & Bedük, 2017).

Holaday, Meltzer ve McCormick (2003) hastalık nedeniyle yakınlarını kaybetmiş olan melek yatırımcıların tedavi edilemeyen hastalıkların finansmanı çerçevesinde destekler sağladığını vurgulamaktadır. Kötü bir tecrübe yaşayan yatırımcılar benzer vakaların tekrar yaşanmaması ve hastalıkların önlenmesi adına ilgili konularda çalışmalar yapan sağlık teknolojisi firmalarına yatırım yapmaktadırlar. Bu çalışmaların sonucu olarak melek yatırımcıların yatırım kararı verirken kişisel faktörlerden yoğun olarak etkilendikleri düşünülmektedir.

Melek yatırımcıların edinmiş oldukları tecrübeler yatırım kararı verme aşamasında oldukça önem kazanır. Yatırımcının daha önce desteklemiş olduğu bir projenin başarıya ulaşmış olması ilerleyen safhalarda farklı yatırım kararında daha hevesli olmasını doğurmaktadır. Maula vd. (2005), melek yatırımcıların yatırım yapma konusunda birikimlerin, beklentilerin ve yeteneklerin diğer tüm faktörlere kıyasla daha etkili olduğunu savunmaktadır. Yatırımcıların tecrübelerinin yanı sıra kişisel özelliklerin, risk alma, yenilikçilik ve proaktif kişiliğin yatırımda etkili bulunduğu ve karar almada öneminden bahsedilmektedir (Karabayır, Gülşen, Çiftçi, & Horon, 2012).

Yatırımların toplumsal fayda sağlayacak nitelikte olması yatırımcıların karar vermesinde bir diğer etkili değişkendir. Melek yatırımcının destek olduğu yatırımlar olumlu sonuç verdiğinde iş fikrine sahip kişi ilgili süreçten tecrübe edinmiş olmaktadır. Böylelikle hem fikir sahibi olan kişi desteklenmiş hem de toplumsal fayda üretecek bir projeye katkı sağlama motivasyonu yerine getirilmiş olmaktadır (Kurnaz & Bedük, 2017).

Girişimci odaklı olmanın yatırım kararına etkisi ile ilgili bir araştırmada Cardon vd. (2009) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada yatırımcıların istekli, heyecanlı ve destekte bulunduğu yatırıma sadık, riskle mücadele etmeyi sevmek gibi girişimci özellikleriyle hareket ettiklerini ve yatırım kararında bu özelliklerin etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yatırım kararında melek yatırımcı birçok kişisel faktörü göz önüne alarak destek sağlamaktadır. Yatırımcının proje konusunda hevesli olması, girişimci ruha sahip olması ve daha önceki yatırımlarından edinmiş olduğu tecrübeler yatırım kararı vermesinde önemli yardımcı unsurlardandır.

4. MELEK YATIRIMCILARIN AVANTAJ VE DEZAVANTAJLARI

Melek yatırımcıların sermayeleri, iş fikrine sahip olan girişimcilerin projelerini gerçeğe dönüştürmeye yardımcı olması sebebiyle girişimciliğin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu durum aynı zamanda ekonomiyi de doğrudan geliştirmektedir. Ekonomiye yeni firmalar kazandırılmış, yeni iş alanları tesis edilmiş ve işsizlik oranında iyileşmeler sağlanmış olmaktadır. Ayrıca melek yatırımcılar sosyal sorumluluk ile ilgili projelere de destek vererek toplumsal fayda üretmektedirler.

Yukarıda bahsedilen genel avantajlara ek olarak sıralanabilecek diğer avantajlar aşağıdaki şekildedir; (Ceylan, 2019) (Kurnaz & Bedük, 2017)

- a. Girişimin riskini üstlenmektedirler.
- b. Melek yatırım bir borçlanma değildir.
- c. Melek yatırımcılar sektör ayırt etmeksizin yatırım yaparlar.

- d. Melek yatırımcılar işletmelere maddi desteğin yanı sıra fikrin başarısı ve işletmenin gelişimi için çaba harcayıp tecrübe transferi sağlarlar.
- e. Melek yatırımcıların işletmelere sağladığı maddi destek işletmeler için bir yol haritası, ilerleyebilmeleri için itici bir güçtür.
- f. Melek yatırımcılar genel olarak küçük ve başlangıç aşamasındaki yatırımları desteklerler.
- g. Melek yatırımcılar yalnızca işletmelerin iş fikirlerine yatırım yapmakla kalmayıp aynı zamanda işletmelere kredi imkânı da vermektedir.
- h. Teknoloji, iş fikirlerinin yoğun olarak üretildiği bir alandır. Melek yatırımcılar ise teknoloji konusundaki iş fikirlerine destek vermeye isteklidirler.
- i. Melek yatırımcılar finansal kararları verirken daha esnek davranırlar.

Dezavantaj olarak değerlendirilebilecek bazı hususları ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir.

- a. Yatırım ortalama 5 yıl sürmektedir ve bu süre içerisinde yüksek kar baskısı oluşabilmektedir.
- b. Melek yatırımcılar birden fazla aynı işletmeye veya işletmeden farklı fikre destek vermek istemezler.
- c. Farklı uzmanlık alanı olan melek yatırımcıların mentörlük yapması mümkün olmayabilir.
- d. Melek yatırımcıların firmalara ortak olmaları işletmelerin tam bağımsız olmalarını engellemektedir.
- e. Bazen melek yatırımcılar kendi menfaatlerini firma menfaatlerinin önünde tutabilmektedir.
- f. Melek yatırımcıların hala güvenilirlik problemleri yaşamaktadır.
- g. Melek yatırımcı fikrinizi ticari kaygılar nedeniyle istemediğiniz bir forma dönüştürebilir.

Firmaların melek yatırımcıların bu dezavantajlarından kendilerini koruyabilmeleri için yapacakları sözleşmeler ile kendilerini güvence altına almaları gerekir.

5. TÜRKİYE'DE MELEK YATIRIMCILIK

Günümüz ekonomisinde bilgiye dayalı üretimin giderek önem kazanması girişimcilerin yeni yatırım fikirleri üretmesini sağlamıştır. Yeni doğan ve genç işletmelerin fikirlerini hayata geçirirken karşılaştıkları en büyük sorun ise büyümelerini sağlayacak yeterli sermayeye sahip olmamalarıdır. Bankacılık ve diğer finansman hizmetleri maddi kaynakları güçlü yeterli teminatı gösterebilen girişimcilere destek olmak isterler. Bu nedenle iş hayatına yeni atılan girişimci banka kredisi gibi kurumsal hizmetlere erişmekte zorluk çeker. Finansal ihtiyacını karşılayamayan yatırımcı bu zorluğun üstesinden gelebilmek için yeni finansman kaynakları bulmaya yönelmiştir. Bu finansman kaynaklarının başında olan melek yatırımcılık büyük önem kazanmaktadır (Atsan & Erdoğan, 2015).

Melek yatırımcılık uygulaması dünyada daha eski yıllara dayanırken Türkiye'de son yıllarda gelişim göstermeye başlamıştır. Melek finansman sistemine ilişkin kanun düzenlemesi ülkemizde 2012 yılı haziran ayında yapılmıştır. Bu düzenlemeden sonra 2013 şubat ayında “Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelik” yürürlüğe girmiştir.

Bu yönetmelikle uluslararası literatürden farklı olarak melek yatırımcı “*Bireysel katılım yatırımcısı*” olarak tanımlanmıştır. Bu tasarı sayesinde melek yatırım ağları kurulmuş, finansman ihtiyacı olan işletmeler desteklenmeye başlanmıştır. Bireysel katılım sermayesi hakkında yönetmeliğe göre ulaşılması istenen hedefler başlıca şunlardır:

- a. Finansman desteği bulmakta zorlanan işletmeler için yeni bir finansal kaynağın oluşturulması
- b. Bu yatırım piyasasındaki profesyonelliği arttırılarak belirli bir davranış kültürü ve etik kuralların olmasının sağlanması
- c. Bireysel katılım sermayesinin kurumsallaştırarak girişimciler için güvenli bir finans piyasası haline getirilmesi
- d. Devlet desteği ile bireysel katılım sermayesi yatırımlarının daha cazip hale gelerek yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Melek yatırımcı adı altında faaliyette bulunmak isteyen kişilerin vergi desteğinden faydalanabilmeleri için “*Bireysel Katılım Yatırımcısı Lisansına*” sahip olmaları gerekmektedir. Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelik’te belirtilen şartları sağlayarak finansman desteğinde bulunacak olan lisanslı melek yatırımcılara sunulacak desteklerden bahsedilmiştir. Melek yatırımcıların bu vergi desteğinden yararlanmaları için gelirlerinin iyi olması ya da iş tecrübelerinden dolayı piyasada tanınmış olmaları gerekmektedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019) Türkiye, Birleşik Krallık ile birlikte melek yatırımcılık ile ilgili kanuna sahip tek ülke olmakla birlikte yapılan yatırımların %75’i vergilerden düşürülerek teşvike konu edilmiştir. Bu oran dünyadaki en yüksek oran olarak dikkat çekmektedir.

Ülkemizde girişim fikrinin desteklenmesi adına finansman desteği için köprü görevi gören yatırım ağları vardır. Türkiye’de ilk ticari melek yatırımcılık ağı, en eski danışmanlık yönetim firması Helix Yönetim Danışmanlığı bünyesinde Leb tarafından kurulmuştur. Merkezi New York’ta olup Arjantin, Şili, Brezilya, Uruguay, Meksika, Kolombiya ve Güney Afrika gibi birçok ülkede faaliyetlerini sürdürmektedir. Türkiye’de 2006 yılında faaliyete başlamıştır. 85 kişilik melek yatırımcı ağına sahiptir. LabX Melek Yatırımcı Ağı yatırım fikrine sahip yeterli finansman kaynağı olmayan girişimciyle, melek yatırımcı arasında aracı görevi görmektedir. Öncelikle yeni bir iş fikrine sahip olan girişimci sermaye sorunundan dolayı LabX’e başvurmaktadır. LabX iş fikrini sabitleyerek girişimcinin projesinin gerçekleşmesi için birçok ülkedeki melek yatırımcılardan finansman sağlamaktadır. Aynı zamanda şirkete ortak olarak, girişimciye destek olmak amacıyla danışmanlık hizmeti de vermektedir. Büyüme potansiyeli olan iş fikrini gerçekleştirmek ve hali hazırda olan projeleri geliştirmek amacıyla kurulan leb girişimlerden herhangi bir ücret almamaktadır (LAbX, 2019) (Bayar, 2012) .

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası (MTSO) ilk kez bir oda bünyesinde "İş Melekleri Projesi'nin hayata geçirmiş ve önemli bir finansal kaynak olacağını ifade etmiştir. Proje Şanlıurfa Ticaret ve Sanayi Odası, Liverpool Ticaret ve Sanayi Odası ile Thames Valley Ticaret ve Sanayi Odaları Grubu'nun ortaklığında gerçekleştirilmiştir. Bölgesel kalkınmayı amaçlayan Mersin İş Melekleri Ağı (MersinBAN) ‘İş Fikri Bulmakta İş Meleğin Yanında’ sloganıyla 2009 yılında faaliyetlerine başlamıştır.

MersinBan proje ortakları Avrupa’da 250’den fazla melek yatırımcı ağının üye olduğu EBAN’a üye olarak, uluslararası platformlarda da fon bulma imkânı sağlamıştır (Aşut, 2009). Bu başlangıçtan sonra Mersin ilinde melek yatırımcı kültürü gelişmiş ve alternatif olarak Technoscope ve Mersin İnovasyon Merkezi bünyesinde melek yatırımcı ağları oluşturulmuştur.

Diğer bir yatırım ağı olan Galata İş Melekleri (GBA) 16 yatırımcı çatısı altında 2010 yılında kurulmuştur. Kâr amacı olmayan bir organizasyon bir organizasyon ağı olan Galata İş Melekleri, Türkiye’deki melek yatırımcıların başarısını arttırarak yeni kurulan şirketler için daha geniş bir sermaye havuzu sağlamayı amaçlamıştır. Galata İş Melekleri üye olan melek yatırımcılar ile girişimcilerin bir araya gelip iş fikrini ve fırsatlarını tartıştıkları, fikir alışverişinde buldukları bir platformdur. Güncel olarak 2019 yılı itibariyle 29 girişimci ve tecrübeli melek yatırımcılardan oluşan Galata İş Melekleri üyeleri arasında, Mediterra, Airties, Gittigidiyor, Mynet, Yemeksepeti, Markafoni, Markapon gibi şirket kurucularından birçok farklı üst düzey yöneticilere kadar yatırımcılar bulunmaktadır (Galata Business Angels, 2019).

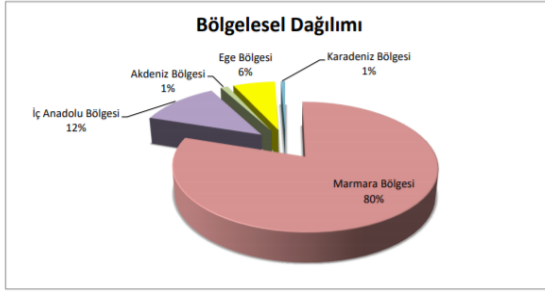
Bireysel Katılım Sermayesi veya Melek yatırımcılık 2019 Yılı Birinci Çeyrek ilerleme raporuna bakıldığında Türkiye’de akredite edilmiş 476 adet melek yatırımcı bulunmaktadır. Ayrıca akredite edilmiş ağlarda lisansı olmadan faaliyet gösteren 446 melek yatırımcı bulunmaktadır. Akredite yatırımcılar bölgesel olarak %80 Marmara, %12 İç Anadolu, %6 Ege ve kalan %2 Karadeniz ve Ege bölgesinden oluşmaktadır. İllere göre bakıldığında ise sırasıyla %76 İstanbul, %8 Ankara, %5 İzmir, her ikisi de %3 olmak üzere Kayseri ve Bursa, kalan %5 ise diğer iller olarak sınıflandırılmıştır. Melek yatırımcılar yüksek oranda (263 kişi) 35 ile 55 yaş aralığındadır. 2018 yılında yapılan toplam yatırım 4,57 Milyon TL tutarındadır. Yatırımların sektörlere göre dağılımı yazılım ve uygulama geliştirme sektöründe %48, e-ticaret sektöründe %17, veri tabanı ve Bilimsel AR-GE faaliyetlerinde %9, İmalat sanayi %6 ve %11 diğer olarak raporlanmıştır. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığına akredite edilmiş BKY ağları aşağıdaki şekildedir (T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2019);

Bahariye Melek Yatırım	Egiad	Şirket Ortağım
BIC Angel Investment	İstanbul Melek Yatırımcı Merkezi	Teb Özel Melek Yatırım Platformu
Bümed Business Angels	Keiretsu Forum İstanbul	Trangels Melek Yatırım Ağı
	Erban Erciyes Melek Yatırım Ağı	

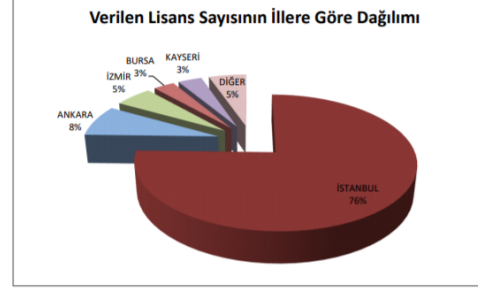
Bireysel Katılım Sermayesi veya Melek yatırımcılık 2019 Yılı Birinci Çeyrek ilerleme raporundan alınan bazı veriler aşağıdaki şekildedir.

Şekiller 1: Melek Yatırıma İlişkin Çeşitli Veriler

Verilen Lisansların Bölgesel Dağılımı

Verilen Lisansların İllere Göre Dağılımı

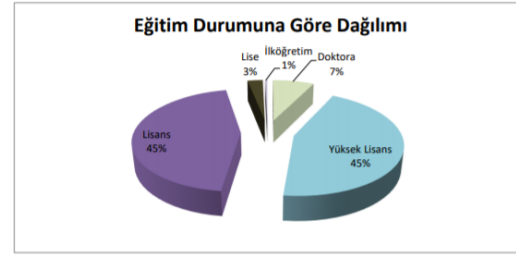
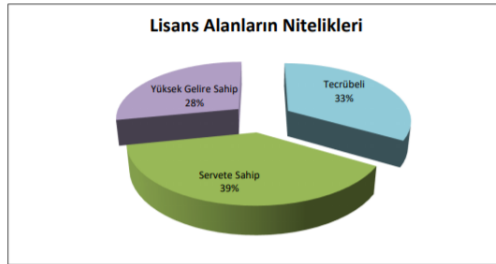

Lisans Sahiplerinin Niteliklerine Göre Dağılımı

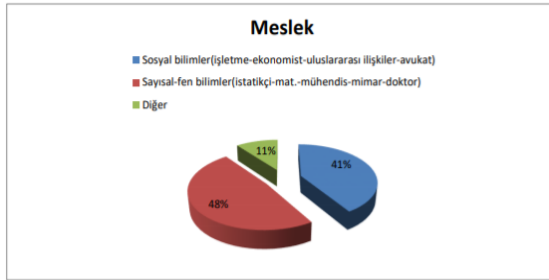
Yatırımcı Türü	Kişi Sayısı
Tecrübeli	159
Servete Sahip	183
Yüksek Gelire Sahip	134
Toplam	476

Lisans Sahiplerinin Eğitim Durumu

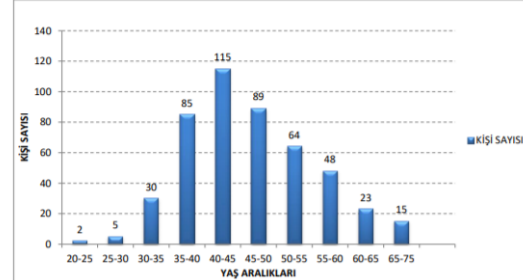
Eğitim Durumu	Kişi Sayısı
Doktora	35
Yüksek Lisans	212
Lisans	214
Lise	13
İlköğretim	2
Toplam	476

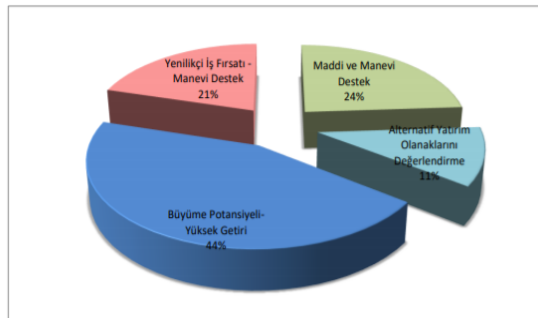
Lisans Sahiplerinin Meslekleri

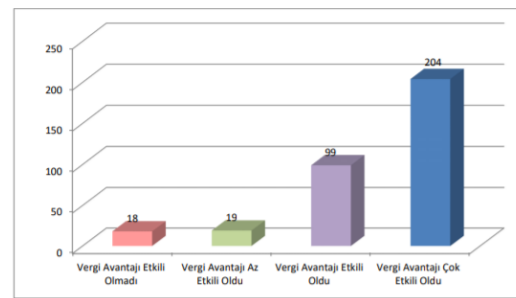
Lisans Sahiplerinin Yaş Dağılımı

Bireysel Katılım Yatırımcısı Olunmasının Nedenleri

Bireysel Katılım Yatırımcısı Olunmasında Vergi Desteğinin Etkisi

Kaynak: Melek Yatırımcılık 2019 Yılı Birinci Çeyrek İlerleme Raporu, 2019

Akredite olmadan hizmet veren birçok melek yatırımcı olduğu da dikkate alındığında Türkiye'nin melek yatırımcı pazarı açısından gelişme gösterdiği ve daha da göstereceği anlaşılmaktadır. Ülkemizde genç girişimciler açısından yöntemin önemi gün geçtikçe artmaktadır. Melek yatırımcılar girişimlerin başlangıç aşamasında önemli bir finansman kaynağı haline gelmiş ve melek yatırımcılığa olan ilginin artması girişimciliğin de gelişmesine katkı sağlamıştır. Melek yatırımcılık konusundaki devletin vergi teşvikleri ve tavsiyeleri ile birlikte Türkiye'de melek yatırımcılığın uygulama alanları hızla gelişmektedir.

Avrupa ve Amerika ile mukayese edildiğinde ülkemiz melek yatırım konusunda henüz emekleme aşamasındadır. Türkiye'de kişi başı melek yatırım 1,3 Dolar seviyelerinde iken Avrupa Birliği en iyi 10 ülke sıralamasında son sırada yer alan İspanya'da ise bu seviye 12,7 dolar seviyesindedir. Bu dramatik fark dahi melek yatırımda hangi aşamada olduğumuzu anlatmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde toplam melek yatırım miktarı 21 milyar dolar seviyesini aşarken ülkemizde melek yatırım, girişim sermayesi ve özel sermaye yatırımları toplamda 177 milyon dolarlık bir rakama ulaşmıştır. Yalnızca melek yatırım özelinde ise 12 milyon TL'ye yaklaşan yatırım tutarına ulaşmıştır (Ulukan, 2019).

6. LİTERATÜR TARAMASI

Bingöl ve Türkmen (2016) girişimcilik finansmanında melek sermaye ve Türkiye uygulamalarını 2014-2015 yılları arasında incelemiş, 60 kişi üzerinde yapılan anketlerden veriler elde edilmiştir. Veriler frekans analizine tabi tutulmuş ve çalışmanın sonucuna göre, girişimcilerin finansman kaynağı olarak melek sermayeyi kullandıkları belirlenmiştir. Ayrıca melek yatırımcıların yol gösterici rolüne dikkat çekilmiştir. Ek olarak gün geçtikçe sayısı artan melek yatırımcıların Türkiye'deki uygulamaları ve girişimcilere katkıları ortaya konulmuştur.

Kurnaz ve Bedük (2017) çalışmalarında melek yatırımcılık hakkında geniş bir kavramsal çerçeve sunarak, yatırım kararlarını etkileyen faktörler, Türkiye ve Dünyadaki melek yatırımcıları incelemişlerdir. Türkiye'de ve dünyada melek yatırımın girişimciler için birçok fırsat sunduğuna değinerek melek yatırım kararının sosyal, ekonomik ve kişisel faktörlerden etkilendiğini vurgulamışlardır. Ek olarak yöntem ülkemizde yaygın hale getirildiğinde yeni iş fikrine sahip olan girişimcileri teşvik edeceği ve girişimcilik konusunda ilerleme kaydedileceğini ifade etmişlerdir.

Demir (2016) girişimcilik, yenilik ve iş melekleri konusunu incelediği araştırmada yeni fikirlere sahip olan girişimcilerin önündeki en büyük engelin ürün veya hizmetlerin ticarileştirilmesi olduğunu belirtmiştir. Girişimcilerin ticarileşmeyle birlikte sermayeye erişim, finansal destek ve pazara erişim gibi birçok ihtiyacının doğduğunu ve bu ihtiyaçların giderilmesinde de iş meleklerinin tecrübeleriyle girişimcilere katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşmıştır. Türkiye'de iş meleklerinin yaygın olmamasının sebebini ise girişimci kültüründen uzak geleneksel yatırımcılardan kaynaklandığını düşünmektedir. Desteklenmeyen girişimcilerin tecrübesizlik sonucu olumsuz sonuçlar aldığı akabinde risksiz işlere yöneldiği ve yeni fikirlerin öldürüldüğü ifade edilmiştir. Girişimcilerin desteklenerek yeni fikirlerin oluşmasında melek yatırımcıların bir fırsat olduğu böylelikle girişimciler yeni fikirler üretirken destekleneceklerini bildikleri için kendilerini daha güvende hissedeceklerini düşünmektedir.

Karabayır, Gülşen, Çifci ve Muzaffar (2012) Türkiye’de melek yatırımcıların özellikleri, yatırım davranışlarını etkileyen faktörler ve girişimci odaklı davranıp davranmadıkları konularını incelemişlerdir. Yöntem olarak derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak Türkiye’de yerleşik yedi melek yatırımcı ile yüz yüze görüşmeler yapmak suretiyle veriler toplanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre melek yatırımcılar sadece gelir elde etmek için değil aynı zamanda ülkemizde yeni iş fikirlerinin destekleyerek girişimciliğin artması amacıyla da desteklerde buldukları ortaya koyulmuştur. Dolayısıyla risk alma, yenilikçilik ve proaktiflik destekleme kararında etkili faktörlerdendir. Bir diğer önemli sonuç melek yatırımcıların girişimlerin yönetimine dahil olarak karar sürecine etkin bir şekilde katıldıkları olmuştur.

Bayar (2012) çalışmasında risk sermayesi ve melek finansmanının ortaya çıkışı, gelişimi ile Türkiye’de risk sermayesi ve melek finansmanının durumu incelenmiştir. Bayar istikrarın sağlandığı ilgili dönemde erken aşama girişimlerin desteklenmesinin önemine vurgu yaparak melek yatırımda vergi muafiyeti ve çeşitli teşviklerin faydalı olacağına değinmiştir. İfade edilen önerilerin yerinde olduğu melek yatırımlarda getirilen %75 vergi teşvikinden anlaşılmaktadır.

Uluyol (2008) melek finansman modelini incelediği çalışma sonucunda melek finansmanının geliştirilmesi için girişimcilerin bilgilendirilmesi, teşvik edilmesi ve melek yatırımcılarla iletişim kurulması gerektiğini ifade etmiştir. Ülkemizde yeni iş fikirlerinin oluşması için, TÜBİTAK, KOSGEB ve üniversitelerin girişimcilik konusunda iş birliği yapmalarını önermiştir.

Sudek (2007) melek yatırımcının yatırım fırsatlarını incelerken hangi tip kriterleri öncelendiği hakkında araştırma yapmıştır. Güney Kaliforniya’da yer alan ve ABD’nin 173 üye sayısı ile en büyük melek yatırımcı örgütü olan Tech Coast Angels (TCA) örgütü üzerinde değerlendirme gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucuna göre melek yatırımcı girişimcinin güvenilirliği, yönetim ekibinin kalitesi, girişimcinin coşkusu veya isteği ve yüksek kazanç sağlama fırsatının en önemli kriterler olduğunu ortaya koymuştur.

Uçkun (2009) KOBİ’lerin finansal sorunları konusunda yaptığı kaynak taramasında, KOBİ’lerin varlığını sürdürebilmesi için yaşamsal öneme sahip olan, finansal kaynak sorunlarını çözebilmek için geliştirilen alternatif bir yöntem olarak melek yatırım modeli hakkında bilgiler sunmuştur. Melek yatırımcıların sayılarının artması gerektiği ve KOBİ’lere alternatif imkanlar sunulup girişimcilerin başarılı olmasının sağlanabileceği üzerinde durmuştur. Sayının artırılabilmesi için teşviklerin uygulanması gerektiği üzerinde durularak ABD ve AB’de melek yatırımcıların yeterli sayıya ulaşırken Türkiye’de sınırlı sayıda olduğuna değinilmiştir.

Veselovsky, Suglobov, Khoroshavina, Abrashkin, Stepanov (2015) Rusya’da melek yatırım uygulamaları, sorunları ve beklentilerini araştırdıkları çalışmalarında 2013 yılında erken aşama safhasında desteklenen melek yatırımları incelemişlerdir. Bu değerlendirmenin sonucunda melek yatırım uygulamalarında vergi teşvikinin uygulanması gerektiği kanaatindedirler. Teşviklerin melek yatırımın gelişimdeki en güçlü araç olduğu ve yatırımcıların artmasına en önemlisi ülke ekonomisinin gelişimine katkı yapacağı sonucuna varmışlardır.

Kendirli, Akgün, Yardımcıoğlu (2015) melek yatırımcıları inceledikleri çalışmalarında, girişimcilerin finansman konusunda ilk olarak geleneksel yöntemleri kullandıklarını ancak çoğu zaman bu yöntemlerin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Kavramsal içerik kısmında melek yatırımcı kavramı ve melek yatırımın işletmelere sundukları fırsatlar ve finansal destek sayesinde ekonomiye katkılarında bahsedilmiştir. Öneri olarak ise melek yatırımcıların artması adına ülkelerin yasal düzenlemeler yapması ve vergi avantajları sunmasının öneminden bahsedilmiştir.

Edalman, Manolova, Brush (2017) amaçlarının melek yatırım hakkında literatürü taramak olarak belirttikleri çalışmalarında 152 makaleyi incelemişlerdir. Çalışmanın tüm literatürü taramamasına karşın bibliyografya oluşturması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

7. VERİ METODOLOJİ

Araştırmanın evrenini Afyonkarahisar ilinde eğitim gören öğrenciler temsil ederken örneklem olarak 292 öğrenci belirlenmiş ve anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın örneklemini farklı yüksek öğretim birimlerinden, bölümlerinden ve sınıflarından öğrencilerden oluşmaktadır.

Araştırmada veri toplama aracı olarak yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Toplamda 292 ankete ulaşılmış, 91 tanesi tutarsızlıklar, baştan savma cevaplar ve çeşitli nedenlerle örneklemden çıkarılmıştır. Analizde güvenilir anket sayısı 201 olarak belirlenmiştir.

Uygulanan anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 8 soru demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifade, ikinci bölümde finansal davranış ölçmeye yönelik 20 ifade, üçüncü bölümde ise melek yatırım farkındalığı ile ilgili 13 ifade yer almaktadır. İkinci bölümdeki ifadeler 5’li likert ölçeğine uygun, üçüncü bölümdeki ifadeler ise 3’lü ölçek kullanılarak oluşturulmuştur. Finansal davranış ölçeğinde sırasıyla “*Kesinlikle Katılıyorum*”, “*Katılıyorum*”, “*Fikrim Yok*”, “*Katılmıyorum*”, “*Hiç Katılmıyorum*”, Melek yatırım farkındalığı ifadelerinde ise “*Evet*”, “*Hayır*”, “*Fikrim Yok*” şeklinde cevaplandırmaları istenmiştir.

Araştırmada ankete verilen cevapların tutarlılığını ölçmek adına güvenilirlik testi uygulanmıştır. Güvenirlik testi “Finansal Davranış Ölçeği” ve “Melek Yatırım Farkındalığı Ölçeği” ne ayrı ayrı uygulanmış ve Cronbach’s Alpha (a) katsayılarının sırasıyla 0,60 ve 0,90 olduğu tespit edilmiştir.

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,606	0,657	15

Reliability Statistics		
Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
0,908	0,908	13

Güvenilirlik testleri sonuçlarında finansal davranışlara ilişkin yanıtların şüpheli ve tutarlılıktan uzak olduğu anlaşılmıştır. Bu nedenle melek yatırım dışında veriler incelemeye dahil edilmemiştir. İkinci aşamada verilerin normal dağılım gösterip göstermediğine dair normallik testi uygulanmış ve George, D., & Mallery, M. (2010)⁴ çalışmasına referansla çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır. Örneklemin özelliklerinin ve farklılıklarının belirlenmesi adına demografik özellikler, finansal davranış eğilimleri ve melek yatırım farkındalığı ifadelerine frekans analizi gerçekleştirilmiştir.

Son aşama analiz olarak gruplar arasındaki farklılıkların tespit edilmesi adına Bağımsız örnekler T-Testi Analizi yapılmıştır. İlgili analizde “*Melek Yatırım Farkındalık*” ölçeğine ilişkin verilen ifadelerin cinsiyete ve yaşa göre farklılık gösterip göstermediği analiz edilmiştir.

Hiopezler aşağıdaki şekilde oluşturulmuş ve test edilmiştir;

HO1: *Erkek ve Kadın öğrencilerin melek yatırım bilgi düzeyleri arasında anlamlı fark yoktur.*

HO2: *Yaş gruplarına bağlı olarak katılımcıların bilgi düzeyleri arasında anlamlı fark yoktur.*

8. ARAŞTIRMA BULGULARI

8.1. Örnekleminin Özellikleri

Araştırma verilerine göre katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1’de incelenmiştir.

Tablo 1: Demografik Özellikler

Cinsiyet				Aylık geliriniz ne kadar?			
	Frekans	%	Cumulative %		Frekans	%	Cumulative %
Kadın	110	54,7	54,7	300-1000	151	75,1	75,1
Erkek	91	45,3	100	1001-3500	50	24,9	100
Toplam	201	100		Toplam	201	100	

Yaş				Aylık ek geliriniz var mı?			
	Frekans	%	Cumulative %		Frekans	%	Cumulative %
18-25	157	78,1	78,1	300-1000	49	24,4	24,4
26-35	44	21,9	100	Yok	152	75,6	100
Toplam	201	100		Toplam	201	100	

⁴ "A kurtosis value between ± 1.0 is considered excellent for most psychometric purposes, but a value between ± 2.0 is in many cases also acceptable, depending on the particular application." (George & Mallery)

Eğitim

	Frekans	%	Cumulative %
Ön lisans	50	24,9	24,9
Lisans	145	72,1	97
Lisansüstü	6	3	100
Toplam	201	100	

Geliriniz ihtiyaçlarınızı karşılıyor mu?

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	56	27,9	27,9
Kısmen	85	42,3	70,1
Hayır	60	29,9	100
Toplam	201	100	

Kazancınızı en çok nereye harcıyorsunuz?

	Frekans	%	Cumulative %
Yiyecek-İçecek Giderleri	92	45,8	45,8
Giyim-Kuşam	45	22,4	68,2
Aylık abonelik giderleri (Su, elektrik vs.)	43	21,4	89,6
Eğlence/Sosyal aktivite	21	10,4	100
Toplam	201	100	

Birikiminizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

	Frekans	%	Cumulative %
Ev	19	9,5	9,5
Araba	18	9	18,4
Döviz/Altın	47	23,4	41,8
Mevduat/Katılım hesabı	28	13,9	55,7
Diğer	89	44,3	100
Toplam	201	100	

Örnekleme kadın ve erkek dağılımının %55 ve %45 ile birbirine yakın olduğu gözlemlenmektedir. Öğrencilerin %78’lik kısmı 18-25 ve %22’lik kısmı ise 26-35 yaş aralığındadır. Katılımcılar %72 oranında lisans öğrencisi olmakla birlikte sırasıyla %25 ön lisans ve %3 yüksek lisans öğrencisidir. Öğrenciler %75 oranında 300 ile 1000 TL arasında gelirleri bulunmakta ve benzer oranlarda herhangi bir ek gelirleri bulunmamaktadır. İlgili soruya paralel olarak gelirin ihtiyaçları karşılaması sorusunda %42 kısmen, %28 evet ve %30 ise karşılamadığını ifade etmiştir.

Öğrenciler gelirlerinin %46’sı gibi büyük kısmını gıda harcamalarına kanalize ederken giyim-kuşam ve çeşitli faturalara ortalama %22 para harcamaktadır. Kalan %10’luk kısım ise eğlence ve sosyal aktivitelere ayrılmaktadır. Gıda harcamalarının bu şekilde belirlenmesi akabinde yapılan derinlemesine sorgularda dışarıda yenen yemeklerin ve market harcaması gibi her türlü alışverişin bu kapsamda değerlendirildiği anlaşılmıştır.

8.2. Melek Yatırım Bilgi Düzeyi

Katılımcılara melek yatırıma ilişkin 13 ifade verilmiştir. Bu ifadeler melek yatırıma dair kasıtlı olarak doğru ve yanlış ifadelerden seçilmiştir. Ek olarak 1 tane kontrol sorusu eklenmiştir. Farkındalık ölçeğinde bulunan 13 ifadeyi katılımcılardan “Evet”, “Hayır” veya “Fikrim Yok” şeklinde cevaplandırmaları istenmiştir. Verilen cevaplara ilişkin frekans analizi sonuçları ve bulgular aşağıdaki şekildedir.

Tablo 2: Melek Yatırım Farkındalığına İlişkin Dağılımlar

Melek yatırım kavramını hiç duydunuz mu?			
	Frekans	%	Cumulative %
Evet	45	22,4	22,4
Hayır	156	77,6	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım finansmanı kavramını biliyorum.			
	Frekans	%	Cumulative %
Evet	40	19,9	19,9
Hayır	155	77,1	97
Fikrim yok	6	3	100
Toplam	201	100	

Katılımcılara anketin melek yatırıma ilişkin ve finansal davranış bölümlerinde birbirine benzer 2 ifade yöneltilmiştir. Analize göre öğrenciler %77 oranında melek yatırım konusunu hiç duymamış veya bilmemektedir. 40 kişilik frekansla %20’yi temsil eden katılımcılar konuyu bildiğini ifade ederken ilerleyen detaylı sorularda bu durumun tersi bir sonuç ortaya çıkmıştır. İlgili iki ifade aynı zamanda katılımcıların tutarlılıklarının kontrolü amacıyla kullanılmıştır.

Bankalar melek yatırım fonu sağlar.			
	Frekans	%	Cumulati ve %
Evet	18	9	9
Hayır	13	6,5	15,4
Fikrim yok	170	84,6	100
Toplam	201	100	

Türkiye’de melek yatırımcı bulunmamaktadır.			
	Freka ns	%	Cumulativ e %
Evet	7	3,5	3,5
Hayır	12	6	9,5
Fikrim yok	182	90,5	100
Toplam	201	100	

Melek yatırımın bireysel bir finansman desteği olması yöntemin en belirgin özelliklerindedir. Bu bilgiyi ölçmeyi amaçlayan “*Bankalar melek yatırım fonu sağlar*” yanıtıcı ifadesine öğrenciler %94,5 oranında hatalı yani beklenenin dışında yanıtlar vermişlerdir. İfadeye verilen yanıtlar geleneksel finansman unsurlarını içeren bankaların fon sağlayıcı karakterinin iyi bilindiğini teyit eder niteliktedir. “*Türkiye’de melek yatırımcı bulunmamaktadır*” ifadesi de bir önceki ifadeye benzer şekilde %96,5 ile beklenenin dışında sonuç vermiştir. %90,5 oranında katılımcıların konu hakkında fikri dahi bulunmamaktadır.

Melek yatırımcılar kendilerine başvuran tüm projeleri kabul eder.			
	Frekans	%	Cumulative %
Evet	4	2	2
Hayır	14	7	9
Fikrim yok	183	91	100
Toplam	201	100	

Melek yatırımcılar iflas aşamasındaki şirketlere finansal destekte bulunurlar.			
	Frekans	%	Cumulative %
Evet	20	10	10
Hayır	8	4	13,9
Fikrim yok	173	86,1	100
Toplam	201	100	

Melek yatırımcılar özellikle erken aşamada girişimcilerin AR-GE niteliğinde yenilikçi projelerini desteklemeye eğilimlidirler. Dolayısıyla yatırım kararlarında ince eleyip sık dokumaktadırlar. Bu davranışlarına ilişkin “*Melek yatırımcılar kendilerine başvuran tüm projeleri kabul eder*” ifadesinde öğrenciler %93 ve “*Melek yatırımcılar iflas aşamasındaki şirketlere finansal destekte bulunurlar*” ifadesine ise %96 beklenenin dışında cevaplar vermişlerdir.

Melek yatırımın geri ödemesi aylık olarak yapılır.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	3	1,5	1,5
Hayır	10	5	6,5
Fikrim yok	188	93,5	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım desteğinde faiz ödemesi bulunur.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	6	3	3
Hayır	13	6,5	9,5
Fikrim yok	182	90,5	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım genel anlamda bir özkaynak yatırımı olup yatırımcı ve girişimci arasında ortaklık tesisini içermektedir. Herhangi bir borçlanma işlemi içermez, buna bağlı olarak da geri ödeme söz konusu değildir. Bu konulara ilişkin hazırlanan “*Melek yatırımın geri ödemesi aylık olarak yapılır*” ve “*Melek yatırım desteğinde faiz ödemesi bulunur*” ifadelerine sırasıyla %95 ve %93,5 beklenenin dışında cevaplar alınmıştır. Öğrencilerin finansman veya kredi konularına ilişkin genel kabullerinden hareketle geri ödeme ve faiz ödemesi olması gerektiği yönünde fikir beyan ettikleri anlaşılmaktadır. Bu dönüşler sonucunda öğrencilerin melek yatırımın işleyişi hakkında herhangi bir bilgilerinin olmadığı anlaşılmıştır.

Melek yatırımın istihdamı artırıcı özelliği vardır.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	32	15,9	15,9
Hayır	4	2	17,9
Fikrim yok	165	82,1	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım iş fikrini hayata geçirmede kolaylık sağlar.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	42	20,9	20,9
Hayır	5	2,5	23,4
Fikrim yok	154	76,6	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım girişimciye maddi manevi destek sağlar.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	34	16,9	16,9
Hayır	5	2,5	19,4
Fikrim yok	162	80,6	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım yönteminden faydalanan bir işletmeye, diğer finans sağlayıcılar da olumlu bakmaya başlar.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	27	13,4	13,4
Hayır	3	1,5	14,9
Fikrim yok	171	85,1	100
Toplam	201	100	

Ölçekte öğrencilere melek yatırım hakkında 4 farklı olumlu ifade verilmiştir. Tüm ifadeler melek yatırım kavramının pozitif özellikleri veya sonuçlarından oluşmaktadır. Öğrencilerin olumlu ifadelerle diğer bilgi içeren ifadelerle nazaran pozitif yaklaştığı ve belirtilen durumların melek yatırımda olması gerektiğini düşündükleri şekilde cevaplar verdikleri anlaşılmıştır. İlgili ifadelerde öğrenciler düşük de olsa (%16, %21, %17, %14) olumlu ifadeleri desteklemiş ve beklenen cevaplara diğer sorulara nazaran yaklaşmışlardır. Genel bilgi düzeyleri açısından değerlendirme de ise öğrenciler, melek yatırımın hem sosyo-ekonomik hayata ve girişimcilere sağladığı avantajlardan habersiz oldukları anlaşılmıştır.

Melek yatırım, melek yatırımcılara destekte bulunduğu işletme hakkında kontrol etme ve söz hakkı verir.

	Frekans	%	Cumulative %
Evet	19	9,5	9,5
Hayır	9	4,5	13,9
Fikrim yok	173	86,1	100
Toplam	201	100	

Melek yatırım finansman olmakla birlikte yatırımcı ve girişimci arasında kollektif bir ilişki doğurmaktadır. Bu konuya ilişkin olarak yöneltilen “*Melek yatırım, melek yatırımcılara destekte bulunduğu işletme hakkında kontrol etme ve söz hakkı verir*” ifadesine öğrenciler %95,5 oranında beklenen dışında cevaplar vermişlerdir. Bu sonuçla öğrencilerin melek yatırım sürecinde bir ortaklığın tesis edildiği hakkında herhangi bir kanaatlerinin olmadığı anlaşılmıştır.

Frekans analizlerinin sonucunda öğrencilerin melek yatırım hakkında bilgi düzeylerinin çok düşük seviyelerde olduğu anlaşılmıştır. Sonrasında örnekleme dahil olan katılımcıların bilgi düzeylerinde gruplar arası farklılıklarının olup olmadığı araştırılmıştır. Farklılıkların tespit edilmesi amacıyla verilere Bağımsız Örneklem T-Testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki şekildedir.

Bağımsız Örneklem T-Testi								
	Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means					Farklılık Sonucu
	F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	
Melek yatırım finansmanı kavramını biliyorum.	5,533	0,020	1,140	199	0,256	0,07243	0,06352	Anlamlı farklılık yoktur
			1,124	178,925	0,262	0,07243	0,06441	
Bankalar melek yatırım fonu sağlar.	2,562	0,111	0,894	199	0,372	0,07662	0,08569	Anlamlı farklılık yoktur
			0,886	183,548	0,377	0,07662	0,08651	
Melek yatırım girişimeye maddi manevi destek sağlar.	1,325	0,251	0,739	199	0,461	0,07932	0,10733	Anlamlı farklılık yoktur
			0,736	188,887	0,463	0,07932	0,10775	
Melek yatırım iş fikrini hayata geçirmede kolaylık sağlar.	11,213	0,001	1,691	199	0,092	0,19491	0,11528	Anlamlı farklılık yoktur
			1,664	176,950	0,098	0,19491	0,11710	
Melek yatırımcılar kendilerine başvuran tüm projeleri kabul eder.	9,628	0,002	1,547	199	0,124	0,08112	0,05245	Anlamlı farklılık yoktur
			1,490	150,441	0,138	0,08112	0,05445	
Türkiye'de melek yatırımcı bulunmamaktadır.	2,119	0,147	0,737	199	0,462	0,04476	0,06072	Anlamlı farklılık yoktur
			0,725	175,330	0,470	0,04476	0,06177	
Melek yatırımın istihdamı artırıcı özelliği vardır.	18,957	0,000	2,172	199	0,031	0,22517	0,10365	Anlamlı farklılık vardır
			2,118	165,446	0,036	0,22517	0,10632	
Melek yatırımcılar iflas aşamasındaki şirketlere finansal destekte bulunurlar.	14,662	0,000	1,906	199	0,058	0,16603	0,08709	Anlamlı farklılık yoktur
			1,850	159,716	0,066	0,16603	0,08974	
Melek yatırım, melek yatırımcılara destekte bulunduğu işletme hakkında kontrol etme ve söz hakkı verir.	25,343	0,000	2,531	199	0,012	0,21528	0,08506	Anlamlı farklılık vardır
			2,439	151,021	0,016	0,21528	0,08826	
Melek yatırım yönteminden faydalanan bir işletmeye, diğer finans sağlayıcılar da olumlu bakmaya başlar.	20,958	0,000	2,329	199	0,021	0,22478	0,09652	Anlamlı farklılık vardır
			2,263	161,380	0,025	0,22478	0,09932	
Melek yatırımın geri ödemesi aylık olarak yapılır.	41,991	0,000	3,034	199	0,003	0,13566	0,04471	Anlamlı farklılık vardır
			2,803	103,554	0,006	0,13566	0,04840	
	15,159	0,000	1,970	199	0,050	0,11409	0,05792	

Melek yatırım desteğinde faiz ödemesi bulunur.	1,897	150,003	0,060	0,11409	0,06014	Anlamlı farklılık yoktur
--	-------	---------	-------	---------	---------	--------------------------

Yukarıda da görüldüğü üzere yapılan Bağımsız Örneklem T-Testi sonucunda 4 ifadeye ilişkin cinsiyetler arası farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Ancak grup istatistiklerinde ilgili ifadelerin anlamlılık değerleri incelendiğinde farklılıkların anlamlı olmadığı ve değerlerin birbirine çok yakın olduğu sonucuna varılmıştır. İlgili ifadelerin anlamlılıkları aşağıdaki şekildedir.

Group Statistics						
Cinsiyet		N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean	
Melek yatırımın istihdamı artırıcı özelliği vardır.	Kadın	110	2,7636	0,63430	0,06048	
	Erkek	91	2,5385	0,83410	0,08744	
Melek yatırım, melek yatırımcılara destekte bulunduğu işletme hakkında kontrol etme ve söz hakkı verir.	Kadın	110	2,8636	0,47848	0,04562	
	Erkek	91	2,6484	0,72070	0,07555	
Melek yatırım yönteminden faydalanan bir işletmeye, diğer finans sağlayıcılar da olumlu bakmaya başlar.	Kadın	110	2,8182	0,57759	0,05507	
	Erkek	91	2,5934	0,78850	0,08266	
Melek yatırımın geri ödemesi aylık olarak yapılır.	Kadın	110	2,9818	0,13422	0,01280	
	Erkek	91	2,8462	0,44530	0,04668	

SONUÇ VE ÖNERİLER

Melek yatırım tüm dünyada ilgi gören ve yaygınlaşan alternatif finansman yöntemlerinden biridir. Ülke ekonomilerine ciddi katkıları ve girişimciler için birçok fırsat sunmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde karşılaşılan sermayeye erişim problemini azaltabilecek yöntemlerden biridir. Henüz ülkemizde melek yatırımları birkaç milyon TL üzerinden ifade ederken dünyada bu rakam 100 Milyar doları aşmış vaziyettedir (Kurnaz & Bedük, 2017). Nüfusunun büyük kısmı genç ve dinamik yapıda olan Türkiye’de yöntemin farkındalığının artması bu dinamizmden faydalanarak birçok pozitif katkıya dönüşebilecek potansiyele sahiptir. Birçok girişimci fikir aşamasında sermaye problemi nedeniyle fikirlerini hayata geçirememektedir. Sermaye maliyetlerinin yüksek oluşunun yanı sıra girişimcilerin alternatif finansman yöntemlerinin farkında olmayışı olumsuz örneklerin durumların en temel nedenlerindedir.

Melek yatırımcılık hakkında birçoğu girişimcilik ve finans dersi almış öğrencilerin bilgi düzeylerinin ve farkındalıklarının araştırıldığı çalışma sonuçları genel olarak pozitif bilgi sunmamaktadır. Öğrencilerin tüm melek yatırım ifadelerine verdikleri cevaplardan hareketle %90 ortalamaıyla konuya ilişkin bilgilerinin dahi olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu durumun değiştirilmesi adına öncelikle mümkün olduğunca öğrenciye girişimcilik ve finans dersi verilerek alternatif finansman yöntemlerinin ve fırsatların anlatılması gerekmektedir. Yanı sıra melek yatırımcıların ülkemizde yeterli sayıda olmaması farkındalığın düşük seviyelerde kalmasının nedenlerindedir. Melek yatırımcılık ekosisteminin geliştirilmesi ve farkındalığın artırılması hususunda bazı öneriler aşağıdaki şekilde sıralanmıştır.

- Melek yatırım ağları sivil toplum kuruluşları, mesleki birlikler, iş adamları platformları, vakıflar ve dernekler ile iş birliği yaparak finansörlerini ve sistemi tanıtıcı faaliyetler yürütmeleri,
- Melek yatırım hakkında devlet erkinin desteği ile tanıtım faaliyetlerinin (yazılı, görsel ve sosyal medya) yapılarak farkındalık oluşturulması,
- Melek yatırımcı olma kriterlerinin yumuşatılması,
- Melek yatırım ağlarının oluşturulmasında teşvikler verilmesi,
- İktisadi ve idari bilimler çatısı altında tüm bölümlerde alternatif finansa ve girişimciliğe ilişkin derslerin verilmesi,
- Öğrencilerin fikirlerini melek yatırımcılara rahatlıkla sunabileceği özel günlerin planlanması,
- TÜBİTAK ve KOSGEB gibi kurumların melek yatırım ağlarıyla ortak projeler yürütmesi gerekmektedir.

Melek yatırım günden güne ülkemizde ve dünyada gelişim kaydetmektedir. Buna paralel olarak farkındalık ve bilgi düzeyi problemlerinin giderek azalacağı ön görülebilir. Ancak bu sürelerin kısaltılması belirli adımlarla hızlandırılabilir ve ekonomik katkıları erkene alınabilir. İlerleyen safhalarda benzer araştırmalar yapılarak konunun tekrar test edilmesi hem gelişimin tespiti hem de farkındalığa katkı açısından değerlendirilmesi gereken çalışmalardandır. Ek olarak birçok farklı sosyal bilim bölümünden öğrenciden oluşan örneklemin daha homojen tutularak, yalnızca finans bölümü öğrencileri gibi, daha pozitif çıktılar elde edilmesi muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Akpınar, S., & Dinçel, G. (2007, Kasım 24). *Risk Sermayedarı Ve Melek Yatırımcı*. Aralık 19, 2018 tarihinde Koniks Web Sitesi: https://www.koniks.com/topic.asp?TOPIC_ID=5226 adresinden alındı

Aşut, Ş. (2009, 3 22). Mersin'de "İş Melekleri Projesi" hayata geçti. (P. Dünyası, Röportaj Yapan)

Atsan, N., & Erdoğan, E. O. (2015). Girişimciler İçin Alternatif Bir Finansman Yöntemi: Kitlese Fonlama. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF dergisi*, 10(1), 297-320.

Bayar, Y. (2012). Girişimcilik Finansmanında Risk Sermayesi ve Melek Finansmanı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 140-142.

Bingöl, G., & Türkmen, S. Y. (2016). Girişimciliğin Finansmanında Melek Sermaye ve Türkiye Uygulaması. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 12(45), 357-373.

Branscomb, L. M., & Auerswald, P. E. (2002). *Between Invention and Innovation Early-Stage Technology Development An Analysis of Funding for*. Cambridge, Massachusetts: U.S. Department of Commerce.

Buyruk, A. N. (2017). Girişimcilikte Yeni Bir Kavram: Melek Yatırım ve Muhasebe İşlemleri. *The Journal of Academic Social Science Studies*(55), 329-341.

Cardon, M. S., Sudek, R., & Mitteness, C. (2009). The Impact of Perceived Entrepreneurial Passion on Angel Investing. *Frontiers of Entrepreneurship Research*, 29(2), 1-15.

Ceylan, E. (2019, 7 2). *Girişimciliğin Finansmanında Melek Yatırım Modeli*. CNNTÜRK Web Sitesi: <https://www.cnnturk.com/yazarlar/guncel/emrah-ceylan/girisimciligin-finansmaninda-melek-yatirim-modeli> adresinden alındı

Demir, A. Z. (2016). Girişimcilik, Yenilik Ve İş Melekleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 11(2), 307-320.

Edelman, L. F., Manalova, T. S., & Brush, C. G. (2017). *Angel Investing: A Literature Review* (Cilt 13). Hanover, MA : Now Publishers Inc.

Galata Business Angels. (2019, 10 27). *Galata Business Angels*. Galata Business Angels Web Sitesi: <http://galatabusinessangels.com> adresinden alındı

Ganti, A. (2019, 8 21). *Angel Investor*. Investopedia Web Site: <https://www.investopedia.com/terms/a/angelinvestor.asp> adresinden alındı

George, D., & Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference* (17.0 update (10a ed.) b.). Boston: Pearson.

Gerald A. Benjamin, J. M. (2001). *Angel Investment Handbook*.

Hindle, K., & Lee, L. (2002). An exploratory investigation of informal venture capitalists in Singapore. *Venture Capital*, 4(2), 169-177.

Holaday, J. W., Meltzer, S. L., & McCormick, J. T. (2003). Strategies for Attracting Angel Investors. *Journal of Commercial Biotechnology*, 9(2), 129-133.

Karabayır, M. E., Gülşen, A. Z., Çiftçi, S., & Horon, M. (2012). Melek Yatırımcıların Yatırım Kararlarında Girişimci Odaklılığın Rolü Türkiye'deki Melek Yatırımcılar Üzerine Bir Çalışma. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 67(2), 69-93.

Kendirli, S., Akgün, Z., & Yardımcıoğlu, M. (2015). New Actors of Venture Ecosystem: Angel Investing. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 2(3), 30-45.

Kurnaz, G., & Bedük, A. (2017). Türkiye'de ve Dünyada Melek Yatırımcılık. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 33-34.

LABX. (2019, 10 26). *LabX Biz Kimiz*. LabX Web Sitesi: http://lab-x.org/hakkimizda/2-biz_kimiz.html adresinden alındı

Maula, M., Autio, E., & Arenius, P. (2005). What Drives Micro-Angel Investments? *Small Business Economics*, 25(5), 459-475.

Osnabrugge, M. V., & Robinson, R. j. (2000). *Angel Investing Matching Start-Up Funds with Start-Up Companies*. SAn Francisco, California: Jossey-Bass a Wiley Company.

Sudek, R. (2006). Angel Investment Criteria. *Journal of Small Business Strategy*, 17(2), 89-103.

Süer, A. (2008, Nisan 19). 'Bir fikrim var' diyene parayı melek yatırımcı verecek. Aralık 20, 2018 tarihinde Veli Akel Web Sitesi: <http://veliakel.blogspot.com/2008/04/bir-fikrim-var-diyene-paray-melek.html> adresinden alındı

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019, 10 25). *Bireysel Katılım Sermayesi Hakkında Yönetmelik*. Mevzuat Bilgi Sistemi Web Sitesi: <https://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.17134&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> adresinden alındı

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2019). *BKS İlerleme Raporu 2019 Yılı Birinci Çeyrek*. Ankara: T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Uçkun, N. (2009). Kobi'lerin Finansal Sorunlarına Melek Sermaye Çare Olabilir mi? *Muhasebe ve Finansman Dergisi*(41), 121-131.

Ulukan, G. (2019, 10 27). *Kalkınma Bakanı Lütfi Elvan'dan girişimlere yatırım konusunda açıklamalar*. Webrazzi Web Sitesi: <https://webrazzi.com/2018/02/19/kalkinma-bakani-lutfi-elvandan-girisim-yatirimi-uzerine-aciklamalar/> adresinden alındı

Uluyol, O. (2008). Girişimcilikte Alternatif Bir Finansman Modeli Olarak Melek Finansman Yöntemi. 3(2), 43-68.

Veselovsky, M. Y., Suglobov, A. E., Khoroshavina, N. S., Abrashki, M. S., & Stepanov, A. A. (2015). Business Angel Investment in Russia: Problems and Prospects. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5, 231-237.

NASIRALI İSA'NIN ARKA PLANI¹

Dr. Öğr. Üyesi Hülya ÇETİN²

ÖZET

Matta'da "Hirodes öldükten sonra, Rab'bin bir meleği Mısır'da Yusuf'a rüyada görünerek, «Kalk!» dedi. «Çocuğu ve annesini al, İsrail diyarına dön. Çünkü çocuğu öldürmek isteyenler öldü.»²¹Bunun üzerine Yusuf kalktı, çocuğu ve annesini alıp İsrail diyarına döndü. ²²Ama Yahudiye'de Hirodes'in yerine oğlu Arhelas'ın tahta geçtiğini duyunca oraya gitmekten korktu. Rüyada aldığı buyruğa uyarak Celile bölgesine gitti. ²³Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, «O'na Nasıralı denecektir» İsa'nın, ailesiyle Nasıra'ya taşındığında peygamberlerin söylediklerini yerine getirdiği, Nasıra olarak adlandırılacağı söylenir. Bu terimin benzersizliği ve Eski Ahit'te hiçbir yerde bulunmayan Nasıra kenti nedeniyle birçok görüş öne sürülmüştür.

Bütün Matta İncili, İsa'yı Kutsal Yazılar ışığında veya Hristiyanların Eski Ahit olarak adlandırdığı şekilde tasvir eder. Matta İncili "Eski Ahit'in yaygın kullanımı" içeriyor bu durum birçok kişinin İncil'in Yahudi anlayışına yönlendirmesine yol açıyor. Buna dayanarak, Eski Ahit'in kullanımı ile ilgili "ilk okuyucu Yahudi Hristiyanlardı" diye düşünüldü. Dolayısıyla Matta, İsa'yı Yahudilerin beklediği kişi olarak sunmak için Kutsal Yazıları kullanır. İsa yalnızca Yahudi halkı tarafından beklenmiyordu, aynı zamanda Mesih olarak onlar için çok şey başardı. Yahudi bir Hristiyan olan Matta, İsa'nın Mesih olduğuna inanıyorsa, Kutsal Yazılar, İsa'nın Mesihliği için sahip olduğu en iyi delildir.

Matta'nın teolojisinin temel anahtarı; İsa, tüm Tanrı'nın amaçlarını yerine getirmeye başlamıştır. İsa, Kutsal Yazılardaki her şeyin yerine getirilmesidir, bu yüzden Matta bu Müjde'yi Yahudilere yazar. "Matta için İsa'nın doğumu, kehanetlerin öngördüğü önceden belirlenmiş bir planın parçasıdır. Bu nedenle, söz konusu kehanetlerin alıntılanması Matta tarafından yalnızca İsa'yı Mesih olarak kanıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda Tanrı'nın planını da göstermek için sunulan kanıtlardır. Tanrı, Matta'nın bu Müjde'de sunduğu planında ortaya çıkar.

Anahtar Kelimeler: Matta, İsa, Nasıra, Yeni Ahit

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi, hulyacetin@comu.edu.tr

ABSTRACT

In Matthew 2:23 Jesus is said to have fulfilled what the prophets spoke when he and his family moved to Nazareth, that he shall be called a Nazarene. Due to the uniqueness of this term and the town of Nazareth being found nowhere in the Old Testament, multiple views have been proposed. These views include Jesus of the despised town of Nazareth, Jesus as a Nazirite, and Jesus as the branch from Isaiah 11:1. Each of these views propose their own interpretation of this Old Testament citation. However, these views often do not acknowledge the possibility of multiple meanings intended by Matthew, thus ignoring the depth and purpose behind Matthew's portrayal of Jesus as the one who fulfills the Old Testament Scriptures.

The entire Gospel of Matthew depicts Jesus in the light of the Scriptures or as Christians call it the Old Testament. The Gospel of Matthew contains the yaygın widespread use of the Old Testament bu, which leads many to refer to the Jewish understanding of the Bible. Based on this, it was thought that the first reader of the Old Testament was Jewish Christians. Matthew therefore uses the Scriptures to present Jesus as the person the Jews are waiting for. Jesus was not only expected by the Jewish people, but also accomplished much for them as Christ. If Matthew, a Jewish Christian, believes that Jesus is the Messiah, then the Scriptures are the best evidence for Jesus Christ.

The key to Matthew's theology; Jesus has begun to fulfill the purposes of all God. Jesus is the fulfillment of everything in the Scriptures, so Matthew writes this Gospel to the Jews. "For Matthew, the birth of Jesus is part of a predetermined plan predicted by prophecies. Therefore, the citation of these prophecies is not only proof by Matthew that Jesus is the Messiah, but also to show God's plan. God appears in Matthew's plan in this Gospel.

Keywords: Matthew, Jesus, Nazareth, New Testament

GİRİŞ

Matta 2:23'te "Oraya varınca Nasıra denen kente yerleşti. Bu, peygamberler aracılığıyla bildirilen, «O'na Nasıralı denecektir» sözünün yerine gelmesi için oldu." ifadesinde açıklık olmadığı yönündeki fikirler Hristiyan teologlar ve bilim insanları tarafından tartışılmıştır. Bu Pasajı, Matta, İsa'nın doğum öyküsünü anlattıktan sonra ifade eder. Bu metinde, Matta, Eski Ahit'te yer alan kutsal yazılarda sözü edilen şeylerin nasıl tekrar yerine geldiğini göstermiştir. Bununla birlikte, Matta 2:23'ün karışıklığa sebep vermesi, Hz. Hz. İsa'nın Matta'ya göre yerine getirdiği bilinmeyen peygamberlikten kaynaklanmaktadır. Matta doğrudan Eski Ahit'e nokta atış yaparak atıfta bulunsaydı böyle bir tartışma söz konusu olmazdı. Burada ifade edilen "Peygamber aracılığıyla bildirilen, O'na Nasıralı denecektir" sözüne Eski Ahit'te nereye atıf yapıldığı belirsizdir. Birçok alıntı doğrudan bir tanıtım formülü ile sunulmaktadır.³ Ancak Matta Hz. İsa'nın ailesinin bu kehaneti yerine getirmek için Nasıra'ya taşındığını dile getirmektedir; ancak sözünü ettiği bu kehanet bugün tam olarak anlaşılabilir değildir. Daha doğrusu Matta bu pasaja Eski Ahit'te hangi peygamberlerin sözünün yerine geldiğine dair dipnot vermemiştir.

³ G.K. Beale, Handbook on the New Testament Use of the Old Testament (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2012), 29

Nasıralı İsa'nın bir Yahudi din adamı olarak inançlarının, öğretilerinin tümü, Eski Ahit yazılarına, İbrahim, Musa, Davut ve Yeşaya gibi karakterlere ve aynı zamanda "Kutsal Yazılar" dan alıntılara dayandığı tezini desteklemek için Hristiyan Teologlar Matta'nın atıfta bulunduğu ve hatta inandığı konulara Eski Ahit'in farklı bölümlerinde bulmaya çalıştılar. Çünkü Eski Ahit'e yapılan atıfların hepsi Nasıralı İsa'nın öğretisinin ve doktrinlerinin ortak paydaşlarını oluşturur. Bu konuda ağır basan üç görüş tespit ettiler. Birincisi, Matta'nın Hz. İsa'ya Nasıra denen referansı, Yahudiler tarafından hor görüldüğü pasajdan daha önce belirtilen Nasıra şehri ile ilgilidir. Bu görüş, Nasıra'nın İsrail'de ilk yüzyıldan kalma bir şehir olduğunu böylece Eski Ahit'in önceden haber verdiği dışlanan yerilen Mesih'in Hz. İsa olduğunu göstermektedir.

İkinci görüş, Matta'nın, Nasıra için Yunanca ve Yeşaya 11:1'den kök veya dal için İbranice kelimesiyle çıkan kelimeleri kullandığını gösteriyor. Bu iddia, Yeşaya pasajının mesihsel bağlamına dayanmaktadır.

Üçüncü bir görüş, Matta'nın Hz. İsa'ya 13: 5 Hakimlerde Şimşon'un doğumu⁴ ile ilgili ve Şimşon'un Tanrı tarafından ana rahmindeyken kutsal kabul edilerek Tanrıya adanmış, İsrail'i Filistinlilerin elinden kurtaracak biri olarak sunulması Nasıralı İsa'ya atıf yapıldığı iddia edilmiştir. Bu görüş, Hz. İsa ile Şimşon'un arasında bir tür tipolojik bağlantı olduğunu ve Hz. İsa'nın bu Eski Ahit insanı ve temasının yerine getirildiğine işaret edebilir denildi. Bu görüşün varyantları içindeki temel sonuç, Matta'nın Hz. İsa'yı Tanrı'nın Kutsal'ı olarak göstermesidir.

Matta'nın bu pasajda ne dediğini daha iyi anlaşılabilmesi için burada daha fazla dikkat ve incelemelerin yapılması gerekmektedir. Yok sayılan ya da yazılmayan bir teori, bu pasajda Matta'nın doğum anlatısının, her şeyin yerine getirilmesi olduğu yönündeki tezini tamamladığı fikridir. Matta'nın belirli bir pasaja ya da temaya değil de, birçok pasaja atıfta bulunması mümkün mü? Baskın olan üç görüş ışığında, Matta bu görüşlerin hepsini içine alarak ve böylece Hz. İsa ve onun Mesihliği hakkında derinlemesine anlam ifade eden doğum hikayesine bağlayarak Tanrı'nın Kutsalı olarak öne sürmektedir.

YENİ AHİT VE ESKİ AHİT BAĞLAMI

Bütün Matta İncili, Hz. İsa'yı Kutsal Yazılar ışığında veya Hristiyanların Eski Ahit olarak adlandırdığı şekilde tasvir eder. Matta İncili "Eski Ahit'in yaygın kullanımı" içerir bu durum birçok kişinin İncil'in Yahudi anlayışına yönlendirmesine yol açar.⁵ Buna dayanarak, Eski Ahit'e sürekli atıf ve vurgu yapılması "ilk okuyucu Yahudi Hristiyanlardı" diye düşünüldü.⁶ Dolayısıyla Matta, Hz. İsa'yı Yahudilerin beklediği kişi olarak sunmak için Kutsal Yazıları kullanmıştır. Hz. İsa yalnızca Yahudi halkı tarafından beklenmiyordu, aynı zamanda Mesih olarak onlar için çok şey ifade ediyordu.

⁴ "Çünkü gebe kalıp bir oğul doğuracaksın. Onun başına ustura değmeyecek. Çünkü o daha rahmindeyken Tanrı'ya adanmış olacak. İsrail'i Filistliler'in elinden kurtarmaya başlayacak olan odur."

⁵ David Turner, The Gospel of Matthew, Cornerstone Biblical Commentary (Carol Streams, IL:Tyndale House Publishers, 2005), 13.

⁶ Donald Hagner, Matthew 1-13, World Biblical Commentary (Nashville, TN: Thomas Nelson, 1993), lxiv.

Yahudi bir Hristiyan olan Matta, Hz. İsa'nın Mesih olduğuna inanıyorsa, Kutsal Yazılar, Hz. İsa'nın Mesihliği için sahip olduğu en iyi delildir. Matta'nın teolojisinin temel anahtarı; Hz. İsa, tüm Tanrı'nın amaçlarını yerine getirmeye başlamasıdır.⁷ Hz. İsa, Kutsal Yazılardaki her şeyin yerine getirilmesidir, bu yüzden Matta bu Müjde'yi Yahudilere yazar. "Matta için Hz. İsa'nın doğumu, kehanetlerin öngördüğü önceden belirlenmiş bir planın parçasıdır.⁸ Bu nedenle, söz konusu kehanetlerin alıntılanması Matta tarafından yalnızca Hz. İsa'yı Mesih olarak kanıtlamakla kalmayıp, aynı zamanda Tanrı'nın planını da göstermek için sunulan kanıtlardır. Tanrı, Matta'nın bu Müjde'de sunduğu planında ortaya çıkar.

Pasaj, Hz. İsa'nın doğum öyküsünde, özellikle Hz. İsa'nın ilk dönem yaşamıyla ilgili bu anlatının sonunda bulunur. Pasajın paragrafına çıkan metin, alıntılar ve tipoloji de dahil olmak üzere Eski Ahit referanslarıyla doludur. Doğum öyküsünün Matta'nın Hz. İsa'yı Kutsal Yazıların yerine getirmesi olarak sunmasının temeli olduğu anlaşılmaktadır. Yeni Ahit doğum öyküsünün bu bölümünü, Mesih olarak Hz. İsa'yı kanıtlamak için bir takım delillere dayandırır. Her şeyi kim yapabilir? Davud soyundan biri,⁹ Kutsal Ruh tarafından tasarlandı ve bir bakire tarafından doğdu¹⁰ Beytlehem'de doğdu,¹¹ Mısıra kaçtı¹² Nasıraya döndü.¹³ Bu anlatı söz / yerine getirme literatürü bakımından zengindir. Matta Hz. İsa'yı ölen tekrar dirilen olarak sunar ve okuyucunun yaşam şeklinde bir değişiklik olmasını ister. Tabii ki, onu Mesih olarak nitelemek için Hz. İsa'nın doğumunun bu anlatımında önemli bir yere sahip olduğunu da vurgular. İncelenen pasajı içeren bu paragraf, metinde, Hz. İsa'da bulunanların yerine getirildiğinin kanıtı olduğunu destekler. 23. pasajın ardından Matta, Vaftizci Yahya hizmetine geçer. Yahya'nın Yehuda'nın çölündeki hizmeti Hz. İsa'nın Mesih'liğinin bir başka kanıtı olarak devam eder, ancak doğum anlatımından sonraki bölüm gibi görünüyor. Birçok yorumcu, pasajı 23'ü doğum hikayesini bitirmeyi ve devam etmek için üçüncü bölümü kabul eder. Örneğin Hagner'in ana hatlarında Matta 2:23, "doğum ve bebeklik hikayeleri"ndeki son pasajdır, ardından "Göklerin Egemenliği" (Matta 3: 1-4: 11) olarak adlandırdığı pasaj gelir.

MESİH BEKLENTİLERİ

Yahudilerin beklediği Mesih'in özellikleri nelerdir? Yahudiliğin içinde, Hz. İsa'nın zamanında Mesih beklentileri vardı. Ancak Yahudiliğin farklı mezhepleri arasında farklı düşünceler mevcuttu. Bird: "Yahudiliğin Mesih'e karşı tek tip bir inancı olmadığını" söylüyor.¹⁴ Yahudilerin tam olarak kim veya ne beklediğine bakılmaksızın, Eski Ahit'te vaat edilmiş bir şey için hazırdılar. Kutsal Yazılar'ın "Mesihsel bir yörüngeye yerleştirildiğini"¹⁵ iddia etmiştir.

⁷ R. T. France, Matthew, Tyndale New Testament Commentaries (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1985), 38.

⁸ Kenneth R. R. Gros Louis, Literary Interpretations of Biblical Narratives vol. 2 (Nashville, TN: Abingdon, 1982), 284.

⁹ Matta 1:1-17

¹⁰ Matta 1:18,23

¹¹ Matta 2:5

¹² Matta 2:15

¹³ Matta 2:23

¹⁴ M. F. Bird, Are You the One Who is to Come? (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2009), 26.

¹⁵ Bird, a.g.e., 46.

Bu, Matta'nın neden bu amaç doğrultusunda yazdığını açıklar. Yahudi halkının, Kutsal Yazılar hakkında olanın Hz. İsa olduğunu kendi Kutsal Yazılarından göstermesi gerekiyordu. Ek olarak, Mesih'î beklentiler Eski Ahit Kutsal Yazılarıyla sınırlı değildir. Bird'ün dediği gibi, birinci yüzyılda çeşitli Mesihçe beklentileri vardı. Yahudi "Pseudepigrafa kitaplarında" dört belge "Mesih'e ana göndermeler içerir.¹⁶ Bu referanslardan biri Süleyman'ın Mezmuru 17: 21-33'ten geliyor. "Özetle, Mesih, Rab'ın kendisi sonsuza dek bizim kralımızdır.¹⁷ Ayrıca, Enoch 1: 37-71 "Seçilmiş olan, Dürüst olan, Mesih ve İnsanın Oğlu" adlarını "aynı Mesih ve eskatolojik figür için farklı başlıklar" olarak adlandırmaktadır.¹⁸ Yahudi Pseudepigrafa'dan gelen tüm bu referanslar, birinci yüzyılda yaygın ve çeşitli Mesih beklentilerine bir bakış açısı sağlar.

Pseudepigrafaa, Yahudi edebiyatının ilk yüzyıl boyunca, mesihî beklentileri içeren tek kaynak değildir. Kumran yazıtları (Ölü Deniz) da ayrıca Mesih'ten bahseder, ancak bir yerine, iki Mesih'ten söz eder.¹⁹ Bu Mesihlerden bir tanesi, "Kumran'dan yıllar sonra hahamlara kadar" tamamen Yahudi Mesih ve eskatolojik gelenekleriyle tamamen tutarlı görünen "fethedilmiş bir kraliyet Mesih" beklentisiydi.²⁰ İkinci Mesih "rahip bir Mesih" ki "Mesih, kralına eşlik etmeyecek, aynı zamanda ona hükmedecek" diyen Kumran mezhebinin rahipliği yükseltme değer verme ve diğerlerinin değerlerini düşürmesine uyuyor.²¹ Kumran yazıtları yine, Hz. İsa'nın zaman dilimi boyunca Mesihî beklentiye daha fazla uyum sağlar.

Hz İsa'nın zamanında mesih beklentisi farklı olsa da genel olarak, mesihçi beklentiler yaygındı. Matta'nın Yahudi okurları bu inançların bir kısmının farkında ya da büyük ihtimalle bu görüşlere katılıyorlardı.

AŞAĞILANMIŞ NASIRALI (HZ.) İSA

Bu metnin Nasıralı İsa'ya atıfta bulunduğu görüşü Eski Ahit'te kendisini belli bir pasajda değil, genel bir tema ya da öğretimle gösterir. Bu görüş, pasajın, Hz. İsa'nın Eski Ahit'te öngörüldüğü gibi aşağılanmış ve beklenen Mesih olduğunu kanıtladığını göstermektedir. Eski Ahitte Nasıralı ya da Nasıra ifadesinden hiçbir şekilde söz edilmez. Pasaj, "Nasıra denilen bir şehirde" yaşayan Hz. İsa'nın peygamberlerin söylediklerini yerine getiren eylem olduğunu belirtir. Eski Antlaşma'da Nasıra'dan hiç söz edilmezse, bu, peygamberlerin söylediği her şeyi nasıl yerine getirebilirdi? Yeni Ahit yorumcuları, Nasıra'nın Nathanael'in²² Yuhanna 1'deki yorumuna dayanarak aşağılayıcı veya olumsuz bir çağrışım olduğunu öne sürüyorlar.

¹⁶ J.H. Charlesworth, *Judaisms and their Messiahs*, eds. Jacob Neusner, Willam S. Green, and Ernest Frerichs (New York: Cambridge University Press, 1987), 234.

¹⁷ Charlesworth, a.g.e., s.236-237.

¹⁸ Charlesworth, a.g.e., s.240.

¹⁹ Craig A. Evans, *Israel's Messiah in the Bible and Dead Sea Scrolls*, eds. Richard S. Hess and M. Daniel Carroll (Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2003), 94-95.

²⁰ Evans, a.g.e., 98.

²¹ Charlesworth, *Judaisms*, 230.

²² İsa'nın çağırdığı öğrencilerden biriydi (Yuhanna 1:43)

Eski Ahitte hor görülmüş ve küçük görülen bir Mesih'in temeli var mıdır? Matta 2: 23'deki birçok "peygamber" nedeniyle, bu görüş nefret dolu bir Mesih fikrinin birçok kehanete atıfta bulunduğunu öne sürmektedir. Rydelnik, Matta'nın "Eski Ahid'in Mesih'in hor göreceği öğretisini özetlediğini" ve "belirli bir alıntıyı değil genel bir fikri ifade ettiğini" iddia ediyor.²³ Belirli bir pasaj olmamasına rağmen, Bu fikir veya tema nereden kaynaklanabilir?

Eski Ahit'te şöyle diyor: "Hüzünlü bir adam olan erkekler tarafından hor görüldü ve reddedildi; ve erkeklerin yüzlerini gizlediği biri olarak hor görüldü ve biz ona saygı duymadık."²⁴ Hristiyanlar, Yeşaya 53'ü münzevi olarak yorumladılar. "Matta, Yahudiler tarafından aşağılanıp reddedilen Galilyalılar ile Yeşaya 53: 3'te konuşulan bahsedilen arasında açıkça bir bağlantı gördü. Yeşaya'nın bazı bölümlerinde Hristiyanların Hz. İsa olarak tanımladığı acı çeken kulu anlattığı söylendi²⁵ Bu şekilde sadece Yeşaya değil Mesih'in geleceği ile ilgili bilgi aktaran. "Zekeriya, İsrail'i gelecekteki Mesih kralı ölü bir köle olarak değerlendiriyor.²⁶ Bu görüş, Matta'nın bu pasajları özellikle atıfta bulunduğunu, ancak Eski Ahit'in ümitsiz bir Mesih fikrine atıfta bulunduğunu iddia etmez.²⁷ Verilen bu pasajlar, yalnızca fikrin Kutsal Yazılarda bulunabileceğini göstermek içindir.

Bu görüşün savunucuları tarafından kullanılan bir kanıt, Natanyel'in Hz. İsa'ya Yuhanna İncil'inde Nasıralı'ya verdiği tepkisidir. Yuhanna 1'de Filipus, Mesih'i Nathanael'e "Nasıralı Hz. İsa" olarak tanımladı. Buna cevaben, Natanyel ona "Nasıra'dan iyi bir şey çıkabilir mi?" dedi.²⁸ Natanyel'in yanıtı önceden belirlenmiş miydi? Nasıra İsrail'de küçümseyen veya reddedilen bir kasaba mıydı? Bu metin tek başına Nasıra'nın İsrail'deki birinci yüzyıl Yahudileri arasında belirli bir üne sahip olup olmadığını kanıtlayamaz. Bununla birlikte, metne dayanarak, bir Yahudi olan Natanyel'in Mesih gibi iyi bir kişinin ya da bu kasabadan gelmesine şaşıracağı anlaşılıyor. "Matta'nın' Nasıray'ı kullandığı tek yer"de de, soru soran kişinin imasında küçümseyen bir yer olarak kullanıldığı iddia ediliyor.²⁹ Bu İncil'deki Nasıra açıklaması ve Nasıralı terimine dayanarak, ekli bir olumsuz çağrışım var gibi görünüyor. Ek olarak, önceki yorumcular, Galili bölgesinin diğer Yahudiler tarafından daha aşağı olarak görülmesi fikrini desteklemektedir.

²³ Michael Rydelnik, *The Messianic Hope: Is the Hebrew Bible Really Messianic?* (Nashville, TN: B&H Publishing, 2010), 110.

²⁴ Yeşaya 53: 3.

²⁵ Yeşaya 53:4-5.

²⁶ Zekeriya 9,10,12.

²⁷ Rydelnik, *The Messianic Hope*, 110-111.

²⁸ Yuhanna 1:46

²⁹ Matta 26:71; Rydelnik, *The Messianic Hope*, 110.

“Galilyalıların kibirli Yahudiler tarafından küçümsendiği,³⁰ Yahudiler kendilerini Galilyalılardan daha yüksek bir değer olarak gördükleri ifade edilmiştir. Yahudiler kendilerini üstün görüyorlardı çünkü “kutsal kentin içinde ya da yakınında, Rabbilerin okullarında ve Tapınağın gölgesinde” yaşadılar ve ayrıca “Yasa hakkında üstün bilgi sahibi oldular ve bir topluluğun üyesi olarak daha fazla Tanrı’ya karşı sorumlu oldular.”³¹ Bu, Hz. İsa’nın zamanında Yahudiliğin içindeki kültür ise, bu görüşün iddiası gerçek kanıtlara dayanmalıdır.

İncillerin dışında, Galilyalılar veya Nasıralılar için Yahudiler’in hoşnutsuzluğu hakkında çok az kanıt var gibi görünüyor. Bart Ehrman, bilginlerin uzun süredir bildiklerini, “Nasıra adının Eski Ahit’te, Flavius Josephus’un yazılarında ya da Talmud’da asla söz edilmediğini” iddia ediyor.³²

Bu, Nasıra’nın “üçüncü ya da dördüncü yüzyılda Hristiyan din adamlarını listeleyen bir yazıya kadar Hristiyan olmayan herhangi bir metinde görülmediğini” söyleyen France tarafından da doğrulanabilir.³³ İncil dışındaki kaynakların başka, Nasıra’nın Yahudilikte belli bir üne sahip olduğu görüşüne yardımcı olmuyor. Matta ve Yuhanna Yahudi olmasına rağmen, Nasıra ve Nasıra ile ilgili birkaç pasajı, Yahudilikte yaygın bir zihniyeti somut olarak kanıtlayamaz. Bilginler, Nasıra’nın İncil’in açıklamasından dolayı hor görülen bir kasaba olduğu sonucuna varabilirler. Matta 2:23 için bu görüşün savunucuları bu soruya evet cevabını verirdi.

Bu görüşü destekleyen araştırmacılar, Carson and France. Bu iki bilim insanı da bu görüşe katkıda bulunur. Carson, Nasıra teriminin, inanmayanlar tarafından “Hristiyanları etiketlemek için diriliş sonrası diriliş kullanmış” şeklindeki küçümseyen bir sembol olduğunu söylüyor alaycı bir şekilde, “bir tarikat olarak, Elçilerin İşleri 24: 5’te³⁴ görülebilir. Franca, daha önce açıklanamayan ve küçümseyen bir Mesih’in öngörülen peygamberlik beklentisini ispatlamak için çok sayıda yazılı referans verir. Ayrıca Mesih’in “Beklenmedik” bir yerden geleceği fikrini de içeriyor; bu, Hz. İsa’nın zamanında, Yuhanna 7:27’ye göre, “Mesih görüldüğü zaman, nereden geldiğini bilemeyecek” diyen, Yahudilerin görüşüne aittir.³⁵

³⁰ David Smith, *The Days of His Flesh* (New York: Doran, 1910), 16

³¹ Cunningham Geike, *The Life and Words of Christ* (New York: Longmans, Green, and Co., 1896), 297.

³² Bart Ehrman, *Did Jesus Exist?: The Historical Argument for Jesus of Nazareth* (New York: Harper One, 2012), 193.

³³ R. T. France, *The Gospel of Matthew, New International Commentary on the New Testament* (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2007), 92.

³⁴ “Biz şunu anladık ki, bu adam dünyanın her yanında tüm Yahudiler arasında kargaşalık çıkaran bir fesatçı ve Nasranî tarikatının elebaşlarından biridir.”

³⁵ France, *The Gospel of Matthew*, 95.

Genel olarak, bu görüşün gücü, Matta'nın çoğul halini kullanan peygamberleri, sözü yerine getirmeyi belirtmek için giriş cümlesinde açıklamasıdır. Matta, Kehanetin genişliğini göz önüne alarak, Hz. İsa'nın sözü yerine getirdiğini tasvir eder, doğum anlatısının sona ermesinin Mesih hakkında daha geniş kapsamlı bir kehanetle sonuçlandırır. Bu görüşü destekleyen “Eski Ahit metniyle ilgili herhangi bir metin olmaması” ve “Nasıra terimi ile alay” arasındaki bağlantının net olarak ortaya konulmaması bu görüşün zayıf kaldığını göstermiştir.³⁶

Bu görüşün bu konudaki açıklamaları araştırılmış olsa da, bilim insanları bu kanıtların kanıt olarak yeterli olup olmadığı konusunda hala fikir birliğine varamıyorlar. Franca bunu şöyle özetliyor: “Matta 2:23'te ortaya çıkan dışsal sorunların çözümü basit değil. Bu nedenle bir bilgin bu şeyleri bu görüşün güçlü yönleri olarak listeleyebilir, ancak başka bir kişi onları görüşün zayıf yönleri olarak listeleyebilir.”³⁷

HZ. İSA VE NASIRA

Bu görüşün destekçileri, Eski Ahit ile Hz. İsa arasında bir çeşit ima ya da tipolojik bağlantı olduğunu savunuyorlar. Eski Ahit'teki Nasıra veya Kutsal Bir düşünce ile Yeni Ahit'teki Kutsal Kişi olarak Hz. İsa arasında bir bağlantı kurulur. Bu görüşün içindeki bazı farklılıklar, görüş içindeki baskın bağlantı bir söz ile Hz. İsa ile Tanrı'nın Kutsal Olanı arasındadır. Bu kelime oyunu hem Yahudi hem de Greko-Romen söyleminde standart ve kabul edilmiş bir tartışma biçimi idi.

Davies ve Allison'ın bu görüşe verdiği destek ve kanıt, orijinal dil için önceki görüşe göre daha fazla açıklama sağlamıştır.³⁸ Pasajda daha önce belirtilen çoğu peygamberlerin şekli, bu görüş ile ele alınmış ve normalden farklı bir okuma için kanıt olarak kullanılmıştır.

Nasıralı İsa, Kutsal Yazıların Nasıra fikrine nasıl bağlanır? Bu görüş, özellikle Nasıra ve Nasıralı arasında, Matta sözleri üzerinde bir rol oynar. Bu görüş, eşsiz tanıtım formülünü nasıl açıklar? Çoğul “peygamberler” genellikle bu kısımda, Hakimler'de geçen eski peygamberler olarak açıklanmaktadır.³⁹ “Matta 2:23'ün tanıtım formülü, Matta'nın Eski Ahit'e referans vermeyi planladığını kuvvetle gösteriyor, bu yüzden Eski Ahit pasajını veya alıntı yaptığı geçişlerin kombinasyonuna bakılmalıdır.”⁴⁰

Davies ve Allison, bağlantının Septuagint'deki “Nasıra” ve “Tanrı'nın kutsal biri” denklemine ve Yeşaya “4:3'teki” kutsal “yerine” Nasıra “nın yerine getirildiğini belirtti. “Nasıra” ve “kutsal” eş anlamlı olarak kabul edildiyse, Nasıra ile Nasıralı arasındaki bir söz, İsa'yı kutsal olarak adlandırmanın bir yoludur. Markos'1: 23-24'te, “Tam o sırada havralarında bulunan ve kötü ruha tutsak olan bir adam, «Ey Nasıralı İsa, bizden ne istiyorsun?» diye bağırdı.

³⁶ Anthony Caffey, “Matthew 2:23 and the Use of the Old Testament: Christ as Nazirite/Judge/Deliverer Par Excellence” (PhD diss., Trinity Evangelical Divinity School, 2015), 31.

³⁷ France, The Gospel of Matthew, 95.

³⁸ Craig Keener, A Commentary on the Gospel of Matthew (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1999), 114.

³⁹ Menken, “The Sources,” 459.

⁴⁰ Menken, “The Sources,” 460.

«Bizi mahvetmeye mi geldin? Senin kim olduğunu biliyorum, Tanrı'nın Kutsalısın sen!» Kim olduğunuzu, Tanrı'nın Kutsalı olduğunu biliyorum.” Hz. İsa'nın, Nasıra ile eş anlamlı olarak gösterilebilecek olan, Tanrı'nın Kutsal Kişi olduğu fikri, burada önerilen Eski Ahit fikridir.

Giriş cümlesini cevaplama dışında bu görüş tarafından sağlanan tez veya argüman nedir? Bu görüşü destekleyen birçok bilim insanı, Matta'nın burada tipoloji kullandığına inanıyor. Caffey, İsa'nın Matta'daki doğum öyküsü ile Şimşon'un Hakimler'deki doğumu hakkında bir benzerlik olduğunu öne sürüyor; ebeveynlerinin çocuğunun doğması bir kurtarıcı olacağını, doğan çocuğun Tanrı meleği tarafından ilan edildiğini ve doğumun doğaüstü olduğunu söylüyor.⁴¹ Bu benzerlikler ve Matta'nın “peygamberlerin sözlerinin yerine gelmesi” ifadesi bu görüşün temelleridir.

Eski Ahit, Hakimler 13:5'in bağlamı, Manoah ve kısır olan karısının bir anlatımıdır. Rab'bin bir meleği ona hamile kalacağını ve bu çocuğun İsrail'i baskı yapan Filistliler'den kurtarmaya başlayacak bir Nezir Adağı (Tanrıya adanmış olan) olacağını söyler. Çölde Sayım 6'da “Eğer bir erkek ya da kadın RAB'be özel bir adak, Nezir Adağı yapmak, kendini RAB'be adamak isterse”⁴²:1- şaraptan veya diğer sarhoş edici içeceklerden; 2- saçını kestirmekten; 3- bir ölüye temastan⁴³ uzak durmasını emrediyor. Rabb'in Meleği, Nezir adağının kurallarını, “başına ustura değmeyecek” şartını koşarak Monoah'ın karısına müjdeyi verdi. Matta 2: 23'e referans olarak önerilen bu pasaj, özellikle Tanrı'nın Rabb'inin meleği tarafından verilen Şimşon'un annesine Tanrı'nın vaadi dahilinde, Şimşon'un doğum hikayesinin ortasında gelir.

Kanaatimce Hakimler 13:5'ten alıntı yapılması yeterli değildir. Rabb'e adanmış olmanın ölçütü olarak Çölde Sayım 6' da gösteriliyorsa Hz. İsa'nın yaşam biçimi eleştiriye açıktır. Bazıları, Hz. İsa'nın Nezir Adaklarını yerine getirirken yorumlanabilecek şeyleri nasıl yaptığını göstermeye çalışsa da, Nezir adaklarına uymadığını gösteren olaylar da var. “Ölü bir kızın vücuduna dokunmadı mı? (Matta 9: 23-25)⁴⁴ Gerçekten de, Hz. İsa'nın yaşam tarzı Nezir adakları ahlakından başka bir şeydi diyebiliriz.

⁴¹ Caffey, “Matthew 2:23,” 33-34.

⁴² Çölde Sayım 6:2

⁴³ Daniel Block, Judges, Ruth, New American Commentary (Nashville, TN: B&H Publishing, 1999), 403.

⁴⁴ 23-24 İsa, yöneticinin evine varıp kaval çalanlarla gürültülü kalabalığı görünce, «Çekilin!» dedi. «Kız ölmedi, sadece uyuyor.» Onlar ise kendisiyle alay ettiler. 25 Kalabalık dışarı çıkarılınca İsa içeri girip kızın elinden tuttu, kız da ayağa kalktı.

HZ. İSA'NIN VE MESİH

Nasıralı İsa'nın Mesih fikrini desteklediği iddia edilen görüş Yeşaya 11:1⁴⁵ de yer almaktadır. Bu pasajda Yişay'ın kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, Kökünden bir fidan meyve verecek diyor. “Yeşaya kitabının oluştuğu ortam, Kuzey İsrail'in yıkımına neden olan ve Güney Yahuda'nın varlığını tehdit eden Asur krizi idi.⁴⁶ Bu kitap belirsizlik ve endişe zamanında olan insanlar için yazılmıştır. Asurilerin Kuzey Krallığı'nı sürgünlere gönderdikleri bilinmektedir. Asur Krallığı çok güçlüydü ve Hezekiel devrinde Kudüs'e bile saldırdı. Yahuda halkı bu korkunun tam ortasında, Yeşaya peygamber insanlara önderlik etmiştir. Bu nedenle, Yeşaya'daki ana temalardan biri yapısal olarak 1-39 arasındaki bölümler güneydeki Yahuda krallığının güçlü komşusu Asur tarafından tehdit edildiği dönemi anlatıyor. Yeşaya, Yahuda'ya yönelen gerçek tehdidin Asur'un yenilmez gücü değil, halkın günahı, Tanrı'ya başkaldırmaları ve Yahuda halkının Tanrı'ya güvensizlikleri olduğunu gördü. Peygamber çarpıcı söz ve davranışlarla Yahuda halkını doğruluğa ve adalete çağırmaktadır. Onları uyarır, Tanrı'ya kulak vermekte gecikirse, felaketlerin yakalarını bırakmayacağını söyler. Yeşaya, dünya çapında barışın sağlanacağı dönemi ve Davut'un soyundan gelecek olan örnek kralın gelişini de önceden bildirdi, ikinci ana tema ise; 40-55 arasındaki bölümler değişen tarihsel durumu yansıtır. Asurlular'dan sonra bölgede egemen güç haline gelen Babilliler İ.Ö. 586'da Yerusolim'i ele geçirir ve halkını Babil'e sürgün eder. Peygamber, Tanrı'nın kendi halkını özgür kılıp Yerusolim'e geri götüreceğini ve yeni bir yaşama kavuşturacağını müjdeler. Bu bölümlerde öne çıkan konu, Tanrı'nın tarihi yönlendiren Egemen Rab olduğu, halkının aracılığıyla öteki ulusları da bereketleyen tasarıları olduğudur. Ve son tema ise; 56-66 arasındaki bölümler sürgünden Yerusolim'e dönenlere ve Tanrı'nın halkına verdiği sözleri yerine getireceğine dair güvence bekleyenlere sesleniyor. Ayrıca doğruluk, adalet, Şabat Günü'ne uyulması ve dua konusunda kaygılar dile getiriliyor. Özet olarak kitap Tanrı'nın mutlak büyüklüğünü, üstünlüğünü vurguluyor. Bütün öbür ilahlar Rab'bin önünde sadece cansız putlardır.⁴⁷Mesih bekleyen bir umut kapası olmuştur.⁴⁸

İncelenen pasaj, “Yeşaya'nın halkın kurtuluşu ve Mesih anlayışı içinde olduğu görülür.⁴⁹ Önceki bölüm İsrail'in kalıntılarından ve Tanrı'nın gazabının Asur'un gelecekte yıkıma uğramasına neden olacağından bahsediyor.⁵⁰ Asur'un askeri gücü olsa da, doğaüstü güce sahip olan Tanrı'dır. Bu gerçeği Yahuda'ya gelecek olan Mesih'e söz vererek açıklar.

⁴⁵ “Yişay'ın kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, Kökünden bir fidan meyve verecek.”

⁴⁶ 42 John Oswalt, The Book of Isaiah: Chapters 1-39, New International Commentary on the Old Testament (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1986), 28.

⁴⁷ Yeşaya bölümü (1-66)

⁴⁸ Alec Motyer, The Prophecy of Isaiah (Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1993), 13.

⁴⁹ Alec Motyer, 120

⁵⁰ Oswalt, The Book of Isaiah, 277.

Pasaj 11:1-16'⁵¹ ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Tanrı "Yişay'ın kökü halklara sancak olacak, O gün uluslar ona yönelecek. Kaldığı yer görkemli olacak. O gün Rab, Asur'dan, Mısır, Patros, Kûş, Elam,Şinar, Hama ve deniz kıyılarından Halkının sağ kalanlarını kurtarmak için İkinci kez elini uzatacak." iyileşeceği umudunu da ekler.⁵² Yişay'dan (Davud'un babası)⁵³ gelen bu ateş veya kök, Mesih ve onun doğacağı aileyi ifade eder.⁵⁴

Eski Ahit'te başka yerlerde de gelecekteki soy konuşulur. Yeremya "İşte Davut için doğru bir dal çıkaracağım günler geliyor" diyor RAB. "Bu kral bilgece egemenlik sürecek, Ülkede adil ve doğru olanı yapacak"⁵⁵ diye ilan eder. Ayrıca, Zekeriya peygamber bir soydan bahseder. Zekeriya şöyle diyor: Ona Her Şeye Egemen RAB şöyle diyor de: "İşte Dal diye adlandırılan adam! Bulunduğu yerde filizlenecek ve RAB'bin Tapınağı'nı kuracak."⁵⁶

SONUÇ

Bütün bu görüşlerin üzerinde anlaşıldığı ilk sonuç, Nasıralı'nın temel anlamının, İsa'nın Nasıra'dan geldiğidir. Pasajın diğer tüm açıklamaları, yazarın amaçladığı ikincil bir anlam ya da bütünleme sağlamaktadır. Açıkçası, aşağılanmış Nasıra görüşü, bu pasajın İsa'nın Nasıralı olduğunu açıkladığını ileri sürüyor. Aşağılanmış Nasıra için ikincil anlam, aşağılanmış Mesih'in, peygamberin sözlerini yerine getirmesidir. Hz. İsa Nasıralı ve Tanrı'nın Kutsalı olarak görülüyor ve temel anlamın Nasıralı İsa ile ilgili olduğuna da inanılıyor.

Matta 2:23, Hz. İsa'nın doğum hikayesinin sonunda gelir. Daha önce de tartışıldığı gibi, bu doğum hikayesi İsa'yı her şeyin yerine getirilmesi olarak sunar. Bu pasaj, Eski Ahit'te öngörülen Mesih olduğuna dair nihai kanıt olarak, sonuçlanma veya sonuç olarak işlev görür. Matta, potansiyel olarak tipolojik olarak, İsa'nın Musa ve İsrail gibi Mısır'dan nasıl çıktığını göstermiştir. Fakat bu yeni Musa ve Mesih nereye Mısır dışına çıkar? Ailesi gider ve Nasıra şehrinde yaşar.⁵⁷

⁵¹ Yişay'ın kütüğünden yeni bir filiz çıkacak, Kökünden bir fidan meyve verecek. 2 RAB'bin Ruhü, bilgelik ve anlayış ruhu, Öğüt ve güç ruhu, bilgi ve RAB korkusu ruhu Onun üzerinde olacak. 3 RAB korkusu hoşuna gidecek. Gözüyle gördüğüne göre yargılamayacak, Kulağıyla işittiğine göre karar vermeyecek.4Yoksulları adaletle yargılayacak, Yeryüzünde ezilenler için dürüstçe karar verecek. Dünyayı ağzının değneğiyle cezalandıracak, Kötüleri soluğuyla öldürecek. 5 Davranışının temeli adalet ve sadakat[i] olacak. 6 O'nun döneminde kurtla kuzu bir arada yaşayacak, Parsla oğlak birlikte yatacak, Buzağı, genç aslan ve besili sığır yanyana duracak, Onları küçük bir çocuk güdecek.7 İnekle ayı birlikte otlayacak, Yavruları bir arada yatacak. Aslan sığır gibi saman yiyecek.8 Emzikteki bebek kobra deliği üzerinde oynayacak, Sütten kesilmiş çocuk elini engerek kovuşuna sokacak. 9 Kutsal dağımın hiçbir yerinde Kimse zarar vermeyecek, yok etmeyecek. Çünkü sular denizi nasıl dolduruyorsa,Dünya da RAB'bin bilgisiyle öyle dolacak. Sürgünler Geri Dönecek 10 Yişay'ın kökü halklara sancak olacak,O gün uluslar ona yönelecek. Kaldığı yer görkemli olacak. 11 O gün Rab, Asur'dan, Mısır, Patros, Kûş, Elam, Şinar, Hama ve deniz kıyılarından Halkının sağ kalanlarını kurtarmak içinİkinci kez elini uzatacak.

⁵² Oswalt, The Book of Isaiah, 278. Yeşaya 11:10-11

⁵³ 1 Samuel 17:1-58

⁵⁴ Motyer, The Prophecy of Isaiah, 121.

⁵⁵ Yeremya 23:5

⁵⁶ Zekeriya 6:12

⁵⁷ Matta:2:19-23

Bu, metnin akışını Eski Ahit imgesine getirir. Hz. İsa'nın ailesi neden Nasıra'ya taşındı? Pasajın geri kalanı şöyle diyor: “peygamberlerde konuşulanın yerine getirilebilmesi için O'na Nasıralı denildi. Nedense, Nasıra'ya giden Hz. İsa, Eski Ahit hiç Nasıra'dan bahsetmese de peygamberlerin söylediklerini yerine getirir. “Matta, Eski Ahit'te bulunmayan kelimeleri Hıristiyanlık öncesi yazılmış kanonik olmayan metinlerde sunar.⁵⁸ Nasıralı İsa, peygamberlerin yerine getirilmesidir. Matta İncili boyunca Matta, Hz. İsa'nın Kutsal Yazıların farklı yönlerini nasıl yerine getirdiğini gösterir. Bu örnekte, Matta İsa'nın peygamberlerin sözlerini nasıl yerine getirdiğini gösteriyor.

Matta okuyucuya çok zengin, derin ve geniş bir alıntı sunuyor ki Hz. İsa'nın beklenen Mesih bağlantısını güçlendiriyor. Çok sayıda bilim insanı, Matta'nın alıntı yaptığı pasajın kutsal sözün yerine gelme fikrini desteklemiştir.⁵⁹

Matta Peygamberlerin sözünün yerine gelmesinden bahsediyor ve bu pasajı kullanıyorsa, birden çok kutsal yazıya ve temaya atıfta bulunabilirdi. Diğer bilim insanları, Matta'nın alıntılarının dolaylı olduğu fikrini desteklemektedir. “Bu yüzden ilk iddiada bulunan kişi, alıntının yalnızca doğrudan değil dolaylı bir alıntı olduğunu öne sürüyor.⁶⁰ Dolaylı bir alıntı Tanrı ya da peygamber sözünün yerine gelmesini sağlayabilir. Bu tür bir kehaneti yerine getirme, Yeni Ahit'te benzeri görülmemiştir. Rydelnik Matta 26:56,⁶¹ Elçilerin İşleri 3: 18-24⁶² ve Romalılar 1:2⁶³'yi diğer sözü yerine getirme örnekleri olarak listeler.⁶⁴

Matta 5: 17'de Hz. İsa şöyle diyor: “Yasaları veya Peygamberleri kaldırmaya geldiğimi sanmayın; Onları ortadan kaldırmaya değil, onları yerine getirmeye geldim.” Yeni Ahit'in bol miktarda mesih peygamberlik / yerine getirme pasajları vardır. Özellikle İnciller, Hz. İsa'yı bu şekilde canlandırırken ustalık gösterir. Luka 24:27, Hz. İsa'nın kendisine Kutsal Yazıları nasıl yerine getirdiğini göstermek için öğrettiğini gösterir: “Sonra Musa'nın ve tüm peygamberlerin yazılarından başlayarak, Kutsal Yazıların hepsinde kendisiyle ilgili olanları onlara açıkladı.”

Hz. İsa'nın Kendisini Kutsal Yazıların yorumunda açığa çıkardığını söyleyebiliriz.

⁵⁸ Hagner, Matthew 1-13, 40.

⁵⁹ Rydelnik, The Messianic Hope, 109; France, The Gospel of Matthew 94-95.

⁶⁰ W. Barnes Tatum, “Matthew 2.23 □ Wordplay and Misleading Translations,” Bible Translator 27 (January 1976): 136.

⁶¹ Ama bütün bunlar, peygamberlerin yazdıkları yerine gelsin diye oldu.» O zaman öğrencilerin hepsi O'nu bırakıp kaçtı.

⁶² 17-18«Bu halkın, yani İsrail'in Tanrısı, bizim atalarımızı seçti ve Mısır diyarında gurbette yaşadıkları süre içinde onları büyük bir ulus yaptı. Sonra güçlü eliyle onları oradan çıkardı, çölde yaklaşık kırk yıl onların nazına katlandı. 19-20Kenan diyarında yenilgiye uğrattığı yedi ulusun topraklarını İsrail halkına miras olarak verdi. Bütün bunlar aşağı yukarı dört yüz elli yıl sürdü. «Sonra Tanrı, Samuel peygamberin zamanına kadar onlar için hakimler yetiştirdi. 21Halk bir kral isteyince, Tanrı onlar için Benyamin oymağından Kiş oğlu Saul'u yetiştirdi. Saul kırk yıl krallık yaptı. 22Tanrı, onu tahttan indirdikten sonra onlara kral olarak Davut'u başa geçirdi. Onunla ilgili şu tanıklıkta bulundu: 'İşay oğlu Davut'u gönlüme uygun bir adam olarak gördüm, o her istediğimi yapar.' 23Tanrı, verdiği sözü tutarak bu adamın soyundan İsrail'e bir Kurtarıcı, İsa'yı gönderdi. 24İsa'nın gelişinden önce Yahya, tüm İsrail halkını, tövbe edip vaftiz olmaya çağırdı.

⁶³ 2-4Tanrı, öz Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le ilgili olan bu müjdeyi peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılarda önceden vaat etti.

⁶⁴ Rydelnik, The Messianic Hope, 111.

KAYNAKÇA

Kutsal Kitap

- Albright, William Foxwell. "The Names 'Nazareth' and 'Nazoraean'." *Journal Of Biblical Literature* 65, no. 4 (December 1946): 397-401.
- Allison, Dale and W.D. Davies, *The Gospel According to Saint Matthew*. International Critical Commentary. New York: T&T Clark, 2000.
- Anthony Caffey. "Matthew 2:23 and the Use of the Old Testament: Christ as Nazirite/Judge/Deliverer Par Excellence." PhD diss., Trinity Evangelical Divinity School, 2015. Accessed January 27, 2018.
- Beale, Gregory. *Handbook on the New Testament Use of the Old Testament*. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2012.
- Bird, M. F. *Are You the One Who is to Come?* Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2009.
- Block, Daniel. *Judges, Ruth*. New American Commentary. Nashville, TN: B&H Publishing, 1999.
- Brown, Raymond. *The Birth of the Messiah*. New York: Doubleday, 1993.
- Carson, D.A. *God with Us*. Ventura, CA: Regal Books, 1985.
- Charlesworth, J.H. *Judaisms and their Messiahs*. Edited by Jacob Neusner, Willam S. Green, and Ernest Frerichs. New York: Cambridge University Press, 1987.
- Chilton, Bruce, trans. *The Isaiah Targum*. Wilmington, DE: Michael Glazier, 1987.
- Dimant, Devorah. *Jewish Writings of the Second Temple Period*, ed. Michael Stone. Philadelphia, PA: Fortress Press, 1984.
- Edwards, James. *The Gospel According to Mark*. Pillar New Testament Commentary. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2002.
- Ehrman, Bart. *Did Jesus Exist?: The Historical Argument for Jesus of Nazareth*. New York: Harper One, 2012.
- Evans, Craig A. *Israel's Messiah in the Bible and the Dead Sea Scrolls*. Edited by Richard S. Hess and M. Daniel Carroll. Grand Rapids, MI: Baker Academic, 2003.
- Fishbane, Michael. *Biblical Interpretations in Ancient Israel*. Oxford: Clarendon Press, 1985.
- France, R. T. *The Gospel of Mark*. New International Greek Testament Commentary. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2002.
- France, R. T. *Matthew*. Tyndale New Testament Commentaries. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1985.
- France, R.T. *The Gospel of Matthew*. New International Commentary on the New Testament. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2007.
- Geike, Cunningham. *The Life and Words of Christ*. New York: Longmans, Green, and Co., 1896.
- Graves, Thomas. "A Story Ignored: An Exegesis of Matthew 2:13-23." *Faith and Mission* 5 (Fall 1987): 66-76.
- Hagner, Donald. *Matthew 1-13*. World Biblical Commentary. Nashville, TN: Thomas Nelson, 1993.
- Keener, Craig. *A Commentary on the Gospel of Matthew*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1999.

- Louis, Kenneth R. R. Gros. *Literary Interpretations of Biblical Narratives* vol. 2. Nashville, TN: Abingdon, 1982.
- Luz, Ulrich. *Matthew 1-7*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 2007.
- Menken, Maarten J.J. “The Sources of the Old Testament Quotation in Matthew 2:23.” *Journal of Biblical Literature* 120, no. 3 (Fall 2001): 451-468.
- Motyer, Alec. *The Prophecy of Isaiah*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, 1993.
- Oswalt, John. *The Book of Isaiah: Chapters 1-39*. *New International Commentary on the Old Testament*. Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1986.
- Pentecost, J. Dwight. *The Words and Works of Jesus Christ*. Grand Rapids, MI: Zondervan, 1981.
- Rengstorf, K. H. *The New International Dictionary of New Testament Theology*, vol. 2. Edited by Colin Brown. Grand Rapids, MI: Zondervan, 1976
- Rydellnik, Michael. *The Messianic Hope: Is the Hebrew Bible Really Messianic?* Nashville, TN: B&H Publishing, 2010.
- Smith, David. *The Days of His Flesh*. New York: Doran, 1910.
- Tatum, W. Barnes. “Matthew 2.23 Wordplay and Misleading Translations.” *Bible Translator* 27 (January 1976): 135-138.
- Turner, David. *The Gospel of Matthew*. *Cornerstone Biblical Commentary*. Carol Stream, IL: Tyndale House Publishers, 2005.
- Wilkins, Michael J. *Zondervan Illustrated Bible Backgrounds Commentary*. Edited by Clinton E. Arnold. Grand Rapids, MI: Zondervan, 2002.

**SİNEMADA KADRAJ DIŞI ALANLARIN ANLATIDAKİ YERİ:
YOZGAT BLUES FİLMİ ÖRNEĐİ¹**

Eda ARISOY²

ÖZET

Sinema insanın duyularına erişebilen bir sanattır. Bunu yaparken kadraja sığdırdıkları ile bir anlatı oluşturup, izleyende bir takım duyumsamalara yol açar. Sinemanın anlatı alanını oluşturan sinematografik unsurların kullanım şekilleri bu bağlamda önem taşımaktadır. Seyirci sinemada, aşına olduğu imajların, gerçek hayattakinin tersi ya da aykırı şekliyle karşılaşması halinde, düşünsel alanını genişleterek izlediklerine farklı anlamlar yüklemeye başlamaktadır. İzleyici bu farklılaşmanın nedenini bulmanın peşine düşer ve film evreninde yeni açılımlarla karşılaşır. Kameranın insan gözü gibi dolaşabilme özelliği sinemayı anlatım şekli açısından zenginleştiren sinematografik faktörlerden en önemlisidir. Sinemada anlatıyı oluşturan temel unsur görüntüdür. Bu nedenle diğer sinematografik unsurların görüntüyü destekler şekilde filme katkısı, anlatsal çeşitliliğin oluşmasına olanak tanır. Kadraj, sinematografik anlatının sınırlarını belirler, yönetmenin göstermeyi ya da duyumsatmayı tercih ettiği kadarını çerçeveleyerek izleyici ile filmin bağını kuran temel birimdir. Ancak kimi zaman, kadraj dışında kalan sinematografik unsurlar, yönetmenin bu tercihi nedeniyle yeni anlamlar meydana getirebilmektedir. Bu çalışmada, kadraj içine alınmayan görüntülerin sinemanın anlatısına katkıları tartışılmaya çalışılmıştır. Sahnelerde oluşan kadraj kullanımının anlatıda farklılaşmaya yol açan açılımları irdelenmiş, yol açtığı farklılaşmayı ortaya koymak için, kavramlar aracılığı ile, *Yozgat Blues* film örneğinden hareketle bir analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadraj, Dekadraj, Sinematografi, Sinema, Uzay, Yozgat Blues

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü

GİRİŞ

Sinemanın ortaya çıkışı, fotoğraf karelerinin hareketli hale getirilebilmesi ile mümkün olmuştur. Sabit olan imajlar, teknik uygulamalarla hareketli imajlara dönüştürülebilmiştir. Sinemanın bugünkü halini almasında bu karelerin nasıl ve ne tür bir düşünce sistemi ile hareketinin sağlandığı sorusuna verilen yanıt etkili olmuştur. Şüphesiz teknikten bağımsız olmayan bir sanat dalından bahsederken deneyselliğin süreç içerisinde konu edilmesi doğaldır. Zira sinema, tarihi boyunca deneysel uygulamalardan aldığı ivme ile ilerleme kaydederken, kendini tekrar etmekten öte, yenilikler peşinde koşan sanat insanlarının alanı olarak var kalmıştır. Gelişimi destekleyen deneysellik, sinemanın günümüzde yerini sağlamlaştırmasında büyük öneme sahiptir. Önceleri salt teknik uygulama ile sınırlandırılan görüntü üretimi, ilerleyen zamanda yerini anlatımsal yoğunluğu olan yapımlara bırakmaya başlamıştır. Kameranın insan gözü gibi dolaşabilme özelliği sinemayı anlatım şekli açısından zenginleştiren faktörlerden birisi olmuştur (Yetişkin, 2011). Sinemacıların görüntüye odaklanmalarının en temel nedenlerinden biri, görüntü imajlarla karşılaşmanın insana tanıdık gelen öğrenilmiş bir duyum olmasıdır. Yönetmenin hikâyesini anlatırken gösterdiği veya sakladığı unsurlar anlatıyı şekillendirmektedir. Teknolojik yeniliklerin önemli, ancak sinema sanatı için sadece ilerlemeyi hızlandırıcı bir araç olduğunu vurgulamakta da fayda var, aksi takdirde yönetmen ve ekibinin yaratıcılıkları ikinci planda kalmış olacaktır. Bu bağlamda yönetmenlerin sinematografik olanaklardan nasıl yararlandıkları anlatılarını en çok etkileyen unsurdur. Teknolojinin gelişimi ile genişleyen olanakları yönetmenlerin yaratıcılıklarını farklı şekillerde sergilemeleri için bir platform oluşturmaktadır.

İzleyicinin gerçek hayatta karşılaşmaya alışkın olduğu imajları referans alan kamera, sinemanın başlangıç yıllarında en yoğun ilgi odağı olmuşsa da yıllar içinde imajlarla neler yapabileceğini keşfeden sinemacılar için farklı anlatım olanaklarının varlığı çekici olmuştur. Örneğin sesin sinemada görüntü ile senkronize edilebilir olmaya başlanması ile anlatım türlerine bir yenisi daha eklenmiştir. Michel Chion, sesin bir gaz gibi sahneye yayıldığını söylerken görüntü ve sesi karşılaştırır. Sesin kadraj dışına taşabilen yapısını ise sınırları aşabilen gaza benzetir (akt.Stam, 2014:223). Chion'un benzetmesinde ses ile farklılaşma konu edilmektedir. Anlatımda sesin, görüntü imaj ile birlikte kadrajda var olma zorunluluğu olmamasından bahseder Chion. Pascal Bonitzer de, sesin sinemada ilerleyen yıllarda edineceği önemi vurgulamış, sesin görüntüden bağımsız hareket etmesi halinde bile ona off-uzay'dan (kamera çerçevesi dışındaki dünyadan) hükmedebilir nitelikte olduğunu söylemiştir. Bonitzer'in tanımı, Merlau-Ponty'nin filmin düşünülmeden öte algılandığını tanımlamasıyla daha belirgin hale gelmektedir (Bonitzer, 2005:27).

Benzer şekilde; ışık, kurgu, görüntü gibi diğer sinematografik unsurların da bu tür kullanımlar ile anlatıda fark yarattıkları bir gerçektir. Hem sinematografide hem de bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, sinemada anlatımda yenilikler tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Ancak önemlidir ki, bu sözü edilen sinematografik³ uygulamaların en temelinde çekim vardır ve çekimi oluşturan çerçevedir. Çerçeveye almak, çerçevede tutmak, çerçevenin içinde olup bitenler sinematik evrenin oluşmasını sağlamaktadır. Zira izleyicinin hikâyeyi takip edebileceği mecra bu dikdörtgen alandır. Sınırlar içinde olup bitenler sinemanın anlatı kadrajıdır⁴. Hikâyenin ne kadarını, hangi açıyla, ne tür bir hızda izleyiciye aktarma tercihinin yapıldığı son karar alanı olarak da nitelendirilebilir. Sinema perdesi, insanın doğal görüşüne en yakın şekil olan dikdörtgendir, yani gözün görme alanına en benzer şekilde ve bu nedenle sinemada görsel ve ses imajlar izleyici için yeni bir evren oluşturmaktadır (Asiltürk, 2009:99). Sinematik evrenin oluşumunda görüntüler tek araç olmadığı gibi, destek unsurların görüntüye kimi zaman doğrudan, kimi zaman dolaylı müdahalesi ile izleyicinin duyum alanları genişletilebilmektedir. Kadrajda görünenin doğrudan ve dolaylı etkisi, izleyicinin duyu-motor mekanizmasında farklılıklar yaratabilmektedir.

Kadraj, yönetmenin son kararını izleyiciye aktardığı sınırlı alansa öncesinde düzene sokulmuş sinematografik bileşenlerin uyumu filmlerin anlatı yapısının temelini oluşturur. Elbette ki yönetmenin görüntü çerçevedeki tercihleri çok bağlıdır. Bu bağlamlar, yönetmenin anlatılarına kendinden kattıklarını temsil eder ve geçmiş deneyimlerinden iç dünyasına yapısına kadar çok kaynaklıdır. Film bir anlatı ortaya koyar, o halde yönetmenin anlattıkları da kendi doğasından ayrı düşünülmemelidir. Yönetmenin, salt kamera kadrajından nasıl baktığı değil, filmde yer verdiği ışık, renk, ses başta olmak üzere, çekim sonrası aşamasında uyguladığı kurgu pratikleri de tercihlerinde önemli rol oynar. Son yıllarda bilgisayar teknolojilerindeki ilerleme kurgu anında kadrajda olup bitenleri zenginleştirmek için yeni bir araç olmuştur. Temelleri, 1918 yılında çektiği *Proekt Inzhenera (Mühendis Prayat'ın Projesi)* adlı filmle, Sovyet kuramcı ve sinemacı Lev Kuleschov tarafından atılan, doğrusal olmayan (non-linear)⁵ kurgunun, filmin çekim sonrası aşamasında yönetmenin çekim esnasında ürettiği kadraj (çerçeveleme) tercihlerini düzenlemesinde büyük payı vardır. Bu minvalde en az çekimde verilen kararlar kadar kadrajın içeriği konusunda da kurgu etkindir.

³ Sinema filmi için görüntü kaydederken ışık, kamera hareketleri, kamera ölçeklendirme ve açıları, ses, birleştirme (kurgu) gibi seçeneklerin bir arada yönetilebilmesi işidir. Sinematografiyi oluşturan araçlara oyunculuk, dekor, kostüm, mekan, atmosfer gibi faktörler eşlik eder.

⁴ Fransızca cadrage “çerçeveleme” sözcüğünden alıntıdır. Sözcük Fransızca cadrer “çerçevelemek” fiilinden türetilmiştir. Bu sözcük Latince quadrare “kare yapmak, dörtleme” fiilinden evrilmiştir. (etimolojiturkce.com, 2019, erişim 2.11.2019)

⁵ Bilgisayar ortamında yapılan video kurgu tekniğidir. Çekim sırasına bağımlı olmadan, görüntü ve ses dosyalarının birbirlerinden bağımsız şekilde hareket edebilmesi ile yapılan sayısal tabanlı kurgu türüdür.

Günümüz teknolojisinde, kurgu esnasında görüntüleri büyütüp, küçültebilme olanaklarıyla kadrajlamanın anlatıdaki rolünü başkalaştırabilmektedir. İzleyici filmi bir çerçevenin ardından takip etmektedir. Ardi ardına gelecek görüntüler ve eşlik edecek olan sesler, ya da bu durumun tersi olarak kadraj dışı kalan görüntü imajlar ve duyum eşiğine girmeyen seslerin olması hali de yine anlatım şeklinin kararına bağlı olarak gelişecektir.

Yukarıda sözü edilen sinematografik bileşenler, yönetmenin zihnindeki fikir ile harmanlanarak, film uzayını meydana getirecek olan yöntemi ortaya koyar. Sesin, ışığın, oyuncuların, mekanın, hatta kurgu esnasında yapılan eklentilerin (bilgisayar teknolojisi ile canlandırma) sinematik uzayın oluşmasında önemli etkileri vardır. Bu çalışmada anlatım öğeleri içinden görüntüye odaklanırken, kadraj içine alınmayan imajların sinematografik olarak anlama katkısı tartışılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda sinema kadrajı ile ilgili farklı yaklaşımlara değinilecek olup, farklılaşmanın daha net ortaya konabilmesi için kadrajı ilgilendirdiği düşünülen sinematik kavramlar, *Yozgat Blues* (Mahmut Fazıl Coşkun, 2013) filmi örneğinde ele alınmıştır.

1. KADRAJ VE SİNEMATOĞRAFİK BİLEŞENLER

Kadraj⁶, en basit tanımıyla çekim aygıtının bakacından görünen ile sınırlıdır. Kadrajın dışında kalan alanlar fotoğrafta ve tiyatrodaki anlatımın da dışında kalırken, sinemada diğer sinematografik araçların da desteğiyle kadraj dışındaki görüntü ve seslerin de yeni şeyler anlattığı bilinmektedir (Bonitzer, 2005:15-16). Kadraj kullanımı sinemanın ilk yıllarından beri sinema üreticilerinin en çok odaklandıkları konu olmuştur. Kadraja sığdırılan imajlar, görüntü yönetmeninin hikâyeyi oluşturduğu alanı belirler. Film hikâyesi, kadraja girebilen ve kadraj dışı bırakılan görüntülerle örülür (Üstün, 2015). Lumiere'ler, *cinematograph*'ın ilgi görmesi üzerine hayatın doğal akışından küçük kesitler çekip gösterimlerini yapmış, sinemanın henüz çok yeni bir alan ve çekimlerin teknik anlamda “görünür kılabilmek” odaklı olması nedeniyle hikâye anlatımı kısmına fazlaca kafa yormamışlardır (Kıbaroğlu, 2015:3-4). Lumiere kardeşler yapıtları ile ilk gerçekçi sinemacılar olarak da kabul edilmişlerdir. Çektikleri görüntüler, gerçek hayattan kesitler ya da anlatısı derin olmayan kısa anekdotlar şeklindedir. Bu bağlamda, George Melies, bugün yapım sonrası aşamada (post-produksiyon) epeyce başvurulan maskeleyme, üst üste bindirme, soldurma gibi anlatısal efektlerin yaratıcısı olmuştur (*Aya Seyahat*, 1902). Bu konuda değinilmesi gereken önemli mevzu, anlatıların sinemanın ilk başlangıç yıllarından itibaren gösterdiği farklılıktır. Bu farklılık sinemacılar arasında fark yaratmaktan öte, birbirlerinden beslenmeleri ve yeni anlatım türlerine odaklanmalarına da yaramıştır.

Sinemanın ortaya çıkışı ile ilk üretilen filmlere baktığımızda Melies ve Lumiere kardeşlerin farklılaşma noktalarından biri kadrajda yer almasını tercih ettikleri görüntüler üzerinden olabilmektedir. Lumiere kardeşlerin, kadrajı daha genel planlarla, hayatın doğal akışındaki gibi kullanırken, Melies'in değindiği anlatı türünde görüntüler kadraja hikaye bağlamında daha planlı şekilde girmektedir.

⁶ Kadrajlamanın temeli fotoğraf sanatından gelmektedir. Sinemadaki hareketli görüntüyü, saniyede 24 kare sabit fotoğraf sağlamaktadır.

Lumiere'lerin sinema aygıtı ile ilk yapımları gerçek anlardan oluşurken, Melies sinemada hikayenin gerektirdiği mizansenlerin kurulmasını öngörmüş ve bu görüş doğrultusunda sinema üretmiştir. Sinemanın varoluş anından itibaren kadraj, sinemacının kendini ifade ettiği en belirgin alan olmuştur. Bugün sinema tarihi Melies ve Lumiere kardeşleri farklı noktalarda konuşlandırıyorsa bunun sebebi, kendilerinden sonra gelen akımların öncülüğünü yapmış olmalarıdır ki, sinema tarihinde pek çok akım farklı kadraj kullanımı, kadraja giren görüntüyü ölçeklendirme gibi alanlarda yaptığı tercihlerle adından söz ettirmiştir (Gevgilili, 1989:13). Sinemanın süregelen gelişimi ve anlatım araçlarının geliştirilmesi ile farklı yapımlar ortaya çıkmış, sinemacılar ve kuramcılar da doğal olarak üretilen işler üzerinden yenilikçi görüşler ortaya atmışlardır (Betton, 1994).

Kuramcılarının sinemaya olan yaklaşımlarının bir çoğu analogiktir. Sinema, yapısı gereği kendinden olmayanı reddetme olasılığının az olduğu düşünsel bir alandır, yani çok sesli, çok bakışlıdır. Fotoğraf, resim ve tiyatro gibi görsel sanatlardan farklı olarak anlatısını etkileyen pek çok faktör vardır ki bu da keskin çizgilerle ayrışan görüşlerin oluşumunu engeller. Bu bağlamda sinemada gerçekçi görüşü savunan kuramcılarının yanı sıra biçimci savunucusu kuramcılarda söz sahibidir ve hepsinin birleştiği medium sinema kamerasıdır. Sinema kamerasının neyi, ne kadar çerçevelemesi gerekliliği tartışmaların odak noktasında yer almıştır. Lumiere kardeşlerin yaptığı ilk film gösteriminden itibaren (*Trenin La Ciotat Garına Gelişi*, 1895) kadrajın içi ve dışı izleyici için önem taşımıştır. Yapılan bu ilk gösterimde salondan, trenin üstlerine geldiği düşüncesi ile kaçışan izleyiciler, izleme sırasında oluşan sinematik uzay hissini de bir habercisi olmuştur. Tren gösterim çerçevesinden çıkarak onlara ulaşabilecektir algısı, kadrajın içi kadar dışını da hayal edebilen izleyiciyi simgeler (Teksoy, 2007)

2. SİNEMA KADRAJI VE SİNEMATİK FİLM EVRENİNDE ANLAMSAL FARKLILAŞMALAR

Sinemada, kadrajın sınırlarını aşan kısımlar, izleyicinin zihnine bırakılmaktadır. Sinematik evreni simgeleyen bu alan, çerçeveleme yeterli gelmediğinde bile oradaki varlığını izleyiciye hatırlatır. Bu hatırlama eylemi, izleyicinin aşına olduğu gerçek hayat ile doğrudan bağlantılıdır. Seyir esnasında, bir kuşun uçuş anına tanık olan izleyici, kuş kadrajdan çıkıp gittiğinde de uçmaya devam ettiğini bilir. Kuşu sinematik uzayda hayal etmeye devam eder ancak çerçeve dört tarafı kapalı, kısıtlı bir alandır ve kuşun uçuşunu her anıyla bu alana sığdırmak imkansızdır. Çerçevenin kısıtlılığı, kimi zaman bir zorunluluk olarak, kimi zaman da yönetmenin tercihi bağlamında gerçekleşen bir eylemdir. Yönetmen böyle bir tercihte bulunurken kadraj dışı alanlar izleyici tarafından öğrenilmiş deneyimlerden bağımsız bir izleme sunmaz. Bonitzer (2011), kadrajın dışında kalan alanları dekadraj kavramıyla tanımlamıştır. Dekadraj, kadrajda kısmi görme yaratan, uzak, yakın açılarla görüntünün afallatılması, çerçevedeki görüntünün parçalanması, oradaki varlığı hissedilen ama tanık olunamayan görüntü ve ses imajları tanımlamak için üretilen bir kavramdır (Bonitzer, 2011).

İzleyici kadrajda kendisine gösterilmeyeni zihninde tamamlarken, kendi öğrenilmiş deneyimlerine başvuracaktır. Bu esnada görüntü imajların yeni anlam üretimlerine de zihninde olanak tanıyacaktır. Dekadrajlar bir anlamda saklı alanlardır ancak saklanmış olmaları bir tesadüf değildir. Bonitzer dekadrajın etkisini şu sözleri ile vurgular;

“Boş alanların, alışılmamış açılardan, ön ya da yakın planda görünen beden parçalarının mucidi sinema değil midir? Figürlerin parçalanması iyi bilinen sinema etkisidir: yakın planın ucubeliği üstüne çok çene yorulmuştur. Dekadraj ise, kamera hareketlerine rağmen, daha az rastlanan bir etkidir. Evet dekadraj özellikle bir sinema etkisidir, ama bunun böyle olmasının nedeni, boşluk etkilerini ortaya çıkarmaktan çok gidermeyi sağlayan harekettir.” (Bonitzer, 2011:182).

Bonitzer’e ek olarak, bu tür bir anlatımı hedefleyen görüntüyü ve sinematik evreni farklı açılardan değerlendiren kuramcılar olmuştur (Asiltürk, 2009). Kracauer şu sözleriyle sinema kamerasının neyi göstermesi gerektiğine vurgu yapar; “tıpkı fotoğraflar gibi, filmler de fiziksel gerçekliği kaydedip gözler önüne sermelidir” (Kracauer, 2015:119). Kracauer’e (2015) göre sinema kadrajı gerçekliği yani, var olanı göstermelidir. Sinema kamerasının kaydetmediği değerler gerçekler içinde kalmamaktadır. Kracauer sinemayı gerçekliğin alanlarını keşfetmek için üretilmiş bir aracı konumda görür ve sinemanın hammaddesini görünebilir olanla sınırlı tutar (Andrew, 2010:194). Andre Bazin’de benzer bir gerçekçilik savunucusudur. Bazin, sinemada anlatılanın, gerçekliğin kendisi olmadığını belirtmiş, kurmaca bir gerçeklik tanımı yapmıştır ve nesnelerin uzaydaki uzamlarının görünür olduğunu söylemiştir. Ek olarak Bazin imajların ham kayıtlarının yarattığı güce inanmış, manipüle edilmesi ile zedelenen gerçekliği desteklememiştir (Bazin, 2007).

Sinema kamerasının daha özgür ve insan algılarına hizmet eden yapısını savunan kuramcılardan, Gestalt ekolünden gelen Münsterberg, 1916 yılında yazdığı *The Photoplay: A Psychological Study* (Görüntülü Oyun: Psikolojik bir Çalışma) adlı kitabında, sinemada görünen imgelerin beyinde bir bütünsel algıya dönüştüğünü ve psikoloji ile ilintisini dile getirmiştir. Münsterberg kadrajda yer alanla tam olarak ilgilenmemiş, bunun izleyicide bıraktığı etkiyi daha fazla önemsemiştir. Gestalt psikolojisine göre görünenlerin tek başlarına bıraktıkları etki, bir bütünü oluşturduklarından daha azdır. Bu nedenle Münsterberg izleyicinin son çıktısı ile daha çok ilgilenmiş, toplamda gördüklerinden ne tür bir uzay yarattığına odaklanmıştır. Ona göre sinema zihin işidir ve kadraja girmeyen görüntüler rahatlıkla zihinde bir bütün haline getirilebilir. İki kişi konuşuyorsa, konuşanı ya da konuşmayı tek başına görüntülemek bütüncül algıyı bozmaz, aksine anlatımda farklılaşmaya yol açar (Münsterberg, 2013). Bu görüşün devamı olarak Rudolf Arnheim, Sergei Eisenstein ve Bela Balazs gibi önde gelen sinema kuramcıları benzer yorumlar yapmışlardır ve sinemanın salt kadraj içinde kalan imajlar bütünü olmadığını savunan çalışmalar ve görüşler üretmişlerdir (Andrew, 2010).

Arnheim sinemada perdeye düşen görüntünün önemini vurgulamış, bu anlamda da yakın çekimi şiddetle eleştirmiştir. Arnheim'a göre bu tekniğin yoğun kullanımı izleyicinin civardaki nesnelere bilememesine, bu şekilde konuya ve hikayeye uzaklaşmasına sebep olmaktadır. Arnheim daha çok görüntü imajların kadrajın dışına taşan değil, içinde kalarak alan derinliğinin azaltılması ya da arttırılması sonucu üç boyutlu olabilme derinliği ile ilgili düşünceler geliştirmiştir. Arnheim anlatıda kadraj dışını önemseydiğini şu sözleri ile net bir şekilde ortaya koyar:

“Görüntülenen alan bir yere kadar görünürdür; ama sonra ötede ne olduğunu görmemizi engelleyen sınırlar vardır. Bu sınırlamayı bir dezavantaj olarak görmek hata olur. Tam tersine, filme sanat olarak adlandırma hakkını verenlerin bu tür sınırlamalar olduğunu daha sonra göstereceğim.” (Arnheim, 2002:21)

Benzer şekilde, Christian Metz, Peter Wollen, Umberto Eco gibi teorisyenler, sinemada gösterilenlerin önemini savunmuş, göstergeler üzerinden fikirlerini öne sürmüşlerdir. Christian Metz, bir film yönetmeninin ağacı anlatmak istiyorsa ağacı resimsel olarak görüntüye yerleştirmesinin kesin bir gereklilik olduğunu savunmuştur. Kuramcıların sinemada görüntülerin çerçevelenmesiyle ilgili, benzer ve farklı görüşleri olsa da temelde sinematik uzayın varlığı yok sayılmamış, sinema dünyasını oluşturan zihinsel alan olarak kuramcılarının göründe varlığını korumuştur (Sivas, 2012: 527-538).

3. SİNEMA KADRAJINDA YENİ YAKLAŞIMLAR (SİNEMATOGRAFİK UZAY)

Sinemayı anlatısal olarak zenginleştiren bu tür görüş farklılıkları, sinema tarihi boyunca genişletilen tartışmalarla yeni ufuklar yaratmıştır. Sinema görüntü merkezli bir sanat olmasına rağmen, kendi sinematik evreninde görünmeyenleri de anlatmak gibi bir misyonu vardır. Sinematik evren, sinemanın kadraj aracılığı ile anlatısını oluşturma alanıdır ve epeyce tartışmanın konusu olması doğal bir olgudur, zira sinema görünür olanın izleyicideki duyumsama alanlarını kapsamaktadır. Öztürk, *sinematik felsefe*⁷ kavramı ile altını çizdiği ekseninde, filmlerde kameranın hareketinin, açıların, kurgunun ve tüm öğelerin bir kompozisyon dahilinde fikir ürettiğini belirtir (Öztürk, 2019:93-94). Somut ve soyut kavramların sinemanın konusu olması, anlatı nesnesinin uzamsal boyutunu simgeler. Kadrajın sınırları olması sinemanın sınırsız anlatım yeteneğini perçinlememelidir. Sinemanın kadrajın çerçevelerini aşarak, duyumsama alanlarıyla insanı baş başa bırakan bir özel anlatım mekanizması mevcuttur (Köprü, 2019:245). Sinemada geleneksel anlatı tanımlamalarına ek olarak, çağdaş yaklaşımlar sergileyen teorisyenlerden Noel Burch *Theorie of Film Practice* adlı kitabında, bir anlatı uzayı olarak nitelendirdiği sinema için iki uzaydan bahseder; *in* ve *off* uzay. Yani uzay dışı ve uzay içi alanlar.

⁷ Prof. Dr. Serdar Öztürk, sinematik felsefe kavramını, sözlü felsefenin, sinemada imajlarla yapılması şeklinde tanımlar (Öztürk, 2018:8).

Burch, alan dışının kavranmasında nitel bir değişimden bahseder. Görüntü off-uzayda dönüşüme uğrar ve izleyici ile farklı bir etkileşime girer. In- uzay da olduğu gibi betimleyici değildir. Bu durum izleyicide merak, heyecan gibi duyumsamaları aktif hale geçirir (Burch, 2014).

Pascal Bonitzer bu konuda söyledikleriyle Burch'e katılır: "Tiyatroda *off-uzay*, çaresiz *off* tur, dış'tadır. Sinemada ise tersine, zaman ve hareket boyutunda yer alır; alan/karşı alan, pan, hatta ses bandı aracılığıyla, alan-dışı alan olur, ya da tersi." (Bonitzer, 2005:16). Benzer bir başkalaşımı Bonitzer tiyatro, fotoğraf ve sinema karşılaştırmasıyla örneklendirir. Tiyatro ve fotoğrafta görüntüde olmayan tam anlamıyla *off-uzay*dır. Yani evrende bir başka yere geçmiştir. Ancak sinemada görüntüde yer almasa bile aynı evrende yer alan bir anlatımın parçasıdır. Bonitzer uzay kavramı için "hayal edilebilir" tanımını kullanırken, sinemada imgelerin anlamlarını üretmelerine gönderme yapar.

Pascal Bonitzer (2005), kadrajın dışında kalarak anlatıma destek veren alanları da kör alan olarak adlandırmıştır. "Alan" kelimesi ile nitelenmesi, sinema uzayına dahil olan anlamını taşımaktadır. İmajlar sinematik alanda bir yerdedir ve vardır, ancak görünmezler. Bu nedenle kör olarak nitelendirilirler. Bonitzer, yönetmenin, izleyicinin görme yetisi dışında da takip edebileceği sahneleri tanımlarken bu kavramı kullanır. *The Lunchbox* (Ritesh Batra, 2013) filminde, Ila, açık olan mutfak penceresinden, yukarı katta oturan komşusu ile her daim iletişim halindedir ve film boyunca "teyze" karakteri, kör alanda kalarak sesi ile sahneler dahil olmaktadır. Bu filmde "teyze"nin rolü önemlidir, zira Ila'yı verdiği akıllarla yönlendirir ve filmi finale götüren diyaloglar kör alanda kalan teyze ile Ila arasında yaşanır. Filmin evrenine neredeyse ana karakterler kadar girebilen bir kişidir bu komşu ve "teyze"yi görememek izleyicinin hayalinde bir teyze yaratması ile tamamlanabilen bir unsurdur. Bonitzer bilhassa yakın planlarla kurulan bir körleşmeyi işaret etmek için de bu kavramı kullanır. Planların daralmasıyla, kameranın görüş açısı ve izleyicinin görüş açısı eş zamanlılığını kaybeder ve bunun sonucunda izleyicide bir kısmi görme oluşur. Kısmi görmeyi bir tür körlüğe benzeten Bonitzer, görmenin gerçekleşemediği alanlardaki anlatımı tarifler. Ila için kısmi görme olarak tanımlayabileceğimiz "teyze", film uzayında izleyici için hayalinde yarattığı ama sahne de sesi ile "var" olarak önemsendiği bir karakterdir. "Teyze"yi görüntü imaj olarak görmeyiz ancak "teyze"nin sesi filmin ilgili sahnelerinde önemli imlemeler yapmaktadır. Ulus Baker'in, ilk defa Spinoza'nın (2011:94) kullandığını belirttiği *akusmetrik ses* kavramı için Michel Chion, kaynağını göremediğimiz sesi filmde oluşan *akusmetre* olarak tanımlar. Ses, sinematik evrende bir yerdedir ve kaynağını göremesek bile duyumsamaya, algılamaya ve kaynağını tahmin etmeye çalışabiliriz der (Chion,1999). Bu bağlamda ses ve görüntü imajların kadraj dışı alanda yer almaları uzay alanında olmadıkları anlamına gelmemektedir. Ancak alan dışındaki evrende olduklarını biliriz.

Gilles Deleuze (1986), sinemayı çok özel kılının, kendine has ve hiçbir sanat dalında bulunamayacak anlatım şekli olduğunu söyler ve imajın önemine vurgu yapar. Deleuze için sinemada her şey bir imajdır ve imajların kadrajda yer alması, almaması, ne sıklıkla, ne hızda ve hangi açılarla yer aldığı gibi faktörlerin de imajları yöneterek izleyicide duyumsamalara yol açtığını söylemiştir.

Deleuze, sinemayı bir sistem olarak tanımlar ve unsurların bu sistemi birlikte oluşturduklarını savunur. Oluşturduğu sistemde üç temel soru sorar; 1-Bir çerçevenin içeriği nasıl olmalıdır? 2-Çerçeve tabanlı formlar nasıl özerkleşir? 3-Sinema nasıl felsefe kavramları üretir? (akt. Colman, 2011:11-14). İşte bu duyumsamalar, sinemada oluşan sistemin sonucu olarak ortaya çıkarak izleyici için ilginç, heyecan verici bir hal alır. Deleuze'ün düşüncesi ekseninde, imajlarla oluşacak bütüncül algıda eldeki araçların nasıl kullanıldığı ve bu yolla üretilen anlamlar, yani seyirciye ulaşan son çıktı sinemanın odaklandığı konu olmalıdır. Sinema hikayesini anlatmak için sinematografik araçları kullanır ve bu sinematografik araçlar da Deleuze'a göre birer imajdır. Yani varlıklarıyla birbirlerini etkiler ve anlamı üretirler. Sinematografi, görüntüyü oluşturan bileşenler yönetimidir ve başta kamera hareket ve ölçekleri olmak üzere, ışık, ses gibi unsurlar görüntü imajın anlatımını oluşturur. Burada sinematografik araçlara büyük destek veren dekor, kostüm, mekan, oyunculuk gibi sanat yönetiminin görev tanımında yer alan araçların de nasıl konuşlandırıldığı önemli bir başka konudur zira, görüntü imajın anlamsal boyutunu etkileyen her unsur sinemanın anlatımı dahilindedir. Filmin hikaye anlatımı için sinematografik araçlara gereksinimi vardır.

İmajların sinematografik dizge ile biraradalıkları da anlamı inşa eden faktördür (Bogue, 2003). Sinemanın görüntü üzerine kurulu bir sanat olması, görüntü imaj konusunda kuramcı ve sinemacıların daha çok düşünür ve konuşur olmasını sağlamıştır. Öztürk, sinemanın özgür ruhunu tanımlarken, filmlerin bizi kimi zaman hayatın içine alırken, kimi zaman da hayatın dışında bırakmayı tercih ettiğini söylemiştir. Bu denli farklılaşan bir mekanizmanın izleyiciyi düşsel bir evrene soktuğunu dile getirir (Öztürk, 2018:24). Bu bağlamda sinemanın anlatım gücü kadrajın dik dörtgen kenarları kadar sınırlı olmalı mıdır? Yoksa kadrajın dışına taşan, izleyicinin zihin gücüne devredilen alanlarda yeni anlatımlar mı oluşur? Mascelli sinemanın 5 temel ögesini; kamera açıları, kesintisizlik, kurgu, yakın çekim ve kompozisyon olarak kategorize etmiştir. Bu sınıflandırma Mascelli'nin diğer unsurları sinema dışında bırakıyor olması değil sinema kadrajını sinematik anlatı için ne denli önemsiyor olduğu anlamını taşımaktadır. Mascelli sinematografik anlatıda kameranın nizami kullanılması gerekliliğini savunurken, sinemanın 5 ögesine, hile olarak adlandırdığı altıncıyı şöyle ekleyerek aslında deneyselliğinden ve anlatıda sunabileceği yeni ufuklardan da bahseder:

“Hile, film çekme ya da kurgu esnasında etkinin zenginleşmesi amacıyla insanların, nesnelere ya da devrimin yeniden düzenlenmesi sanatıdır. Kameramana ve film kurgulayan kişiye ne zaman ve nasıl hile yapılacağını ancak ve ancak deneyim öğretebilir. Etkili hilenin sırrı, seyirci hile eyleminin farkına varamadan nasıl değişiklikler yapacağını bilmekte yatar” (Mascelli, 2002:10)

Mascelli'nin de değindiği gibi, kamera konuşlanma noktasında ürettiği kompozisyonlarla film uzayını anlatan ve ya algılatan bir kullanım sergileyebilir. Sinematik evrene farklı bakış açıları olsa da, bilinen odur ki sinema kadrajı anlatıyı düzenler ve bunu yaparken yönetmene anlatı tercihleri sunar. Farklılaşmalar sinemada anlatı sınırlarının da genişlemesine neden olmaktadır.

4. YOZGAT BLUES ÖRNEĞİNDE KADRAJ KULLANIMININ SİNEMATOGRAFİK YERİ

Yozgat Blues filmi, 2013 yılında, Mahmut Fazıl Coşkun'un yönetmenliğinde Türk Sinemasında yerini almış bir yapımdır. Film, bir taşra kenti olan Yozgat'ta geçer. Kariyerinde ve hayatının sosyal ve ekonomik tüm duvarlarında çökmeler yaşayan bir karakter (Yavuz) etrafında dönen *Yozgat Blues* filmi, temelde taşra kentini hedef alırken, içinde barındırdığı mekânsal kurgulamaların birçoğunda farklı açılımlar yaratmaktadır. Yavuz, 50'li yaşlarının sonlarına yaklaşmıştır. Bir alışveriş merkezinin zemin katında, basit bir ses sistemi eşliğinde, müşterilere şarkı söylemektedir. Bunun yanı sıra bir belediyenin düzenlediği ücretsiz müzik kursunda katılımcılara müzik dersleri vermektedir. Karşı cins ile ilişkilerinde de oldukça pasif kalmış, sosyal hayatı da aynı doğrultuda olumsuz etkilenmiştir. Yalnız bir karakter olan Yavuz'un hayata bağlanmasını sağlayacak çok sağlam iplerden bahsetmek oldukça güçtür. Yavuz'un bu belirsiz hali, farklı mekanlarda kendini var kılabilmek için mücadele verirken, savrulmasına sebep olmaktadır. Neşe'de yeni bir hayat umuduyla Yavuz'un peşine takılıp Yozgat'a çalışmaya giden aynı tip hayat çizgisine sahip bir karakterdir. Filmde karakterlerin dar yaşam alanları giriş bölümünde tanımlanmaktadır ve aslında bu tanımın, yönetmenin film boyu sürdürdüğü kadraj (çerçeveleme) tercihi önemli bir payı vardır. Coşkun, bu tür bir kamera kullanımı ile, izleyiciye karakterlerin hayatlarındaki sıkışmışlıktan bahseder. Kamera giriş bölümündeki bu ipuçlarını destekler şekilde finale kadar istikrarlı bir şekilde, geniş açılardan çekinir. Filmin tür olarak yönetmeni tarafından melankolik komedi olarak tanımlanması, filmin dram etkisinde olduğuna işaret etmektedir. İzleyicinin görüş alanının daraltılması bu melankoli ve dram etkisini şiddetlendirir. Kadraja sığdırılan görüntülerin kısıtlı olması izleyicide kısmi görme yaratırken, aslında gerçek hayatta alışkın olmadığı bir görme türünü deneyimletir. Bu durum izleyicinin merak duygusuna hitap eder. Alışkın olmadığı türden bir görme deneyimi seyirci için şaşırtıcı ve düşündürücü olabilmektedir.

Dekadraj Alanlar

Coşkun, neredeyse hiçbir sahnede genel plana açılmayı tercih etmez. Mekânların izleyici algısında sıkışmasını tercih eder. Bu nedenledir ki tüm mekânlar parçalı gösterilmiştir. *Dekadraj* alanlar, film uzayında varlığını bildiğimiz başka kişilerinde olması ancak kameranın bilinçli olarak onlara dönmemesini meşrulaştıracak denli belirgin verilidir. Kadrajın dışı sanki Yavuz için önem arz etmemektedir. Yönetmenin *dekadraj* tanımlaması, Yavuz'un kendi doğrularında var kalabilmesini anlatır gibidir. Yavuz sahnede hep aynı modası geçmiş şarkıyı seslendirmektedir ve aslında neredeyse hiç dinleyicisi yoktur. Alışveriş merkezinde, Belediye kursunda, Yozgat'ta sahne aldığı ve müzik yaptığı tüm mekânlarla Yavuz dışlanmaktadır, ya da hiç görülmemekte. Her mekânın bir kısmını gösterip dar açıda kalan bir ürkek kamera yapısı da Yavuz'un bu görünmeme halini yansıtır. Ayrıca kameranın sabit olmadığı, filmin çoğu sahnesinde rastlanan bir durumdur. Huzursuz kamera kullanım şekli ile karşımıza çıkan ürkek alıcı, izleyicinin rahatsızlığını bir kat daha arttırmayı hedefler.

Bu bulgu, P. Bonitzer'in (2013) kameranın göstermedikleri için bulunduğu tespitle örtüşür ve N. Burch'un (2014) sözünü ettiği uzay eksenine de gönderme yapar. Bonitzer şöyle söyler:

“Demekki Burch'e kadar açıkça fark edilmeyen şey, sinemanın gösterdikleriyle olduğu kadar göstermedikleriyle de iş gördüğü, sinematografik uzayın bir alan-uzay ve bir alan-dışı-uzay ile (izleyici tarafından) görülen ve görülmeyenle eklemlendiği, bu bölünmeden kaynaklanan “gerilim”in de izleyiciyi kendi oyununa kattığıdır” (Bonitzer, 2005 :17-18)

Soyutlama

Burch'un (2014) sözünü ettiği gösterilmeyen alanlar, filmde soyutlama şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kameranın kullandığı açılar, Yavuz ve Neşe'yi odak noktasına almak istediğinde yakın, ikinci planda göstermek istediğinde netlik kaydırması ile, baskılanan ikili planlar şeklindedir. Geniş planların bile tam kare⁸ mantığı ile mekânlardan soyutlanması dikkat çekicidir. Yavuz, babasının ölümü ile evde bir takım eşyaların tasnifini yapar. Evin kime ait olduğunu, hacmini, kaç odası olduğunu kameranın kadrajı dahilinde göremeyiz. Bizi ilgilendiren kadarını vermekle yetinen yönetmen, sakladıkları ile ilgi ve merakı ayakta tutar. “Yavuz nasıl bir yaşama sahiptir?” sorusunu takip etmeye çalışmak açısından önemli bir araçtır bu saklama. Zira filmin finaline kadar seyircinin izleme eylemine katacakları da oluşacak bütüncül algıda önemlidir. Yavuz'un müzik dersleri verdiği (Neşe ile tanıştığı yer, Neşe öğrencisi olarak derslere katılmıştır) belediye kursu, Yavuz'un yaşamı hakkında bilgilendirici nitelik taşır. Filmin en geniş açı sahnelerinden birine, kurs bitimindeki sertifika töreninde rastlarız. Kurs katılanları sıralanmış, Yavuz'un bir bitiş konuşması yapmasını beklemektedir ancak Yavuz çekimser kalır. Belediye kursunun mekânsal olarak izleyiciye tanıtılmaması, Yavuz'un fazlaca nitelikli bir iş yapmıyor olduğunu vurgular ve sıradan bir kurs imajı çizer. Sahnenin akışına bakıldığında fazlaca coşkulu bir bitiş de olmaması, kursun kalabalık olmayan katılımcı kitlesi de bu tür bir anlatıyı destekler niteliktedir. Yavuz'un çalışma alanları hayattan soyutlanmış hissi vermektedir. Ancak Yavuz'un bunu kabullendiği imajına sahip oluruz, çünkü kamera hep Yavuz özelinde dar kadrajlarda kalır. Filmin giriş bölümü ve gelişmenin ilk kısmında, “acaba Yavuz hayattan soyutlanmışlığı gerçeğini biliyor mu?” sorusunu sormaya devam ettiren neden de genele açılmayan kamera olabilir. İzleme temelde dar kamera açıları ve soluk renk tonları filmin leitmotivini⁹ oluşturur. Tekrarlanan en belirgin motif kameranın dar açıları, ikili planlarda kendini her iki kişiyi gösterme çabasına sokmaması olarak tariflenebilir.

⁸ Tam kare, fotoğraf ve sinemada, kadraja salt gereksinim duyulan öğeleri yerleştirip, dekor, aksesuar gibi bileşenlerin görüntüden ayıklanmasıdır.

⁹ Bir müzik terimidir, çeşitli nedenlerle tekrarlayan ifadeler anlamındadır (turkedebiyati.org, 2019)

Işık ve Kamera

Yavuz'un iç dünyasının yansıtılmasında salt kameranın değil, ışık ve renk faktörünün önemi de büyüktür. Zira oluşan anlatı motifine en derin dokunuşu yapanlardan biri renklerin gücüdür. Sıcak ve soğuk¹⁰ tonların ayrımı sinemada olduğu kadar psikolojik ve sosyolojik bağlamlarda da insanın duymusal alanını doğrudan etkileyen niteliğe sahiptir. *Yozgat Blues* filminin genel renk ton seçimi soğuktur ve karakterlerin iç dünyaları ile de uyumlu bir tercihtir. Filmin kamera açıları kadar renk ısısı da önemlidir. Filmin genelinde ışıklandırmanın rahatlatıcı bir yanı yoktur. Işığın sinematografik anlamda aydınlatıcı etkisi teknik olarak mekânın var oluşu ile eşzamanlıdır. Ancak sinematografik öğelerin kullanımındaki tercihin sinemada anlatıya yeni boyut katkısı önemlidir. Sinema perdesindeki görüntü iki boyutludur, oysa anlatılanlar üç boyutludur. Üç boyutluluk hissinin vurgulanması adına ışık önemli bir unsurdur. Aynı düşünce özelinde, filmde ışıklandırmanın minimal düzeyde bırakılması, gerek hayatta ışısız ve güneşsiz ortamlarda bulunan insanda oluşan ruh sıkışması ile özdeşleşmekte, izleme esnasında Yavuz'un sıkıcı hayatına duygudaşlık geliştirmeye araç olmaktadır. Özellikle sahne alınan mekânlar ve kulisin ışıklandırması oldukça az tutulmuş, izleyiciye içinde bulunması keyifli olmayan ortamları görsel olarak betimlemektedir. Kulisin ve sahnelerin ışıklandırmaları, mekânların pek de kaliteli yerler olmadığını işaret eder niteliktedir.

Sinematografinin, sinematik anlatımda bütünsel bir süreç olduğu gerçeğine dönerek, *Yozgat Blues* filmi özelinde şu konular da önemlidir. Sıcak renklerin hemen hemen hiç kullanılmadığı bir film olan *Yozgat Blues*, genel anlamda yavaş kurgu yapısını, kamera hareketleri, kamera açıları, renk ısısı ve ışıklandırmalarıyla desteklemektedir. Filmin diğer sinematografik unsurları kadar müziği de tartışılmaya değer niteliktedir. Seçilmiş olan sahne parçası, "Joe Dassin – L'Ete Indien" 1975 yılına ait, kendi zamanının hit parçalarından olan bir şarkıdır. Ancak çok eski bir ekolün parçası olması, şu an için kiç (kitsch)¹¹ sayılabilecek bir örnek konumlandırmasından öteye gidememektedir. Yavuz karakteri ile uyum sağlayan bu abartılı parça, Yavuz'un direniş ve ısrarcı tavrını da sergilerken, bu parçada ısrarcı olması, takıntılı hallerinin de birer göstergesidir. Dar açılarda karakterlere yoğunlaşan kadraj, karakterlerin bütün içinde kendi dünyalarında yaşayıp, aslında çıkışa yaklaşmaya çabalamadıklarını da hissettirir. Yavuz özelinde kurulan dar, tek kişilik, yakın çekimler (ya da omuz ve bel planı geçmeyen açılar) Yavuz'u kadrajın içine sıkıştırarak, zaten sıkışık olan kendi dünyası ile özdeşleştirmektedir.

¹⁰ Renk sıcaklığının derecelendirilmesidir. 5.600 (ortalama gün ışığı) Kelvin altındaki renk ısıları sıcak (sarı, kırmızı, turuncu tonlar), üzerindeki tonlar soğuk (mavi, gri, yeşil tonlar) olarak adlandırılır. Soğuk tonlar hüzün, melankoli, sıcak tonlar romantizm, aşk gibi duyguların tetikleyicisi olarak bilinmektedir.

¹¹ Almanca'da ucuzlatma, zevksizlik, değersizlik, bayağılaştırma anlamına gelir (tr.langenscheidt.com,2019)

5. SİNEMATOGRAFİK BULGULARIN SAHNELER VE ANA KARAKTERLER (YAVUZ VE NEŞE) ÖZELİNDE İNCELENMESİ

Sinema filmleri, bütünü algılanabilmesi için sahne, sekans ve planlara ayrılmıştır. Sekanslar birbirleriyle yakın ilişki geliştiren sahnelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir sinematik dizgeyi oluşturur. Planlar ise, sahneler (mekân) içerisinde kameranın açı değiştirme halidir, bir nevi görüş açısının değişmesidir. Hikâyenin senaryolaştırılma aşamasında sahnelere bölünmesi, çekimin kolaylaşmasını sağlarken, birbirleri ile yan yana geldiğinde akıcı bir anlatımı oluştururlar. Bu çalışmanın konusu olmadığı için derinlemesine bu konuya girilmeyecektir ancak, sahnelerin yönetmenin, hikâyesini oluşturmak için kullandığı bir araç olması nedeniyle sahnelerde kurulan kadrajların ve kamera açılarının irdelenmesinin faydalı olabileceği varsayılmaktadır. *Yozgat Blues* filminde, karakterler hayatlarında bir fark yaratmak üzere, radikal bir mekân değiştirme eylemi içine girerler. İstanbul'dan Yozgat'a gelişleri bir düşüşü simgelerken, tercihlerin iniş yönünü belirgin halde sunmaktadır. Filmde değişen mekânlar (sahneler), karakterlerin kendilerini var etme hikâyelerinde önemlidir ancak bu filmde mekânların değişmesinden ziyade, değişen mekânlarda değişmeyen karakterlerin varlığı anlatının temelini oluşturmaktadır. Kent değiştirmenin yeni bir hayat umudu taşıdığı görülmektedir.

Spinoza, insanın varlığını sürdürmesi için var olan gücünü *conatus* kavramı ile açıklamıştır ve insanın yaşamsal enerjisini bu temelden edindiğini söylemiştir. Bu güç, insanın kendini var kılabilmek için eylemler üretmesine neden olmaktadır (Atbakan, 2012). Spinoza'nın *conatus*'una göre, Yavuz ve Neşe'nin var kalabilmek için, kendilerine biçtikleri itibarı çevrelerinden de görmeleri gerekmektedir. Yozgat'ta sahne almak üzere geldikleri mekân, İstanbul'dan Yozgat'a doğru yapılan ivmenin önemli bir nedenidir. Ancak hikâye ilerledikçe varoluşsal enerjilerini kaybederler. Yönetmenin, Yavuz ve Neşe'nin arzu nesnesini izleyiciye, sıkıştırarak anlatmasının en temel nedenlerinden biri bu düşüşe izleyiciyi de ortak etmeye çalışması olabilir. Kadrajın hiç rahata çıkıp her şeyi göstermemesi umudun sürmesini sağlar. İzleyici filmin finaline dek, göremediği alanlarda gelişen umuda ortak olur. Az müşterisi olan, dinleyici kitlesinin sosyo-kültürel altyapısının pek de yüksek olmadığı bir mekân tercihi, filmin hikâyesini yürüten en baş seçimlerdir. Kör alanda kalan her olay ve durum filmin anlatısına dâhil edilmiştir. *Conatus*'a göre insan başka bir belirsiz zamanda değil, şu anda yaşar ve arzu, istek, hüznün gibi duyumsama alanları barındırır (Aktay, 2018). Yavuz için bu çok belirgindir. Yavuz hep kendi zamanında kalmıştır. Daha iyi bir yaşam arzular, olmamasından dolayı hayal kırıklıkları yaşar ancak sıkışıklığını gideremez. Bilhassa otel odasında kör alanda kalan konuşmalar, sesler Yavuz ve Neşe'nin hayatın bir sekansında sıkışıp kalmalarını izleyiciye tekrar tekrar hatırlatır niteliktedir. Başlarda tekinsiz bir izleme sunan dekadrajlar, filmin içinde kadraj (tercih edilen) algısına dönüşmeye başlar. İzleyici başlarda saklı alanlarda aradıklarını neden bulamadığını, Yavuz ve Neşe Yozgat'a geldiğinde ve olaylar çözülmeye başladığında idrak eder. Bu noktadan sonra dekadraj aslında bir tercih edilen kadraj algısına dönüşür. Yani yönetmenin bilinçli olarak izleyiciye göstermediği *off-uzayın* zihinde tasarlanması ve algının bütününe dâhil edilmesi eylemine dönüşür. Sahne Yavuz için kendini var kıldığı yerdir.

Yozgat'ta sahne alacakları ilk akşam, Neşe heyecanla sahne arkasında Yavuz'un anonsunu bekler. Yavuz sahneye ilk çıkışında, cılız alkışlar dekadrajda kalır ve bu tercih anlatımsal olarak çok güçlü bir sestir aslında. Önemsizleşmeye tanık olunan bir cılız alkıştır bu. Aslında Yozgat'ın hayatlarında hiçbir değişime neden olmayacağını da belirleyicisidir. Ne sahne arkasından bakarken, ne de sahnede olunan herhangi bir anda kadrajın geniş açıldığını görmeyiz. Öztürk'ün (2018), filmlerin kimi zaman izleyiciyi içine alması kimi zaman dışında bırakması tanımlamasında olduğu gibi, sahne arkasında bekleyen Neşe'nin gözünden heyecanı hissettiren dar ve titrek bir kadraj ile karşılaşırız. İzleyici için bu sahnede, *off-uzay*'da varlıklarını hissettiğimiz, seslerini duyduğumuz dinleyici kitlesi ve Yavuz ile Neşe'nin dünyalarını uzamsal olarak birbirlerinden ayıran bir andır. İzleyici aynı heyecana ortak değildir, hatta izleyici kitlesinin azlığı da yönetmenin hikâyenin seyrine dair eklemelerindedir. Sahne Yavuz ve Neşe'nin var kalmaya çalıştıkları yer olarak, tüm film boyunca hissettirilmektedir. Sahnede Yavuz'un seslendirdiği şarkının film boyunca aynı kalması önemli bir imleçtir. Şarkının aynılığı, kendi dünyasında dönüp dolaşan bir karakteri temsil etmektedir. Artık demode olmuş ve yerinde sayan bir Yavuz'u simgeler. Yavuz'un seyirci sayısı ve seyircinin ilgisi ile ilgili hiçbir yorumu ya da hissiyatı yoktur. İzleyicinin olması ya da olmaması Yavuz için anlam ifade etmez. Asıl olan sahnede olmaktır. Filmin ilk bölümlerinde, sahne performanslarında kameranın odağı Yavuz üzerindeyken, ilerleyen dakikalarda filmde Yavuz karakterinin düşüşe geçmesiyle birlikte netlik kaydırması Neşe üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadrajda Neşe'yi net alanlarda görmek izleyicinin Neşe ile ilgili zihinsel ilerlemesine, beklenti geliştirmesine olanak sağlar.

Filmde, Yavuz'un var olma mücadelesi alışveriş merkezinde başlar. Filmin aynı zamanda açılış sahnesi olan alışveriş merkezi sahne performansında, Yavuz'un sanatını icra ederken büyük bir ciddiyet taşıdığı gözlenmektedir. Bergson zamanı homojen ve heterojen şeklinde ikiye ayırmıştır. Homojen zaman, ölçülebilir dışardaki zaman, heterojen zaman ise insanın içsel zamanı, ölçülemeyen ya da somut olmayan (Bergson, 2007). Yavuz'un zamanı heterojen olarak tanımlanabilir. Yavuz, yıllar öncesinde kalmış, demode bir yaşantıyı sürdürmekte ısrarcıdır. Yavuz'un homojen zamanı adeta durmuş gibidir. Yönetmenin kadrajın dışında bıraktığı alanlar ile Bergson'un homojen zamanı eşleşir. Kadrajın dışı Yavuz'un dışsal yaşantısıdır ancak bir önemi yok gibidir. İzleyici bu zamana tanık olamaz. Görüntü ve ses imajlar, kadrajın dışındaki alanı sadece zihinsel olarak duyumsamayı, hayal etmeyi önermektedir. Yavuz'un takıntılı bir şekilde, ya da en iyi yaptığını düşündüğü "L'Ete Indien" adlı parçayı seslendirmek örneğinde Yavuz'un sıkışan zamanına şahit oluruz. Kendisini dinleyen bir ya da iki kişi olduğuna ve hatta bu dinleyen kişilerin, alıcının görüş noktasında olmaması nedeniyle ne yaptıkları belli olmadığı için, onların bile dinlemiyor olması ihtimaline hiç aldırmadan, modası geçmiş bir şarkıyı önemseyerek söylemektedir. Açılış sahnesinde, alışveriş merkezinde şarkı söyleyen Yavuz'un alt açıdan görüntüye girmesi, filmin geneline hâkim olan, sıkışık kamera açısı ile desteklenmiştir.

Yavuz alt açıdan görüntülenerek, çok önemli bir iş yapıyormuş izlenimi yaratılarak, sahnede performansını sergilemektedir. Yönetmenin bu sahnede Yavuzu sol kenara ve bakış boşluğunu¹² kadrajın ters tarafına vererek, hiç de kısa olmayan bir süre izleyici ile baş başa bırakması, filmin kalanı hakkında belirgin bir ipucudur. İzleyici merak eder, bir alış veriş merkezinde olduğuna dair belli belirsiz görüntüler kadrajın sol üst köşesine sıkışmıştır ama izleyici için yeterli bilgi mevcut değildir. Bu kuvvetli merak, izleyicinin bir virgül koyup hikâyeye devam etmesi için yeterlidir. Önemli bir sinematografik unsur olarak, arkadan gelen sesler, mırıltılar sahnedeki Yavuz'un pek de umursanmadığı halini pekiştirmektedir. Yavuz tüm ciddiyeti ve sahne titizliği ile performansına ara vermez. Bu sahnede, sesler ve izleyici ilgisizliği *off-uzay*'da izleyici ile buluşur. Sinematografik anlamda bakıldığında, kamera açısı, alt açı kullanılarak, Yavuz karakterini olduğundan daha üst mertebede bir yere koymayı hedefler. Kameranın görüş açısı bu sahnede sabit tutularak, etrafa odaklanmayı engeller. Filmin genelinde hâkim olan, mekânların tamamının kamerada geniş açılı gösterilmeden hep bir kısmının saklı tutulması, ilk açılış sahnesinde hissettirmek istenmiştir. Bu sahne filmin en büyük anlatısına sahip sahnedir, zira ilk açılış sahnesidir ve giriş sahnesi olması nedeniyle izleyici çok şey görmek isteyebilir ancak yönetmen çok az şeyi, alışılmış estetik algılamının kurallarını yıkarak verir. Giriş sahneleri filmin bilgilendirici bölümüdür, karakterlerin tanıtıldığı bölüm olması nedeniyle, Yavuz'un sahne aldığı bu kadraj önemli ve imleyicidir. Yavuz kadrajın sol tarafına sıkışmış, mekândan da soyutlanmıştır. İzleyiciyi afallatan bu çerçeveleme seyircide tedirginlik yaratır ama belki de en önemli nokta budur. Yani tedirginliğin sonraki anlatıyı desteklemesidir. Deleuze, sinemanın hareket ve zaman bloklarından oluştuğunu söylemiştir. İmgenin hareketi, hareketsizliği, açıları ve çerçevelemesi ile betimlenir çünkü Deleuze sinemanın zihindeki oluşumuna işaret eder. Sinemanın insana gösterdiği, saklı tuttuğu, hareketli, hareketsiz, sesli, sessiz halinden doğan yeni anlatıları dile getirir (Deleuze, 2014). Deleuze'ün imgenin hareketi tanımı, bu filmde hareketsizlik ile anlam bulmaktadır. Kameranın az hareketli hali, imgenin betimlemesini yapmak için oldukça kuvvetlidir ve yeterlidir. *Yozgat Blues* filmi, genel kamera kullanım tarzı ile izleyiciyi rahatlatmaktan kaçınan bir tutum sergiler.

Karakterlerin içinde buldukları bunalımlı, içinden çıkmaya çabaladıkları hallerini yansıtabilmek için tercih edilen sıkışık kadraj tarzı belediye kursunda da kendisini hissettirmektedir. Yine burada da var olmaya çalışma hali dikkat çekici ancak çabası eksiktir. Yavuz'un böyle önemli bir günde, katılım sağlayan kişilere gururla takdim edilecek olan sertifika töreninde bile gülümsemesi ve kayıtsız tavrından ödün vermemesi de hassasiyet yaratan bir durumdur. Belediye kursunun bitişi anısına fotoğraf çektirirlerken, kapının açılma sesi duyulur, başlar kapıya doğru dönse bile kamera dönmez. Kamera bu sahnede hareketli olmasına rağmen, içeri girenin Neşe olduğunu, Neşe sabit açıda duran kadraja girdiği zamana görmeyiz. Bu durum izleyicinin Neşe ile ilgili bir beklenti geliştirmesine hemen neden olmaz ancak sonrasında Neşe'yi Yavuz ile konuşurken görmek duyum mekanizmasını pekiştirir.

¹² Bakış boşluğu, çerçeveleme yaparken, kişinin baktığı yöne doğru kameranın boşluk bırakarak, ferah bir izleme sunmasıdır.

Kadrajı bu şekilde dâhil olan bir karakterin, önce merak uyandırarak gelmesi, sonra kadrajdaki tekrarlayan varlığı yönetmenin işaretleri ve ipuçlarındandır. Neşe'nin, yanına gelip konuşmasıyla Yavuz biraz şaşırır. Bu şaşkınlık aslında, Neşenin neden kendisinden bir kariyer beklentisi olduğunu pek anlamlandıramamış tavrı ile de desteklenmektedir. Ama bu şaşkınlık izleyicinin yönetmenin Neşe ile yaptığı ilk ekmeği biçmeye başlaması anlamına gelmektedir. Önemli bir ekme de, sertifikaların verilmesine geçilmesiyle kadrajın soluna doğru, yakın plana hamle yapan Neşe ile yapılır. Yavuz ve sertifika, azalan alan derinliğine¹³ düşmüş, görüntü netliğini kaybetmiştir. İzleyicinin Neşe'ye odaklanması için bir fırsat yaratılmıştır. Neşe ile ilgili beklentiler böylece artmıştır.

Yozgat'ta otel odasında da benzer bir kamera kullanımı vardır. Kameranın mekânların tamamını göstermekten kaçındığı görülür. Yaşamın önemli alanlarından parçaların, genel açılmadan kısıtlı aktarımında kameranın tavrı bu sahneler için de aynı şekilde devam ettirilmektedir. Otel odası mekânsal olarak değişmeceli bir bağlamdır. Bir yuva, bir sığınma alanıdır ve sıcaklık barındırır. Umut ile bütünlük bir mecaz eğretilme, filmde Yavuz ve Neşe'nin kahvaltı sahnesinde birbirlerine duydukları dostvari yakınlıkta imgesel olarak anlatılır. İzleyici için kadrajın dar alanda kalması bu sahne için sıcaklığı tetikler. Dekadrajlar sohbetin ve sıcak duyguların dışındadır çünkü. Karakterlere odaklanmayı arttırıcı bir niteliği vardır. Otel odası ile belli bir zaman sonra duygusal anlamda bir bağ geliştiren Yavuz, hayata daha olumlu bakmaya başlamıştır. Neşe ile yaptığı kahvaltı sırasında belki de film boyunca Yavuz'un en konuşkan ve keyifli haline tanıklık ederiz. Yavuz, kendi ile ilgili bir hikâyeye anlatmaktadır. Burada kendini Neşe'ye karşı da var hissetmek ve hissettirmek için bir çabası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Otel odasının bir müddet sonra, Yavuz'un bir sığınağı olarak görülme hali, plastik tabakları porselenlerle değiştirmek istemesi, çay demlemesi, Neşe'ye kahvaltı hazırlaması ile belirgin hale gelmektedir. Filmde karakterleri yakın planlarla mekândan soyutlanmış olarak görüyoruz ki bu, sıkışmışlık hissini anlatmak üzere tercih edilen bir kamera ölçeklendirilmesi olarak değerlendirilebilir.

---

¹³ Kamera ya da fotoğraf makinesi ile, üzerinde odaklama yapılan obje ya da subjenin önünde ve arkasında oluşan net alanlardır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Hikayelerin izler kitle için derinlikli, ayrıcalıklı, duyumsatma özellikli sunulması, sunulan konunun önemi kadar değerlidir. Hikâyenin nasıl hissettirdiği, en az hikâyenin kendisi kadar ağırlık taşımaktadır. Bu nedenle hangi seçimlerle (sinematografik) izleyiciye aktarılmaya çalışıldığı anlatının temelini oluşturacaktır. İnsanların ruhlarını besleyen sanatın paylaşılması, en az paylaşanı kadar önemlidir. *Yozgat Blues* filminde, ana karakterler Yavuz ve Neşe'nin hayatta var kalabilme mücadelesi anlatılmaktadır. Coşkun'un filmin yönetmeni olarak içselleştirdiği bu hikâyenin seyircisindeki çıktıları çeşitli olabilir ancak auteur¹⁴ yönetmenler kendi hedef kitlesi ile asgari müşterekte buluşmayı hedefleyebilirler. Nasıl her konunun değerlendirme kıstasları kendi iç diyalektiğinde mevcutsa sinemanın da anlatım pratikleri kendine özeldir ve bu dinamiklerin değerlendirilmesi az da olsa bir birikim gerektirebilir. İzleyicinin bir bilgi birikimi yoksa filmi anlamlandıramaz demek doğru olmaz ancak daha detaylı bir izleme yapması için avantaj oluşturabilir. Ne var ki, sinemanın elementleri, yani sinematografik araçları izleyicinin gördükleri ve duyduklarını zihninde düzenli bir bütün haline getirerek bir organizasyon yapmasına yaramaktadır. Bu bağlamda, başta sinemanın görünür olma halini organize edecek olan kadrajın izleyicinin zihninde bir yere oturabilmesi önemlidir. Sinemanın teknik bir uygulama olması, filmin motif geliştirme zorunluluğunu gerektirir. Şöyle ki; sinematografik unsurların kimi zaman anlatıyı kuvvetlendirmek için estetik anlamda zorlanıyor olmaları bir yönetmen tercihidir ve bu tercihin film boyunca tekrarlayan bir aykırılıkta yapılması anlamı oluşturur, izleyicinin izlediği şeyde duyumsama ünlemleri olduğunu anlamasını sağlar. Aksi takdirde bu ünlemleri teknik aksaklık olarak algılaması da mümkündür. O halde, yönetmen tutarlı olmalı, kadraj kullanımında film boyu kararlı kalmalıdır. *Yozgat Blues* filminde, kör alanda kalan sesler ve kişiler vardır. Bu kişiler anlatının önemli parçalarını oluşturur. Örneğin dinleyici kitlesi hep kör alanda kalır, izleyici onları hiç görmez ancak Bonitzer'in (2011) söylediği gibi hayal eder. Filmde kullanılan ışık ve gölgelerin azlığı, mekânların pek de kaliteli olmadığı hissiyatını pekiştirici niteliktedir. *In-uzay*, mekânların görebildiğimiz kadarını sunarken, sahnelerde *off-uzay* mekânın kalan kısmını izleyicinin zihninde bütünleştirmesine olanak tanır şekilde düzenlenmiştir. Konunun bir kısmını verip kalan kısmını izleyiciye bırakır. Bu anlamda da mekânların izleyici algısında oluşma şekli filmin genel yapısı ile bütünleşik yapıdadır.

Yozgat Blues filminde kadraj kullanımında estetik zorlamayı şiddetli bir şekilde görmek mümkündür. İnsan görüşü çoğu zaman geniş açıdır. Dar açılı bakıldığında bile, azalan alan derinliğine düşen görüntüler, net olmasa bile biraz bulanık algılanırlar. İnsanın görme yetisi sinemaskoptur. Ancak filmde izleyici bunun farklı bir şekli ile karşılaşmaktadır. Sanki bir gözü kapatılmış hissi veren, dar açılı bir kamera, tutarlı şekilde finale kadar tavrını korur ve izleyicinin gerçek hayatta alışkın olduğu görme şekline aykırı bir bakış oluşturur.

¹⁴ Yaratıcı yönetmen, kendi hikayesinin çekim ve kurgusunu yürüten yönetmenlerdir.

Bu durum izleyicinin öğrenilmiş ve fiziksel olarak mümkün olan görme biçimine aykırıdır. Ancak bu tip bir kadraj kullanımı oldukça özeldir. Zira zihinde tüm duyu-motor mekanizmasını altüst ederek, her sahnede seyircisine yeni bir şeyler söylemeye kalkışır. Tek başına yeterli gelmeyeceğini var sayarak, diğer sinematografik bileşenleri de bu işin içine alarak, ses ve ışık kullanımında da aynı estetik düzensizliği sürdürür. Hikayenin çoğu kadraj dışında yaşanır ancak kamera hep karakterler özelinde kalır. Direniş ve tahakküm, yaşanan mekanlarda kameranın tam açılmamasıyla, kör alanda kalan anlatıyla hissedilmektedir. Bonitzer ve Burch 'ün ifade ettiği gibi, filmin görünmeyen kısmında bir anlatı devam ediyor ve bu anlatıyı takip etmek hiç de zor değil. Aslında göremediklerimizin bizde yeni afallamalara neden olduğu, bunun da izleme ve anlamlandırma adına izleyene cazibe yarattığı düşüncesine ek olarak, son söz, sinemanın yapısı, fotoğraf, tiyatro ve benzeri sanatlardan farklıdır. Kadraja alınmayan sinematografik unsurlar anlatıda yeni bir ivme kazandırması adına önemlidir.

Kadraj içi, izleyici için görme eşiği içerisinde kalması nedeniyle beklenmedik, şaşırtıcı bir anlam ifade etmez. Oysa görmeyi ya da duymayı beklediği imaj ile buluşmamak izleyicide farklı bir algı, afallama hissi uyandırır. Bu durum gündelik algıdan farklı olarak düşünüldüğünden ötürü, çalışmanın odak noktasında yer almaktadır. *Yozgat Blues* filmi dar kamera açıları ve ses, oyunculuk, ışık, renk gibi sinematografik unsurların minimal kullanımı ile öne çıkan bir yapımdır. Dar açıların filmdeki karakterlerin kendilerini var etme şekilleri ile bağlantısı olduğu düşüncesinden yola çıkılarak bu filmin iyi bir örnek teşkil edebileceği varsayılmıştır. Sinemada kadraj dışında kalan görüntünün de anlatı bütününe parçası olduğunu savunan görüşler olduğu kadar, kadraja giren imajların ağırlığını daha çok önemseyen bakış açıları mevcuttur. Bu çalışma, kadraj dışını ve sinema evrenini anlatımda bütüncül değerlendirmeyi önemseyen kuramcılara ve görüşe yakın durmaktadır. Sinemanın bütüncül algı yaratması halinde sinematografik unsurların birer imaj görevi ile bir araya gelerek anlamı inşa ettikleri var sayılmaktadır. Benzer bir çalışma, ana karakterler açısından değil, gözlemci dış dünya gözünden yürütülebilir ve ya dekadraj ve kadraj anlatılarının karşılaştırmaları yapılacak şekilde oluşturulabilir. Çalışma özelinde sinematografik unsurlara çerçeveleme dışında az değinilmiştir. Ancak kameranın devinim ve konuşma noktaları da en az çerçevelemesi kadar anlatıyı belirleyen, hikayeyi ilerleten unsurlardır, bu bağlamda yeni çalışmalar da yapılması sinematografik bakış açısını genişletebilecektir.

KAYNAKÇA

- Aktay, M. (2018). Spinoza'nın Conatus, Arzu, Sevinç, Keder Ve Özgür İrade Kavramları İle İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 11(24), 448-466.
- Asiltürk, C. (2009). Sinemada Kadrajın Evreni ve Çekim. *Journal Of Social Sciences* 3(2), 2009, 92-124
- Atbakan, B.,U.,(2012),Spinoza'da Modus Ve Conatus Kavramları Bağlamında Sevinç Keder Sorunu, YL Tezi, İstanbul Üniversitesi
- Andrew, J. D., & Atam, Z. (2010). *Büyük sinema kuramları*. Doruk.
- Arnheim, R., & Tamdoğan, R. Ü. (2002). *Sanat olarak sinema*. Hil Yayın.
- Baker, U.,(2011) Beyin Ekran, der. Ege Berensel, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bazin, A., & Şener, İ. (2007). *Sinema nedir?*. İzdüşüm Yayınları.
- Bergson, H.(2007), Madde ve Bellek, Dost Kitabevi
- Betton, G. (1994). Sinema Tarihi. İngilizceden çeviren: Şirin Tekeli. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bogue, R. (2003). *Deleuze on cinema*. Routledge.
- Bonitzer, P. (2011). Kör Alan Ve Dekadrajlar. (I. Yaşar, Çev.) İstanbul: Metis Y ayıncılık.
- Bonitzer, P. (2005). Bakis ve Ses. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Burch, N. (2014). *Theory of film practice* (Vol. 507). Princeton University Press.
- Chion, M. (1999). *The voice in cinema*. Columbia University Press.
- Colman, F. (2011). *Deleuze and cinema: The film concepts*. Berg.
- Deleuze, G. (1986). Sinema 1, Hareket İmgesi. Tomlinson ve B. Habberjam (çev), Minneapolis, MN, Minesota Üniversitesi Yayını.
- Deleuze, G.(2014), Sinema 1- Hareket-İmge, Norgunk
- Kıbaroğlu, B.,(2015), Sinema Sanatında Gerçekçilik ve Biçimcilik, YL Tezi, Hacettepe Üniversitesi
- Kracauer, S. (2015). *Theory of film: The redemption of physical reality*. Princeton University Press.
- Köprü, M.,(2019),"Temsil Edilemeyen Mekanı Olarak Ekran Dışı Uzay-Zaman", SineFilozofi Sp. Iss:241-255.
- Maselli, J. V. (2002). *The five C's of cinematography*. Grafik Publications.
- Sivas, Â, (2012), Göstergebilim ve Sinema İlişkisi Üzerine Bir Deneme, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl: 11 Sayı: 21/ 1 s.527-538
- Gevgilili, A. (1989). *Çağını sorgulayan sinema*. Bağlam Yayıncılık.
- Münsterberg, H. (2013). *Hugo Munsterberg on film: The photoplay: A psychological study and other writings*. Routledge.
- Öztürk, S.(2019), Sinematik Felsefenin Pazaryeri:Yeşimçam, Türk Film Araştırmalarında Yeni Yönelimler Dergisi, Sayı:15, ISSN:978-605-9911-51-1, Sayfa:93-110
- Öztürk, S. (2018). Sinema Felsefesine Giriş: Film-Yapımı Felsefe. *Ütopya Yayınları, Ankara*.
- Stam, R. (2014). *Film theory: an introduction*. John Wiley & Sons.
- Teksoy, R. (2007). *Rekin Teksoy'un Türk Sineması*. Oğlak Yayıncılık.

- Üstün, E. (2015). *Sinematografik Üretim: Mekân Ve Zaman Deneyiminin Bedenleşmesi* (Doctoral dissertation, Fen Bilimleri Enstitüsü).
- Yetişkin, E. B. (2011). Sinematografik Düşünebilmek: Deleuze'ün Sinema Yaklaşımına Giriş. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi*, (40), 123-141.

Internet

- <http://www.yozgatblues.com/> son erişim: 25.10.2019
- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/kadraj>, erişim: 25.10.2019
- <https://www.turkedebiyati.org/leitmotiv-nedir>, erişim:20.11.2019
- <https://tr.langenscheidt.com/almanca-turkce/kitsch>, erişim:20.11.2019

TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİNDE YABANCI SERMAYE TARTIŞMASI (1950)¹

Dr. Öğr. Üyesi EREN EFE²

ÖZET

Bu çalışma, 1950 yılında yayınlanan iki sosyalist yayın organı olan Nuhun Gemisi Dergisi ve Gerçek Gazetesi'nde, Amerikan yardımları üzerinden yürütölen yabancı sermaye tartışmasını incelemektedir. Tartışmanın tarafları, Türkiye Komünist Partisi tarafından desteklenen Nuhun Gemisi Dergisi ve Türkiye Sosyalist Partisi tarafından çıkartılan Gerçek Gazetesi'dir. Bu iki sosyalist yayın organının, yabancı sermaye üzerinden yürüttükleri polemik esas olarak Türkiye'de sosyalizmin nasıl gerçekleşeceğine ilişkin iki farklı görüşün ifadesidir. Bu tartışma ayrıca Türkiye sosyalist hareketinin, çok partili döneme geçiş süreci gibi önemli bir döneme ilişkin temel yaklaşımlarının anlaşılabilmesi açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyalist Hareket, TKP, TSP, Amerikan Yardımları

THE DISCUSSION OF FOREIGN CAPITAL IN TURKISH SOCIALIST MOVEMENT (1950)

ABSTRACT

This study examines the discussion of foreign capital, which was carried out through American aid in two socialist publications, Nuhun Gemisi, and Gerçek published in 1950. The sides of the discussion are the journal "Nuhun Gemisi" which was supported by the Communist Party of Turkey and the newspaper "Gerçek" which was supported by the Socialist Party of Turkey. The polemic that was carried out through foreign capital by two socialist media organ is essentially the expression of two different views about realization of socialism in Turkey. This discussion is also important because it will help to be understood the fundamental approaches of Turkish Socialist Movement about transition to multiparty system in Turkey.

Keywords: Socialist Movement, Communist Party of Turkey, Socialist Party of Turkey, American Aid

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² İstanbul Gelişim Üniversitesi Yeni Medya Bölümü, erefe@gelisim.edu.tr

GİRİŞ

1950 yılı Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının sona erdiği ve 1945 yılında başlayan “demokrasiye geçiş süreci”nin ardından Demokrat Parti’nin (DP) iktidara geldiği yıldır. Çalışmanın kapsamı gereği nedenlerine değinmemekle birlikte Türkiye’de 2. Dünya Savaşı sonrasında, liberalleşme süreci olarak tanımlanabilecek çok-partili rejime geçiş döneminin doruk noktasını, CHP’nin 10 Mayıs 1946’da toplanan Olağanüstü Kurultayı temsil etmektedir.³ İsmet İnönü, kurultayın açılış konuşmasında, sınıfsal çıkarları gözeten partilerin kurulmasına yasa ile engel çıkarılmayacağını ifade edecektir.⁴ Sonuç olarak kurultayda İnönü’nün konuşmasına uygun olarak, sınıf esasına göre parti ve dernek kurma yasağının kaldırılması ve tek dereceli seçim sisteminin kabul edilmesi gibi oldukça önemli sonuçlar doğuracak kararlar alınmıştır.

Sınıf esasına göre parti ve dernek kurma yasağının kaldırılması ile birlikte o güne kadar yasadışı alanda siyaset yapan Türkiye Komünist Partisi’nin (TKP) yasal siyaset yapmasının önü de açılmış oluyordu. Gökhan Atılğan’a göre, Türkiye sosyalist hareketi, gerçekleştirilen bu “biçimsel” demokratik düzenlemelerin öze ilişkin olduğunu ve emekçi sınıflarla doğrudan ilişki kurabileceği yeni bir döneminin başlayacağını varsaydı. Bu düşüncenin sonuçları ise, iki sosyalist partinin kurulması, çok sayıda yayın organının çıkarılması, işçi sınıfı içinde güçlü bir sendikal hareketin örgütlenmesi oldu.⁵ Bununla birlikte, solu o güne kadar temsil eden TKP’nin merkez çizgisi dışında bir sol eğilimin açığa çıkması, bu dönemin en karakteristik özelliklerinden biridir. 1946 yılına gelindiğinde TKP içinde yaşanan ayrışmalar⁶ su yüzüne çıkıyor ve iki ayrı legal partinin kurulmasıyla somutlaşıyordu. İlk yasal sosyalist parti, TKP geleneği dışından olan Esat Adil Müstecaplıoğlu liderliğindeki Türkiye Sosyalist Partisi (TSP), 15 Mayıs 1946’da kuruldu.⁷ Kısa bir süre sonra, 20 Haziran 1946’da Dr. Şefik Hüsnü Değmer de Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi’ni kuracaktır.⁸

Bu iki parti de doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye Komünist Partisi’nin kadroları tarafından kurulmuştur. Çok partili yaşama geçişle birlikte sosyalist hareket içinde yaşanan bölünme, bütün bu dönem boyunca yürütülen örgütsel/politik faaliyeti etkileyecektir. Bahsi geçen yayın organları, 1945-1950 yılları arasında yaşanan bu “demokrasiye geçiş süreci”nde sol çizgiyi temsil eden bu iki farklı görüşün yayın organlarıdır.

³ Özgür Gökmen, “Çok-Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi”, Toplum ve Bilim, Sayı 78, İstanbul, 1998, s.161

⁴ Yüksel Akkaya, “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1”, Praksis, Sayı 5, 2002, s. 154

⁵ Gökhan Atılğan, Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap, s.95

⁶ TKP içinde 1929 yılından itibaren çeşitli gerekçelerle ayrışmalar yaşanmaktadır. 1946 yılında yaşanan bölünme, bu ayrışmaların doğrudan bir sonucu olmasa da bahsi geçen ayrışmalar 1946 yılında yaşanan bölünmede etkili olmuşlardır.

⁷ Gökmen, s. 172

⁸ Rasih Nuri İleri, Kırklı Yıllar-4 1947 TKP Davası, 1. Basım, İstanbul: Tüstav, 2004, s. 63

1. AMERİKANCİ ZAMANLAR

İkinci dünya savaşı sonrasında, uluslararası ölçekte yaşanan gelişmeler ve sermaye birikiminin ulaştığı aşama, ülke içi sınıfsal kompozisyonun farklılaşmasına bağlı olarak Türkiye’de de önemli bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur.⁹

Dönemin sol yayınlarında sıkça eleştirilere konu olan 7 Eylül 1946 Kararları ve egemen sınıfların hem siyasal hem ekonomik anlamda Amerikan yörüngesine girme isteği ve Truman Doktrini ve Marshall Planı kapsamında verilen yardımlardan yararlanma çabası, bu dönemin köşe taşlarını oluşturmaktadır. ‘Amerikancı zamanlar’ olarak tanımlanabilecek 1946 sonrası süreçte iktidar, içeride komünist tehdit ile mücadele adı altında toplumsal/siyasal muhalefeti ezerken, dışarıda da komünizmle mücadeleye verilecek maddi yardımlardan pay almaya çalışmaktadır. Ancak Türkiye’yi bu yardımlar kapsamına sokmak için, Yunanistan’dakine benzer bir komünizm ve Sovyet tehdidi ‘icat’ edilmesi gerekmektedir. Çok partili sürecin sola kapalı olduğunu ilan eden 16 Aralık 1946 Operasyonu¹⁰ bu tehlikeyi icat etmeye yönelik bir girişimdir. Türkiye ekonomisinin, ABD’nin kurmakta olduğu uluslararası örgütlerin ölçütlerine entegre edilmesini amaçlayan 7 Eylül Kararları, o dönem oldukça güçlenen ticaret burjuvazi ve büyük toprak sahipleri için sermaye birikiminde yeni bir aşama, yoksul kesimler için ise satın alma gücünde radikal bir düşüş olarak sonuçlanmıştır.¹¹

Türkiye’nin ABD kampında yer almasıyla, ABD kökenli yatırım, yardım ve krediler büyük artış gösterdi ve ‘dış yardımsız kalkınmak imkansızdır’ anlayışı yerleşti. 1930’dan bu yana dış ticaret açığı vermeden ayakta duran bir ekonominin birdenbire dış açık vermeden yaşayamaz bir yapıya dönüşmesi, bu savaş sonrası konjonktür tarafından belirlenen bir dönüşümdür.¹²

1946 sonrasının bir diğer özelliği, siyasal iktidarın muhalefetten ‘komünist’ yaratma becerisidir. Barış Ünlü’nün, ‘tam bir cadı avı’ olarak tanımladığı bu sürecin etkileri dönemle sınırlı kalmamış ve 1960’lara kadar düşünce ve kültür hayatını etkilemiştir.¹³ Bu siyasi hava içerisinde hem iktidar hem de DP, 1946 sonrasında anti-komünizm konusunda hemfikirdir ve Amerikan yanlısı konumlarını ispatlamak için sol karşıtlığı konusunda bir tür yarışa girmişlerdir. Sol karşıtlığı sadece Meclis’te bulunan partilerin popülist politikalarında sınırlı kalmamış, şiddete yönelecek şekilde toplumsal zeminlerde de karşılık bulmuştur. Bu dönemde Markopaşa, Hür ve Zincirli Hürriyet gibi sosyalist yayınlar, yaratılan anti-sol hava içerisinde Tan Baskını benzeri şiddet eylemlerinin hedefi olacaktırlar. Ayrıca DTCF’li öğretim üyeleri Behice Boran, Pertev Naili Boratav ve Niyazi Berkes’i hedef alan ve bu kadronun tasfiyesi ile sonuçlanacak gelişmeler de bu anti-sol hava içinde değerlendirilmelidir.¹⁴

⁹ Tolga Tören, Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması, 1. Basım, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı, s.119

¹⁰ 16 Aralık 1946’da, çok partili yaşama geçişle birlikte sosyalistlerin kurduğu siyasi parti, sendika ve bütün yayın organları kapatılmıştır.

¹¹ Atılğan, s. 93-100

¹² Korkut Boratav, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2003, s. 94-97

¹³ Barış Ünlü, Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 78

¹⁴ Şehmuz Güzel, Türk Usulü Demokrasi, 1. Basım, Ankara: Doruk Yayınları, 1997 s. 95

16 Aralık 1946 tutuklamaları sonrasında birçok önemli ismi cezaevinde olan, tutuklanmayanların ise tekrar yeraltına indiği TKP, faaliyetlerine uzun süre ara vermek zorunda kalacaktır. Sendika ve yasal siyasi partilerin olmadığı bu ‘örgütsüzlük’ koşullarında, sosyalist faaliyetin tek mecrası çıkarılan gazete ve dergiler olmuştur. Bu yayınların önemli bir bölümü, TSP ile bir biçimiyle ilişkili olan ve TSP’nin yayın organlarında yazılar yazan kimseler tarafından çıkarılmıştır. TKP ise ancak 1949 yılında, Zeki Baştımar’ın çabaları sonucunda tekrar yayın çıkarabilecektir. Bu dönemin yayınlarının önemli bir bölümü, gerek Markopaşa’nın yarattığı etki gerekse doğrudan siyasi yayınlar çıkarmanın imkansızlıkları nedeniyle muhalefetlerini mizah üzerinden yürüteceklerdir.

2. İKİ FARKLI SOSYALİZM GÖRÜŞÜ

Yukarıda bahsedilen örgütsüzlük koşulları içinde Aziz Nesin tarafından yayımlanan Başdan dergisinin 28 Ocak 1948 tarihli 25. sayısında, ‘Türkiye’de Sosyalizm’ başlıklı makalede, Türkiye’de sosyalizmin nasıl gerçekleşeceğine dönük iki ayrı fikir olduğu söylenmektedir. Bunlardan birincisi *“tarihi ilerlemenin normal gidişine uyarak”* Türkiye’nin sosyalizme gideceğine ilişkin yaklaşımdır. Feodalizmin açığa çıkması, sonrasında burjuvazinin feodalizmi yıkması ve sonrasında kimi ülkelerde gerçekleşen sosyalist devrimler, *“zorunlu ekonomik ve toplumsal şartların”* doğal neticeleridir. Bu yaklaşıma göre, Türkiye’de de benzer bir süreç gerçekleşecek ve bu zorunlu şartlar nedeniyle sosyalizme gidilecektir. Ancak Türkiye, henüz burjuva demokratik devrimini tamamlamamıştır. Bu nedenle sosyalistlerin ve işçi sınıfının görevi burjuvaziyle ittifak yaparak bu devrimin tamamlanmasına yardımcı olmaktır. İkinci yaklaşım ise sosyalizmin gerçekleşmesinin, her zaman bu tarihsel bütünlük ve ilerleme içinde olmadığı ve kimi *“sosyal sıçramalarla”* burjuva demokratik devrim tamamlanmadan sosyalizme geçilebileceğidir. Bu iki yaklaşım da dünyada gerçekleşen kimi sosyalizm deneyimlerini kendileri açısından referans olarak gösterebilmektedir. Yazıda, bu görüşlere ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmamakla birlikte bu tartışmanın sosyalist çevreler tarafından henüz tüketilmediği ve bir olgunlaşma yaşanmadığı belirtilmektedir. Ancak sosyalist çevrelerin bu tartışmayı sağlıklı olarak yürütebilecekleri herhangi bir platformun bulunmadığı da belirtilmiştir.¹⁵

Bu makale aynı zamanda, 1950 yılında Türkiye sosyalist hareketinin yaşayacağı ideolojik çatışmanın ve çalışmamızın konusu tartışmanın da habercisidir. Esas olarak, 1929’da başlayan ve 1946’da iki ayrı partinin kurulmasıyla somutlaşan bu çatışma, 1950’lerin başında Marshall Yardımları üzerinden yürütülen yabancı sermaye tartışmasıyla en şiddetli halini almıştır. Üstelik yazıda bahsi geçen bu iki görüşün kendi yayınlarına sahip olmamaları durumu, TKP’nin Nuhun Gemisi dergisini 2 Kasım 1949, TSP’nin ise Gerçek gazetesini 15 Şubat 1950 tarihinde yayınlamaya başlamasıyla ortadan kalkacak ve tartışma için gerekli zemin oluşmuş olacaktır.

¹⁵ “Türkiye’de Sosyalizm”, Başdan, Sayı 25, 28 Ocak 1948

Nuhun Gemisi TKP tarafından desteklenen bir mizah dergisidir. Levent Cantek, TKP'nin bir mizah dergisini desteklemesinin, Markopaşa'nın yarattığı etkinin gücü ile ilgili olduğunu belirtmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki mizah unsuru, Nuhun Gemisi'nde, Markopaşa kadar ağırlıklı kullanılmamakta ve gazete genellikle daha ciddi yazılardan oluşmaktadır. Nuhun Gemisi'nin üç önemli ismi, Mehmet Ali Aybar, Abidin Dino ve Zeki Baştınar'dır. Zeki Baştınar'ın, gazetenin TKP adına asıl yöneticisi olduğunu söylemek mümkündür. Abidin Dino, ileride görüleceği üzere Gerçek gazetesi ile yaşanacak polemikte kendi imzasıyla bir yazı yayınladığı için, derginin resmi olarak bilinen tek yazarıdır. Mehmet Ali Aybar ise dergide, 'Nuh' imzasıyla yayınlanan başyazıları yazmaktadır.¹⁶

Gerçek gazetesinin künyesinde ise, 'Kurucu ve Başmuharrir Esat Adil' ibaresi bulunmaktadır. Esat Adil'in yeğeni Orhan Müstecabi ise 'sahibi ve neşriyatı fiilen idare eden' olarak görünmektedir. Gazetenin sloganı, 'Davamız: Demokrasi, İdealimiz. Sosyalizm, Rehberimiz: Milli Realite' şeklindedir. Sloganındaki 'milli realite' ibaresinin, hem Esat Adil'in hem de TSP'nin fikri eğilimlerinde önemli yer tutmaktadır. Gazetenin başlığı ise 'Haftalık sosyalist, siyasi gazete' şeklindedir.

3. YABANCI SERMAYE VE SOSYALİZM TARTIŞMASI

Bu iki yayın arasında polemik başlatan ilk yazı, Nuhun Gemisi'nde yayınlanan "*okudun mu yeni çıkmaya başlayan güya sosyalist bir gazete Sırer işçiler için faydalı işler yaptı diyor. 'Gerçek' söze ne denir*" şeklinde oldukça kısa bir yazıdır.¹⁷ Yazıda bahsedilen ve **Gerçek**'te yayımlanan makale, aslında Çalışma Bakanı Şemsettin Sırer'i grev hakkı üzerinden eleştirmektedir. Yazıda, Sırer'in, faşizmin en kuvvetli olduğu zamanlarda Almanya'da bulunduğu hatırlatılmakta ve sendikalar konusundaki görüşleri eleştirilmektedir. Ancak sonrasında Sırer için, "*kendisi iyi niyetlerinden şüphe edilmeyen devlet adamları arasında görmek isteyeceğimiz Sayın Şemsettin Sırer işçi mevzuatının gelişmesi yolunda gerçekten gayret sarf etmekte, işçi hukukunu zenginleştirmektedir. Şu halde grev hakkına karşı teşkil ettiği husumet cephesinin komutanlığı nasıl izah edilebilir*" denilmektedir.¹⁸

Bu yazı, Levent Cantek'in de belirttiği¹⁹ gibi aslında oldukça sakin bir üslupla yazılmış olan bir hükümet eleştirisidir. Nuhun Gemisi'nde, henüz Gerçek gazetesinin ilk sayısı yayınlanmışken ve biraz da zorlama olarak gazetenin eleştirilmesi, bu günden çok 1946'da başlayan sürece dönük yarım kalan bir hesaplaşmanın tamamlanması çabası olarak düşünülmelidir.

Gerçek gazetesi'nde bu eleştiri nedeniyle Nuhun Gemisi'ne verilen cevapta ise, "*bir mizah gazetesine: yaptığınız tahrif ve tahrik münafıkların ve faşistlerin marifetidir. Hakkınızda iyi niyetlerimiz vardı. Bizi hayal sukutuna uğrattınız çok yazık*" denilmektedir.²⁰

¹⁶ Levent Cantek, Şehre Göçen Eşek, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s.95

¹⁷ "Gerçek", Nuhun Gemisi, Sayı 17, 22 Şubat 1950

¹⁸ "Grev Hakkı" Gerçek, Sayı1, 15 Şubat 1950

¹⁹ Cantek, s. 112

²⁰ "Açık Muharebe", Gerçek 1 Mart 1950 sayı 3

İmzasız yayınlanan bu kısa yazıyla birlikte Nuhun Gemisi'ne çok daha kapsamlı bir cevabı, Orhan Müstecabi aynı sayıda kaleme alacaktır. Müstecabi yazısına, Nuhun Gemisi'nin, Gerçek gazetesinde çıkan 'Grev' başlıklı yazıyı çarpıtıp, kendilerini Çalışma Bakanı'nı övmekle itham ettiğini söyleyerek başlamaktadır. Orhan Müstecabi, Nuhun Gemisi yazarlarının, “*olayları ve memleket davalarını realiteyle telif edemeklerini*” ve okuyuculara olaylar hakkında yanlış açıklamalar yaptıklarını söylemektedir. Orhan Müstecabi yazının devamında, Nuhun Gemisi'nde Amerikan yardımları konusunda bir okuyucu mektubuna²¹ verilen cevap üzerinden, bu konuyu gündeme getirmektedir. Nuhun Gemisi'ndeki yazıda, özellikle toprak ağalarına verilen traktörler nedeniyle, milyonlarca küçük üreticinin toprağını kaybedeceği ve yüzbinlerce Türk işçisinin Amerikan müdahalelerinden dolayı işsiz ve aç kalacağı belirtilmektedir. Orhan Müstecabi, bu yaklaşımın kendileri tarafından da kabul edildiğini belirtmekle birlikte, bunun bir felaket olduğunu düşünmenin ‘*realiteyi kavrayamamak*’ olduğunu ifade etmektedir. Orhan Müstecabi'ye göre, ülkenin sosyal ve iktisadi şartları, acı olmalarına rağmen tarihin diyalektik hareketinin zorunlu kıldığı ve önüne geçilmesi mümkün olmayan vakalardır.

Orhan Müstecabi'nin bu sözleri, tam olarak TSP çevresinin 1946'dan beri geliştirdiği sosyalizm teorisinin ifadesi ve iki politik cephe arasındaki farklılaşmanın esas sebebidir. Müstecabi yazısının devamında, sınıf mücadelesi açısından insanlığın dört aşamadan geçtiğini, Avrupa ve Amerika'nın, dördüncü aşama olan sosyalizme geçiş (Esat Adil'in de yazılarında sıkça belirttiği gibi) devresinde olduğunu belirtmektedir. Türkiye ve Çin gibi ülkeler ise feodal üretim tarzının hüküm sürdüğü üçüncü aşamayı temsil etmektedirler. Müstecabi'ye göre, “*tarihin kaideleri gereği*” sosyalizme geçiş ancak gelişmiş kapitalizm ve bu kapitalizmin sosyal düzende sınıflar arasında yaratacağı keskin zıtlaşmalar sonrasında mümkün olacaktır. Bu durumda Türkiyeli sosyalistlerin yapması gereken, realiteden ürkererek onları önlemeye çalışmak yerine, zorunlu olarak gerçekleşecek olan feodalizmin yıkılış sürecini ve kapitalist üretim sisteminin kuruluşunu hızlandırmak olmalıdır. Kapitalist üretim sistemi ise beraberinde zorunlu olarak bir burjuva demokrasisi üretmek durumunda kalacaktır. Ancak yerli sanayinin ve tekniğin içinde bulunduğu durum kapitalizmi hakim kılacak düzeyde değildir. Bu durumda Orhan Müstecabi, “*öyle ise ne diye Amerikan traktörü istemeyelim ve bunun memleketimizin içinde bulunduğu sosyal nizamda ancak ağalara tanınabilecek bir hak olduğunu tabi karşılamayalım*” diye sormaktadır. Yazıda son olarak, “*memleket realitelerini, göremeyen Nuhun Gemicilerine son sözümüz şudur. Amerikan emperyalizminin sömürücü vasıflarına karşı sizinle beraberiz fakat realiteleri subjektif olarak tahlil edip milli menfaatlere faydalı imkanları (Nispi tavizler pahasına olsa dahi) reddetmek tamamıyla apolitik ve anti-sosyalist bir harekettir*” denilmektedir.²²

²¹ “Nuh Cevaplıyor”, Nuhun Gemisi, 22 şubat 1950 sayı

²² Orhan Müstecabi, “Nuhun Gemicilerine Zaruri Bir Ders”, Gerçek, Sayı 3, 1 Mart 1950

Bu yazıyla birlikte, Gerçek gazetesinde Amerikan yardımları savunusu, daha açık bir politik çizgiye oturtulmakta ve sosyalizm tartışmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Gazetenin aynı sayısında yer alan ve ‘İstismar Yerli Olursa Mesele Yok’ başlığını taşıyan yazı da bu çerçevede okunmalıdır. Yazıda, Nuhun Gemisi’nde çıkan ve yerli sermayenin, Amerikan sermayesi karşısında desteklenmesi gerektiğini savunan bir yazı²³ eleştirilmektedir. Yazıya göre, sermayenin yerli ve ya yabancı olması arasında bir fark yoktur ve sonuç olarak sermaye işçi sınıfını sömürmektedir. Bu yazı, Nuhun Gemisi tarafından Gerçek’e yöneltilen Amerikan sermayesi savunuculuğu suçlamasına karşı, Nuhun Gemisi’nin yerli sermayeyi savunduğunu söylemekle birlikte, gazetenin Amerikan sermayesini savunmasıyla, genel olarak sermayeye karşı olmasının bir çelişki oluşturmadığını da ifade etmektedir. Nitekim Gerçek gazetesi, Nuhun Gemisi’nin sahip olmadığı bir ‘sosyalist metod’ gereği ilerlemektedir.²⁴

Orhan Müstecabi diğer bir yazısında, yukarıda bahsedilen sosyalizm anlayışıyla ilgili görüşlerini derinleştirmektedir. Müstecabi’ye göre sosyalizme geçiş, sınıflar arasındaki tezatların çok keskinleştiği ve sınıf mücadelesinin bir teori olmaktan çıkıp, “*çalışan ve istismar edilen yoksul halk yığınları tarafından realitenin sert yumruğu altında şuurlu şekilde benimsendiği*” koşullarda mümkün olacaktır. Bu noktada Orhan Müstecabi, bahsedilen sürecin Amerika, İngiltere gibi ülkelerde “*iç kapitalizm*” eliyle yerine getirildiğini belirtmektedir. Ancak bazı ülkelerde, henüz feodal üretimin aşılmamış olması nedeniyle bu süreç, “*dış kapitalizmin*” yani emperyalizmin sömürücü hareketlerinin rolü ile mümkün olmuştur. Orhan Müstecabi, bu ülkelere örnek olarak Çin’i göstermektedir. Müstecabi’ye göre, Çin’in emperyalizm tarafından sömürülmesi sonucu, sınıf çelişkileri keskinleşmiş ve sınıf mücadelesi açığa çıkarak sosyalizm kurulmuştur. Ancak üretimin hala feodal etkinin altında olduğu Çin’de, Marksist görüşlü iktidar, kapitalist yollardan üretimi modernleştirmeye çalışarak –kapitalizme tarihi rolünü oynaratak- fedeolizmi tasfiye etme çabasına girişmiştir. Orhan Müstecabi, Rus Devrimi’nin de benzer bir politika izlediğini, NEP olarak adlandırılan ekonomi politikalarının esas olarak Rusya’da kapitalizmi geliştirmeye dönük uygulamalar olduğunu belirtmektedir. Müstecabi, Türkiye’de ise sınıf çatışması olduğu inkar edilmemekle birlikte, bu çatışmanın bilinçli bir işçi sınıfı yarattığını söylemenin gülünç olduğunu belirtmektedir. Ülkede sınıf bilinci yaratabilmek için ise tarımda modernleşme zaruridir. Müstecabi’ye göre, bu modernleşme Türkiye’nin mevcut koşullarında ancak “*köy ağası vasıtasıyla girebilecek teknik*” ile mümkün olacaktır. Müstecabi, bu sürecin sonunda işsiz kalacak köylüler için ise “*şehirlerde inkişaf ettireceği sanayi şubelerinde çalıştırılarak istismar edilmesine ve bugün memleketimizin içinde bulunduğu şartlar ve realiteler karşısında lafla mani olabilmenin imkansız olduğunu kabul ediyoruz*”²⁵ demektedir.

²³ “Vefat”, Nuhun Gemisi, 15 Şubat 1950, Sayı 16

²⁴ “İstismar Yerli Olursa Mesele Yok”, Gerçek, Sayı 3, 1 Mart 1950

²⁵ Orhan Müstecabi, “Davamız; Müspet ve Realisttir”, Gerçek, Sayı 4, 8 Mart 1950

Esat Adil'in Gerçek gazetesinde Amerikan yardımlarının amacının Türkiye'yi sömürmek olmadığını yazması ve bu sözlere Nuhun Gemisi'nde verilen cevapla, tartışma gerçek zeminine oturmaktadır. Esat Adil yazısında bir taraftan Amerikan yardımlarına karşı çıkan solcuların gerekçelerini eleştirilmekte diğer yandan da yardımlar karşısında gazetenin aldığı pozisyonu açıklamaktadır. Yazıda, "sözde sağların" eski Rus düşmanlığını diriltmeye çalışırken, "sözde solların" ise "Türk-Amerikan dostluğunun tehlikelerinden dem vurmakta" olduğu ifade edilmektedir. Gerçek gazetesinin, bu iki "sakat" görüşün dışında olduğu belirtilerek, Atatürk döneminde gelişen Türk-Sovyet dostluğundan ve "milli sermayemizin hala yıkamadığı ortaçağ istihlal sistemini Amerikan sermaye ve tekniği ile yıkmak" amacıyla Amerika ile ilişkiler geliştirilmesinden yana olduğu söylenmektedir. Adil, "Sovyet dostluğu bu millet için ne kadar faydalı ise siyasi maceralara yol açmayan, sömürücü gaye gütmeyen Amerikan sermaye ve tekniği de milli ekonomimizin ve istihlal sistemimizin gelişmesi bakımından o derece lüzumludur" demektedir. Esat Adil'e göre Türkiye'nin içinde bulunduğu geri kalmış üretim sistemşnden ancak "Amerikan traktörü" nün yardımıyla çıkılabilecektir.²⁶

Nuhun Gemisi'nde bu yazıya verilen cevaba, Esat Adil'den "eski aşınamız" şeklinde söz edilerek başlanmış ve Adil'in dört yıl önceki gibi tam seçimler arifesinde ortaya çıktığı ve bu sefer iktidar partisinden açık şekilde milletvekilliği istediği söylenerek, 1946'daki TSP deneyimine de gönderme yapılmıştır. Yazıda, Adil'in yukarıda aktarılan sözleri için, "hem sermaye olacak hem sömürücü olmayacak. Hem Amerikan sermayesi olacak hem siyasi maksatlar gütmeyecek ve bütün bu şartlar 1950 yılı Türkiye'sinde gerçekleşecek... Yaşa be gerçekçi sosyalist" denilmektedir. Yazının devamında Amerika'nın emperyalist politikası özetlenmekte ve Esat Adil'e,

"şimdi soruyoruz biricik gerçekçi "sosyalist" bayımızdan Gerçekler bu merkezde iken Türkiye'ye yapılan Amerikan yardımlarının siyasi maceralara yol açmamasını, sömürücü gayeler gütmemesini temenni etmek muhal ile uğraşmaktan, adeta güneşin batıdan doğmasını istemekten başka nedir? Ve yine soruyoruz "sosyalistimizden" kapitalist bir düzende, sermayenin sömürücü gayeler gütmemesi mümkün müdür?"

şeklinde sorulmaktadır. Devamında, Esat Adil'in "ortaçağ istihlal sistemimizden Amerika sermayesi sayesinde kurtulacağız" şeklindeki sözlerine karşılık, Amerika'nın Türkiye'nin bir tarım ülkesi olarak kalması için çaba sarf ettiği ve yardımların da ziraat ağırlıklı olduğu hatırlatılmaktadır. Ancak ziraat makinalarını kendisi üretmediği için Türkiye'nin bu yolla da kalkınması mümkün olmayacaktır. Yazının sonunda, "Sözü uzatmayalım, sizi biliriz Al mebusluğunu keyfine bak. Yazdığın safsatalara gelince: yaz istediğini "sosyalist" Müstecaplızadem Adil Esat bayım... ve nasıl olsa yollarımız ayırılır. Sen kendi gecende gidersin, biz de vatan hizmeti bildiğimiz yolda" denilmektedir.²⁷

²⁶ Esat Adil, "Rus düşmanlığı, Amerikan Alehdarlığı", Gerçek, Sayı 2, 22 Şubat 1950

²⁷ Nuh, "Nuh çarpıyor:a", Nuhun Gemisi, Sayı 18, 1 Mart 1950

Yazıda kullanılan alaycı dil, Nuhun Gemisi'nde Esat Adil ile yürütülecek polemiklerde hakim olacak ve tartışma, –Esat Adil'in de sonradan yazacağı gibi- politik içeriğinin ötesine geçecek nitelikte kişiselleştirilecektir. Hatta Nuhun Gemisi'nde, Esat Adil'in muhatap alınarak cevap verilen yazıların bir bölümü, Orhan Müstecabi ve Mustafa Börklüce'nin kendi imzalarını açık olarak kullandıkları yazılardır. Bu duruma rağmen, Nuhun Gemisi'nde ki tüm yazılarda ısrarla Esat Adil muhatap alınmaya devam edilmiştir. Yani mesele, daha çok Esat Adil'le 1946'da yarım kalan hesaplaşmadır.

Bir sonraki sayıda cevap verilen yazı, Orhan Müstecabi'nin 1 Mart 1950'de yayınlanan ve yukarıda aktarılan “Nuhun Gemicilerine Zaruri Bir Ders” başlığını taşıyan yazısıdır. Nuhun Gemisi'nde bu yazıya verilen cevapta, yukarıda belirtildiği üzere Orhan Müstecabi değil Esat Adil muhatap alınmış ve “yıllardır özlediği saygıya kavuşmak ümidi ile iktidar partisine kasideler okuyarak yeniden sahneye çıkan Müstecabi Zade sosyalistlik iddiası ile Marshall Planı şakşakçılığını bağdaştırabilmek için öyle dehşetli laflar ediyor. Öyle acayip şeyler söylüyor ki her satırını okurken insan “Hoppala!” demekten kendini alamıyor” değerlendirmesi yapılmıştır. Yazının devamında, Amerikan yardımları sayesinde gelişecek kapitalizmin, Türkiye'de sosyalizmin kurulmasına yol açacağı iddiası alaycı bir dille eleştirilerek, Esat Adil'in bu fikri dayandırdığı tarihi materyalizm, diyalektik gibi kavramlarla yazısına bilimsel bir karakter vermeye çalıştığı ancak bu kavramlara dair bilgisinin, sadece kulaktan dolma olduğu belirtilmiştir. Marshall Planı'nın, Kurtuluş Savaşı'ndan 30 yıl sonra, Türkiye'yi tekrar bir sömürge haline getirmeyi amaçladığı belirtilmekte ve “Sana ufak bir öğüt. Kadı Müstecabi: kendini körler diyarında bir şaşkınlıkla farz etme ve bu memlekette fikir piyasasına senelerce evvel hesabı görüşmüş fikirleri yeni birer matahmış gibi ileri sürenlerin ipliğini pazara çıkaracak olanların daima olduğunu unutma” şeklinde seslenilmektedir.²⁸

Nuhun Gemisi'nde, Esat Adil ile ilgili yazılarda kullanılan dilin, politik olmaktan uzaklaşıp giderek aşağılayıcı bir biçim alması üzerine Esat Adil tarafından yazıldığı alışıla gelmiş bir yazıda, “mizahın hususi imkanlarından faydalanarak şahsımıza karşı laubali tavırlarla iftiracı, kışkırtıcı laflar etti” denilerek, bu dergide Gerçek'e ilişkin yazıları yazan kişinin kimliğinin açıklanması talep edilmektedir. Nuhun Gemisi'ne oranla, çok daha yapıcı bir dil kullanılarak, “neyleyelim ki, şimdi muhatabımız, iyi niyetli genç dostlarımızın idealist gayretlerini temsil eden ve yaşamasını yayılmasını şiddetle kardeş bir gazetedir. Bu sebeptendir ki asıl provokatörün ortaya çıkmasını istiyoruz” denilmektedir. Aynı zamanda bir uyarı da yapılmaktadır; “Biz yetiştirmeye çalıştığımız ve gelişmesini şiddetle arzuladığımız genç ve idealist kadronun bu imzasız kundaklama neşriyat ile kirletilmesine imkan bırakmayacağız. Çünkü biz şuna kanaat getirdik ki, Nuhun Gemisi hüviyeti ve mazisi bizce malum olan bir maceraperestinin karanlık maksatlarına alet olmaktadır.”²⁹

Aynı sayıda Esat Adil oldukça sert bir TKP eleştirisi de kaleme almaktadır. Adil, Türkiye'nin son 30 yıllık sol hareketinin bilançosunu kendi kendini yemek, çürütmek ve hiç bir şeyin teşkilatlanmasına, yayılmasına ve kökleşmesine imkan vermemek olarak çıkarmaktadır.

²⁸ “Nuh çarpıyor:b”, Nuhun Gemisi, Sayı 19, 8 Mart 1950

²⁹ “Nuhun Gemisi'ndeki Kundakçıya Ortaya Çık ve Maskeni Çıkart”, Gerçek, Sayı 4, 8 Mart 1950

Adil, “*melun şebeke*” olarak nitelediği bu hareketin, kendisi dışındaki sosyal hareketleri baltaladığını, Marksist bir fikrin gelişmesinin önünde engel olduğunu yazmaktadır. Adil’e göre Türkiye’de sosyalist hareketin başarısız olmasının sebebi de bu şebekedir:

“Türkiye’nin sosyal mücadele yolunu tıkayan ve her gelişmeyi baltalayan bu şebeke tasfiye edilmedikçe, bu memlekette ileri herhangi bir başarı elde etmenin, teşkilatlanmanın ve kadrolaşmanın kabil olmayacağına kanaat getirmiş bulunuyoruz. Bundan böyle; müfsit, bozguncu, kalpazan, milli ve beynelmilel realite düşmanı her türlü goşist faaliyete paydos!”³⁰

Her ne kadar Nuhun Gemisi’nde yazılan yazıların tümü, doğrudan Esat Adil’i hedef alsa da yazıların bir çoğunun, Orhan Müstecabi tarafından açık imzayla yayımlandığını daha önce belirtmiştik. Nuhun Gemisi’nin yazılarında kullandığı alıcı dil, Orhan Müstecabi’nin de tepkisini çekmiştir. Müstecabi, kendilerine verilen cevaplarda herhangi bir politik eleştiri olmadığı halde, “*küfüre sayfalar tahsis eden bu Paşazadeden*” başka bir şey beklemiyorduk diyerek, bu kişiye anladığı dilden cevap verilmek zorunda kalındığını belirtmektedir. Nuhun Gemisi’ndeki yazılarda, sıkça Esat Adil’in –ve Orhan Müstecabinin- soyismi olan ‘Müstecabi’ ile dalga geçilmekte ve ‘zade’ eki, çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Orhan Müstecabi’nin bu yazıda kullandığı ‘Paşazade’ lakabı, bu duruma bir tepki olarak okunabilir. Müstecabi, Nuhun Gemisi’nde sıkça eleştirilen Amerikan emperyalizminin, ‘Paşazade’ olarak tanımladığı Nuhun Gemisi yazarının da mensup olduğu, burjuva aileler eliyle yıllardır zaten Türk halkını sömürdüğünü söylemektedir. Müstecabi, Nuhun Gemisi’nde geliştirilen Amerikan sermayesi eleştirisinin, bir tür yerli sermaye savunuculuğuna dönüştüğünü ima etmektedir. Kendileri ise Amerikan emperyalizmi ile mücadele ettikleri kadar, bu yerli burjuvazinin istismarı ile de mücadeleyi zorunlu görmekteyler. Müstecabi’ye göre, Türkiye, emperyalizm ile mücadelesini milli mücadele döneminde tamamlamış bulunmaktadır. Müstecabi, Nuhun Gemisi’nde yerli burjuvazinin “*ileri*” olarak tanımlanmasına da tepki göstererek “*istismarın yerlisi yabancısı olmaz*” demektedir. Müstecabi son olarak yazısında, “*o yazıların sahibi olarak konuşuyorum*” diyerek yazıların muhatabının Esat Adil değil kendisi olduğunu belirtmektedir.³¹

Orhan Müstecabi’nin bu uyarısına rağmen, 15 Mart 1950 tarihli Nuhun Gemisi’nde ‘Nuh Çarpıyor’ köşesi yine Orhan Müstecabi’nin kaleme aldığı bir yazıdan dolayı, Esat Adil’e verilen cevaptan oluşmaktadır. Yazının başında, Esat Adil’in bazıları imzasız bazıları da başka adlarla yazdığı belirtilerek, Orhan Müstecabi adıyla yazanın Esat Adil olduğu ima edilmektedir. Yazıda, Orhan Müstecabi’nin ‘Davamız Müspet ve Realisttir’ başlıklı yukarıda özetlenen yazısına cevap verilmektedir. Verilen cevapta, tarımda bahsedilen şekilde –yerli sanayinin üretmediği dışarıdan alınan teknoloji eliyle- yaşanacak sanayileşme sonucunda işsiz kalacak kesimin sadece topraksız köylüler olmadığı, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli toprak sahipleri ve ortakçılarının da işsiz kalarak şehirlere göç etmek zorunda kalacakları belirtilmektedir.

³⁰ Adiloğlu, “Artık Yeter”, Gerçek, Sayı 4, 8 Mart 1950

³¹ Orhan Müstecabi, “Nuh Çarpıldı”, Gerçek, Sayı 5, 22 Mart 1950

Bu kitlenin, bir tür ucuz iş gücü ordusu olarak –Orhan Müstecabi’nin belirttiği türden- yerli ve yabancı sanayicilerin ilgisini çekmesi olasıdır. Ancak yazıda, yabancı sermayenin sadece bu sebeplerle, ülkeye gelişmiş teknolojiye dayanan bir sanayi kurmasının boş bir beklenti olduğu belirtilmektedir. Yabancı sermaye, geri kalmış teknolojinin tercih edileceği ve sadece tarıma dayanan bir sanayileşme modeli uygulayacaktır. Tarımda yabancı eliyle sermayeleşmenin sonuçları ise geniş çaplı bir işsizlik ve yoksullaşma olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Çin örneği verilerek, buradaki yabancı yatırımların, Çin sanayisine herhangi bir katkısı olmadığı hatırlatılmaktadır. Yazıya göre, yabancı sermaye tartışmaları, Amerikan emperyalizmine boyun eğen hakim çevrelerin, yerli sanayinin çöküşünü haklı göstermek ve işsiz kalan yüzbinlerce işçiyi avutmak için kullandıkları bir demagojiden ibarettir. Yazıda, Gerçek dergisinde sosyalizmin bir ön şartı olarak ele alınan ve ‘çelişkilerin keskinleşmesi’ olarak ifade edilen yaklaşım da eleştirilmekte ve Kurtuluş Savaşı sırasında “*sınıf tezatları bu gündünden daha mı keskindi? Bu gün Çin’de bizimkinden daha mı keskindir?*” şeklinde sorulmaktadır. Esat Adil için, “*sarıksız hoca eskiden beri olduğu gibi Türk halkının Türk işçisinin yabancı sermaye ve emperyalizm düşmanlığına ve savaş kabiliyetine inanmıyor bir, büyüklere ve dolayısıyla Amerikan emperyalizmine dehaletini “sosyalizm” kelimeleri altına saklamak istiyor iki*” denilmektedir. Ayrıca “*kendisini dev aynasında gören bu zavallı adam bakın ne yumurtlamış*”, “*Molla Müstecabi*” gibi Esat Adil’i hedef alan aşağılayıcı nitelermeler kullanılmaya devam edilmiştir.³²

Esat Adil, tartışmanın kendisi üzerinden kişiselleştirilmesine ve kullanılan dile tepkisini giderek daha yüksek bir tondan dile getirecektir. Adil, “*şımarık, cahil ve küstah bir şebekenin*” dört haftadır Gerçek gazetesine saldırdığını belirterek, asıl amacın “*sosyalizm tefekkürünün baltalanmak*” ve “*tahrif, iftira, yalan tezviri ve türlü bayağılık*” ile Gerçek gazetesinin prestijini kırmak olduğunu söylemektedir. Adil’e göre, Nuhun Gemisi’nde kendisine saldıranlar, “*bir sahte faşist, bir sahte marksist, bir sahte nasyonalisttir*” ve bu kişiler bir kaç yamak ile birlikte, Nuhun Gemisi’nde “*fikir ve politika soytarılığı*” yaparak geçinmektedirler. Adil yazısında, kendisi hakkında kullanılan kişisel ifadeler (Amerikancılık, mollalık, kadılık, sahte peygamberlik, zindancıbaşılık, halk partisine delalet) de tepki göstermektedir:

*“Açık mücadele namuslu ve dürüst insanların sanatıdır. Sizin sanatınız ise ya duvar arkasına gizlenip ya kulübenize saklanıp havlamaktan ibarettir. Halbuki siz taşlanıp susturulmaya bile değmezsiniz. İşte sizin müstehak olduğunuz mukabele ve muamele. Herhalde bu cevabım sizin karanlık ve mazoşist arınızı tatmin etmiştir. Okuyucularıma: yukarıdaki yazı muhatapların gazetesine yakışır. Bizzarur burada neşredildi. Hepinizden özür dileriz.”*³³

Esat Adil’in bu yazısı ile birlikte, Gerçek gazetesinde doğrudan Nuhun Gemisi’ni muhatap alan yazılara son verilmektedir. Gazetenin, sekizinci sayısında ise, “*gazetemiz aleyhinde yürütülen küfürbaz neşriyata karşı verilmesi gereken son cevabı 6. sayımızda vermiş bulunuyoruz. Okuyucularımız bundan böyle bu gibi şahısların soytarılıkları ile meşgul etmemeğe karar verdik küfürü fikre tercih etmiş olanların hesabını kanun görür*” denilmektedir.

³² “Nuh Çarpıyor:c”, Nuhun Gemisi, Sayı 20, 15 Mart 1950

³³ Esat Adil, “Müstehak Olduğunuz Cevap”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950

Yazıda, böyle bir tavır alınmasının nedeni olarak ise Nuhun Gemisi'nin, teorik bir yazıyı tarif etmek gibi *“haysiyetsizce”* bir yöntem izlediği ve bu şekilde bir tartışma yürütmenin mümkün olmamasıdır: *“Gerçekçiler” otuz yıldır işlenmiş hataların tekrarlanmasını önlemenin ve realite düşmanlarıyla; sosyalizm hainlerinin tasfiyesi işinin ancak müspet fikir ve aksiyonla olacağına inanırlar.*”³⁴

Esat Adil de Nuhun Gemisi'nin bir mizah gazetesi olmasının, gazetenin kendisine dönük yazılarda kullandığı dili haklı gösteremeyeceğini belirtmektedir. Mizah gazeteleri hakkında, *“Halkı, memleket meseleleri karşısında laübaliliğe alıştıran bu mizah gazetelerini çıkartanlar akıllarınca büyük işler yaptıkları iddiasındadırlar”* değerlendirmesini yapan Esat Adil, bu gazeteleri çıkaranların sosyal mücadelelerin mizah yolu ile kazanılmayacağını bilecek kadar zeki olduklarını, ancak hedeflerinin *“asfalttan gitmek ve para kazanmak”* olduğunu söylemektedir. Adil, mizahın bir sanat olduğunu ve her sanat gibi değerli olduğunu belirttikten sonra, dünyanın hiç bir yerinde mizahın, *“tek başına sosyal mücadelenin aracı olarak kullanılmadığını”* söyleyerek bir bakıma TKP'nin bu dönemdeki etkisizliğine de gönderme yapmaktadır.³⁵

Gerçek gazetesinde Amerikan yardımları meselesi, Marksizmin bir tahliline ve sosyalizmin Türkiye'de nasıl iktidar olabileceğine ilişkin bir ideolojik yaklaşım üzerine temellendirilmektedir. Orhan Müstecabi dışında, bu tartışmayı teorik bir zemine oturtanlardan birisi de TSP çevresinin önemli isimlerinden Mustafa Börklüce'dir. Börklüce yazısına, *“sahte marksçılar ve goşistler; her hangi bir memleketin Spesifik nazarı itibarını dikkate almadan yani bekaye pürüzlerinin temizlenme seyrini görmeyip, onun tekamül zaruretini kavrayamayanlardır”* şeklinde başlamakta ve yazısının muhatabını ilan etmektedir. Börklüce'ye göre Marks, bir toplumsal sistemin kendisini önceleyen sistemden kesin bir şekilde ayrılmadığını, iç içe karşılıklı tezatlar içererek var olduklarını ortaya koymaktadır. Bu durumda, kapitalist sistemde hakim olan sermaye sınıfının arkasında, feodalizmden kalma derebeylik kırıntıları ve usulü bulunmaktadır. Börklüce'ye göre bu realiteyi görmeyen *“sahte Marksçılar”*, sadece hisleriyle hareket etmekte ve dürüst yolda ilerleyen insanların faaliyetini bastırmaya çalışmaktadırlar.³⁶ Mustafa Börklüce'nin yazısında, TKP çevresi için kullandığı ifadelerden (sahte Marksçı, goşist) anlaşılacağı üzere, tartışma Gerçek gazetesi açısından Amerikan yardımları meselesi olmaktan çıkarak, TKP eleştirisine dönüşmüştür ve TKP sahte Marksçılıkla, ülkedeki toplumsal hareketlerin önünde engel olmakla ve 'goşistlik'le eleştirilmektedir.

Nitekim Orhan Müteçabi de *“sıçrayıcı solcular”* olarak tanımladığı TKP çevresinin, Marshall Planı'nı tamamıyla yanlış şekilde değerlendirdiğini ve *“bu zavallıların”* Marksizm'i, *“donmuş fikirler içinde bir bilim”* zannetiklerini ifade etmektedir. Orhan Müstecabi'ye göre, Amerikan emperyalizminin güncel siyaseti, iktisadi bir yayılmadan ziyade siyasi bir genişleme temelinde şekillenmektedir.

³⁴ “Okuyucularımızla Kısa Bir Hasbıhal”, Gerçek, Sayı 8 12 Nisan 1950

³⁵ Esat Adil, “Mizah Modası”, Gerçek, Sayı 11, 3 Mayıs 1950

³⁶ Mustafa Börklüce, “Realite Düşmanları”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950

Bu noktada, Avrupa ve özellikle Fransa’da sosyalistlerin Marshall Planı’na karşı çıkmalarının temelinde ülkeye giren Amerikan malları değil, –TSP’nin Amerikan yardımları savunusuna uygun olarak- yardımlar bahanesiyle siyasi bağımsızlıklarının ortadan kalkması endişesi yatmaktadır. Müstecabi, Marshall Planı’nı; “...Yani iktisadi bakımdan bir sömürmeden ziyade; keçiboynuzu kabilinden bir siyasi hegemonya kurma hülyasıdır” sözleriyle tanımlamaktadır. Orhan Müstecabi yazısında son olarak, TKP’nin Marksimm’i yorumlayışını eleştirmektedir:

“...son zamanlarda memleketimizde bazı solcular arasında bir sıçrama modası aldı yürüdü. Kendileri gibi hayal peşinde koşmayanları gerilikle vasıflandıran bu zavallı cahiller, eğer Marksizmin; keyfi bir değişme olan sıçramayı ancak kemmi değişmelerin hazırladığı bir olay olarak vasıflandırdığını ve iktisadi anlamda sıçrama yababilmek için bu kemmi değişmeleri hızlandırmaktan başka çare olmadığını, sosyal sıçramanın ise gene bu kemmi değişme şartlarına tabi bulunduğunu kabul ettiğini bilselerdi, belki Marksisi da sıçrayıp atlamağa kalkarlardı. Cahil kaldıkları isabet olmuş.”³⁷

Esat Adil’in yukarıda aktarılan isyanına ve Gerçek gazetesinin polemiği devam ettirmeyeceğini açıklamasına rağmen Nuhun Gemisi, tartışmanın dilini giderek sertleştirilmektedir. Derginin 23. sayısında, Esat Adil’e yönelik, “Nuh Dedenin sillesine dayanamayıp sersemleyen Kadı Müstecabi bir hafta kadar kalafata çekildikten sonra yazı piyasasında yeniden görüldü. Hem de nasıl? Birden ipini koparmış bir mahluk gibi hurlayıp soluyarak; gözleri yuvalarından fırlamış, ağzı köpük saçarak ana avrat iman söverek” denilmektedir.³⁸

Derginin 26. sayısında da polemik devam ettirilmiş ve “30 sene evvel yüzbinlerce Türk’ün kanı pahasına memleketten kovulan yabancı sermaye emperyalizmin ta kendisidir” denilerek, emperyalizmin sermaye genişlemesine ihtiyaç duyduğu ve yabancı sermaye transferlerinin bu bağlamda ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Marshall Planı ile Türkiye üzerinde geliştirilen hammaddenin ucuza alınması, eski teknolojinin satılması, ekonomi politikalarına müdahale gibi uygulamalar, bahsedilen emperyalist politikaların doğrudan sonuçlarıdır. Yazıda sermayenin genişleme ihtiyacının ise emperyalizmin savaş siyaseti ile karşılanacağı belirtilmektedir. Örneğin krom üretimine Marshall yardımlardan fon ayrılması, Amerikan silah sanayinin ihtiyacı üzerine planlanmıştır. Esat Adil, artık emperyalist savaşın bir taraftarı olarak da suçlanmaktadır ve “kendisine sosyalist süsü veren bir Türk’ün emperyalist yabancı sermayesini iştahlandırmaktan bahsetmesi düpedüz harbi çıkarmak isteyenlerin işini kolaylaştırmaktır” denilmektedir.³⁹

Derginin 26. sayısıyla birlikte, Gerçek gazetesi ile yürütülen polemik sona erecektir. Ancak belirtmek gerekir ki bu durum, Nuhun Gemisi’nin bir tercihi değil, özellikle tartışmada kullanılan dil nedeniyle Esat Adil’in, artık bu dergiye cevap vermeyeceğini Gerçek gazetesinde ilan etmesiyle ilgilidir.

³⁷ Orhan Müstecabi, “Marshall Planı”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950

³⁸ “Nuh Çarpıyor:d”, Nuhun Gemisi, Sayı 23, 5 Nisan 1950

³⁹ “Nuh :arpıyor:e”, Nuhun Gemisi, Sayı 26, 26 Nisan 1950

Gerçek Gazetesi 24 Mayıs, Nuhun Gemisi ise 31 Mayıs 1950 tarihinde yayın hayatlarına son vermişlerdir. Bu yayınların kapanması çok partili yaşama geçiş sürecinde alışılan şekilde iktidar tarafından gerçekleştirilmemiş, yayımlar kendiliğinden kapanmıştır. Bu durum kuşkusuz 14 Mayıs 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve yeni bir dönemin başlaması ile ilgilidir. Bu yeni dönemden hem TKP'nin hem de TSP'nin farklı beklentileri bulunmaktadır.

SONUÇ

Sosyalist hareket açısından, çok partili hayat geçiş dönemini karakterize eden en önemli durum, Türkiye Komünist Partisi'nin, Cumhuriyet döneminde ilk defa yasal zeminde siyaset yapma olanağını bulması ve bu yasallaşma ile birlikte harekette yaşanan bölünmedir. Bu bölünmenin önemli nedenlerinden birisi olan ve özetlemeye çalıştığımız yabancı sermaye üzerinden yürütülen tartışma esas itibarıyla Türkiye'de sosyalizmin nasıl gerçekleşeceğine ilişkindir. Aynı zamanda çok partili rejime geçişle birlikte artık kurumsal bir yapı olarak açığa çıkan ve DP'de somutlaşan burjuvaziye ilişkin yaklaşımın ne olması gerektiği sorusunu da içermektedir.

Tartışma, evrensel Marksist değerleri kendisine referans alan bir gelenek (TKP) ile sosyalizmi milli bir mesele olarak ele alan ve burjuva demokratik devrimini zorunlu bir aşama olarak kabul ederek, Amerikan yardımlarını olumlu bir gelişme olarak kabul eden (TSP) iki ideolojik kamp arasında gerçekleşmiştir. Türkiye Komünist Partisi DP'nin iktidara gelmesinden hemen sonra gerçekleştirilen 1951 Tevkifatı ile uzun süre siyaset yapma şansı bulamayacaktır. TSP ve Esat Adil ise, DP'nin iktidara gelmesini Türkiye'de sosyalizmin gerçekleşmesinin bir aşaması olarak değerlendirmiş, işçi sınıfının hızla güçlenerek sosyalizmi kuracağı beklentisine girmiştir. Ancak bu beklenti gerçekleşmeyecek ve TSP de DP iktidarında kapatılacaktır.

Bu tartışmanın Türkiye sosyalist hareketinin bir sonraki dönemde örgütsel/politik konumlanışına ve özellikle 1960 sonrası gelişimine önemli etkileri bulunmaktadır. Türkiye sosyalist hareketinin yürüttüğü tartışmalar bu dönemin bütünlüklü şekilde anlaşılabilmesi çabalarına da önemli katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- “Açık Muharebe”, Gerçek, Sayı 31 Mart 1950
- Esat Adil, “Mizah Modası”, **Gerçek**, Sayı 11, 3 Mayıs 1950
- ..... “Müstehak Olduğunuz Cevap”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950
- ..... “Rus Düşmanlığı, Amerikan Alehdarlığı”, **Gerçek**, Sayı 2, 22 Şubat 1950
- Adiloğlu, “Artık Yeter”, Gerçek, Sayı 4, 8 Mart 1950
- Akkaya Yüksel, “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık-1”, Praksis, Sayı 5, 2002
- Atılğan Gökhan, Behice Boran Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı, 1. Basım, İstanbul: Yordam Kitap
- Boratav Korkut, Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002, İmge Kitabevi, 7. Baskı, Ankara, 2003
- Börklüce Mustafa, “Realite Düşmanları”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950
- Cantek Levent, Şehre Göçen Eşek, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001
- “Gerçek”, Nuhun Gemisi, Sayı 17, 22 Şubat 1950
- “Grev Hakkı” **Gerçek**, Sayı 11, 15 Şubat 1950
- Güzel Şehmuz, Türk Usulü Demokrasi, 1. Basım, Ankara: Doruk Yayınları, 1997
- Gökmen Özgür, “Çok-Partili Rejime Geçerken Sol: Türkiye Sosyalizminin Unutulmuş Partisi”, Toplum ve Bilim, Sayı 78, İstanbul, 1998
- İleri Rasih Nuri, Kırklı Yıllar-4 1947 TKP Davası, 1. Basım, İstanbul: Tüstav, 2004
- “İstismar Yerli Olursa Mesele Yok”, Gerçek, Sayı 3, 1 Mart 1950
- Tören Tolga, Yeniden Yapılanan Dünya Ekonomisinde Marshall Planı ve Türkiye Uygulaması, 1. Basım, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı
- Müstecabi Orhan, “Nuhun Gemicilerine Zaruri Bir Ders”, Gerçek, Sayı 3, 1 Mart 1950
- ....., “Nuh Çarpıldı”, Gerçek, Sayı 5, 22 Mart 1950
- .....“Marshall Planı”, Gerçek, Sayı 6, 29 Mart 1950
- .....“Davamız; Müspet ve Realisttir”, **Gerçek**, Sayı 4, 8 Mart 1950
- “Nuh Cevaplıyor”, Nuhun Gemisi, Sayı, 22 Şubat 1950
- “Nuh Çarpıyor:a”, Nuhun Gemisi, Sayı 18, 1 Mart 1950
- “Nuh Çarpıyor:b”, Nuhun Gemisi, Sayı 19, 8 Mart 1950
- “Nuh Çarpıyor:c”, Nuhun Gemisi, Sayı 20, 15 Mart 1950
- “Nuh Çarpıyor:d”, Nuhun Gemisi, Sayı 23, 5 Nisan 1950

“Nuh Çarpıyor:e”, Nuhun Gemisi, Sayı 26, 26 Nisan 1950

“Nuhun Gemisi’ndeki Kundakçıya Ortaya Çık ve Maskeni Çıkart”, Gerçek, Sayı 4, 8 Mart 1950

“Okuyucularımızla Kısa Bir Hasbıhal”, Gerçek, Sayı 8 12 Nisan 1950

“Türkiye’de Sosyalizm”, Başdan, Sayı 25, 28 Ocak 1948

Ünlü Barış, Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar, 1. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002

“Vefat”, Nuhun Gemisi, Sayı 16, 15 Şubat 1950

KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE AHŞABIN ÖNEMİ¹

Prof. Dr. İlker USTA²

ÖZET

Ahşap, sürdürülebilir ormancılık yaklaşımıyla yetiştirilen ağaçlardan temin edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzemedir. Doğası gereği sahip olduğu anatomik yapısı ve kimyasal bileşimi ile fiziksel özellikleri ve mekanik özellikleri çerçevesinde değişik amaçlarla farklı şekillerde kullanılabilen çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olan ahşap, insanlığın ilerlemesinde ve medeniyetin gelişmesinde öncü rol oynamıştır. İnsanlar tarih boyunca ihtiyaçlarının karşılanmasında ve gereksinimlerinin giderilmesinde ahşabı yaygın olarak kullanmışlardır ve geniş bir yelpazede ahőaptan faydalanmışlardır. Bu bağlamda, uygarlık gelişimine büyük katkı sağlayan ahşap, geçmişten günümüze tüm kültürlerde aynı veya benzer şekilde kullanılmak suretiyle hem bir malzeme olarak popüler bir rağbet görmüştür hem de bir varlık olarak ortak bir kabul numunesi hüviyetiyle kanıksanmıştır. Çünkü ahşap, insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve gereksinimlerini gidermek üzere envai çeşit eşyalarla araç-gereçlerin imalatı kapsamında kullanılan bir malzeme olduğu gibi, insanların duygu ve düşünceleri ile tutum ve davranışlarını etkileyen bir varlıktır. Dolayısıyla, doğal ve organik bir malzeme olan ve değerli bir varlık olan ahşap, birbirleriyle iletişim halinde bulunan insanların yaşama dair görüş ve algı ile algısal eylem ve bilişsel farkındalık perspektifinde birbirlerinden etkilenmelerinde öne çıkan ve farklı kültürlere sahip toplumlar arasında ya da aynı kültürün farklı kuşakları arasında bir iletişim kurulmasını sağlayarak etkileşimin gerçekteşmesine aracılık eden bir konumdadır. Buna göre, ahşabın tüm mevcudiyetiyle seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olduğuna atfen kaleme alınan bu yazı, “kültürlerarası etkileşimde ahşabın önemi” temasını merkeze almak suretiyle, kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi bağlamında, ahőapseven yaklaşım esas alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, Medeniyet, Kültürlerarası Etkileşim, Çok Yönlülük, İşlevsellik.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Hacettepe Üniversitesi, Ağaçışleri Endüstri Mühendisliği, iusta@hacettepe.edu.tr

IMPORTANCE OF WOOD IN INTERCULTURAL INTERACTION

ABSTRACT

Wood is a renewable inexhaustible natural material obtained from trees grown with a sustainable forestry approach. Due to its anatomical structure and chemical composition and physical properties and mechanical properties, wood has played a leading role in the advancement of humanity and the development of civilization as a versatile and functional material that can be used in different ways for different purposes. Throughout history, people have used wood extensively to meet the needs and requirements, and have benefited from it in a wide range. In this context, wood, which has contributed greatly to the development of civilization, has gained a popular demand as a material and has been recognized as a common acceptance sample as an entity by using the same or similar way in all cultures from the past to the present. Because wood is a material used in the manufacture of various kinds of goods and tools to meet the needs and requirements of people, and it is also an entity that affects people's feelings and thoughts and attitude and behaviour. Therefore, wood, which is a natural and organic material and a valuable entity, is in a prominent position in influencing people in contact with each other in the perspective of life and perception and perceptual action and cognitive awareness, and mediating the interaction between communities of different cultures or between different generations of the same culture. Accordingly, this article, written with reference to the fact that wood is a distinguished intercultural interaction tool with all its existence, has been prepared on the basis of the woodlover approach in the context of the adoption and assimilation of wood, which is a tool of the intercultural interaction as a "Valuable Object" by focusing on the theme of "the importance of wood in intercultural interaction".

Keywords: Wood, Civilization, Intercultural Interaction, Versatility, Functionality.

GİRİŞ

Ahşap, *sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan elde edilen kaynağı yenilenebilir* doğal ve organik bir malzemedir. Bu minvalde, esasen bir ağaç türevi olan ahşap, anatomik yapısı ve kimyasal bileşimi ile fiziksel özellikleri ve mekanik özellikleri itibariyle, ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi bağlamında insanlık tarihi boyunca sürekli var olan ve tüm insanlığa hizmet eden değerli bir varlıktır. Buna göre, doğanın bir yansıması olarak sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan elde edilen kaynağı yenilenebilir bir doğal malzeme olan ahşap, anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri sebebiyle, çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak insanlık tarihi boyunca tek başına veya başka malzemelerle birlikte insanların ihtiyaçlarını karşılayıp gereksinimlerini giderirken, aynı zamanda insanların tutum ve davranışları ile duygu ve düşüncelerini etkileyen önemli bir kültürlerarası etkileşim aracı olarak öne çıkmıştır. Öyle ki, mevcudiyetiyle medeniyetin gelişmesine büyük katkı sağlayan bir varlık olarak tüm kültürlerde değerli bir nesne niteliğiyle kabul edilip özümsemiştir.

Netice itibariyle, tarih boyunca insanoğlunun hayatında özel bir yer tutmuş olan ahşabın seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olarak insanlığın ilerlemesine önemli katkılar sağladığı göz önüne alındığında, beynelmilel bir kültürel kabul numunesi olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu bağlamda, geçmişten günümüze insanlara hizmet edegelen doğal bir malzeme olan ahşabın kültürlerarası etkileşimdeki konumu bu çalışmada açıklanmıştır.

KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİMDE AHŞABIN ÖNEMİ

Genel bir bakışla, kültür; iletişim ve etkileşim yordamıyla gelişen uygarlığın ayrılmaz bir parçası olup insanlığın başlangıcından itibaren var olan ve doğa eşliğinde yaşama çabasının bir yansıması olarak öğrenmelerle şekillenen insanlığın gelişim sürecinde, duygu ve düşünceler ile tutum ve davranışlara yön vermek suretiyle, insanların özünde biriktirdiği değerler bütünüdür. Bu çerçevede, kültür ve etkileşim, medeniyetin birbiriyle eşgüdüm içindeki iki bileşeni olup bilgi ve iletişime dayalı insanlığın ilerlemesinin öne çıkan öğeleridir. Böyle bakıldığında, iletişimin doğası gereği kendiliğinden gerçekleşen etkileşimler, çoğu kez mevcut kültürel birikimlerin yansımalarını da içermek suretiyle neticelendiği için, bunun olağan bir sonucu olarak kültürlerarası etkileşim adı verilen bir etkilenme biçimi gerçekleşir.

Yukarıdaki değerlendirmeler uyarınca, neden-sonuç itibariyle, insanlığın ilerlemesinde ve medeniyetin gelişip yaygınlaşmasında, iletişim ve etkileşim ile birlikte önemli bir unsur olarak addedilen kültür ve kültürlerarası etkileşim konusu, iletişim-etkileşim-kültür bütünleşmesi odağında, değişik boyutlarıyla çeşitli araştırmacılar tarafından irdelenmiştir. Buna göre; Boas (1940), Hall (1959), Gleeson ve Wakefield (1968), Geertz (1973), Bormann (1980), Basch (1983), Hickson ve Stacks (1993), Dökmen (1994), Kramsch (1998), Erem vd. (2000), Fardon (2003), Dubberly vd. (2009), Holton ve Nasson (2009), Spencer-Oatey ve Franklin (2009), Tubbs (2009), Sargut (2010), Cheney vd. (2011), Mora (2011), Sawyer (2011), Samovar vd. (2012), Adorno (2014), Jackson (2014) bu araştırmacılardan bazılarıdır.

Ahşabın tarih boyunca bir malzeme olarak ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde tüm toplumlar itibariyle aynı veya benzer şekilde kullanılmış olması, ahşaba yönelik ortak bir algıyı ortaya koyan temel bir husus olup beynelmilel bir ahşap kültürüne işaret eden önemli bir göstergedir. Böyle bakıldığında, medeniyetin gelişmesinde çok önemli bir yeri olan ahşabın kültürel bir olgu olarak ele alınması kaçınılmazdır. Çünkü geçmişten günümüze intikal eden eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamalar incelendiğinde açıkça görülmektedir ki, birbirleriyle iletişim halinde bulunan insanların birbirlerinden etkilenmesine dayanak teşkil eden kültürel içerik ile ahşap iç içedir ve birbirinden ayrı düşünülemez. Usta (2014, 2015, 2016, 2017, 2018) tarafından açıklandığı gibi, doğanın bir yansıması olarak sürdürülebilir ormancılık yaklaşımıyla büyük bir titizlikle yetiştirilen ağaçlardan elde edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzeme olan ahşap, anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri sayesinde sahip olduğu çok yönlülüğü ve işlevselliği ile tek başına veya diğer malzemelerle birlikte doğrudan veya dolaylı şekilde kullanılarak gündelik hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi sürecinde geçmişten günümüze vazgeçilmez bir tutkuyla kullanılan eşsiz bir malzeme olup lifli ve gözenekli doğasıyla kolay işlenebilir ve şekillendirilebilir mevcudiyetiyle, değişik amaçlara hizmet etmek üzere, çeşitli eşyalar ile araç-gereçlerin imalatında her zaman tercih edilmiştir.

Esasen, seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın değerli bir nesne olarak kabul edilip özümsemesi olağan bir durumdur, çünkü doğal ve organik bir malzeme olan ahşap, sahip olduğu kendine özgü içsel özellikleri itibarıyla, çok değerli bir nesnedir. Bunu başkaca söylemek gerekirse, tüm toplumlar nezdinde değerli bir nesne olarak kabul edilip özümsenen ahşap, en eski çağlardan beri vazgeçilmez bir tutkuyla günlük hayatın içerisinde pek çok yerde öncelikle tercih edilip kullanılmıştır ve seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı hüviyetiyle medeniyetin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu noktada, kültürlerarası etkileşime istinaden, medeniyetin gelişmesine ve insanlığın ilerlemesine katkıda bulunan sürdürülebilir ve kaynağı yenilenebilir bir doğal malzeme olan ahşap, çeşitli ürün tiplerleriyle tasarlanıp hazırlanarak değişik amaçlarla kullanılmaya elverişli mevcudiyeti sayesinde açığa çıkan çok yönlülüğü ve işlevselliği ile hemen her alanda bize eşlik ederek hayatımızı kolaylaştıran ve hayatımızın vazgeçilmezi olan önemli bir varlıktır.

Ahşap, kolay işlenebilir lifli ve gözenekli doğası önde gelmek üzere, anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri dahilinde sahip olduğu mutena özellikleriyle birlikte, istenilen biçimde ve içerikte değişik ürün tiplerine kolayca dönüştürülebilir oluşuyla, insanların birbirleriyle iletişime geçerek birbirlerinden etkilenmeleri sürecinde tek başına veya diğer malzemelerle birlikte ihtiyaçları karşılayan ve gereksinimleri gideren eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamalar çeşnisinin içerisinde, çok yönlülüğü ve işlevselliğiyle bariz şekilde öne çıkan bir malzemedir. Doğallığıyla, kendine özgü biricik malzeme özellikleriyle, kolay işlenebilir ve şekillendirilebilir oluşuyla, çok yönlülüğü ve işlevselliğiyle, dünden bugüne ve bugünden yarına günlük hayatın ayrılmaz bir parçası durumunda olan ahşap, yaşamı kolaylaştıran ve yaşam kalitesini arttıran çeşitli tiplerde takdim edilen sınırsız sayıdaki araç-gereç ile eşyanın ve uygulamanın esas veya tamamlayıcı malzemesi olup insan hayatına değer katan ve hayatı oldukça anlamlı hale getiren bir varlık olarak ortadadır. Bunun yanı sıra, tarih boyunca hatırı sayılır bir kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşap, birbirleriyle iletişim halinde bulunan insanların birbirlerinden etkilenmelerine olanak sağlayan ayrıcalıklı bir nesne durumundadır.

Ahşap, çok yönlü kullanışlılığına olanak sağlayan içsel özellikleriyle ve yaşamı kolaylaştırma gayesiyle kurgulanan sınırsız sayıdaki değişik ürün tiplerleriyle takdim edilen çözümlerinin gerçekleştirilmesindeki işlevselliğiyle, hayatında sürekli olarak refahı ve mutluluğu arayan bütün insanlar için, bilim ve teknoloji önde gelmek üzere eğitim ve kültür ile birlikte sanat ve edebiyat alanında yapılan sayısız faaliyetlerle sürekli gelişen medeniyetin ilerlemesinde büyük rol oynamıştır. Şurası açıktır ki, muazzam güzelliklere sahip doğanın harikulade bir yansıması olarak ağaçlardan elde edilen doğal ve organik bir malzeme olan ahşap, *doğudan batıya ve kuzeyden güneye tüm kültürlerde önemli bir malzeme ve değerli bir varlık olarak kanıksanıp özümsemiş olup* geçmişten bugüne bugünden geleceğe uzanan evrensel bir değerdir. Bu noktada, seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olarak insanlığın başlangıcından beri her zaman bir kültürel kabul numunesi olan ahşap, günümüzün öne çıkan yaklaşımlarından biri durumundaki organik yaşam tarzının önde gelen simgesi/sembölü ve vazgeçilmezi olarak bütün insanlığın tutkusudur.

Ahşap; dünya kuruldu kurulalı gelmiş geçmiş tüm toplumları, kültürleri farklı olsa dahi, tutum ve davranışlar itibariyle bir araya getirebilen, düşünce yaklaşımları bakımından paydaşlık ve duygudaşlık ilişkilerini aynen veya benzer şekilde geniş kitlelere zatiyla kabul ettiren değerli bir varlıktır. Buna göre, geçmişten günümüze günümüzden geleceğe uzanan süreçte, geniş ve derinlemesine kültürel değer ihtiva eden mevcudiyetiyle önemli bir malzeme ve değerli bir varlık olan ahşap, farklı kültürlerle sahip toplumlar ve/veya aynı kültüre sahip toplumların farklı kuşakları arasında paydaşlık sağlayan ve duygudaşlık kuran bir kültürlerarası etkileşim aracı olarak öne çıkmaktadır. Ahşabın temel ihtiyaçların karşılanması ve çeşitli gereksinimlerin giderilmesi mahiyetinde, tüm toplumlar tarafından aynı veya benzer şekilde kullanılması, farklı toplumlardaki insanlar arasında ve aynı toplumun farklı kuşakları arasında nedensel bir bağ kurulmasında onun çok önemli bir köprü görevi gören eşsiz bir kültürlerarası etkileşim aracı olduğunun ispatıdır.

Netice itibariyle, ahşap; 1) hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak geçmişten günümüze yaygın şekilde kullanılan bir malzeme olup sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan elde edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzemedir, 2) sözlü ve sözsüz olmak üzere iletişimin her boyutunda içsel ve dışsal hüviyetiyle ortaya koyduğu soyut ve somut etkileyicilik performansı ile insanların tutum ve davranışları ile duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkileyen değerli bir varlıktır, 3) tarih boyunca kendine özgü mevcudiyetiyle öne çıkarak tüm toplumlar tarafından vazgeçilmez bir tutkuyla aynı veya benzer şekilde tercih edilip kullanılmak suretiyle bütün insanlara sayısız fayda sağlayan ve insanların yaşama dair algıları ile düşünce yaklaşımlarına tesir eden bir kültürlerarası etkileşim aracıdır, 4) öncelikliği ve vazgeçilmezliği ile medeniyetin gelişip yayılmasına ve insanlığın ilerlemesine büyük katkı sağlayan doğal ve organik bir malzemedir. Bu açıklamalar ve değerlendirmeler açıkça göstermektedir ki, hayatı kolaylaştıran ve yaşam kalitesini arttıran irili ufaklı sınırsız sayıda araç-gereç ile eşyanın ve uygulamanın asıl malzemesi olarak (ve diğer malzemelerle birleşerek ya da bütünleşerek öngörülen ürün konstrüksiyonunda küçük veya büyük bir katkıyla tamamlayıcı bir malzeme sıfatıyla yer alarak) ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde insanların hep yanı başında duran ve tüm insanlığa hizmet eden ahşap, insanların birbirleriyle iletişime geçmesine atfen gerçekleşen etkileşimlerin bir yansıması olarak kendiliğinden açığa çıkan medeniyetin gelişmesinde ve yayılmasında insanoğlunun biricik can yoldaşı ve kadim dostu olmuştur.

Genel bir nedensellik çerçevesi dahilinde söylemek gerekirse, kolay işlenebilir lifli ve gözenekli bir yapıya sahip doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın, kullanım amacı mahiyetinde öngörülen tasarıma uygun düşecek uygulamalara kolaylıkla uyarlanabilir ve üzerinde türlü türlü işlemler yapılabilir oluşu ile çok yönlülüğü ve işlevselliği itibariyle, değişik amaçlarla neredeyse sınırsız uygulama çeşitliliğiyle kullanılabilir oluşuna bağlı olarak yüz yıllardır geniş bir yelpazede süregelen kullanışlılığı göz önüne alındığında, gelmiş geçmiş tüm kültürlerde vazgeçilmez bir tutkuyla aynı veya benzer şekilde kullanılan bir malzeme olan ahşap ile yapabileceğimiz şeylerin sonunun olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, malzeme boyutuyla insanlara sınırsız faydalar sağlayan, soyut ve somut etkisiyle insanların hem kendi farkındalıklarına erişmelerine hem de birbirlerini tanıyıp anlamalarına yardım eden evrensel bir varlık olan ahşabın tüm mevcudiyetiyle geçmişten günümüze modası hiç geçmeyen seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı olduğu aşikardır.

SONUÇ

Sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle büyük bir titizlikle yetiştirilen ağaçlardan özenle elde edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzeme olan ahşap (anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri itibariyle çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak öne çıkan mevcudiyetiyle, günlük hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi mahiyetinde çoğu kez öncelikle ve özellikle kullanılmasıyla, değişik ürün tiplerleriyle yaşamın içerisinde pek çok alanda yaygın olarak kullanılmasına atfen insanlık tarihi kadar eski ve köklü geçmişiyle) yüzbinlerce yıldır tüm insanların öyle ya da böyle kullandığı evrensel bir malzeme olup kültür ve etkileşim kavramlarının önemli bir pekiştiricisidir.

Doğası gereği sahip olduğu kendine özgü olağanüstü özellikleriyle yeri doldurulamaz bir malzeme olan ahşap, insanlığın başlangıcından beri pek çok amaç için doğrudan (tek başına) veya dolaylı şekilde (diğer malzemelerle birlikte) gündelik hayatın hemen her alanında (bir eşya olarak veya bir araç-gereç olarak veyahut bir uygulama olarak) vazgeçilmez bir tutkuyla kullanılmak suretiyle tüm insanlığa sağladığı sınırsız faydasıyla önemli bir malzemedir ve insanların duygu ve düşünceleri ile tutum ve davranışlarını olumlu yönde etkileyen değerli bir varlıktır. Bilinen tarihin başlangıcından itibaren aynı veya benzer şekilde kullanılarak tüm insanlığa fayda sağlayan bir nesne olan ahşap her şeydir, zira ahşap; a) çok yönlü ve işlevsel varlığıyla insanların hayatında hatırı sayılır bir konumda bulunmaktadır, b) özellikle ve öncelikle hayatın içerisinde birçok yerde doğrudan veya dolaylı olarak kullanılmaktadır, c) iletişime bağlı olarak kendiliğinden ortaya çıkan etkileşimlere istinaden, tarz ve bakış açısı kapsamında, benzeşik yaklaşımlar geliştirmeye katkı sağlayan seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı durumundadır, ç) medeniyetin gelişmesi ve insanlığın ilerlemesi ile gerçekleşen yaşam kalitesinin artmasında tarihin her devresinde öne çıkmıştır.

Kendine has özellikleriyle geçmişten günümüze günlük hayatın içerisinde birçok alanda kullanılıyor olmasına bağlı olarak bütün insanlık nezdinde önemli ve değerli bir doğal malzeme olan ahşap, medeniyetin gelişmesine ve yaygınlaşmasına olan katkısı itibariyle, kültürlerarası etkileşimde seçkin bir etkileşim aracı olarak öne çıkmaktadır. Bu noktada, hayatın hemen her alanında insanlara faydalar sağlayan çok değerli bir malzeme olan ahşabı, doğası gereği sahip olduğu tüm özellikleriyle, mutlaka tanımak ve anlamak gerekir.

KAYNAKÇA

- Adorno, T.W. (2014). *Kültür Endüstrisi - Kültür Yönetimi*. (Çeviri: Gen, E., Ülner, N., Tüzel, M.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Basch, M.F. (1983). Empathic Understanding: A review of the concept and some theoretical considerations. *Journal of American Psychoanalytic Association*, 31: 101-126.
- Boas, F. (1940). *Race, Language, and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bormann, E.G. (1980). *Communication Theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Cheney, G., Munshi, D., May, S., Ortiz, E. (2011). Encountering Communication Ethics in the Contemporary World: Principles, People, and Contexts. In: *The Handbook of Communication Ethics* (Ed. G. Cheney, S. May, D. Munshi), pp. 1-14. New York: Routledge.
- Dökmen, Ü. (1994). *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dubberly, H., Pangaro, P., Haque, O. (2009). What is interaction? Are there different types? *ACM Interactions*, January-February 2009, XVI (1): 1-10 (http://www.dubberly.com/wpcontent/uploads/2009/01/ddo_article_whatinteraction.pdf).
- Erem, T., Tek, Ö.B., Gegez, A.E., Börü, M.D. (2000). Global Pazarlarda Pazarlama Stratejilerinin Tasarım ve Uygulanmasında Kültürel Etkileşimin Rolü. 5. Ulusal Pazarlama Kongresi Bildiriler Kitabı, Antalya, 16-18 Kasım 2000. (<http://www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/deniz4.pdf>) (15.11.2012).
- Fardon, R. (2003). *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*. London: Routledge.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Gleeson, P., Wakefield, N. (1968). *Language and Culture*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company.
- Hall, E.T. (1959). *The Silent Language*. New York: Doubleday & Company, Inc.
- Hickson, M., Stacks, D.W. (1993). *Nonverbal Communication: Studies and Applications*. Dubuque: Wm. C. Brown Communication Inc.
- Holton, R., Nasson, W.R. (2009). *World Civilizations And History Of Human Development (Encyclopedia of Life Support Systems)*. Oxford: EOLSS Publishers Co. Ltd.
- Jackson, J. (2014). *Introducing Language and Intercultural Communication*. London: Routledge.
- Kramsch, C. (1998). *Language and Culture*. Oxford: Oxford University Press.
- Mora, N. (2011). *Kültürlerarası İletişim Bağlamında İnsana Dair Duygular ve Ritüeller*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Samovar, L.A., Porter, R.E., McDaniel, E.R., Roy, C.S. (2012). *Communication Between Cultures*. Boston: Wadsworth Publishing.

- Sargut, S. (2010). *Kültürler Arası Farklılaşma ve Yönetim*. Ankara: İmge Yayınları.
- Sawyer, R. (2011). *The Impact of New Social Media on Intercultural Adaptation*. Senior Honors Projects: Paper 242 (<http://digitalcommons.uri.edu/srhonorsprog/242>).
- Spencer-Oatey, H., Franklin, P. (2009). *Intercultural Interaction: A Multidisciplinary Approach to Intercultural Communication*. London: Palgrave Macmillan.
- Tubbs, S. (2009). *Human Communication: Principles and Contexts*. Boston: McGraw-Hill.
- Usta, İ. (2014). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir nesne olarak kabul edilip özümsemesi” (Ahşap Doğaldır). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2014 (224-225): 12-25.
- Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Güzeldir). *Mesleki Bilimler Dergisi* 2015, 4 (2): 39-54.
- Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Vazgeçilmez bir Tutkudur). *Yapı Dünyası*, Mart/Nisan 2015 (228-229): 19-32.
- Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Evrenselliği). *Selçuk-Teknik Dergisi*, Özel Sayı-1 (UMK-2015): 185-212.
- Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Önemi). *Orman’dan Endüstriye*, Ağustos/Eylül/Ekim 2015: 15-19.
- Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Kültürü). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2015 (236-237): 12-20.
- Usta, İ. (2015). *Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Good)*. The 46th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (10-14 May 2015, Viña del Mar, Chile), Document No: IRG/WP 15-40694.
- Usta, İ. (2015). *Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Beautiful and Versatile Material)*. The 27th International Conference Research For Furniture Industry (17-18 September 2015, Ankara, Turkey), Proceedings Book: 318-325.
- Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşapsever Olmak). *Yapı Dünyası*, Mart/Nisan 2016 (240-241): 8-16.

- Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Lifli ve Gözenekli Yapısıyla Ahşap Mükemmeldir). Yapı Dünyası, Temmuz/Ağustos 2016 (244-245): 8-16.
- Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Geleceğin Malzemesidir). Yapı Dünyası, Eylül/Ekim 2016 (246-247): 8-16.
- Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Medeniyettir). Yapı Dünyası, Kasım/Aralık 2016 (248-249): 15-23.
- Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Life). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40719.
- Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood Lover Approach). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40720.
- Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Valuable). Muğla Journal of Science and Technology, 2016 (2) 2: 139-149.
- Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Katıksız bir Dosttur). Yapı Dünyası, Ocak/Şubat 2017 (250-251): 17-25.
- Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Sürdürülebilir ve Yenilenebilir Malzemedir). Yapı Dünyası, Mart/Nisan 2017 (252-253): 8-14.
- Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap ile Yaratıcılıkta Sınır Yoktur). Mesleki Bilimler Dergisi, 2017 (6) 3: 588-599.
- Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap hemen her şey için Tercih Edilen bir Malzemedir). İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, 2017 (6) 3: 61-72.
- Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Her Şeydir). Yapı Dünyası, Kasım/Aralık 2017 (260-261): 9-14.

- Usta, İ. (2017). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is a Symbol of Civilization). The 48th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (04-08 June 2017, Ghent, Belgium), Document No: IRG/WP 17-40776.
- Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Soyut ve Somut Etkileyicilik Performansı ile Olağanüstüdür). Yapı Dünyası, Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2018 (262-263-264-265): 9-18.
- Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabı Tanımak Gerekir). Yapı Dünyası, Mayıs/Haziran/Temmuz/Ağustos 2018 (266-267-268-269): 8-13.
- Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Organik bir Malzemedir). 5. Uluslararası Mobilya Kongresi (01-04 Kasım 2018, Eskişehir, Türkiye), Bildiri Kitabı: 514-524.
- Usta, İ. (2018). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is the Material of Endless Possibilities). The 49th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (29 April-03 May 2018, Johannesburg, South Africa), Document No: IRG/WP 18-40837.
- Usta, İ. (2018). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (The Discovery of Wood is not Over Yet). The International Forest Products Congress [ORENKO 2018] (26-29 September 2018, Trabzon, Turkey), Proceedings Book: 94-100.
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Culture> (Erişim: 28.04.2017).
- https://en.wikipedia.org/wiki/Intercultural_communication (Erişim: 28.04.2017).
- <https://en.wikipedia.org/wiki/Wood> (Erişim: 28.04.2017).

أثر الصراع المصري - العثماني في الشام على الحجاز¹

(1831-1833)

SURİYE'DEKİ MİSİR-OSMANLI ÇATIŞMASININ HİCAZ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ (1831-1833)

THE IMPACT OF THE EGYPTIAN -OTTOMAN CONFLICT IN SYRIA ON THE HEJAZ (1831-1833)

د. علي عفيفي علي غازي²

D. Ali Afify Ali GHAZY

يُسلط هذا البحث الضوء على تأثير الصراع المصري- العثماني في العقد الرابع من القرن التاسع عشر الميلادي على الحجاز (مكة المكرمة والمدينة المنورة)، وذلك من خلال وثائق الأرشيف المصري، في فترة من أشد فترات التاريخ العربي حرجًا، فعندما تقدمت جيوش محمد علي والي مصر (1805-1848) بقيادة نجله إبراهيم باشا إلى الشام، ووقفت أمام أسوار عكا الحصينة وما أحاط بها من هالة كبيرة منذ صمودها العظيم أمام قوات نابليون، بدأت عنايته بالجزيرة العربية عامة، والحجاز خاصة، وما بها من جنود وحاميات عسكرية تقل عن ذي قبل. إذ أصبح اهتمامه منصبًا على إعداد الجيوش النظامية الحديثة للمعركة التي يخوضها ضد الدولة العثمانية في الشام، وقل اهتمامه بالجند غير النظاميين في الحجاز، الأمر الذي أدى إلى ثورة الجند غير النظاميين ضد حكومته في الحجاز، بقيادة محمد أغا الشهير بتركي بلماز، أي الذي لا يحسن التحدث بالتركية.

فيُحلل البحث أسباب ودوافع هذه الثورة وأهدافها، وهل كانت رد فعل على توسعات والي مصر في الشام؟ وهل حدثت اتصالات بينها وبين الباب العالي العثماني؟ وكيف تعامل معها محمد علي؟ وكيف استغل انتصارات قواته في الشام كقوة دعائية له ضد الثورة؟ وكيف ادت هذه الأنباء لتهيئة الأجواء لحملة التي قادها أحمد باشا يكن؟ وكيف كانت هذه الثورة سببًا في توسعته في اليمن؟ وأين ذهب قادة الثورة بعد فشلها؟ وما هي الإجراءات التي اتخذها محمد علي بعد القضاء على الثورة؟ وكيف شغلت الثورة قطاعًا من قوات باشا مصر، كان بحاجة إليه في حروبه في الشام؟

¹Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

²صحفي وأكاديمي مصري

Egyptian Journalist and AcademicMısırlı Gazeteci ve Akademisyen

ABSTRACT

This research highlights, through documents of the Egyptian Archive, the impact of the Egyptian-Ottoman conflict on Hejaz (Mecca and Medina) during the fourth decade of the nineteenth century; one of the most critical phases in the Arab History. Mohamed Ali's (governor of Egypt 1805-1848) interest in Arabia in general, and in Hejaz and its forces and garrisons in particular, began to wane after he had sent his forces to Damascus, headed by his son Ibrahim Pasha, and had seen the fortified walls of Acre and their endurance in the face of Napoleon's forces. Instead, he focused his attention on preparing modern regular troops for his battle against the Ottoman Empire in Syria. He became less interested in irregular troops in Hejaz. This led those irregular troops to revolt against his government in Hejaz under the leadership of Mohamed Agha known as "Turkey Belmaz": one who cannot speak Turkish.

This research looks into the causes, drives and goals of this revolution. Was it a reaction to the expansions achieved in Syria by governor of Egypt? Did any communications take place between rebels and the Ottoman Sublime Porte? How Mohamed Ali dealt with the revolution? How he took advantage of the victories in Damascus as propagandistic fame in his interest against the revolution? How this news set the stage for his campaign led by Ahmed Yakon Pasha? How this revolution was a cause for his expansion in Yemen? Where have the leaders of the revolution gone after its failure? What were the procedures Mohamed Ali took after suppressing the revolution? How the revolution kept a section of the forces of the governor of Egypt busy while he needed it in his battles in Syria?

هذا البحث محاولة لكشف النقاب عن تأثير الصراع المصري العثماني على الحجاز (مكة المكرمة والمدينة المنورة)، في فترة من أشد فترات التاريخ العربي حرجًا، فعندما تقدمت جيوش محمد علي بقيادة نجله إبراهيم باشا إلى الشام، ووقفت أمام أسوار عكا الحصينة وما أحاط بها من هالة كبيرة منذ صمودها العظيم أمام قوات نابليون، بدأت عنايته بالجزيرة العربية عامة، والحجاز خاصة، وما بها من جنود وحاميات عسكرية تقل عن ذي قبل. إذ أصبح اهتمامه منصبًا على إعداد الجيوش النظامية الحديثة للمعركة التي يخوضها ضد الدولة العثمانية في الشام حينذاك، وقل اهتمامه بالجند غير النظاميين في الحجاز، الأمر الذي أدى إلى ثورة الجند غير النظاميين ضد حكومته في الحجاز، بقيادة محمد أغا الشهير بتركي بلماز، أي الذي لا يحسن التحدث بالتركية.

البداية تعود إلى ارتقاء السلطان محمود الثاني سدة الحكم في الدولة العثمانية عام 1808 فلم يتوان عن إرسال الكتاب تلو الآخر إلى محمد علي والي مصر (1805-1848) يطالبه بمحاربة الوهابيين، وإنقاذ الحجاز من أيديهم، ومحمد علي يتعلل بذرائع متعددة، وهو راغب في نفسه في أداء هذه المهمة التي كلفه بها السلطان، حتى وافته الفرصة عام 1811، فأعد حملة بقيادة ابنه الأكبر طوسون باشا عبرت البحر الأحمر ونزلت بميناء ينبع، ونجحت في دخول مكة والمدينة، والوهابيون ينسحبون أمامها حتى إذا حل صيف 1812 كروا عليها وهزموها هزيمة منكرة؛ يعللها عبد الرحمن الجبرتي على لسان أحد قادة الحملة أنه قال "أين لنا بالنصر، وأكثر عساكرنا على غير الملة، وفيهم من لا يتدين بدين، ولا ينتحل مذهبًا، وصحبنا صناديق المسكرات، ولا يسمع في عراضينا أذان، ولا تقام به فريضة، ولا يخطر في بالهم ولا خاطرهم شعائر الدين، والقوم إذا دخل

الوقت أذن المؤذنون وينتظمون صفوفًا خلف إمام واحد بخشوع وخضوع،... وعسكرنا يتعجبون من ذلك، لأنهم لم يسمعوا به فضلاً عن رؤيته" (3) مما اضطر محمد علي إلى أن يذهب بنفسه إلى الحجاز للإشراف على قيادة الحملة.

وفي عام 1816 أرسل محمد علي ابنه الثاني إبراهيم باشا إلى الحجاز لقيادة الحملة بدلاً من طوسون باشا الذي كان قد مات من جراء حصى أصابته، واستطاع إبراهيم أن يهزم الوهابيين ويطاردهم في صحراء نجد حتى وصل إلى عاصمتهم الدرعية التي نجح بعد حصارها ستة أشهر في دخولها يوم 9 سبتمبر 1818، وقبل إبراهيم باشا الصلح "بعد أن كان أبيًا، ولأن لهم بعد أن كان قاسيًا" (4) واستسلم عبد الله بن سعود ليصل القاهرة مقيماً في 16 نوفمبر (5)، ليسافر إلى دار السلطنة "وصحبه جماعة من الططر... ومعه خدم لزومه" (6) فلما وصل إلى عاصمة الدولة العثمانية "طافوا به البلدة وقتلوه عند باب همايون، وقتلوا أتباعه أيضاً في نواحي متفرقة" (7)، رغم شفاعته محمد علي، ليسدل الستار على الدعوة الوهابية والدولة السعودية الأولى.

وأراد إبراهيم باشا بعد انتصاره على الوهابيين أن يعقد في الدرعية مؤتمراً بين علماءها وبين علماء أهل السنة، وهو ما يشبه من بعض الوجوه مؤتمر النجف الذي عقده نادر شاه عام 1743 لفض الخلاف بين السنة والشيعة، غير أن مؤتمر النجف انتهى بالاتفاق بين علماء الفريقين (8)، أما مؤتمر الدرعية فقد انتهى بذيح علماء الوهابيين جميعاً فلم "تنقض سوى دقائق معدودة حتى كان الجميع في عداد الموتى ودفنت جثثهم في ساحة الجامع" (9).

وأراد الباب العالي أن يكافئ إبراهيم باشا ابن محمد علي لانتصاره على الوهابيين فعينه السلطان محمود الثاني (1808.1839) على باشوية جدة في أغسطس 1817، ليصبح لقبه "والي إيالة جدة والحبش وشيخ الحرم بمكة المكرمة" (10) وعلى ذلك أصبح للباشوية المصرية نوع من السيادة على الحجاز في ظل التبعية العثمانية حتى سنة 1840.

فعمل إبراهيم باشا على تدعيم أركان الحكم في الحجاز، وتأمين السكان على أموالهم وأملأهم، ولم يدخر جهداً في تنفيذ سياسة أبيه من حيث مكافأة المواليين لمصر بتعيين المرتبات والعلاوات وتوزيع الغلال والكساوى، وبلغ من رغبته في استمالهم، وإظهار العطف عليهم أن عرض على بعضهم أن يرسلوا أولادهم للدراسة في الأزهر الشريف على أن يخصص لهم عزيز مصر مرتباً كافياً لإعاشتهم في القاهرة.

وفي الحقيقة لقد كان الباب العالي راضياً عن منح محمد علي حكم الإحساء من أجل أن يقضي على قواعد الوهابيين، بالرغم من رغبة إبراهيم باشا في العودة للحجاز ليستريح من عناء الحرب. وتؤكد الوثائق العثمانية أن هذا الانسحاب كان بناء على رغبة إبراهيم باشا وطلب محمد علي وبموافقة السلطان نفسه (11)، ويؤكد ذلك مكاتبة بعث بها محمد علي إلى الصدر الأعظم يقول فيها "بناء على الرخصة السنوية التي وقع التفضل بها لدى الاستئذان من طرفكم الزاهر الشرف طرف ولي النعم بشأن السماح بالعودة لولد خادمكم المطيع والي جدة عبدكم حضرة صاحب السعادة إبراهيم باشا من الدرعية إلى المدينة المنورة حسب إتمام مأموريته وبشأن الترخيص له بالحضور بعد الحج إلى مصر" (12).

(3) عبد الرحمن الجبرتي: عجائب الآثار في التراجم والأخبار، تحقيق: عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم، الجزء السابع (القاهرة: مكتبة الأسرة، 2003) ص 226.

(4) عثمان بن عبد الله بن بشر: عنوان المجد في تاريخ نجد، تحقيق: عبد الرحمن بن عبد اللطيف بن عبد الله آل الشيخ، الجزء الأول، (الرياض: دار الملك عبد العزيز، 1982)، ص 416.

(5) دار الوثائق القومية: محافظ الحجاز، المحفوظة 95، وثيقة 18، من محمد صالح رئيس الكتاب إلى الجناب العالي، في 15 صفر 1234هـ/ 14 ديسمبر 1818م.

(6) عبد الرحمن الجبرتي: المصدر السابق، الجزء الثامن، ص 463.

(7) عبد الرحمن الجبرتي: نفسه، ص 467.

(8) على الوردى: لمحات اجتماعية من تاريخ العراق الحديث، الجزء الأول من بداية العهد العثماني حتى منتصف القرن التاسع عشر، (بغداد: مطبعة الإرشاد، 1969)، ص 134.

(9) بيير كرتيس: إبراهيم باشا، ترجمة محمد بدران (القاهرة: 1937)، ص 40، 41.

(10) دار الوثائق القومية: محافظ ديوان بحربر، محفوظة 4، وثيقة 132، من محمد نجيب إلى إبراهيم باشا، في 5 شوال 1232هـ/ 18 أغسطس 1817م.

(11) دار الوثائق القومية: محافظ ديوان بحربر، محفوظة رقم 6، وثيقة 103، من محمد درويش باشا الصدر الأعظم إلى الجناب العالي، في 12 شوال 1234هـ/ 4 أغسطس 1819م.

(12) دار الوثائق القومية: محافظ الحجاز، المحفوظة 95، وثيقة 80، صورة المكاتب المحررة إلى الصدر الأعظم من محمد علي باشا والي مصر، في 5 ربيع الآخر 1235هـ/ 21 يناير 1820م.

فأوعز السلطان بدوره إلى محمد على بضرورة الانسحاب من الإحساء، بالرغم من تخوفه من عودة النفوذ السعودي إلى المنطقة، إذ يعترف محمد على في رسالة بعث بها إلى الصدر الأعظم بأن المنطقة الممتدة من المدينة المنورة إلى الإحساء ممتلئة بأتباع آل سعود، الذين "اجتروا على تجديد رسومهم الباطلة من جديد". ويعلل تراجع إبراهيم باشا من المنطقة سريعاً "لعدم إمكان المكث هناك بسبب القحط الجاري في تلك الحوالي"، محاولاً أن يطمئن الباب العالي بأنهم قد رأوا "سطوة السلطنة السنية القاهرة، وذاقتها كما ينبغي... بحيث لا تعتمد أن تحدث غائلة"، لأن البقية الباقية منهم لا تخرج عن كونهم "شردمة قليلة بالقياس إلى جمعيتهم وحشودهم السالفة"، ووعده بأن يكتب لإبراهيم باشا والي جدة والحبش لكي يعمل على "الاعتناء باستحصال صورة دفع الطائفة المرموقة وتنكيلهم بأي وسيلة أمكن"، و"الاهتمام بإكمال وسائل المستحسنة المستلزمة لدفع طائفة المرموقة وتنكيلهم على مقتضى الإرادة السلطانية" لكي "لا يجد طائفة الخوارج المكروهة فرصة ومنجاة بعد الآن"⁽¹³⁾.

وفي رسالة بعث بها إبراهيم باشا إلى والده ذكر له أنه سيظل في نجد مشرفاً على أمورها لحين عودة الجيش من الإحساء، حتى إذا ما عاد قرر العودة إلى المدينة المنورة لأداء فريضة الحج⁽¹⁴⁾، ثم رجع إبراهيم باشا إلى مصر في 9 ديسمبر 1819، بعدما أناب عنه أحد القادة، وأقيمت الاحتفالات بالقاهرة عدة أيام وعم السرور بمقدمه⁽¹⁵⁾.

وأُسرع محمد علي بربيع عودته في مكاتبة إلى الصدر الأعظم بتاريخ 21 يناير 1820، يخبره بأنه بناء على الإرادة السنية قد غادر إبراهيم باشا والي جدة الدرعية إلى المدينة المنورة لإتمام المأمورية المكلف بها، وبعد أن أتمها وأدى فريضة الحج عاد إلى مصر لأجل الاستراحة من عناء الأعمال⁽¹⁶⁾.

وعندما نشبت حرب الشام الأولى التي خاضها محمد علي باشا ضد السلطان العثماني، بدأت عنايته بالجزيرة العربية عامة، والحجاز خاصة، وما بها من جنود وحاميات عسكرية تقل عن ذي قبل. إذ أصبح اهتمامه منصباً على إعداد الجيوش النظامية الحديثة للمعركة التي يخوضها ضد الدولة العثمانية في الشام حينذاك، تاركاً الأمور في الحجاز لتصرفات الوالي من قبله فيها، وقل اهتمامه بالجند غير النظاميين في الحجاز، الأمر الذي أدى لفتح باب جديد عليه، تمثل في ثورة الجند غير النظاميين ضد حكومته في الحجاز، مطالبين بصرف الرواتب والعلوفات التي تأخر صرفها إليهم.

وذكر بعض المؤرخين⁽¹⁷⁾ أن من الأسباب التي أدت إلى قيام هؤلاء الثوار بالتمرد ضد حكومة الحجاز، هو وصول بعض الكتائب من الجيش المصري النظامي الجديد المدرب وفق النظم الحديثة، وما لاحظوه من عناية الحكومة بهم وتفضيلهم على عناصر الجيش التركي القديم.

وإلى جانب هذه الأسباب كان هناك سبباً آخر لثورة الجند غير النظاميين، هو وجود تنافس ونزاع شبه مستمر بين خورشيد بك، الذي تولى منصب محافظ مكة المكرمة خلفاً لعابدين بك 1247هـ/ 1831م⁽¹⁸⁾، ووزار آغا (زنبيل آغا) قائد إحدى مجموعتي جيش الباشا في الحجاز⁽¹⁹⁾.

(13) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 4، مكاتبة رقم 154*، من محمد على إلى الصدر الأعظم، في 9 محرم 1236هـ/ 18 أكتوبر 1820م.

(14) دار الوثائق القومية: *محافظ ديوان بحريبر، محفظة 6، وثيقة 117*، من إبراهيم باشا إلى الجناب العالي، في 21 ذي القعدة 1234هـ/ 11 سبتمبر 1819م.

(15) دار الوثائق القومية: *محافظ ديوان بحريبر، محفظة 6، وثيقة 22*، من محمد نجيب إلى الجناب العالي، 25 صفر 1234هـ/ 24 ديسمبر 1818م؛ *محفظة 16، وثيقة 24*، من الحاج خليل القاضي بعسكر الروم إيلي إلى الجناب العالي، 23 صفر 1234هـ/ 22 ديسمبر 1818م؛ *وثيقة 25*، من الحاج محمد رفيع القاضي بدار السلطنة سابقاً إلى الجناب العالي، دون تاريخ؛ عبد الرحمن الجبرتي: *المصدر السابق، الجزء الثامن*، ص 462، 463؛ أمين سامي باشا: *تقويم النيل، الجزء الثاني، عصر محمد علي باشا*، (القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، 2003)، ص 267، 278.

(16) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 4، وثيقة 80*، من محمد علي باشا إلى الصدر الأعظم، في 5 ربيع الآخر 1235هـ/ 21 يناير 1820م.

(17) عبد الحميد البطريق: *من تاريخ اليمن الحديث 1840-1517* (القاهرة: معهد البحوث والدراسات العربية، 1969)، ص 65؛ عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم: *محمد علي وشبه الجزيرة العربية 1819-1840*، (القاهرة: دار الكتاب العربي، 1986)، ص 173، 174.

(18) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 710*، من الجناب العالي إلى قاضي مكة وأعيانها بشأن تعيين خورشيد باشا محافظاً لمكة، 20 محرم 1247هـ/ 1 يوليو 1831م.

(19) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 824*، من الجناب العالي إلى حسين آغا وعلي آغا بكمزجي زادة وخورشيد آغا من قواد الجنود بالحجاز، في 9 صفر 1248هـ/ 8 يوليو 1832م.

ونجح زنار أغا في استمالة بعض قادة الجند غير النظاميين ضد خورشيد بك، وهم: تركي بلماز محمد أغا الدليلان، وإبراهيم أغا السواري ابن علي أغا البيكمزجي زادرة، وحسين أغا⁽²⁰⁾.

وكان محمد أغا تركي بلماز Turki Bilmaz من أشد المتحمسين لمناصرة زنار أغا ضد خورشيد بك، وهو محمد أغا قبودان مملوك من أصل جورجي لا تذكر عنه الوثائق سوى أنه من مماليك مصطفى بك زوج أخت محمد علي كان من سواري الجيش في الحجاز، ثم عين قائداً لفرقة الجند غير النظامية في رمضان 1238هـ/ مايو 1823م، اشتهر باسم "تركي بلماز" أي الرجل الذي لا يُحسن التحدث بالتركية، بعدما ترقى رئيساً للجند غير النظامية (الدليلان) بدأ يثير المشاكل وارتكب أفعالاً غير مرضية، واستولى على تربه والطائف، فنال تأنيباً قاسياً من محمد علي وتهديداً بالنفي إلى الهند أو البصرة، وعدم تمكينه من رؤية مصر مرة أخرى، إن لم يستقم وبيتعد عن طريق الشر⁽²¹⁾.

وكتب إلى محافظ مكة أحمد شكري يخبره إرادته بأن يكون رهن طاعة المحافظ المشار إليه ولا يخالف رأيه ورضاه، ويرجع عن سبيل الغي، ويزجر عن الوقاحة التي بدرت منه، "والأ فاقبضوا عليه وأرسلوه إلى جدة واجعلوه إلى البصرة أو إلى الهند وانتخبوا من ترونه مناسب من رؤساء عساكره وانصبوا مكانه"، على أن تعرض النتيجة على محمد علي⁽²²⁾.

ولكنه أبلى بلاءً حسناً في حرب عسير، وخاصة معركة "البيشه"⁽²³⁾، فتوسط له أحمد باشا شكري محافظ مكة المكرمة راجياً التماس "إصدار العفو عن التقصيرات والجنح السابقة التي بدرت من عبدكم توركجه بيلمز محمد أغا أحد رؤساء أدلاء ولي النعم المعين بمعيتي لسلوكة سبيل الرضا في مصلحة العسير أخيراً، وإظهاره للغيرة والولاء الصادق والصدافة الأكيدة، وإطاعته في كل ما انتدب له ونرجو أن ينال عناية الحضرة المشيرية وعطفها"⁽²⁴⁾. فنال العفو عنه و"عن زلاته السابقة"⁽²⁵⁾ مع لفت نظره إلى أن "الرجولة لا يجب ألا تشاهد في وقت الحروب فقط، بل يجب إجراؤها في كل الأحوال فاسأل واستعلم غيرتك عما يجب عمله إزاء مقامك ورقبتك بما يتفق ورناستك وزعامتك وكن مشغولاً بذلك وإن شاء الله ستكون العاقبة خيراً"⁽²⁶⁾.

وكانت الأحداث التي مر بها، والتضحيات التي بذلها، في اليمن وعسير تحت قيادة أحمد باشا شكري، وعدم تحقيق أماله وطموحاته الشخصية، وعدم مكافئته مادياً أو معنوياً بما يستحق في نظره هو على الأقل، قد أثرت على سلوكه ونزعاته الشخصية، فظلت روح الثورة والتمرد مختمرة داخله، وربما كان ولاءه للسلطان العثماني، واعتقاده بقرب نهاية محمد علي الذي بدأ في محاربة الدولة العثمانية في الشام، دافعاً له للثورة ضد حكومة محمد علي في الحجاز، فقد كان يطمع في أن يقضي على حكم محمد علي في الجزيرة العربية، ليستأثر بثقة رجال الباب العالي في الأستانة، لكي ينصبه والياً على الحجاز.

وقد واثت تركي بلماز الفرصة بعدما انتشرت الأخبار في الحجاز عن إخفاق إبراهيم باشا أمام عكا، مستغلاً انشغال محمد علي بحروبه ضد السلطان العثماني في الشام وآسيا الصغرى، معلناً أسباب ظاهرية لثورته، تمثلت في المطالبة بصرف رواتب الجند غير النظاميين المتأخرة، رافضين الوعود التي أعلنها لهم خورشيد باشا، والي الحجاز من قبل محمد علي، عن قرب وصول مرتباتهم.

وقام الجند الثائرون بارتكاب كثير من الأعمال التعسفية، ونهب الأموال والمتاجر في جدة، وأصبح محمد أغا تركي بلماز الأمر النهائي، واتصل تركي بلماز بعلي رضا باشا والي بغداد (1831-1841)، الذي شجعه على التمرد والعصيان، مغرباً إياه بولاية الحجاز، مؤكداً له أن قوات محمد علي في الشام ستزعم بلا محالة وستتخطم أماله قريباً، فتقدم تركي بلماز من جدة إلى مكة المكرمة ضد خورشيد باشا الذي تولى منصب

(20) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، المحفوظة 98، وثيقة 559*، من الجناح العالي إلى أحمد أغا الأرنجاني وكيل الحرمين، في 7 رمضان 1247هـ/9 فبراير 1832م.

(21) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 14، وثيقة 276*، من المعية إلى محمد أغا تركي بيلمز رئيس الأدلاء المأمورة بالتوجه إلى الحجاز، في 22 ربيع الأول 1239هـ/25 نوفمبر 1823م.

(22) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفوظة 96، وثيقة 96*، من الجناح العالي إلى محافظ مكة، في 22 ربيع الأول 1239هـ/25 نوفمبر 1823م.

(23) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفوظة 96، وثيقة 203*، من الجناح العالي إلى أمين جمرك جدة، في 7 رجب 1239هـ/8 مارس 1824م.

(24) دار الوثائق القومية: *محافظ ديوان بحربر: محفوظة 9، وثيقة 9*، من أحمد شكري محافظ مكة المكرمة إلى الجناح العالي، في 21 رجب 1239هـ/22 مارس 1824م.

(25) *محافظ الحجاز: محفوظة 96، وثيقة 9*، من أحمد شكري محافظ مكة المكرمة إلى الجناح العالي، في 21 رجب 1239هـ/22 مارس 1824م.

(26) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفوظة 96، وثيقة 383*، من الجناح العالي إلى محافظ مكة المكرمة، في 11 رمضان 1239هـ/11 مايو 1824م.

(26) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفوظة 96، وثيقة 52*، من الجناح العالي إلى أحمد باشا محافظ مكة المكرمة، في 11 رمضان 1239هـ/11 مايو 1824م.

محافظ مكة المكرمة خلفاً لعابدين بك سنة 1247هـ/ 1831م⁽²⁷⁾ مطالباً إياه برد ممتلكات زنار أغا قائد حامية مكة المكرمة، والتي كان خورشيد قد صادرها بسبب ارتكابه بعض المخالفات المالية، وفي الوقت نفسه يطالب بدفع كامل مرتبات الجند المتأخرة، معلناً أن محمد علي وابنه إبراهيم خائنان للسلطان، وأن السلطان قد عزل محمد علي وأن شيخ الإسلام باستانبول قد اعتبر الباشا العجوز وابنه خارجين عن الإسلام.

عندئذ لاحت أمام السلطان محمود الثاني، الذي يخوض حرباً مع محمد علي في الشام، فرصة ثمينة، فقد كان يهيمه بقاء الثورة في الحجاز مشتتة ليعمل من خلالها علي إرباك محمد علي، وتوزيع جهوده العسكرية، فكتب لتركي بلماز حينذاك فرماً بالولاية على الحجاز من طرفه⁽²⁸⁾، وطلب من علي رضا باشا والي بغداد إبلاغه بمضمون فرمان السلطان، متميزاً بذلك الصلة الوثيقة التي تربط والي بغداد بقائد الجند الثائرين، وكانت الدولة العثمانية قد أدركت أهداف وأطماع محمد علي في الجزيرة العربية والشام، فأرادت أن تقطع عليه طريق الرجعة باستغلال ثورة الجند في الحجاز.

ولكن محمد علي أدرك دوافع هذه الثورة، ومدى تأثيرها على أماله وطموحاته، خاصة وهي تنبعث من الحجاز، ومن جوار الحرمين الشريفين، اللذين يحتلان أهمية دينية وسياسية في استراتيجية الباشا التوسعية في الجزيرة العربية، وكان صدور فرمان السلطان بتدعيم سلطة الثورة في الحجاز، مزيداً من قلق محمد علي، خاصة وأنه جاء في ظروف دقيقة للغاية، وفي فترة عصيبة على الباشا. وأمام إدراك محمد علي لموقفه في الشام فقد حاول تهدئته بإصدار فرمان بتعيينه حاكماً عاماً على الحجاز وأرسله له عن طريق بغداد⁽²⁹⁾.

ومن هنا كان على محمد علي أن يوازن بين استخدام السياسة والمهادنة مع الثوار، وبين الأسلوب الحربي، واللجوء إلى القوة المسلحة، لكي لا تتسع آفاق الثورة، ويصعب علاجها، لاسيما وأنه قد أدرك أن والي بغداد يلعب دوراً خطيراً في تدعيم زعيم الثوار، بهدف عزل الحجاز عن حكومته، الأمر الذي سيؤثر بدون أدنى شك على استراتيجيته العسكرية وخطته الحربية في ذلك الوقت، فلجأ في بداية الأمر إلى انتهاج أسلوب السياسة والدهاء والمكر مع قادة الثوار، فكتب إليهم يطالبهم بالخضوع، والكف عن التمرد، مبدئياً استعداداً لإصلاح ذات البين فيما بينهم، حين وصولهم إلى مصر، مستعداً إياهم للمثول بين يديه لإيجاد الحلول المرضية لمطالبهم، وإعطائهم الوعود بعدم الإضرار بهم إن هم قدموا إليه في مصر ليصلح بينهم.

كما طلب من وكيل الحرمين الشريفين حسن أغا الأرنجاني أن يسافر إلى مكة المكرمة لإصلاح حال الثوار وتسوية المشكلة بينهم، وتوزيع الجنود بين عدة جهات مختلفة، لكي لا يتمكنوا من الاختلاط بقيادة الثورة من الضباط الأتراك الذين يحرضونهم بصفة مستمرة، قائلاً له "لما أعهد في صداقتك فقد انتخبك للقيام للأقطار الحجازية بدلاً من محو بك مرضه، فيلزم القيام بمجرد وصوله والتوجه إلى الأقطار الحجازية لتسكين العساكر وتأليف قلوبهم".

أما قادة الثورة فقد طلب منه إرسالهم إليه بمصر بأي وسيلة "فعليك بإرسال تركجه بيلمز محمد أغا وزنيل أغا بتأبعاهما إلى مصر بحيلة فنعم ما تعملون، أما إذا تعذر إرسالهما بحيلة، فالقبض على هذين الخزينين وإرسالهما مغلولين الأيدي، وإلحاق عساكرهما بالآخرين، وبذلك تكون قد أدت خدمة جليلة"، وعليه "يجب عليكم أن تقوموا وتسافروا حالاً... فنأمركم أن تبذلوا ما هو في وسعكم وتقبضوا على المذكورين بأي وسيلة كانت وترسلوهم إلى مصر"، واختتم رسالته بتفويضه في "الرأي وإجراء المقتضى بحسب أرائك الصائبة"⁽³⁰⁾.

ثم كتب إلى أمير مكة المكرمة الشريف محمد بن عون طالباً منه محاولة تسوية هذه المشكلة الطارئة بين الثوار وخورشيد بك، وبذل إمكاناته وجهوده للسعي نحو حل هذه المنازعة بين العساكر الجهادية والتركية⁽³¹⁾. وكتب إلى حسين أفندي يأمره "بإرسال خمسة آلاف من

(27) دار الوثائق القومية: *فاترديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 712*، من الجناح العالي إلى خورشيد باشا محافظ مكة المكرمة، في 20 محرم 1247هـ/ 1 يوليو 1831م.

(28) أحمد فضل بن علي محسن العبدلي: *هدية الزمن في أخبار ملوك لبحج وعدن*، (القاهرة: المطبعة السلفية، 1351هـ)، ص 142.

(29) محمد حسن العيدروس: *تاريخ الجزيرة العربية الحديث والمعاصر*، (الكويت: عين للدراسات الإنسانية والاجتماعية، 1996)، ص 229.

(30) دار الوثائق القومية: *فاترديوان المعية سنوية تركي، دفتر 41، وثيقة 559*، من الجناح العالي إلى حسن أغا الأرنجاني وكيل الحرمين الشريفين، 7 رمضان 1247هـ/ 9 فبراير 1832م؛ رؤوف عباس (وآخرون): *الأوامر والمكاتبات الصادرة من عزيز مصر محمد علي*، المجلد الأول (القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، 2005)، أمر رقم 1607 أمر منه إلى حسن أغا وكيل الحرمين بمكة والمدينة في 7 رمضان 1247هـ/ 9 فبراير 1832م، ص 334.

(31) دار الوثائق القومية: *فاترديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 828*، من الجناح العالي إلى أمير مكة المكرمة، 9 صفر 1248هـ/ 8 يوليو 1832م.

النقود إلى مكة لصرف مرتبات العساكر الذين حرضهم على التمرد زنبيل أغا وتوركجه بيلمز محمد أغا، ويفيده أنه أوفد إلى مكة حسين أغا الأرنجاني لإرضاء العساكر المتمردين واستقدام زنبيل أغا وتوركجه بيلمز محمد أغا المومأ إليهما إلى مصر⁽³²⁾.

وقد استغل محمد علي الأنبياء التي وردت من الشام حول استيلاء قواته على عكا أحسن استغلال، فكتب إلى قادة الثورة في الحجاز ينيهم بانتصارات جيشه وقرب سيطرته الكاملة على مدن الشام⁽³³⁾، عله يفت من عزميتهم، ويؤثر على نفسياتهم، فيتفرق الجنود والأهالي عنهم، ويأمرهم باصطحاب بعض الجنود والحضور إلى مصر.

فكتب إلى محمد أغا تركي بلماز يؤنبه على تمردده ويطلب منه الحضور إلى مصر ويخبره بثورة أهل بغداد على الوالي العثماني إيداناً بالعبودية إلى مصر قانلاً "إننا بحول الله تعالي وقدرته وشوكة مصر وقوتها فتحنا قلعة حلب، واستولينا على الشام (دمشق) جنة الله في أرضه، ونأمل من جناب الحق أن تدخل حلب تحت الحوزة المصرية في بضعة الأيام المقبلة. وأهل بغداد طردوا الوالي المنصوب عليهم من طرف الدولة العثمانية، وأقاموا بينهم واليا إيدانا بالعبودية لمصر، وإذا كان الحال ما ذكر فإن ظهور هذا الفساد في بلد تحكمها وانشغالنا به لا بد أن يكون ناشئا من عدم توافق بينكما فيلزم رؤية هذه المسألة وحلها وفصلها أمامنا خاصة. فعليه، طلبنا من خورشيد بك أن يحضر لهذا الطرف، وأنتم أيضا يلزم حضوركم، فيوصول أمري هذا أبق العساكر الذين هم في معيتك في المحل الذي هم فيه من قبل، وقم سريعاً ومعك بعض من الأتباع وتعالى إلى مصر"⁽³⁴⁾.

وكتب إلى حسين أغا من زعماء الجند يطلب منه الحضور إلى مصر للتحقيق معه في تمرد الجند ذاكراً له أنه علم "من المكاتبه الواردة من طريق الينبع أنه حصلت منازعات ومخاصمات بين العسكر في مكة المكرمة، وأنها نشأت عن الخلاف الحاصل بين خورشيد بك وبينكم، وأنكم ذهبتم لجدة. إن ظهور هذه الأمور السيئة في الوقت الذي فتحنا فيه قلعة عكا واتبعناها لمصر، وفي الوقت الذي نحن فيه على وشك الدخول إلى حلب، وفي الوقت الذي بينت فيه قوة مصرنا وقدرتها ولله الحمد؛ ليعد منافياً لرعاية حقوق النعمة والإحسان. من أجل ذلك رأينا حل هذه المسألة بالذات وبحضوري، وعليه فقد بعثت بطلب لخورشيد بك، ومحمد أغا تركجه بيلمز، وحسن أغا الأرنجاني؛ فيوصول أمري هذا إليكم فلم العسكر الذين هم معك من جدة واذهب إلى الجهة التي كنت أقممت فيها من قبل، وقم بما أنت مكلف به من الخدمة المحتمة عليك، واعمل على اكتساب رضانا بطاعتك الأوامر، وأوامر سيادة ولدنا الشريف أمير مكة الذي أقمناه في هذه المرة محافظاً لمكة (بالوكالة) واتبع تنبيهه"⁽³⁵⁾.

وكتب إلى حسن أغا وكيل الحرمين الشريفين، يأمره بالحضور إلى مصر أسوة بخورشيد بك ومحمد أغا تركجه بيلمز للتحقيق معهم بشأن ثورة الجند في الحجاز⁽³⁶⁾.

كما كتب إلى إسماعيل بك الميرآلالي التاسع في مكة يخبره أنه أمر وكيل الحرمين حسن أغا ومحمد أغا تركجه بيلمز قائد الجند وخورشيد بك المحافظ بالحضور إلى مصر للتحقيق معهم بشأن ثورة الجند، ويخبره أنه عين شريف مكة محافظاً عليها مؤقتاً ريثما يرسل محافظ آخر ويأمره بأن يعني بما هو منوط به من غير تدخل في أمور أخرى⁽³⁷⁾.

(32) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 41، وثيقة 562*، من الجناح العالي إلى حسين أفندي، 7 رمضان 1247هـ/9 فبراير 1832م.

(33) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 824*، من الجناح العالي إلى حسين أغا وعلي أغا بكمزجي زادة وخورشيد أغا من قواد الجنود بالحجاز، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(34) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 98، وثيقة 823*، من الجناح العالي إلى تركجه بيلمز، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(35) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 98، وثيقة 824*، من الجناح العالي إلى حسين أغا من زعماء جنودنا، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 824*، من الجناح العالي إلى حسين أغا وعلي أغا بكمزجي زادة وخورشيد أغا من قواد الجنود بالحجاز، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(36) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 825*، من الجناح العالي إلى حسن أغا وكيل الحرمين، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م: *محافظ الحجاز: محفظة 98، وثيقة 825*، من الجناح العالي إلى حسن أغا وكيل الحرمين، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(37) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 826*، من الجناح العالي إلى إسماعيل بك الميرآلالي التاسع في مكة، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

وكتب إلى خورشيد بك محافظ مكة المكرمة، يأمره بالحضور إلى مصر للتحقيق معه عن سبب ثورة الجند، التي قيل إن السبب فيها هو الخلاف بينه وبين رؤساء العساكر الأتراك، قائلاً له: "علمت من الخطاب الوارد من حسين أغا الأرنجاني عن طريق الينبع بالمحاربة التي حصلت بين العساكر التركية وعساكر الجهادية، وقد تبين أن حصول تلك الواقعة على ذلك الوجه ناشئ عن البرودة الحاصلة بينكم وبين رؤساء العساكر التركية، فيلزم حل هذه المسألة بحضوري، وعليه فيبوصول أمري إليك قم من المحل الذي أنت فيه وتعالى لطرفنا سريعاً، وهذا هو المأمول منك"⁽³⁸⁾.

في الوقت الذي أصدر فيه أمراً بتعيين الشريف محمد بن عون محافظاً لمكة المكرمة، في محاولة للتقليل من اتساع الثورة في أنحاء متفرقة من إقليم الحجاز، قائلاً له: "إن تجرؤهم على تلك الأفعال القبيحة في الأقطار التي هي تحت إدارة حكومتنا منذ القديم بينما ولدنا يستولي على عكا والشام بالقوة المصرية وسطوتها، وبينما حلب على وشك أن يستولي عليها أيضاً، لعمل غير لائق يلزم حله وفصله بحضوري، وعليه فقد طلبت من خورشيد بك وتركجه بيلمز أن يحضرا لطرفنا، وكتبت للرؤساء أن يذهب كل واحد منهم إلى المحل الذي كان يقيم فيه قبلاً، فيعسكر فيه ويتمسك بخدمته المكلف بها، والمأمول من ذاتكم الكريمة أن تكتبوا لأولئك الرؤساء بالذهاب إلى محلاتهم من قبل، ومن يتمتع أو يتعلل تعلمونا بتعلله أو امتناعه، كما أننا نتمنى أن تقوموا بما عندكم من المكانة القاطعة برؤية أمور ذلك الطرف (مكة) وتسوية المصالح المقترضة إلى أن نرسل من طرفنا محافظاً، وإن شاء الله إذا علمت ذاتكم العدنانية الشريفة بهذا التكليف تبذلوا مما عندكم من الحمية على الوجه المبين، وهذا أملنا الخالص بكم"⁽³⁹⁾. ولكن هذا التعيين لم يستمر كثيراً إذ صدرت الأوامر بعد أقل من أسبوع بتعيين إسماعيل بك وكيل محافظ مكة المكرمة، محافظاً عليها⁽⁴⁰⁾.

ولكن تركي بلماز لم يمثل، ولم يرتدع، ويخشى التهديد من جانب محمد علي؛ ربما لإدراكه مدى ضعف موقفه في هذه الظروف الحرجة، فاستجمع قواه، وتقدم إلى مكة المكرمة لإخراج القوات الموالية لمحمد علي من قلعتهما، والتي يرأسها الميرآلي إسماعيل بك، ونهب خزينة مكة وهاجم الجيش النظامي، فلم يجد محمد علي بُداً من طلب توزيع الجنود التي تحت إدارته على قواد آخرين بعد صرف مرتباتهم من الخمسة آلاف كيس من النقود التي أرسلها إلى مكة⁽⁴¹⁾، ثم طلب أن يرسل تركي بلماز إلى مصر مقبوضاً عليه⁽⁴²⁾.

ولم يكتف محمد علي بالخمسة آلاف كيس بل كتب إلى حبيب أفندي مأمور ديوانه يذكر له إرساله "ألفي كيس من النقود محملة في القوارب" إلى الحجاز. وبطالبه "بالتباحث مع محمود أفندي وباسكيوس في أمر إبلاغ ذلك المبلغ إلى خمسة آلاف كيس بتدبير نحو ثلاثة آلاف أو أربعة آلاف كيس وإرساله إلى مكة سريعاً في ظرف هذين اليومين. ونبينكم بأننا عينا حسين أغا الأرنجاني مأموراً لتسكيت الجنود في الحجاز، والتوصل بالحيل إلى إرسال كل من المسعى تركجه بيلمز وزنبل أغا إلى مصر، وكتبنا أمراً خاصاً بذلك فنأمل منكم طلب الأغا المومأ إليه إلى ذلك الطرف في أقرب وقت ممكن"⁽⁴³⁾.

وفي الوقت نفسه كتب إلى حسن أغا وكيل الحرمين يخبره بقرب وصول أحمد باشا يكن سر عسكر للحجاز للقضاء على تركي بلماز ومعاونيه، ويطلب منه إذاعة الخبر بين الجنود قائلاً له لقد "اطلعت على كتابيكم الآخرين المتضمنين خبر زحف تركجه بيلمز على مكة، وحيث أن المدعو تركجه بيلمز قد تجاوز الحد في طغيانه، فإن أحمد باشا على وشك السفر إلى ذلك الجانب بقيادة الألبين مشاة وآلاي خيالة من جنود الجهادية وألف فارس من فرسان العرب ومعه مهمات عسكرية حربية وغيرها، وأحيطكم علماً بأنني قد أرسلت إلى طرفكم هذه المرة مبلغ ثلاثة آلاف

(38) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 827*، من الجناح العالي إلى خورشيد بك محافظ مكة المكرمة، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م؛ *محافظ الحجاز: محفظة 98، وثيقة 827*، من الجناح العالي إلى محافظ مكة خورشيد بك، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(39) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 40، وثيقة 828*، من محمد علي باشا إلى أمير مكة المكرمة، في 9 صفر 1248هـ/8 يوليو 1832م.

(40) الوثيقة 43، بحر برا 17، من إسماعيل وكيل محافظ مكة المكرمة إلى ولي النعم صاحب الدولة، بتاريخ 17 صفر 1248هـ/16 يوليو 1832م، منشورة بكتاب: عبد العزيز عبد الغني إبراهيم: *من وثائق الأرشيف المصري في تاريخ الخليج وشبه الجزيرة العربية*، (أبو ظبي: مركز زايد للتراث والتاريخ، 2001) ص 149.

(41) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 41، وثيقة 562*، من الجناح العالي إلى حسين أفندي، 7 رمضان 1247هـ/9 فبراير 1832م.

(42) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 41، وثيقة 559*، من الجناح العالي إلى حسن أغا الأرنجاني وكيل الحرمين الشريفين، في 7 رمضان 1247هـ/9 فبراير 1832م.

(43) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 98، وثيقة 562*، من الجناح العالي إلى حبيب أفندي، في 7 رمضان 1247هـ/9 فبراير 1832م.

كيس نقدية وكسوة على حساب العلوقة لعساكر المدينة، أما أنتم فإن أصل مأموريتكم في ذلك الطرف هي عبارة عن إصلاح ذات البين.... وعلى إثر وصولكم إلى مكة أن ترسلوا كتابًا باسمي الخاص إلى بكمزجي زادة وخورشيد آغا وأبوشيك حسن آغا تقولون لهم فيه: وصل إلى سمعي أن الجناب العالي لما علم بأحوالكم وحركاتكم هذه عين أحمد باشا يكن مأمورًا لهذا الطرف ووضع تحت قيادته الآيين من المشاة، والآيي من السواري، وألف فارس من فرسان العرب، وبما أن عملكم هذا خيال من باطل بناء عليه تحسنون صنعًا إذا رجعتم عن هذه الفكرة واعتصمتم بتلابيب العفو والأمان حيث إن الدولة العثمانية لم تستطع مقاومة الحكومة المصرية، وأن المدن الجميلة مثل عكا والشام وحلب دخلت في حوزة الحكومة المصرية، وأن سنجاق أدرنة وإيالة أطنة أيضًا وقعت في قبضتها حتى أن محو بك عين متسلماً لأورفة، وخلاصة القول أن الدولة العثمانية أدركت أنها فيما بعد لا تستطيع أن تقاوم مصر فأرسلت حضرة نجيب أفندي إلى مصر لتأليف ذات البين فإذا كانت الحالة على هذا الشكل، فيألي أي طريق أنتم مسوقون، وفي أي خيال تتخبطون مع أنكم نشأتم في ظل جنابه العالي وتربيتم بنعمته وكرمه منذ عهد طفولتكم، فإن الذي يحمل ذرة من الإنصاف لا يمكن أن يشغل عقله بهذا الخيال الباطل، فتعالوا واتركوا هذا الخيال الباطل. أما إذا لم تجدوا سبيلًا للسفر إلى مكة فاسعوا في توصيل الرسائل المرسلة إلى حضرة الشريف وانتظروا في ينبوع إلى مجيء أحمد باشا"⁽⁴⁴⁾.

ويأمره في اليوم التالي (21 يوليو 1832) في رسالة أخرى "بإنقاذ السفن الموجودة بجدة من أتباع الشقي محمد التركجه بيلمز الخائن"⁽⁴⁵⁾.

وكذلك كتب الجناب العالي إلى إسماعيل بك يطلب منه مطاردة المتمردين إلى جدة وهزيمتهم وتأمين من ينضم إليه من جانبهم، ويوصيه بالانحداد مع الشريف عون محافظ مكة في دفع مكائد محمد تركي بلماز ودفع صولته عن مكة وبتعقبه لغاية جدة إلى أن ينهزم، وأن سعادة أحمد باشا يكن قادم على رأس قوة كبيرة من مشاة الجهادية وخيالتها وفرسان العرب، وأن كثير من البلاد العثمانية ألحقت بمصر، قائلًا له "علمت من التقارير الواردة من حسن آغا وكيل الحرمين كيفية المعركة التي دارت قبل مدة بينك وبين محمد آغا تركجه بيلمز، فوجهت وظيفة محافظ مكة إلى عمدة الشريف عون نخبة السلالة الطاهرة المحمدية، ولما علمت أيضًا من التقرير الوارد أخيرًا من طرف وكيل المومي إليه بأن محمد آغا تركجه بيلمز جهز نفسه تحت تأثير نواياه الفاسدة ببعض المدافع والعساكر في جدة، وأنه زحف على مكة هذه الكرة قد فوضت حالاً إلى أحمد باشا يكن أمر إخماد هذه الفتنة والفساد وأعطيته الآيين مشاة وآيي خيالة من جنودنا المظفرة، وألف فارس من فرسان العرب، وأنه على وشك القيام إلى ذات الجانب كما أنني كتبت إلى حضرة صاحب السيادة الشريف محافظ مكة المكرمة بأن يقدم لكم المساعدة اللازمة ويظاهاكم لغاية وصول الباشا المشار إليه إلى طرفكم.

وحمداً لله تعالى بأننا ببركة معاونة حضرة سيد المرسلين الروحانية، أن الذين كانوا ينظرون إلى بلادنا مصر نظرة الحسد بمناسبة الألفاظ الإلهية التي شملتنا في العهد الحالي، أصبحوا أذلاء حقيرين، وأنكم ستعلمون من المحررات التي أرسلت إلى طرفكم، وإلى حضرة الشريف، تفاصيل فتح عكا وإلحاق صيدا وصفد وبيروت والقدس وطرابلس ومدينة الشام، وسائر إيالات الشام، وحلب والشهباء، وكثير من البلاد بالحكومة المصرية.

وحيث إن أيام السرور هذه هي أيام بذل الهمة والصدقة، وإحراز التفوق، والنجاح بين الأقران، وأنكم بسائق هذا الابتهاج قد أظهرتم الصداقة والثبات اللازمة، فالأموال أن تستمروا بعد الآن أيضًا في إظهار الغيرة والبسالة، وأن تتحدوا قلبًا وقلبًا مع حضرة الشريف المشار إليه، وتقاوموا كيد وضرر أولئك الخونة والمفسدين بعون الله تعالى عند انهزامهم وتقهرهم أن تطاردوهم لغاية وصولهم إلى جدة، وتشتتوا شملهم وأن تعلنوا للملأ بأن الذي يريد الالتجاء إلى محمد علي فلينفصل عنهم ويأتي إلى طرفكم، وعند وصول الباشا المشار إليه إلى طرفكم، أن تبذلوا الهمة والمقدرة، وتعملوا معه في سبيل المصلحة"⁽⁴⁶⁾.

(44) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 98، وثيقة 137*، من الجناب العالي إلى حسن آغا وكيل الحرمين الشريفين، في 21 صفر 1248هـ/20 يوليو 1832م: روف عباس (وأخرون): *المصدر السابق*، أمر رقم 1675 أمر منه إلى حسن آغا وكيل الحرمين في 22 صفر 1248هـ/21 يوليو 1832م، ص345.

(45) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 142*، من الجناب العالي إلى حسن آغا وكيل الحرمين، في 22 صفر 1248هـ/21 يوليو 1832م.

(46) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 157*، من الجناب العالي إلى إسماعيل بك بمكة، في 24 صفر 1248هـ/23 يوليو 1832م.

وفي اليوم التالي كتب إلى شريف مكة محمد بن عون يأمره بدفع مكائد تركي بلماز وينبئه بإرسال أحمد باشا يكن لحربه، ويوصيه بالاتحاد مع إسماعيل بك في دفع مكائد محمد تركي بلماز ودفع صولته عن مكة وبتعقبه لغاية جدة إلى أن يهزم. وأن سعادة أحمد باشا يكن قادم على رأس قوة كبيرة من مشاة الجهادية وخيالتها وفرسان العرب، وأن كثير من البلاد العثمانية ألحقت بمصر.

ونجح إسماعيل بك في ارغام تركي بلماز على الرجوع إلى جدة، فاستبشر محمد علي خيرًا بهذا النصر، وأرسل كتابًا إلى وكيل الحرمين حسن أغا الأرنجان، ومثله إلى الشريف محمد بن عون محافظ مكة المكرمة، طالبًا من الأول العمل على تحسين الوحدة والاتفاق بين المحافظ وقائد القوات ليستطيعا الوقوف أمام هذه المشكلة ريثما تصل القوات التي سيبعثها من مصر، مؤكدًا له مجددًا انتصار قواته في الشام، واستيلائها على أهم المدن فيها، وأن الدولة العثمانية قد أدركت قوته وشوكته، وعدم استطاعتها الوقوف أمام جيوشه، فلجأت إلى إرسال مندوبًا عنها لإصلاح ذات البين بين مصر والباب العالي⁽⁴⁷⁾. وطلب من الثاني عدم تمكين تركي بلماز من الوصول بقواته إلى مكة المكرمة، واستخدام جميع السبل للحيلولة دون ذلك، وكذلك التعاون مع إسماعيل بك لإيقاف هذا الخطر. ريثما يصل قريبًا أحمد باشا يكن المبعوث لهذه المهمة⁽⁴⁸⁾.

تمادى محمد علي في إعجابه بانتصار قواته في الشام حين بعث إلى قادة الثورة في الحجاز بمكاتبة في 24 يوليو 1832 مذكورًا إياهم بأن "هذه القضية قد نشأت عن البغضاء التي تكونت بينكم وبين خورشيد بك فقد دعوت خورشيد بك المشار إليه ودعوتكم أيها التركجه بيلمز لتحضرا لدي ولتتظر دعواكم عندي، كما دعوت حسن أغا وكيل الحرمين إلى الحضور إذا كان بتلك الديار حين حدوث هذه الحوادث، ولكنني علمت من الأوراق الواردة أخيرًا أنكم قمتم من جدة بعد ذلك القتال، وتوجهتم تلقاء مكة لتبسطوا إليهم أيديكم بالسوء بزعمكم الفاسد".

مهددًا إياهم بأنه قد أرسل "تحت إمرة يكننا حضرة صاحب السعادة أحمد باشا الآيين من مشاة جنودنا الجهادية المنصورين، وألآيا من فرسانهم، وألف خيل من العريان، وكتبت إلى حضرة الشريف بأن يزحف عليكم مع العريان الذين بتلك الجهة، فإن أصرتهم على زعمكم الباطل فلم تعدلوا عن طريق الفساد الذي أنتم سالكوه، فلا ريب أنهم سيجملون عليكم حملة تشتت شملكم جميعًا، وإن زعمتم أنكم ستجدون السلامة في الفرار إلى جهة فلن تفلحوا، إذ إن بلاد العرب قد ألحقت بمصر بأسرها في هذا العصر ولله الحمد، كما أطلعتم على ذلك في الوقائع، وستطلعون أيضًا وقد تبعت بغداد بنا أخيرًا، وكم من بلد ستخضع للحكومة المصرية بعد ذلك، وقد بلغ الأمر إلى أن ينس رجال اسطنبول من المداولة واتخاذ قرار في هذا الموضوع حتى غادر اسطنبول قبوكتخدانا نجيب أفندي قاصدًا نحو مصر، فأينما توجهتم فلن تبلغوا السلامة إذًا أبدًا، واعلموا أن منكم من ربي في بيتي، ومنكم من نشئ بنعمتي وإني لا أرض لكم هذه الدرجة من الشقوة، فكفوا أيديكم إذًا عن هذه الدعوى الباطلة، ولا تلقوا بأيديكم إلى مثل هذه التهلكة العظيمة، واعترفوا بذنوبكم، وليحضر التركجه بيلمز إلى هذا الجانب للنظر في دعواه كما كتبنا إليه أول مرة، وليثبت سائر قوادنا في وظائفهم القديمة، ينل السلامة إذا كان منكم، أما إن اتبعتم الشيطان في هذه المسألة وظلتم خائضين فيما أنتم عليه من الأفعال، فهلا تدرون أنكم ستحملون أوزار عباد الله، كما أنكم ستفنون أنفسكم من الدنيا.

فيا أيها الحمير! أليس برهانًا أن دولة آل عثمان قد أصابها ما أصابها بعد أن فشلت وعجزت عن نضال مصر؟ فكم من بلد أخذ منها، وألحق بمصر بعد الحروب التي جرت فكان عاقبة أمرها أن يثبت حتى جنحت إلى السلم فأوفدت إلينا نجيب أفندي، أسقي عليكم أيها الحمير!، ما هي قدرتكم؟ وما هي قيمتكم؟ وكيف تأملون النجاح في هذا العمل الذي أنتم مقدمون عليه؟ أفلا تجمعون شتات عقولكم فتفكرون؟ أم نسيتم قوة مصر، وقد أصدرنا مرسومنا هذا وأرسلناه إليكم هذه المرة رحمة بكم ورأفة، فيبقى أن تعملوا بمقتضاه وتحذروا مخالفة فحواه كل الحذر"⁽⁴⁹⁾.

في نفس الوقت كتب إلى إسماعيل بك قائد قوات مكة المكرمة يهنئه على انتصاره الموفق على قوات محمد أغا تركي بلماز، ويطلب منه الصمود لأي نوايا عدوانية يقوم بها مجددًا ضد مكة المكرمة، ومؤكدًا له مدى أهمية تعاونه مع الشريف محمد بن عون الذي أسندت إليه وظيفة

(47) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 137*، من الجناح العالي إلى حسن أغا الأرنجان وكيل الحرمين الشريفين، في 21 صفر 1248هـ/20 يوليو 1832م.

(48) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 155*، من الجناح العالي إلى حضرة الشريف محافظ مكة، في 25 صفر 1248هـ/24 يوليو 1832م.

(49) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 156*، من الجناح العالي إلى تركجه بيلمز وزملائه، في 25 صفر 1248هـ/24 يوليو 1832م.

محافظ مكة، كما أخبره بأنه قد فوض أمر إخماد هذه الفتنة إلى أحمد باشا يكن، على رأس قوة كبيرة من مشاة الجهادية وخيالتها وفرسان العرب، وأن كثير من البلاد العثمانية ألحقت بمصر⁽⁵⁰⁾.

وقد أدت الأنباء التي تردت في الحجاز عن تحرك القوات التي يقودها أحمد باشا يكن باتجاه الجزيرة العربية للقضاء على الثوار، إلى رد فعل قوي لدى الثوار بشكل خاص، أدت في النهاية إلى تحركهم جنوبًا باتجاه اليمن وموانئه، مدعين خضوعهم للسلطان العثماني الذي انشق محمد علي عليه، وحاربه في الشام، عليهم يستجلبوا عطف أهل البلاد ضد قوات الباشا التي وصلت لمحاربتهم.

وما أن وصل أحمد باشا يكن بقواته إلى ينبع لتنفيذ تلك الأوامر بعدة فرق من القوات النظامية، واستأجر معه بعض البدو، في الوقت الذي وصلت له الأنباء بسقوط عكا، فلما سمع تركي بلماز بمقدم تلك القوة إلى جدة لتحقيق إرادة محمد علي من القبض عليه وإرساله إلى مصر وبنياً سقوط عكا الذي كتب محمد علي إلى أمير مكة مباشرة ليذيعه لاذ تركي بلماز بالفرار إلى اليمن، دون أية مقاومة تذكر، في محاولة لإقناع شيخ عسير علي بن مجتل بالانضمام إليهم والمحاربة في صفوفهم ضد محمد علي وجيوشه⁽⁵¹⁾.

وأقلق هذا الأمر بريطانيا صاحبة المصلحة الإستراتيجية في اليمن، فأبدى القنصل البريطاني في مصر الكولونيل كامبل Colonel Campbell استياءه من تحطم الثورة بصورة سريعة، وتخوفه من اتساع نفوذ الباشا في اليمن، فأبرق إلى وزير خارجية بريطانيا اللورد بامستون Lord Palmerston الذي كان حريصًا على معرفة مصير ثورة تركي بلماز ورفاقه.

عند هذه الحالة بدأت الثورة تأخذ بعداً آخر، سيكون موضوع بحث آخر، وبدأت أنباءها تستحوذ على فكر محمد علي بشكل قوي وفعال، لأنها جاءت في وقت خطير للغاية، بالنسبة لأهداف الباشا وتطلعاته، خاصة بعد توجه الثوار إلى اليمن وجنوب شبه الجزيرة العربية.

وصلت قوات أحمد باشا يكن إلى ميناء ينبع أثناء عودة تركي بلماز إلى جدة، واستولى على تسع عشرة سفينة كانت راسية في ميناء جدة، ليحمل عليها جنوده ورجال حركته إلى ميدان آخر للمعركة والثورة، وكانت اليمن هي الجهة الوحيدة التي يمكنه الاتجاه إليها، فانضم إلى علي بن مجتل شيخ عسير في هجومه على أبي عريش التي يتولى أمرها الشريف علي بن حيدر، الخاضع لمحمد علي، وتمكن من الاستيلاء على أبي عريش وفرض شروطهما على الشريف علي بن حيدر، كان هذا في الوقت الذي وصلت فيه قوات أحمد باشا يكن إلى جدة، ودخلتها بدون أي مقاومة، بعد انسحاب الجند التابعة لتركی بلماز إلى قنفدة، إلا أن أهل المدينة وحاميتها استطاعوا منعهم من دخولها.

وعن التعاون بين علي بن مجتل و تركي بلماز يقول بيتر برنيث "وفي عام 1832 أرسل محمد علي جيشاً عسكرياً تأديبياً تحت قيادة أحد قواده المدعو أحمد باشا إلى بلاد عسير جنوب الحجاز حيث كان أحد شيوخ عسير المدعو علي يساعده أحد القواد الأتراك المرتدين الخونة يعيشون في الأرض فساداً، ويعكرون صفو الأمن في المشيخات وبلاد الإمام والبلدان المجاورة. اصطحب أحمد باشا عدداً من رجال الطب الفرنسيين والطلليان، وكان الطبيب المسؤول قد عين أمين سر له وهو شاب امتلكته فكرة رؤية الشرق عن كثب، واسمه موريس تاميزير Mourice Tamisier"⁽⁵²⁾.

إلا أن الاتفاق الذي تم بين علي بن مجتل، و تركي بلماز، كانت له آثار سريعة على القوات المصرية التي يقودها أحمد باشا يكن في الحجاز، إذ سرعان ما كتب لمحمد علي والي مصر يوضح له الحالة التي تعيشها المنطقة جراء هذا الاتفاق، وأن الأمر يتطلب إرسال الميرالاي إسماعيل بك مع قوة عسكرية إلى القنفدة⁽⁵³⁾، في الوقت الذي سيحاول فيه أحمد باشا يكن مع الشريف محمد بن عون السيطرة على زمام الأمور في الحجاز، لتطويق الثائرين مع أنصارهم من عسير في أضيق دائرة مكانية، يمكن من خلالها التغلب عليهم بسهولة.

(50) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 44، وثيقة 157*، من الجناح العالي إلى إسماعيل بك، في 24 صفر 1248هـ/ 23 يوليو 1832م.

(51) *الوقائع المصرية العدد رقم 455* بتاريخ 25 جمادى الآخرة 1248هـ/ 18 نوفمبر 1832م، نقلا عن أمين سامي باشا: *المصدر السابق*، ص 407، 408.

(52) بيتر برنيث: *بلاد العرب القاصية، رحلات المستشرقين إلى بلاد العرب*، ترجمة خالد أسعد عيسى: أحمد غسان سبانو، (بيروت: دار قتيبة للنشر والتوزيع، 1990)، ص

(53) من موانئ تهامة على ساحل عسير، وهي بلدة صغيرة مسورة، على بعد مائة ميل جنوبي جدة، يجلب لها الماء العذب من الحفير على بعد ميلين ونصف منها. (عبد الحميد البطريق: *المرجع السابق*، ص 70).

أما تركي بلماز، الذي لم يستطع دخول القنفذة، فقد عول على المسير جنوباً على مقرر هناك، فاتجه إلى مدينة الحديدية محاصراً لها، باسم السلطان العثماني، حتى استسلمت في 30 ربيع الثاني 1248هـ/ 25 سبتمبر 1832م، وقام بوضع حامية بها من أربع مائة جندي، ثم اتجه إلى مدينة زيد⁽⁵⁴⁾، التي خضعت له بعد مقاومة دامت ثلاثة عشر يوماً، واستقر به المقام في مخا التي خضعت له في شهر رجب 1248هـ/ ديسمبر 1832م. ثم بعث إلى السلطان محسن فضل العبدلي سلطان لحج وعدن برسالة يطالبه فيها بتسليم ميناء عدن إليه، فتظاهر السلطان بالموافقة على تسليم الميناء إليه، وعندئذ أرسل تركي بلماز كتيبة صغيرة لاستلام الميناء تتكون من أربعين رجلاً، وصلت إلى ميناء عدن في 26 رمضان 1248هـ/ 17 فبراير 1833م، واستقبلهم السلطان استقبالاً حسناً، ثم قلب لهم ظهر المجن وأمر جنوده بمهاجمتهم ليلاً فقتلوا منهم 27 رجلاً، وفر الباقون إلى المخا⁽⁵⁵⁾.

أمام الأمر الواقع اضطر تركي بلماز إلى أن يغير من حساباته العسكرية، ويعدل من استراتيجيته التوسعية، ففكر في شوال 1248هـ/ مارس 1833م، في وضع خطة هجومية على ميناء جدة عن طريق البحر، محاولاً الاستعانة بقوات علي بن مجتل عن طريق البر، إلا أن علم الأخير بوصول حملة أحمد باشا يكن لتعقب تركي بلماز بخمسة عشر ألف مقاتل، جعله ينقلب عليه، ويخطب ود أحمد باشا يكن، ليحقق مزيد من المكاسب الشخصية على حساب تقدمه إلى اليمن، وسرعان ما استولت قوات علي بن مجتل العسيري على زيد، في طريقها إلى المخا، مقر تركي بلماز وقواته، وضربت عليها الحصار من البر، بينما القوات المصرية تحاصرها من البحر⁽⁵⁶⁾، حتى سقطت 1833م⁽⁵⁷⁾.

ولاشك أن محمد علي بعد هذه التطورات كان يرى أن يسيطر على اليمن وموانئه المهمة، وتجارة البن الرائجة المربحة، وإلا لما أعد هذه الحملة التي بلغت كما ذكرنا خمسة عشر ألف مقاتل، مع علمه بتعاون علي بن مجتل العسيري مع قواته.

وعلى أية حال فقد ساءت أحوال تركي بلماز كثيراً بعد أن طبق عليه الحصار من البر والبحر، وباءت جميع محاولاته للصالح بالفشل، نتيجة لطلب قادة الجيوش المحاصرة منه التسليم دون قيد أو شرط، عندئذ لم يبق أمامه هو وجنوده إلا النجاة بأنفسهم من المصير المجهول الذي ينتظرهم علي أيدي القوات المصرية، فهرب تركي بلماز في اللحظات الأخيرة على ظهر القوارب الصغيرة، والتي غرق معظمها بمن فيه من الجنود في عرض البحر، قبل أن يصل إلى إحدى السفن البريطانية، واستطاع تركي بلماز ومعه 150 النجاة والوصول إلى السفينة البريطانية دجلة Tigris التي أبحرت بهم إلى بومباي في الهند، وما أن سمع محمد علي بفراره إلى بومباي إلا وأصدر أمراً بتجريدته من رتبته العسكرية وقطع كافة مرتباته ومصادرة جميع أملاكه التي بمصر⁽⁵⁸⁾.

ولكن تركي بلماز عاد من الهند فيما بعد إلى البصرة⁽⁵⁹⁾، واستقر فيها رئيساً على السفن الموجودة بمينائها، فكان منصبه كما تذكر الوثائق "سر عسكر قبودان"⁽⁶⁰⁾ باشا حاكماً على البر والبحر على السفن الموجودة بالبصرة⁽⁶¹⁾، وظل محمد أغا تركي بلماز يمارس عمله هذا إلى أن وصلته الأخبار بسقوط الرياض والقبض على فيصل بن تركي، وبأن خورشيد وصل البحرين والكويت وأنه قادم لإخضاع البصرة فنشط لمواجهة هذا الموقف بإثارة القلاقل ضد خورشيد في نجد ومنطقة الخليج، وأرسل مكاتبات إلى الأعراب وجنود خورشيد ليحثهم على التمرد عليه⁽⁶²⁾، وكتب إلى والي بغداد ليعث إليه على وجه السرعة "عسكراً وأسلحة وجبجبانة بقدر ما يكفي للمحافظة على البصرة"⁽⁶³⁾، للتصدي لخورشيد

(54) مدينة مسورة تقع على الطريق بين عدن ومكة، وتبعد عن الساحل بحوالي 25 كيلو متر، بها عدد من الأبنية الأثرية، ذكرها المقدسي (عبد الحميد البطريق): المرجع السابق، ص 71.

(55) أحمد فضل بن علي محسن العبدلي: المصدر السابق، ص 142، 143.

(56) أحمد فضل بن علي محسن العبدلي: المصدر السابق، ص 143.

(57) سلطان بن محمد القاسمي: الاحتلال البريطاني لعدن 1839م، (الشارقة: دار الغرير للطباعة والنشر، 1992)، ص 112، 113.

(58) دار الوثائق القومية: دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 50، وثيقة 35، أمر رقم 401، من الجناح العالي إلى حبيب أفندي، في 14 ذي القعدة 1248هـ/ 5 أبريل 1833م.

(59) دار الوثائق القومية: محافظ ديوان بحري، محفظة 17، وثيقة 49، من إسماعيل بك وكيل محافظ مكة إلى الجناح العالي، 17 صفر 1248هـ/ 16 يوليو 1832م.

(60) تحريف لكلمة كابتن Capitaine الفرنسية، وتعني قائد السفينة في البحر. محمد فريد بك: الدولة العلية العثمانية، تحقيق إحسان حقي (بيروت: دار النفائس، 1981)، ص 227.

(61) دار الوثائق القومية: محافظ الحجاز، محفظة 103، وثيقة 7 حمراء، من ميران خورشيد باشا إلى صاحب الدولة والعاطفة، في 3 ربيع الآخر 1255هـ/ 15 يونيو 1839م، المرفق العربي للوثيقة تقرير محمود أغا المورة عن الوضع في البصرة، في 3 ربيع الآخر 1255هـ/ 15 يونيو 1839م.

(62) دار الوثائق القومية: محافظ الحجاز، محفظة 103، وثيقة 5 أصلية، 198 حمراء، من محافظ المدينة المنورة إلى كبير معاوني الجناح العالي، في 9 صفر 1255هـ/ 23 أبريل 1839م.

باشا، فيما لو استمر في زحفه تجاه البصرة، في الوقت الذي لم يقدم فيه للإمام فيصل بن تركي، الذي بدأت قوات خورشيد تهدده، غير الوعود وكلمات التشجيع التي لم يستفد منها.

وبعد أن علم تركي بلماز بسقوط آخر معقل للإمام فيصل بن تركي في نجد، وسيطرة قوات خورشيد باشا على المنطقة، لجأ إلى أساليب أخرى يهدف من خلالها زعزعة موقف قوات الباشا، للحيلولة دون تقدمها إلى البصرة، إذ بدأ في مراسلة الجنود والأعراب، ودعوتهم للتضامن مع والي بغداد ضد خورشيد باشا وقواته⁽⁶⁴⁾.

ولكن نتيجة لفرار بعض الجند من البصرة إلى جهة خورشيد باشا حدث خلاف بين والي بغداد وتركيب بلماز أدى إلى عزل الأخير من منصبه واستدعائه للإقامة في بغداد، وهنا أدرك تركي بلماز حرج موقفه بعدما فشل في مخططه لمواجهة زحف خورشيد باشا فبادر بالسعي للانضمام إلى خورشيد باشا مقراً على نفسه أنه "إذا عفا سعادة أفندينا عما مضى فإني خادم مملوك إلى الأبد نظير الذنب الذي تقدم فعله"⁽⁶⁵⁾.

وتسكت الوثائق عن الرد ولا تذكر ماذا كان مصير طلب تركي بلماز هذا، وذلك نتيجة لتأزم الموقف الدولي ضد محمد علي وتفكيره في سحب قواته من الجزيرة العربية فلم يعر مطلب تركي بلماز كبير اهتمام، ولا ندري بعد ذلك أي شيء عن مصير طلب تركي بلماز⁽⁶⁶⁾.

ومن هنا بدأ نجم هذا الضابط التركي في الأفول، إذ ابتعد عن مسرح الأحداث الهامة، ولم يعد له من الأهمية ما كان له من قبل. واختلفت المصادر في مصيره النهائي، فقد أكد محافظ المدينة المنورة محرم أغا في رسالة بعث بها إلى محمد علي يقوله له إن غضب والي بغداد قد أدى إلى قتل تركي بلماز، بناء على ما ورد إليه من أخبار شبه مؤكدة⁽⁶⁷⁾. في حين أكدت بعض المراجع التاريخية أنه كان قائداً لبعض القوات العثمانية التي اشتبكت مع عشائر المنتفق عام 1269هـ/1853م، وأنه قتل في تلك المعركة على يد مشاري السعدون⁽⁶⁸⁾.

ومهما كانت نهاية محمد أغا تركي بلماز، وكيفيةها، فإن الذي يعيننا في هذا البحث، هو الأثر السلبي والإيجابي لثورته، عندما بدأت في الحجاز، وبصفة خاصة مكة، ووصلت إلى اليمن، ومدى ما خلفته على الجزيرة العربية من انعكاسات أثرت على مجريات الأمور في المنطقة لتؤدي بالتالي إلى تدهور الأوضاع السياسية والاقتصادية على حد سواء في جنوب غربي شبه الجزيرة العربية، كما أنها فيما بدا لنا من أهم تأثيرات الصراع المصري العثماني في الشام مطلع ثلاثينيات القرن التاسع عشر على الحجاز.

ولعلنا نتعجب من التعاطف الذي أبدته بريطانيا حول استقبالها تركي بلماز وجنوده الثائرين، ونقلهم من مكان المعركة على ظهر سفن شركة الهند الشرقية إلى بومباي، ثم إلى البصرة والمحافظة على سلامتهم، ولكن هذا التعجب سوف يزول إذا ما أدركنا مدى حرص بريطانيا المستمر على تدعيم سيطرتها في جنوب البحر الأحمر، حماية لمصالحها الاقتصادية ضد التوسع المحتمل لنفوذ محمد علي، الذي وصل إلى هناك بحجة القضاء على ثورة تركي بلماز، رغم انشغاله بحرب الشام الأولى، ضد الدولة العثمانية، والتي لم تضعف من عزيمته في تتبع هذه الثورة والقضاء عليها.

يضاف إلى ذلك إدراكها لمحاولات محمد علي في فرض نفوذه على إقليم الحجاز، وعسير، إذ إنه بعد هروب الثوار من جدة إلى اليمن، فإن قواته التي يقودها أحمد باشا يكن لم تكتف بمطاردة الثوار فحسب، بل قامت بتنفيذ أطماع محمد علي التوسعية في الجزيرة العربية، تحت ستار ثورة الجند غير النظاميين، محاولاً منع تدخل بريطانيا التي سعى لإقناع قنصلها في مصر بخطورة ثورة تركي بلماز على المصالح البريطانية.

(63) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 103، وثيقة 7 حمراء*، من ميران خورشيد باشا قائد الحملة المصرية في نجد إلى صاحب الدولة والعاطفة، في 3 ربيع الآخر 1255هـ/15 يونيو 1839م.

(64) عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم: *المرجع السابق*، ص 187.

(65) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 103، المرفق العربي للوثيقة 4 حمراء*، من خورشيد باشا إلى الباشمعاون جناب دوري، في 27 جمادى الأولى 1255هـ/7 أغسطس 1839م.

(66) عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم: *المرجع السابق*، ص 175؛ محمد حسن العيدروس: *المرجع السابق*، ص 227؛ عبد الرحمن الراجعي: *عصر محمد علي*، (القاهرة: دار المعارف، 1989)، ص 310، 311، ص 358.

(67) دار الوثائق القومية: *محافظ الحجاز، محفظة 102، وثيقة 69 أصلي 264 حمراء*، من محرم أغا إلى محمد علي باشا، في 25 جمادى الآخرة 1254هـ/15 سبتمبر 1838م.

(68) عبد العزيز سليمان نوار: *تاريخ العراق الحديث من نهاية حكم داوود باشا إلى نهاية حكم مدحت باشا*، (بيروت: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، 1968) ص 178.

ولم يكتف محمد علي باشا بالقضاء على هذه الثورة وهروب قائدها إلى الهند، بل اتخذ عدة إجراءات، كان يهدف من خلالها إلى استتباب الأمن، وفرض الطاعة بين وحدات الجيش، لكي لا تعود إلى الثورة مجددًا على غرار ما قام به محمد أغا تركي بلماز وجنوده، ففي الوقت الذي أمر فيه بمصادرة أملاك قادة الثورة وتجريدهم من رتبهم العسكرية كما ذكرنا، فإنه أصدر أمرًا بإعدام محمد أغا الحبشي، قائد الأورطة الثانية، التابعة لتركي بلماز، رميًا بالرصاص، وكذلك جميع ضباط تلك الأورطة إلى رتبة ملازم ثاني، لتكون عبرة للآخرين كما يقول في ذلك الأمر⁽⁶⁹⁾.

أما من اشتبه في أمرهم وحامت حولهم بعض التهم في مساندة تلك الثورة، أو التواطؤ مع قائدها، مثل وكيل الحرمين حسن أغا الأرنجاني، فقد قدموا للمحاكمة، إلا أن الباشا قد خفف من عقوبة الإعدام التي قررها مجلس الجهادية ضد الأرنجاني لكبر سنه وشيخوخته، إلى "نزع توكيل الحرمين الشريفين من حسن أغا الأرنجاني وإسناده إلى شخص آخر، واستدعائه إلى المجلس وتلاوة عليه كتاب الخائن تركجه بيلمز الذي ينسب إليه أسوأ الأعمال نظرًا لمنعه خورشيد بك من الذهاب إلى جدة لتأديب العساكر المتمردة وتسببه في عدم دخول المحروم إسماعيل بك إلى مكة ويرغمه على الاعتكاف في منزله"⁽⁷⁰⁾.

ويعني ذلك أن محمد علي باشا قد وقف موقفًا صارمًا ضد تلك الثورة التي استهدفت تحطيم نفوذه في الحجاز بشكل خاص، وشبه الجزيرة العربية بشكل عام، والتي أدرك أبعادها قبل أن تستفحل، ويشد عودها، رغم أنها جاءت في وقت خطير ودقيق، فقد كان الباشا خلاله يخوض غمار حرب في الشام ضد الدولة العثمانية، ويمكننا القول إن هذه الثورة قد ساعدت محمد علي على تحقيق أهدافه التوسعية في جنوب شبه الجزيرة العربية، بل عجلت بإقدامه على تحقيق هذه الأهداف، في الوقت الذي أظهرت فيه مدى الحرص البريطاني، والاهتمام الشديد بموانئ اليمن الهامة، ولعل تعيين تركي بلماز في منصب بالبصرة بعد فراره، يؤكد أنه كان لخدمة الأهداف الاستراتيجية البريطانية، فكان تعيين تركي في هذا المنصب نتيجة لإيعاز بريطاني إن لم يكن بالضغط المباشر على والي بغداد، الذي لم يكن من السداجة بمكان ليمنح هذا المركز إلى ضابط تركي لم يستطع أن يثبت أقدامه في اليمن، وعصى سيده.

وكلفت تلك الثورة محمد علي الكثير خاصة بعد تدخل علي رضا باشا والي بغداد، والسلطان العثماني فيها، باتصالهم بقائدها، وصدور فرمان سلطاني من الباب العالي بتعيينه واليًا على الحجاز، وقام الجند الثائرون بارتكاب كثير من الأعمال التعسفية، وهنا أدرك محمد علي دوافع هذه الثورة، ومدى تأثيرها على أماله وطموحاته، خاصة وهي تنبعث من الحجاز، ومن جوار الحرمين الشريفين، اللذين يحتلان أهمية دينية وسياسية في إستراتيجية الباشا التوسعية في الجزيرة العربية، ومن هنا كان عليه أن يوازن بين استخدام السياسة والمهادنة مع الثوار، وبين الأسلوب الحربي، واللجوء إلى القوة المسلحة، لكي لا تتسع آفاق الثورة، ويصعب علاجها، لاسيما وأنه قد أدرك أن والي بغداد يلعب دورًا خطيرًا في تدعيم زعيم الثوار، بهدف عزل الحجاز عن حكومته، الأمر الذي سيؤثر بدون أدنى شك على إستراتيجيته العسكرية وخططه الحربية في ذلك الوقت، فأرسل أحمد باشا يكن بقوات نظامية، واستأجر معه بعض البدو، فأطبق الحصار من البر والبحر على تركي بلماز إلى أن ساءت أحواله في الوقت الذي وصلته الأنباء بسقوط عكا، عندئذ لم يبق أمامه هو وجنوده إلا النجاة بأنفسهم من المصير المجهول الذي ينتظرهم علي أيدي القوات المصرية، فهرب تركي بلماز في اللحظات الأخيرة على ظهر القوارب الصغيرة، والتي غرق معظمها بمن فيه من الجنود في عرض البحر، قبل أن يصل إلى إحدى السفن البريطانية.

ونجح محمد علي في القضاء على هذه الثورة دون أن يخل بإستراتيجيته العسكرية في الشام، وقبل أن تستفيد منها الدولة العثمانية في مقاومته، كما أظهرت تمكنه من التعامل مع بريطانيا بأسلوب سياسي رفيع، ليتلافى الاضطدام بها في تلك الفترة الحرجة التي يمر بها عسكريًا، إبان حرب الشام الأولى، والتي بدأ من بعدها بتدعيم نفوذه في تلك المنطقة، من الناحيتين العسكرية والسياسية.

(69) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 54، وثيقة 112*، من الجنب العالي إلى إبراهيم أفندي ناظر المجلس، في 7 ذي الحجة 1248هـ/ 27 أبريل 1833م.

(70) دار الوثائق القومية: *دفاتر ديوان المعية سنوية تركي، دفتر 54، وثيقة 112*، من الجنب العالي إلى إبراهيم أفندي ناظر المجلس، في 7 ذي الحجة 1248هـ/ 27 أبريل 1833م.

وقبل أن نسدل الستار على أحداث ثورة الجند غير النظامية في الحجاز إبان حرب الشام الأولى، يتبادر إلى الذهن سؤال، تبقى الإجابة عليه رهن التكهّنات، وهو هل كان عصيان قوات محمد علي غير النظامية في الحجاز بسبب طموحات فردية من قادة الجند عند إدراكهم لضعف سيطرة الباشا على الحجاز إبان حرب الشام الأولى؟ أم أنها انطلقت من مبدأ الولاء للباب العالي عندما عرفوا بخروج محمد علي على السلطان العثماني في الشام؟.

وأيا كانت الإجابة على هذا السؤال، فمما لا شك فيه أن قيام هذه الثورة قد أثر على قوة الباشا العسكرية، وكاد أن يخل بأهدافه الإستراتيجية وتطلعاته، إلا أن هذه الثورة قد عجلت باتجاه الباشا إلى الجزيرة العربية، ليخوض غمار صراع فيها، وهو لا يزال يخوض غمار الحرب ضد الدولة العثمانية.

المصادر والمراجع

وثائق غير منشورة

دار الوثائق القومية بالقاهرة:

- محافظ الحجاز: المحفظة 95، المحفظة 96، المحفظة 98، المحفظة 102، المحفظة 103.
- محافظ ديوان بحريرا: المحفظة 4، المحفظة 6، المحفظة 16، المحفظة 9، المحفظة 17.
- دفاتر ديوان المعية سنوية تركي: دفتر 4، دفتر 14، دفتر 40، دفتر 41، دفتر 44، دفتر 50 دفتر 54.

وثائق منشورة

1. رءوف عباس (وآخرون): *الأوامر والمكاتبات الصادرة من عزيز مصر محمد علي*، المجلد الأول (القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، 2005).
2. عبد العزيز عبد الغني إبراهيم: *من وثائق الأرشيف المصري في تاريخ الخليج وشبه الجزيرة العربية*، (أبو ظبي: مركز زايد للتراث والتاريخ، 2001).

مصادر منشورة

1. أحمد فضل بن علي محسن العبدلي: *هدية الزمن في أخبار ملوك لحج وعدن*، (القاهرة: المطبعة السلفية، 1351هـ).
2. أمين سامي باشا: *تقويم النيل، الجزء الثاني، عصر محمد علي باشا*، (القاهرة: دار الكتب والوثائق القومية، 2003).
3. عبد الرحمن الجبرتي: *عجائب الآثار في التراجم والأخبار*، تحقيق: عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم، *الجزء السابع، والجزء الثامن*، (القاهرة: مكتبة الأسرة، 2003).
4. عثمان بن عبد الله بن بشر: *عنوان المجد في تاريخ نجد*، تحقيق: عبد الرحمن بن عبد اللطيف بن عبد الله آل الشيخ، *الجزء الأول*، (الرياض: دار الملك عبد العزيز، 1982).

كتب ودراسات

1. بيتر برنيث: *بلاد العرب القاصية، رحلات المستشرقين إلى بلاد العرب*، ترجمة خالد أسعد عيسى؛ أحمد غسان سبانو، (بيروت: دار قتيبة للنشر والتوزيع، 1990)، ص 123.
2. بيير كرتيس: *إبراهيم باشا*، ترجمة محمد بدران (القاهرة: 1937).
3. سلطان بن محمد القاسمي: *الاحتلال البريطاني لعُدن 1839 م*، (الشارقة: دار الغرير للطباعة والنشر، 1992).

4. عبد الحميد البطريق: *من تاريخ اليمن الحديث 1840-1517* (القاهرة: معهد البحوث والدراسات العربية، 1969).
5. عبد الرحيم عبد الرحمن عبد الرحيم: *محمد علي وشبه الجزيرة العربية 1819-1840*، (القاهرة: دار الكتاب العربي، 1986).
6. عبد العزيز سليمان نوار: *تاريخ العراق الحديث من نهاية حكم داوود باشا إلى نهاية حكم مدحت باشا*، (بيروت: دار الكاتب العربي للطباعة والنشر، 1968).
7. على الوردي: *لمحات اجتماعية من تاريخ العراق الحديث، الجزء الأول من بداية العهد العثماني حتى منتصف القرن التاسع عشر*، (بغداد: مطبعة الإرشاد، 1969).
8. محمد حسن العيدروس: *تاريخ الجزيرة العربية الحديث والمعاصر*، (الكويت: عين للدراسات الإنسانية الاجتماعية، 1996).
9. محمد فريد بك: *الدولة العلية العثمانية*، تحقيق إحسان حقي (بيروت: دار النفائس، 1981).

TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŐKİLERİ¹

Sevcan KURNAZ²

Rıza KURT³

ÖZET

Bu alışmada Turgut Özal Dönemi Türk Dış Politikası Türkiye-Bulgaristan ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın odağı, Osmanlı döneminde başlayan Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin Özal döneminde geldiği noktanın yanı sıra, Özal'ın kişiliği, liderliği, politikası, fikirleri ve uygulamış olduğu stratejilerden bahsedilmiştir. Anavatan Partisi'nin kuruluğu, ABD ve IMF ile ilişkilere yer verilmekle birlikte Özal'ın Amerika hayranlığından bahsedilmiştir.

Özal politikalarını belirleyen en önemli etkenlerden biri 12 Eylül darbesi olmuştur. Bilindiği üzere Adnan Menderes ve Süleyman Demirel hükümetlerini askeri darbeler sona erdirmiştir. Özal ise, 1980 askeri darbesi sonrasında iktidara gelmiştir. Özal iktidara geldiği zaman öncelikli olarak ekonomik programlara ağırlık vermiş ve aldığı ekonomik kararlarla Türkiye'nin, Latin Amerika modelinden liberal ekonomik sisteme geçmesinde en büyük paya sahip olmuştur.

Özal, dış politika yapımında sürekli aktif rol almıştır. Bürokrasinin ağır işleyen durumlarında çoğu zaman bizzat kendisi devreye girerek, hatta kendi dışişleri bürokratlarını ve bakanlarını devre dışı bırakarak dış politika yapımını üstlenmiştir. Özal'ın Batı dünyasına yakınlığı, Batı'nın liberal düşünce sistemine duyduğu hayranlıktan kaynaklanmıştır. Bu sebeple de hem ekonomik hem de düşünce özgürlüğü bakımından Türkiye'ye bu sistemi uygulamayı uygun görmüştür.

Türkiye ile Bulgaristan, köklü tarihi ilişkilere sahip iki ülkedir. Bulgaristan'ın demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte, ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişme kaydetmiştir. Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine damga vuran olay, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları olmuştur. 1989 zorunlu göç ile gündeme gelen problemlerin çözülmesi niyetiyle iki ülke arasında temasların başlatılması, Türkiye ile Bulgaristan arasında soğukluk dönemine girmiş olan ilişkilerin canlanmasında önemli rol oynamıştır. İki ülke ilişkilerinin yumuşama sürecine girmesinde etkili olan diğer önemli faktör de, Bulgaristan'ın 1990 yılı sonrası yaşanan i siyasal gelişmeler ve bunların Bulgaristan'daki Türk azınlığının yaşamına ilişkin yansımaları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, Bulgaristan, ABD, 12 Eylül, Anavatan Partisi.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Bahçeşehir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi, sevcan.kurnaz@rc.bau.edu.tr

³ Bahçeşehir Üniversitesi, SBE Doktora Öğrencisi rizakurt53@yahoo.com

TURKEY-BULGARIA RELATIONS IN TURGUT ÖZAL PERIOD

ABSTRACT

In this study, Turkish foreign policy of Turgut Özal period Turkey-Bulgaria relations were examined. The focus of the study was on the point where Turkey-Bulgaria relations started during the Ottoman period, as well as Özal's personality, leadership, policy, ideas and the strategies he implemented. The foundation of the Fatherland party, relations with the United States and the IMF were mentioned and Özal's admiration for America was mentioned.

One of the most important factors determining Özal's policies was the September 12 coup. As it is known, the military coups brought the governments of Adnan Menderes and Süleyman Demirel to an end. It was the 1980 coup, a military coup that brought Özal to power. When he came to power, he focused primarily on economic programs. With its economic decisions, Turkey has had the largest share in the transition from the Latin American model to the liberal economic system.

Özal has always taken an active role in foreign policy making. In the heavy-duty situations of the bureaucracy, he often took on foreign policy making by personally stepping in, even disabling his own foreign bureaucrats and ministers. Özal's proximity to the Western world stemmed from his admiration for the Western system of liberal thought. For this reason, Turkey has considered it appropriate to apply this system both economically and in terms of freedom of thought.

Turkey and Bulgaria are two countries with deep-rooted historical relations. With Bulgaria's transition to democracy and a free market economy, relations have improved extensively in all areas. It was the assimilation policies towards the Turkish minority in Bulgaria that marked the Turkish-Bulgarian relations. The initiation of contacts between the two countries with the intention of solving the problems raised by the 1989 forced migration has played an important role in reviving relations between Turkey and Bulgaria, which have entered a period of standoff. Another important factor that was instrumental in the softening of relations between the two countries was the internal political developments in Bulgaria after 1990 and their reflections on the life of the Turkish minority in Bulgaria.

Keywords: Turgut Özal, Bulgaria, USA, September 12, The Motherland Party.

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri dış politikasını belirlerken, toplumu, diğer ülkelerle olan ilişkilerini yeniden şekillendirmek için batılılaşma politikası izlemiştir (Ülman & Sander, 1972). Bu bağlamda Türkiye'nin dış politikası uzun süre Batı ile uyum içerisinde yürütülmüştür. Atatürk dönemi Türk dış politikası "Yurtta barış dünyada barış" sözüyle dış politikanın temel felsefesi olmuştur. Bir diğer temel felsefesi ise, Batıcılıktır. Türkiye Cumhuriyeti Batı yanlısı kişiler tarafından kurulduğu için Batılı ideolojiyi benimsemiştir (Sander, 1998).

Türkiye'nin politika belirleyicileri olarak algılanan Batı yani Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa, 1980'lere gelindiğinde ilişkiler, sorunsuz işbirliği durumundan uzaklaşarak tek bir bütün olarak algılanmamaya başlamıştır (Eralp, 1996). 1980'li yıllar, uluslararası alanda değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 12 Eylül askeri darbesi, Türkiye'de bazı değişikliklerin meydana gelmesine sebep olmuştur (Çınar, 2011). Askeri darbe yapılmadan önce, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ve Turgut Özal'ın katkılarıyla hazırlanan "24 Ocak Kararları" süreciyle birlikte uluslararası alana uygun politikalar geliştirmiştir. Sanayi gelişimini destekleyen krediler sunularak, Türkiye'nin uluslararası alana entegre edilmesi ve ekonomik gelişimi amaçlanmıştır (Bozkurt, 2003).

Turgut Özal, Başbakanlığı döneminde, kendi politikalarını şekillendirmiş ve sonrasında uygulamaya koyarak dış politikada önemli adımlar atmıştır. Özal, her şeyden önce çok yönlü bir kişi olmasının yanısıra özel sektörle yakın ilişkiler kurarak, özel sektör mantığını benimsemiştir (Sönmez, 1998). Yine, bürokrasi geçmişinden dolayı devlet mekanizmasının işlerliğini yakından tanıma fırsatı olmuştur.

Türk dış politikasında, Özal döneminden önce uygulanan politikalarda güvenlik ön plandayken, Özal dönemiyle birlikte ekonomi politikaları önceliği almıştır. 1980'lerle birlikte liberal ekonomi ve kimlik kavramı, uluslararası alana hakim olmuştur. Özal, uluslararası alanda gelişen ve değişen şartları gecikmeden Türkiye'de uygulamaya koyarak Türkiye'nin gelişimine katkıda bulunmuştur (Ecevit, 2011).

Körfez Savaşıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi bitmiş, ABD hegemonyası kurulmuştur. Özal, bu savaşı mantık çerçevesinde yorumlayarak Türkiye'ye yönelik fırsatlar ve çıkarlara dönüştürülmesi yönünde adımlar atarak çok boyutlu politika izlemeye başlamıştır (Griffith, 1976). Sovyetlerin çökmesiyle birlikte Türkiye'nin dış politikasındaki tehdit ortadan kalkmış ve Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlığını ilan etmiştir. Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra, İran'ı alternatif olarak görmüşlerdir. Bunun sonucunda da Türkiye'nin, Batı ile bir model oluşturma durumu ortaya çıkmıştır (Deringil, 1992). Türkiye bu bağlamda, laikliği benimseyen, liberalizmden yana ve demokratik olan bir ülke olma özellikleriyle Orta Asya Türk devletlerine örnek olarak gösterilmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, uluslararası ve ulusal sistemlerin sahip oldukları yeni koşulların ortaya konulmasını gerektirmiştir (Sönmezoğlu, 2001). Bu dönemde, Türkiye ile Bulgaristan arasında yakın ilişkilerin oluşturulması, etnik azınlıkların iç ve dış politikada yaşadıkları durumların ilişkilere yansımaları politika belirlemede önemli etken olmuştur.

Bugüne kadar yapılan çalışmalara bakıldığında zaman, Soğuk Savaş Sonrası Değişen Uluslararası Sistemde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, Türk Dış Politikasında Turgut Özal Dönemi, Bulgaristan'dan Türk Göçü (1985-1989) gibi konuların ağırlıklı olarak işlendiği görülmektedir. Bu sebeple, Özal Dönemi Balkanlar politikasında Türkiye-Bulgaristan ilişkileri konusuyla ilgili geniş kapsamlı bir çalışma olması amaçlanmıştır.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde literatür taraması yapılacaktır. Bu kapsamda konunun daha iyi anlaşılması amacıyla çalışma üç bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Tarihsel Süreci, ikinci bölümde Turgut Özal Dönemi (1983-1993), üçüncü bölümde Turgut Özal Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkilerine bakılacaktır.

1. TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL SÜRECİ

Bulgaristan 1371-1396 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin himayesi altına girmiştir. 1877-78 yılında gerçekleşen Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile Bulgaristan özerkliğini ilan etmiştir. 1908 tarihinde İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile de tamamen Osmanlı'dan koparak bağımsızlığını ilan etmiştir (Jelavich, 2006). Bu tarihten sonra da Rusya'nın etki alanına girmiştir.

19. yüzyıl Osmanlı Devleti zamanında Bulgaristan'da yaşayan Türkler, genellikle Tuna ve Edirne sınırları içerisinde bulunmuşlardır. Daha sonra Bulgaristan Devleti kurulunca Türkler de Bulgaristan vatandaşı olmuşlardır (Arman & Mandacı, 2012). 93 harbi sırasında Balkanlarda ilk büyük göç olmuştur. Savaşın hemen ardından Osmanlı ile Rusya arasında Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır (Dursun, 2006). Böylelikle, Rusya Balkanlarda tek güç haline gelmiştir.

Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonraki öncelikli hedefi Makedonya ve Selanik'i kapsayan Büyük Bulgaristan'ı kurmak olmuştur. Bu süreçte ülkedeki Türk nüfusu Bulgar nüfusundan fazladır. Balkan Savaşları yaşandığı sırada Osmanlı Devleti ile ilişkileri zayıflayan Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşı'nda ittifak güçleri tarafında yer almasıyla birlikte ilişkileri düzelmiştir (Yasemi, 1995). Her iki ülkenin İttifak Devletleri tarafında bulunmasından dolayı 1928 yılına kadar Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde yakınlaşma olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar Bulgaristan'da şiddet ve darbeler yaşanmıştır. Bu olaylar sonunda Bulgar Prensiği kurulmuştur ve 1923-1939 yılları arasında Türk etnik yapılarına göç olayları gerçekleşmiştir (Akman, 2006). Bulgaristan, İkinci Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında savaşa girdikten sonra Türkiye ile 1934 yılında Türk-Bulgar Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır (Özlem, 2008).

Savaş sonrası dönemde Bulgarlar, hızla artan Türk nüfusunu azaltmak için Türk azınlığa göç etmeleri konusunda büyük baskılar yapmıştır. 1950-51 yıllarında Türkçe okutulan derslerin sayısı azaltılarak azınlık okulları kaldırılmıştır. Türk-Bulgar okulları birleştirilmiştir. Todor Jivkov'un iktidara gelmesiyle birlikte İslam karşıtı söylemler çok fazla gündeme gelmiştir. Bunun sonucunda da Türk okulları tamamen kaldırılmıştır (Ekici, 2013).

1968 yılında Türkiye-Bulgaristan arasında Göç Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, Bulgaristan'daki Türk nüfusu hakları garanti altına alınmıştır. Bulgaristan'da yaşayan 900.000 kadar Türk azınlık, iki ülke ilişkilerini belirleyen en önemli etken olmuştur. Türk azınlıklar iki ülke arasındaki ilişkilerde hep bir güvensizlik unsuru olmuştur (Oran, 2003). Daha sonraki yıllarda Bulgaristan'dan Türkiye'ye fazla göç olması sonucunda ikili ilişkiler zedelenmiştir.

1983-1990 yılları arasında Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerini etkileyen iki önemli durum vardır. İlk olarak, Bulgaristan Varşova Paketi'ne üyeyken Türkiye de NATO'ya üyedir. Bu nedenle Türkiye, doğuda SSCB ve batıda Bulgaristan ile komşuydu. Bu durum Türkiye için güvenlik sorunu oluşturmuştur. Dolayısıyla Türkiye, savunma sistemini oluştururken, NATO üyeliği kapsamında durum değerlendirmesi yapması gerekmiştir. İkincisi, Bulgaristan'da uzun yıllar kırsal kesimde yaşayan Türkler, kendi kimliklerini korumaya devam etmişleridir.

Bu durum, Bulgaristan’da yaşayan Slav nüfus azalırken, Türk nüfusun kendisini muhafaza etmesi, Bulgar yönetimini endişelendirmeye başlamıştır (Akça, 2008). Bulgar yönetimi her ne kadar Türk azınlığı göç yoluyla azaltmaya çalışmış olsa da bu girişiminden bir sonuç alamamıştır.

1984 yılından sonra Bulgaristan’da iktidarda olan Todor Jivkof hükümeti Türklere karşı baskı politikası yürütmüştür. “Yeniden Doğuş Süreci” adını verdikleri bu politika sonucunda isim değiştirme kampanyası başlatmışlardır. Bulgaristan’daki bu gelişmeler Türk ve dünya basınında büyük yankı uyandırmaya başlamıştır (Cemal, 2013). Bu durum karşısında T.C Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Todor Jivkof’a bir mesaj göndererek; isim değiştirme kampanyasının durdurulmasını istemiştir. Fakat, bu durum kabul edilmemiştir (Giddens, 1984). Bulgaristan Türkleri, Bulgarların bu politikasına ne kadar direnmiş olsalar da bu baskılar karşısında başarılı olamamışlardır (Güner, 2008). Bu kampanyaya, Bulgaristan açısından bakıldığında ise, uluslararası çekişmelerin yaşandığı dünyada saygınlık kaybetmesine sebep olmuştur.

Özellikle Türkiye’nin 1989 zorunlu göç krizi döneminde, Bulgar idari ve siyasi çevrelerinde ve Bulgar toplumunda hakim olan askeri müdahale veya “Kıbrıs Örneği Taarruz” (Mor, 2016) beklentilerinin aksine, uluslararası toplumun desteğine dayalı diplomasi uygulamıştır. Bu şekilde de Bulgaristan’ın uluslararası arenada güvenilir olmasını hedef alan strateji izlemesi sonucunda Sovyetler’in desteğini de kaybedince, Türk ve Müslüman azınlıklar ile ilgili sorunları daha hızlı şekilde çözmesini ve Türkiye ile bu konudaki anlaşmazlıklarını gidermeye çalışmasını teşvik edici bir ortam sağlanmıştır (Tuncer, 2015).

1990’ın baharından itibaren demokratikleşme reformları çerçevesinde Türk ve Müslüman topluluklarının temel hak ve özgürlüklerinin iade edilmesi ve 1989 zorunlu göçü ile gündeme gelen problemlerin çözülmesi niyetiyle iki ülke arasında temasların başlatılması, Türkiye ile Bulgaristan arasında soğukluk dönemine girmiş olan ilişkilerin canlanmasında önemli rol oynamıştır (Türk, 2014). Bu gelişmelerde, gerek Bulgaristan’ın iç politikada geçirdiği değişimin, gerekse Türkiye’nin 1989 zorunlu göçü esnasında izlediği politikanın önemli etkisi olmuştur.

Türkiye’nin izlediği politikanın yanısıra, iki ülke ilişkilerinin yumuşama sürecine girmesinde etkili olan diğer önemli faktör de, Bulgaristan’ın 1990 yılı sonrası yaşanan iç siyasi gelişmeler ve bunların Bulgaristan’daki Türk azınlığının yaşamına ilişkin yansımaları olmuştur (Yavuzalp, 1996).

2. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ (1983-1993)

Turgut Özal’ın kişilik ve liderlik özellikleri, Türk dış politikasında özellikle 1980 ve 1990’ların başında iç politika ve uluslararası politikayı etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur. Özal, Türk dış politikasını bağımlılıktan çıkartmıştır. Dış politikayı çok yönlü bakış açısına doğru yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. Türkiye bu dönemde iç ve dış politikasında meydana gelen ilk yeniden yapılanma çabasını göstermiştir. Özal, yaşanan değişimi, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan değişimle karşılaştırarak, Türkiye’nin ilk defa “çağ atlamaya” başladığını savunmuştur (Ataman, 2003). Yine, kendi döneminde gerçekleşen bazı reformlar, yeni bir mantaliteyi de beraberinde getirmiştir.

Turgut Özal, 12 Eylül 1980 darbesinden 3 yıl sonra 20 Mayıs 1983'te, Anavatan Partisi'ni kurmuştur (Bozkurt, 2003). Turgut Özal'ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan'ı diğer partilerden ayıran önemli noktalar vardı. Birincisi Turgut Özal, 12 Eylül yönetiminin desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin asker kökenli Genel Başkanı Turgut Sunalp'in yanında sivil bir görünüm sergilemiştir. Özal, bir yandan bürokrasiden gelen tecrübesini kullanmış, diğer yandan da sürekli "yeni bir parti" imajını yerleştirmeye çalışmıştır. Amerikan Hükümeti ile yakın ilişki içerisinde olmasının yanısıra ekonomik olarak da uluslararası finans merkezleri IMF ve Dünya Bankası ile olan yakın ilişkileri de son derece geliştirmiştir. Türkiye'nin gelişmesi için 'Amerikan Modeli'ni benimseyen Özal dış politikada da ABD ile birlikteliğini savunmuştur (Çavdar, 2013). Özal, Amerika'ya hayran olmasından dolayı siyasi görüşleri büyük ölçüde bu yönde şekillenmiştir. Özal'a göre, ABD'nin başarılı olmasının arka planında ekonomi ve siyasi alanda yapmış olduğu özgürlükler yatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu gibi çok kültürlü olması bu başarıları içerisinde sayılabilir. Bu görüşler sonucunda Özal, ekonomi ve siyasette liberalizmi savunmuş, dış politika da farklılıkları uygulayarak Türkiye'nin kazançlı çıkmasını sağlamıştır (İzmirli, Gökbunar, & Özer, 2014).

12 Eylül darbesi, Özal politikalarını belirlemiştir. Bunun sonucunda da, iç ve dış politikada gerçekleştirdiği çalışmalar başarılı olmasını sağlayan bir diğer önemli faktördür. Üstelik darbeye birlikte sağ ve sol görüşten olup politikaya girmeleri yasaklanan, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit gibi en önemli isimler Özal'ı siyasi platformda rakipsiz hale sokmuştur (Nasuhbeyoğlu, 2008). Darbecilerin görüşüne göre, o zamana kadarki mevcut parti ve partinin yöneticileri ideolojik çatışmalar ve kişisel rekabetleri yüzünden ülkeyi felakete sürüklemişlerdir. Bu nedenle de, Türkiye'de yönetime ideolojiler değil Mustafa Kemal Atatürk'ün ilkeleri hakim olmuştur. Özal, bir anlamda diğer siyasi grup ve rakiplerinden arındırılmış bir ortamda siyaset yapmış ve planlarını özgür bir ortamda uygulamaya sokabilmiştir (Laçiner, 2003).

6 Kasım 1983 yılında Turgut Özal başkanlığındaki Anavatan partisi büyük bir oy çoğunluğuyla iktidar olmuştur. Başbakan Özal, hükümeti kurduktan sonra iç siyasete getirdiği yeniliklerin yanısıra, ekonomik kararlarıyla da Türkiye'nin son on yılına damgasını vurmuştur (Daban, 2017). Özal, dünyaya ayak uydurabilmek için ekonomik bütünleşmenin ancak serbest piyasa ekonomisi ile gerçekleşebileceğini düşünmüştür. Karma ekonomi modelinden çıkılıp, ithalatın ve fiyatların serbest bırakılması halinde, devletin ekonomi üzerindeki ağır baskısı ortadan kalkacaktır (Ayman & Söğüt, 1993).

Özal'ın liderliği hızlı bir liberalleşme paketiyle başlamıştır. Demirel Hükümetinde Başbakanlık Müsteşarı iken Özal, ekonomik sıkıntıların aşılması yönünde radikal fikirler ileri sürmesinin yanı sıra 24 Ocak Kararları'nın hem hazırlanmasından hem de uygulanmasından sorumlu olmuştur. Ekonomik liberalleşme sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için de yasalarda detaylı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeyle, ülkeye yakın zamanda siyasi liberalleşme getirileceği umulmuştur. Çünkü liberal anlayış gereğine göre, ekonomik alanda yapılacak değişiklikler sonucunda, kişi ve devlet ilişkileri pek çok alanda gelişme göstererek ülkenin geleceğini belirleyen değişikliklere neden olmuştur (Ataman, 2003). 24 Ocak Kararları, Türkiye'nin yeni bir ekonomik anlayışa yöneldiğini gösteren büyük bir adım olmuştur.

Özal, ekonomi dünyasının içinden geldiği için dış politikaya ekonomi gözlüğüyle bakmıştır. Özel sektördeymiş gibi siyasi, ekonomik, toplumsal, uluslararası sorunların çözümünde ekonomik araçlara büyük ağırlık vermiştir. Özal'ın ekonomik konulara hakim olması dolayısıyla, Menderes, Demirel ya da Ecevit'ten farkı, içeride ve dışarıda ekonomik araçları, siyasal ve sosyal araçların önüne taşımıştır (Laçiner, 2003). Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine dayalı liberal bir ekonomik model geliştirmeye çalışan Özal, bu model de sivil toplum açısından önemli sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Özelleştirme, yabancı sermaye ve sermayenin tabana yayılmasıyla birlikte, yeni yatırım imkanları artmış, devletten bağımsız, devlet karşısında giderek güç kazanan bir orta sınıf ortaya çıkmıştır (Ulagay, 1988). 1980'lere devletle bağlantısı bulunan tek işadamları derneği TÜSİAD iken, 80'lerden sonra başta MÜSİAD olmak üzere yeni gelişen çok sayıda işadamları dernekleri kurulmaya başlamıştır. 1989-1991 yılları arasında tek başına hükümette bulunan Anavatan Partisi, program ve politikaları açısından dikkati devletten topluma kaydırmıştır. Kamu İktisadi Teşekkülleri özelleştirilmiş, yetki devri ve belediyelere fon aktarımı yapılmasıyla birlikte, serbest piyasa ekonomisi ön plana çıkarılmıştır. Bu konular sivil toplum çevresine büyük kazanımlar getirmiştir (Çaylak, Göktepe, Dikkaya, & Kapu, 2009).

Özal'ın Batı dünyasına yakınlığı Batı'nın liberal düşünce sistemine duyduğu hayranlıktan kaynaklanmıştır. Bu sebeple de hem ekonomik hem de düşünce özgürlüğü bakımından Türkiye'ye bu modeli uygun görmüştür. Batı dünyasına duyduğu hayranlığın yanı sıra İslam dünyasına da sempatisi olmuştur (Gözen, 2009). Ancak, hiçbir zaman radikal bir İslam inancını benimsememiştir.

Özal'ın, geleneksel bürokratik kalıpları reddederek hızlı sonuç almaya odaklı siyaset tarzını benimsemesi özgüveni, yetişme tarzı ve vizyon sahibi olmasıyla yakından ilgilidir. Görev aldığı tüm kurumlardan edinmiş olduğu tecrübesi ve birçok yabancı devlet adamıyla tanışıyor olması dış politika da büyük avantaj sağlamıştır. Özal, dış politika yapımında aktif rol oynamak için tecrübesi olmayan, kendisine ayak bağı olmayacak kişileri dış işleri bakanlığına atamak gibi bir strateji izlemiştir (Yayla, 2005).

Turgut Özal 1989 yılına geldiğinde Cumhurbaşkanı seçilmiş ve 1993 yılı vefatına kadar Türkiye'yi dış politikada başarılı yapmak için çalışmaya devam etmiştir (Armaoğlu, 2014). Avrupa ilişkileri yoğun hale getirmiş, batıya bağımlılığı azaltmaya çalışmıştır.

Yine 1989-1993 yılları arasında yeni dünya düzeninin şekillenmesinde ortaya çıkan "Neo Osmanlılık" fikrini Türkiye'de geliştirilmesini gerekli görmüştür. Bu politikaya göre, geçmişte Balkanlardaki Osmanlı hakimiyetini hem güç hem de tarihi kullanmak amacıyla sürdürmeye çalışmıştır (Tanıl, 1994). Özetle, Türkiye'nin sınırları dışında kalan Osmanlı Devleti mirasına sahip çıkmak amaçlanmıştır. Özal, bir taraftan bu yeni dinamizmle uğraşırken, dış politikada da tarihi, kültürel, etnik ve dini alanlarda aktif siyaset anlayışını geliştirerek uluslararası sistemin yeniden yapılanmasında söz sahibi olmuştur (Dönmez, 2014). Cumhurbaşkanlığı sürecinde Özal, dış politikada ekonomik iş birliğini, barış ve istikrarın korunmasında güven ortamı oluşturulmasını sağlamıştır.

3. TURGUT ÖZAL DÖNEMİ TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

1980’li yıllarda Türkiye-Bulgaristan ilişkilerindeki en önemli olay, Bulgaristan’daki Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları olmuştur. Türk azınlığına uygulanan baskı politikaları 1878 Bulgar Prensiği’nin kurulması ile başlamıştır. Dönem dönem azalarak ya da artarak devam etmiştir (Lütem, 2006). 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan savaşlarında Osmanlı döneminde yaşanan göçler Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan sonra da devam etmiştir. 1950 yılında ise, Bulgaristan hükümeti 250 bin Türk’ü zorunlu göçe zorlayınca ilişkiler gerginleşmiştir (Erendil, 1976).

Bulgaristan’da Todor Jivkov yönetimi tarafından toplu göçe zorlanan Türk azınlıkları ev ve eşyalarını satarak Türkiye’ye dönmek zorunda kalmışlardır. Sığınmacıların sayısı 300.000’e ulaşınca, Türkiye daha fazla göçmeni kabul edemeyeceğini bildirmiştir (Efegil, 2012). Bunun sonucunda da geçişlere vize koyarak sınırı kapatmıştır. 1989 yılına kadar uluslararası platforma taşınan sığınmacı sorunu kamuoyu baskısı oluşturularak çözülmeye çalışılsa da, Bulgaristan kendi içişlerine karışıldığı iddiasıyla bir anlaşmaya varmamıştır (Balcı, 2013).

İlişkilerin gerginleşmesinde başlangıç olarak Bulgaristan’ın, azınlıkların isimlerini silah zoruyla değiştirmek istemesi gelmektedir. Bu uygulamaya direnen Türkler, işlerinden atılmış, bankalarından paralarını çekememiş, toplumdan dışlanmış hatta öldürülmüşlerdir (Baklacioğlu, 2010). Bu durum karşısında, Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren, Bulgaristan Devlet Başkanı Todor Jivkov’dan Bulgaristan’daki Türklere zorla Bulgar ismi verilmesi hareketinden vazgeçilmesini istemiştir. Ancak, Bulgaristan Türkiye’nin bu talebini ciddiye almamış, tutumuna devam etmiştir. Bulgarlar, isim değiştirme baskısının dışında, Türkleri Hristiyanlaştırma politikaları da yürütmüştür. Bulgaristan’ın anlaşmaya yanaşmamasına karşılık Türkiye baskılarını arttırarak Bulgaristan’ı ikna etmeye çalışmıştır (Çakmakk, 2013). Bu uzlaşmaya olarak diplomasi yolunu tercih etmiş, Türk azınlığın haklarını gerek Türkiye’de gerekse Bulgaristan’da garanti altına almaya çalışmıştır. Bu olay, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı Örgütü, Birleşmiş Milletler, AGİT, Helsinki İzleme Komitesi ve Uluslararası Af Örgütü’nün gündemine getirilmiştir. Böylelikle, Bulgaristan’da Türk azınlığa yapılan asimile politikalarıyla dünyanın dikkati çekilmeye çalışılmıştır (Çiftçi, 2010).

Bulgaristan’da, 1984’te başlayan Yeniden Doğuş Süreci adı verilen isim değiştirme kampanyasıyla Türkler asimile edilmeye çalışılmış (Çakmakk, 2013) ancak, başarılı olunamamıştır. Bu dönemde, Türklerin nüfusu Bulgar Slavlarından daha fazla artmaya başlamış ve önemli yerlere gelmeye başlamışlardır. Jivkov’un amacı, Bulgaristan Türklerinin isimlerini zorla değiştirterek onlara yeni kimlik kazandırmak olmuştur. Özal, Türkiye’de yaşanan sıkıntılı bir dönemden sonra iktidara gelmiştir. Bundan dolayı, barışı, birliği ve beraberliği, ülkenin her köşesine götürmeyi amaç edinmiştir (Dağlıoğlu, 2014).

Özal, Bulgaristan Sorunu’nda Bulgaristan Türkleri’nin meselesini diğer Türklerin meselesinden daha önemli görmüştür. Bulgaristan, Osmanlı Devleti’nin bir ili olduğu için milli mesele olarak görülmüştür (Ayata & Gökberk, 2015).

1983 yılında Özal hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte, Bulgaristan'da Türk Azınlığa yapılan baskılarla ilgili ihtiyatlı davranmıştır. Fakat, kamuoyundan gördüğü baskılar sonucunda, 1985'in Mart ayında Özal Hükümeti, Bulgaristan'a bir nota vermiştir. Sorunun görüşmeler yoluyla çözülmesi istenmiş ve bu amaca yönelik bir göç antlaşması imzalanması talebinde bulunulmuştur (Uzgel, 2004).

1986 yılı sonlarına doğru Jivkov hükümeti, Bulgaristan'dan göçen Türkleri tekrar Bulgaristan'a geri dönmeye teşvik etmiştir. Bunun en önemli sebebi ise, iş gücü kaybeden Bulgaristan ekonomisi negatif olarak etkilenmiştir. Bu olaylardan sonra geri dönen Türkler zorluklarla karşılaşsalar da Bulgar ekonomisi iyileşme eğilimine girmiştir. Yaşanan bu kriz ve krizin doruk noktaya ulaştığı 89 zorunlu göç olayı Özal'ın aktif dış politika izlemesinin bir örneğini oluşturmuştur (Çakmak, 2012).

Jivkov hükümetinin devrilmesinde sonra, 1991 yılında Bulgaristan Türklerinin partisi olan Hak ve Özgürlükler Hareketi anahtar parti konumuna gelmiştir. İlişkilerin en kötü olduğu dönemde gerçekleşen bu durumda iki ülke karşılıklı olarak güven arttırmak için Türk-Bulgar sınırından askerlerini çekmiştir. 1992 yılında ise, Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Güvenlik Antlaşması imzalanmıştır (Kut, 2000).

Özal, Müslüman azınlıkların yaşadığı Balkan ülkeleriyle de yakın ilişkilere girmiştir. 1993 yılında vefat etmeden önce Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan'ı ziyaret etmiştir. Bu durum tarihte önemli bir adım olarak nitelendirilmiştir. Özal, Balkanlar ziyaretinden sonra bölgede en etkili gücün İslam olduğu kanısına varmıştır. Türkiye'deki dini cemaatlere de dini faaliyetlere yönelik çalışmalarda bulunmaları konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Balkanlarda bulunan Slav-Ortodoks Hıristiyan bloğuna karşılık Osmanlı-İslam unsuru ile dengede tutulmaya çalışılmıştır (Ataman, 2003).

1990 yılında başlayan Türkiye-Bulgaristan arasındaki balayı dönemi Turgut Özal'ın vefatına kadar devam etmiştir.

SONUÇ

Türkiye ile Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu döneminden gelen yaklaşık 500 yıllık köklü tarihi geçmişe ve ilişkilere sahip iki ülkedir. Bulgaristan'ın demokrasiye geçmesiyle birlikte ilişkiler her alanda kapsamlı bir gelişmeye doğru yönelmiştir. Bu alanda da temaslar yüksek seviyede devam etmiştir.

Günümüzde hala Osmanlı geleneğinin izlerine sıkça rastladığımız Bulgaristan'da, yakın zamanda yaşanan kötü olaylar iki ülkenin siyasal ve toplumsal hafızalarında derin izler bırakmıştır. Soğuk Savaş Dönemiyle birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu bölgede örnek teşkil edecek dostluk ve işbirliği ilişkileri geliştirilmiştir.

Turgut Özal, Türkiye'nin siyasal tarihinde, sadece dış politika alanında değil, ekonomiden bürokrasiye, liberalizmden İslam düşüncesine kadar Türk siyasal ve ekonomik yaşamında izleri bugüne yansıyan derin etkiler bırakmıştır. Özal'ın Türk siyasal yaşamında bıraktığı izler ise Türk toplumunun değerlerinde ve dışa açık ve rekabetçi bir sistemin kabulünde farklılaşma yaratacak izdüşümleri beraberinde getirmiştir.

Özal, siyasete girdiği dönemden itibaren önceki hükümetlerin izlediği siyaset anlayışını benimsememiştir. Gelenekselleşmemiş bürokratik anlayışı reddeden bir dış politika fikri geliştirmiştir. Bu dış politika anlayışıyla birlikte Özal öncelikle, Türkiye’yi bağımlılık esasına dayanan ittifak anlayışından çıkartmıştır. Bölgesel ağlar geliştirerek çok boyutlu yeni ittifak anlayışı geliştirmiştir. Bu amaçla, Özal döneminde girişilen siyasi ve iktisadi politikaların temelinde bu ittifak anlayışı yatmaktadır. Bu duruma bir örnek vermek gerekirse, Özal, Avrupa Birliği ülkelerinin mallarından gümrük vergisini kaldırmıştır. Bununla ulaşılmak istenen amaç, gümrük birliğine ulaşmak amacıyla ekonomik refah getirileceği düşüncesi olmuştur.

Yine bu dönemde, Özal hükümeti Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu bölgeleriyle ekonomik, kültürel ve siyasi ilişkilerini geliştirerek bölgesel politikalara önem vermiştir. Özal’ın liderlik özelliğinin temel amaçlarından biri, Türkiye’nin ekonomik ve siyasi kalkınmasını hızlandırmak olmuştur. Bu sebeple de ideolojik farklılıkları gözetmeden yakın bölgedeki ülkelerle ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Böylelikle, Türkiye, Batıya karşı hem ekonomik hem de siyasi olarak daha az bağımlı hale getirilmiştir. Özal, aynı zamanda, Türkiye’nin Avrupa’ya olan bağımlılığını azaltmak için ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkileri derinleştirmiştir. Benzer bir şekilde, Batı bağımlılığını kırmak için de İslam dünyası ile yakın ilişkilere girmiştir.

Özetle Turgut Özal’ın pragmatist bir siyaset anlayışı ile barışçıl bir ortam oluşturmaya çalışması o dönem Türk dış politikası nezdinde Bulgaristan ile yaşanan sorunların sürecine de sirayet etmiştir. Bu politikaların ikili ilişkiler yahut uluslararası organizasyonlar çerçevesinde uzun vadede somut sonuçlara ulaşmamış olması yeni bir düzene girmenin eşliğinde olan uluslararası düzlemde Türkiye’nin pozisyonunu olumsuz anlamda etkilememiştir. Özal döneminin verdiği en büyük sınavlardan biri olan bu sorun, Türkiye’nin oluşabilecek en gergin anlarda bile gösterebileceği direncin başarısı anlamında güçlü ve güvenilir izlenimleri bırakmıştır. Bu çalışma, sorunun boyutu fark etmeksizin hükümetlerce geliştirilen yaklaşımın, sonuçtan bağımsız olarak havayı düzenleyebileceği üzerine güçlü tezler sunmuştur. Özal dönemi Türkiye-Bulgaristan ilişkileri göstermektedir ki, bölgesel yahut uluslararası sorunlarda devlet liderlerinin sahip olduğu ajanda ve gösterdikleri duruş sorunun geleceği açısından fazlasıyla belirleyici rol oynamaktadır.

KAYNAKÇA

Akça, B. (2008). 1945-1990 Türk-Bulgar İlişkileri ve Bu Dönemde Muğla Vilayetine İskan Edilen Bulgaristan Muhacirleri. *Atatürk Araştırma Merkezi*, 76-92.

Akman, H. (2006). *Paylaşılmayan Balkanlar*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Arman, M., & Mandacı, N. (2012). *Çağdaş Balkan Siyaseti*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Armaoğlu, F. (2014). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi*, 49-64.

Ayata, A., & Gökberk, Y. (2015). *Yeni Küresel Düzende Türk Dış Politikasının Kimlik Arayışı*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Ayman, O., & Söğüt, M. (1993). *Bütün Yönleriyle Özal ve Dönemi (1983-1993)*. İstanbul: Tempo Kitap Yayınevi.

Baklacioğlu, N. (2010). *Dış Politika ve Göç: Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçlerde Arnavutlar (1920-1990)*. İstanbul: Derin Yayınları.

Balcı, A. (2013). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

Bozkurt, V. (2003). *Geleceğin Toplumunu Dönüştürücü Liderlik ve Özal*. İstanbul: Boyut Yayınları.

Çakmak, H. (2012). *Türk Dış Politikasında 41 Kriz 1924-2012*. Ankara: Kripto Yayınevi.

Çakmak, H. (2013). *Turgut Özal Dönemi Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Çavdar, T. (2013). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*. Ankara: İmge Yayıncılık.

Çaylak, A., Göktepe, C., Dikkaya, M., & Kapu, H. (2009). *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Cemal, H. (2013). *Özal Hikayesi*. İstanbul: Everest Yayınları.

Çiftçi, K. (2010). *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çınar, Y. (2011). Turgut Özal ve AK Parti Dönemi Türk Dış Politikasına Teorik Bir Bakış Örneği: Lİberal Düşüncenin Türk Dış Politikasına Etkisi. *Akademik Bakış*, 1-19.

Daban, C. (2017). Turgut Özal Dönemi Türkiye Dış Politikası. *The Journal of Social Economic Research*, 77-96.

Dağlıoğlu, G. (2014). Turgut Özal Döneminde Türkiye'nin Bulgaristan Türkleri Politikası: Konstrüktivist Bir İnceleme. *Journal of Business Economics and Political Science*, 139-181.

Deringil, S. (1992). *Turkish Foreign Policy Since Atatürk*. Great Britain: The Eothen Press.

Dönmez, R. (2014). *Türkiye'deki Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlılığın Sosyopolitiği*. Bursa: Dora Yayıncılık.

Dursun, A. (2006). *Nil'den Tuna'ya Osmanlı Yazıları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Ecevit, B. (2011). *Dış Politika ve Kıbrıs Dosyası*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Ankara: Akademik Yayıncılık.

Ekici, N. (2013). *Bulgaristan Türkleri, Balkanlar El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Eralp, A. (1996). *Değişen Savaş-Sonrası Uluslararası Sistemde Türkiye ve Avrupa Topluluğu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Erendil, M. (1976). *Tarihte Türk Bulgar İlişkileri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Griffith, W. (1976). *The Soviet Union and Eastern Europe: Recommendations for United States Policy*. Lexington: Lexington Books.
- Güner, E. (2008). *Özalcı Dış Politika*. İstanbul: Emre Yayınları.
- İzmirli, R., Gökbnar, R., & Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 245-256.
- Jelavich, B. (2006). *Balkan Tarihi-I 18. ve 19. Yüzyıllar*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kut, Ş. (2000). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahtarları*. İstanbul: Büke Yayınları.
- Laçiner, S. (2003). *Özal Dönemi Türk Dış Politikası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Lütem, Ö. (2006). *Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Mor, H. (2016). *Türk Dış Politikasının Eksenleri, Belirleyici Faktörler Ekseninde Özal'ın Dış Politika Konsepti*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Nasuhbeyoğlu, T. (2008). *Balkan Tarihine Genel Bir Bakış*. İstanbul.
- Oran, B. (2003). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özlem, K. (2008). Bulgaristan Türkleri'nin Tarihsel Süreç İçerisinde Dönüşümü, AB Üyelik Süreci ve Türk Azınlığa Etkileri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 342-371.
- Sander, O. (1998). *"Türk-Bulgar İlişkileri" Türkiye'nin Dış Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sönmez, S. (1998). *Dünya Ekonomisinde Dönüşüm, Sömürgecilikten Küreselleşmeye*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sönmezoğlu, F. (2001). *Türk Dış Politikasının Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tanıl, B. (1994). *Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası*. İstanbul: Birikim Yayınevi.
- Tuncer, H. (2015). *Özal'ın Dış Politikası (1983-1989)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Türk, F. (2014). *Türk Kültür Dış Politikası*. Ankara: Paradigma Akademi Yayınları.
- Ulagay, O. (1988). *Özal'ı Aşmak İçin*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Ülman, H., & Sander, O. (1972). Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923–1968) II. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi*, 1-24.

- Uzgel, İ. (2004). *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Yasemi, F. (1995). *Bulgaristan'ın Türk Halkları*. İstanbul: Say Yayınları.
- Yavuzalp, E. (1996). *Liderlerimiz ve Dış Politika, Bir Diplomat Gözüyle*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yayla, A. (2005). *Özal Reformları ve Liberalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.

MANAVGAT DESTİNASYONUNDA AHMETLER KÖYÜ'NÜN KIRSAL TURİZM POTANSİYELİNİN BELİRLENMESİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN²

Şükrü YILDIRIM³

Kadir GÖKÇE⁴

ÖZET

Doğal güzellikleriyle ve geleneksel kültürel motifleri ile dikkat çeken Ahmetler Köyü önemli turist çekim unsurlarına sahiptir. Özellikle Ahmetler Kanyonu zengin turizm aktiviteleri ile bölge turizmine canlılık katmaktadır. Bu çalışmada Manavgat destinasyonunda Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm potansiyelini belirlemek amacıyla literatür taraması yapılmış, edinilen bilgiler ile sahadaki turizm unsurlarını yerinde incelemek için köy halkı ile görüşme, gözlem ve doküman analizi yöntemleri ile veri toplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bütün veriler çerçevesinde SWOT analizi yapılmış ve sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile uygulanabilir öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm açısından zengin bir potansiyele sahip olduğu, halkın genelinin turizmden daha fazla yararlanmak istediği, bu değerler için gerek sivil toplum örgütleri, gerekse yerel yönetimlerden alt yapı, tanıtım gibi konularda daha fazla destek bekledikleri ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Manavgat, Ahmetler Köyü, Kırsal Turizm, Turizm Potansiyeli

DETERMINATION OF THE RURAL TOURISM POTENTIAL OF AHMETLER VILLAGE IN MANAVGAT DESTINATION

ABSTRACT

The village of Ahmetler attracts attention with its natural beauties and traditional cultural motifs. Especially Ahmetler Canyon adds vitality to the region tourism with its rich tourism activities. In this study, literature was searched in order to determine the rural tourism potential of Ahmetler Village in Manavgat destination and data were collected by interviewing, observing and document analysis methods to investigate the tourism elements in the field. Within the framework of all the data obtained from the research, SWOT analysis has been conducted and feasible suggestions have been tried to be developed with sustainable tourism approach. As a result of the research, it was revealed that Ahmetler Village has a rich potential in terms of rural tourism, that the general public wants to benefit more from tourism and that they expect more support from both civil society organizations and local administrations in terms of infrastructure and publicity.

Keywords: Manavgat, Ahmetler Village, Rural Tourism, Tourism Potential

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, s.yildirim07@hotmail.com

⁴ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, kadirgokce.sydv_07@hotmail.com

GİRİŞ

Dünyada hızla artan sanayileşme ve kentleşme sonucunda ortaya çıkan gürültü, çevre kirliliği, trafik, stres gibi sorunlardan kurtulmak için insanların dinlenme, eğlenme, günlük hayattan kaçma gibi gereksinimleri artmıştır (Ukav, 2014). Bu durum; deniz, kum, güneş şeklinde bahsedilen kitle turizminden sıkılan, doğayla iç içe yaşamak isteyen, ilginç yerleri ve değişik kültürleri özleyen kişilerin alternatif turizm çeşitlerine yönelmelerine neden olmuştur. Alternatif turizm çeşidi olan kırsal turizm, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu yerlerde gerçekleşen bir turizm türüdür (Çeken, Karadağ & Dalgın, 2007). Kırsal turizm, şehirlerde yaşayan insanların dinlenmek, eğlenmek ve keşfetmek amacıyla kırsal bir destinasyonu ziyaret ederek yöre halkına maddi kazanç bırakacak eylemlerde bulunmalarıdır. Kırsal turizm sadece gezmek değil, gezerken yöresel yemekler, el sanatları, gelenek ve göreneklerin yaşatıldığı ve tanıtıldığı faaliyetleri de kapsamaktadır. Kırsal turizm yaparken, doğal dokuyu ve kültürel yapıyı bozmadan gelen ziyaretçilere turizm ürününü sunmak ve ziyaretçilerin de yapılan aktivitelere katılımlarını sağlamaktır (Uçar, 2010).

Manavgat ilçesi, Toros Dağları ile Akdeniz arasında yer almaktadır. **Manavgat Çayı**, Karpuz Çayı, Köprü Çayı, Alara Çayı ve **Side**, Seleukia (Lyrbe), Selge, **Aspendos** gibi antik kentler ilçe sınırları içerisinde yer alır. 5 yıldızlı mavi ve beyaz bayraklı otelleri ile yatak kapasitesi bakımından Antalya ilinin yaklaşık %35'ine, Türkiye genelinin %10'una sahiptir. Manavgat destinasyonunda turizm yalnızca deniz kum güneş üçgeninden ibaret olup, turizmi 12 aya yaymak için alternatif turizm çeşitlerine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda zengin ve çeşitli bir konuma sahip olan Ahmetler Köyü'nün doğal, kültürel ve tarihi özellikleri ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada Manavgat destinasyonundaki Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm potansiyeli araştırılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, kırsal turizm üzerine literatür taraması yapılmış, ayrıca çeşitli internet kaynaklarından yararlanılmıştır. Edinilen bilgiler ile sahadaki turizm unsurları yerinde gözlemlenmiş ve çekilen fotoğraflarla görselleştirilmiştir. Yöreyle ait turizm değerleri üzerine görüşmeler yapılarak önemli bilgiler elde edilmiştir. Mülakatlarda yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda katılımcıların demografik bilgilerini öğrenmeyi amaçlayan (yaş, meslek, eğitim) sorulara yer verilmiştir. İkinci kısımda ise katılımcılara Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm potansiyelini ortaya çıkarmak amacıyla sorular sorulmuştur. Araştırmadan elde edilen veriler çerçevesinde SWOT Analizi yapılmış ve sürdürülebilir turizm yaklaşımı ile uygulanabilir öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır.

BULGULAR

Ahmetler Köyü'nün Kırsal Turizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi

Doğal yapısı bakımından Toros Dağlarının en tipik özelliklerinden olan nap'lar (bindirmeler), nap'ların altında kretase kalkerleri, İnaltı Mağarası, Karpuz Çayı, Ahmetler Kanyonu, zengin bitki örtüsü ve hayvan varlığı Ahmetler Köyü'nün kırsal turizmdeki en önemli turizm unsurlarıdır. Bu doğrultuda Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm potansiyelinin ortaya çıkartılması için güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditleri tespit edilmiştir.

Ahmetler Köyü, Toros Dağlarının güney yamacında deniz seviyesinden yaklaşık 700 m yükseklikte bulunur. Manavgat ilçesinin en yüksek yerleşim yerlerinden biridir. Köy arazisi, jeolojik olarak karmaşık bir yapıya sahiptir. Ahmetler Köyü, Antalya iline 116 km, Manavgat ilçesine 40 km uzaklıktadır. Yüzlerce yıl önce Ahmet adlı üç çoban tarafından kurulduğu için "Ahmetler" adını alan bu köy, o bölgenin en eski Türkmen köylerinden biridir.

Bu köy gerek coğrafi koşulları, gerekse ekonomik ve sosyal hayatı nedeniyle dışarıya kapalı bir hayat sürmüştür. Ahmetler'i kuranlar bugünkü yerleşim yerinden önce Çavuşköyü, Aşağı Mahalle ve Taş Harman yörelerinde geçici mahalleler kurmuşlar, buralarda bir süre yaşadıkları sonra bugünkü Ahmetler'de karar kılmışlar ve buraya kalıcı olarak yerleşmişlerdir. Köyün adı eski Alanya kayıtlarında "Çöngere Nahiyesinin Ahmetler Karyesi" olarak geçer. Ahmetler'in tarihine ilgi duyan Manavgat eşrafından merhum Mustafa İsmet ÖZDEMİR, o bölgede yaşanan büyük bir veba salgını sonucu Hürremşah, Ezenkiriş, Taş Harman, Yalaklar gibi birçok mahallenin ortadan kalktığını söylemiştir.

Ahmetler, coğrafi koşulları ve geleneklerine bağlı özellikleri nedeniyle dış etkilere en son açılan köylerden biridir. Bugün bile yaşayan bazı geleneklerin Orta Asya Türklerindeki geleneklerle örtüştüğü görülmektedir.

Ahmetler Köyü'nde yapılan/yapılabilecek kırsal turizm türleri:

- Mağara turizmi
- Doğa yürüyüşü (trekking)
- Kamp turizmi ve karavan turizmi

Mağara Turizmi

Ahmetler Köyü'nün yerleşim alanının altına doğru İnaltı Mağarası bulunmaktadır. Bu mağara bindirmelerin altındaki kretase kalkerleri içerisinde gelişimini sürdüren aktif bir mağaradır. Uzunluğu 200 metre olan mağarada 9 ayrı oda bulunmakta ve mağara içinde 8 ila 10 metre yüksekliğinde sarkıt, dikit, sütun ve perdeler bulunmaktadır.

Görsel 1. İnaltı Mağarası

Görsel 2. İnaltı Mağarası

Bu mağara hakkında ünlü Fransız mağaracı Franz Lindenmayr: “Mağara oldukça geniş ve her taraf damlamalar sonucu oluşan sarkıt ve dikitlerle doluydu. Etraftaki kalıntılardan döküntülerden anlaşılıyordu ki sarkıt ve dikitlerin taşınabilen kısımları kırılıp götürülmüş. Bir de başınızı kaldırıp yukarı bakarsanız sağa sola uçuşan çok sayıda yarasayı görebilirsiniz.” diyerek ifade etmiştir.

Trekking (Doğa Yürüyüşü)

Akdeniz’in kavurucu sıcaklarından sıkılan farklı yerleri görmek isteyen turistler, Ahmetler Köyü’nün buz gibi serin kanyonunda trekking yapabilirler.

Görsel 3. Ahmetler Kanyonu

Bazı yerlerde yüksekliği 400 metreyi bulan kanyon, güneş almadığından çok serindir. Doğa sporları yapan kişiler için önemli merkezlerden biridir. Kanyon içerisinde yürüyüş yaparken çağlayanlar, düdenler ve sifonlara rastlanır. Bazen dar kayaların oluşturduğu dehlizleri geçmek zordur. Kanyonun Delik Kaya Başı yakasında uçurumların üzerinde irili ufaklı birçok in bulunur. Bu inlerde kışın yağmurlu ve soğuk havalarda keçi sürüleri barınmakta, insan ulaşımının olmadığı yerlerde yırtıcı kuşların (kartal, şahin, atmaca gibi) yuvaları bulunmaktadır.

Görsel 4. Delik Kaya Başı İneri

Kamp ve Karavan Turizmi

İnsanların ulaşım, konaklama ve yeme içme gereksinimlerini kendileri çözmek, değişik yerleri görüp tanımak amacıyla karavanları ve çadırları ile yaptıkları ziyaretler kamping ve karavan turizmini oluşturmaktadır (Anonim, 2013). Ahmetler Kanyonu'nun çevresi kamp ve karavan turizmi için çok uygun bir yerdir.

Mülakat Bulguları

Görüşme yapılan katılımcılar Tablo 1’de görüldüğü üzere, 18-53 yaş aralığındadır. Katılımcılar; öğrenci, muhasebeci, öğretmen, inşaat mühendisi, haritacı, işçi, memur, çiftçi gibi çeşitli meslek gruplarına aittir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 5 katılımcının lisans, 2 katılımcının ön lisans, 2 katılımcının lise, 2 katılımcının ortaokul ve 1 katılımcının da ilkokul mezunu olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Yapısı

Katılımcı	Yaş	Meslek	Eğitim
1	42	Serbest	Ortaokul
2	18	Öğrenci	Lise
3	53	Emekli	İlkokul
4	39	Muhasebeci	Lisans
Katılımcı	Yaş	Meslek	Eğitim
5	33	Öğretmen	Lisans
6	39	Muhasebeci	Ön lisans
7	37	Serbest	Lisans
8	36	İnşaat Mühendisi	Lisans
9	33	Haritacı	Lisans
10	49	Çiftçi	Lise
11	34	İşçi	Ön lisans
12	51	Memur	Ortaokul

Yapılan görüşmelerde, katılımcılara öncelikle “kırsal turizm nedir?” şeklinde bir soru yöneltilmiştir. Katılımcılar bu soruya genelde “doğa turizmi”, “bir yerin coğrafi özelliklerinden yararlanılarak yapılan turizm”, “kırsal turizm, doğa yürüyüşü, doğal güzellik ve yöresel ürünlerin tanıtımı” şeklinde cevap vermişlerdir. Bir katılımcı “Doğayı en iyi şekilde tanıyıp havasından, suyundan, toprağından faydalanarak kullanma yöntemidir.” demiştir.

Katılımcılara daha sonra, “Turizm eğitimi aldınız mı?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların hepsi turizm eğitimi almadıklarını ifade etmişlerdir.

“Sizce Ahmetler Köyü’nün kırsal çekicilikleri nelerdir?” sorusu yöneltilen katılımcılar; Ahmetler Köyü’nün doğal güzelliklerinden, kanyon, mağara ve tarihi kalıntılarından bahsetmişlerdir. Bu sorunun akabinde “Sizce Ahmetler Köyü’nde yapılabilecek turizm çeşitleri nelerdir?” sorusu yöneltilen katılımcılardan doğa turizmi, rafting, trekking, safari, organik tarım ve mağara turizmi cevapları alınmıştır.

“Ahmetler Köyü’ne özgü yemekler nelerdir?” sorusuna katılımcılardan çok farklı cevaplar alınamamıştır. Genelde keşkek, tarhana ve gözlemenin Ahmetler Köyü’ne özgü olduğunu ifade etmişlerdir.

“Sizce Ahmetler Köyü’nün turizm açısından tanıtımı yeterli midir?” sorusuna katılımcıların tamamının, tanıtımın yetersiz olduğu konusunda hemfikir olduğu görülmüş ve bir katılımcı “*Yerel ve ulusal basında gereken ilgi gösterilmemektedir.*” şeklinde cevap vermiştir. “Ahmetler Köyü’ndeki geçim kaynakları nedir?” sorusuna ise katılımcıların neredeyse tamamı tarım ve hayvancılık, az da olsa orman ürünleri, arıcılık ve turizm olduğu şeklinde cevap vermişlerdir.

“Ahmetler Köyü halkı olarak turizmden gelir elde edilmekte midir?” sorusu yöneltilen 12 katılımcının 11’i “hayır” şeklinde cevap vermiştir. Bir katılımcı ise “*Çok nadir, kanyonda bulunan özel şirkette çalışanlar bulunmaktadır.*” demiştir.

“Ahmetler Köyü’nün turizmden beklentisi nelerdir?” sorusuna bir katılımcı; “*Valilik, Kaymakamlık ve Belediyeden proje üretilmesi ve uygulanması*” şeklinde düşüncesini ifade ederken başka bir katılımcı; “*Yerel yetkililerin Ahmetler Köyü’nün tanıtımında ön plana çıkması gerekmektedir. Özellikle kanyon ve mağara önemli turizm değerleridir. Doğa yürüyüşü ve dağcılık açısından köy tanıtılmalıdır.*” şeklinde cevap vermiştir. Bir diğer katılımcı ise “*Köyün keşfedilmemiş çok fazla turizm seçenekleri mevcuttur. Valilik, Kaymakamlık ve Belediyenin desteğiyle bu açılmamış yerler açılmalıdır.*” derken başka bir katılımcı ise “*Organik bir pazar yeri yapılması, mağaranın ışıklandırılıp gezilebilir hale getirilmesi ve kanyona yol güzergâhı düzenlenmesi gerektiğini*” ifade etmiştir.

SWOT Analizi İle Elde Edilen Sonuçlar

Bir sektörün, bir faaliyetin veya bir firmanın var olan durumunu ve beklentilerini ortaya koymanın en kolay yolu, o konu ile ilgili uzmanlar tarafından SWOT Analizinin yapılmasıdır (Akça, 2005: 516). SWOT terimi İngilizcedeki dört kelimenin ilk harflerinden oluşmaktadır. Güçlü yönler (Strengths), Zayıf yönler (Weakness), Fırsatlar (Opportunities) ve Tehditler (Threats) (İnayet ve Akbulak, 2010: 204). SWOT Analizi; bir sektörün, bir faaliyetin veya bir firmanın güçlü ve zayıf yönlerini belirlemek ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri tespit etmekte kullanılan bir tekniktir. Herhangi yörenin kırsal turizm açısından güçlü ve zayıf yönleri ile fırsat ve tehditlerini ortaya koyarak ona göre plan ve programların yapılması gerekmektedir. Bu anlamda SWOT Analizinin yapılmasındaki genel amaç; bölgenin sahip olduğu turizme bağlı ve turizmden bağımsız arz potansiyelinin güçlü ve zayıf yönlerinin bilinmesi, analiz edilmesi ve ülkenin turizm hedeflerine uygun stratejilerin seçilmesine yardımcı olmasıdır. Ayrıca, SWOT Analizi bölgenin alternatif turizm olanaklarının her zaman değerlendirmeye tabi tutulması, mevcut hataların tespit edilmesine ve düzeltilmesine imkan veren bir araç olmaktadır (Yeşiltaş vd., 2009: 252).

Ahmetler Köyü’nün doğal güzelliği ile birçok kırsal turizm çeşidine olanak sağlamasına rağmen, yerel halkta kırsal turizm konusunda yeterli bilincin olmadığı ve gerekli çalışmaların yapılmadığı gözlemlenmiştir. Bunun için Ahmetler Köyü’nün güçlü ve zayıf yönlerini tespit ederek, fırsat ve tehditlerini değerlendirmek için SWOT Analizi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Ahmetler Köyünün Kırsal Turizm Açısından SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
Mağara turizmi ve jeomorfolojik turizm açısından İnaltı Mağarası'na sahip olması.	Kırsal turizm bilincinin yeterli olmaması.
Genel ifadeyle doğa turizmine yönelik yapılabilecek olan turizm türleri için uygun zemin ve alan yapısına sahip olması.	Kırsalda yaşayan bireylere bu yönde gerekli eğitimin verilmemesi.
Trekking, dağcılık ve diğer yürüyüş sporları için parkur ve rotaların bulunması.	Kırsal turizm için bütçe ve tanıtımının yetersiz olması.
Çiftliklerin oluşturulması bakımından uygun kırsal alanların bulunması.	Yerel ve ulusal idarilerin kırsal turizm için yeterli planlamalarda bulunmaması.
Halkının ılımlı olmasından dolayı birçok kırsal turizm faaliyetinin yapılmasına olanak sağlaması.	Kırsal turizm potansiyelinin olduğu alanlarda konaklama ve ulaşım için organizasyonların olmayışı veya yetersiz oluşu.
	Kırsal turizm konusunda yetişmiş kalifiye elemanın bulunamaması ve bundan dolayı da tanıtımların ve desteklemelerin alınmaması.
GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
	Kırsal gençlik için, istihdam çalışmalarının eksikliği.
	Doğal kaynakların zenginliğinin farkında olunmaması.
	Doğal kaynakların yeterince değerlendirilememesi.
	Köyden kente göçün önlenememesi.
FIRSATLAR	TEHDİTLER
Kırsal potansiyeli olduğu düşünülen alanlarda yeni iş alanlarının oluşturularak istihdam sağlaması.	Doğal alanların bilinçsiz kullanımından kaynaklanan çevre sorunlarının artması.
Döviz kazancının artması.	Kırsal turizm için etkin kullanılabilecek potansiyele sahip olan alanların atıl durumda olması.
Yöre halkı için kırsal turizmin alternatif gelir kaynakları oluşturması.	Tarım arazilerinin yerleşmeye açılması.
Kırsal turizm için yapılan ziyaretlerin yöre halkının sosyal yapısını geliştirmesi, sosyal etkileşimini artırması.	Plansız kırsal turizm ile tarımsal alanların azalması.
Kırsal turizm yatırımları için birçok ulusal ve uluslararası kurumun bu konudaki destek, teşvik ve hibe sağlamaları.	
Kırsal turizmde istihdam edilen kişilerin mesleki bilgi ve becerilerinin eğitim programlarıyla geliştirilerek kırsal iş gücünün niteliğinin yükseltilmesi.	
Çevre bilincinin artırılması.	
Kırsal turizmin diğer turizm türlerinin yanında popülerliğinin artması ve turistlerin bu türe doğru eğilim göstermeleri.	
Kente göçün önlenmesi.	
Kır-Kent arasındaki gelir ve bölgesel farklılıkların en aza indirgenmesi.	
Kırsal turizmin canlanmasıyla birlikte yaratılan istihdamla ilişkili olarak kadının ailedeki ve toplumdaki statüsünün güçlendirilmesi.	

SONUÇ ve ÖNERİLER

Manavgat destinasyonunda Ahmetler Köyü'nün kırsal turizm potansiyelinin belirlenmesi amacıyla yapılan çalışma sonucunda; köyün tanıtımının yeterince yapılmadığı, halkın turizmden ekonomik anlamda beklentilerinin karşılanmadığı, kırsal turizm aracılığıyla yeni geçim kaynakları oluşturulabileceği, yeni projelerle halka yeni istihdam olanakları yaratılabileceği sonucuna varılmıştır. Ahmetler Köyü doğal, tarihi ve kültürel yapısı ile kırsal turizm için önemli bir potansiyele sahiptir. Köyün geleneksel yapısının korunarak bölgede kırsal turizm çalışmalarının planlı bir şekilde, turizmin sürdürülebilirlik özelliğinin de göz önünde bulundurularak yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- AKÇA, H., (2005). "Burdur İlinin Kırsal Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi". *1. Burdur Sempozyumu*. Bildiriler Cilt I, 16 - 19 Kasım 2005, Burdur, 515-517.
- ANONİM, (2013). Kamp ve Karavan Turizmi.
- ÇEKEN, H., KARADAĞ, L. & DALGIN, T. (2007). "Kırsal Kalkınmada Yeni Bir Yaklaşım: Kırsal Turizm ve Türkiye'ye Yönelik Teorik Bir Çalışma". *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 1-14.
- "<http://kurumsal.kulturturizm.gov.tr/turkiye/kirklareli/turizmaktiviteleri/kamp-ve-karavan-turizmi159410>" (Erişim Tarihi:06.01.2014).
- "<http://www.manavgat.bel.tr/tanitim/ahmetler-mahallesi>" (Erişim Tarihi:13.11.2019).
- İNAYET, Z., ve AKBULAK, C., (2010). "Troia Tarihi Milli Parkı'ndaki Turizm Potansiyelinin Swot Analizi İle Değerlendirilmesi". *11. Ulusal Turizm Kongresi*, 2-5 Aralık 2010, Kuşadası, (Ed. Çolakoğlu, O., E.), *Detay Yayıncılık*, 1. Baskı, Ankara, 203-213.
- UÇAR, M. (2010). *Kırsal Turizmin Sosyo-Ekonomik Yapıya Etkisi ve Fethiye Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- UKAV, İ. (2014). "Adıyaman İlinde Kırsal Turizm Potansiyeli ve Geliştirme Fırsatları". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (51), 15-33.
- YEŞİLTAŞ, M., ÇEKEN, H., ve ÖZTÜRK, İ., (2009). "Karadeniz Bölgesindeki Turizm Olanaklarının Swot Analizi İle Değerlendirilmesi". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (3), 250-269.

MANAVGAT'TAKİ MUZ ÜRETİMİNİN
TARIM TURİZMİ ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN²

Devrim Olcay KAYA³

Abdullah DURAK⁴

ÖZET

Manavgat Türkiye'nin önemli turizm destinasyonlarından biridir. Son zamanlarda devletin vermiş olduğu cazip desteklerle Manavgat'ta muz üretimi artmıştır. Aynı zamanda yereldeki sivil toplum kuruluşları da muz üretiminin desteklenmesi ve Manavgat muzunun marka haline gelmesi konusunda çalışmalar yapmaktadır. Son yıllarda tarım turizmi önemi günden güne artan alternatif bir turizm türü haline gelmiştir. Muz üretimi dikiminden hasadına kadar hatta sonrasında elde edilecek ürünlerle tarım turizminin bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada Manavgat'ta muz üretiminin turizme olası katkıları incelenmiştir. Çalışmada mülakat ve doküman analizi yöntemleri ile veri toplanmıştır. İnternet ortamında haberler incelenmiş ve muz üreticileriyle ve sivil toplum kuruluşlarının yetkilileriyle yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda muz üretiminin Manavgat'ın destinasyon imajına önemli katkılar sağlayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Manavgat, Tarım Turizmi, Muz Üretimi

EVALUATION OF BANANA PRODUCTION IN MANAVGAT IN AGRO
TOURISM FRAMEWORK

ABSTRACT

Manavgat is one of the most important tourism destinations in Turkey with the sufficient financial support by the government, the banana production rate increased simultaneously, the non-governmental organisations worked on the banana production and making it a hallmark as well. Currently, the banana production has become an alternative tourism type which increases day by day. Banana production can be considered a part of tourism including both planting and collecting periods and the products gained at the end. In this study, the impact of banana production on tourism is visualised the data was collected by interviews and document analysis. The news were investigated and semi-interviews with the banana producers were made by getting endorsed by some non-governmental organisations as a result of the studies, it's understood that the banana production will contribute to Manavgat's destination image.

Keywords: Manavgat, Agro Tourism, Banana Production.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, oss23@hotmail.com

⁴ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, palazciyoruk@hotmail.com

GİRİŞ

Manavgat 2283 km²'lik yüzölçümü ile Antalya ilinin en büyük ikinci ilçesidir. Manavgat Şelalesi, Türkiye'nin en düzenli akan akarsuyu Manavgat ırmağı üzerindedir. İlçe nüfusu 2018 TÜİK verilerine göre 235.197'dir. İlçe denizden 3 km içeride bulunmakta ve denize ulaşım kolaylıkla sağlanmaktadır. Manavgat'ın kuzey kısmı Toros Dağları ile çevrilidir. "Manavgat" adını buraya yerleşen "manav" adı verilen Türkler'den almıştır. İlçe 1220 yılında Selçuklu Devleti'nin 1472 yılında ise Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır (www.101bilge.com/tatil/avrupa/turkiye/antalya).

Manavgat sahilleri, doğal plajları, kıyıdaki ormanları, akarsuları ve sit alanlarıyla önemli tarihsel ve doğal zenginliklere sahip muazzam kıyı alanlarına sahiptir (Alparslan ve Ortaçşme, 2019: 169-78). Bununla birlikte tarım alanlarının da genişliği yadsınamaz. Manavgat'taki yerel halkın turizmden önce temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Susam, defne, narenciye, muz, fıstık, zeytin, nar vb Manavgat bölgesinde yetiştirilen çeşitli ürünlerdir. Manavgat'taki tarım ürünlerinin çeşitlilik arz etmesi Manavgat'a yönelik turizm talebini olumlu etkilemektedir. Her iki sektör de büyük ölçüde iklim ve doğal kaynaklara bağımlı yapısı, turizm ve tarımda yapılanmanın söz konusu sektörlerdeki dinamiklerinin dikkate alınarak gerçekleştirilmesiyle mümkündür (Uçar vd., 2009: 1-8).

Temel olarak küçük çiftlikler, çiftçilere ek gelir sağlamak amacıyla bağ, tarla, ahır gibi tarımsal üretim alanları ile küçük ölçekli ve geleneksel gıda işleme tesisleri gibi faaliyet alanlarını ziyaret etmek, günlük işlerine katılmak, çiftlik evinde geceleme, eğlenmek, alışveriş yapmak ve eğitim almak gibi aktivitelerin tümünü ya da birkaçını kapsayan turizm türüdür (Ekin, 2018: 1673-1682).

Tarım turizmi (agro turizm) özellikle gelişmiş ülkelerde hem kırsal kalkınma hem de turizm stratejilerinde önemli yer almaktadır. Agro turizmde tarımsal çerçeve, tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan ürünler, çiftlikler vb kırsal yerleşmelerde konaklamalar önemli yer tutar. Üretici ve çiftlik sahipleri tarafından boyutları değişebilen tarla, bağ bahçe gibi tarım alanlarında gerçekleştirilen hayvansal ve bitkisel üretimlerin yapıldığı geleneksel yöntemlerin uygulandığı bir turizm şeklidir. Buradaki amaç turistleri tarımsal uygulamalara dahil etmektir (Akova ve Şahin, 2019: 812-822).

Herhangi bir kırsal yerleşim yerinde ekonomik etkinlik tarım ise, turistik uygulamalar da çoğunlukla tarıma dayalı yürütülüyorsa bu turizm çeşidi tarım turizmidir (Yumuk ve İnan, 2005: 177-178). Soykan'a (2003) göre tarım turizmi, içerdiği özel aktivitelerle kırsal turizm faaliyetleri içinde yerini almaktadır (Soykan, 2003: 1-11).

Tarım turizmi kavramının belirli özellikleri mevcuttur. Öncelikle tarım turizminin temeli tarımsal faaliyetlere dayanmaktadır ve turistlerin bu faaliyete katılımı söz konusudur. Aynı zamanda tarımsal temelli tecrübelenmelerin otantiklik algısının olması gerekmektedir. Şu durumda turistlerin tarımsal faaliyetlerinin ortaya çıktığı orijinalliği ile algılanması ve otantik tarım faaliyetlerine doğrudan katılma şansının turistlere sunulmasına tarım turizminin temel özelliği denilebilir (Civelek vd., 2014: 15-28). Tarım turizmi tarımsal bilgi ve deneyimleri geliştirerek hoş vakit geçirmeyi sağlarken çiftçi ve arazideki çalışanların ekonomik gelirlerini artırır.

Tarım turizmi biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkıda bulunmaktadır. Yerel halk ile turistlerin bilinçlendirilmesini, yerel halkın refahını gözetmektedir. Küçük ölçekli işletmeler yoluyla turist gruplarına hizmet verir. Turistlerin ve yerel halkın turizm hakkında daha bilinçli hareket etmesini sağlar (Yavuzaslanoğlu ve Yavuz, 2012: 31-33). Bazı tarım turizmi faaliyetleri özel günler ve şenlikler, hasat günleri, ürün festivalleri, kermesler, doğrudan satışlar, ürün toplama satışları, yol kenarı tezgahları ve çiftçi pazar yerleri şekline sıralanabilir.

Tarım turizmine paralel olarak tarım ve turizmi birleştirme süreci hızlanmaktadır. Turizmin yoğun olduğu bölgelerde tarımdan gelir elde eden insanlar tarım arazilerini turistik işletmelere bırakmamakta, rasyonel biçimde verimli alanları tarım, görece verimsiz alanları turizmi ve rekreasyonel amaçlı kullanarak daha planlı ve programlı bir şekilde tarım ve turizmi bütünleştirebilmektedirler (Pekizoğlu, 2012: 83-92).

Tarım turizminin gelişmesiyle birlikte bölgedeki talep ve turistik işletmeler sayesinde işsizlik probleminin de ortadan kalkması düşünülmektedir (Çıkın vd., 2009: 1-8).

Tarım turizmi ayrıca insanlar arasında sosyal etkileşim, yerel halka ek gelir, kırsal kalkınmaya katkı, doğa ile uyum ve doğanın korunması için bilinçlenme, alternatif pazar, küçük turizm işletmelerinin korunmasına katkı sağlar.

YÖNTEM

Bu çalışmada Manavgat'ta muz üretiminin turizme olası katkıları incelenmiştir. Çalışmada mülakat ve doküman analizi yöntemleri ile veri toplanmıştır. İnternet ortamında haberler incelenmiş ve muz üreticileriyle ve sivil toplum kuruluşlarının yetkilileriyle yarı yapılandırılmış mülakat gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda muz üretiminin Manavgat'ın destinasyon imajına önemli katkılar sağlayacağı tespit edilmiştir.

BULGULAR

Manavgat'ta hızla gelişen muz üretimi sivil toplum kuruluşları tarafından da desteklenmektedir. Manavgat'ta muz üretiminin çoğalmasında ve ilçeye olan katkısının artması için Manavgat Ticaret ve Sanayi Odası (MATSO) çalışmalarına yoğun bir şekilde devam etmekte olup, Oda tarafından aynı zamanda muz yetiştiriciliği raporu da hazırlanmıştır. Yönetim Kurulu Başkanının ifadeleri şu şekildedir;

“Raporda, başta Manavgat olmak üzere, muz sektörünün dünya, Türkiye ve Antalya'daki durumu, üretimdeki ihracat ve ithalattaki yerinden bahsedilmektedir. Çalışmalarımızın yatırımcı ve girişimcilerimiz için faydalı bir başvuru ve yönlendirici bir kaynak olarak yatırımlara katkıda bulunacağı inancındayım. Hükümetin yatırımcıya verdiği destekten dolayı teşekkür ederim. Son senelerde Manavgat'ta muz üretimi artış göstermiştir. Hükümet tarafından verilen desteğin devamı halinde, Manavgat'ın iklimi, coğrafi yapısı, toprağı sayesinde önümüzdeki 10 yıl içerisinde Türkiye'nin en büyük muz üreticisi noktasına geleceğini düşünüyorum. Bu hızlı büyümenin planlanarak ve ürün kalitesinin her geçen gün artırılarak yapılması için MATSO olarak çalışmalarımıza devam edeceğiz. Aynı zamanda muz seralarının tropikal havasının turistlerin ilgisini çekeceğini düşünmekteyim. Seralardaki ürünlere zarar vermeden gerçekleştirilebilecek muz serası turizminin de Manavgat'ımız için değerlendirebilir olacağı kanaatindeyim.”

Aynı zamanda muz üreticileri de muz seralarının turizme açılması konusunda hassasiyet göstermektedir. Manavgat'ta bir muz üreticisinin görüşleri şöyledir; “Anamur Alanya tarafında açık alanda yetişen muz devletin verdiği teşvik ve düşük faizle örtü altına girdi. Çoğu yatırımcı da dolayısı ile Manavgat'ta muz üretimine yöneldi. Bölgenin genel geçim kaynağı turizm ve tarımdır. Avrupa'nın iklim şartlarından dolayı muzun tropik bir meyve olması ve oralarda yetişmemesi sebebiyle Avrupalı, tropik meyveyi sadece satış stantlarında görüyor. Özellikle sera ortamındaki tropikal esinti ve görüntü, turistlerin çok dikkatini çekiyor. Bundan dolayı muz serasının turizm açısından da değerlendirilebileceğini düşündük. Burayı ziyarete gelen turistlere, muzdan yaptığımız yöresel muz tatlısını tattırıyoruz. Muz liflerinden yapılan kumaşları sergiliyoruz.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Muz üretimi devlet teşvikleri ve sivil toplum kuruluşlarının desteği ile Manavgat'ta tarımsal açıdan önem kazanmıştır. İlçenin turizm potansiyeli ve turizm çeşitlendirme ihtiyacı dikkate alındığında tarım turizmi önemli bir potansiyel olarak görünmektedir. Muz özellikle Avrupalı turistler tarafından çekici bir meyvedir. Bu kapsamda üretiminden hasadına, hasadından elde edilecek mamullere kadar geçen aşamaların turizm ürünlerine dönüştürülmesiyle bölgede tarım turizminin gelişimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmanın benzer tarımsal turizme yönelik alanlar için örnek teşkil etmesi amaçlanmıştır. Araştırma süresince elde edilen bulgular muz üretimine ve turizme sahip olan Manavgat'ın tarım ve turizmi birleştirerek tarım turizmi potansiyelini harekete geçirecek ve tarım turizminin tanıtılması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Zira araştırmada yapılan görüşmeler doğrultusunda da alanda dikkate değer bir talep eğilimi söz konusudur.

KAYNAKÇA

- AKOVA, S., VE ŞAHİN, G. (2019) “Turizmde Tarım Ürünlerinin Değerlendirilmesi: Muz Örneği” XI. IBANESS Kongreler Serisi. 9-10 Mart 2019, Tekirdağ, 812-822.
- ALPARSLAN, A. Ö. ve ORTAÇEŞME, V. (2009). “Side-Manavgat Kıyı Kesimi Alan Kullanımlarının Kıyı Planlaması ve Değerlendirilmesi”. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 22 (2): 169-178.
- CİVELEK, M., DALGIN, T., ÇEKEN, H. (2014). “Agro-Turizm ve Kırsal Kalkınma İlişkisi: Muğla Yöresindeki Agro-Turizm Alanlarında Bir Araştırma”. *Turizm Akademik Dergisi*, 1(1): 15-28.
- ÇIKIN, A. ÇEKEN H., UÇAR, M. (2009). “Turizmin Tarım Sektörüne Etkisi, Agro-Turizm ve Ekonomik Sonuçları”. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 15(1): 1-8.
- EKİN, Y. (2018). “Agro-Turizm (Tarım Turizmi) Kavramı ve Uygulamada Kullanılan İlgili Yasal Yapılanmalar”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 7(3): 1673-1682.
- PEKİZOĞLU, F. (2012). “Sürdürülebilir Tarım ve Kırsal Kalkınma Kavramı İçinde Tarım-Turizm-Kırsal Alan İlişkisi ve Sonuçları”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22): 83-92.
- SOYKAN, F. (2003). “Kırsal Turizm ve Türkiye Turizmi İçin Önemi”. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1): 1-11.

YAVUZASLANOĞLU, E., YAVUZ, M. (2012). “Karaman’ın Tarım Turizmi Yönünden Potansiyeli”. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22): 31-33.

YUMUK, G. ve İNAN, H. (2005). “Trakya Bölgesindeki İmalat Sanayi İşletmelerinin Kalite Maliyetlerinin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi”. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 2(22): 177-178.

www.101bilge.com/tatil/avrupa/turkiye/antalya (erişim tarihi: 28.10.2019).

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE PERMAKÜLTÜR UYGULAMALARI ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA¹

Dr. Öğr. Üyesi Meriç BALCI²

Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN³

ÖZET

Dünyada ve Türkiye’de önemi günden güne artan permakültür uygulamaları ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarda etkilere sahiptir. Bu boyutların tümünde sürdürülebilirlik öncelikli kriterdir. Permakültür uygulamalarının temelinde de sürdürülebilirlik yer almaktadır. Permakültür çalışmaları bitkiler, hayvanlar, binalar ve altyapı çalışmalarıyla ilgili farklı disiplinleri bir araya getiren geniş kapsamlı bakış açısıyla mümkün olan en az kaynak ile doğal yaşamı destekleyen sistemler oluşturmayı hedeflemektedir. Bu amaçla arazinin ve yapıların karakteristiğini bitki ve hayvanların doğal özellikleriyle birleştirerek uzun vadede sürdürülebilir, ekolojik olarak sağlıklı ve ekonomik olarak uygulanabilir sistemler yaratır. Bu çalışmada literatürde yer alan akademik çalışmalar içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek permakültür kavramı farklı boyutlardan ele alınmıştır. Permakültürün önemi ve sürdürülebilir kalkınma üzerine etkileri vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Permakültür, Sürdürülebilirlik, Çevre

A CONCEPTUAL STUDY ON PERMACULTURE PRACTICES IN THE WORLD AND TURKEY

ABSTRACT

Permaculture in the world and Turkey is increasing day by day the importance of implementation of economic, social, cultural and environmental dimensions has an impact. Sustainability is the primary criterion in all of these dimensions. Sustainability is at the core of permaculture practices. Permaculture studies aim to create systems that support natural life with the least possible resources from a comprehensive perspective that brings together different disciplines related to plants, animals, buildings and infrastructure studies. For this purpose, by combining the characteristics of land and structures with the natural characteristics of plants and animals, it creates sustainable, ecologically healthy and economically viable systems in the long term. In this study, the concept of permaculture has been discussed from different aspects by analyzing the academic studies in the literature with the content analysis method. The importance of permaculture and its impact on sustainable development are emphasized.

Keywords: Permaculture, Sustainability, Environment

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildirden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, mericbalci@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Permakültür 1970'lerin sonlarında Avustralya'da oldukça belirsiz ve mütevazı bir başlangıç yapmış ve sadece otuz yılda dünya çapında canlı bir hareket haline gelmiştir. Permakültür kurucuları Bill Mollison ve David Holmgren, tarım ve insan yerleşimlerinin anavatanlarının ekolojisine olan olumsuz etkilere şahit olmuş ve “Doğal sistemleri yok etmeden insan ihtiyaçlarını nasıl karşılayabiliriz?” sorusuna cevap aramışlardır (Mollison, 1991). Günümüzde permakültür uygulayıcıları ve toplulukları bu temel arayış çerçevesinde faaliyetlerine devam etmekte ve gün geçtikçe sayılarını artırmaktadırlar (Whitefield, 2009). Pearson ve Baan'a (2017) göre permakültür toprakla sürdürülebilir ve kalıcı bir ilişki içinde tarım ve yaşama yöntemi olarak ele alınmakta ve daha sürdürülebilir bir kültür yaratmak için bir model olarak görülmektedir.

Permakültür'ün ilk ortaya çıktığı yıllarda multidisipliner yaklaşımı zamanında akademik çevre tarafından eleştiri konusu olmuştur. Permakültür yayınları genelde bilimsel makalelere atıf yapmamış ve çevre bilimcileri de permakültür çalışmalarını test etme gayretinde bulunmamışlardır (Scott, 2007) Günümüzde ise popülaritesi giderek artmış, zaman içerisinde uygulamalarının sonuç vermesi neticesinde dışlandığı bilimsel dünya tarafından tekrar ele alınıp incelenmeye başlanmıştır. Bu çalışmada literatürde az da olsa akademik anlamda yer alan permakültür çalışmalarının içerikleri sürdürülebilirlik kapsamında incelenmiştir.

YÖNTEM

Akademik anlamda ele alınan permakültür çalışmalarının konuları içerik analizi yöntemi ile değerlendirilmiştir. Permakültür ile ilgili çalışmalar Mendeley taraması sonucunda elde edilmiş ve içeriklerine göre belirli temalar halinde sunulmuştur. İçerik analizi sonucu 5 tema belirlenmiş ve bu başlıklar altında çalışmalar özetlenmiştir. Araştırma sadece literatür çalışması sonucu elde edilen 23 çalışma ile sınırlıdır.

İş Dünyasında Sürdürülebilirlik

Permakültürün uygulama alanı küçük bahçe ve çiftliklerden köy ve kasaba ölçeğine ve hatta şehirlere kadar yayılmış, etik ve ilkeleri ise sadece doğal sistemler tasarımlarken değil farklı ekonomik, sosyal ve politik konularda farklı yönetim modelleri için de yol gösterici olmuştur (North American Permaculture Convergence 2014, Seed International 2005).

Vitari ve David'e (2017) göre firmaların yenilenme ve değişme süreçlerini nasıl gerçekleştirecekleri yönetim modellerine bağlıdır. Araştırmacılar daha bütünlük sosyal, çevresel ve ekonomik işletmeler oluşturmanın yolları üzerinde durmuş ve bu amaç için permakültür ilke ve etik kavramlarının yenilikçi ve sürdürülebilir bir ortam oluşturma konusunda yol gösterici olup olmayacağını irdelemişlerdir. Çalışmalarında permakültür konsepti üzerine inşa edilmiş olası yenilikçi yönetim modellerinin analizi üzerine düşünür ve “yönetim modelleri yenilenme ve değişim dönemlerini kolaylaştırmak için permakültür prensiplerine güvenebilir mi” sorusuna cevap ararlar.

Araştırma sonucunda ise Permakültür ilkeleri üzerine inşa edilen yönetim modellerinin devrimsel olabileceğini ve uzun süreli hedeflerde, içsel motivasyonu, gelişen koordinasyon ve ortak bilgeliği sağlamada yardımcı olacağı sonucuna varılmıştır.

Akhtar vd. (2016) çalışmalarında doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına almak adına oluşturulacak politikalar için kısa vadeli bakış açıları ve uzun vadeli kalkınmayı dengeleyen yapı sürecini geliştirmek adına permakültür felsefesini stratejik yönetim çerçeveleriyle birleştirmeye çalışmışlardır.

Akhtar vd. (2015) ise artık ekolojik ve ekonomik getirilerin dengelenmesi için yeni yaklaşımların keşfedilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş permakültür felsefesini işletme alanına genişleterek stratejik yönetim perspektifleriyle bütünleşmek için uyumluluğunu irdelemişlerdir. Çalışmada Permakültür ve Stratejik Yönetim alanlarında permakültür felsefesinin iş stratejisine entegrasyonunun sürdürülebilirliğe katkısı ve iki alan arasındaki uyumluluk ortaya konulmuştur.

Tatar ve Olay (2015) yaptıkları çalışmada permakültür ilkelerinin sürdürülebilir turizm ilkeleri ile benzerlik göstermesi nedeniyle iki alanın da birbirinden faydalanabileceği fikrinden yola çıkarak agro-turizm ve permakültür kavramlarını ele alınmıştır. Çalışmada Permakültür uygulamaları yapan bir çiftlik sahibi ile görüşülerek çiftlik sahibinin bu konu ile ilgili görüşleri tespit edilmiş ve önerilerde bulunulmuştur.

Válek ve Jašíková, (2013) yaptıkları çalışmada ekonomik sistemlerin daha da geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği için bireyler arasındaki zaman takasına dayanan zaman bankası adı verilen yaratıcı uygulamaların gerekli olduğunu göstermek için permakültür yaklaşımını kullanmışlardır.

Bilimsel Temeller

Krebs ve Bach (2018) çalışmalarında permakültürün kurulumundan beri dizayn ilkelerini kullandığını vurgulamış ve çalışma permakültür koordinatörü David Holmgren tarafından öne sürülen dizayn ilkelerinin bilimsel temellerini irdelemek için bilimsel literatürü gözden geçirmişlerdir. Çalışmada 12 prensip için de bilimsel kanıt sunulmuştur.

Morel vd. (2018b) yaptıkları çalışmada Fransa'da bir çiftlik sahibinin permakültürden ilham alarak oluşturduğu çiftliği analiz etmişlerdir. Çiftlik sahibinin çiftliği oluşturma öyküsü bir grup bilim adamı ve ziraatçi tarafından incelenmiştir. Permakültürün teorik çerçevesinin bir çiftliğe fiziksel olarak nasıl uygulanabileceği ve bu çiftliğin daha geniş ölçekte yerel gelişim dinamiklerine nasıl katkıda bulunabileceği araştırılmıştır.

Guitart vd. (2015) topluluk bahçelerinin çevresel faydaları ile ilgili iddialar çok fazla olmasına rağmen, az sayıda araştırmacı bahçe uygulamalarının ekolojik bütünlüğünü sistematik olarak değerlendirdiğini belirtmiştir. Araştırmacılar Avustralya'nın Brisbane ve Gold Coast şehirlerinde 21'i permakültür, 29'u normal olan 50 topluluk bahçesindeki bahçecilik uygulamaları üzerine çalışmış ve bahçe uygulamalarının topluluk bahçelerinin ekolojik uygulanabilirliğini değerlendirmişlerdir. Araştırılan faktörler: bahçe biyo-fiziksel özellikleri, operatörlerin motivasyonları, bahçıvanların sosyo-demografik altyapıları, bahçe tesisleri ve yetiştirilen bitki türleridir.

Permakültürün bilimsel camialarca az incelenmesi üzerine Ferguson ve Lovell (2015) 731 permakültür katılımcısına uluslararası bir anket uygulayarak hareketin sosyo demografik karakteristiklerini tespit etmeye çalışmışlardır. Ankette katılımcıların topluluk içindeki rolleri incelemiş ve bu rollerle sosyo demografik faktörler (milliyet, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü) arasındaki ilişki araştırılmıştır.

Ferguson ve Lovell (2014) Permakültürü geniş bir coğrafyada uluslararası yayılım gösteren ve kendine özel bir dizayn yaklaşımı olan agroekolojik hareket olarak tanımlamış akımın bilimsel dünyadan izole olduğunu belirtmiştir. Agroekolojik geçişlere potansiyel katkısının büyük olmasına rağmen bilimden izole olması ve bazı uygulamaları fazlaca basitleştirmesi, ayrıca tam bir tanımının olmaması nedeniyle agroekolojiye katkısının sınırlı olduğunu ifade eden araştırmacılar çalışmalarında bilimsel ve popüler permakültür literatürünü incelemişlerdir. Ele alınan başlıca konular: (1) İlkeler ve konular, (2) Çok yıllık polikültür, su yönetimi ve agroecosystem konfigürasyonunun önemine dair farklı yaklaşımlar, (3) Uygulama tartışmaları, üreticilerin çeşitlendirilmiş ve entegre üretim sistemleri geliştirirken karşılaştıkları karmaşıklığı, zorluklar ve riskler, (4) Hareket, coğrafi olarak farklı yerlerde, sürdürülebilirlik için çeşitli sosyal destek biçimlerini harekete geçiriyor. (5) Permakültür alanında verilen burslar olarak sıralanır.

Rhodes (2013), toprak biliminin olgun bir bilim dalı olduğunu fakat permakültür gibi pratik çalışmaların öylesine köklü bir geçmişi olmadığını ve bilimsel temeli olmamasına rağmen, metotların işe yaradığını ve günümüzdeki birçok soruna çare olabileceğini belirtmiştir. Rhodes'a göre tek eksiklik permakültürdeki usulüne uygun bilimsel çalışma eksikliğidir. Çalışmasında permakültür metotlarını araştırmak ve gerçekleştirmek için ciddi yatırımlar yapılması gerektiğini belirten araştırmacı permakültürün sürdürülebilirliğin yanında rejeneratif bir yaklaşım olduğunu belirtmiştir. Araştırmacı çalışmasında permakültürün potansiyel olarak küçük ölçekte gıda ve malzeme sağlama, daha geniş ölçekte karbon emisyonu sorunlarına ve kaynak kıtlıklarına yönelik imkânlar sunduğunu belirtir. Dünya nüfusunun yarısından fazlası şehirlerde yaşadığından, bu ortamların dirençlerinin şehirde permakültür uygulamaları neticesinde artırılacağını, ayrıca ileride kentlerde enerji ve diğer kaynakların kullanımındaki ani çöküş olasılığının bu uygulamalar sayesinde daha ılımlı olacağını belirtmiştir. Bütün bu mevcut ve gelecekteki yüksek olasılıklı faydalarından dolayı araştırmacı permakültür metot ve uygulamalarının global ölçekte araştırılması için daha fazla birey ve topluluğu seferber etmek gerektiğini vurgulamıştır.

Veteto ve Lockyer, (2013) ekolojik ve çevresel antropoloji, insan ve çevre etkileşiminin global kapitalizm çerçevesinde karışık bir örgüde olduğunu ve bu etkileşimin gittikçe artan adaletsiz ve sürdürülebilir olmayan sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir. Permakültür köklü bir geçmişi olan bir kalkınma stratejisi olarak tanımlamış ve konunun antropologlar tarafından büyük ölçüde göz ardı edildiğinin üzerinde durmuşlardır. Araştırmacılar antropoloji ve permakültür ilişkisinin sürdürülebilirlik yolunda fırsatlar yaratacağını düşünerek permakültürün tarihsel gelişimini takip etmiş, ekolojik bir bağlamda pratikte permakültür örnekleri sunmuş, konunun çevresel antropoloji içindeki uyumlu araştırma alanlarını tespit etmiş ve iki alanın kaynaşması için önerilerde bulunmuştur (Veteto & Lockyer, 2013).

Etik ve İlkeler

Permakültür etik ve ilkeleri permakültürle ilgilenen bireyler üzerinde birleştirici bir etkiye sahiptir ve permakültürü diğer uygulamalardan ayıran özelliklerden biridir. Bu etik ve ilkeler permakültüristleri fedakarlık, bilgi paylaşımı ve topluluk bilinci konusunda güdülemekte ve uygulamaları sadece sürdürülebilirlik adına yapılan çalışmaların ötesine götürmektedir.

Cicik (2019) TaTuTa çiftliklerindeki uygulamaların permakültür gönüllülerinin motivasyonlarına etkisini incelemek amacıyla yaptığı yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye'deki permakültür uygulaması ile hareket eden TaTuTa çiftliklerini araştırmış ve bir permakültür çeşitliğinde gönüllülerinin konuyla ilgili fikirlerini almıştır.

Krebs ve Bach (2018) çalışmalarında Agroekoloji ve Permakültür başlıklarının modern endüstriyel tarımın çevresel unsurlara olumsuz etkilerine bir cevap niteliğinde ortaya çıktığını belirtmiş ve bu iki akımın benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durmuştur. Araştırmacılar agroekolojiyi sürdürülebilir bir tarım yaratmayı hedefleyen bir akım olarak tanımlarken permakültürün dizayn ilkeleri, ekosistemi kopyalama ve kompleks sistem optimizasyonlarını temel alarak oluşturulan bir dizayn sistemi olduğunu ayrıca bilinçli tarım ekosistemleri kurmayı vurgulaması açısından diğer alternatif tarımsal yaklaşımlardan ayrıldığını bildirmişlerdir. Agroekoloji birkaç yıllık bir bilimsel disiplin olduğu halde sadece son yıllarda dizayn prensipleri formülize ederken permakültür kurulumundan beri dizayn ilkelerini kullandığını vurgulamıştır ve çalışma permakültür koordinatörü David Holmgren tarafından öne sürülen dizayn ilkelerinin bilimsel temellerini irdelemek için bilimsel literatürü gözden geçirmişlerdir. Çalışmada 12 prensip için de bilimsel kanıt sunulmuş ve permakültürün agroekolojik yaklaşımla benzer olsa da, ek olarak esnek agroecological sistemlerinin tasarım, uygulama ve bakımını yönlendiren prensipler sağladığını belirtmişlerdir.

Morel vd. (2018a) yaptıkları çalışmada Permakültürün tanımı, gelişimi ve ilkelerinden bahsettikten sonra orijinalliği ve özgüllüğünü tartışmış bununla beraber permakültür hakkında yapılan eleştiriler, karşıt görüşler ve araştırma perspektiflerini incelemişlerdir.

Pearson ve Baan, (2017) yaptıkları çalışmada toprakla sürdürülebilir ve kalıcı bir ilişki sürdüren yogilerin permakültüre bağlılığını incelemiştir. Çalışma ayrıca permakültürün doğaya daha sürdürülebilir bir kültür yaratılması için bir model olarak görüldüğünü vurgularken toprağı kompostla sağlıklı bir dengeye dönüştürmek gibi organik büyüme ilkelerini kullandığını da belirtmiştir.

Baldwin (2015) çalışmasında permakültürün farklı tanımları üzerinde durarak aslında ilkeleri ve etik anlayışını irdelemiştir.

Ingram vd. (2014) yaptıkları çalışmalarında permakültür uygulayıcılarının bir çeşit yazılı olmayan bağla belirli değerler, uzmanlık ve tutku çerçevesinde birbirine bağlı olduklarını ortaya çıkarmıştır.

Suh (2014) çalışmasında permakültür konseptinin izini sürmüş ve permakültürün alternatif bir tarım şekli olarak sürdürülebilirliği üzerine çalışmıştır. Permakültür ilkelerinin Taoculuk ve Budist ekoloji ve ekonomi ile ortak bir görüş ve perspektifte olduğunu belirten araştırmacılar gelecekteki permakültür hareketlerinin geleneksel tarım köylerinin topluluk ruhunu canlandırmaya odaklanması gerektiğini belirtmişlerdir.

Toprak Yapısını İyileştirme

Permakültür uygulamalarının en temel amaçlarından biri de toprağa sömürdüğü kadarını geri vermek ve toprak yapısını iyileştirmektir. Kompost çalışmaları, malçlama gibi uygulamalarla hedeflenen budur. Son yıllarda permakültür üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sayısının artmasıyla pratik uygulamada görülen sonuçlar bilimsel olarak da ispatlanabilmektedir.

Symanczik vd. (2017) Naranjilla (*Solanum quitoense*) üzerine yürüttükleri çalışmada bitkinin Ekvator, Kolombiya ve Orta Amerika'da mevcut tarım uygulamaların neticesinde hem orman tahribi hem de toprak yapısı üzerine negatif etkilerinin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Bununla beraber bu sonuçlar bitkinin hastalık ve haşerelere karşı bağışıklığını da azaltmıştır. AMF denen bir mikoriza mantarı bu problemlere çözüm olarak öne sürülmüş ve farklı topraklarda yetiştirilmeye çalışılmıştır. Mantarın en fazla permakültür toprağı ile takviye edilmiş kültürlerde faaliyet gösterdiği tespit edilmiştir.

Permakültür toprağın yapısını koruma ve toprağa sömürdüğünü geri verme felsefesi gereği doğayla daha uyumlu olan polikültürel tarımı destekler ve özendirir. Ferguson ve Lovell (2017) ABD'de 36 permakültür çiftliğini ziyaret etmiş ve çeşitlendirilmiş tarım sistemini iyi uyguladığını ve bunu sürdürmek için de bir dizi strateji uyguladığını tespit etmişlerdir. Çalışmada ürün çeşitliliği ile permakültür ağına katılımın işgücü verimliliğini olumlu etkilediği de vurgulanmıştır.

Bilgi Sistemine Katkısı

Maye (2018) araştırmasında İngiltere'deki permakültür birliklerinin, hakim agro-food rejiminin Tarım bilgi sistemiyle etkileşimini ve onun üzerine olan etkisini incelemiş, permakültür bilgi sistemi ve daha geniş olan Tarım Bilgi Sistemi arasında bilgi alışverişini sınırlayan iç faktörlere dikkat çekmiş ve bu sınırı ortadan kaldırmak için çözüm yolları önermiştir.

Ingram, (2018) çalışmasında alternatif tarım alanındaki bilgi sistemlerinin nasıl geliştiğini ve permakültür gibi niş çalışmalardan elde edilen bilgilerin daha geniş çaptaki Tarımsal Bilgi Sistemlerini (AKS) nasıl etkilediğini incelemiştir. İngiltere'de bir Permakültür topluluğunun bir çalışmasından elde edilen ampirik verilerden faydalanmıştır. Analiz ile Permakültür bilgi sistemleri ile ana tarımsal rejimin arasındaki sınırı ortaya konulmuştur.

Hockin-Grant ve Yasué, (2017), yerel özerkliği vurgulayan, agreokolojik bir yaklaşım olan permakültürün Amerika'da 1980'lerde tarımsal kalkınma örgütleri, gelişmekte olan dünyadaki eğitim programları aracılığıyla teşvik edilmeye başlandığını ve bu kapsamda kurslar ve seminerler düzenlendiğini; bununla beraber bu tür projelerin etkinliğinin ölçülmesiyle ilgili çok az değerlendirme yapıldığını belirtmişlerdir.

Çalışmalarında, Kanadalı bir permakültür sivil toplum kuruluşunun (STK) projesinin Batı Kenya'daki Butula'daki algılanan etkilerini değerlendirmek için çiftçilerle anketler ve röportajlar yapmışlardır. Çalışmada iki tür proje değerlendirilir ve karşılaştırılır: altı ilköğretim okulundaki topluluk projeleri (CP) ve yoğun iki haftalık permakültür tasarım sertifikası (PDC) programı.

SONUÇ ve ÖNERİLER

23 çalışmanın incelenmesi sonucunda permakültür ile ilgili yapılan akademik çalışmalar içeriksel olarak 5 başlık altında incelenmiştir. İncelenen çalışmalar “iş dünyasında sürdürülebilirlik, ilimsel temeller, etik ve ilkeler, toprak yapısını iyileştirme ve bilgi sistemine katkısı” başlıkları altında toplanmıştır. Permakültür ile ilgili çalışmalar hem içerik hem de sayı olarak her geçen gün artmaktadır. Akademik olarak tartışmalı olsa da sonuçlarının memnuniyet verici olmasından dolayı ilgili bireyler ve gruplar tarafından uygulanması nedeniyle, hakkında daha fazla araştırmanın yapılması ve bu çalışmaların desteklenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akhtar, F., Lodhi, S. A., & Khan, S. S. (2015). Permaculture approach: linking ecological sustainability to businesses strategies. *Management of Environmental Quality: An International Journal*. <https://doi.org/10.1108/MEQ-01-2015-0001>
- Akhtar, F., Lodhi, S. A., Khan, S. S., & Sarwar, F. (2016). Incorporating permaculture and strategic management for sustainable ecological resource management. *Journal of Environmental Management*. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2016.04.051>
- Baldwin, G. (2005). *Permaculture Definitions*. *Permaculture Activist*.
- Cicik, Ş. (2019) TaTuTa çiftliklerindeki uygulamaların permakültür gönüllülerinin motivasyonlarına etkisi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. Ocak- 2019
- Ferguson, R. S., & Lovell, S. T. (2014). Permaculture for agroecology: Design, movement, practice, and worldview. A review. *Agronomy for Sustainable Development*. <https://doi.org/10.1007/s13593-013-0181-6>
- Ferguson, R. S., & Lovell, S. T. (2015). Grassroots engagement with transition to sustainability: Diversity and modes of participation in the international permaculture movement. *Ecology and Society*. <https://doi.org/10.5751/ES-08048-200439>
- Ferguson, R. S., & Lovell, S. T. (2017). Livelihoods and production diversity on U.S. permaculture farms. *Agroecology and Sustainable Food Systems*. <https://doi.org/10.1080/21683565.2017.1320349>
- Guitart, D. A., Byrne, J. A., & Pickering, C. M. (2015). Greener growing: assessing the influence of gardening practices on the ecological viability of community gardens in South East

- Queensland, Australia. *Journal of Environmental Planning and Management*.
<https://doi.org/10.1080/09640568.2013.850404>
- Hockin-Grant, K. J., & Yasué, M. (2017). The effectiveness of a permaculture education project in Butula, Kenya. *International Journal of Agricultural Sustainability*.
<https://doi.org/10.1080/14735903.2017.1335570>
- Ingram, J. (2018). Agricultural transition: Niche and regime knowledge systems' boundary dynamics. *Environmental Innovation and Societal Transitions*.
<https://doi.org/10.1016/j.eist.2017.05.001>
- Ingram, J., Maye, D., Kirwan, J., Curry, N., & Kubinakova, K. (2014). Learning in the Permaculture Community of Practice in England: An Analysis of the Relationship between Core Practices and Boundary Processes. *Journal of Agricultural Education and Extension*.
<https://doi.org/10.1080/1389224X.2014.887756>
- Krebs, J., & Bach, S. (2018). Permaculture-scientific evidence of principles for the agroecological design of farming systems. *Sustainability (Switzerland)*.
<https://doi.org/10.3390/su10093218>
- Maye, D. (2018). Examining Innovation for Sustainability from the Bottom Up: An Analysis of the Permaculture Community in England. *Sociologia Ruralis*.
<https://doi.org/10.1111/soru.12141>
- Mollison, Bill. 1991. *Permakültüre Giriş*. Sinek Sekiz Yayınları, 280s
- Morel, K. Léger, F.G. and Ferguson, R.S (2018a). Reference Module in Earth Systems and Environmental Sciences. DOI: 10.1016/B978-0-12-409548-9.10598-6
- Morel, K. Senil, N. TAverne, M. (2018b) . Design agricole inspiré de la permaculture : expérience d'une micro-ferme de l'Ouest de la France. *Agronomie, Environnement & Sociétés*, Volume n°8, No°2, Paris, 79-87
- North American Permaculture Convergence. (2014). What is Permaculture? | North American Permaculture Convergence. [*Organization Website*].
- Whitefield, P. (2009). Permaculture design. *Handbook of Sustainability Literacy*.
<https://doi.org/10.1017/S088918930000271X>
- Pearson, C. A., & Baan, P. I. (2017). The good earth. *Architectural Record*.
<https://doi.org/10.2307/2750496>
- Rhodes, C. J. (2013). Feeding and healing the world: Through regenerative agriculture and permaculture. *Science Progress*. <https://doi.org/10.3184/003685012X13504990668392>
- Scott, R. (2007). A critical review of Permaculture in the United States. *Mississippi Valley Medical Journal*.
- Seed International. (2005). *Permaculture Design Principles. Elements*.
- Suh, J. (2014). Towards sustainable agricultural stewardship: Evolution and future directions of the permaculture concept. *Environmental Values*.
<https://doi.org/10.3197/096327114X13851122269089>

Symanczik, S., Gisler, M., Thonar, C., Schlaeppli, K., Van der Heijden, M., Kahmen, A., Mäder, P. (2017). Application of mycorrhiza and soil from a permaculture system improved phosphorus acquisition in naranjilla. *Frontiers in Plant Science*. <https://doi.org/10.3389/fpls.2017.01263>

Tatar, S ve Olay, N. (2015) Agro-Turizm Kapsamında Permakültür' ün Uygulanabilirliği ve Geliştirilmesi: Belentepe Permakültür Çiftliği Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi International Journal of Social and Economic Sciences* 5 (2): 29-34,

Válek, L., & Jašíková, V. (2013). Time Bank and Sustainability: The Permaculture Approach. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.08.788>

Vitari, C., & David, C. (2017). Sustainable management models: innovating through Permaculture. *Journal of Management Development*. <https://doi.org/10.1108/JMD-10-2014-0121>

Veteto, J. R., & Lockyer, J. (2013). Environmental anthropology engaging permaculture: Moving theory and practice toward sustainability. In *Environmental Anthropology Engaging Ecotopia: Bioregionalism, Permaculture, and Ecovillages*. <https://doi.org/10.1111/j.1556-486x.2008.00007.x>

SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM ÜZERİNE KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA¹

Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN²

Dr. Öğr. Üyesi Meriç BALCI³

ÖZET

Turizm dünyada ve Türkiye’de önemi günden güne artan ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel boyutlarda önemli etkilere sahip bir endüstri haline gelmiştir. Bu boyutların tümünde sürdürülebilirlik öncelikli kriterdir. Turizm faaliyetlerinin devamında, olumlu etkilerinin artırılması ve olumsuz etkilerinin en aza indirilmesinde sürdürülebilir turizm uygulamaları ön plana çıkmaktadır. Sürdürülebilir turizm konusu turizm alanında faaliyet gösteren tüm paydaşlar için ve akademik alanda son yıllarda dikkat çekmektedir. Bu çalışmada literatürde yer alan akademik çalışmalar içerik analizi yöntemi ile analiz edilerek Sürdürülebilir Turizm kavramı farklı boyutlardan ele alınmıştır. Sürdürülebilir turizmin önemi, sürdürülebilir kalkınma üzerine etkileri ve mevcut turizm faaliyetlerini yönlendirici gücü vurgulanmıştır. Yaşamın her alanında aranan sürdürülebilirlik özelliğinin turizmin de merkezinde yer alması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Sürdürülebilir Turizm, Sürdürülebilirlik, sürdürülebilir kalkınma

ABSTRACT

Tourism has become an industry with increased significant impact on economic, social, cultural and environmental aspects in the world and in Turkey. Sustainability is the primary criterion in all of these dimensions. In the continuation of tourism activities, sustainable tourism practices come to the forefront in increasing the positive effects and minimizing the negative effects. The issue of sustainable tourism has attracted attention in recent years for all stakeholders in the field of tourism and in the academic field. In this study, the concept of Sustainable Tourism has been discussed from different aspects by analyzing the academic studies in the literature with the content analysis method. The importance of sustainable tourism, its impact on sustainable development and the driving power of existing tourism activities are emphasized. It was pointed out that the sustainability feature sought in all areas of life should be at the center of tourism.

Keywords: Tourism, Sustainable Tourism, Sustainability, Sustainable Development

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, mericbalci@akdeniz.edu.tr

GİRİŞ

Turizm, insanlık tarihiyle birlikte sürekli gelişen bir olgudur. Özellikle, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen gelişmelerle beraber küresel bir ivme kazanan turizm, bireysel ve kitlesel tarzda çeşitlilik göstermiştir. Deniz-kum-güneş turizminin yanı sıra; ekoloji turizmi, doğa turizmi, yayla turizmi, kırsal turizm, spor turizmi, sağlık turizmi, kültür turizmi, kongre turizmi, inanç turizmi, gençlik turizmi, üçüncü yaş turizmi ve gastronomi turizmi gibi birçok tür ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllardan sonra sürdürülebilir turizm anlayışının benimsenmeye başlaması doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekliliği turizmin çeşitlenmesinde etkili olmuştur (Tuna, 2018).

Turizm ülkeler için gelir, istihdam ve ekonomik büyüme sağlayan bir faaliyet kaynağı haline gelmiştir. Ekonomik rekabet gücünün geliştirilmesi gibi olumlu etkilerin yanında, turizm aşırı kalabalık ve uygulandığı alanların bozulması gibi olumsuz etkilere de yol açabilir. Kötü yönetim yerel, bölgesel ve küresel olarak turizm rekabetçiliğini olumsuz etkileyebilir (Bauer & Ap, 2004). Bu bakımdan tüm turizm uygulamalarında sürdürülebilirlik kriterleri benimsenmelidir.

Sürdürülebilirlik, turizm planlaması ve gelişimi ile ilgili olarak önemli bir konu ve kavram haline gelmiştir. Sürdürülebilir turizm planlamasının başarılı olması için paydaşların sürece dahil edilmesi gerekmektedir. Turizm gelişiminde paydaş olarak görülmesi gerekenler ve paydaşların sürece nasıl dahil olması önemlidir. Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir turizm için kullanılan tanımlara dayanarak mevcut ziyaretçiler, gelecekteki ziyaretçiler, mevcut ev sahibi topluluk ve gelecekteki ev sahibi topluluk dikkate alınmalıdır (Byrd, 2007). Bir başka deyişle yerel halk sürdürülebilir turizmin en önemli unsurlarındandır.

Turizmde sürdürülebilirlik konusundaki onlarca yıllık akademik ve pratik tartışmaya rağmen, uygulamada zorluklar mevcuttur. Sürdürülebilirlik ve sorumluluk kavramları bu noktada önem arz etmektedir. Sorumlu bir destinasyonun farkındalık, gündem oluşturma ve eylem planları çerçevesinde hareket etmesi gerekir (Mihalic, 2016). Bu çalışmada literatürdeki sürdürülebilir turizm çalışmaları incelenerek belli temalar altında sunulmuştur.

Sürdürülebilir Turizmin Gelişimi

Günümüzün dünya düzeni, düşünce ve davranış açısından derin bir toplumsal dönüşüme yol açmıştır. Özellikle çevresel boyutta etkisini gösteren bu dönüşüm, doğal kaynak tüketiminin çarpıcı boyutlara ulaşmasıyla çevreci bir imaj kazanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla güç kazanan bu imaj çoğu sektörü olduğu gibi turizmi de etkilemiş ve günümüzde sürdürülebilir turizme zemin oluşturmuştur. Konunun toplumsal bağlantıları önemlidir. Nitekim sanayi devriminin ideal toplum hayali, çevresel bozulmalarla kendini gösteren karamsar bir gerçekliğe dönüşmüştür. Bu dönüşüm, turizm ve çevre ilişkisinde daha belirgindir. Buna göre turizmden beklenen ekonomik faydanın beklenmeyen çevre sorunlarıyla çeliştiği görülmektedir (Çalışkan, 2017).

Günümüzde insanlar doğal ortamlarda dinlenme arayışı içine girmişler ve doğal alanlara yönelik turizm aktivitelerini tercih etmeye başlamışlardır. Jeolojik ve jeomorfolojik unsurlar bilimsel, eğitsel ve ilgi çekici örnekleriyle bilim insanları ve doğaseverler için özel bir ilgi odağı olmuştur. Doğal ve kültürel kaynakların jeopark ve jeoturizm yoluyla değerlendirilmesi güncel bir yaklaşımdır (Koçan, 2012). Turizm alanında sürdürülebilirlik kavramı; turizmin kaynağı olan doğal, tarihi, kültürel ve sosyal değerlerin korunup geliştirilerek turizm çekiciliklerinin devamını sağlamayı ifade etmektedir (Kara, 2016).

Turizm gelirlerinin ülke ekonomileri üzerindeki payı günden güne artmaktadır. Bu gelirden daha fazla pay almak isteyen turizm bölgeleri arasındaki rekabet de giderek şiddetlenmektedir. Turizmin gelişiminde çevresel sürdürülebilirlik faktörlerini ön planda tutan yeni rekabet modelleri ortaya çıkmıştır. Bu modeller turizm sektöründe hem üretim hem de talep boyutunu dikkate almaktadır. Turizm bölgelerindeki gelişimin devamı ve çevre bilinci yüksek turist kitlesini çekmek için bölgenin çekiciliğinin uzun dönemde devamı gerekir. Bölgenin özgün kaynaklarının ve çekiciliklerinin korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir turizm talebi üzerinde durulması önemlidir (Ayaş, 2007).

Sürdürülebilir turizm 1980'lerin sonlarından itibaren giderek daha popüler bir araştırma alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte, sürdürülebilir turizm tartışması farklı perspektiflerden ve birbirinden kopuk şekilde ilerlemektedir. Turizm talebinin rolü, turizm kaynaklarının niteliği, turizmin sosyokültürel ilerlemedeki rolü, sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma biçimlerinin belirlenmesi ve sürdürülebilir turizm konusundaki araştırmaların daha bilimsel bir seviyeye gelmesi için disiplinlerarası bir yaklaşım vazgeçilmezdir (Liu, 2003). Journal of Sustainable Tourism dergisi sürdürülebilir turizm araştırmalarına yer veren önemli bir dergidir. Sürdürülebilir turizm araştırmaları yıldan yıla nicelik ve nitelik olarak artış göstermektedir. Bu dergi sürdürülebilir turizmin gelişiminde teorik tartışmalara, metodolojik gelişmeye ve pratik sonuçlara katkı sağlamıştır (Lu & Nepal, 2009).

Sürdürülebilir Turizm ve Çevre

Doğal, kültürel ve tarihi değerler turizm sektörünün kaynaklarıdır. Özellikle çevre üzerindeki olumsuz etkilere karşı alternatif sürdürülebilirlik yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Doğal kaynakların sürdürülebilirliğini güvence altına alan, yöre halkının ekonomik açıdan gelişimini sağlayan ve sosyo-kültürel değerlerin korunması olarak değerlendirilen bu yaklaşımlar ekolojik sistemin korunması ve gelecek nesillere aktarılması yönünde sorumluluk taşıyan doğa temelli bir turizm aktivitesini önermektedir (Kuter & Ünal, 2009).

Doğal kaynakların plansızca tüketildiği günümüzde, her alanda olduğu gibi turizm alanında da sürdürülebilirlik giderek önem kazanmaktadır. Turizmde sürdürülebilirliği sağlamak amacıyla, çevre sorunlarına daha duyarlı olan turizm planları geliştirilmelidir. Yerel halk ve çevreye olan saygının geliştirilmesiyle hem sürdürülebilir bir turizmin gelişmesi sağlanabilmekte hem de daha seçici yeni turist profili için cazibe artırılabilir. Dolayısıyla turizmde sürdürülebilirliği sağlamak için yöneticilerin kentlerde turizmin doğal ve kültürel çevreye duyarlı, yerel halk ve turistlerin davranış ve beklentilerini anlamaya çalışan bir anlayış ortaya koyması gerekmektedir (Akıncı Kesim, 2011).

Günümüzde varlığını uzun süre korumak isteyen işletmeler sürdürülebilirlik kriterlerini yerine getirmelidir. Bu kriterler işletmelerin malzeme seçiminden işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesi aşamasına kadar tüm süreçlerde geçerlidir. Ekolojik oteller turizm sektöründe sürdürülebilirlik kriterlerinin yerine getirilmesi açısından önemlidir. Ekolojik otel faaliyetleri sürdürülebilir turizmin tüm amaçlarını ve prensiplerini karşılamaktadır (Dönmez Polat & Demir Harputluoğlu, 2017). Otel yönetimi misafirlerinin sosyo-kültürel geçmişini ve buna bağlı olarak hangi sürdürülebilir otel uygulamalarından daha çok memnun kalacaklarını belirlemelidir. Bu uygulamalara katılmaya motive olan ve çevre dostu bir otel için fazla ödemeye razı olan müşteri kitlesi oluşturulabilir (Berezan, Millar, & Raab, 2014).

İnsanların çevre sorunları konusunda daha duyarlı hale gelmesi ile otellerde yeşil yönetimini rekabet avantajını arttıracak stratejik bir araç haline getirmiştir. Yeşil bir otelin imajı ve markalaşması bilişsel, duyuşsal ve genel imaj kavramları kullanılarak geliştirilebilir. (J. S. Lee, Hsu, Han, & Kim, 2010). Çevre yönetimi, oteller için bir rekabet avantajı kaynağıdır. Otellerin çevresel proaktifliği arttıkça, ekonomik performans seviyeleri de artmaktadır. (Claver-Cortés, Molina-Azorín, Pereira-Moliner, & López-Gamero, 2007).

Sürdürülebilir Turizm ve Kültür

İnsanların yaşamları boyunca birtakım değerlerin değişmesi olağandır. Değişim vazgeçilmez bir süreçtir, ancak özgün değerlerin korunması ve sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Sürdürülebilir turizm ve kimlik gelişimi arasında bir ilişki söz konusudur (Beyhan & Ünügür, 2010). Sürdürebilir kültür turizmini ifade eden araçlardan biri de mimaridir. Mimari bir toplumun kimliğinin parçasıdır. Önemli bir kültür kaynağı olan mimarinin sürdürülebilirliği, koruma ve restorasyon çalışmaları ile mümkündür (Açıçı, 2017). Tarihi Safranbolu kenti, Türkiye'nin UNESCO Dünya Mirası Listesindeki 15 alandan biridir. Safranbolu, 17. ve 18. yüzyıl Osmanlı sivil mimarisini yansıtan önemli bir kültürel turizm merkezidir. Ancak turizmin planlı olmaması nedeniyle, bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Doğal peyzaj ve kültürel turizm değerlerinde bozulmalar ortaya çıkmıştır (Ceylan & Somuncu, 2016).

Gastronomi de önemli bir kültür unsurudur. Sürdürülebilir gastronomi turizmi, yiyeceklerin çevre duyarlılığı ile üretilmesi, hazırlanması ve tüketilmesi süreçlerini içeren, toplumun yaşam kalitesini artıran bir turizm çeşididir. Son dönemde bireylerin çevreye olan duyarlılığının ve sağlıklı beslenme arzusunun artmasıyla, sürdürülebilir gastronomi turizmi kapsamında otantik yiyecekler önem kazanmıştır. Otantik yiyecekler, destinasyona ait özgün değerler olarak turistlerin orijinal bir tatil deneyimi yaşamasını sağlamaktadır (Üzülmez & Akdağ, 2017).

Sürdürülebilir bir turizm gelişimi için kültürel mirasın koruma-kullanma dengesi içinde değerlendirilmesi, var olan geleneksel hazinelerin turizm ürünlerine dönüştürülerek turistlere sunulması ve turizmle ilgili tüm aktörlerin birlikte hareket etmesi gerekmektedir (Er & Bardakoğlu, 2016). Göreme Milli Parkı, Kapadokya Bölgesi içinde bulunan, hem milli park hem de Dünya Miras alanı olarak koruma altına alınan turistik potansiyeli yüksek bir alandır.

Kapadokya Bölgesi, Erciyes ve Hasan Dağı volkanlarına bağlı olarak ortaya çıkan bazalt örtüsünün rüzgâr ve yağmur tarafından şekillendirilmesi ile günümüzdeki fiziki görünümüne sahip olmuştur. Alan aynı zamanda, Paleolitik Dönemden beri yerleşme ve ibadet amaçlı kullanılmış bir kültürel peyzaj alanıdır. Kapadokya Bölgesi'nin sahip olduğu hassas yapı sebebiyle bu bölgede devam eden turizm faaliyetlerinin sürdürülebilir nitelikte olması önemlidir. Bu nedenle alanı ziyaret eden turistlerin alan üzerindeki tüketim baskılarının düşük olması gerekmektedir (Varancı Uzun & Altaş, 2017).

Sürdürülebilir Turizm ve Yerel Halk

Sürdürülebilir turizm, destinasyonların uzun vadede rekabet avantajı kazanmasında önemli bir etkidir. Yerel halkın sürdürülebilir turizmin gelişimine yönelik tutumlarına bakıldığında sürdürülebilir turizmin gelişimine yönelik altı boyut tespit edilmiştir. Bu boyutlar, çevresel sürdürülebilirlik, planlama, halkın turizme katılımı, ekonomik fayda, algılanan maliyet ve ziyaretçi memnuniyeti şeklinde kategorize edilmiştir (Dağlı, 2018).

Turizmin başarılı ve sürdürülebilir gelişiminde yerel halkın desteği, özellikle gelişmekte olan turistik destinasyonlar için önem taşımaktadır. Yerel halk genelde sürdürülebilir turizm gelişimine yüksek oranda katılım göstermekte, alternatif turizm işletmelerine yaklaşımları kitle turizmi işletmelerine kıyasla daha pozitif olmaktadır. En fazla katılımın gösterildiği boyut çevresel sürdürülebilirlik olarak dikkat çekmektedir. Ancak yerel halkın turizmin sosyal maliyeti konusunda bilinçlendirilmesi gerekmektedir (Biçici, 2014).

Eğer turizm daha sürdürülebilir bir yaşam tarzının bir parçası olacaksa, yerel halkın davranış kalıplarında değişiklik yapılması gerekir. Halkın sürdürülebilir turizm anlayışı, hükümetin ve turizm endüstrisinin sürdürülebilir turizmi teşvik edici rolü önemlidir. Turizmin günlük davranışa etkisinin farkında olmak ve mevcut turizm uygulamalarında önemli değişiklikler yapmak gerekir (Miller, Rathouse, Scarles, Holmes, & Tribe, 2010).

Sürdürülebilir kalkınma ve bunun türevi olan sürdürülebilir turizm uygulamalarını engelleyen hem kavramsal hem de pratik eksiklikler bulunmaktadır. Sürdürülebilir yaşam yaklaşımı, özellikle toplulukların ve bireylerin çok sayıda faaliyetle yaşamlarını sürdürdüğü ortak alanda kendini göstermektedir. Turizm planları bir topluluğun mevcut faaliyetlerini bitirmek yerine, bu faaliyetleri zenginleştirmek amacıyla olmalıdır (Tao & Wall, 2009).

Yerel topluluklar ile iç içe olma sürdürülebilir turizm gelişimine destek veren kritik bir faktördür. Ev sahibi sakinler tarafından algılanan yararlar sürdürülebilir turizm gelişimini olumlu etkilemektedir (T. H. Lee, 2013). Sürdürülebilir turizm göstergeleri politik, sosyal, ekolojik, ekonomik, teknolojik ve kültürel boyutlarda yerel ve bölgesel düzeyde geliştirilebilir. Toplulukların ayırt edici özelliklerine dayanan ev sahibi topluluğun sakinleri, endüstri uzmanları, hükümet planlamacıları, politika yapıcılar dahil olmak üzere tüm paydaş gruplarından fikir alınmalıdır (Choi & Sirakaya, 2006).

Kırsal turizmde sürdürülebilirlik planlamasının yardımı ile kırsal topluluklar desteklenebilir. Sürdürülebilir kırsal kalkınma topluluklarının özelliklerini ve yerel yönetimlerin rolünü kapsar. Kırsal alanda sürdürülebilir bir turizm gelişimi, yerel topluluk içinde duyarlılığın artmasına katkıda bulunacaktır. Sürdürülebilir kalkınmayı veya kırsal turizmi sağlamak ve yerel halkı korumak için güçlü stratejilere ihtiyaç vardır (Amir, Ghapar, Jamal, & Ahmad, 2015).

Girişimcilik büyüme yarattığından, inovasyon ve değişime hizmet ettiği için ekonomik kalkınmada merkezi bir güçtür. Turizm büyük oranda farklı sektörlerden girişimci katılımın gerekli olduğu ekonomik sektörlerden biridir. Yeni turizm ihtiyaçlarından oluşan artan taleple başa çıkmak için turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bunlara daha sürdürülebilir turizm fırsatları da eklenebilir. Ancak, kırsal bölgelerde sosyal baskıdan dolayı girişimci kültür ve iklim zayıftır. Aile merkezli bir işletme olan "Sağlıklı Hayvan Çiftliği", çiftlik turizminde başarılı, yenilikçi bir girişimci örneği olabilir (Lordkipanidze, Brezet, & Backman, 2005).

Turizm endüstrisi tüm dünyadaki topluluklar için giderek daha önemli hale geldiğinden, turizmi sürdürülebilir bir şekilde geliştirme ihtiyacı da öncelikli hale gelmiştir. Hangi yerel toplulukların sürdürülebilir turizme katkıda bulunabileceği ve karşılığında hangi sürdürülebilirliğin bu yerel topluluklara sunulabileceği kritik bir konudur. Topluluğun çevresel, kültürel ve ekonomik sürdürülebilirlikteki rolü büyük önem taşımaktadır (Taylor, 1996).

Sürdürülebilir Turizm ve Kalkınma

Kökenleri genel olarak sürdürülebilir kalkınma kavramına uzanan sürdürülebilir turizm, farklı bir tartışma konusu haline gelmiştir. Sürdürülebilir turizm kavramı, destinasyonlarda turizm / çevre sistemine çeşitli yaklaşımlar içeren çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirilmelidir (Hunter, 1997). Sürdürülebilir turizm en stratejik turizm planlarında yer almaktadır. Sürdürülebilir turizm geleneksel olarak çevre ve ekonomik kalkınma ile ilgili hususlara daha fazla odaklanmıştır. Bunun yanında toplumsal konulara da sürdürülebilirlik açısından önem vermek gerekmektedir (Hardy, Beeton, & Pearson, 2002).

Küresel turizm sektörü için sosyal ve çevresel etkiler beş kategoride incelenmektedir: nüfus, barış, refah, kirlilik ve koruma. Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde tüm küresel turizm sektörünü değerlendiren küresel araştırmalar çok azdır. Endüstri henüz sürdürülebilirliği çok benimseyememiştir. Gelişme için temel itici güç pazar ölçütleri yerine dengeli ilerleme olmalıdır. Politik yaklaşımlarla çevresel kısıtlamaları kaldırmak ve kamusal doğal kaynakları kullanmak sürdürülebilirlikle uyumsuzdur. Korunan alanların kullanımında turizmin rolü, çevresel envanter çalışmaları ve bireysel sorumluluk algısının iklim değişikliğindeki rolü üzerinde durulmalıdır (Buckley, 2012).

Turizm akademisyenleri ve uygulayıcılarının son yıllarda sürdürülebilir turizm gelişimine büyük ilgi göstermesine rağmen, sürdürülebilir turizm kavramı ile sürdürülebilir kalkınma arasındaki ilişki tam olarak açıklanamamıştır. Sürdürülebilir turizm ilkelerinin karşılandığı bir sürdürülebilir kalkınma modeli oluşturulmalıdır. Sürdürülebilir turizm ilkeleri turizmin üretim ve tüketim aşamalarının tamamında uygulanmalıdır (Sharpley, 2000).

Sürdürülebilir turizm konusu “Ortak Geleceğimiz” raporundaki tartışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir turizm ile sürdürülebilir kalkınmanın ilkeleri üzerine turizmin gelişmesi arasında ayırım söz konusudur. Sürdürülebilir turizmin insan çevresine ve fiziki çevreye uygulanması gerekir. Taşıma kapasitesi, turizm gelişiminin kontrolü ve kitle turizmine uygulanabilirliği üzerinde durulması gereken konulardır (Butler, 1999).

Sürdürülebilir kalkınma, turizm merkezlerinde doğa, tarihi yapılar ve sosyo-kültürel kaynakların akıllıca yönetilmesini gerektirir. Çoğunlukla turizm için yaratılan kaynaklar, zaman içinde yerel halk tarafından da kullanılmaktadır. Günlük yaşamda yerel halkla paylaşılan kaynaklar vardır. Kaynakların aşırı kullanımı ve bozulması sürdürülebilir kalkınmayı ciddi biçimde tehdit altına alır. Ekonomik refah azalır, çevresel koşullar kötüleşir, sosyal adaletsizlik artar ve turist memnuniyeti düşer (Briassoulis, 2002).

Sürdürülebilir kalkınma ekonomik, sosyal ve çevresel unsurların bir arada düşünülmesini gerekli kılar. Ülkelerin ve bireylerin refah düzeyi arttırılırken gelecek nesillerin gereksinimlerini planlamak gerekir. Dünya ekonomisinde önemli bir sektör olan turizmin ekonomik büyümeye katkısına rağmen, sürdürülebilir kalkınmaya katkısı çok açık değildir. Avrupa ülkelerinde turizmin önderliğindeki büyüme hipotezinin kabulüne rağmen turist sayısının sürdürülebilir kalkınmayı negatif, turizm gelirlerini pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Işık, 2018).

Sürdürülebilir turizm, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin turizm endüstrisi bağlamında uygulanmasıdır. Sürdürülebilir turizm, her türlü turizmin gelişiminde planlama aşamasından itibaren uygulanan temel bir kriter olmalıdır. Sürdürülebilir turizm politikası tüm paydaşların özellikle yerel halkın katılımı ile planlanmalı ve kitle turizmine alternatif olarak görülmemelidir (Pelit, 2015).

Sürdürülebilir kalkınma kaynakların korunması ve geliştirilmesi yönünde planlama gerektirir. Yenilenebilir kaynakların geliştirilmesi ve sürekli kullanılması çevreci kalkınma felsefesinin temelini oluşturur. Çevrenin temel sermaye olduğu turizm sektöründe, tahrip edilmiş bir çevre ile ekonomik fayda sağlamak zordur. Kalkınma sürecinde kaynakları korumak ve geliştirmek üzerine planlama yapmak gerekir. Sürdürülebilir turizm özellikle turizm potansiyeline sahip olan ancak nispeten daha az kalkınmış bölgelerde sürdürülebilir ekonomik ve sosyal kalkınma için bir araç olacaktır (Çakılcıoğlu, 2016).

Ulusal ve uluslararası düzeyde ekonomiye büyük katkı sağlayan turizm, sosyal ve kültürel kalkınma süreçlerine de katkı sağlayan önemli bir sektördür. Turizm faaliyetleri, ülkelerin sahip olduğu özgün değerleri kullanma imkanı vermelerinin yanı sıra, istihdam sağlama, eşit gelir dağılımı ve kırsal alanların kalkınmasına da büyük katkı sağlar. Bu kalkınma sürecinde özellikle sürdürülebilirlik kavramı önem kazanmaktadır. Sürdürülebilirlik; bugünün ihtiyaçlarını karşılarken doğal kaynakları korumak ve gelecek nesillere iyi bir çevre bırakmak için yapılan faaliyetleri kapsar (Açıci, 2017).

Turizmin sürdürülebilir kalkınmaya hangi yönde ve nasıl katkıda bulunabileceği tartışmalıdır. Eğer turizm sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunacaksa, ekonomik olarak uygulanabilir, ekolojik açıdan duyarlı ve kültürel olarak uygun olmalıdır. Ekoturizm, genellikle sürdürülebilir bir turizm biçimi olarak savunulur, ancak ekoturizmin destinasyonlara önemli zorluklar getirebileceği de unutulmamalıdır. Özellikle kıt kaynaklar için rekabet söz konusu olduğunda mevcut kullanımları ve kullanıcıları yerinden eden durumlar ortaya çıkabilir. Sürdürülebilir turizm ve ekoturizm eşanlamlı değildir, birçok ekoturizm biçimi sürdürülebilir olmayabilir. Ekoturizmin sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunması için, dikkatli bir planlama ve yönetim gereklidir (Wall, 1997).

Dünya Turizm Örgütü, destinasyonların politika geliştirme, planlama ve yönetim süreçleri için temel araç olarak 1990'ların başından beri sürdürülebilir turizm göstergelerinin kullanımını teşvik etmektedir. Yeni rehber kitap, 20'den fazla ülkeden 62 uzmanı içeren kapsamlı bir çalışmanın sonucu olan bir kaynaktır. Yeni rehber, doğal kaynakların (atık, su, enerji vb.) yönetiminden, kalkınma kontrolüne, turistlerin ve ev sahibi toplulukların memnuniyetine, kültürel mirasın korunmasına, mevsimsellik, ekonomik sızıntılara ve iklim değişikliğine kadar birçok konuyu içermektedir. Her konu için pratik bilgi kaynakları ve örneklerle göstergeler ve ölçüm teknikleri önerilmektedir. Yayın ayrıca destinasyona özgü göstergeler, turizm politikası ve planlama süreçleri ve ayrıca kıyı, kentsel, ekoturizm, küçük topluluklar gibi farklı destinasyonlarda uygulama geliştirme prosedürlerini içermektedir (World Tourism Organization, 2004).

SONUÇ

Küresel ekonomi içerisindeki rolü günden güne artan turizm sektöründe sürdürülebilirlik konusu kritik bir öneme sahiptir. Bu konu çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bilimsel olarak ölçülebilir hale getirilmeli ve turizmin her aşamasında göz önünde tutulmalıdır. Turizm neredeyse tüm sektörleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen bir yapıya sahiptir. Bu özelliği ile kalkınma üzerindeki rolü büyüktür. Sürdürülebilir turizm planlamaları sürdürülebilir kalkınmaya öncülük edebilir. Özellikle kırsal alanların kalkınmasında sürdürülebilir turizm kriterleri etkili olacaktır. Yerel halk bu anlamda en önemli kriterdir. Kırsal alanda yaşayan halkın öznesi olduğu turizm çeşitleri ekonomik, çevresel, sosyal ve kültürel yönden daha sürdürülebilir olmak zorundadır. Bu noktada halkın bilinçlendirilmesi gerekir. Doğal, kültürel ve tarihi değerler bir toplumun özgün değerleri olarak turizmin kaynakları olup, aynı zamanda evrensel kültürün parçasıdır. Bu kaynakları tüketmeden, kullanma-koruma dengesinde dünya barışına katkı sunacak şekilde turizm aracılığı ile değerlendirmek gerekmektedir. Turizm aktiviteleri deneyim üzerine inşa edilir. Özgün değerler ile harmanlanacak turizm deneyimleri orijinal niteliğe sahip olacaktır. Tabii ki bu orijinalliği korumak sürdürülebilirlik ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Ayıcı, F. K., Ertaş, Ş., Sönmez, E., Fakültesi, M., Mimarlık, İ., Karadeniz, B., & Üniversitesi, T. (2017). Sürdürülebilir Turizm: Kültür Turizmi ve Kültürel Miras Sustainable Tourism: Culture Tourism and Cultural Heritage. *Akademia Disiplinlerarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*.
- Amir, A. F., Ghapar, A. A., Jamal, S. A., & Ahmad, K. N. (2015). Sustainable Tourism Development: A Study on Community Resilience for Rural Tourism in Malaysia. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.10.217>
- Aslı; Akıncı Kesim, A. (2011). Sürdürülebilir turizm planlaması için yöre halkı ve yerli turistlerin davranış ve beklentilerini anlamaya yönelik bir araştırma; Akçakoca Örneği. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*. https://doi.org/10.1501/csauum_0000000050
- Ayaş, N. (2007). Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*.
- Bauer, T. G., & Ap, J. (2004). Sustainable tourism. In *Sustainable Development in Hong Kong*. <https://doi.org/10.4018/ijsem.2018100103>
- Berezan, O., Millar, M., & Raab, C. (2014). Sustainable Hotel Practices and Guest Satisfaction Levels. *International Journal of Hospitality and Tourism Administration*. <https://doi.org/10.1080/15256480.2014.872884>
- Beyhan, Ş., & Ünügür, S. (2010). Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm Ve Kimlik Modeli. *İTÜDERGİSİ/A*.
- Biçici, F. (2014). Datça Yerel Halkının Sürdürülebilir Turizm Gelişimine ve Turizm İşletmelerine Yönelik Tutumları. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*.
- Briassoulis, H. (2002). Sustainable tourism and the question of the commons. *Annals of Tourism Research*. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(02\)00021-X](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(02)00021-X)
- Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003>
- Butler, R. W. (1999). Sustainable tourism: A state-of-the-art review. *Tourism Geographies*. <https://doi.org/10.1080/14616689908721291>
- Byrd, E. T. (2007). Stakeholders in sustainable tourism development and their roles: Applying stakeholder theory to sustainable tourism development. *Tourism Review*. <https://doi.org/10.1108/16605370780000309>
- Çakılcıoğlu, M. (2016). Turizm Odaklı Sürdürülebilir Kalkınma İçin Bir Yöntem Önerisi. *Tasarım + Kuram*. <https://doi.org/10.23835/tasarimkuram.239617>
- Çalışkan, C. (2017). Sürdürülebilir Turizmin Çevre İkilemi: Toplum ve Tüketim. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. <https://doi.org/10.15869/ITOBİAD.315860>

- Ceylan, S., & Somuncu, M. (2016). Kültür turizmi alanlarında turizmin çeşitlendirilmesine eleştirel bir bakış: Safranbolu UNESCO dünya miras alanı. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*.
- Choi, H. S. C., & Sirakaya, E. (2006). Sustainability indicators for managing community tourism. *Tourism Management*. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.05.018>
- Claver-Cortés, E., Molina-Azorín, J. F., Pereira-Moliner, J., & López-Gamero, M. D. (2007). Environmental strategies and their impact on hotel performance. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.2167/jost640.0>
- Dağlı, Z. (2018). Sürdürülebilir Turizmin Gelişimine Yönelik Yerel Halkın Tutumlarını İncelemeye İlişkin Bir Araştırma: Akçakoca Destinasyonu. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 15(3), 603–619. <https://doi.org/10.24010/soid.490709>
- Dönmez Polat, D., & Demir Harputluoğlu, D. (2017). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekolojik Oteller: Narköy Ekolojik Otel ve Eğitim Merkezi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*. <https://doi.org/10.24010/soid.334327>.
- Er, Ö., & Bardakoğlu, Ö. (2016). Kültürel mirasın sürdürülebilir turizm ürün çeşidi olarak değerlendirilmesi: Edirne örneği. *İşletme Fakültesi Dergisi*.
- Hardy, A., Beeton, R. J. S., & Pearson, L. (2002). Sustainable tourism: An overview of the concept and its position in relation to conceptualisations of tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669580208667183>.
- Hunter, C. (1997). Sustainable tourism as an adaptive paradigm. *Annals of Tourism Research*. [https://doi.org/10.1016/s0160-7383\(97\)00036-4](https://doi.org/10.1016/s0160-7383(97)00036-4).
- Işık, N. (2018). Avrupa’da Sürdürülebilir Kalkınma, Büyüme Ve Turizm: Panel Veri Analizi. *International Review of Economics and Management*. <https://doi.org/10.18825/iremjournal.365077>.
- Kara, E. (2016). Sürdürülebilir turizm potansiyelinin belirlenmesinde Swot Analizi uygulaması: Marmaris örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.
- Koçan, N. (2012). Ekoturizm ve Sürdürülebilir Kalkınma: Kızılcahamam-Çamlıdere (Ankara) Jeopark ve Jeoturizm Projesi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*.
- Kuter, N., & Ünal, H. E. (2009). Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri. *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*.
- Lee, J. S., Hsu, L. T., Han, H., & Kim, Y. (2010). Understanding how consumers view green hotels: How a hotel’s green image can influence behavioural intentions. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669581003777747>
- Lee, T. H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism Management*. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.03.007>

- Liu, Z. (2003). Sustainable tourism development: A critique. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669580308667216>
- Lordkipanidze, M., Brezet, H., & Backman, M. (2005). The entrepreneurship factor in sustainable tourism development. *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2004.02.043>
- Lu, J., & Nepal, S. K. (2009). Sustainable tourism research: An analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669580802582480>
- Mihalic, T. (2016). Sustainable-responsible tourism discourse - Towards “responsustainable” tourism. *Journal of Cleaner Production*. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.062>
- Miller, G., Rathouse, K., Scarles, C., Holmes, K., & Tribe, J. (2010). Public understanding of sustainable tourism. *Annals of Tourism Research*. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2009.12.002>
- Pelit, E. (2015). SÜRDÜRÜLEBİLİR TURİZM Mİ? TURİZMDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK Mİ? KAVRAMSAL BİR TARTIŞMA. *Gumushane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*. <https://doi.org/10.17823/gusb.220>
- Sharpley, R. (2000). Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism*. <https://doi.org/10.1080/09669580008667346>
- Tao, T. C. H., & Wall, G. (2009). Tourism as a sustainable livelihood strategy. *Tourism Management*. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2008.03.009>
- Taylor, G. (1996). Tourism and sustainable community development. *Tourism Management*. [https://doi.org/10.1016/0261-5177\(96\)87005-1](https://doi.org/10.1016/0261-5177(96)87005-1)
- Tuna, M. (2018). Temalı Parklar Ve Çocuk Dostu Turizm. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi*.
- Üzülmez, M., & Akdağ, G. (2017). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Kapsamında Otantik Yiyeceklere Yönelik Bir İnceleme (A Research on Authentic Foods Within the Scope of Sustainable Gastronomy Tourism). *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. <https://doi.org/10.21325/jotags.2017.132>
- Varancı Uzun, F., & Altaş, A. (2017). Kapadokya Bölgesi’ni Ziyaret Eden Turistlerin Sürdürülebilir Tüketim Davranışları. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*.
- Wall, G. (1997). Is ecotourism sustainable? *Environmental Management*. <https://doi.org/10.1007/s002679900044>

World Tourism Organization. (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. Tourism's potential as a sustainable development strategy. Proceedings from the 2004 WTO tourism policy forum at the George Washington University, Washington, DC, USA, 18-20 October 2004.*

MANAVGAT IRMAĞI'NDA OLTA BALIKÇILIĞININ AV TURİZMİ KAPSAMINDA DEĐERLENDİRİLMESİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Engin DERMAN²

Yaşar Ulaş ÜNSAL³

ÖZET

Manavgat İlçesi, Manavgat Irmağı'nın her iki yanındaki aynı isimli ve verimli ova üzerinde kurulmuştur. Türkiye'nin en düzenli akan akarsuyu olan Manavgat Irmağı, Manavgat Ovası'nı ortadan bölerek Manavgat Delta'sına verimlilik ve zenginlik kazandırmaktadır. Manavgat Irmağı Sazan, Alabalık, Kerevit açısından zengin tatlı sularındadır. Olta balıkçılığı, av turizminin önemli türlerinden biridir. Balıkçılık turizmi, balıkların korunmasını zorunlu kılacağından, ülke rezervlerini ve buna bağlı milli serveti arttırıcı etkisi de vardır. Manavgat Irmağı'nda eğlenceli ve dinlendirici bir zaman geçirmek ve doğal yaşamı daha iyi tanımak adına balık tutma etkinlikleri yapılabilir. Bu çalışmada Manavgat Irmağı'nda yapılacak olan balık avı etkinliklerinin turizme katkısı değerlendirilecektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda balık avı etkinliklerinin Manavgat'ın destinasyon imajına pozitif katkılar sağlayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler Manavgat, Olta Balıkçılığı, Manavgat Irmağı, Av Turizmi.

ABSTRACT

Manavgat Town is located on the fertile plains of the river with the same name. Manavgat River, which has the most regular stream flow in Turkey region, brings productivity and wealth to the delta, splitting the plain in the middle. Manavgat River is one of the fresh water abundant in carp, trout and crayfish. Handline fishing is one of the important types of hunting tourism. Since fishing tourism requires the protection of the fish, it has an effect on increasing national wealth and reserves, as well. Fishing activities can be organised on Manavgat River in order to have fun, relax and get to know the natural life better. How fishing activities can contribute to the tourism will be evaluated in this study. Qualitative research method was used in the study. It was concluded in the study that fishing activities could contribute significant affect to the image of Manavgat as a destination.

Keywords: Manavgat, Angling, Manavgat River, Hunting Tourism

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ederman@akdeniz.edu.tr

³ Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, ulasunsall@hotmail.com

MANAVGAT HAKKINDA GENEL BİLGİ

Manavgat, 2283 km²'lik yüzölçümüyle Antalya ilinin en büyük 2. ilçesidir. Manavgat Şelalesi, Türkiye'nin en düzenli akan akarsuyu Manavgat Irmağı üzerindedir. Manavgat, Antalya iline bağlı bir ilçedir. 2283 km²'lik yüzölçümüyle Antalya ilinin ikinci büyük ilçesi konumundadır. İlçe merkez nüfusu 71.679, beldeler nüfus toplamı 69.881, köyler nüfus toplamı 57.825'tir. Bu şekilde ilçe nüfusu toplamda 199.385'tir. Manavgat'ın kuzeyi Toros Dağları ile çevrilidir. Sahil şeridi plajlar ve eşsiz kumsallarla kaplıdır. Denizden iç bölgelere gidildikçe ekilebilen düz ovaların yanında, engebeli bir arazi yapısı gözlenir. Toros Dağları arasında gizlenen Eynif Ovası ünlüdür. Toros Dağları üzerinde yörüklerin konakladığı yaylalar vardır. İlçenin doğuda sınırını oluşturan Alara Çayı, Karpuz Çayı ve ilçe merkezinden geçen Manavgat Irmağı ile üzerindeki Manavgat Şelalesi ülkemizde olduğu kadar dünyaca da ünlüdür. Bunun yanında irili ufaklı dereler vardır.

İlçe sınırlarında Manavgat Irmağı üzerinde Oymapınar Barajı ve Manavgat Barajı adında iki tane hidroelektrik santrali vardır. Irmak üzerinde ikisi yaya, ikisi de araç trafiğine açık 4 köprü vardır (https://www.turkcebilgi.com/manavgat,_antalya).

Manavgat yakınlarında Antalya körfezine dökülen 93 km boyunda bir çay olduğu halde, sularının pek bolluğu ve gür akışı ile ilgili olarak buna Manavgat Irmağı denir. Batı Toroslar'da, doruğu 2.120 m yükseklik gösteren Şeytan Dağı'nın yamaçlarından doğan kaynakların birleşmesiyle ortaya çıkan aktıktan sonra Akdeniz'e ulaşan bir sudur. Önceleri adı Şahap Deresi olan Manavgat Çayı yukarı kesiminde Kuzeybatı - Güneydoğu yönlüdür, sonra bir dirsekle Güneybatıya döner. Torosları dar ve derin boğazlardan akarak geçer. Bilimsel adı kanyon olan bu boğazlara, Toros insanı Kapız adını verir. Yeryüzündeki su toplama alanı hiç de geniş görünmeyen bu akarsuyun yeraltı beslenmeleri bakımından gerçek bir ırmak değerinde bulunduğu ve böylece yerüstü, yeraltı beslenmeleri bakımından yağış alanının birkaç bin km² yi bulduğu bu akarsuyun, özel bir durumu vardır. Dereler halindeki kolları önemli yer tutmayan Manavgat Irmağı, kalın kalker tabakalarından bir yapı gösteren bir bölgede dibe inen suların gür kaynaklar halinde yer yer yüze çıkarak beslendiği, akım durumu ve seviye oynamaları bakımından düzenli büyük bir akarsudur (http://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Manavgat_Nehri.html).

Manavgat Irmağı'nın başlangıç yeri, Beyşehir Gölü'nün 30 km güneyindeki Akdağ (2400m)'dir. Ancak bu başlangıç kesiminde suların çoğunca dibe sızdığı bir dere görünüşündedir. Buradan 10–15 km güneyden itibaren her biri 5-10 değirmeni döndürecek kadar gür karstik akarsular bu suya katılmaya başlar, burada bir çay görünüşü ile akan su, birbiri ardınca uzanan dar ve derin sarp yamaçlı vadilerden geçer (http://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Manavgat_Nehri.html).

OLTA BALIKÇILIĞI

Olta avcılığı basit yöntem ve araçlarla, genellikle sportif amaçlı yapılan bir avcılık türüdür. Olta avcılığı diğer yöntemlerde olduğu gibi tecrübe, teknik bilgi ve kabiliyet gerektirir. Avlanacak balık türlerine, oltanın donanımına göre sahilden veya gemiden yapılabilir (Megep, 2008). Küçük ölçekli balıkçılıkta teknoloji, sermaye, iş gücü ihtiyacı ve kullanımı büyük ölçekli balıkçılığa nazaran çok daha düşük düzeydedir.

Balıkçıların tamamı yerel halktandır ve geleneksel metotlarla avcılık yaparlar. Av sahaları sınırlıdır ve ürünün tamamı lokal olarak pazarlanır (Ünal, 2012: 165- 172).

Türkiye’de amatör balıkçılık ile ilgili yapılmış çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların özellikle denize kıyısı olan bölgelerde daha yoğunlaştığı ancak iç sularda bu çalışmaların oldukça az olduğu görülmektedir. Stokların devamlılığı açısından avlanma yasaklarının olduğu dönemde avcılık yapılmamasına, izin verilen avlanma miktarlarına uyulmasına ve bunların kontrollerinin düzenli bir şekilde yapılmasına dikkat etmek gerekmektedir (Taylan, 2018).

Balıkçılık turizmi, deniz, kum, güneş turizminin bir tamamlayıcısı veya bileşimi olarak, hatta kendi pazarını yaratabilecek bir turizm türü olarak da değerlendirilebilir. Macera, doğa ve balıkçıların kültür ve yaşam tarzı turistlerin ilgilerini çekebilecek motivasyon kaynakları olabilir. Balıkçılık turizmi, bir bölgenin doğal, tarihi, kültürel ve geleneksel değerlerinin ortaya çıkartılması ve korunması yoluyla balıkçılar ve doğal çevre arasında uyum içinde bir arada yaşama girişimidir (Boz, Tunçer, 2016).

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Manavgat’ta olta balıkçılığı ile ilgili haberler incelenmiş ve bir olta balıkçısı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Ayrıca konu ile ilgili gözlemlerde bulunulmuştur.

BULGULAR

Manavgat Irmağı daha çok bot turları amaçlı kullanılmaktadır. Bu alanda altyapı olarak bir takım eksiklikler mevcuttur. Manavgat ırmağında turist taşımacılığı yapan teknelerin çevresel sorunları bulunmaktadır. Bu teknelerin doğal yapıya etkileri tartışılmaktadır. Tekneler Irmağın suyunu kirleterek sudaki canlılara zarar vermektedir. Manavgat Irmağı sadece tekne turlarının yapıldığı bir ırmak görünümündedir. Tekne turları daha planlı ve kontrollü yapılmalıdır. Bu turlar belirli saatler arasında yapılarak diğer zamanda farklı aktiviteler yapılabilir.

İrmak’ta farklı aktivitelere ihtiyaç vardır. Balıkçılık turizmi bu aktivitelerdendir. Balıkçılık turizmi, balıkların korunmasını zorunlu kılacağından, ülke rezervlerini ve buna bağlı milli serveti artırıcı etkisi de vardır. Manavgat Irmağı’nda eğlenceli ve dinlendirici bir zaman geçirmek ve doğal yaşamı daha iyi tanımak adına balık tutma etkinlikleri yapılabilir. Manavgat Irmağı’nın çevresinde yapılan düzenlemeler buna uygun bir zemin oluşturmuştur.

Manavgat’ta bir olta balıkçısı düşüncelerini şöyle ifade etmiştir; “Manavgat Irmağı halkın çevre bilinci olmadığından dolayı kirlenmektedir. Bunların birincisi piknikçiler, ikincisi bilinçsiz avcılardır. Çöplerini o bölgede bıraktıklarını ve bunların ırmağa karıştığını görüyoruz. Ayrıca yapılan tekne turları aynı şekilde öyle. Oysa ki Manavgat Irmağı alabalık, tatlı su kefalı, sazan, yılanbalığı, levrek açısından zengin bir tatlı sudur. Belediye’nin de işbirliği ile burada balık tutma etkinlikleri tabii ki de düzenlenebilir. Hem toplumu bilinçlendirmek, hem de sürdürülebilir avcılık ve doğa kanunları üzerine çok ta güzel olur. Genellikle mevsimsel olarak nisan ayında başlıyor bu balıkları yakalaması. Buna uygun zamanda bilinçlendirme programları olup ona göre de turnuvalar düzenlenebilir.

Mesela yazın turist kabileleri de çok oluyor. Uzman hakem komite heyetinde yapılır, hem gençlere ufak hediyeler verilir hem de halk bu şekilde bilinçlenir. Ayrıca fazla bir maliyeti de olmaz. Ben şahsen 100 km üzeri gittiğim yerler oluyor balık için sadece. Turizme de baya katkısı olacaktır, belki belgeselde bile yer verilir. Ne kadar temiz çevre ne kadar temiz toplum o kadar güzel.”

Manavgat'ta yerel halktan ve Manavgat dışından yerli ve yabancı balık tutma meraklıları mevcuttur. Olta balıkçılığının bilinçli bir şekilde gerçekleşmesi eğitimlerle mümkündür. Bu konuda sertifikalı eğitimler düzenlenerek daha kontrollü hale getirilebilir. Irmağın denize döküldüğü yere kadar balıkçılar için uygun yerler oluşturulabilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Manavgat Irmağı'nda olta balıkçılığının turizm ekonomisine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Manavgat bölgesinde turizmin çeşitlendirilmesine ve farklı mevsimlere yayılmasına katkıda bulunacak olan olta balıkçılığı etkinlikleri Manavgat'ın destinasyon imajına önemli katkı sağlayacaktır. Ancak öncelikle Irmağın güncel balık envanteri çıkarılmalı ve sürdürülebilir bir balıkçılık sistemi kurulmalıdır. Bu konuda balıkçılara da eğitim ve sertifikasyon programları düzenlenmelidir. Manavgat Irmağı'nda eğlenceli ve dinlendirici bir zaman geçirmek ve doğal yaşamı daha iyi tanımak adına balık tutma etkinlikleri yapılabilir. Hatta balıkçılık festivalleri ile bu konu daha çekici hale getirilebilir. Manavgat Irmağı ilçenin marka yüzüdür. Irmakta yapılacak olan aktiviteler bu markayı güçlendirecektir. Olta balıkçılığı dışında farklı spor aktiviteleri de düşünülebilir.

KAYNAKÇA

BOZ M., TUNCER S. (2016), III. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, DOI: 10.18872/DEU.b.UDTS.2016.0007

ÜNAL, E. Ü. (2012). “Olta Balıkçılığı”. *Su Ürünleri Dergisi*, 20(1-2):165- 172.

TAYLAN ve ark., *Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 6(10): 1479-1484, 2018

https://www.turkcebilgi.com/manavgat,_antalya (erişim tarihi: 01/11/2019).

http://tr.wikipedia-on-ipfs.org/wiki/Manavgat_Nehri.html (erişim tarihi: 02/11/2019).

Türk Tarım - Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi (erişim tarihi: 28/11/2019).

http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Olta%20Avcılığı.pdf (erişim tarihi: 28/11/2019).

III. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, DOI: 10.18872/DEU.b.UDTS.2016.0007 (erişim tarihi:29.11.2019)

NAHÇIVANIN TUNÇ ÇAĞI SERAMİKÇİLİK SANATI¹

Doç. Dr. Toğrul HALİLOV²

ÖZET

Seramikçilik-kilin özel biçime düşürülmesi ve özel pişirilmesi ile bağı olan meslek, sanat dalıdır. Seramik eşya boyutu, biçimi, üzerindeki desenler, hazırlandığı malzeme ve hazırlanma teknolojisine göre bir-birinden farklıdır. Seramikçilik Nahçıvan'ın en eski sanat alanıdır. Azerbaycan arkeolojisinde özel bir yer tutan güncel konulardan biri Nahçıvan'ın Tunç çağı seramikçilik sanatını araştırmaktır. Konu şimdiye kadar sistematik biçimde araştırılmadığından tarafımızdan incelenmiştir. Araştırma sırasında Nahçıvan'ın Tunç çağı yerleşimlerden bulunmuş seramikçilik sanatıyla ilgili arkeolojik bulgulardan bahsedilmiştir. Onların biçimi, özellikleri, yapım teknolojisi, süsleme özellikleri ve diğ er konular incelenmiştir. Tunç çağında seramikçiliğ in gelişmesi sonucu insanlar tarafından yapılmış seramik ürünlerinin çeşitlerinde, pişirilmesinde, desenlemesinde değı şiklikler gerçekleşmiştir. Bu çağı a ait olan kil kaplar Neolitik ve Kalkolitik çağı seramiklerinin kalite ve süslemelerine göre farklılık oluşturmaktadır. Tunç çağında seramikçi çarkının kullanılması bu sanat alanına önemli etki göstermiş, onun yeni gelişmesine neden olmuştur. Kapların pişirilmesinin, şüyürlenmesinin (hamarlanmasının), süslenmesinin vb. teknolojik gelişmeleri sonucu seramikçiler ilginç sanat örnekleri meydana getirmişlerdir. Bu dönemde Azerbaycan'ın diğ er şehirleri gibi Nahçıvan da önemli bir sanat merkezi olmuştur. Seramik ürünler boyut, biçim, desen, yapıldığı malzeme ve yapış teknolojisine göre birbirinden farklıdır. Nahçıvan seramikçilerinin yapımış olduğı kil kaplar, sofra veya mutfak seramiğı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Seramiklerin süslenmesinde çizme, basma, fırçalama vb. gibi çeşitli teknik yöntemler kullanılmıştır. Süslenmede "S", "M", boynuz vb. gibi çeşitli işaretler, spiral, zikzak, svastika, açılar, dalgalı, düz çizgiler, üçgen, dörtgen vb. gibi çeşitli geometrik desenler çekilmiştir. Onlar bazen tek, bazen diğ er resimlerle birlikte çizilerek basit ve bileşik konuludur. Süslemede kullanılan her bir desende seramikçilerin sanatkarlık yeteneğıyle yanısıra zevki, dini-ideolojik görüşleri de önemli yer tutmuş, derin anlamlar kazanmıştır. Desenlerin hem yerel özellik taşıdığı, hem de diğ er kültürlerle benzerlik oluşturduğu görülür. Konuyla ilgili yapılan bilimsel araştırma sırasında Nahçıvan'ın Tunç çağı seramikleri üzerindeki desenlerin iki gruba ayrıldığı belirlenmiştir. Süslemede kullanılan desenlerin bir grubu yerel özellik taşıyor. Bir grub desen ise geniş bir alana yayılmıştır. Azerbaycan'ın yanısıra dünyanın çeşitli yerlerinde de benzerlerine rastlanmıştır. Onlar insanların dini-ideolojik görüşlerini yansıtmının yanısıra simge, damga gibi kullanılmıştır. Süslemede yerel desenlerle yanısıra, diğ er kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların dini-ideoloji görüşlerinde, maddi ve manavi kültürlerinde benzerliğin olduğunu kanıtıyor. Damga, simge gibi kullanılan desenlerin daha çok prototürk kültürünün yaygın olduğı toprakları kapsaması Nahçıvan bölgesinin tarihen Türk toprağı olduğunu kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Tunç Çağı, Seramikçilik.

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, x.toqrul@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3703-8315

BRONZE AGE POTTERY ART OF NAKHCHIVAN

ABSTRACT

Pottery is a profession, art branch in the form of special clay and special cooking. The ceramic article differs in size, shape, patterns on it, preparation material and preparation technique Pottery is Nakhchivan's oldest art space. One of the contemporary issues holding a special place in the Azerbaijani archeology is to investigate the art of ceramics of the Bronze Age of Nakhchivan. Since the subject has not yet been systematically researched, it has been examined by us. During the research, archaeological finds related to the art of ceramics found in the Bronze Age settlements of Nakhchivan were mentioned. Their form, characteristics, construction technology, ornamentation characteristics and other subjects are examined. In the Bronze Age, the development of ceramics has resulted in changes in the types, cooking, and design of ceramic products made by the ending human. The clay vessels belonging to this age are different from the ceramics of Neolithic and Chalcolithic age according to their quality and decoration. The use of ceramics in the Bronze Age had an important effect on this art field and caused it to fade into a new stage of development. The cooking of the vessels, the prospering, the embellishment, etc. The technologically advanced ceramicists have created interesting examples of art. Nakhchivan, like other cities of Azerbaijan, became an important art center in this period. Ceramic products are different from each other according to size, shape, pattern, material and construction technology. There are two groups of clay pots, tableware or kitchen ceramics, which are made by Nakhchivan ceramicists. In the adornment of ceramics, drawing, pressing, brushing and so on. various technical methods have been used. "S", "M", horn and so on. various signs, spiral, zigzag, swastika, angles, wavy, straight lines, triangle, quadrilateral and so on. Various geometric patterns were drawn. They are sometimes simple, sometimes compounded by drawing together with other pictures. In every design used in decoration, besides the artistry ability of the ceramicists, taste, religious-ideological views also have an important place, there is a profound meaning. Patterns have both local characteristics and similarities with other cultures. During the scientific research on the subject, the patterns on the Bronze Age ceramics of Nakhchivan were divided into two groups. A group of patterns used in decorate is a local property. A group of patterns spread widely. Along with Azerbaijan, similarities spread in various lands of the world. They are used as symbols and stamps besides reflecting people's religious-ideological views. In addition to the decorated local patterns, similar features to other cultures prove that the different region is similar in people's religious-ideological views, in material and maniac cultures. The stamp is to prove that the patterns used in the symbolic style are mostly Turkish land of the Nakhchivan region covered by the lands where the proto Turkish culture is spreading.

Keywords: Nakhchivan, Bronze Age, Ceramics

GİRİŞ

Seramik, seramikçi kelimesinin kökenini Yunan dilinde “yanık ve yanmış madde” anlamına gelen keramikos oluşturur³. Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde zengin seramik doğal ham maddelerinin olması, Kalkolitik (M.Ö. VII binyıl) çağından başlayarak bu topraklarda seramikçilik sanat alanının oluşması için ortam oluşturmuştur. Tunç çağında seramikçilik gelişerek ev sanatı dışına çıkmış, uzmanlaşmış üretim alanına dönüşmüştür. Seramikçiliğin gelişimiyle ilgili olarak mamüllerin yapılmasında, pişirilmesinde, desenlenmesinde farklılıklar sergilenmiştir. Onlar Neolitik ve Kalkolitik çağlarında yapılmış seramikçi ürünlerinden morfolojik ve tipolojik özelliğine ornamentlerine (desenlemesine), yapıma teknolojisine, kalitesine ve diğer belirtilerine göre farklılık oluşturuyor. Seramikçiler tarafından kilden mamüllerin yapımında elle yanısıra çömlekçi çarkı, onları pişirmek için fırınlar kullanılmıştır. İlk fırınları yapılarına kadar seramikçi ürünlerini pişirmek için ilkel teknik yöntemler kullanmışlardır. En eski, ilkel pişirilme teknik yöntemleri seramikçi ürünlerinin açık yerde veya çukurda pişirmesidir. Her iki teknik yöntem eski çağda dünyada yaygın olmuştur. Seramikçi fırınları sonradan yapılmıştır. Tüm yöntemlerin uygulanmasında gerekli temel malzeme çok miktarda odun oluşturmuştur. Neolitik çağının basit ve kaba kaplarından farklı olarak Kalkolitik dönemde daha az görülmektedir. Yeni üretim teknolojisi ve ambalaj türleri benimsenilmiştir. Kapların kalitesini artırmak için yeni teknik yöntemler kullanılmıştır. Onların yapmış oldukları bişmiş toprak mamulleri (kil kablar, hayvan figürleri v.b.) eski kavimlerin yaşam tarzını, komşu aşiretlerle ekonomik-kültürel ilişkilerini, madi ve menevi kültürünü öğrenmek için temel arkeolojik bulgulardandır. Belirtilen konu şimdiye kadar kompleks biçimde araştırılmadığından tarafımızdan incelenmiştir. Araştırma sırasında Nahçıvan'ın Tunç çağı yerleşimlerden bulunmuş seramikçilik sanatıyla ilgili arkeolojik bulgulardan bahs edilmiştir. Onların biçimi, özellikleri, yapım teknolojisi, süsleme özellikleri ve diğer konular incelenmiştir.

1. ERKEN TUNÇ ÇAĞININ BULGULARI

1.1. Fırınlar

Seramikçi fırınına yapılmaları bu dönemin en önemli olaylarından olmuştur. I Kültepe ile yanısıra Şomutepe, Alikömektepe, İlanlıtepe Çalağantepe yerleşimlerinden seramikçi fırınlarının kalıntılara tesadüf edilmiştir⁴. Onlar iki katlı inşa edilmiştir. Alt katta ocak yakılmış. Üst katta seramik birikerek pişirilmiştir. I Kültepe ile yanısıra II Kültepe yerleşiminin Erken Tunç çağına ait VII (yedinci), XI (on birinci) yapı-inşaat kalıntılarında da dairesel ve dikdörtgen biçimli seramik fırınlarının kalıntıları bulunmuştur. Onların ancak alt bölümü sağlam kalmıştır. Tüm fırınların kap biriken kısmı tamamen dağılmıştır⁵. Son dönemlerde de yerleşimden bir çok seramik fırınları bulunmuştur.

³ MEGEP (Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi) Seramik ve cam şekillendirme antik form şekillendirme, Ankara, 2008? s. 3.

⁴ Azerbaycan tarihi (en kadimden bizim eranın III asrı), I c, Bakü, Bilim, 2007, s. 80.

⁵ Aliyev V.H. Kultura eposi sredney bronzi Azerbaydjana, Baku, Bilim, 1991, 256 s. 24, 123

Onların biçim ve özelliğine göre “Ağ deniz türlü” fırınlarla benzerlik oluşturduğunu söylemek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda “Ağ deniz türlü” fırınların Hindistandan Mısır’a, Yunanıstandan İspaniyaya, Anadolu’dan Kafkaza gibi geniş alandaki toprakları kapsadığını görmek olasıdır ⁶.

1.2. Kil Kablar

Erken Tunç Çağında Nahçıvan seramikleri gri, siyah ve pembe renklerde kablolar yapmışlar. Onlar cilalı ve cilasızdır. Bazıların üzerinde lekelerin kalmasının nedeni iyi pişirilmemesidir. İnce duvarlı, iyi cilalanmış kapların yapılması bu dönemde kapların pişirilme tekniğindeki gelişmelerle ilgilidir. Erken Tunç çağına ait kil kapların karakteristik özelliklerinden biri onların ağız kenarının dikdörtgen biçimde dışa çıkması, kapların ağızlarının iki taraftan biraz içeri birikmesi ve simetrik olmasıdır. Bu döneme ait kapların bazılarının ağız kenarlarının kalın yapılması Doğu Anadolu’nun seramik mamulleri için karakteristik özelliklerdendir. Erken Tunç çağından itibaren (M.Ö. IV binyıl) seramikçi çarkının kullanılması bu sanat alanına önemli etki göstermiş, onun yeni gelişme aşamasına geçmesine neden olmuştur. Kablar simetrik biçimde formlaştırılmış, kaliteli pişmiş ve ançoplanmıştır. Kapların pişirilmesinin, şüyürlenmesinin (hamarlanmasının), süslenmesinin ve diğer teknolojik gelişmelerin yeni sınırlarına vâkıf olan seramikçiler ilginç sanat örnekleri yaratmışlardır. Kalın duvarlı kapların yanı sıra, ince duvarlı, iyi cilalanmış kaplar da yapmışlar. Nahçıvan’ın seramikçilik mamüllerinin (bulguları) sırasında kil kaplar çok sayıdadır. Bunun başlıca nedeni tüm tarihi dönemlerde kil kapların insanların hayatında önemli yer tutması, geniş kullanılmasıdır. Kil kapları mutfak ve çiftlik kapları olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Çiftlik kapları mutfakta kullanılmış kablolarla kıyasıya kalın duvarlı yapılmıştır. İster mutfakta, isterse de çiftlikte kullanılmış kil kapların yapılmasında birçok teknolojik gelişmeler gerçekleştirilmiştir. Tüm seramik ürünlerinin yapıldığı gibi kapların yapımında da ilk olarak üretim için kaliteli toprak seçilmiştir. Bunun nedeni kaliteli topraktan yapılmış kapların uzun süre toprağın altında sağlam kalması, kaliteli pişirilmesidir. Çamurdan yoğrulmuş kapları belirli şekle getirirken onların simetrisine (biçimine) özel dikkat edilmiştir. Kabı belli forma getirdikten sonra pişirilme süreci zamanı çatlamaktan korumak için özel teknik yöntemler kullanılmıştır. Kabı öncelikle bir kaç gün gölgede, sonra ise güneş altında bekletip kurutmuşlardır. Sonra kabın pişirilmesi işlemi gerçekleştirilmiştir. Bazen kapların üzerini çatlamaktan korumak için şüyürlemişlerdir. Pişirilme zamanı kapların çeşitli renklerde olmasının nedeni onların yapıldığı toprağın içerdiği demir bileşikleridir. Demir bileşikleri ateşin etkisinden çeşitli renklere dönüşerek kapların gri, pembe, siyah, vb. boyalı olmasına neden olmuştur. Kabların üzerinin renklenmesinde boyak bitkileri ve çeşitli mineraller kullanılmıştır. Bu yüzden de kapların üzerindeki boyalar silinmemiş, günümüzdek sağlam kalmıştır. Kapların yapılması ve pişirilmesi işleminden sonra onların üzeri belli desenlerle süslenmiştir. Süslemede kullanılan desenler geometrik, nebati, antropomorfik, zoomorf olmak üzere birkaç gruba ayrılır.

⁶ Daniel Rhodes. Kilns: Design, Construction and Operation Hardcover, Hardcover, 2008, s. 38-42; <https://www.academia.edu/6234207/>; <https://www.academia.edu/6231124/>.

Desenler sade ve karmaşık biçimdedir. Sade geometrik desenleri dalgalı, düz ve kırık hatlar oluşturuyor. Karmaşık desenler daire, dördken ve üçgen gibi geometrik desenler kombinasyonlarından oluşmuştur. Kapların üzerinin süslenmesinde basma, çizme, çertme v.b teknik yöntemleri kullanılmıştır. Neolitik ve Kalkolitik çağında kil kaplar açık pembe, kırmızı, bazen ise gri renkte saman karışımı olan kilden yapılmıştır. Tunç çağında kapların yapımında saman karışımı kullanılmamıştır. Kablar iri veya küçük kum tanelerinden oluşan kilden kaliteli yapılmıştır. Erken Tunç çağında Kalkolitik çağının bir grub desenleme yöntemleri kalsa da seramikçiler tarafından yeni desenleme motifleri de kullanılmıştır.

I Kültepe yerleşiminde bulunmuş üzeri kabartma teknikle işlenmiş “M” biçimli kil kaplar⁷ Yanıktepe yerleşiminde elde edilmiş bir grub kaplarla benzerlik oluşturmaktadır⁸. Azerbaycan’da Babaderviş, Doğu Gürcistan’da Amiranisqora, Anakliya yapılarından bu tip desenli kil kaplar bulunmuştur⁹. I Kültepe¹⁰, II Kültepe¹¹ yerleşimlerinde tespit olunan üzeri zikzak derseni kil kaplar Güney Kafkasya’nın¹², Ön Asya’nın¹³ aynı çağa ait olan arkeolojik yerleşimlerinden bulunmuş bir grub kaplarla benzerlik oluşturmaktadır. “S” desenli seramiklerin benzerleri Nahçıvan’ın yanı sıra Yanıktepe¹⁴, Amiranisqora¹⁵ yapılarından bulunmuştur (tab. I, 25, 26). Ovçular tepesi, I Mahta, Helec yapılarında bulunmuş Proto Kür-Aras seramiği¹⁶ Nahçıvan’da Kür-Aras kültürünün oluşumu tarihinin eski olduğunu kanıtıyor. Dünyanın çeşitli topraklarına yayılan bu desenler sembol ve ya damga gibi kullanılmıştır. Desenlerin anlamı konusunda yapılan araştırmalar sırasında belli oluyor ki, “S” deseninin geniş yayılma alanı ve çeşitli sembolik anlamı bulunmaktadır¹⁷. Azerbaycan’da “karmak”, Anadolu’da ise “çengel” denilen bu desen hem Azerbaycan halı desenlerinde hem de “akarsu” adıyla kalmaktadır. Azerbaycan ve Anadolu halı sembolizminde insanı tehlikeden, kötü gözden kurtarmak için kullanılan motiftir¹⁸. Orta Asya’da damga işareti gibi çeşitli isimleri vardır. Kazaklar bu işarete “bota moyın” (köşek boynu), “gaz moyın” (gaz boynu), Kırgızlar “it quyruqşa” (itkuyruğu), Özbek ve Karakalpaklar “qumirska beli” (karınca beli) demektedir.

⁷ Abibullayev O.A. Eneolit i bronza na territorii Naxçıvanskoy ASSR, Baku, 1982, Elm, s 133.

⁸ Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N. Drevniye kulturu Yujnoqo Kafkaza. Leninqrad, 1970, s. 89.

⁹ Kuşnareva K.X., Markovin V.İ. Epoxi bronzi Kavkaza i Sredney Azii. Ranya i Srednya Bronzi Kafkaza (Oçerednoy tom mnoqotomnoqo fundamentalnoqo izdaniya po arxeoloqii), Moskova, Nauka, 1994, s. 26, 68.

¹⁰ Abibullayev, A.g.e, s. 127.

¹¹ Aliyev, A.g.e, s. 123.

¹² Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N. Drevniye kulturu Yujnoqo Kafkaza. Leninqrad, 1970, s.166.

¹³ Sevin, V., Özfirat, A., Kavaklı, E. Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, 2000, s. 852; Sagona. A., Sagona C. (2003) “The upper Levels at Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation of the 1987 Campaign”, Anatolia Antiqua XI, 2003, s. 101-109; Pehlivan M. Karaz Kültürü ve Hurriler. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1-1, Van, 1990, s. 168-176.

¹⁴ Kuşnaryeva, Çubinaşvili, A.g.e., s. 125.

¹⁵ Kuşnaryeva, Markovin, , A.g.e., 28.

¹⁶ Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. Ovçular tepesi (2010) (2006-2008-ci il tedqiqatlarının neticeleri) (Tirst Pre Liminary Report the 2006-2008 seasons). Bakü, Elm, 2010, s. 32-34.

¹⁷ Halilov T.F.(2017) Prototürk Kültürünün Işığında Nahçıvanın Tunc Çağı Seramikleri. Asia Minor Studies, 2017, s. 60-72.

¹⁸ Qurbanov, A. Damğalar, remzler, menimsemeler. Bakü, Azerbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araştırmalar Merkezi, 2003, s. 260

Çuvaşlar ise onu sema nurunun, güneş ışığının sembolü olduğunu düşünürler. “S” deseni Kazaklarda damga kimi kullanılmıştır¹⁹. Kaşgarlı Mahmud’un “Divan-ı Lugat-it Türk” eserinde de bu desen hakkında bilgiler bulunmaktadır. Orada bu tip işaretin Oğuzların Beydili aşiretinin damgası olduğu belirtilmiştir²⁰. “Şecereyi-Terakkime” eserinde bu işaretin yatay seçeneği Oğuzların İğdir ve Kınık boylarına ait edilmiştir²¹ (tab. II).

“S” deseninin gibi “M” biçimli desen de Azerbaycan halıları üzerinde yoğun olarak kullanılmıştır. Bu desen Azerbaycan’ın yanı sıra Anadolu, Kuzey Kafkasya, Türkmenistan halıcılık sanatında kaplama unsuru olarak yapılmaktadır. Üzeri bu türlü süslü seramikler I Kültepe²², Babaderviş, Amiransqora²³ vb. yerleşimlerde. Damgalar sırasında “yüksek hakimiyet ve vassallar”, “vassallık” bildiren Han damgası, baltavar, ilteber /elteber sembolleri ile benzerlik oluşturmaktadır²⁴. Talas, Orhun ve Yenisey kullanılan “g” ünsüzünü bildiren işaretler de bu şekildedir²⁵, “Şecereyi-Terakkime” eserinde ise bu tip işaretler Oğuzların Döğer boyunun damgası olarak gösterilmiştir²⁶.

Koçboynuzu deseni seramik mamullerin yanı sıra metal mamullerde, halıcılıkta, kayaüstü resimlerde yaygındır. Azerbaycan’la birlikte Anadolu, Türkmen, Karakalpak, ayrıca Dağıstan, özellikle Tabasaran halılarında boynuz deseninin çeşitli biçimleri bulunmaktadır. Azerbaycan halı sanatında Karabağ (Malıbeyli) halılarında bu desen dahak yaygındır. Koç boynuzunun anlamı ile ilgili çeşitli düşünceler vardır. Kaynaklarda koç “çoçkar, köçkar, kaçkar” gibi farklı isimlerde kullanılmıştır. Damga işareti gibi Anadolu’da, Güney ve Kuzey Kafkasya’da, Orta Asya’da, Kırım’da, Volga boyunda, Doğu Sibiry’a “koşkar”, “koçkar”, “köçkar”, “koç müyüz” (koç boynuzu), “koçkarok”, “kayabaran” (kaya baranı / koçu) vb., Altaylarda “kulya” (koç boynuzu) şeklinde kullanılmıştır. Kuzey Kafkasya’da yaşayan Karaçayların “kosxar” (çoçqar, çoşqar), tulpar, semen aşiretlerinin damgası, Kazakların Nayman, Karakirey aşiretlerine ait tanınma-farklılaşma işareti, Hun damgalarından bir grubu boynuz biçimindedir²⁷. Orhun Yenisey taş kitabelerindeki damgalar sırasında da bu tip işaretler bulunmaktadır²⁸. Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin bayraklarında koç resmi çekilmiştir.

¹⁹ (http://www.sanat.orexca.com/rus/archive/2-09/irina_bogoslovskaya.shtml)

²⁰ Kaşgarlı Mahmud (2011) Divanü Lügat-it Türk, (çeviren: Besim Atalay) Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036, Ankara, 2011, s. 227.

²¹ Ebulgazi B.H. Şecereyi-Terakime (Türkmenlerin soy kitabı). Bakü, Azerbaycan Milli Ansiklopedisi, 2002, s. 100.

²² Abibullayev, A.g.e., s. 291, tab. XI, 10; 302, tab. XXII, 9.

²³ Kuşnaryeva, Markovin, A.g.e., s. 29, 68.

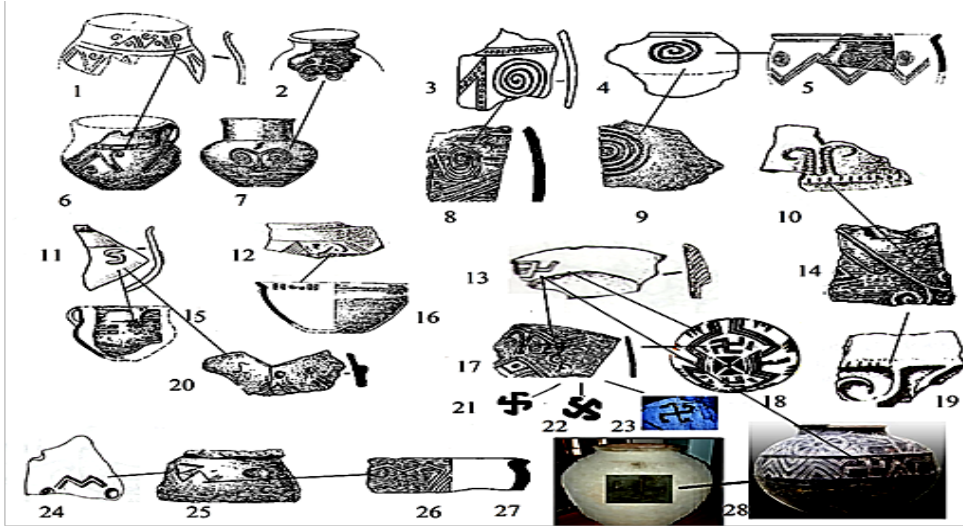
²⁴ Qurbanov, A.g.e., s. 49.

²⁵ Tekin, 2010: 150.

²⁶ Ebulqazi, A.g.e., s. 77.

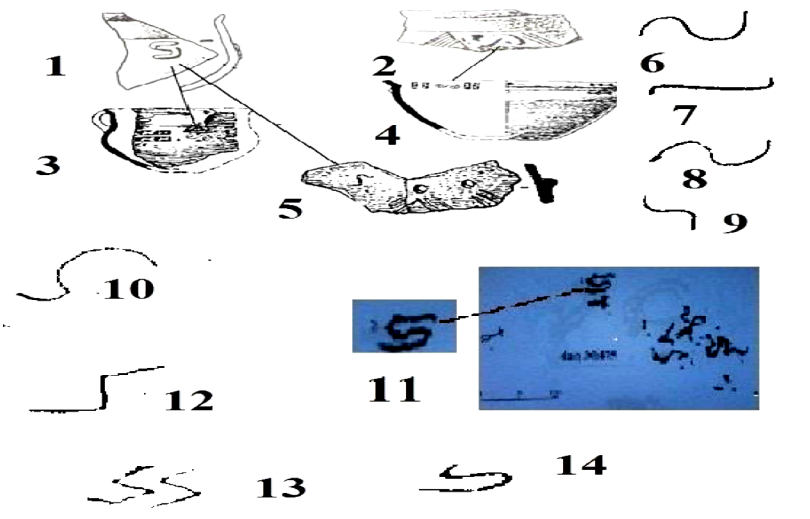
²⁷ Qurbanov, A.g.e., s. 259, 305, 307.

²⁸ Tekin T. Orhon Yazıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları 540, Ankara, 12010, 30 s. 110.

1-I Mahta (Seidov, 2003), 3, 4, 11, 12-II Kültepe (Seidov 2002), 21-II Kültepe (Seidov 1993) 2, 10, 13, 24- I Kültepe (Abibullayev, 1982) 5, 8, 17-Plur, Karaz (Şərqi Anadolu) (Kuşnareva., Markovin , 1994); 6, 9,14, 25- Babaderviş (Kuşnareva., Markovin , 1994); 15, 16-Yanıqtəpə (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970); 7, 20, 26- Amiranisqora, Anakliya (Şərqi Gürcüstan) (Kuşnareva., Markovin , 1994); 18-İran yaylası (http://azerbajjanistudies.blogspot.com/2013/01/yazmzn-baslanc-gmiqayadak-turk_17.html); 21-Gamikaya (Müseybli, 2004); 22- Kobustan (Ferecova, 2009); 23-6-Saymalı taş (Kırgızistan) (<https://onturk.org/tag/saymalita>), 27-Türkmenistan (<https://uqusturk.wordpress.com>; 28-8-Şemkir Rayonu (Yengi, Bextiyar Tuncay, 2013).

Resim 1: Tunc Çağı Desenlerinden Örnekler

(1,2-II Kültepe (Seidov 2002; 3, 4- Yanıktepe (Kuşnaryeva, Çubinaşvili, 1970); 5-Amiranisqora (Doğu Gürcüstan) (Kuşnareva., Markovin , 1994));6-İğdır boyunun damgası, 7- Avanı boyunun damgası, 8-Kızık boyunun damgası, 9-Yazır boyunun damgası (Ebülgazi, 1974); 10-Bolkaristan (Yengi, Tuncay, 2013); 11-Gemikaya (Müseybli, 2004); 12-Üregilerin damgası, 14-Begdilli boyunun damgası, (Halilov, 2009); 13-Şumer işareti (Bilimirzeyev, 2011).

Resim 2: "S" Biçimli Desenlerin Benzerleri

1.3. Ocaklar

Ocaklar nalşekilli ve dikdörtgen biçimdedir. Onların bir grubu basit yapılmıştır. Bazılarının arka kısmında yarımşer biçimde kulp yapılmıştır. Manqallar dairesel, kap altlıkları, silindirik, yuvarlak ve dikdörtgendir. Tekerlek modelleri dairesel, kesikde bikonik biçimdedir, onun orta kısmında bir delik açılmıştır.

1.4. Hayvan Figürleri

Kil hayvan figürleri öküz, at, köpek figürlerinden oluşuyor (tab. III). I Kültepeden²⁹, Mahtadan³⁰, Ovçulartepesinden bu tip arkeolojik bulgular bulunmuştur. Onların çoğu boğa figürleridir. Bu figürlerden her birinin kendine has özelliği var. Onlar arasındaki benzerlik figürlerin çoğunluğunun ayaklarının, bir grubunun ise boynuzlarının kırılmasıdır. Araştırmacı Osman Hebullayevin düşüncesine göre figürlerin kırılmasının nedeni onlardan ritüallerin icra edilmesinde kullanılmasıdır³¹. Kil hayvan figürlerinin kullanım amacı, semantikaıyla ilgili araştırmacıların düşüncelerini lojistik yönden, mantık açısından birleştiren en önemli konu figürlerden kült gibi kullanılması, figürlerin insanların dini-ideolojik görüşleri ile bağlılık oluşturmalarıdır. Bu figürler Nahçıvan'daki Erken Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş kayaüstü resimlerle, metal ürünlerin, kil kapların üzerindeki resimlerle ve hayvanlarla gömüyle lojistik yönden, mantıksal açıdan bağlılık oluşturuyor. Bu nedenle tüm hayvan figürlerinin "hayvan kültü" adlı dini inançlar sistemi ile bağlılık oluşturduğunu ehtimal etmek olasıdır. Düşüncelerimizi kanıtlamak için kaynaklara göz atarsak Azerbaycan'ın kayaüstü resimlerinde boğayla ilgili eski örneklerin Gemikayanın yanısıra Kobustandaki Mezolitik (Orta Paleolitik çağ) çağı resimleri arasında var³². Gemikayadaki kayaüstü resimlerinin çoğunda boğanın boynuzları bir-birine bitişik hilal biçimde resmedilmiştir. Bazı kayaüstü resimlerde bu hayvanların boynuzları kavis biçimde öne doğru yönelmiştir³³. Kayaüstü resimlerin yanısıra Kobustan³⁴, Alikömektepe³⁵, Kükü nekropolünden³⁶, Şortepe, I Kültepe, II Kültepe yerleşimlerinden³⁷ boğayla ilgili arkeolojik bulgular. Boğanın yanısıra keçi, köpekle ilgili arkeolojik bulgular hep Gemikayada, ve Anadolu³⁸, İran, Ön Asya³⁹ kayaüstü resimlerinde (petroglifler) çok sayıda tesbit edilmiştir. I Kültepe⁴⁰ ve Sarıdere nekropolünde⁴¹ köpekle gömü de bulunmuştur.

²⁹ Abibullayev, A.g.e., s. 141.

³⁰ Aşurov S.H. Nahçıvanın İlk Tunc dövrü keramikası. Bakü, Elm, 2002, s.65.

³¹ Abibullayev, A.g.e., s. 143)

³² Farecov N.M. Azerbaycanın Kayaüstü incasanatı, Bakü, Azpoliqraf, 2009, s. 21.

³³ Halilov T.F. Gemikaya anıtının Ortadogu kültürüyle bağlılığı. Avrasiya, 2011, s. 23-29.

³⁴ Farecov, A.g.e., s. 17.

³⁵ Aliyev, A.g.e., 169.

³⁶ Novruzlu E.İ., Bahseliyev V.B. Sahbuz bölgesinin arkeoloji abideleri. Bakü, Bilim, 1992, s. 25.

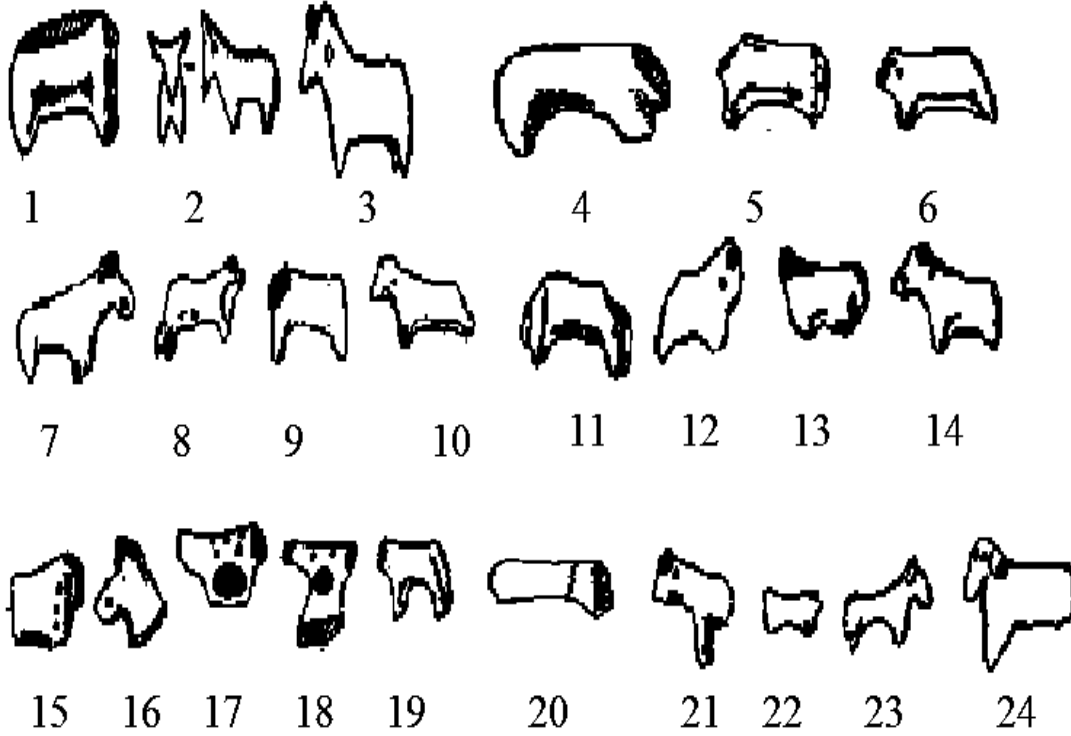
³⁷ Abibullayev, A.g.e., 143, 144.

³⁸ Aliyev V.H. Gemikaya abidesi. Bakü, Azernesr, 1992, s. 66.

³⁹ Bahseliyev V.B. Gemikaya resimlerinin poetikası. Bakü, Bilim, 2002, s. 42-44.

⁴⁰ Abibullayev, 1982: 225)

⁴¹ Bahseliyev, 2002: 23)

(Abibullayev, 1982)

Resim 3: Hayvan Figürleri

2. ORTA TUNÇ ÇAĞININ BULGULARI

2.1. Kil Kablar

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı seramik memulları sırasında kil kablar çok sayıdadır. Onlar kilin rengine, yapısına ve süsleme tekniğine göre bir-birinden farklı iki ana gruba ayrılırlar. Birinci grub pembe renkli boyalı kaplar içerir. Bu tür kil kapların üretimi ve yayılması Azerbaycan arkeolojisinde “Boyalı kaplar kültürü” adı ile tanınır. “Boyalı kaplar kültürü” Nahçıvanın yanı sıra Urimiya havzası ve Doğu Anadolu’da da yaygındır. Son dönemlerde II Kültepe yerleşiminde yapılan arkeolojik araştırmalar sırasında oradan bulunmuş seramik imalathanesi ve çok sayıda seramik fırınları, içerisi boya ile dolu kil kaplar Orta Tunc çağında II Kültepe yerleşiminin Nahçıvan’ın önemli seramikçilik merkezlerinden biri olduğunu kanıtlıyor⁴². Azerbaycan’ın diğer topraklarında boyalı kaplar Nahçıvandaki gibi fazla değildir.

⁴² Aliyev, A.g.e., s. 38; Aliyev V.H., Mammadov A.E. (2011) II Kültepede yeni tedqiqatlar (2010-cu il), Azerbaycanda arkeoloji tedqiqatlar- 2010, Bakü, 2011, s. 130.

Araştırmacı Veli Aliyev II Kültepenin stratigrafiyasına göre “Boyalı kaplar kültürü”nü dört döneme ayırmıştır⁴³. Bu kültürün ilk dönemi için monokrom (bir boyalı) boyalı kaplar karakteristik olsa da, sonraki dönemlerde polikrom (çok boyalı) boyalı kaplar yaygındır. Monokrom (bir boyalı) boyalı kaplarda kırmızının üzerine siyah renkle düz ve dalgalı çizgilerden oluşan çeşitli desenler çizilmiştir. Polikrom (çok boyalı) boyalı kapların üzerinde basit kompozisyonlu desenlerle yanı sıra karmaşık kompozisyonlu desenler de kullanılmıştır. Kapların üzerinin süslemesinde dalgalı, kesik çizgiler, üçgenler, küçük daireler, insan, kuş ve hayvan resimleri kullanılmıştır. I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı, Nehecir, Yaycı, Çalhanqala vb. arkeolojik yapılarından bulunmuş bu tip polikrom boyalı kapların bir grubu Göytepenin D ve C⁴⁴, Haftavantepenin V, VI⁴⁵, Dingetepenin IV⁴⁶ kültürel tabakasından bulunan bazı kaplarla benzerlik oluşturuyor.

İkinci grubun seramikler, kil kaplar boyasızdır. Onların bir grubunda Erken Tunç çağı seramiklerinde kullanılan desenlerin gelenekleri kullanılmıştır. Kapların bir grubunun üzeri Erken Tunç çağı seramiklerinde olduğu gibi çizme, çertme teknik yöntemleriyle çeşitli geometrik desenlerle süslenmiştir. Nehecir⁴⁷, II Kültepe⁴⁸ vb. arkeolojik yerleşimlerden bu tip kaplar bulunmuştur. II Kültepe yerleşiminden bulunmuş bu tip kapların çoğunun seramik fırınında bulunması onların yerli seramikçiler tarafından yapıldığını kanıtlıyor. Azerbaycan’ın diğer bölgelerinde bu bu tip kapların yayıldığı bölgeler Mil-Karabağ, Talış-Muğan, Kobustan ve Kuzey Doğu Azerbaycandır.

Orta Tunç çağının kil kapları üzerinde geometrik desenler yaygındır. Onlar üçgen, açı, daire, dalgalı, düz çizgiler ve diğer resimlerden oluşur. Diğer süsler gibi onların da bir grubu başka yerlerden bulunan seramiklerin üzerindeki resimlerle benzerlik oluşturuyor. Bu süsler bitişik üçbucaqların romblarla birlikte çekildiği, sadece noktalardan, dalgalı, kövsvarı çizgilerden oluşan, esasları yukarıya veya aşağıya doğru yönelik açılardan, tek veya bitişik üçgenler, romb, açı, dikey, ve yatay çizgilerin, dalgalı ve kavis (yarıdairesel) çizgi kombinasyonundan, dalalı çizgi ile birlikte açılarının kombinasyonundan, dairelerden ve diğer desenlerden ibaret olmak üzere basit ve bileşik kompozisyonunda çekilmiştir. Diğer desenlerle karşılaştırıldığında bitişik üçgen ve romblarla naxışlanma motifi Kafkasya boyalı kapları üzerinde geniş yayılmıştır. Erken Tunç çağından farklı olarak Orta Son Tunç çağında zoomorf desenler, hayvan resimleri daha çok yaygındır. Onlar genellikle boyalı kapların üzerinde çekilmiştir. Kuş resimli seramikler Tunç çağı yerleşimlerinde yeterince bulunmuştur (Resim:4).

⁴³ Aliyev V.H. Azerbaycanda tunc dövrünün boyalı qablar medeniyeti. Bakü, Elm, 1977, s. 43-49.

⁴⁴ Brown T.B. Excavations in Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, w.XIX, London, 1951, p. 21-22.

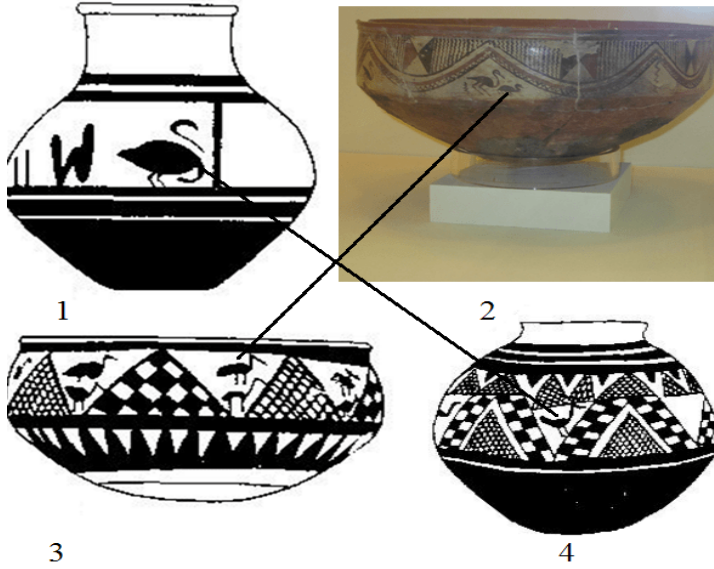
⁴⁵ Edwards M.R. (1981) The Pottery of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), İran, w. KIK, 1981, s. 189.

⁴⁶ Hamilin C. The early Second Millennium carbon assemble age of Dinka Tepe. Iran, 1977, p. 125-153.

⁴⁷ Seyidov A.Q., Bahşeliyev V.B. (2002) Nahacirde arkeoloji araştırmalar. Bakü, İqtisad Unversitesi, 201 s. 68.

⁴⁸ Aliyev, A.g.e., s. 53.

1-Kızılburun (Aliyev, 1977); 2-Doğu Anadolu (Erzurum Muzesi); 3, 4-Göytepe (Kuşnaryeva, Markovin1994)

Resim 4: Kuş Resimli Seramikler

Yaycı, Qızılburun, I Kültepe, II Kültepe, Şahtahtı vb. yerleşimlerinden bulunmuş Orta Tunç çağı boyalı kil kapların üzerindeki kuş resimleri basit ve bileşik kompozisyonunda çekilmiştir. Bu resimlerin bazılarının benzerleri Kızılburun⁴⁹, Göytepe⁵⁰ vb. yerleşimlerinde bulunmuştur. Onlar seramikçilerin sanatkarlık yeteneğiyle yanısıra dini-ideolojik görüşümleri, düşünce tarzı vb. bağlılık oluşturmaktadır.

2.2. İnsan Figürü

Nahçıvan bölgesinin Orta Tunç çağı seramik mamülleri sırasında Kızılburun yerleşiminden bulunmuş kil erkek figürü da ilgi çekicidir (tab. V). Yüksekliği 20 cm olan bu figürün yüzü yassı, baş ve vücut üyeleri çok orantılı biçimde, elbiseli, çekmeli ve şapkalı yapılmıştır. İnsanın sol eli kemerinin üzerine koyulmuştur. Figürün şapkası ve bacakları kırmızı, kıyafeti beyaz renkli yapılmıştır. Vücudu ince çizgilerle siyah ve kahverengi renkle boyanmıştır. Onun üzerindeki libas pelerin tarzındadır. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş çömlerden birinin üzerinden de bu tip resim görülmüktedir. Kızılburun yerleşiminden bulunmuş bu figür İran'dan bulunan erkek figürü gibi elbiseli yapılmasına rağmen bazı farklılıklar göstermektedir. Kızılburun erkek figürünün İran'dan bulunmuş figürden eski olduğu söylenilmektedir⁵¹.

⁴⁹ Aliyev, A.g.e., tab. 6, 2.

⁵⁰ Kuşnaryeva, Markovin, A.g.e., s. 130.

⁵¹ Aliyev, A.g.e., s. 62.

(Aliyev, 1977)

Resim 5: İnsan Figürü

3. SON TUNÇ ÇAĞININ BULGULARI

3.1. Kil Kablar

Nahçıvan seramikçileri tarafından Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağında da kil kablara boyasız ve boyalı yapılmıştır. Son Tunç çağı yerleşimlerinden boya bezemeli seramiklerin bulunması “Boyalı Kaplar” kültürünün Son Tunç-Erken Demir çağına kadar devam ettiğini kanıtıyor. Son Tunç çağının boya bezemeli seramikleri Doğu Anadolu’da olduğu gibi⁵² polikrom (çok boyalı) boyalı olmuştur. Beyaz boyalı kaplar da bu çağa ait yerleşimlerden (I Kültepe ve Qazhan) bulunmuştur. Merkezi Avrupa ve Küçük Asya’dan Çin’e kadar geniş bir alanda yayılmış bu tür seramikler, konnellyur desenli seramikler gibi Hocalı-Gedebey kültüründe yaygındır. Bu nedenle bu türlü seramiklerin Hocalı-Gedebey kültürünü yaradan aşiretlerle karşılıklı ekonomokültürel ilişkiler sırasında Nahçıvana getirildiğini ihtimal etmek olasıdır.

Nahçıvan’daki Son Tunç çağı yerleşimlerinden bulunmuş çanak, çömlek tipli kaplarla yanısıra çaydanlıklarda da Hocalı-Gedebey kültürüne ait özellikler (yuvarlak kabartmalar) var. Çaydanlık türü kaplarda, Hocalı-Gedebey kültürü için karakteristik olan yuvarlak kabartmalarla desenlenmiş kil kaplarda boya bezemenin uygulanması eski bir geleneğe dayandığını göstermektedir. Nahçıvan’daki arkeolojik yerleşimlerde bulunmuş boyalı kaplarda Doğu Anadolu, Hocalı-Gedebey kültürüne ait süslerin olması bu kültürler arasında etkileşimin olduğunu, bunları üreten aşiretlerin köken olarak aynı olduğunu göstermektedir.

⁵² Çilingiroğlu A. Van-Urmiye Boyalıları Işığında Değerlendirilmesi. Türk Tarih Kongresi, X, 1990, s. 169-173; Çilingiroğlu A. Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye Boyalıları. Ege Üniversitesi Arkeoloj ve Sanat Tarihi Dergisi, B c, 1990, s. 25-44.

Orta Tunç çağında olduğu gibi Son Tunç çağının kil kablaları üzerinde de geometrik desenler yaygındır. Antropomorfik ve zoomorf süsler gibi geometrik desenlerin da belirli mantığa dayanarak ve geniş alanda yaygın olduğunu görürüz. Düşüncelerimizi kanıtlamak için için kaynaklara baktığımızda Tripolye (Kukuteni) Eneolit arkeolojik kültüründe (M.Ö. VII -VI binyıllar), Gamikaya, Göyçe gölü, Kazakistan kayaüstü petroglifleri ile yanısıra, Kosova Qora vilayeti Altay⁵³, Sibiry⁵⁴vb. bu tür resimlerin olduğunu görürüz. Romb ve acı desenlerinin nesil artışı, yaşam ve dünya ağacını sembolize etmesiyle ilgili yeterli bilgiler var⁵⁵. Açık biçimli işaretleri Çin herogliflerinde çok sayıda görmek olasıdır⁵⁶. Kırık ve çapraz çizgilerin yağmurun, karın yağmasının sembolü olması hakkında da bilgiler vardı. Bazı araştırmalar çapraz çizgilerin akar suyu, dağların sıralı biçimde dizildiğini sembolize ettiğini söylemişler⁵⁷. Kaynaklarda tek dalgalı çizgilerden oluşan ornamentin damga adının “yılan”, çift çekilmiş dalgalı çizginin damga adının “ayak”, “dayak” olması hakkında bilgiler vardır⁵⁸. “Şecereyi-Terakime” eserinde bu ornamentin damga adının “ılan” olduğu ve Ayhan oğuzlarının Yaparlı boyunun simgesi olması⁵⁹, Orhun-Yenisey alfabelerinde cingilti “d” samitini bildirmesi kaydedilmiştir⁶⁰. Azerbaycan’ın bütün bölgelerinde olduğu gibi Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nde su ile ilgili yeterli efsane ve rivayetlerin olması dalgalı çizgilerin “su deseni”ni temsil etmesiyle mantıksal açıdan bağlılık oluşturur.

Nahçıvan’ın Orta ve Son Tunç çağı seramik ürünleri üzerinde çekilmiş ilginç desenlerden bir kısmı yarım konsentrik resimler oluşturur (tab. VI). Çalhan kale, Karaçuk, Şahtahtı⁶¹, İliklikaya yerleşimlerinden bu tip seramikler bulunmuştur. Bu resmin anlamı ile ilgili ayrıntılı araştırma sırasında desenin gök kuşağına benzer olduğunu görürüz. Bu yüzden de resmi astral resim olarak düşünülebilir.

Yarımkonsentrik desenin yayılma alanı ile ilgili yapılan araştırma sırasında onun en eski örneklerinin Sümer, Elam işaretlerinde ((piktoqramlarında), Tripolye (Kukuteni) kültüründe (M.Ö. VII -VI binyıllar)⁶², Bulgaristan’daki kaya üstü tasvirler arasında⁶³ olduğunu görürüz. Kaşgarlı Mahmud’un “Divan-ı Lugat-it Türk” eserinde oğuzların karabölükler, çuvaldarlar⁶⁴ boylarının damğaları bu şekilde verilmiştir. Üçgen Nahçıvan’ın Orta Tunç çağı seramikleri üzerinde en yaygın geometrik desendir. Onlar tek ve birbirine bitişik biçimde çekilmiştir.

⁵³ Okladnikov A.P., Okladnikova E., A., Zaporozhskaya B., D. Skorinina E., A. Petroqlifi Çankırkölya, Novosibirsk, 1981, tab. 77, 2; 93, 6.

⁵⁴ Okladnikova E., A. Petroqlifi Sredney Katuni, Novosibirsk, 1881, s. 11.

⁵⁵ Mifi narodov mira Ençklopediy, n. I, Moskva, 1991, s. 88.

⁵⁶ Fahreddin V. Semiyotika, Studiya Philoligica. Bakü, Mütercim, 2010, s. 149.

⁵⁷ Avşarova İ. Azerbaycan tayfalarının ibtidai icma dövrü inanclarında semantik mena daşıyan naxış ve işareler, Azerbaycan arxeologiyası ve etnoqrafiyasının aktual problemleri, Bakü, 2014, s. 88.

⁵⁸ Qurbanov, A.g.e., s. 247.

⁵⁹ Ebulqazi, A.g.e., s. 101)

⁶⁰ Recebli E. Eski türk yazısı anıtları, C I. Bakü, 2009, s. 33; Telin, A.g.e., s. 85.

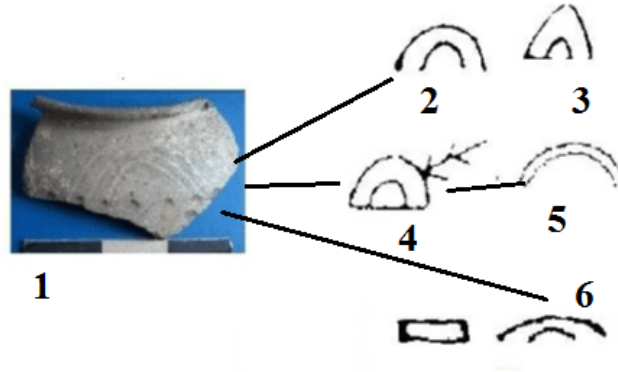
⁶¹ Bahşeliyev V.B. Nahçıvanın qedim tayfalarının manevi medeniyeti. Bakü, Elm, 2004, s. 106, şekil 16, 3-7

⁶² Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁶³ Yengi M. R., Bextiyar T. Kür-Araz medəniyyəti və türk damğaları: Damğadan yazıya keçid, Bakü, Elm, 2013, s. 77.

⁶⁴ Halilov B. Mahmud Kaşgarinin “Divani lüğət-it-türk” eserinde etnonimlər, Bakü, Garisma MMC, 2009, s. 20, 21.

A.A.Vayman üçgen deseninin Sümer kültüründe kadın sembolü olduğunu⁶⁵, A.Bullinq zikzaklar gibi onun da dağları sembolize ettiğini belirtmişlerdir⁶⁶. Kaynaklarda birbirine bitişik iki üçgenin sağlığı, ucu yukarı ve aşağı olan iki üçgenin kadını, suyu, yeraltı dünyayı, hükümdarlığı, erkeği, odu, ilahi güçleri, birbirine geçen üçgenlerin ilahi kuvveti, ateşle suyun birleşmesini sembolize ettiği hakkında bilgiler vardır⁶⁷. Güney Kafkasyadaki arkeoloji yerleşimlerden bulunan üzerinde üçgenler çekilmiş seramikleri B.Kuftin Ortadoğu boyalı seramiğinin lokal seçeneği adlandırmıştır⁶⁸. Bu tip ornamentli boyalı seramikler Boğazköyden bulunan Hitit kültürüne ait seramiklerin üzerinde de bulunmaktadır⁶⁹. Üçgen ornamenti Humay Ananı simgeleyen sembollerden biri olarak Türk mitolojik tesevvüründe geniş yer tutuyor⁷⁰. Halıcılıkta bu desen “elibeline”, “nazarlık” anlaşılır. Birbirine bitişik biçimde çekilmiş üçgen resimleri prototürk kültürünün yaygın olduğu topraklarda çok sayıda bulunmuştur. Gemikaya⁷¹, Göyçe gölü⁷² petrogliflerinde, II Kültepe, Kızılburun⁷³, Erzurum, İran seramiklerinde, Sümer, Elam işaretinde⁷⁴, Tripolye kültüründe⁷⁵, Orhun-Yenisey alfabesinde⁷⁶ birbirine bitişik biçimde çekilmiş üçgen resimleri var. Orhun-Yenisey alfabesinde “k”, “u” sessiz harfini gösterir.

1-Qumluk (Halilov, 2013); 2-çuvaldarlar boyunun damgası, 6- karabölükler boyunun damgası (Halilov, 2009); 3-4-Şumer Elam işareti (Bilimirzeyev, 2011: 191); 5- Bolgaristan kayaüstü resmi (Yengi, Tuncay, 2013).

Resim 6: Üçgen Şekiller

⁶⁵ Eneolit SSR Seriya Arxeoloqiya SSSR, Moskva, 1982, s. 60.

⁶⁶ Yeviskov B.B. Mifolojiya kitayskoq neolita. Hj materialam raspisey na keramike kulturi yanşua. Novosibirsk, Nauka, 1988, s. 16.

⁶⁷ Mifi narrodov mira, 1991, s. 272-273.

⁶⁸ Kuftin B.A. Arxeoloqiçeskiye raskopki v Trialetti. Tblisi, 1941, s. 136.

⁶⁹ Zaxarov A., A. Xetskaya keramika Boğazköya i nekatoriye Zakafkazskiye paraleli. İzvestiya obşestva Obsledovaniye i izuçeniye Azerbaydjana, № 5, 1927, s. 147.

⁷⁰ Qurbanov, A.g.e., s. 161.

⁷¹ Bahşeliyev V.B. Gemikaya resimlerinin poetikası. Bakü, Bilim,2002, resim 34; Müseyibli N.E. Gemikaya, Bakü, Çaşoğlu, 2004, 191, 248.

⁷² Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁷³ Bahşeliyev V.B. Nahşivanın qedim tayfalarının manevi medeniyeti. Bakü, Elm, 2004, s. : 118, şekil. 28, 3, 10.

⁷⁴ Elimirzeyev A. N. Erken Elam cemiyeti: iqtisadi-siyasi münasibetler və yazı tarixi (e.a. IV-III minllikler), Bakü, 2011, s. 189.

⁷⁵ Qurbanov, A.g.e., s. 67.

⁷⁶ Recebli, A.g.e., s. 45.

Şahtahtıdan bulunmuş Son Tunç çağına ait kil kaplardan birinin üzerinde geometrik desenle birlikte vahşi at veya eşek, yırtıcı kuşlar belirli kompozisyonda çekilmiştir⁷⁷. Kabın boğazında dikey hat, hattan aşağıda keçi, yabani eşek veya at, onlardan aşağıda ise kesişen çizgilerin kombinasyonundan oluşan kayış biçimli desen çekilmiştir. Keçi düz durmuş, vahşi at veya eşek ise arka kısma bakan durumdadır. Aralarında biraz iri ve farklı şekilde kesişen çizgilerden oluşan desen, keçinin başı üzerinde kuş, onun yanında ise iki vahşi kurt var. Kurtlardan biri keçinin arka kısımdan boynundan tutmuştur. İkinci canavar ise önden saldırmıştır (tab. VII, 2).

Oradan elde edilen diğer kabın üzerinde⁷⁸ üst bölümde zolaqda sadece kuş resmi çekilse de, ikinci zolaqda orta bölümde keçilir, keçilerden yukarıda kurt, aşağıda ise su kuşları çekilmiştir (tab. VII, 1). Desenler arasında ortaya çıkan benzerlik her iki kabın süslenmesinde kuş, kurt, keçi, kesişen çizgilerin kullanılmasıdır. Araştırmacı V.Eliyev bu kapların üzerinde hayvanların avlamak sahnesinin çekildiğini belirtmiştir⁷⁹. Her iki grub görüntü yakın benzeri şimdilik Güney Kafkasya'nın aynı çağa ait olan yapılarında bulunmamıştır. Gamikaya⁸⁰, Sibiryaya, Anadolu qayaüstü tasvirlerinde, Yaycı, Şahtahtı⁸¹, Torpaqala⁸² ve s. seramiklerinde, Hocalı-Gedebey kültürüne ait tunç kemerlerin⁸³ üzerinde bu tip resimler çekilmiştir.

Yırtıcı hayvanların tırnaklıları parçalaması ile ilgili resimler Mezopotomya, Orta Asya, Karadeniz tasviri sanatı için karakteristik motiflerden birini oluşturuyor. Mezopotamya'dan Orta Asya, Karadeniz kıyılarına kadar geniş bir alanda bu tip resimler yaygındır. Resimlerde yırtıcı hayvanların öküz, keçi, keyik gibi kutsal hayvanlara saldırısı verilmiştir. Yaycıdan bulunan boyalı kaplardan birinin üzerinde de Şahtahtı seramiği gibi belli kompozisyonlu bu türlü resim çekilmiştir⁸⁴. Kabın gövdesinde önde bir küçük, ondan sonra iki büyük ve bir küçük keçi resmi, kabın boğaz bölümünde ise kuş resmi çekilmiştir. Bu görüntünün semantikasını ile ilgili yapılan araştırma sırasında hayvanların sıra biçiminde, ana bala biçiminde çekilmesine dayanarak orada verimlilikle ilgili süjetin yansıdığını tahmin edilebilir. Kaynaklara baktığımızda Gamikayada⁸⁵, Tivi köyü çevresindeki kayaüstü tasvirler içerisinde⁸⁶, Göyçe gölü çevresindeki boyalı küpelerden birinin üzerinde de bu tip resimlerin olduğunu görürüz.

⁷⁷Aqayev Q., Q. Şahtahtı v epox pozdney bronzı i ranneqo jeleza, Baku-Moskva, 2002, tab. XII, 1.

⁷⁸ Aliyev, A.g.e., 1977, tab.4, 7.

⁷⁹ Aliyev, a.g.e., 1977: 59.

⁸⁰Bahşeliyev, A.g.e., 2004: 98.

⁸¹ Abibullayev, A.g.e., : 27-36.

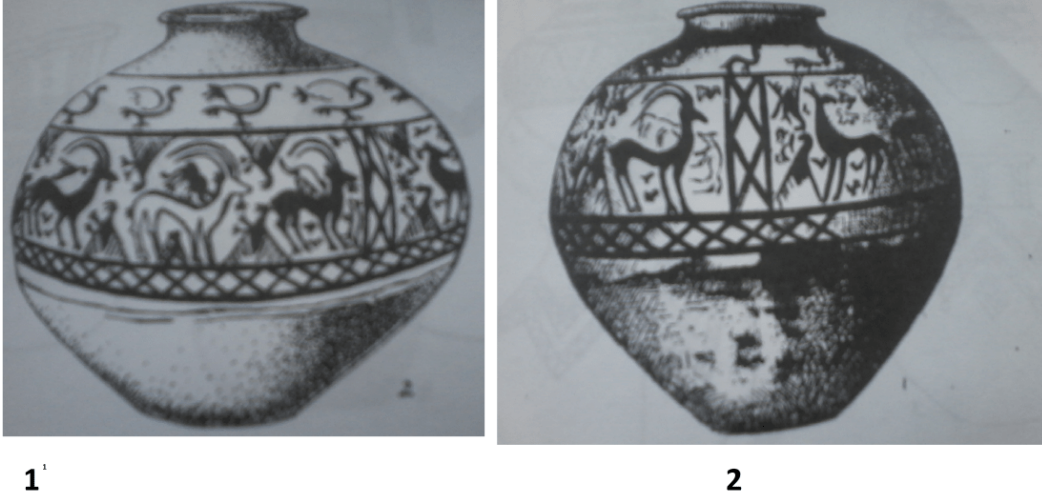
⁸² Rzayev N.İ. Ecdadların izi ile". Bakü, Azernesr, 1992, s. 77.

⁸³Halilov C.E. Azerbaycandan tapılmış tunc kemerler. AMM, IV c, Bakü, Az. SSR EA, 1962, s. 70.

⁸⁴ Bahşeliyev, A.g.e., s. 111.

⁸⁵ Aliyev V.H. Gemikaya abidesi. Bakü, Azernesr, 1992, s. 25-30; Aliyev V. H. Gamikaya. Bakü, Ebilov, Zeynalov ve oğulları, 2005, s. 72-74; Müseyibli N.E. Gemikaya, Bakü, Çaşoğlu, 2004, s. 89.

⁸⁶ Halilov T.F. Yuxarı Gilançay vadisinden tapılan yeni qayaüstü tesvirler". Azərbaycan arkeologiyası ve etnoqrafiyası, Bakü, Nafta-Press, №2, 2008, s. 54-62.

1

2

Şahtahtı nekropolü (1-Aliyev, 1977; 2-Aqayev, 2002)

Resim 7: Hayvan Tasvirleri

Nahçıvan'ın Orta Tunç çağı seramikleri üzerinde çekilen hayvan tasvirleri içerisinde keçiler çok sayıda karşımıza çıkmaktadır. Karşılaştırmalı araştırma sırasında ister kuş, ister keçi tasvirlerinin prototürk kültürünün yayıldığı bölgelerde fazladır. Onların çekilmesinde insanların ekonomik hayatı ile yansırı dini-ideolojik görüşleri, mitolojik düşünce tarzı esas yerlerden birini tutuyor. Fikrimizi kanıtlamak için kaynaklara baktığımızda görürüz ki, onqon-kuş motifi de Türk mitolojisinde en yaygın motiflerden biridir. Bu motivin en geniş yayılması Humay adlı kuş ile ilgili efsane ve rivayetlerde yansımıştır. Humay adına ilk kez Gültekin abidesinde, daha sonra ise Tonyuqukda rastlanmıştır⁸⁷.

Araştırmacılardan bir grubu her oğuz soy ve boyunun ayrıca kuş ongunu olduğunu belirtmişlerdir⁸⁸. B. Ögel onqonları boy ve soylar üzere qruplaşdırarkən Çəbni-Şunqarı Humay biçiminde göstermiştir⁸⁹.

Keçi motifi, onunla ilgili efsane ve rivayetler Azerbaycan'da, onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan'da yaygındır. Türk kültüründe keçi kutsal hayvan sayılır. O yüceliği, özgürlüğü, cesareti, kararlılığı temsil ediyor. Tanrının yeryüzündeki temsilcilerinden biri sayılır. Eski Türk kültürü tarihinde hükümdara olan bağlılığı da temsil eder Orta Asya'da ve Sibirya'da yaşayan Türk halkları arasında Al-Albastı, Al karısı keçi biçiminde tasavvur edilmiştir. Tuvalılar aile ocağı ile ilgili törende başı sarı keçini⁹⁰. Altaylar çocuğun kötü ruhlardan korunmasında⁹¹ dağ keçisinin kemiğini kullanmışlardır.

⁸⁷ Tantekin H. Sihirli masalların onqon ve esatiri suretleri. Bakü, 2004, s. 113-114.Şirvanneşr,

⁸⁸ Naki T. Türk masalları. İstanbul, Bilge kültür sanat, 2011, s. 54-60.

⁸⁹ Ögel B. Türk mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar). C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi,1989, s. 365.

⁹⁰ Seyidov M.M. Azerbaycan halqının soykökünü düşünerken. Bakü, Yazıçı, 1969, s. 162.

⁹¹ Seyidov M.M. Qam-Şaman ve onun kaynaqlarına ümumi bakiş. Bakü, Ganclik, 1994, s. 89.

Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Erzincan'ın Kemah bölgesinin Dilli Vadisi'nde, Van'ın Çatak ilçesi Narlı Dağları'nda, Kars-Kağızman Geyiklitepede vb. eski yerleşim yerlerindeki kayaların üzerinde çok sayıda keçi resimlerine rastlanır⁹². Ortadoğu'nun M.Ö. IV binyılın sonu-III binyılın öncesine ait tasviri sanat örneklerinden Tepe Qavranın Erken Uruk, I Tel Hazine yerleşim yerinin Son Uruk Sülale çağına (IV binyılın sonu-III binyılın başları)⁹³. Suz A yerleşim yerinin IV binyılın ikinci yarısına ait mühürleri üzerinde çeşitli motifli keçi resimleri bulunmuştur⁹⁴.

SONUÇ

Nahçıvan'ın Tunç çağı seramikçilik sanatıyla bağlı yapılan araştırma sırasında şunu söyleyebiliriz: Tunç Çağı'nda Nahçıvan'da seramik sanatı uzmanlaşmış üretim alanı olmuştur. Seramikçiliğin gelişimi sırasında kilden yapılan ürünlerin kalitesinin yanısıra desenleme motifi de artmıştır. Seramiklerin süslemesinde kullanılan desenler insanların dini-ideolojik görüşlerinin yanısıra sanatkarlık yeteneğiyle de ilgili olmuştur. Desenlerde yerel özelliklerin yanısıra, diğer kültürlerle de benzerlikler görülmektedir. Süslemede yerel desenlerin yanısıra, diğer kültürlerle benzer özelliklerin bulunması farklı bölge insanların maddi ve manavi kültürleriyle etkileşimin olduğunu ve her bir desenin derin bir anlamı olduğunu kanıtlamaktadır. Eski yerleşim yerlerinde bulunmuş insan ve hayvan figürleri Nahçıvandaki heykeltraşlığın tarihine dair önemli arkeolojik bulgulardan olup, Nahçıvan'da Tunç çağı seramikçilerinin bu alanda yeteneklerinin olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Azerbaycan Tarihi (En Kadimden Bizim Eranın III Asrı) (2007), I C, Bakü, Bilim, 520 S.

Abibullayev O.A.(1982) Eneolit I Bronza Na Territorii Naxçıvanskoy ASSR, Baku, Elm, 314 S.

Aliyev V.H. (1977) Azerbaycanda Tunc Dövrünün Boyalı Qablar Medeniyyeti. Bakü, Elm, 163 S.

Aliyev V.H. (1991) Kultura Epoxi Sredney Bronzı Azerbaydjana, Baku, Elm, 256 S.

Aliyev V.H. (1992) Gemikaya Abidesi. Bakü, Azernesr, 79 S.

Aliyev V. H. (2005) Gamikaya. Bakü, Ebilov, Zeynalov Ve Oğulları, 148 S.

⁹² Necati Demir, Kaya üstü resmi (Rock Art) olarak dağ keçisi / elik ve tarihî altyapısı. Zeitschrift für die Welt der Türken, Vol. 2, No. 2, 2010, s. 5-23.

⁹³ Munçayev R.M., Merpert N.Y., Amirov Ş.N. Tel Xazna I, Rossiyskaya arxeoloqiya, Moskva, Nauka, 2001, s. 111.

⁹⁴ Çayld K. Lrevney Vostok v sveta novıx raskopok, Moskva, Nauka, 1956, s. 135.

Aliyev V.H., Mammadov A.E. (2011) II Kültepede Yeni Tedqiqatlar (2010-Cu Il), Azerbaycanda Arkeoloji Tedqiqatlar- 2010, Bakü, S. 126-135

Aqayev Q., Q., (2002) Şahtaxtı V Epox Pozdney Bronzı I Ranneqo Jeleza, Baku-Moskva, 200 S.

Aşurov S.H. (2002)Nahçıvanın İlk Tunc Dövrü Keramikası. Bakü, Elm, 158 S.

Avşarova İ. (2014) Azərbaycan Tayfalarının İbtidai İcma Dövrü İnanclarında Semantik Mena Daşıyan Naxış Ve İşareler, Azərbaycan Arxeologiyası Ve Etnoqrafiyasının Aktual Problemleri, Bakü, S. 85-98.C.

Bahşeliyev V.B. (2002) Gemikaya Resimlerinin Poetikası. Bakü, Bilim, 128 S.

Bahşeliyev V.B. (2004) Nahçıvanın Qedim Tayfalarının Manevi Medeniyyeti. Bakü, Elm, 320 S.

Bahşeliyev V., Marro C., Aşurov S. Ovçular tepesi (2010) (2006-2008-Ci Il Tedqiqatlarının Neticeleri) (Tirst Pre Liminary Report The 2006-2008 Seasons). Bakü, Elm, 156 S.

Brown T.B. (1951) Excavations In Turkey, 1948. Jon Murray Albemarle Street, W.XIX, London, P. 21-22.

Halilov B. Mahmud Kaşğarının (2009) “Divani Lüğet-İt-Türk” Eserinde Etnonimlər, Bakü, Garisma MMC, 110 S.

Halilov T.F. (2011) Gemikaya Anıtının Ortadoğu Kültürüyle Bağlılığı. Avrasiya, S. 23-29.

Halilov T.F. (2008) “Yuxarı Gilançay Vadisinden Tapılan Yeni Qayaüstü Tesvirler” . Azərbaycan Arkeologiyası Ve Etnoqrafiyası, Bakü, Nafta-Press, №2, S. 54-62.

Halilov T.F.(2017) Prototürk Kültürünün Işığında Nahçıvanın Tunç Çağı Seramikleri. Asia Minor Studies, S. 60-72.

Halilov C.E. (1962) Azerbaycandan Tapılmış Tunc Kemerler. AMM, IV C, Bakü, Az. SSR EA, S. 68-108

Hamilin C. (1977) The Early Second Millennium Carbon Assemble Age Of Dinka Tepe. Iran, P. 125-153.

Çilingiroğlu A. (1990) Van-Urmiye Boyalıları Işığında Degerlendirilmesi. Türk Tarih Kongresi, X, S. 169-173.

Çilingiroğlu A. (1990) Gaziantep Müzesindeki Van-Urmiye Boyalıları. Ege Universitesi Arkeoloj Ve Sanat Tarihi Dergisi, B C, S. 25-44.

Çayld K. (1956) Lrevney Vostok V Sveta Novıx Raskopok, Moskva, Nauka, 324 S.

Daniel Rhodes. Kilns: Design, Construction And Operation Hardcover, Hardcover: 2008, 291

Ebülğazi B. H. (1974) Şecere-I Terakime Turklerin Soy Kutugu (Tercüman 1001 Temel Eser 33) (Hazırlayan Muharrem Ergin), İstanbul, Tercüman, 203 S.

Ebulgazi B.H. Şecereyi-Terakime (Türkmenlerin Soy Kitabı) (2002) Bakü, Azərbaycan Milli Ansiklopedisi, 145 S.

Farecov N.M. (2009) Azərbaycanın Kayaüstü Incasanatı, Bakü, Azpoliqraf, 384 S.

Faxreddin V. (2010) Semiotika, Studia Philologica. Bakü, Mütercim, 334 S.

Elimirzeyevv A. N. (2011) Erken Elam Cemiyeti: İqtisadi-Siyasi Münasibetler Və Yazı Tarixi (E.A. IV-III Minllikler), Bakü, 264 S.

Eneolit SSR (1982)Seriya Arxeoloqiya SSSR, Moskva, 360 S.

Edwards M.R. (1981) The Pottery Of Havtavan Tepe VI B (Urmia Ware), İran, W. KIK, S. 101-140.

Kâşgarlı Mahmud (2011) Divanü Lügat-It Türk, (Çeviren: Besim Atalay) Türk Dil Kurumu Yayınları: 1036, Ankara 1972 S.

Kuşnareva K.X., Çubinaşvili T.N. (1970) Drevniye Kulturu Yujnoqo Kafkaza. Leninqrad, 191s.

Kuşnareva K.X., Markovin V.İ. (1994) Epoxi Bronzı Kavkaza I Sredney Azii. Ranya I Srednya Bronzı Kafkaza (Oçerednoy Tom Mnoqotomnoqo Fundamentalnoqo Izdaniya Po Arxeoloqii), Moskova, Nauka, 384 S.

Kuftin B.A. (1941) Arxeoloqiçeskiye Raskopki V Trialetti. Tblisi, 492 S.

Qurbanov, A. (2003) Damğalar, Remzler, Menimsemeler. Bakü, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Strateji Araştırmalar Merkezi, 327 C.

Müseyibli N.E. (2004) Gemikaya, Bakü, Çaşoğlu, 320 S.

MEGEP (Mesleki Eğitim Ve Öğretim Sisteminin Güçlendirilmesi Projesi) (2008) Seramik Ve Cam Şekillendirme Antik Form Şekillendirme, Ankara, 56 S.

Mifi Narodov Mira (1991) Ənçklopediy, N. I, Moskva 199 S.

Munçayev R.M., Merpert N.Y., Amirov Ş.N.(2001) Tel Xazna I, Rossiyskaya Arxeoloqiya, Moskva, Nauka, S. 109-118.

Novruzlu E.İ., Bahseliyev V.B. (1992) Sahbuz Bölgesinin Arkeoloji Abideleri. Bakü, Bilim, 114 S.

Naki T. (2011) Türk Masalları. İstanbul, Bilge Kültür Sanat, 208 S.

Necati Demir, Kaya Üstü Resmi (Rock Art) Olarak Dağ Keçisi / Elik Ve Tarihi Altyapısı. Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, Vol. 2, No. 2, 2010, S. 5-23.

Okladnikov A.P., Okladnikova E., A., Zaporozhskaya B., D. Skorimina E., A. (1981) Petroqlifi Çankırkölye, Novosibirsk, 145 S.

Okladnikova E., A. (1981) Petroqlifi Sredney Katuni, Novosibirsk, 111 S.

Ögel B. (1989) Türk Mitolojisi (Kaynakları Ve Açıklamaları Ile Destanlar). C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 644 S.

Pehlivan M. (1990) “Karaz Kültürü Ve Hurriler”. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1-1. Van. 168-176.

Recebli E. (2009) Eski Türk Yazısı Anıtları, C I. Bakü.

Rzayev N.İ. (1992) Ecdadların Izi Ile”. Bakü, Azərneşr, 103 S.

Sevin, V., Özfırat, A., Kavaklı, E. (2000) Van-Karagündüz Höyüğü Kazıları (1997 Yılı Çalışmaları), Belleten LKIII/238, 2000, S. 847-882.

Sagona. A., Sagona C. (2003) “The Upper Levels At Sos Höyük, Erzurum: A Reinterpretation Of The 1987 Campaign”, Anatolia Antiqua XI. 101-10.

Seyidov A.Q., Bahşeliyev V.B. (2002) Nahacirde Arkeoloji Araştırmalar. Bakü, İqtisad Unversitesi, 201 S.

Seyidov M.M. (1969) Azərbaycan Halqının Soykökünü Düşünərken. Bakü, Yazıçı, 1969, 496 S.

Seyidov M.M. (1994) Qam-Şaman Ve Onun Kaynaqlarına Ümumi Bakış. Bakü, Ganclik, 232 S.

Tekin T. (2010) Orhon Yazıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları 540, Ankara, 130 S.

Tantekin H. Sihirli Masalların Onqon Ve Esatiri Suretleri. Bakü, Şirvanneşr, 2004, 138

Yeviskov B.B. (1988) Mifoloqiya Kitayskoq Neolita. Hj Materialam Raspisey Na Keramike Kulturu Yanşua. Novosibirsk, Nauka, 128 S.

Yengi M. R., Bextiyar T. (2013) Kür-Araz Medəniyyəti Və Türk Damğaları: Damğadan Yazıya Keçid, Bakü, Elm, 83 S.

Zaxarov A., A. (1927) Xetskaya Keramika Boğazköya I Nekatoriye Zakafkazskiye Paraleli. İzvestiya Obşestva Obsledovaniye I İzuçeniye Azerbaydjana, № 5, S. 114-152.

**YENİÇAĞDA KAVRAM OLARAK EGEMENLİĞİN ANALİZİ: JEAN BODİN,
THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE VE JEAN-JACQUES ROUSSEAU ÜZERİNE¹**

Dr. Öğr. Üyesi Yunus KOÇ²

ÖZET

İnsanoğlu mutlu ve güvenli bir şekilde herhangi bir toplumda yaşama ihtiyacını her daim hissetmiştir. Böylesine bir toplum birçok düşünürün kalemine konu olmuş, yazılmış ve çizilmiştir. Ancak burada asıl önemli olan nokta, ideal devletlerin nasıl bir egemenlik arayışı içerisinde olduğudur. Bir toplumun ilerlemesi ve kendi yararına yönetilmesi için egemen güç kim olmalıdır? İşte bu soruya ilkçağ, ortaçağ, yeniçağ ve yakınçağ da birçok düşünür tarafından farklı değerlendirmelerde bulunulduğuna tanık oluyoruz.

Biz ise bu metinde yalnızca yeniçağı ele alacağız. Önce, Egemenlik nedir? Köken olarak egemenlik kavramı nereden gelmiştir? Egemenlik kavramının sistem haline getirilmesi kim tarafından olmuştur? Sorularına yanıt bulmaya çalışacağız. Daha sonrasında ise, bu çağda en önemli dört düşünür üzerinden yani sırasıyla Fransız düşünür Jean Bodin (1530-1596), İngiliz düşünür Thomas Hobbes (1588-1679), İngiliz düşünür John Locke (1632-1704) ve İsviçreli düşünür Jean Jacques Rousseau'da (1712-1778) egemenlik kavramının ne anlam ifade ettiğini, onlara göre egemen olması gereken devlet mi, toplum mu, yoksa birey mi olduğu ve nedenleri, onlara göre egemenliğin sınırlarının ne olması gerektiği, meşruluk zeminlerinin neye dayandığı üzerine bir incelemede bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: Egemenlik, İktidar, Devlet, Toplum, Birey

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Muş Alparslan Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, yunuskoc2@hotmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9453-2910>

ANALYSIS OF SOURCE AS A CONCEPT IN MODERN AGE: ON JEAN BODIN, THOMAS HOBBS, JOHN LOCKE AND JEAN-JACQUES ROUSSEAU

ABSTRACT

Mankind has always felt the need to live happily and safely in any society. Such a society has been the subject of many thinkers and has been written and drawn. But what is important here is how ideal states seek sovereignty. Who should be the dominant force for the advancement and management of a society for its own benefit? This question is witnessed by many thinkers in the ancient, medieval, new age and modern ages.

We will only deal with the new age in this text. First, what is sovereignty? Where did the concept of sovereignty as origin come from? Who made the concept of sovereignty a system? We will try to find answers to your questions. Later on, in this era, the most important thinkers of the French thinker Jean Bodin (1530-1596), British thinker Thomas Hobbes (1588-1679), British thinker John Locke (1632-1704) and Swiss thinker Jean Jacques Rousseau (1712-1778) we will examine what the concept of sovereignty means, whether it is the state, society or individual that should be sovereign according to them, and the reasons, what should be the limits of sovereignty according to them, and what the grounds of legitimacy are based on.

Keywords: Sovereignty, Power, State, Society, Individual

GİRİŞ: EGEMENLİK KAVRAMI ÜZERİNE

Egemenlik kavramı geçmişten günümüze tartışıla gelen konular arasında yerini almıştır. Arapça “hüküm” kelimesinden türeyen egemenlik fiil olarak yasa ve sulta kurmak, emretmek ve ıslah etmeye yönelik düzenlemeler yapmak anlamına gelir. Kavramın mastar karşılığı tahâkküm, hâkim, destektir (Düzgün, 2008: 11-16). Öte yandan sistemleştirilmiş bir kavram olarak egemenlik, “superanus” kelimesinden türeyen “en üstün iktidar” manasını taşır (Kapani, 2002: 56). Egemenlik kavramı, uzun bir dönem siyaset felsefesinde, klasik siyaset bilminde, kamu ve özel hukukta önemli bir çalışma alanı oluşturmuştur. Bu bakımdan egemenliğin, çeşitli dallarda ve birçok düşünürün farklı değerlendirmeleri ile tanımlandığı görülür. Ancak en dar anlamda sınırları belli toprak parçası üzerinde bir erkin hâkimiyet sağlamasını ifade eder. Geniş anlamda ise egemenlik, Hobbes ve Bodin gibi düşünürler tarafından devlet otoritesinin kamusal ve özel alanlar üzerindeki mutlaklığı ya da Locke, Mill ve Kant gibi düşünürler tarafından otoritenin bireysel özgürlükleri güvence altına alacak sınırlı bir güç olarak tanımlamıştır (Aydınlı ve Ayhan, 2004: 67).

Modern dönem öncesi, bir kavram olarak ele alınmayan egemenliğin Platon'da "filozof kralın" otoritesi altında "adaleti sağlama", Aristo'nun "devletin üstün gücü" düşüncesiyle "iş bölümü" ya da Augustinus'un ifadesiyle "tanrısal iradenin yansımaları" sağlamayı amaçlayan bir iktidar gücü olarak ele alındığını görmekteyiz. Benzer bir biçimde "ortaçağda hukukçular, ilahiyatçılar ve diğer düşünürler "summa potestas" (devletin en yüksek gücü) veya "plenitudo potestatis" (devletin üstün yetkisi) gibi kavramları bir anlamda günümüzde kullandığımız egemenlik kavramını çağrıştıracak şekilde, bugün bu kavramdan algıladığımızdan daha farklı anlamda kullanmışlardır" (Hakyemez, 2004: 20). Ağaoğulları'nın deyişiyle, egemenlik modern anlama henüz ulaşmamıştır.

Egemenlik kavramının tarihsel kökeni, Ortaçağın sonu ile Modern dönemin başlarına kadar geçen uzun bir süreç içerisindeki iktidar mücadelesine dayanır. Bu mücadelenin bir tarafı Fransa krallığı iken diğer tarafı aristokrat beyler ile kilise (papalık) ve onun en büyük siyasal yapısı Roma Cermen İmparatorluğu'du. İşte egemenlik, Fransa kralının bir yandan kendi içerisindeki aristokrat beylere diğer taraftan dışarıdaki kiliseye ve Roma Cermen İmparatorluğuna karşı sağlamış olduğu siyasal üstünlüktür. Diğer bir ifadeyle egemenlik kavramı, Fransa kralının diğer iktidar odaklarına karşı kendi bağımsızlık hâkimiyetini gerek ülke içerisinde gerek ise dışarıda sağlamış olmasıyla izah edilir (Kapani, 2002: 56).

Yani ortaçağın sonlarına doğru ortaya çıkan egemenlik kavramı 18. yüzyılın sonlarına kadar kral, aristokrasi, kilise ve burjuva arasındaki iktidar mücadelesine dayanır. Keza o dönemde modern anlamda bir siyasal yapıdan bahsedilemezdi. Kilisenin ve aristokrat beylerin siyasal olarak belirleyiciliği söz konusuydu (Türköne, 2003: 39). Huntington'un dediği gibi klasik manada egemenlik, modern dönem siyasal egemenliğin ilk adımını oluşturmuştur (Kapani, 2002: 56). Kısacası "egemenlik kavramı, aslında Avrupa'da yüzyıllar boyunca yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların daha doğru bir ifadeyle iktidar mücadelelerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu yöndeki kurumsal tartışmalar, tarihsel gelişmelerin etkisiyle şekillenmiştir" (Beriş, 2008: 57). Hinsley'de benzer şekilde modern egemenlik kavramının 16.yüzyılın siyasal ve dinsel çekişmelerden kaynaklanan kaos gibi sorunları ortadan kaldıracak pratik bir siyasal gereksinime cevap niteliğinde olmuştur (Hakyemez, 2004: 25).

Egemenlik bir açıdan monarşinin, kilise ile imparatorluk nazarında üstünlük sağlayabilmesi olarak okunabilir. Dolayısıyla ortaçağdaki iktidarın çift başlılığı uzun bir süre siyasal iktidarın tek, parçalanamaz ve mutlak olmasının önüne engel olarak çıkmıştır. Tabii uzun çatışmalar sonucunda egemenin tek, parçalanamaz ve mutlak olarak tarihte yerini almış olması modern devlet yapısının inşasında bir ilk adım olarak değerlendirilebilir (Türköne, 2003: 40). Egemenlik kavramını, "iktidarların en üstün olanı" şeklinde ilk kez çalışmasının odak noktasına getiren Machiavelli iken, modern egemenlik anlayışının babası sayılan ünlü Fransız hukukçu Bodin bu kavramı siyaset bilimi literatürüne kazandırmış ve mutlak egemenlik anlayışını ortaya koymuştur (Kapani, 2002: 56). Böylece egemenlik, Bodin'in yapıtlarından başlayarak kişisiz bir varlığa, devlete mal edilen birleşik, bölünmez ve yüce bir iktidar (Raynaud, 2003: 272) olarak ortaya çıkar.

Diğer taraftan Machiavelli’de (1992: 107-108) egemenliğin, “korku” teması üzerine inşa edildiğini şu ifadelerden anlarız; *“iktidar demek, cebir ve şiddet demektir. Bütün eli silâhlı peygamberlerin başarıya ulaştıkları, silahsız olanların ise hüsrana uğradıkları görülmüştür. Halklar doğaları itibariyle karasızdırlar ve onları bir şeye inandırmak kolay olsa bile, bu inanca kuvvetle sarılmalarını sağlamak zordur. Dolayısıyla, işler o şekilde o şekilde düzenlenmelidir ki, artık inanmaz oldukları zaman, zorla inandırılabilirler”*. Machiavelli, siyasal iktidarı tek ve bölünmez bir egemen güç olması gerektiğini onunda kilise ya da papa değil de bir hükümdar olması gerektiğini savunmuştur. Egemenin bu yapısını koruması için ahlaki değerleri ya da bireysel ve toplumsal özgürlükleri dikkate almadan her yola başvurmasını meşru kabul eder (Türköne, 2003: 40).

Her ne kadar egemenliğin kaynağını Ortaçağın sonları ve Yeniçağın başlarında aramak gerekirse de, betimlemesi yapılan egemenlik kavramı, modern siyasal teoride yer alan bir kavram olduğu için bunun karşılığını modern tarih öncesinde bulmak mümkün değildir. Nitekim iktidar ilişkilerini anlamlandırmayı sağlayacak bir araç olarak egemenliğin kavramsallaştırması hiç de kolay olmamış, kavramın bugün kullandığımız anlamına ulaşması birkaç yüzyılı bulmuştur. Bu süreçte kavramı inşa edenler ise siyasal düşünceler tarihinin modern zamanlardaki en ünlü düşünürleridir. Tarihsel süreç içerisinde Machiavelli, Bodin, Hobbes, Rousseau, Locke ve daha nice önemli modern siyaset teorisyeninin yaşadıkları çağın iktidar ilişkilerini çözümlmeye, anlamlandırmaya ve belki de muktedirlerin konumlarını meşrulaştırmaya çalışırken ulaştıkları noktada egemenlik kavramı belirlemiştir (Beriş, 2006: 17-18).

1. JEAN BODİN

Bodin’in egemenliğinde önemli görmüş olduğumuz devlet nedir, egemen olması gereken kimdir, egemenin yetkileri, sınırları nedir gibi suallere cevap aradıktan sonra Bodin’in ileri sürmüş olduğu egemenliğin çelişkileri üzerine durmaya çalışacağız. Bu perspektifle, Jean Bodin’in egemenlik düşüncesini anlamak için şu sorulara cevap aramak yerinde olacaktır:

1.1. Devlet Nedir? Unsurları Nelerdir? Bu Devletin Amacı Ne Olmalıdır?

Bodin’de devlet, birçok ailenin ve (bu ailelerin) ortak çıkarlarının egemen bir güçle, doğrulamak üzere (yasa uyarınca) yönetilmesidir (Tunçay, 2009: 181). Yani Bodin devleti ailelerin hükümeti olarak tanımlıyordu (Sabine, 2000: 79). Burada Bodin’in yapmış olduğu devlet tanımının kendinden önceki dönem düşünürlerinden ayıran tarafı şudur: Eskiler devleti iyi ve mutlu bir yaşam için bir araya gelen insan toplumu olarak tanımlar iken, bir devlet için önemli olan etmenin iyi ve mutlu bir yaşam olduğu görülür. Bodin’de bu unsur yerini “yönetime” ya da “egemenliğe” bırakıyor. Nitekim, Bodin bu tanımdaki eksikliği şu üç noktada ele alır: “aile, egemenlik ve bir devlette ortaklaşa olan şey” (Tunçay, 2009: 182). Fransız düşünür yapılacak olan tanımın doğru bir yol ya da yöntem çizilmesi noktasında ehemmiyetli olduğunu fakat sonucunun ne olacağının çok da önem arz etmediğini şu ifadelerinde görürüz: Bir devlet iyi yönetilebilir ama yine de fakirliğe uğrayabilir, dostları tarafından terk edilebilir, düşmanları tarafından kuşatılabilir ve birçok felaketle karşılaşabilir.

Nitekim Cicero bile, istinasız bütün dünyada bir eşi bulunmadığını, en düzenli ve en tam olduğunu söylediği Provence'taki Marsilya devletinin, Caisus Caesar tarafından yenildiği zaman bu duruma düştüğünü gördüğünü itiraf etmektedir. Nasıl ki fırtınaya yenilen bir kaptan ya da hastalığa yenilen bir doktor bu yüzden daha değerli sayılmazlarsa yeter ki biri gemisini, öbürüde hastasını iyi yönetmiş olsun (Tunçay, 2009: 182). Bodin devleti Machiavelli gibi yalnız siyasal boyutuyla ele almaz. Ona göre, devlet hukuka uygun meşru bir kurumdur, iyilik, mutluluk ve düzen gibi değerlere yabancı değildir. Ama devlet bunun ötesinde bir amaca yöneliktir. Temel unsuru aile olan devleti, devlet yapan siyasal toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlayan egemenin gücüdür (Göze, 2009: 133).

1.2. Egemenlik Nedir? Egemende Olması Gereken Yetkiler Nelerdir? Egemenin Yetkilerini Frenleyecek Ya Da Sınırlayacak Etmenler Var Mıdır? Var İse Nelerdir?

En üstün güç olarak tanımlanan egemenlik kavramına Latinler Maicstatem, Yunanlılar Akran Eksusian, Kurian Orkho ve Kurian Policeuma, İtalyanlar Segnorica, İbraniler de Tomah Şevet yani 'en büyük buyurmak gücü' demektedirler. Egemenlik, güçlülük niteliğinden ötürü böyle adlandırılmaktadır (Tunçay, 2009: 183). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, Bodin egemenlikte üç önemli noktaya değiniyor; birincisi egemen olan kişinin, tüm halkın üstünde bir güce sahip olduğudur. Çünkü egemenlik parçalanamaz bir prenslikte, azınlığın elinde ya da toplumun tamamında olabilir (Göze, 2009: 134). Parçalanmış bir egemenliğin toplumda kargaşalara, çatışmalara, isyanlara, iç savaşlara neden olacağını bu yüzden egemenliğin kral, soylular, halk arasında bölüşülmesinin söz konusu bile olmaması gerekir. İkincisi, egemenliğin mutlak ve sadece yüce bir güç olarak öteki güçlerin üstünde olduğu için değil, özellikle koşulsuz ve sorumluluklardan bağımsız olduğu için mutlaklıdır (Raynaud, 2003: 144). Çünkü egemen başkalarından emir almaz, yasa yapar ve değiştirir ancak yasalara uymakla mükellef değildir. Keza Bodin'e göre hiçbir egemenin kendisini sınırlayacak yasalar yapması beklenemez (Göze, 2009: 134; Ağaoğulları ve Köker, 2009: 28).

Bu noktada şu söylenebilir ki, Bodin, Machiavelli'den farklı olarak teorisinde devleti, tanrının yer almadığı seküler ve yasal bir zemine dayandırmıştır (Ağaoğulları ve Köker, 2009: 17-20). Ancak Bodin aynı zamanda, egemenin tanrıdan başka kimseye hesap vermek zorunda olmadığını da belirtecektir (Tunçay, 2009: 186).³ Burada egemenin Tanrıya hesap verme durumu Tanrısal iradenin yansıması olan doğal yasalar ile sınırlıdır. Bunlar bilindiği gibi mülkiyet hakkı ve özgürlüklere saygıdır. Bununla Bodin zorba bir monark yönetiminin oluşmasına engel olur. Nitekim "Bodin kuvvetli bir monarşiyi tutmasına rağmen, egemenlik kavramını insan ihtiyaçlarına dayatmakla, kralların Tanrısal haklar öğretisine ağır bir darbe indirmiştir" (Tunçay, 2009: 178).

³ Bodin burada egemenlik ile yönetimin ayrı şeyler olduğunu ancak yönetimin, egemenliğin altında bir kurumu teşkil ettiğini fakat en son mercinin de egemen olduğuna vurgu yapar. En iyi yönetim biçimi olarak mutlak monarşiyi ele alan Bodin "bir devlet monarşi iken, hükümeti de olabilir" der (Tunçay, 2009: 191). Fakat buradaki yönetim semboliktir. Hükümet monarka bağlıdır gerektiğinde hükümet dağıtılabılır yani "devlet iktidara sahip olmaktan ibarettir; hükümet ise bu iktidarı uygulayan organdır" (Sabine, 2000: 83).

Bodin'in bu egemenlik anlayışı, feodaliteyi bertaraf ederek Fransız monarşisinin esas temel yapısını oluşturur. Yine bu egemenlik anlayışı, dini iktidarın yani papaların ve Roma Cermen imparatorluğunun üstünlük iddialarının sonu demektir (Göze, 2009: 134). En nihayetinde egemenliğin en iyi uygulandığı koşullar, egemen, yüksek tanrısal ve doğal hukuk normlarını gözettiği zaman ortaya çıkar (Bogdanor, 1999: 135). Ve son olarak daimi (sürekli, evrensel) bir güce sahiptir. "Zamanda hiçbir kısıtlama tanımaz: geçici olarak naiplere, komiserlere ya da devlet görevlilerine verilen emir yetkisi egemen güç değildir. Egemenlik zamanla ilintili değildir; onu aşar. Bir cumhuriyetin rejimi ne olursa olsun, egemenlik her türlü kronolojik kısıtlamayı aşan bir süreklilik gerektirir" (Raynaud, 2003: 144). Çünkü değişen yönetimlerin ötesinde hep aynı kalır.

Son olarak Bodin'e göre egemenin yetkileri, egemen devletin meşru başkanıdır, savaş ve barış ilan etmek, idarecileri atamak, en yüksek yargı organı gibi davranmak, af çıkarmak, para basmak, vergilendirmek... Bunun yanında Bodin'e göre yasa geleneği değiştirebilir; fakat gelenek yasayı değiştiremez (Sabine, 2000: 82).

1.3. Bodin Ne Tür Bir Egemenlik Ön Görür? Neden?

Bodin'e göre üç devlet biçimi vardır. Egemenlik tek kişide bulunuyorsa monarşi; halkın tümünde ise halk devleti yani demokrasi; azınlık kısmında (zenginlerde) ise aristokrasi olduğunu söyler. Bodin bu üç devlet biçiminden monarşiyi benimser. Sebebini ise şöyle açıklar; "*bir defa monarşi doğal düzene en uygun düşen yönetimdir. Devletin modeli olan ailede tek şef vardır... Göküzünde de tek güneş... Evrende tek tanrı... Eski uygarlıklarda da tek kişi egemenliği... Örneğin Asurlularda, Perslerde, Mısırlılarda, Makedonyalılarda... Sonra teorik planda kalındığında egemenliğin sadece tek kişide olması onun bölünmezliği ve mutlak olma niteliği ile uyuşur*" (Göze, 2009: 134-135). Nitekim Bodin, Cicero'nun şu sözü ile kendi tezini güçlendirmeye çalışır; bir prensin tiranlığının zararlı, birkaç kişinin tiranlığının ise daha kötü olduğu, fakat bütün bir halkın tiranlığından daha tehlikelisinin bulunmayacağını söyler (Tunçay, 2009: 199).

1.4. Bodin Egemenliğinin Çelişkileri

Bodin, iyi ve mutlu bir yaşam arayışında, egemenliği her şeyin var oluşunun temel kaynağı olarak ele alır. Yani Bodin'de egemenlik bir gemideki güverteye benzer. Nasıl ki güvertesiz bir gemi olmayacağı gibi egemensiz bir devletten de bahsetmemiz mümkün değildir (Saygılı, 2014: 186). Bodin devlet denen o şeyin varlığını aile, egemen ve yönetme kavramlarını sentezleyerek ele almaktadır. Egemenlik hakkını ve ailelerin yönetimini elinde bulunduran bu mutlak ve en üstün güç doğal yasalar ile sınırlayarak zorba bir egemenin oluşmasını engellemeye çalışır. Fakat Bodin Tiranlara karşı halkın yapacağı hiçbir şeyin olmadığını çünkü bunların meşru yapılar olduğunu belirterek kendisiyle çelişmiştir. Öyle ki Bodin'e göre, Tiran olan krala karşı halkın isyan etme yetkisi olamaz. Halkın yapması gereken yalnızca, Tirana isyan etmek değil aksine ondan kaçmaktır. Çünkü Tiranın öldürülmesi imkânsızdır. Kısaca Bodin'e göre egemen olan meşruiyetini doğrudan tanrıdan alır. Egemen ise, devletin ta kendisidir. Dolayısıyla egemen, tanrının yeryüzüne yansıyan gölgesidir (Saygılı, 2014: 170).

Bodin, kendi oluşturmuş olduğu egemenlik söyleminde de riskin her zaman için olduğunu belirmesine karşın azınlığın ya da çoğunluğun diktatörlüğünden daha iyi olduğunu belirtmekten geri kalmaz. Nihai olarak, Bodin, devlet söyleminin içine yerleştirdiği egemenlik kaynağını, Tanrı olarak ele almasına karşın kendi söylemiyle çelişerek, egemeni, yeryüzünde yasaları oluşturan ve o yasalardan bağımsız olan tek, mutlak, devredilemez ve meşru biri olarak yeryüzüne indirmiştir. Yani egemenliği mutlak, parçalanamaz olan tek kişinin yönetimi olan monarşik bir yapıda olmasını ön görür.

Öte taraftan, Bodin, Machiavelli'nin Prenslere güçlü olmaları için her türlü adaletsizliği yapmaları noktasında cevaz vermesiyle Tiranların dalkavukluğunu yapmakla eleştirmiş olmasına rağmen esasında kendisi de aynı hataya düşmüştür. Çünkü Bodin'e göre yurttaş yöneticiye, yönetici prense sadık olmalı, Prenste Tanrının yasaları doğrultusunda yönettiğinde siyaseti ahlaklaşacağını belirtmesine karşın yukarıda da değindiğimiz gibi yeryüzüne inmiş olan egemen oluşturmuş olduğu yasalardan muafır, tiran olursa halkın yapacağı tek şey ondan kaçmak çünkü o meşrudur. Öldürülemez, mutlaktır. Tüm bunlar Bodin'in Machiavelli'ye yapmış olduğu eleştiriyi esasında aynadan kendisine bakarak söylediğinin farkında değildir.

2. THOMAS HOBBS

Thomas Hobbes'un içinde doğduğu toplumsal düzen Avrupa da köktenci ve uzlaşmaz ideolojik ayrımlara sahne olmuştur. Nitekim Hobbes'un doğum tarihinde İspanya Kralı II. Felipe, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth İngiltere'sine saldırmak için yenilmez armadasını adaya yollar. Ancak İngiliz donanması karşısında hezimete uğrar. Bu olay üzerine daha sonra Hobbes, annem benimle birlikte bir ikiz kardeş dünyaya getirdi, ben ve korku diyecektir (Redhead, 2001: 129). Hobbes'un gençlik yılları İngiltere'nin sosyal, siyasal çalkantılara ve karışıklıklara sahne olduğu yıllara rastlar. Nitekim bu durum Hobbes'un egemenlik üzerine yapmış olduğu analizlere de yansıtacaktır. Hobbes'un egemenlik düşüncesini anlamak için şu sorulara cevap aramak yerinde olacaktır.

2.1. 1651 Yılında Yayınladığı 'Leviathan' Adlı Eseri Ne Anlama Gelir?

Hobbes eserinin önsözünde Leviathan'ı şöyle tanımlar: "*Leviathan Latince Civitas diye adlandırılan devlettir. Bu devlet insan eseri yapay bir yaratıktır. Tıpkı insana benzer ama ondan daha büyük ve daha güçlüdür, çünkü insanları korumak ve savunmak için yaratılmıştır. Bu insan yapısı yaratıkta üstün egemen güç onun ruhunu temsil eder. Yargı, yürütme görevlerini yapan hâkimler, memurlar ve diğer görevliler bu yaratığın hareket etmesini sağlayan yapay eklemleridir. Egemenlik kavramının içinde yer alan cezalandırma ve ödüllendirme mekanizması bu yaratığın sınır sistemini selâmeti, onun görevidir; danışmanları onun belleği, hakkaniyet ve yasalar onun akli ve iradesidir. Uyum onun sağlığı, toplumsal kargaşa onun hastalıkları, iç savaş ise onun ölümü demektir. Son olarak bu siyasi varlığın başlangıçta oluşmasını sağlayan anlaşmalar ve sözleşmeler bir emirnameye benzer. Diğer bir deyişle Tanrının yaratılış öncesinde 'haydi bir insan yaratalım' demesi gibidir"* (Hobbes, 1994: 2).

Göze'nin ifadesiyle, Leviathan'ın insana benzer özellikleri vardır ama devlet kendiliğinden oluşan organik bir yapı değil, sosyal ve siyasal sözleşmelerle insan iradesi ile kurulan yapay bir kurumdur.

2.2. Devlet Nasıl Meydana Gelir? Amacı Nedir?

Hobbes bir devletin oluşmasının temel sebebinin doğal haklardan kaynaklandığını ve birbirini beslediğini şu sıralama ile ortaya koyar: İnsanlar doğuştan eşittir. Ancak eşitlikten güvensizlik doğar. Sonuç olarak da güvensizlikten savaş doğar. Bu düzen içerisinde insanların yaptıkları eylemleri bir adalet olarak gören düşünür nedenini şuna dayandırır: Doğa durumunda hakikat ile hakikat olmayan, haklı ile haksız gibi kavramlar ya da bunları belirleyen yasalar yoktur. Bu durumda Hobbes insanlar arasındaki mücadeleyi şu üç nedene bağlar: Rekabet, güvenlik, şan ve şereftir (Hobbes, 1994: 69-72).

İnsan insanın kurdu olduğu böyle bir ortamda insanların daha rahat bir hayat için Hobbes'un deyimiyle bir 'doğa yasası' ile insanların hepsini korku altında tutabilecek egemen bir güç tarafından temsil edilecek bir devlet kurumu yani Leviathan meydana gelir.

Bu durumda Hobbes'a göre doğa yasası nedir?

İnsanlar daha güvenli ve korkularından arınacak bir yaşama ulaşmak için aralarında yapmış oldukları konsensusa 'doğa yasaları' denir (Hobbes, 1994: 73).

Peki devlet ile insanlar arasında yapılan anlaşma ile insanlar kendi haklarından ne kadar feragat edeceklerdir? İşte bu soruyu Hobbes şöyle yanıtlar; insanlar şayet can, mal güvenliklerinin sağlanmasını ve toplumsal barışın tesisini gerçekleştirmek istiyorlarsa sahip oldukları birtakım haklardan feragat ederek kendisine başkasına tanınan özgürlük kadar hak tanınacağını kabul etmek mecburiyetindedirler. Akabinde devredilebilir hakların sınırlarını şu maddeler ile açıklar (Hobbes, 1994: 74-76);

- Bütün haklar devredilebilir nitelikte değildir... Her şeyden evvel insan hayatı kutsaldır. Can güvenliği yaşayanlar direnme hakkına sahiptir. Benzer şekilde, yaralanmak, prangalara vurulmak ve hapsedilmek içinde ifade edilebilir...
- İnsanın kendini korumamak için yaptığı anlaşma geçersizdir.
- Hiç kimse kendini suçlamaya zorlanamaz... Yani baskı altındayken (işkence gibi) kişinin kendisi suçlaması kabul edilemez.

İngiliz düşünür devamında anlaşmaların, egemen gücü olmadan bir anlam ifade etmeyeceğini söyler. Ona göre, "Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez." Nihayetinde devletin amacını bireyin güvenliği olarak görür.

2.3. Egemenlik Nedir? Egemenliğin Esaslarını Oluşturan Haklar Nelerdir? Uyruklar Hangi Durumda Egemenlerine İtaat Borcundan Kurtulurlar?

Hobbes'a göre insan doğasının iki ilkesi vardır. Akıl ve arzu. "Vahşilik ve yalnızlıktan uygar ve toplumsal duruma geçiş aklın bu düzenleyici gücüne dayanmaktadır. Bu geçiş toplumun veya insanın barışının koşulları olan doğa yasalarıyla olur" (Sabine, 2000: 145). İşte toplumun ilk koşulu karşılıklı güven ve anlaşmalara bağlı kalmaktır. "İkinci adımın karşılıklı güvenin akla uygun bir biçimde nasıl mümkün olduğunu açıklamak olduğu ortadadır. Böylece Hobbes bu adımı atmakla egemenlik teorisine varır" (Sabine, 2000: 148). Yani "*bir topluluğun üyelerinin birbirleriyle yaptıkları ahitlerle her birinin huzur, sükûnu ve ortak savunmaları için içlerinden birinin onun uygun bulacağı şekilde, hepsinin birden gücünü ve imkânlarını kullanabilmesidir. Bu kişiliği taşıyana egemen denir. Onun dışında kalan herkese uyruk denir*" (Hobbes,1994:100).

Tam bir faydacı ve aynı zamanda tam bireyci olan Hobbes'a göre egemen hakları şunlardır (Hobbes,1994:101-107):

- Bu haklar bölünmez ve devredilmez.
- Halk devletin yönetim biçimini değiştiremez.
- Egemen sahip olduğu gücü devredemez ya da ondan vazgeçemez.
- Egemenin yaptıkları halk tarafından sorgulanamaz ya da cezalandırılmaz
- Toplumsal barışın ve devamının nasıl sağlanacağına egemen güç karar verir.
- Toplumun nasıl bir düşünce ile şekillendirilmesine egemen güç karar verir.
- Yargılama hakkı vardır.
- Uygun gördüğünde savaş ve barış yapma hakkı söz konusudur.

Halk ancak 4 durumda egemenlerine itaat etmeme hakkına sahiptirler (Hobbes,1994:130-131):

- Tutsaklık durumunda,
- Egemen kendisi ve varisleri adına, yönetimi bırakırsa,
- Sürgün durumunda,
- Egemen başka bir egemene teslim olduğunda

Kısaca özetlemek gerekirse; her şeyden önce insanların toplumsallaşmasına yol açan dürtü ceza korkusudur. Yasanın otoritesi yalnız uygulanabildiği ölçüde vardır (Sabine,2000:149). Hobbes kuvveti haklı göstermek için sözleşmeyi alıkoymuştur. Sözleşmeyle bireyler kendilerine yardımdan vazgeçer ve bir egemenin buyruğu altına girer. Tüm toplumsal otorite egemende toplanmıştır. "yasa ve ahlak düpedüz egemenin iradesidir. Egemen otoritesi sınırsızdır ya da kendi iktidarı ile sınırlanmıştır" (Sabine,2000:151).

2.4. Hobbes'un Birey, Toplum ve Devlet Anlayışına Genel Bir Bakış

Hobbes'un birey, toplum ve devlet anlayışını esasında kudret kavramı üzerine kurduğunu görürüz. Bu kudret kavramı canlı, değişen, yok olabilecek bir şeydir. Hobbes kudret kavramını bireyin mülkiyeti olarak ele alır. Nitekim burada bireyin kendini var edebilmesi için mülkiyet gerekli bir şeydir. Yani Hobbes'un insan insanın kurdudur sözü esasında ifade etmiş olduğumuz mülkiyet kavramını vurgulamak için kullandığı görülür. Birey böyle bir ortamda varlığını sürdürebilmesi ancak araçlar üzerinde hakimiyet sağlama çabası ile gerçekleşecektir. Örneğin bireyin arkadaş edinmesi veya bireyin hizmetçilerinin olması tamamen kudret yani çıkar ilişkisine dayalı bir durumu bize gösterir. Hobbes'un bireyinde, kudret her zaman için sürekli bir üstünlük ya da egemenlik meselesi olduğu için birey kudret ile kendini gerçekleştirmek için her zaman bir egemenlik savaşı içinde olacaktır. Yani herkesin birey olduğu bir doğa toplumunda, insanların birbirleriyle olan ilişkileri esasında bir mücadele ortamıdır.

Hobbes'ta devlet öncesi doğa durumunda, birey her şey üzerinde hak iddia edebilme durumuna sahip olduğu için bu durum çatışmanın da habercisi olacaktır. Böyle bir durumda, bireylerin bir araya gelip bir sözleşme yaparak güven ortamı oluşturdukları andan itibaren devlet ortaya çıkacaktır. Bireyler doğa durumundan ayrılarak bir araya gelip sözleşme ile böyle bir güven ortamı oluşturması aynı zamanda toplumsal barışı sağlayacaktır. Bu noktada Hobbes'ta devlet, bireylerin doğa durumunda sahip olmuş oldukları haklarını artık tek güç olarak elde etmesiyle ortaya çıkmış olduğu görülür. Bundan sonra korkulacak tek güç devlettir. Egemen olan bireylerin kendi haklarını sözleşme karşılığı tek güç olan devlete devretmesiyle ortaya çıkar. Sabine'nin (2000: 156) de vurguladığı gibi Hobbes'un adıyla birlikte anılan bir teori olan egemenin mutlak iktidarı, Hobbes'un bireyciliğinin gerçekten zorunlu bir tamamlayıcısıdır. İnsanların itaat ettiği ve gerektiğinde onları itaat etmeye zorlayabilecek üstün kişiden başka her biri, sadece özel çıkarı dolayısıyla harekete geçen bireylerdir.

Sonuç olarak, Hobbes'ta Platon ve Aristo gibi tekil olanın ancak tümel içinde anlamlandırılabilirliğini düşünmektedir. Fakat Hobbes'taki fark şudur ki, tümel eskiden özne, idea, Tanrı, form iken Hobbes'ta bizzat devletin ta kendisi olacaktır.

3. JOHN LOCKE: SİYASAL TOPLUM

16. yüzyılda mutlakiyetçi görüşlere ağır darbe indiren Locke, liberal devlet düzeninin öncüsü olarak görülür. Nitekim kendisinden önceki düşünür Hobbes'un devleti canavar benzetmesiyle mutlak iktidar sahibi bir varlık olarak tasarlayan düşüncesinden farklı olarak Locke, politikaya olumlu yaklaşımı, bireysel özgürlüklere saygıyı ve güvenilir hükümet düşüncesini benimser.

3.1. İnsan ve Toplum Anlayışı

Locke, doğal durum için insanların doğa yasası sınırları içinde izin istemeksizin ve başka herhangi birinin isteğine bağlı olmaksızın, eylemlerini düzenlemeye ve mülkleriyle kişilikleri üzerinde uygun oluşunu düşündükleri biçimde tasarrufta bulunmaya yarayan yetkin bir özgürlük durumu olarak ele alır (Locke, 2004: 6).

Nitekim Locke da, öteki düşünürler gibi politik düzen, egemen, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi analiz etmek için doğal hak teorisinden yola çıkar. Keza Locke, insanların doğal ortamdaki daha özgür ve eşit olduğunu belirtir. Kısaca ona göre, hiç kimsenin diğeri üzerinde bir otoritesi, iktidar hakkı, üstünlüğü yoktur. Eşit ve özgür olan insanların doğal koşullar altındaki bu yaşamları karşılıklı yardımlaşma ve sevgi ilkelerine dayanır. Yani doğal yasa tüm insanların özgür ve eşit oldukları bir yerde, herkesin birbirinin hayatına, özgürlüğüne ve malına saygılı olmayı emreder (Göze, 2009: 163).

Şayet doğal yasaya uyulmaz ise uymayanların cezalandırılması gerekir (Kriegel, 2010: 102). Ancak bu cezalandırma bireylerin kendi elleriyle yapılmaması gerekir. Çünkü böyle bir durum toplumda kargaşa ve çatışmaları beraberinde getirir. Bu yüzden bu uygulamaları yerine getirecek bir güç oluşturulması lazım, bu güçte toplum olmalıdır. Yani insanlar cezalandırma haklarını topluma devrettikleri zaman siyasal toplum oluşur. Siyasal toplumun kuruluşunun nedeni, bireysel hakların korunması ve adaletli bir cezalandırmanın yapılmasıyla izah edilebilir. Locke bu siyasal topluma, yasama iktidarı ya da egemen güç'te der. Bireylerin siyasal toplumu kurarken devrettikleri hak ve yetkilerine sahip egemen gücün yapacağı işler bellidir: Can, mal ve hürriyet güvenliğini sağlamak, toplumsal barışı, dinginliği gerçekleştirmek ve ülke içinde ve dışında emniyeti sağlamaktır (Göze, 2009: 165-167). Öyle ki Locke, 'hükümet üzerine iki inceleme' kitabında doğrudan konuya şöyle bir açıklama getirecektir: *"Siyasal iktidarı ben, mülkiyeti düzenlemek ve korumak için ölüm cezası dâhil diğer bütün daha hafif cezaları da içeren yasa yapma hakkı ve toplumun gücünü, bu yasaların uygulanması ve devletin dışarıdan gelecek zararlara karşı savunulması yönünde kullanma hakkı olarak alıyorum. Elbette ki bütün bunlar sadece kamu yararı için yapılmış olmalıdır"* (Locke, 2004: 3).

3.2. Yönetim Şekli

İnsanlar doğa durumundan siyasal ya da uygar topluma geçerken yasama ve yürütme haklarını en üst güç olan egemene devrederler. Siyasal toplumu doğa durumundan ayıran en önemli özellikte, siyasal toplumlarda güveni tesis edebilmek için insanlar arasındaki uyuşmazlıkları çözmeye ve işlenen suçları cezalandırmaya yetkili ortak bir yasama ve yargı erkinin olmasıdır. Nitekim Locke, siyasal iktidar içinde yer alan güçleri yasama, yürütme ve konfederatif güçler olarak ayırır.

Yasama gücü: Locke, İnsanların topluma girmelerinin en temel sebebini, mülkiyetlerini barış ve güvenlik içinde kullanmak olduğunu ve bu amaca ulaşmanın en önemli aracı ise, bu toplumda oluşturulmuş yasalar olduğunu, bütün devletlerin ilk ve temel pozitif yasası yasama iktidarının oluşturulması olduğunu belirtir (Locke, 2004: 111). Öte yandan, Locke yasama gücünü *"toplumun ve toplumda yaşayanların varlıklarının korunması için, devlet güçlerinin nasıl kullanılması gerektiğini belirleyen iktidardır"* diye tanımlar. Yasama gücü kutsal, üstün ve egemendir. Bu gücün üstün bir güç olarak nitelendirilmesinin nedeni, toplumun ve siyasal organların nasıl hareket edeceğini, yetki ve sorumluluklarını belirler (Göze, 2009: 168).

Bundan dolayı “*kamunun seçtiği ve atadığı bir yasama olmadan, yasa toplumun onayına sahip olamaz. Oysa toplumun onayı, yasanın yasa olmasında kesinlikle zorunlu olan şeydir*” (Locke, 2004: 111). Yani Locke’a göre, yasamanın asıl sahibi toplumdur. Ancak halk siyasal toplumu oluştururken bunu bir veyahut birden çok kişiye süreli ya da süresiz olarak verebilir.

Üstün yasa iktidarı sınırsız bir güç müdür? Locke bu gücün sınırsız olmadığını açıkça belirtir. “*yasama gücü üstündür ama keyfi değildir. Keyfiliği önleyen nedir*” (Eroğlu, 2010: 9)? İlki, insanların doğa durumundayken sahip olduğu can, mal ve özgürlük halklarına müdahale edemez hatta bunları korumakla mükelleftir. İkincisi, siyasal toplum ile beraber yasama gücü tarafından yazılı olarak belirlenen kanunlar herkesin anlayabileceği bir nitelikte olduğu için halk kendi sorumluluklarını ve özgürlüğünü bu yasalar çerçevesinde kullanır. Üçüncüsü, yasama gücü toplum tarafından verilmeyen bir hakkı topluma karşı kullanamaz. Keyfi hareket edemez. Toplumun rızası çerçevesinde yetki ve sorumluluk sahibidir. Dördüncüsü, toplum tarafından yasamaya verilen güç devredilemez. Şayet yasama amaca aykırı bir şekilde bu gücü kullanırsa bu noktada halk bu iktidarı güvendiği başka bir kimseye devreder. Sonuçta bu yetki yalnızca halka aittir.

Öte yandan yürütme organını ise, yasama gücünün yaptığı yasaları uygulayacak bir iktidar güçtür. Güçlerin bölünmesinin sebebi ise, yasama gücünün keyfiliği ortadan kaldırmak yani yasama koyucunun özel çıkarları doğrultusunda değil hareket etmesinin önüne geçmek ve yasaları kamu iyiliği doğrultusunda yapmasını sağlamaktır. Yürütme gücünü kullananlar yasamaya karşı sorumludurlar. Hatta yasama yürütmenin yetki ve sorumluluklarını yeniden belirleyeceği gibi sahip olduğu yetkileri suiistimal ederse cezalandırabilir (Göze, 2009: 170-171). Yürütme iktidarı, aynı zamanda yasamada da bir payı olan bir kişide olması dışında, nereye yerleştirilirse yerleştirilsin bu iktidar gözle görülür biçimde yasamaya tabii ve ona karşı sorumludur. Bu durumda bu iktidarın isteğe bağlı olarak değiştirilmesi ya da yerinden edilmesi olanaklıdır (Locke, 2004: 127).

Bir başka erk olan konfederatif organ ise, yasama ve yürütme erkelerine yardımcı olur. Onların verdikleri görevleri yapmakla mükelleftir. Şu tür yetkilere sahiptir; savaşa, barışa karar verir, diğer devletlerle ilişkiler kurar, anlaşmalar yapar (Göze, 2009: 170-171).

3.3. Locke’un Siyasal Toplumuna Genel Bir Bakış

İnsanların doğuştan özgür ve eşit olduğunu söyleyen Locke, hak kavramını görev tanımlamasından önce alarak yaşam, özgürlük, mülk edinme her bireyin doğal hakkı olduğu bu nedenle bireyin yaşama hakkı, mülkiyet hakkı, özgürlük hakkı varsa o kişiye zarar vermemek diğerlerinin de görevi olduğuna değinecektir. Bu durum hak ve görevin birbirinden ayrı düşünülmececek bir bütün olarak ele alınmasını da zorunlu kılıyordu.

Locke, bu hak ve görev ilişkisinin sağlanması siyasal toplumla ortaya çıkacağını öngörür. Locke'da siyasal toplum egemen olandır. Siyasal toplum her şeyin belirleyicisi konumundadır. Ancak bunun oluşması için ise insanların rıza göstermesi gerekir. Yani insanların siyasileşmesinin temelinde rıza yatar. Hükümetlerin ortaya çıkması da zaten insanların rıza göstermesi sonucu oluşur. Ancak burada rıza illaki sözlü olmasına gerek yoktu. Çünkü insan oluşan siyasal toplumu terk etmemesi, oradan çıkmaması Locke göre, bu durum esasında sözsüz bir şekilde rıza göstermek anlamına gelir. Bu merhaleden ele aldığımız rıza hükümete meşruluk zeminini de beraberinde getirecektir. Tabi burada halkın yaşam, özgürlük, mülkiyet güvenliğini sağladığı sürece hükümet varlığını koruyabilir. Aksi halde toplum rıza göstermiş olduğu hükümetten rızasını çekerek onu ortadan kaldırabilir. Ancak insan tabiatı gereği akılcı olduğu için işlemeyen bir siyasi sistem yerine siyasal toplum ya da egemen toplum yeni bir siyasi sistem oluşturacaktır.

4. JEAN- JACQUES ROUSSEAU: GENEL İRADE- HALK EGEMENLİĞİ

1712 yılında Cenevre'de doğmuş, bir saatçinin oğlu olan ve on yaşında eğitimine bir din adamının yanında başlayan Rousseau, 18. yüzyılın aydınlanma çağı düşünürlerindedir. Rousseau, insanın toplumdaki varlığını, eşit olduğunu düşündüğü ilkel ya da doğal durumu ile bir insanın birden fazla insana yetecek araç ve gereç biriktirmeye başladığı andan itibaren eşitliği bozulduğunu iddia ettiği toplumsal durum üzerine ve var olan durumun iyileştirilmesi üzerine düşünceler geliştirmiştir.

4.1. Doğa Durumundan Sosyal Sözleşmeye Geçiş

Yerleşik bir siyasal otoritenin bulunmadığı durumu tanımlamak için kullanılan bir sanat terimi olan doğa durumu, devletin varlığını haklı kılmak; gerekliliğini yadsımak, uygar insanın mutlu durumunu yabaniliğiyle karşılaştırmak ya da tam tersini göstermek için kullanılabilir. Doğa durumu kuramı, Hobbes, Locke, Pufendorf, Grotius, Kant'ın yanı sıra çoğu 17 ve 18. yüzyıl düşünürünün yapıtlarında bulunabilir. Bu düşünürlerin tartışmalarında doğa durumu kavramı değişik biçimlerde ele alınmıştır (Miller, 1994: 206).

Rousseau da kendinden önceki düşünürler gibi doğal yaşama dönemi ile bu konuya girecektir. Ona göre doğal yaşama döneminde insanlar arasında eşitsizliğin etkisi olmadığını belirtir. Burada insanların hayvansı bir doğa durumundan evrildiğini savunuyordu. Doğa durumunu tümüyle hukuksal olmaktan çıkararak antropolojik bir kavram haline getirmiştir. Rousseau gerçek doğa durumunun, Hobbes veya Locke'un varsayımlarının tersine bugünkü durumumuzdan çok uzak olduğunu ileri sürmektedir. İnsanlar doğadan çıkıp geldiklerinde konuşma yeteneğinden, akıldan,, zaman duygusundan, her hangi bir ahlaklıktan yoksundur tümüyle yalnızdır. Dolayısıyla doğa durumundaki insanlar barış içinde yaşayan yalıtılmış ve aptal bireylerdi. Başlangıçta, insanlar doğal olarak eşit ve özgürdü, kendini koruma ve acıma ilkelerine göre yaşıyorlardı (Miller, 1995: 246; Miller, 1994: 207).

Eşitsizliğin kökü insanların toplum halinde yaşamaları ile ortaya çıkmıştır. Yani bir insan bir başka insanın yardımına ihtiyaç duymaya başladığı ve bir insanın iki veya daha fazla insana yetecek araç ve gerece sahip olmaya başladıktan sonra eşitsizlik bozulmuştur. Artık mülkiyet ortaya çıkmış, çalışma zorunlu hale gelmiş, insan emeği artı değer olarak kullanılmaya başlamıştır. İşte tüm bunlar insanlığı felakete ve köleliğe sürüklemiştir. Bunun ortaya çıkmasında maden işletmeciliği ve tarımcılık etkili olmuştur. Diğer bir ifadeyle demiri eritecek ve işleyecek insanlar gerekince, bunları beslemek için başka insanlar icap etmiştir. Toprağın işlenmesiyle beraber mecburi olarak toprakların da paylaşılması yoluna gidilmiştir. Bu da özel mülkiyeti doğurmuştur. Sonuç olarak Rousseau tüm bunları kötülük olarak değerlendirir ve bu kötülüklerin kaynağının mülkiyet ve eşitsizlik olduğunu belirtir (Göze, 2009: 207-209).

Eşitsizlik aşamalarla gerçekleşmiştir. Yasaların ve mülkiyet hakkının kurulması aşamasını, yöneticilerin ortaya çıkışı aşaması izlemiş, bu aşama keyfiyete dayanan bir yönetim anlayışıyla ile noktalanmıştır. Birinci aşama zengin- yoksul eşitsizliği ikincisinde güçlü- güçsüz eşitsizliği, son aşmada da köle – efendi eşitsizliği doğmuştur. (Göze, 2009: 211). Öyle ki Rousseau, ‘toplum sözleşmesi’ kitabında bu eşitsizliğin ortadan kalması için şöyle bir çözüm yolu izleyecektir: “Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulalım ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur” (Rousseau, 2010: 14).

Rousseau, “İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı” adlı eserinde toplumun doğuşunu mülkiyete ve otoriteyi de çıkarların korunması düşüncesine dayandırır. İşte bu otorite “sosyal sözleşme” ile ortaya çıkan bir yapıdır. Bu yapı toplum tarafından kendisine verilen görevi, bireyin doğal haldeyken sahip olduğu haklarını toplumun tamamını gözeterek ve koruyarak gerçekleştirir (Göze, 2009: 212-213). Yani Rousseau sosyal sözleşmeyi kısaca şöyle özetler: Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel iradenin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez parçası olarak kabul ediyoruz (Rousseau, 2010: 15). Bu noktaya geldiğinde antlaşmaya katılan her kimse kendi kişiliği yerine, o ortaklık edimini gerçekleştirmeyi amaçlar. Bu minvalde tüzel ve ortak bir organ üretir. Oluşan bu organ, birliğini, ortak ben’ini, yaşamını genel iradeden alır (Kriegel, 2010: 144).

İnsan sosyal söylemeyle bir takım halklarını devreder. Bunlar bilhassa doğa durumundayken sahip olduğu sınırsız özgürlüklerdir. Ancak buna karşın kendi yaptığı yasalarla düzenin sağlanması ve herkesin bu yasalar karşısında eşit duruma getirilmesi önemli bir kazançtır (Göze, 2009: 213). Yani toplumsallaşma ile toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştanbaşa topluluğa bağlar; çünkü bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiğinden, durum herkes için birdir; durum herkes için bir olunca da bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çıkarı olamaz. Kısacası, kendini topluma bağlayan kişi hiç kimseye bağlanmamış olur ve böylece doğa durumundan sonra yitirdiğini korumuş olur (Rousseau,2010:14).

4.2. Genel İrade Kavramı

Rousseau'ya göre sözleşme ile oluşan egemenliğin, toplumun tamamı üzerinde mutlak bir iktidarı vardır. Yani toplumun genel iradesini kimse yok sayamaz. Aksi durumda toplum böylesi bir eylem ve söylemde bulunanı saygıya zorlayacaktır. Böylesi bir durum düzenin, güvenliğin ve eşitliğin sağlanması, kötülüklerin ortaya çıkmasını önlemek için zorunlu başvurulması gerekir (Rousseau, 2010: 17-18). İşte bu siyasal organizmaya egemen güç denir.

Rousseau'ya göre egemen gücün (genel iradenin) özellikleri (Göze, 2009: 213-215); ilk olarak, genel irade devredilemez. İktidarın devri mümkündür ama irade devredilmez. İkinci olarak, genel iradenin yani egemenliğin temsiliyeti söz konusu değildir. Böylesi bir durum halkı köle konumuna sokar. Keza genel iradeden sorumlu olanlar temsilci değil bir takım devlet işlerini yapmakla sorumlu olan görevlilerdir. Üçüncü olarak, genel irade kamusal yararı amaçlar, ortak iyiliğe yöneliktir. Kişilerin iradesi ise özel iradelerdir ve özel çıkarlara yöneliktir. Dördüncü olarak, egemen güç tektir, basittir. Onu parçalamak demek yok etmek demektir. Daha da ileri giderek, kuvvetler ayrılığını yapanları Rousseau, Japon hokkabazlarına benzetmektedir. Seyircilerin gözleri önünde bir insanı parçalayıp organlarını teker teker havaya attıktan sonra o insanı tekrar büyük olarak ortaya çıkartan hokkabazlar gibi sosyal bütünü parçalayanlar panayır hokkabazlarına yaraşır biçimde nasıl yaptıkları anlaşılmeden tekrar parçaları birleştirirler diyecektir (Rousseau, 2010: 25). Son olarak yasa çoğunluk oyu ile kabul edilir (Göze, 2009: 216-217). Bu genel irade'dir. Azınlık çoğunluğa uymak zorundadır. Yani halk yasayı yapar. Azınlıkta bu yasaya uymak mecburiyetindedir (Rousseau, 2010: 36). Dolayısıyla yasama gücü halka aittir. Bu durumda hükümet ise (bu ya bir azınlık-aristokrasi- ya da bir kişi -monarşi- veyahut halkın tümü -demokrasi- olabilir.) egemen gücün yürütme aracıdır.

4.3. Genel Değerlendirme

18. yüzyılda Avrupalı aydınlar arasında yeni bir düşünce tarzı egemen olmaya başlamıştı. Bu düşünce tarzında akıl ön plana çıkacaktı. İşte bu dönem Aydınlanma çağı olarak nitelenmiştir. Rousseau'da bu çağın düşünürleri arasında ortaya çıkar. Fakat Rousseau'yu diğer aydınlardan ayıran en önemli özelliği çağının despot krallıklarına karşı olmasıydı. Diğer ayırt edici özelliği ise insanlığın karanlık çağdan aydınlık çağa geçiş yaptığı düşüncesine karşı çıkmasıydı. Çünkü bilgiyle uygar ya da erdemli olunamayacağını savunan Rousseau, toplum öncesi doğal durumda barışçı, birbirlerine karşı olumlu tavır içinde olan insanoğlunun özü itibariyle iyimser ve masum olduğunu savunur. Yani Rousseau doğal durumdaki insanın toplumsal olan insandan ahlaki olarak daha erdemli ve üstün olduğunu iddia eder. Öte taraftan Rousseau insanların doğal durumda eşit olduğunu fakat özel mülkiyet ile bu eşitliğin ortadan kalktığını bununla beraber savaş, kargaşa ve çatışma ortaya çıkmıştır. Öyle ki, Rousseau'nun "Toplum Sözleşme" adlı eserinde "*insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur*" demesi bu durumun ana fikrini ortaya koymuştur.

İşte bu durumdan kurtulmak için Rousseau herkesin kamu alanının parçası olabileceği kolektif bir kimliğin oluşturulması gerektiğini savunuyordu. Buda toplumsal sözleşme ile oluşturulacak genel iradedir. Bu öyle bir şey ki, her bir birey ya da yurttaş başkalarının daha doğrusu genel iradenin iyiliği için bazı haklardan feragat eder. Ancak egemenlik sonunda yine yurttaşlara aittir. Çünkü genel iradeye güç veren onun yasalarını oluşturan kendileridir. Böylelikle, özgürlükler korunmuş olacaktır. Rousseau'ya göre yurttaşlar meclisler kurarak bir araya gelerek oluşturmuş oldukları yasalarla kolektif yani sivil bir kimliği meydana getirirler. Bu da özgürlük, eşitlik, kardeşliğin kurumsal alt yapısının oluşmasını sağlayacaktır.

Ancak büyük devletlerde insanların her zaman bir araya gelmesi mümkün olmadığı için hükümet, meclis, temsilcilere (Rousseau'nun değişimiyle görevlilere), ihtiyaç vardır. Bu yüzden hükümet egemen değildir. Egemen genel iradedir. Öte taraftan Rousseau'ya göre genel irade çoğunluğu oluşturduğu için azınlığında buna tabi olması gerekir. Yani genel iradeye karşı çıkan, toplumun tümü tarafından bu iradeye kabulü zorlanmalıdır. Bu da Rousseau'ya göre, zor ile özgür kılınmak anlamına gelir. Belki de Rousseau'nun özgürlük söyleminde kendisini en fazla eleştirilecek açığını da bu noktada verdiğini söyleyebiliriz. En basitinden bu manada genel iradenin, diktatörlükten, otoriter ya da totaliter yapıdan ne farkı olduğu akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

SONUÇ

Egemenlik kavramı, modern dönemin düşünürlerinin fikirleriyle geçirdiği serüvende kavramın asli unsurları değişime uğramıştır. Yani yöneten ve yönetilenlerin kimler olacağı, sınırları ne olacağı her bir düşünürde yeni bir evrim geçirmiştir.

Bu evrimin ilk aşaması olarak, egemenlik modern öncesi toplumda şu özellikleri taşıyordu: İlahi bir temele dayanıyordu, iktidar kaynağını tanrıdan alıyordu, iktidar tanrısal iradenin yeryüzündeki yansımasıydı, iktidar üstün emretme gücüne sahipti, halk tanrının yeryüzündeki gölgesine uymakla mükellefti, egemenin sorumlu olduğu yer Tanrıydı, halk hiçbir şekilde egemene karşı koyma, hak arama gibi bir durumu söz konusu olamazdı, bu dönemde egemen iki başlıydı: kilise ve kraldır.

Evrimin ikinci aşaması, modern toplumlarda egemenlik feodal toplum düzeninden mutlak monarşiye geçiş dönemi ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemin düşünürleri arasında önemli bir yere sahip olan Bodin ve Hobbes'ta egemenliğin kaynağı Tanrı olmakla birlikte, kullanımı ve sahibi noktasında tek kişi belirleyici etkindir. Ancak hesap verilen tek yer yine Tanrıdır (doğal yasalar gereği). Bu evrede önemli olan tek şeyin kilise iktidarlığının bertaraf edilerek yerine egemenliğin tek elde yani mutlak bir monarşide toplanmasıdır. Yani siyasal bir toplumdaki iktidarın kaynağı ve kullanımı da yeryüzüne inmiştir. Böylece modern bir kavram olarak egemenlik meşruluğunu kendisinde bulmaktadır. Tarihsel gelişim süreciyle, Hobbes'ta tek kişinin mutlaklığı (mutlak monarşi), bölünmez ve devredilmez güce sahip egemen anlayışı Locke'da farklılaşarak egemenliği yasama, yürütme, konfederatif güçler olarak ayırır, bireysel hak ve özgürlükleri ön plana alır, egemen bireyin mutluluğu ve güvenliği için vardır, egemen artık sınırsız bir güce sahip değildir.

Yani Locke egemenliğin içeriğini ve sahibini tamamen değiştirmiştir. Daha sonraki süreçte ise; Rousseau, Locke'den farklı olarak egemenliğin mutlak niteliğini daha önceki dönemdeki gibi kurmaktadır, egemenliğin sahibi ve kullanılması tek kişinin yerine tüm topluma aittir. Yani Rousseau egemenliğin içeriğine hiç dokunmadan sadece sahibini değiştirmiştir.

KAYNAKÇA

Ağaoğulları, M.A.; Köker, L. (2009). Kral-Devlet ya da Ölümlü Tanrı, İmge Kitapevi, Ankara, 2009.

Aydınlı, H.İ. ve Ayhan, V. (2004). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi Perspektifinden İktidarın Sınırlandırılması Tartışması, Cumhuriyet üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Dergisi, 5(1), s.62-91.

Beriş, H.E. (2006). Küreselleşme Çağında Egemenlik, Ulusal Egemenliğin Yeni Sınırları, Lotus Yayınları, Ankara.

Beriş, H.E. (2008). Egemenlik Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 4(3), s.1-63.

Bogdanor, V. (1999). Blackwell'in Siyaset Bilimi Ansiklopedisi 1 (A-K), çev. Bülent Peker, Erhan Yükselci, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Düzgün, Ş.A. (2008). Ontolojik Egemenlikten Egemenliğin Ontolojisine, Ankara Üniversitesi İlahiyat fakültesi, Kelam Araştırmaları Dergisi, 6(2), s.1-23.

Eroğlu, M. (2010). "John Locke'un Devlet Teorisi", Akademik Bakış Dergisi, Sayı 21, Temmuz, Ağustos, Eylül, s.1-15.

Göze, A. (2009). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.

Hakyemez, Y.Ş. (2004). Mutlak Monarşilerden Günümüze Egemenlik Kavramı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Hobbes, T. (1994). Leviathan, Everyman, London.

Kapani, M. (2002). Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yayınevi, Ankara.

Kriegel, B. (2010). Klasik Siyasi Felsefe Metinleri, Çev. Zühre İlkelen, İletişim Yayınları.

Locke, J. (2004). Hükümet Üzerine İki İnceleme, Çev. Fahri Bakırcı, Babil Yayınları, Ankara..

Machiavelli N. (1992). Hükümdar, Sosyal Yayınlar, Çev. H. Kemal Karabulut, İstanbul.

Miller, D. (1994). Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi I (A-J), Çev. Bülent Peker, Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Miller, D. (1995). Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi II (K-Z), Çev. Bülent Peker, Nevzat Kıraç, Ümit Yayıncılık, Ankara.

Raynaud, P.; Rials, S. (2003). Siyaset Felsefesi Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul.

Redhead, B. (2001). Siyasal Düşüncenin Temelleri, Alfa Yayınları, İstanbul.

Rousseau, J.J. (2010). Toplum Sözleşmesi, Çev. Vedat Günyol, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Sabine, G. (2000). Siyasal Düşünceler Tarihi Cilt 2 Yeni Çağ, Cem Yayınları, İstanbul.

Saygılı, A.(2014). "Jean Bodin'in Egemenlik Anlayışı Çerçevesinde Kralın İki Bedeni Kuramına Kısa bir Bakış" Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63 (1), s.185-198.

Tunçay, M. (2009). Batıda Siyasal Düşünceler Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Türköne, M. (2003). Siyaset, Lotus Yayınevi, İstanbul.

FARKLI İŞLETME STRATEJİSİ UYGULAYAN HAVAYOLU İŞLETMELERİNİN HİZMET KALİTESİ, MÜŞTERİ DEĞERİ VE MÜŞTERİ MEMNUNİYETİ ALGILARININ ARAŐTIRILMASI¹

ÖĞr. Gör. Dr. Tülay ÖZKAN²

ÖZET

Sürdürülebilir rekabetçi üstünlük sağlayabilmek için havayolu işletmeleri farklı işletme stratejileri uygulamaktadırlar. Bu çalışmanın genel amacı, düşük maliyetli havayolları ve farklılaştırılmış strateji uygulayan havayollarından hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi, müşteri değeri ve müşteri memnuniyeti algıları arasındaki farklılıklar ile hizmet kalitesi ve müşteri değerinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisi incelenmektedir. Araştırmada tesadüfi örnekleme tekniği kullanılarak yapılandırılmış anketler, Türkiye ruhsatlı havayolu işletmelerinden hizmet alan 182 müşteriye yapılmıştır. Elde edilen veriler t-testine ve regresyon analizine tabi tutulmuştur. Araştırmanın bulguları ise, farklılaştırma ve düşük maliyetli havayollarına göre algılanan hizmet kalitesi, müşteri değeri ve müşteri memnuniyeti arasında farklılıklar bulunmaktadır. Diğer bulgu ise, farklılaştırma ve düşük maliyetli havayolu işletmelerinde, algılanan hizmet kalitesi ve müşteri değeri müşteri, memnuniyetini etkilemektedir. Araştırma bağlamında elde edilen sonuçlar havayolu şirketlerinin müşteri gözünde nasıl algılandıklarını gözler önüne serecek ve pazar odaklı müşteri memnuniyetini artırmak için kendilerini ve rakiplerini anlamalarını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Havacılık Sektörü, Hizmet Kalitesi, Müşteri Değeri, Müşteri Memnuniyeti, Türkiye.

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, tulayozkan@mehmetakif.edu.tr

INVESTIGATION OF SERVICE QUALITY, CUSTOMER VALUE AND CUSTOMER SATISFACTION PERCEPTIONS OF AIRLINE COMPANIES THAT APPLY DIFFERENT BUSINESS STRATEGY

ABSTRACT

In order to achieve sustainable competitive advantage, airline companies apply different business strategies. The overall objective of this study is to investigate the differences between service quality, customer value and customer satisfaction perceptions of customers receiving low cost airlines and differentiated airlines and the effect of service quality and customer value on customer satisfaction. structured questionnaires using random sampling techniques used in research, Turkey has made 182 airline companies from licensed service area customers. The data were subjected to t-test and regression analysis. The findings of the research show that there are differences between perceived service quality, customer value and customer satisfaction with differentiation and low cost airlines. The other finding is that perceived service quality and customer value in differentiation and low cost airlines affect customer satisfaction. The results of the research will show how airlines are perceived in the eyes of the customers and enable them to understand themselves and their competitors in order to increase market-oriented customer satisfaction.

Keywords: Aviation Sector, Service Quality, Customer Value, Customer Satisfaction, Turkey.

GİRİŞ

Havacılık sektöründe Türkiye pazarı, 80 yıldan uzun bir süredir başarıyla faaliyet gösteren ve ulusal bayrak taşıyıcısı olan Türk Hava Yolları Anonim Şirketi'nin 1938'de kuruluşuyla başlamıştır. Bu ilk adımla birlikte 2003 yılından bugüne uygulanan politikalar sonucunda, havayolu şirketlerimizin uçak sayısının %218, koltuk kapasitesinin %253, kargo kapasitesinin %625 arttığı, yurt içinde ve yurt dışında uçulan toplam nokta sayısının ise 374'e ulaştığı görülmekte ve bu hızlı gelişmelerin, ilerleyen yıllarda da devam edeceği tahmin edilmektedir³.

Sektörün Türkiye'de ilk gelişmeye başladığı yıllarda, oldukça pahalı bir ulaşım yolu olarak görülen havacılık sektöründe, günümüzde çeşitli politikalar ve teknolojik gelişmeler neticesinde fiyatlarda düşme ve talepte artış görülmeye başlamıştır. Talepte yaşanan bu artış, rekabeti de beraberinde getirmiştir. Böylelikle rekabet aracı olarak görülen fiyatlandırma, yetersiz ve bir o kadar da tehlikeli olarak görülmeye başlamıştır. Bundan dolayı havayolu işletmelerinin reklamlar, müşteri hizmetleri ve hizmet kalitesini rekabet etmek ve farklılaşmak amacıyla kullanmaya başladıkları görülmektedir⁴.

³ Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, <http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/faaliyet/2018.pdf>

⁴ Bakır, M. ve Atalık, Ö. Entropi ve Aras Yöntemleriyle Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi. 2018, 10(1), 617-638.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, düşük maliyetli havayolları ve farklılaştırılmış strateji uygulayan havayollarından hizmet alan müşterilerin hizmet kalitesi, müşteri değeri ve müşteri memnuniyeti algıları arasındaki farklılıklar ile hizmet kalitesi ve müşteri değerinin müşteri memnuniyeti üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır.

1. YÖNTEM

Araştırmada tesadüfi örnekleme tekniği kullanılarak yapılandırılmış anketler, Türkiye ruhsatlı havayolu işletmelerinden hizmet alan 182 müşteriye kolayda örnekleme yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmaya katılan yolcular iki gruba bölünmüştür. Tam hizmet sağlayıcı farklılaştırılmış strateji uygulayan havayolu işletmeleri ve düşük maliyetli taşıyıcılık yapan havayolu işletmeleri şeklindedir.

Araştırmada 5’li Likert tipi ölçek ile hazırlanan ankette, hizmet kalitesi ve müşteri değeri ölçekleri hakkındaki bilgiler şu şekildedir;

- Hizmet Kalitesi Ölçeği: Sultan, Simpson (2000) tarafından havayollarına uyarlanan beş boyutlu hizmet kalitesi (SERVQUAL) ölçeğinden (tekrar uyarlanılarak) yararlanılmıştır. Havayolu hizmetinin göz ile görülen somut unsurlarını içeren fiziksel özellikler (6 ifade), Havayolu işletmelerinin vaatlerini yerine getirmesiyle ilgili olan güvenilirlik (4 ifade), Havayolu işletmesi çalışanlarının işlerini canı gönülden bir şekilde yapmasıyla ilgili olan heveslilik (4 ifade), Çalışanların mesleki yeterlilik açısından yeterli, nazik ve güven verici olması durumuyla ilgili güvence (4 ifade) ve Çalışanların yolcuları anlama ve sorunlarını çözmedeki durumlarıyla ilgili empati (4 ifade) olmak üzere beş boyut ve toplam 22 ifadeden oluşmaktadır⁵.
- Müşteri değeri ölçeğinde, Huang ve Zhang (2008) tarafından geliştirilen ölçekten yararlanılmıştır. Hizmetin fonksiyonel değeri (4 ifade), Hizmetin sembolik değeri (4 ifade), Hizmetin tecrübeye dayalı değeri (3 ifade), Hizmetin parasal değeriyle ilgili (3 ifade) olmak üzere dört boyut ve toplam 14 ifadeden oluşmaktadır⁶.
- Müşteri memnuniyetinde ise, yolcuların son bir yıl içerisinde en son seyahat ettikleri havayolu işletmesini 10=Çok İyiden – 1= Çok Kötüye doğru değerlendirme yapmaları istenmiştir.

Araştırmada on dört hipotez geliştirilmiştir. Bunlar;

H₁: Havayolu işletmelerinde işletme stratejilerine göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicileri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H_{1a}: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicilerinden olan fiziksel özelliklerde fark vardır.

⁵ Sultan, F. ve Simpson Jr, MC. (2000), International Service Variants: Airline Passenger Expectations And Perceptions Of Service Quality. Journal of Services Marketing, 14(3), 188-216.

⁶ Huang, J. and Zhang, D. (2008), Customer Value and Brand Loyalty: Multi- Dimensional Empirical Test, International Seminar on Future Information Technology and Management Engineering, 102- 106.

H1_b: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicilerinden olan güvenilirlikte fark vardır.

H1_c: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicilerinden olan heveslikte fark vardır.

H1_d: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicilerinden olan güvencede fark vardır.

H1_e: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan hizmet kalitesi belirleyicilerinden olan empatide fark vardır.

H2: Havayolu işletmelerinde işletme stratejilerine göre algılanan müşteri memnuniyeti belirleyicileri arasında anlamlı farklılıklar vardır.

H2_a: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan müşteri değeri belirleyicilerinden olan fonksiyonel değerde fark vardır.

H2_b: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan müşteri değeri belirleyicilerinden olan sembolik değerde fark vardır.

H2_c: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan müşteri değeri belirleyicilerinden olan tecrübeye dayalı değerde fark vardır.

H2_d: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan müşteri değeri belirleyicilerinden olan parasal değerde fark vardır.

H3: Havayolu işletmelerinde işletme stratejileri göre algılanan müşteri memnuniyeti arasında fark vardır.

H4: Farklılaştırma stratejisi uygulayan havayolu işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ve algılanan müşteri değeri, yolcularının genel memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir.

H5: Düşük maliyet stratejisi uygulayan havayolu işletmelerinde algılanan hizmet kalitesi ve algılanan müşteri değeri, yolcularının genel memnuniyeti üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir.

Araştırmada kullanılan analiz yöntemi ise farklılaştırılmış strateji uygulayan ve düşük maliyetli havayolu işletmeleri ayırımına göre t-testi ve regresyon analizidir.

2. BULGULAR

2.1. Tanımlayıcı Bulgular

Araştırma örnekleminin %55'i tam hizmet sağlayıcı farklılaştırılmış strateji uygulayan havayolu işletmesi olarak Türk Hava Yolları yolcuları ve %45'i düşük maliyetli taşıyıcılık yapan havayolu işletmeleri olan Anadolujet, SunExpress, Pegasus ve Onurair yolcularından oluşmaktadır. Katılımcıların %63'ü erkektir. İç ve dış hat uçuşları, uçuş sınıfı, seyahat amacı ve kalkış istasyonlarının uygulanan farklı stratejilere göre yaklaşık aynı oranlarda olduğu görülmektedir. Meslek gruplarının farklı olduğu görülmektedir. Bu da müşteri memnuniyetinin ölçülmesinde önemlidir.

Strateji	Havayolu İşletmeleri		Cinsiyet						
	İşletme	N	%	N	%				
Farklılaştırılmış Stratejisi	THY	100	100	Erkek	63	63			
				Kadın	37	37			
Düşük Maliyetli Strateji	Anadolujet ve SunExpress	28	34,1	Erkek	43	52,4			
	Pegasus	52	63,4						
	Onurair	2	2,4				Kadın	39	47,6
İç Hat/ Dış Hat Uçuşları				Uçuş Sınıfı					
Farklılaştırılmış Stratejisi	İç Hat	78	78	Business	5	5			
	Dış Hat	22	22	Economic	95	95			
Düşük Maliyetli Strateji	İç Hat	61	74,4	Business	5	6,1			
	Dış Hat	21	25,6	Economic	77	93,9			
Gelir Durumu				Seyahat Amacı					
Farklılaştırılmış Stratejisi	2000 ve altı	36	36	Eğitim amaçlı	19	19			
	2001-3000 TL	13	13	İş amaçlı	22	22			
	3001-4000 TL	15	15	Sağlık Turizmi	1	1			
	4001 ve üstü TL	36	36	Seyahat-Tatil	43	43			
Düşük Maliyetli Strateji	2000 ve altı	29	35,4	Ziyaret amaçlı	15	15			
	2001-3000 TL	16	19,5	Eğitim amaçlı	12	14,6			
	3001-4000 TL	12	14,6	İş amaçlı	11	13,4			
	4001 ve üstü TL	25	30,5	Seyahat-Tatil	39	47,6			
Düşük Maliyetli Strateji	Ziyaret amaçlı	20	24,4	SMMM	6	3,3			
							Toplam	182	100,0

2.2. t-Testi Bulguları

Bu analiz sonucunda algılanan hizmet kalitesi, algılanan müşteri değeri ve müşteri memnuniyetinin istatistiki olarak anlamlı farklılıklar oluşturduğu anlaşılmaktadır. Oluşturulan tüm hipotezler (H₁, H₂ ve H₃ grubu) bu bağlamda kabul edilmiştir. Bu farklılıklar doğrultusunda ortalamalar incelendiğinde farklılaştırma stratejisi uygulayan THY'nin algılanan hizmet kalitesi, düşük maliyetli havayolu işletmelerine göre daha yüksektir. Algılanan müşteri değerinde ise, farklılaştırma stratejisi uygulayan THY'nin fonksiyonellik, sembolik ve tecrübeye dayalı değerde diğerlerine göre daha yüksekken parasal değerinde daha düşük olduğu anlaşılmaktadır. Bu da düşük maliyetli havayolu işletmelerinin amacına ulaştığını göstermektedir. Genel müşteri memnuniyeti durumu incelendiğinde 10 puan üzerinden THY'nin 8,27 ve diğer düşük maliyetli havayollarının ise 7,43 puan aldığı görülmektedir.

Tablo 1: t-testi sonuçları

Değişkenler	Strateji	Ortalama	St.Sp.	Sig.	t	Hipotez	Hipotez Red/Kabul	
Algılanan Hizmet Kalitesi	Fiziksel Özellikler	Farklılaştırma	4,4650	,45027	,000	5,373	H1a	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,0589	,56920				
	Güvenilirlik	Farklılaştırma	4,5025	,47606	,000	4,391	H1b	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,1280	,67156				
	Heveslik	Farklılaştırma	4,5025	,47606	,000	4,103	H1c	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,1524	,67215				
	Güvence	Farklılaştırma	4,5800	,45627	,000	3,865	H1d	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,2652	,63991				
	Empati	Farklılaştırma	4,3425	,53378	,000	3,631	H1e	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,0305	,62533				
Algılanan Müşteri Değeri	Fonksiyonel	Farklılaştırma	4,5575	,51229	,000	5,102	H2a	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	4,0701	,77008				
	Sembolik	Farklılaştırma	4,1925	,78162	,000	5,169	H2b	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	3,5335	,93851				
	Tecrübeye Dayalı	Farklılaştırma	4,3533	,70084	,000	4,964	H2c	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	3,7886	,83397				
	Parasal	Farklılaştırma	3,6533	,92347	,043	-2,042	H2d	Kabul
		Düşük Maliyetli Havayolu	3,9350	,92879				
Genel Memnuniyet	Farklılaştırma	8,27	1,517	,001	3,238	H3	Kabul	
	Düşük Maliyetli Havayolu	7,43	1,994					

2.3. Regresyon Analizi Bulguları

Farklı işletme stratejileri uygulayan havayolu işletmelerinin genel müşteri memnuniyeti üzerinde algılanan hizmet kalitesi ve algılanan müşteri değeri değişkenlerinin etkisi incelendiğinde, iki strateji içinde istatistiki olarak regresyon sonuçları anlamlı bulunmuştur. Bu noktada oluşturulan H4 ($R^2 = .27$, $p < .01$) ve H5 ($R^2 = .60$, $p < .01$) hipotezleri kabul edilmiştir.

Tablo 2: Regresyon Analizi Sonuçları

Strateji	Değişkenler	Katsayılar					Anova			Hipotez	Hipotez Red/ Kabul
		B	St. Hata	Beta	t	Sig.	R ²	F	Sig.		
Farklılaştırma	Algılanan Hizmet Kalitesi	1,232	,449	,325	2,742	,007	,270	17,904	,000	H4	Kabul
	Algılanan Müşteri Değeri	,612	,303	,240	2,021	,046					
Düşük Maliyetli Havayolu	Algılanan Hizmet Kalitesi	,948	,427	,276	2,221	,029	,602	59,801	,000	H5	Kabul
	Algılanan Müşteri Değeri	1,406	,329	,533	4,278	,000					

Bağımlı Değişken: Genel Müşteri Memnuniyeti

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın sonunda; Farklılaştırma ve düşük maliyetli havayollarına göre algılanan hizmet kalitesi, müşteri değeri ve müşteri memnuniyeti arasında farklılıklar bulunmaktadır. Farklılaştırma stratejisi uygulayan havayolu işletmelerinin algılanan hizmet kalitesi, algılanan müşteri değeri (parasal değer hariç) ve genel müşteri memnuniyeti ortalamalarının düşük maliyetli havayolu işletmelerine göre daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Farklılaştırma ve düşük maliyetli havayolu işletmelerinde, algılanan hizmet kalitesi ve müşteri değeri, müşteri memnuniyetini etkilemektedir. Bu nedenle, Türkiye'deki havayolu işletmeleri, hizmet kalitesini ve müşteri değerini artırma yolunda küresel rakiplerini baz alarak sürekli bir iyileşme yolunu tercih etmelidir.

Araştırma bağlamında elde edilen bu sonuçlar, havayolu işletmelerinin müşteri gözünde nasıl algılandıklarını gözler önüne sermiştir ve pazar odaklı müşteri memnuniyetini artırmak için kendilerini ve rakiplerini anlamaları gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

KAYNAKÇA

BAKIR, M. ve ATALIK, Ö. Entropi ve Aras Yöntemleriyle Havayolu İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. İşletme Araştırmaları Dergisi. 2018, 10(1), 617-638.

HUANG, J. and ZHANG, D. (2008), Customer Value and Brand Loyalty: Multi- Dimensional Empirical Test, International Seminar on Future Information Technology and Management Engineering, 102- 106.

Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, 2018 Yılı Faaliyet Raporu, <http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/pdf/kurumsal/faaliyet/2018.pdf>

SULTAN, F. ve SIMPSON Jr, MC. (2000), International Service Variants: Airline Passenger Expectations And Perceptions Of Service Quality. Journal of Services Marketing, 14(3), 188-216.

SİVİL HAVA ULAşTIRMA İşLETMECİLİĞİ PROGRAMINDA 3+1 EĞİTİM MODELİNİN DEĐERLENDİRİLMESİ¹

ÖĞr. Gör. Dr. Tülay ÖZKAN²

Dr. ÖĞr. Üyesi Burcu ALAN³

ÖZET

İşletmeler için sürdürülebilir rekabetçi üstünlük sağlama hususunda stratejik öneme sahip olan insan kaynakları, ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin artırılması konusunda da aynı derecede öneme sahiptir. İyi yetiştirilen nitelikli insan kaynağı, hem işgücü piyasasının ihtiyaçlarını karşılayacak hem de kalkınmaya katkı sağlayacaktır. Bunu gerçekleştirecek olanlar nitelikli işgücünün yetişmesinde odak noktada olan üniversitelerdir. Bu noktada önemli olan üniversitelerin kendilerini piyasa ihtiyaçları doğrultusunda güncellemesi ve sanayi işbirliği doğrultusunda işgücü yetiştirmeleridir. Böylece piyasanın ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde işgücünün, işgücü piyasasına katılmasına katkıda bulunulacaktır. Yıllardır ara eleman yetiştirme misyonu benimseyen ve bu sebeple günümüzde çeşitli sıkıntılar yaşayan meslek yüksekokullarının kendilerini güncelleyerek yeni öğretim modelleri benimsemeleri gereklilik haline gelmiştir. İşyerinde uygulama eğitimi temelli olan 3+1 eğitim modelinde öğrenciler üç dönem teorik dersleri tamamlar, son dönemin tamamında işyerinde uygulama yapar ve mezun olur. Teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve liberalleşme doğrultusunda gelişen ve gelişmeye devam eden bir sektör olan havayolu taşımacılığı sektörü, genel anlamda hata kaldırmayan bir sektör olması sebebiyle, burada istihdam edilecek insan kaynaklarının iyi yetişmiş olması ayrıcalıklı bir öneme sahiptir. Bu noktada bu bölüm özelinde işyeri uygulaması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği programı öğrencilerinin 3+1 eğitim modelinden memnuniyet durumları ve bu modelin başarısı anketten elde edilen veriler doğrultusunda incelenmiş ve 3+1 eğitim modelinin öğrenci, işveren ve okul açısından başarılı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 3+1 Eğitim Modeli, Kazanımlar, Memnuniyet, Havacılık Sektörü

---

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO, tulayozkan@mehmetakif.edu.tr

³ Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO

ABSTRACT

Human resources, which are strategically important in providing sustainable competitive advantage for enterprises, are equally important in increasing the level of development of countries. Well-educated qualified human resources will meet the needs of the labor market and contribute to development. Those who will realize this are the universities that are in the focus of training qualified labor force. At this point, it is important for universities to update themselves in line with market needs and to train labor force in line with industry cooperation. Thus, the level of labor to meet the needs of the market, will contribute to the participation of the labor market. It has become a necessity for vocational schools to adopt new teaching models by updating themselves and adopting a mission of training intermediate staff for years and therefore experiencing various problems. In the 3 + 1 training model, which is based on practical training in the workplace, students complete the theoretical courses in three semesters, practice in the workplace and graduate in the last semester. Technological developments, globalization and liberalization in the direction of developing and continuing to develop a sector in the air transport sector, in general terms is a sector that does not remove errors in general, it is of special importance to be well-trained human resources to be employed here. At this point, workplace application is of special importance in this section. In this study, the satisfaction of 3 + 1 education model of Burdur Mehmet Akif Ersoy University Vocational School of Social Sciences Civil Aviation Management students and the success of this model was examined in line with the data obtained from the survey and it was concluded that the 3 + 1 education model was successful in terms of students, employers and school.

Keywords: 3 + 1 Training Model, Achievements, Satisfaction, Aviation Sector

GİRİŞ

Meslek yüksekokulları iki yıllık eğitim veren yükseköğretim kurumlarıdır (Kaysi ve Gürol,2017:266-280). Ara eleman yetiştirme misyonu edinen meslek yüksekokulları, çoğu yüksek öğrenim kurumu gibi günümüz küresel dünyanın artan ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Artık piyasa ihtiyaçları ara elemandan, spesifik konulara hakim nitelikli işgücüne doğru evrilmektedir. Mezun öğrencinin, yetişmiş ve işe hakim olarak gelmesi, günümüz işverenlerinin beklentisidir. Bu durumun bir çözümü de 3+1 eğitim modeli ile aranmaya çalışılmaktadır. Bu çalışmada, Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Programında bu modelin başarıya ulaşma, öğrenci beklentilerini karşılama ve memnuniyet düzeyi ölçülmektedir.

1. 3+1 EĞİTİM MODELİ

Mesleki eğitimde amaç, toplumda geçerliliği olan bir mesleğin gerekliliklerinin bireye kazandırılması ve bireyin hem mental hem de sosyal açıdan geliştirilmesidir (Alkan vd., 1998; Egin, 2000; Donnelly, 2008'den aktaran Göktürk vd., 2013: 2). Üniversitelerin mesleki eğitim sürecindeki gayesi, meslek gerekliliklerini karşılayacak düzeyde nitelikli ve donanımlı eleman yetiştirmektir (Başer, 1994). Üniversitelerdeki uygulama alanlarının yetersizliği, staj uygulamaları ile giderilmeye çalışılsa da, bazen staj alanlarının ve staj uygulamalarının yetersizliği, stajdan beklenen katkının alınamamasına sebep olmaktadır (Kaya, 2014: 349-356). 3+1 eğitim modelinde piyasa işbirliği ve üniversite desteği ile yapılan işyeri uygulamaları, staj uygulamalarından daha başarılı olabilmekte, öğrencilerin mesleki ve kişisel gelişimine olumlu katkı yapabilmektedir (Ala ve Gülmez, 2014:11-13). Sektör uygulamaları öğrencilerin mesleki deneyim ve yeterliliklerini sağlamada önemli bir araçtır (Kaysi ve Gürol, 2017).

Yaşayan örgütler, özellikle sosyal bilimler alanlarında eğitim veren meslek yükseköğretim kurumlarının eğitimlerinin başarılı olabilmesi için gereklidir (Göktürk vd., 2013:1).

Bireylere verilen mesleki eğitim, bireyi işe hazırlamaktan ziyade yeteneklerini çok yönlü geliştirmelerini de sağlamalıdır (Göktürk vd., 2013:2). Sosyal bilimler alanındaki eğitimin en önemli sorunu uygulama sahasıdır. Uygulama ağırlıklı bir sosyal bilimler eğitimi, bilimsel bilgi ve mesleki eğitimin harmanlanmasını sağlar (Göktürk, vd., 2013:6).

Bu bağlamda üniversite piyasa işbirliği, günümüz ekonomilerinin olmazsa olmazıdır. (Cloete, vd., 2011: 1-6). Üniversiteler ve piyasa mevcut imkanlarını birleştirip, bilimsel ve ekonomik açıdan güçlenmeyi, yetişmiş insan gücünün piyasa ihtiyaçları ile örtüşmesini sağlamalıdır (Küçükçirkin, 1990:5). Üniversite piyasa işbirliğinde amaç öğrencilerin teorik bilgilerini uygulama ile pekiştirerek iş bulma potansiyellerinin artmasını sağlamaktır (Sevim ve Karamate, 2003:4). Nitelikli işgücünün temelleri 3+1 eğitim sistemi ile atılmaya çalışılmaktadır (SED, 2013: 4). Yukarıda da belirtildiği üzere bu eğitim sisteminde öğrenciler toplamda dört dönem olan öğrenim sürelerinin üç dönemini okulda teorik bilgileri öğrenerek, son dönemlerini ise bu bilgileri iş yerlerinde uygulama imkanı bularak tamamlamaktadırlar.

Ülke geleceğinin şekillenmesinde, ülkelerin bilim ve teknoloji üretme becerisi kadar, üniversitelerde üretilen bilginin piyasada kullanılması ve topluma yansması, tüm kaynaklarımızın etkin ve verimli kullanılması da ziyadesiyle önemlidir (Titrek vd., 2013: 03).

2. 3+1 EĞİTİM MODELİNDEN BEKLENTİLER

3+1 eğitim modeli ilk defa 2011–2012 eğitim öğretim yılında Sakarya Üniversitesi'nde uygulanmaya başlanmıştır. Amaç öğrencilerin piyasada istihdamına yönelik yetişmelerini sağlamaktır. Bu amaçla geliştirilen 3+1 eğitim modeli kapsamında sektörle işbirliği protokolleri imzalanmış ve uygulama yeri bulma konusundaki sıkıntılar giderilmeye çalışılmıştır (Titrek, Kocaman, Ateşoğlu ve Göktekin, 2013:99). Öğrenciler işyeri uygulaması esnasında işletmelerin çalışma koşullarına uymak zorundadır. Öğrencilerin sigortaları üniversite tarafından yapılmaktadır. Bunun yanısıra öğrenciler gruplara ayrılacak, her gruba sorumlu bir öğretim elemanı atanarak kontrolleri sağlanmaktadır. 3+1 eğitim modelinden öğrenci, sektör, üniversite ve toplum olarak sıralayabileceğimiz dört ana grup kazanım sağlanmaktadır. Öğrenciler öğrendikleri bilgileri uygulama imkanı bularak pekiştirmektedir. İşyerinde tabi olacağı kurallar ile iş disiplini artacak, sorumluluk duygusu ve takım çalışması yapabilme yeteneği kazanacaklardır. Güncel teknoloji ile uygulama yapma imkanı bulacak, iş hayatının gerçekleri ile karşılaşacak, ileride iş hayatına uyum süreci hızlanacak ve tüm bunlar kendisine iş bulma sürecinde referans olacaktır. **İşbaşı eğitiminin öğrenciye sağladığı faydaları** şu şekilde sıralanabilir; çalışanlara işe ve sektöre uyumunu kolaylaştırmakta, değişimlere ayak uydurma kabiliyetini artırmakta, işgücü piyasalarını yakından tanımasını, öğrencilerin hayallerindeki işler ile piyasalardaki işleri kıyaslamalarını ve öğrencilerin gerçek anlamda ne istediklerini farketmelerini mümkün kılacaktır.

Sektörel açıdan bakıldığında ise; işyeri, istihdam edilecek insan kaynaklarını önceden tanıma fırsatı bulacak ve işe başlayan elemanların oryantasyonu daha kısa sürede tamamlayacaktır. İşe hakim ve adapte olarak başlayan insan kaynaklarının eğitim sıkıntısı da ortadan böylelikle kalkacaktır. İş dünyası ile akademik camianın kaynaşması, eğitim programlarının iş dünyasının gereklilikleri doğrultusunda güncellenmesini sağlayacaktır. **Üniversite açısından;** eğitim programlarının sanayi ihtiyaçları yönünde düzenlenmesine ve uygulamada yetersiz kalan teorik bilgilerin tamamlanmasına olanak sağlayacaktır. Bunların yanısıra mezun öğrencilerinin kolaylıkla ve iyi imkanlarla iş bulmasına olanak sağlayacak ve bu durum tercih edilme yüzdesini artıracaktır. **Toplum ise** bu durumdan; çocuklarının vasıflı yetişmesi, ülke kalkınmasına katkı sağlaması ve işsizlik oranının azalması şeklinde fayda sağlayacaktır. Böylelikle istihdam sağlıklı bir şekilde sağlanacak ve toplumun gelecek beklentisi ve kaygısı da bu durumdan olumlu etkilenecektir (Sarıbyık, 2013:40; Ören vd., 2016: 22–27; Akşit vd., 2016; 12-14).

3. SİVİL HAVA ULAŞTIRMA İŞLETMECİLİĞİ PROGRAMINDA 3+1 EĞİTİM MODELİNİN ÖĞRENCİLER TARAFINDAN DEĞERLENDİRMESİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Önemi ve Kısıtları

Araştırmanın amacı, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulunda 2018 yılında güz ve bahar olmak üzere iş yeri uygulamasına gönderilen Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği öğrencilerin, bu eğitimlerden elde ettikleri kazanımlar ve memnuniyet durumlarının ortaya çıkarılmasıdır. Bu modelin başarıyla uygulanması, öğrencilerin kariyer gelişimlerine yön vermesi açısından önem teşkil etmektedir.

Araştırmanın kısıtları, araştırmanın sadece iş yeri uygulamasına çıkan öğrencilerden oluşması örneklem sayısını düşürmektedir. Bunun dışında gönüllülük esasına göre araştırmanın yapılması, araştırmaya katılmayan öğrencilerin de bulunmasına neden olmuştur.

3.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini, 2018-2019 güz ve 2018-2019 bahar döneminde Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği programlarında öğrenim gören, iş yeri uygulamasına katılan ve eğitimini tamamlamış 116 öğrenci oluşturmaktadır.

Örneklem seçiminde basit tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmış ve toplamda 89 öğrenciye gönüllük esasına göre anket uygulanmıştır. Bunlardan 3 tanesi yeterli veri sağlamadığı için çalışmadan çıkartılmıştır. Araştırma örneklemini evrenin % 74,14'ünü oluşturmaktadır.

3.3. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada gönüllülük esasına dayalı olarak anket uygulanmıştır. Anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde iş yeri uygulamasının öğrencilere kazandırdıklarıyla ilgili 18 ifade; ikinci bölümde, iş yeri uygulamasından öğrencilerin memnuniyet durumlarıyla ilgili 5 ifade ve son bölümde öğrencilerin demografik özelliklerine yönelik sorular bulunmaktadır.

Araştırmada anket formu, literatürde staj ya da iş yerinde eğitim/uygulaması gibi konularda yapılan çalışmalardan derlenerek hazırlanmıştır (Karacan ve Karacan, 2004; Adıgüzel, 2009; Tuğay ve Aktar, 2018; Arpat vd., 2017; Kaysi ve Gürol, 2017; Özel ve Karagöz, 2014). Demografik ifadeler hariç diğer iki bölümde “kesinlikle katılıyorumdan, kesinlikle katılmıyorum” a doğru 5’li Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

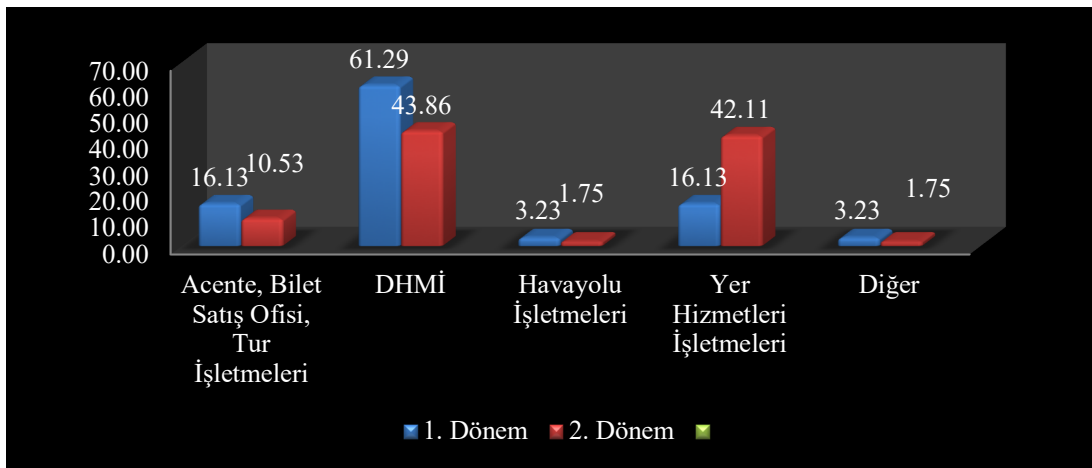
Araştırmadan elde edilen verilere, öncelikle Tanımlayıcı Analizler yapılmış sonrasında ise verilerin normal dağılıma uymamasından dolayı Ki Kare Analizi yapılmıştır.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulunda öğrenim görmekte olan öğrencilerin güz veya bahar döneminde 70 günlük yapmak zorunda oldukları iş yeri uygulamasına yönelik öğrencilerin görüşleri iki tema üzerinden değerlendirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %56’sı erkek, %40’ı 18-20 yaş aralığındadır.

3.4.1. İşyeri Uygulamasının Yapıldığı İşletme/Kurum, Yer ve Bölgelere İlişkin Bulgular

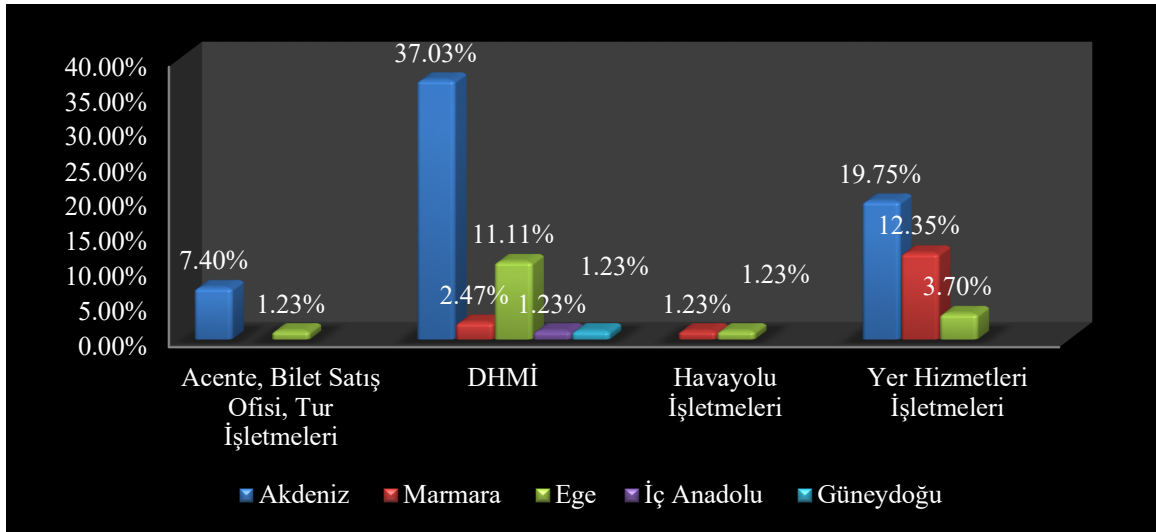
İş yeri uygulamasının yapıldığı işletme öğrencinin aldığı eğitimle aynı olması, 3+1 eğitim modeli hedeflerinin başında gelmektedir. Şekil 1’de iş yeri uygulamasına çıkan öğrencilerin %52,5’i DHMİ’lerde, %29,12’si yer hizmetleri işletmelerinde, %13,33’ü seyahat acenteleri, bilet satış ofisi veya tur işletmelerinde ve %2,49’u Havayolu işletmelerinde çalıştıkları görülmektedir. Güz döneminde yer hizmetleri işletmelerinin bahar dönemine göre %25,98 daha az öğrenci kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Şekil 1: Dönemlere Göre İş Yeri Uygulamasına Çıkan İşletmeler/Kurumlar

Şekil 2’de öğrencilerin işyeri uygulamasına gittikleri bölgeler görülmektedir. Akdeniz Bölgesinde Adana, Antalya, Isparta, Burdur, Hatay ve Kahramanmaraş; İç Anadolu Bölgesinde Ankara; Ege Bölgesinde Aydın, Denizli, İzmir ve Muğla; Marmara Bölgesinde Çanakkale ve İstanbul; Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Mardin’de iş yeri uygulamasına katıldıkları ve öğrencilerin çoğunlukla Akdeniz Bölgesinde iş yeri uygulamalarını gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır.

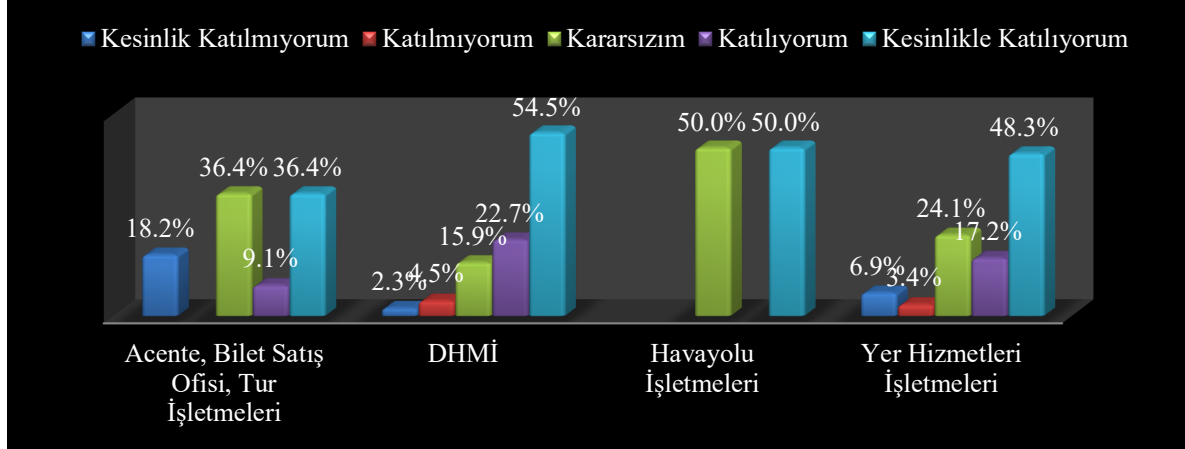

Şekil 2: İş Yeri Uygulamasına Çıkan Bölgeler

3.4.2. İşyeri Uygulamasının Yapıldığı İşletme/Kurumlara göre Öğrenci Kazanımlarını Karşılaştırması

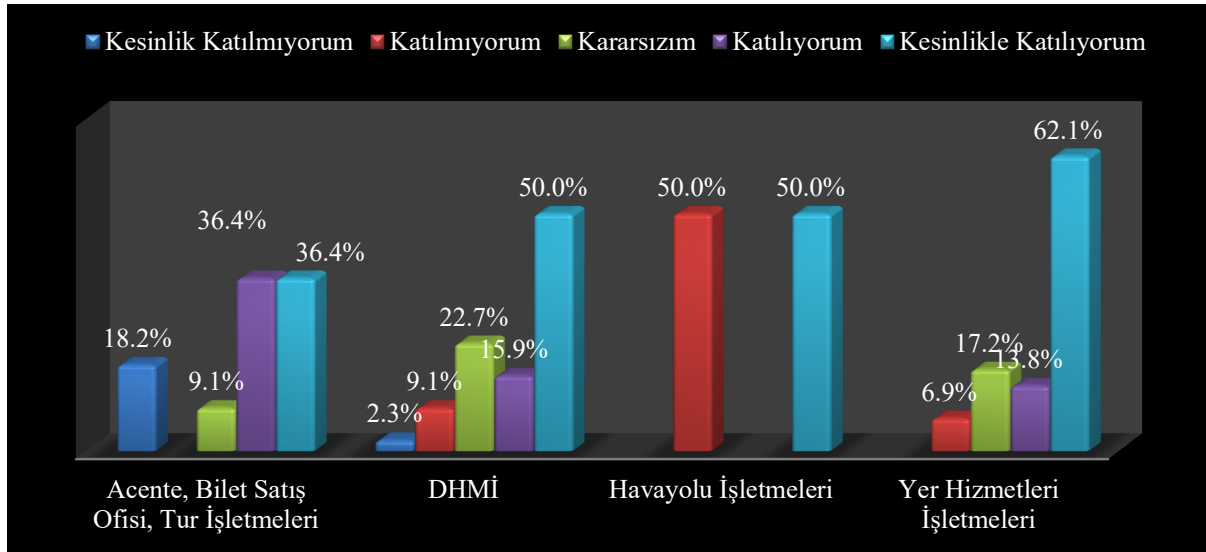
İş yeri uygulamasına katılan öğrencilerin “iş yeri uygulamasından kazanımlarına” yönelik Şekil 3-14 arasında vermiş olduğu yanıtlar incelendiğinde, Şekil 3-13 arasında istatistiki olarak işletmeler arasında anlamlı farklılıklar bulunmamaktadır. Ancak Şekil 14’de istatistiki olarak anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

Şekil 3'te iş yeri uygulamasının, okulda alınan teorik bilgi ile uygulamayı karşılaştırma olanağı sağlama durumu ortalama 4,03 katılım gerçekleşmiştir. Bu katılım DHMİ ve Yer Hizmetleri işletmelerinde daha fazladır.

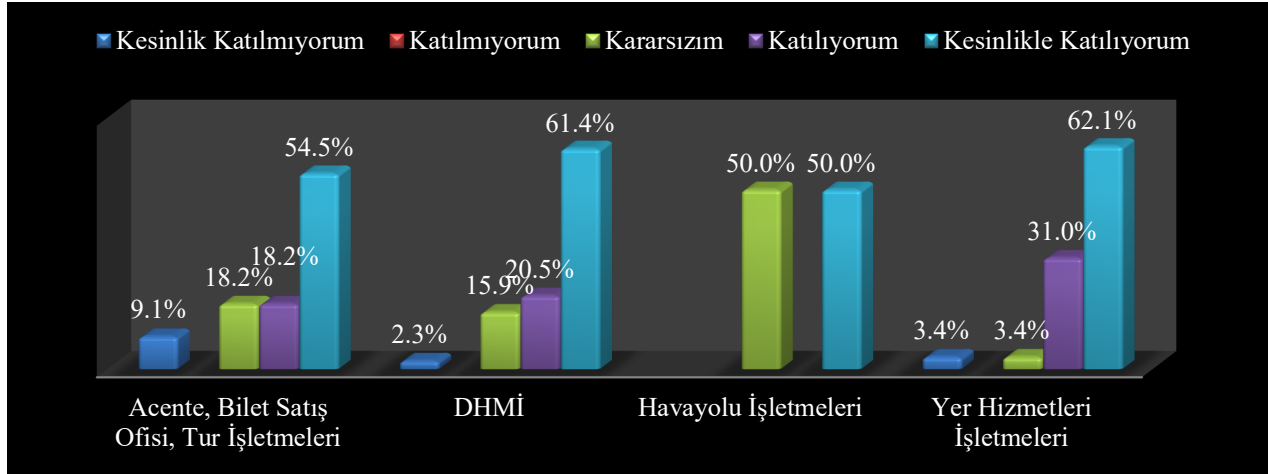
Şekil 3: İş Yeri Uygulamasının, Okulda Alınan Teorik Bilgi ile Uygulamayı Karşılaştırma Olanağı Sağlama (Ort= 4,03 Std.= 1,183 X²= 9,09 Df=12 P= 0,986)

Şekil 4'te iş yeri uygulamasının, mesleki bilgileri kullanma becerisi kazandırması durumuna ortalama 4,07 katılım gerçekleşmiştir. Bu katılım Yer Hizmetleri işletmelerinde ve DHMİ'lerde daha fazladır.

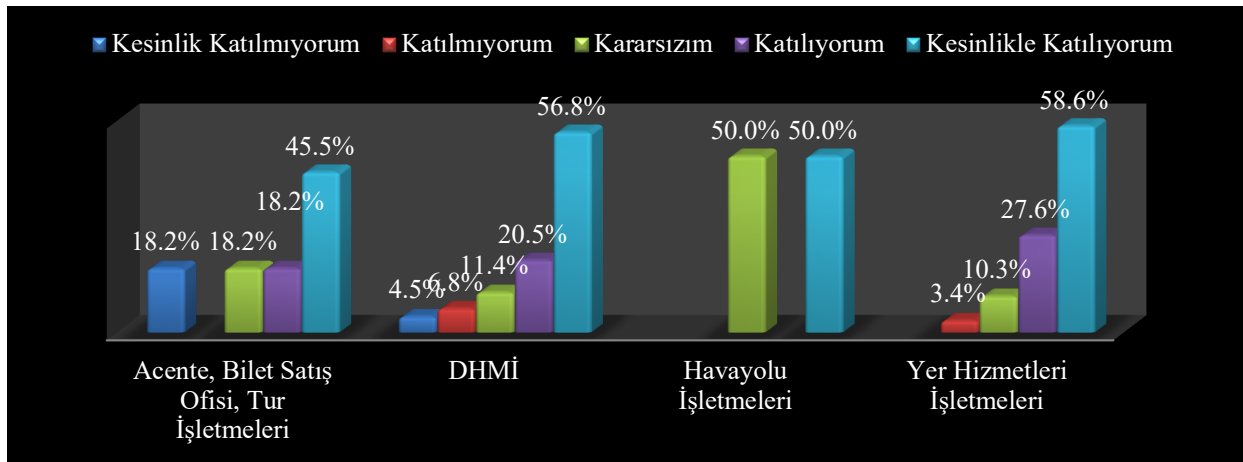
Şekil 4: İş Yeri Uygulamasının, Mesleki Bilgileri Kullanma Becerisi Kazandırması (Ort= 4,07 Std.= 1,166X²=18,72 df= 12 p= 0,096)

Şekil 5'te iş yeri uygulamasının, mesleki problemleri görme, ifade etme ve çözme becerisi kazandırması durumuna ortalama 4,37 katılım gerçekleşmiştir. Bu katılım Yer Hizmetleri işletmelerinde ve DHMİ'lerde daha fazladır.

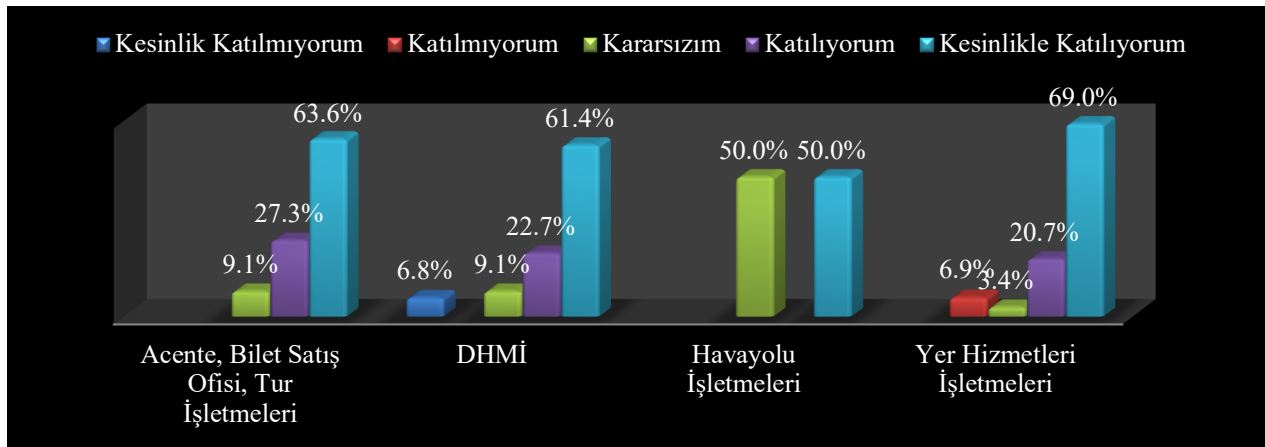
Şekil 5: İş Yeri Uygulamasının, Mesleki Problemleri Görme, İfade Etme ve Çözme Becerisi Kazandırması (Ort= 4,37 Std.= 0,959 $X^2= 7,58$ Df=9 P=0,577)

Şekil 6'da iş yeri uygulamasının, takım çalışması yürütme becerisi kazandırması durumuna ortalama 4,20 katılım gerçekleşmiştir. Bu katılım Yer Hizmetleri işletmelerinde ve DHMİ'lerde daha fazladır.

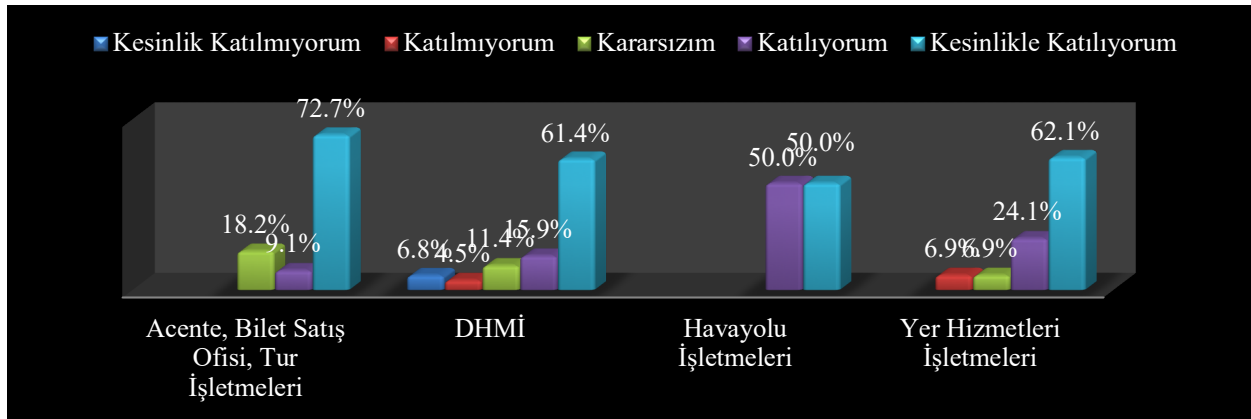
Şekil 6: İş Yeri Uygulamasının, Takım Çalışması Yürütme Becerisi Kazandırması (Ort= 4,20 Std.= 1,125 $X^2=10,77$ df=12 p=0,549)

Şekil 7’de iş yeri uygulamasının, mesleki ve etik (ahlaki) sorumlulukları alma ve uygulama bilinci kazandırması durumuna ortalama 4,41 katılım gerçekleşmiştir.

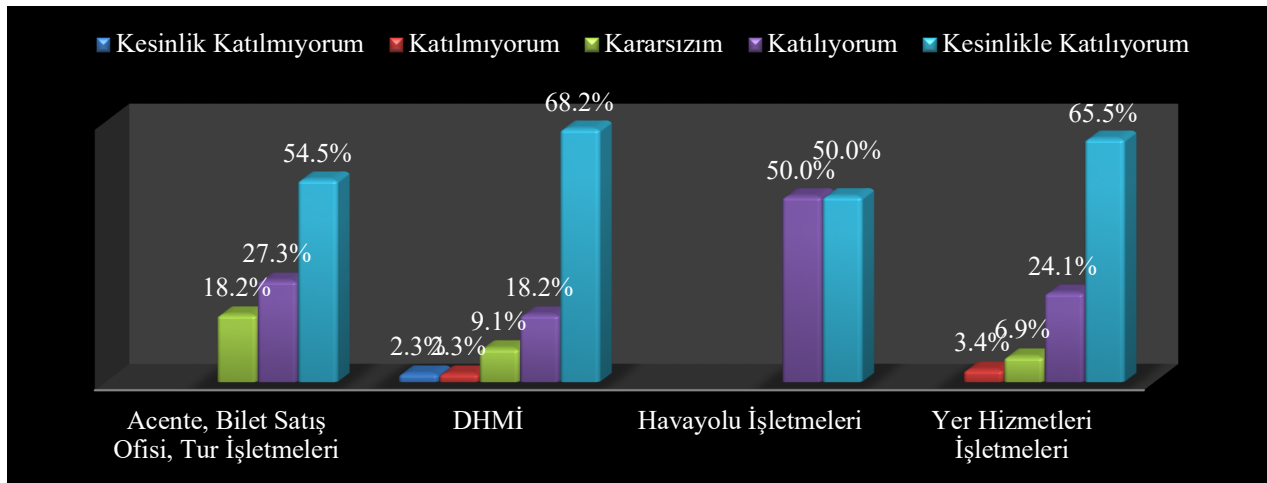
Şekil 7: İş Yeri Uygulamasının, Mesleki ve Etik (Ahlaki) Sorumlulukları Alma ve Uygulama Bilinci Kazandırması (Ort= 4,41 Std.= 0,987X²= 12,77 df=12 p=0,386)

Şekil 8’de iş yeri uygulamasının, görev ve sorumluluk almalarına katkı sağlaması durumuna ortalama 4,33 katılım gerçekleşmiştir. Bu katılım Yer Hizmetleri işletmelerinde ve Acente, Bilet Satış Ofisi ve Tur işletmelerinde daha fazladır.

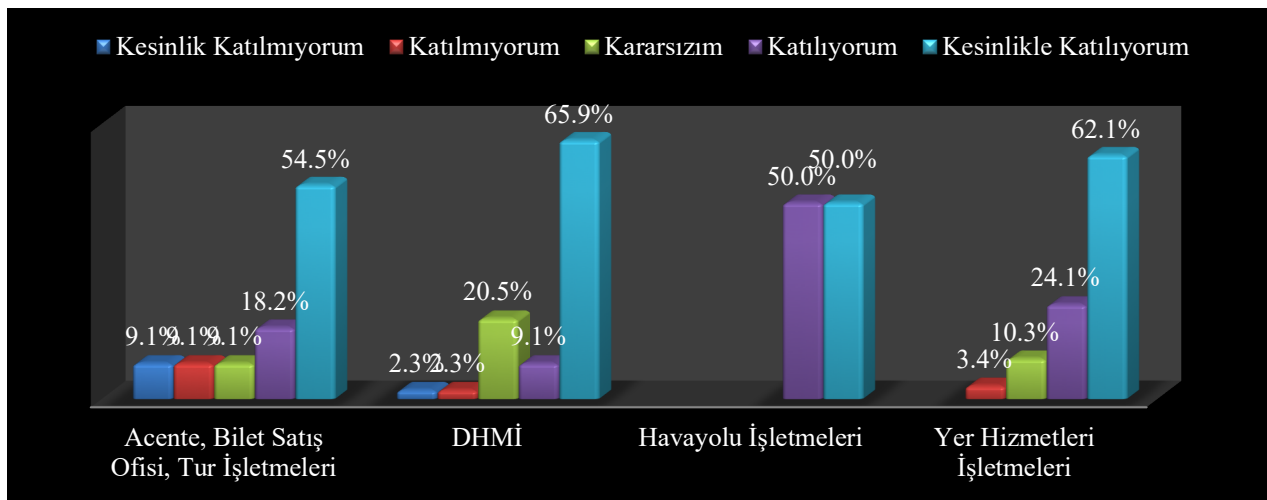
Şekil 8: İş Yeri Uygulamasının, Görev ve Sorumluluk Almalarına Katkı Sağlaması (Ort= 4,33 Std.= 1,068X²=7,49 df= 12 p= 0,824)

Şekil 9’da iş yeri uygulamasının, yazılı ve sözlü iletişim becerilerini geliştirmesi durumuna ortalama 4,48 katılım gerçekleşmiştir.

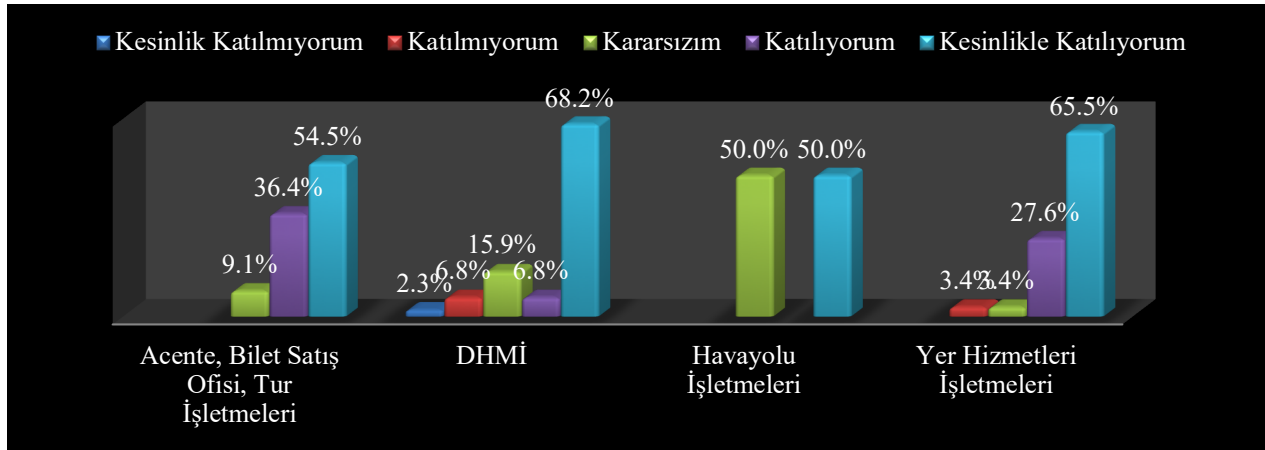
Şekil 9: İş Yeri Uygulamasının, Yazılı ve Sözlü İletişim Becerilerini Geliştirmesi (Ort= 4,48 Std.= 0,850X²=4,23 df= 12 p= 0,979)

Şekil 10’da iş yeri uygulamasının, mesleki anlamda güncel bilgiler kazandırması durumuna ortalama 4,34 katılım gerçekleşmiştir.

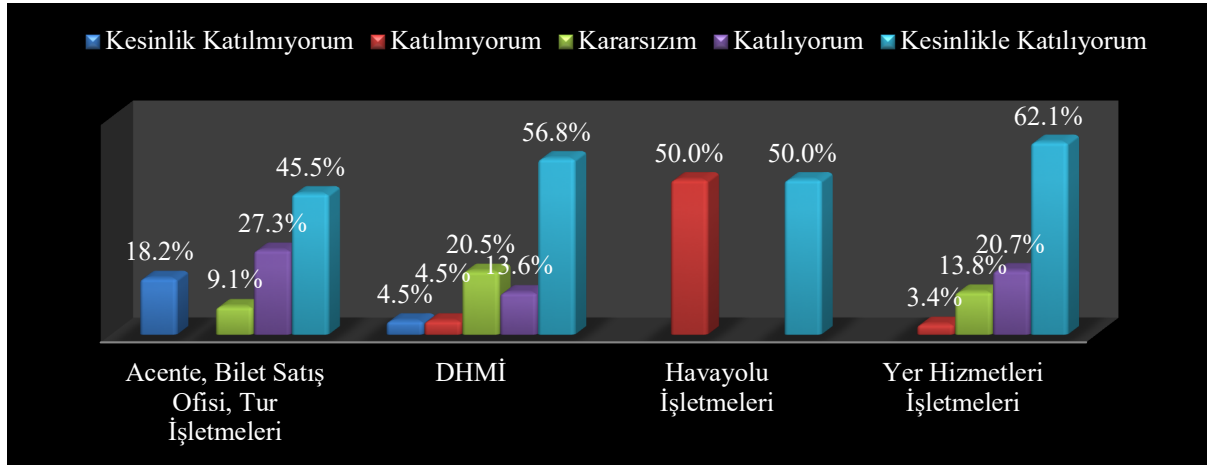
Şekil 10: İş Yeri Uygulamasının, Mesleki Anlamda Güncel Bilgiler Kazandırması (Ort= 4,34 Std.= 1,013X²= 10,13 df=12 p= 0,605)

Şekil 11’de iş yeri uygulamasının, mesleki anlamda güncel bilgiler kazandırması durumuna ortalama 4,41 katılım gerçekleşmiştir.

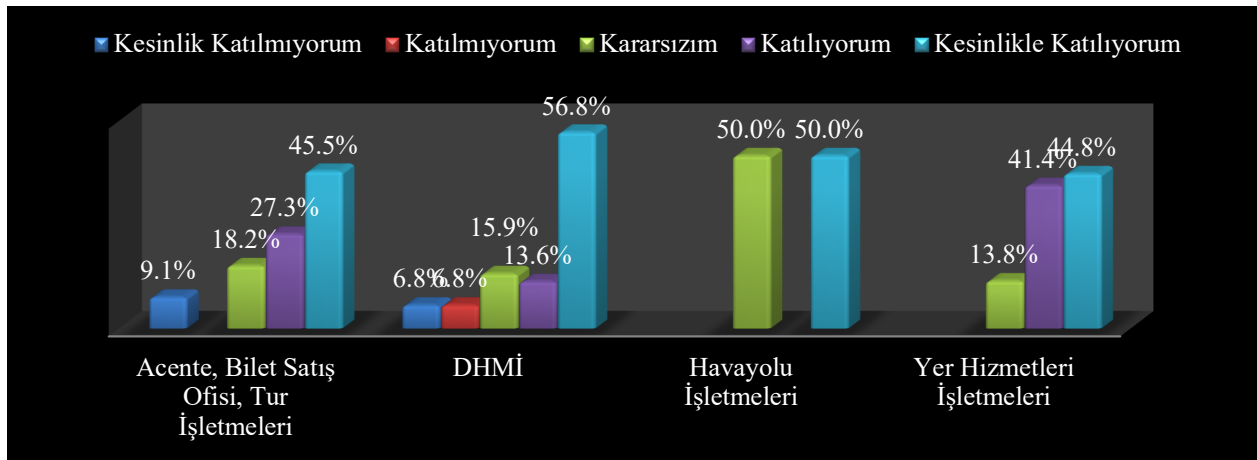
Şekil 11: İş Yeri Uygulamasının, Mesleki Anlamda Hedeflerini Belirlemede Yardımcı Olması (Ort= 4,41 Std.=0,950 $X^2= 14,54$ df=12 p=0,268)

Şekil 12’de iş yeri uygulamasının, zayıf olunan alanları görme ve bu konudaki eksiklikleri giderme imkânı vermesi durumuna ortalama 4,17 katılım gerçekleşmiştir.

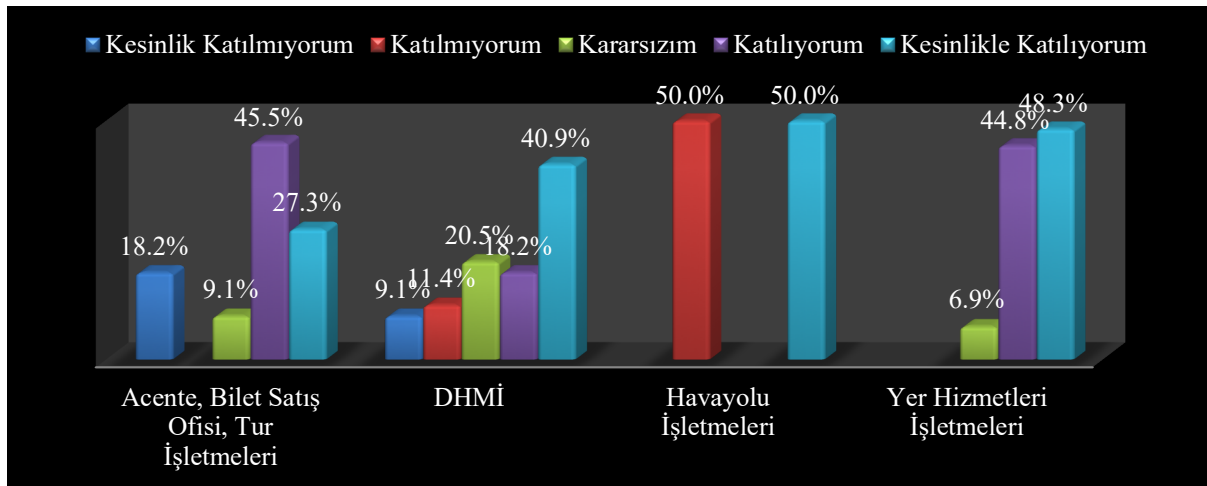
Şekil 12: İş Yeri Uygulamasının, Zayıf Olunan Alanları Görme ve Bu Konudaki Eksiklikleri Giderme İmkânı Vermesi (Ort= 4,17 Std.=1,150 $X^2=18,38$ df=12 p=0,105)

Şekil 13'te iş yeri uygulamasının, zamanı verimli bir şekilde planlama ve kullanma becerisi kazandırması durumuna ortalama 4,14 katılım gerçekleşmiştir.

Şekil 13: İş Yeri Uygulamasının, Zamanı Verimli Bir Şekilde Planlama ve Kullanma Becerisi Kazandırması (Ort= 4,14 Std.= 1,108X²=13,36 df=12 p=0,343)

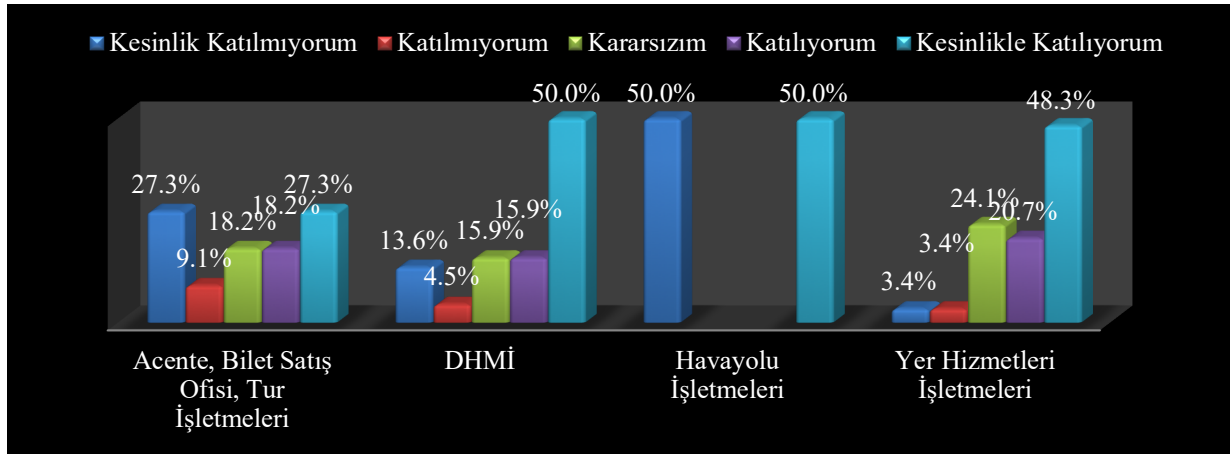
Şekil 14'te iş yeri uygulamasının, derslerde öğrenilen teorik bilgileri pratiğe aktarılmayı sağlama durumuna ortalama 3,93 katılım gerçekleşmiştir. İşletmeler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu ifadeye katılım Yer Hizmetleri işletmelerinde çalışan öğrenciler için %93 katılıyorum, Acente, Bilet Satış Ofisi ve Tur işletmelerinde çalışanlar için %72 katılıyorum, DHMİ'lerde çalışanlar için %59 katılıyorum yöyünde iken havayolu işletmelerinde çalışanlar için bu durum %50 katılıyorum yönündedir.

Şekil 14: İş Yeri Uygulamasının, Derslerde Öğrenilen Teorik Bilgileri Pratiğe Aktarılmayı Sağlaması (Ort= 3,93 Std.= 1,215X²=23,06 df=12 p=0,027)

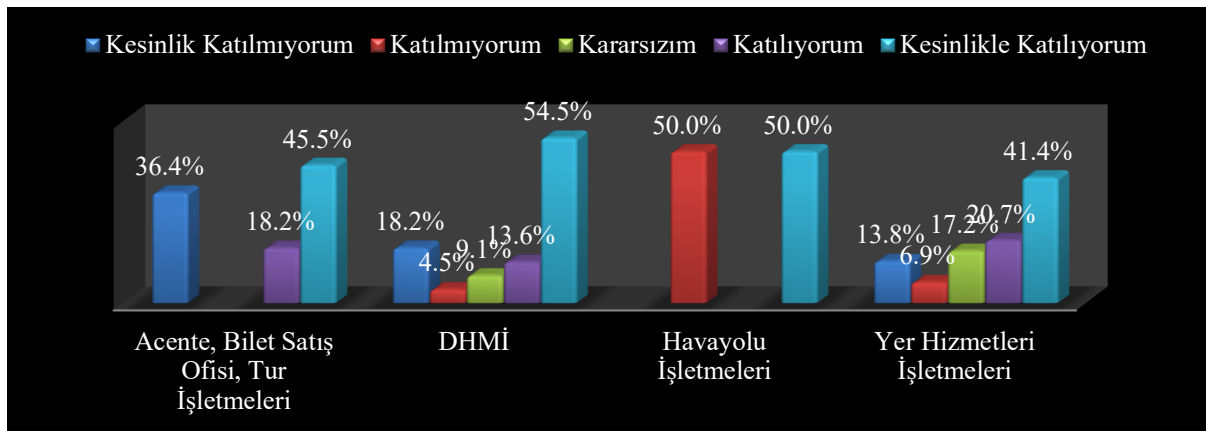
3.3. İşyeri Uygulamasının Yapıldığı İşletmelere göre Öğrenci Memnuniyet Durumlarının Karşılaştırması

İş yeri uygulamasının yapıldığı işletmelere göre öğrencilerin memnuniyet durumları beş ifade ile incelenmiştir. Şekil 15'te öğrencilerin beklentilerini iş yerinin karşılaması durumu, işletmelere göre istatistiki olarak anlamlı farklılık oluşturmamaktadır. Bu yüzden öğrencilerin genel memnuniyet ortalamaları 3,80 katılıyor yönündedir.

Şekil 15: İş Yeri Uygulaması Yaptığım İşyeri Genel Anlamda Beklentilerimi Karşıladı (Ort= 3,80 Std.= 1,404 $X^2= 9,25$ df= 12 p= 0,682)

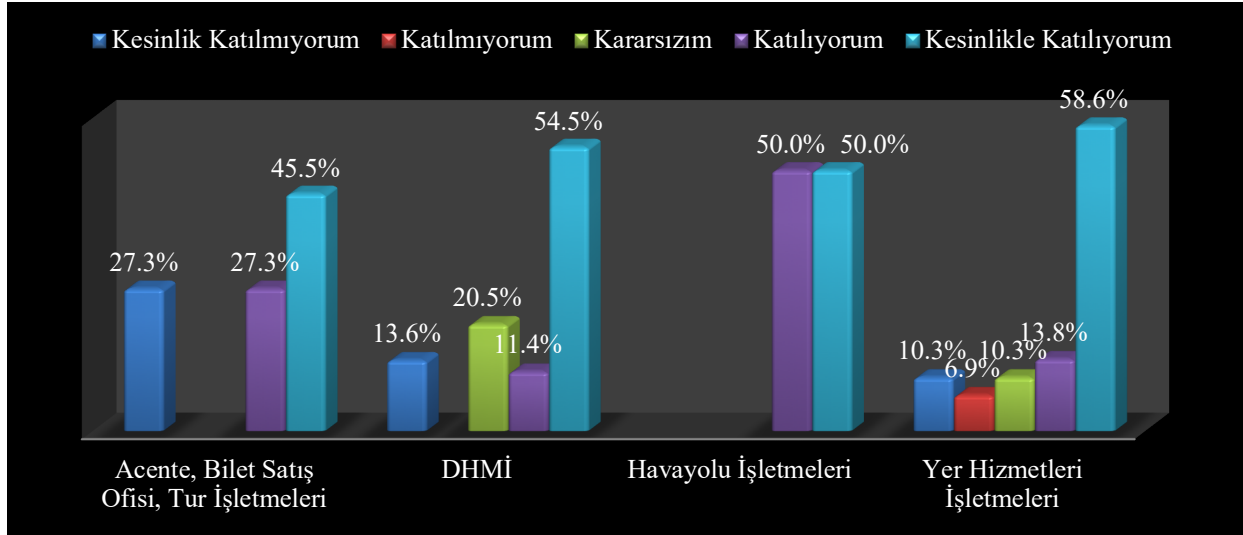
Şekil 16'da tekrar iş yeri uygulaması yapılacak olsa aynı iş yerini tercih etme durumları incelendiğinde istatistiki olarak anlamlı farklılıkların bulunmadığı görülmektedir. öğrencilerin %41'den fazlası aynı iş yerine tercih edebileceklerini ifade etmişlerdir.

Şekil 16: Tekrar İş Yeri Uygulaması Yapacak Olsam Aynı İşyerini Tercih Ederim (Ort= 3,71 Std.= 1,56 $X^2= 14,39$ df=12 p= 0,277)

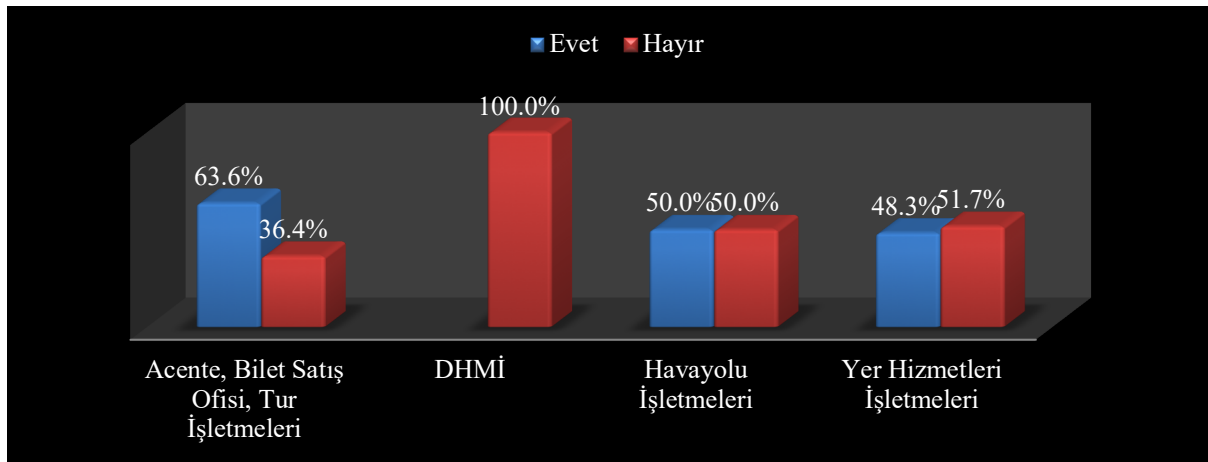

Şekil 17’de iş yeri uygulamasına çıktıkları yeri başka öğrencilere tavsiye etmeleri durumu incelendiğinde, %45’den fazlası tüm işletmelerde tavsiye edebileceklerini bildirmişlerdir.

Şekil 17: Aynı İşyerinde Bölüm Öğrencilerinin İş Yeri Uygulaması Yapmalarını Tavsiye Ederim (Ort= 3,94 Std.=1,434X²= 12,69df=12 p=0,392)

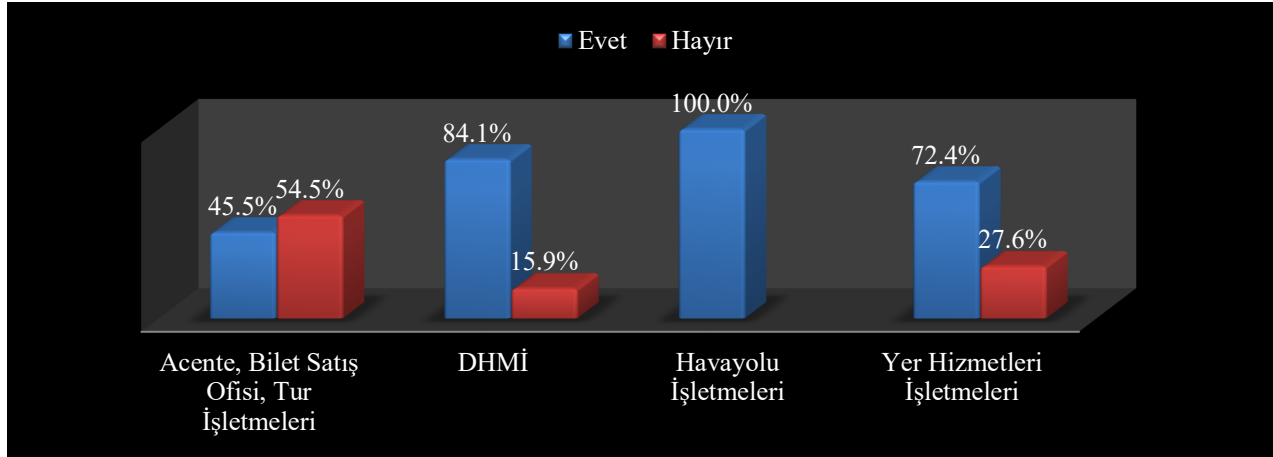
Şekil 18’de mezun olduktan sonra uygulamaya çıktıkları iş yerinden iş teklifi alma durumlarında, öğrenciler en çok %63 ile Acente, Bilet Satış Ofisi ve Tur işletmeleri ile %48 ile Yer Hizmetleri işletmelerinden iş teklifi almışlardır.⁴

Şekil 18: 5. Mezuniyet Sonrası İçin İş Yeri Uygulaması Yapılan yerden İş Teklifi Alma Durumları

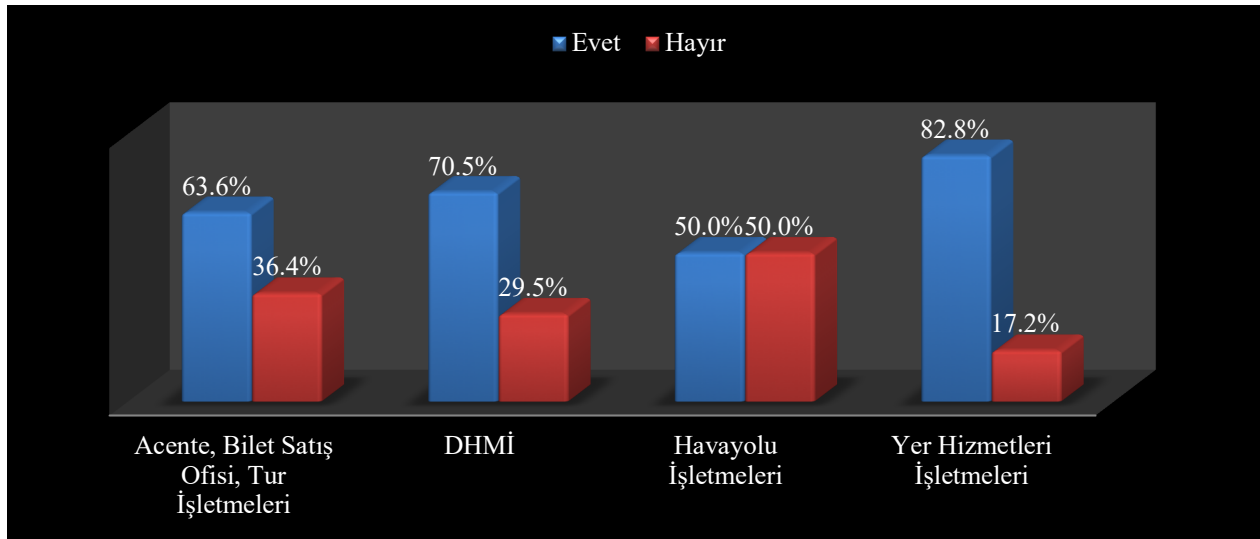
⁴ DHMİ kamu kuruluşu olduğu için lisans ve KPSS yerleştirmesi ile çalışan istihdam etmektedir. Bu yüzden iş teklifinde bulunamazlar.

Şekil 19’da öğrencilerin mezun olduktan sonra iş yeri uygulaması yaptıkları yerde çalışma istekleri incelendiğinde, Havayolu işletmeleri, DHMİ ve Yer Hizmetleri işletmelerinde çalışmak istedikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 19: Mezun olduktan sonra iş yeri uygulaması yapılan yerde çalışma isteği durumları

Şekil 20’de iş yeri uygulamasından genel memnuniyet durumlarının Yer Hizmetleri işletmelerinde ve DHMİ’lerde daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 20: İş Yeri Uygulamasından Genel Olarak Memnun Kalma Durumları

SONUÇ

MAKÜ SBMYO Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği Programında iş yeri uygulamasına çıkan öğrencilerin bu uygulamadan kazanımları ve memnuniyet durumları üzerine yapılan bu çalışma sonucunda; ortaya çıkan kazanımlar ile ilgili olarak öğrencilerin on iki maddenin onbirine dördün üzerinde katılım sağladıkları ve en çok DHMİ ile Yer Hizmetleri işletmelerinden fayda sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu da uygulamanın öğrencilere katkı sağladığını göstermektedir. dördün altında katılım sağlanan iş yeri uygulamasının derslerde öğrenilen teorik bilgilerin pratiğe aktarımı maddesine katılımın 3,93 ile yine dörde yakın olduğu görülmektedir. Bu maddeye en fazla Yer Hizmetleri işletmelerinde uygulama yapan öğrencilerin katılım sağladığı görülmektedir.

İkinci olarak ise memnuniyet durumları ile ilgili maddelere öğrencilerin 3,80 oranında katılım sağladıkları görülmektedir. Bu oran daha da artırılabilir. Yine beklentileri karşılama düzeyinin de 3,71 oranında kalması bu oranın da artırılması gerektiğini göstermektedir. Genel memnuniyet durumları ise %50'den fazladır. Öğrenciler mezun olduktan sonra uygulama yaptıkları iş yerlerinde çalışmayı istemektedirler.

Sonuç olarak iş yeri uygulaması modelinin başarılı olabilmesi için öncelikle öğrencilerin eğitim aldıkları alanda iş yerlerinde çalıştırılmaları gerekmektedir. Araştırmamızı yaptığımız programda, öğrencilerin havacılık sektöründe çalışması gerektiği için ve havacılık sektöründe talebin sezonlara göre değişmesinden dolayı kontenjanlarda sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sıkıntılara rağmen öğrencilerin bu modelin uygulamasından memnun oldukları görülmektedir.

KAYNAKÇA

ADIGÜZEL, A. (2009). Yenilenen ilköğretim programının uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlar, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(17), 77-94.

AKŞİT, A., KALFA, V. R., ARPAT, B. (2016). Bir işveren-öğrenci buluşması modeli- meslek yüksekokullarında işbaşı eğitimi programında öğrenci algılarının belirlenmesi: honaz meslek yüksekokulu örneği, Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi, 12-14.

ALA, M. Ö., GÜLMEZ, H. (2014). İşyeri eğitimi uygulamasının verimliliği: Sosyal bilimler meslek yüksek okulu öğrencileri üzerine bir araştırma, 1. Uluslararası Mesleki Eğitim ve Öğretim Sempozyumu (IVETS-2014), 11-13.

ARPAT, B., KALFA, V. R., AKŞİT, A., ÇAMURDAN, B. (2017). Meslek yüksekokullarında nitelikli ara eleman ihtiyacını karşılamada yeni arayışlar: 3+ 1 işbaşı eğitim modeli Honaz Meslek Yüksekokulu örneği, Çalışma İlişkileri Dergisi, 8(2), 76-94.

BANKOLE, O., CLOETE, E. (2011). Mobile banking: A comparative study of South Africa and Nigeria, In IEEE Africon'11, September, 1-6.

BAŞER, G. (1994). Hemşirelikte yükseköğretim,Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 1(1), 15-18.

GÖKTÜRK, İ. E., AKTAŞ, M. A., GÖKTÜRK, Ü. (2013). Sosyal bilimler meslek yüksekokullarının eğitim sürecinde; uygulama açısından karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri,Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 3(4), 1-8.

KARACAN, S., KARACAN, E. (2004). Meslek yüksekokullarında (myo) yapılan staj uygulamalarına ilişkin bir araştırma: kalite ve verimlilik için iş yerleri-myo işbirliğinin gereği,Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (8), 168-184.

KAYA, A. (2014). Meslek yüksekokulunda öğrenim gören öğrencilerin eğitim öğretim ve geleceğe yönelik düşünceleri,Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33(2), 349-356.

KAYSİ, A. G. F., GÜROL, A. (2017). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin işyeri uygulamalı eğitim süreçlerinin değerlendirilmesi, Kesit Akademi Dergisi, 3(8), 266-280.

KÜÇÜKÇİRKİN, M. (1990). Üniversite-Sanayi İşbirliği: Ülke Sanayi ve Ekonomisi Açısından Önemi, Ankara:TOBB Yayınları.

ÖMÜRBEK, N., HALICI, Y. (2012). Üniversite sanayi işbirliği çerçevesinde Antalya teknokenti ile Göller Bölgesi teknokenti üzerine bir araştırma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (15), 249-268.

ÖREN T. Ş., ÖREN V. E., 3+1 Eğitim Modelinden Beklentiler: Banaz Meslek Yüksekokulu Örneği, Yükseköğretim Dergisi, 2016;6(1):22-27

ÖZEL, N., KARAGÖZ, İ. (2014). Meslek yüksekokulları ve iş-dünyası arasında becerili insan kaynağı yetiştirme ilişkilerinin yeterliği: bolu meslek yüksekokulu stajyer öğrenciler üzerinde bir araştırma,Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(1), 32-41.

SARIBIYIK, M. (2013). Meslek Yüksekokullarında Nitelikli İşgücü Yetiştirmek İçin 3+ 1 Eğitim Modeli. Akademik Platform Mühendislik ve Fen Bilimleri Dergisi, 1(1), 39-41.

SED, Üniversite Sanayi İşbirliğinde köklü adım: 3+1 Eğitim Modeli. (2013, Ocak-Şubat). Sakarya Ekonomi Dergisi, 4-8.

SEVİM, Ş., KARMETE, F., "Meslek Yüksek Okullarında Üniversite-Sanayi İşbirliği: Yöresel Kalkınmaya Etkisi ve Yerel Bazda Uygulama Örneği", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 8, Kütahya, 2003, s.1-18.

TİTREK, O., KOCAMAN, N., ATEŞOĞLU, G. Ö., GÖKTEKİN, M. (2013). 3+ 1 eğitim modelinin öğrenci üzerindeki etkililiği, VI. Ulusal Lisansüstü Eğitim Sempozyumu, 98.

TUĞAY, O., AKTAR, A. (2019). Üniversite öğrencilerinin iş başında eğitimden memnuniyet düzeylerinin kariyer hedeflerine etkisi: muhasebe ve finansal yönetim bölümü öğrencilerine yönelik bir araştırma, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(3), 867-881.

ATASÖZLERİ İŐIŐINDA YÖNETİM¹

Prof. Dr. İsmail BAKAN²

Dr. Öğr. Üyesi İnci Fatma DOĐAN³

ÖZET

Kültür, tarihle zenginleşen, bir öğrenme süreciyle insanların deneyimlerinin nesilden nesile aktarıldığı birikimlerin sonucudur (Rong, 2013: 31). Kültür genel olarak maddi kültür ve manevi kültür olmak üzere iki kısımda değerlendirilir (Meydan ve Polat, 2010: 126). Maddi kültür, üretimin kaynaklarına ve araçlarına ilişkindir. Bir toplumun yaşayış biçimi, kullandığı kap-kacak, giyim eşyaları, kullandığı teknoloji, teknik araçlar, makineler, fabrikalar maddi kültür unsurlarıdır. Manevi kültür ise bir toplumun en başta dili olmak üzere inançları, örf ve adetleri, ahlak kuralları, normları, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi vb. unsurlarıdır (Tetik, 2018: 50).

Gürçay (1994: 79-93), değerler, normlar, örf ve adetler, dil, semboller, törenler gibi maddi ve manevi kültürü oluşturan unsurların, insan ilişkilerini ve belirli amaçlara etkin bir şekilde ulaşmak için kurulmuş örgüt yapılarını etkilediğini ve yönlendirdiğini ifade etmektedir (Akin, 2008: 4). Kültürel unsurlar yaşamın her alanında çeşitli roller üstlenerek insanların davranışları üzerinde etkili olmaktadır.

Yüzerce yıl kazanılan tecrübelerin ve kazanımların nasihatleştirilerek kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla sosyal yaşamın maddi ve manevi mirasını oluşturan, bir kültürü anlamaya yardımcı bir araç sayılan, kültürlerin belirli özelliklerini yansıtan atasözleri de örgütsel yapının işleyişinde yöneticilere ve çalışanlara bir öngörü sağlar ve onların davranışlarına yön verirler (Akin, 2008: 5-6). “Atalar sözü evlada miras kalır”, “Atalar sözü tutan, yüce dağlar aşar”, “Atalar sözü tutmayan yabana atılır” gibi sözlerle de değerlerine dikkat çekilen atasözleri yöneticiler için yönetim sürecinin ve faaliyetlerin etkinliği açısından bir başucu rehberi olma özelliği taşırlar.

Bu kapsamda bu çalışmada, atasözleri ile amaçlara etkin ve verimli bir şekilde ulaşmak için kullanılan çağdaş yönetim yaklaşımları arasındaki ilişki teorik düzeyde incelenecektir. Bir kültür ögesi olan atasözlerinin içerdikleri yargılar sebebiyle iş yaşamına nasıl etkide buldukları ve çağdaş yönetim yaklaşımları ile nasıl ilişkilendirilebileceklerine dair bilgiler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Atasözleri, Çağdaş Yönetim Yaklaşımları

GİRİŞ

Ulusları birbirinden ayıran sahip oldukları kültürleridir. Kültür, bir topluma ve onun yaşam biçimine işaret eder (Lebrón, 2013: 126). Kültür, tarihle zenginleşen, bir öğrenme süreciyle insanların deneyimlerinin nesilden nesile aktarıldığı birikimlerin sonucudur (Rong, 2013: 31).

Kültür genel olarak maddi kültür ve manevi kültür olmak üzere iki kısımda değerlendirilir (Meydan ve Polat, 2010: 126). Maddi kültür, üretimin kaynaklarına ve araçlarına ilişkindir. Bir toplumun yaşayış biçimi, kullandığı kap-kacak, giyim eşyaları, kullandığı teknoloji, teknik araçlar, makineler, fabrikalar maddi kültür unsurlarıdır. Manevi kültür ise bir toplumun en başta dili olmak üzere inançları, örf ve adetleri, ahlak kuralları, normları, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi vb. unsurlarıdır (Tetik, 2018: 50).

¹ Bu Makale 2-4 Kasım 2019 tarihleri arasında Antalya’da düzenlenen ASEAD 6. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, ibakan63@hotmail.com

³ Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkoğlu MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, ikurtulgan@gmail.com

Gürçay (1994: 79-93), değerler, normlar, örf ve adetler, dil, semboller, törenler gibi maddi ve manevi kültürü oluşturan unsurların, insan ilişkilerini ve belirli amaçlara etkin bir şekilde ulaşmak için kurulmuş örgüt yapılarını etkilediğini ve yönlendirdiğini ifade etmektedir (Akın, 2008: 4). Çünkü toplumun veya bir örgütün üyesi olmak o topluma ve örgüte uyum sağlamayı gerektirmektedir. Uyum sağlamanın ana koşulu ise o toplumun veya örgütün amaçlarını, normlarını, değerlerini paylaşmaktır (Eren, 2006: 313). Paylaşılan bu değerler seti de kültürü oluşturduğuna göre, kültür hem toplumsal yaşama hem iş yaşamına yön veren dinamik bir unsur olarak görülmektedir.

Kültürel unsurlar yaşamın her alanında çeşitli roller üstlenerek insanların davranışları üzerinde etkili olmaktadır. Özellikle stratejik yönetim anlayışını benimseyen örgütlerin yönetim tarzlarında kültür ve kültürel unsurlara oldukça önem verilmektedir (Karakaya vd., 2013: 72). Yönetim süreci ve etkinliği ile ilgili olarak kültürel ve diğer çevre faktörlerini araştıran birçok davranış bilimci de kültürün iş yaşamında belirleyici bir rol üstlenerek yönetim süreçlerini etkilediğini ifade etmişlerdir (Negandhi ve Estafen, 1991: 163-168; Akt.Akın, 2008: 1-2). Güçlü bir kültür yapısına sahip örgütler amacına bir bütün olarak yönelip içinde bulunduğu çevresine kolay uyum sağlayabilirler (Topaloğlu ve Kara, 2004: 3). Dolayısıyla güçlü bir kültür örgütlerin başarısında önemli bir yere sahiptir.

Bir örgüt içinde kültürün oluşumunda etkili olan bazı temel öğeler bulunmaktadır. Seremoniler, törenler, ayinler, hikayeler, mitler, kahramanlar, semboller, normlar, değerler, dil bu öğeler arasında yer almaktadır (Keskin, 2016: 30). Bu öğelerden bir diğeri de atasözleridir. Atasözleri, bir kültürü anlamaya yardımcı bir araç, kültürlerin belirli özelliklerini yansıtacak bir ayna gibidirler (Rong, 2013: 32).

Atasözleriyle ilgili bugüne kadar birçok tanım yapılmıştır. Yapılan tanımlar incelendiğinde atasözleri, atalardan gelen ve onların yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini, davranışlarını, yaşam felsefelerini, dünya görüşlerini yansıtan, kimin tarafından söylendikleri belli olmaksızın ağızdan ağıza dolaşan, yol gösterici nitelik kazanmış, az kelime ile çok mana içeren sözler olarak ifade edilmektedir (Ergan, 1999). Bir kültürün değer yargılarını içeren, nesilden nesile aktarılan kültür unsurlarıdır. Atasözleri, bir kültürün sözlü ürünleri içinde yer alan seçkin bir özelliğe sahiptirler (Alkaya, 2001: 56).

Bazen sosyal bir amaca ulaşmak için, bazen bir duruma açıklık getirmek için, bazen öğüt vermek için, bazen de örnek göstermek veya düşünceleri kısa yoldan anlatmak için başvurulan bir kültür ögesi olan atasözleri, hayatın hemen her alanında sıkça kullanılmaktadır (Karabağ ve Coşan, 2000: 5).

İnsanların değer yargılarını ortaya koyan atasözlerinin sıkça kullanıldığı alanlardan biri de iş yaşamıdır. İş yaşamında atasözleri içerdikleri anlam açısından uyum gösterdikleri konu ve olaylarla ilgili olarak belirleyicilik rolü oynarlar. Atasözleri örgütsel yapının işleyişinde yöneticilere ve çalışanlara bir öngörü sağlar ve onların davranışlarına yön verirler (Akın, 2008: 5-6). “Atalar sözü evlada miras kalır”, “Atalar sözü tutan, yüce dağlar aşar”, “Atalar sözü tutmayan yabana atılır” gibi sözlerle de değerlerine dikkat çekilen atasözleri yöneticiler için yönetim sürecinin ve faaliyetlerin etkinliği açısından bir başucu rehberi olma özelliği taşırlar. Çünkü atasözleri, iş yaşamında bazı uygulama ve davranışların niteliği ve boyutlarına ilişkin derinliği olan bir kaynaktır (Akın, 2010: 811). Örgüt içinde hangi kural ve ilkelere neden ve nasıl uyulması gerektiğine dair bir hüküm bildirirler, öğütte bulunurlar.

Bu kapsamda bu çalışmada, atasözleri ile amaçlara etkin ve verimli bir şekilde ulaşmak için kullanılan çağdaş yönetim yaklaşımları arasındaki ilişki teorik düzeyde incelenecek ve atasözlerinin iş yaşamına dair ne ifade ettikleri, neyi söylemeye çalıştıkları araştırılacaktır. Bir kültür ögesi olan atasözlerinin içerdikleri yargılar sebebiyle iş yaşamına nasıl bir etkide bulduklarına dair bilgiler sunulacaktır. Amaç yönetim kademesinde bulunan çalışanlar için atasözleri temelinde kendilerini başarıya götürecektir stratejiler, taktikler belirlemelerine yardımcı olmaktır.

Bu kapsamda öncelikle atasözleri ile ilişkili olduğu düşünülerek ele alınan bazı çağdaş yönetim yaklaşımlarına dair kısaca teorik bilgi verilecek, daha sonra bu yaklaşımlar ile ilişkili olan atasözleri arasındaki ilişkiler incelenecektir.

1. KÜMELENME YAKLAŞIMI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU ATASÖZÜ

Küreselleşme ile birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan baş döndürücü gelişmeler uluslararası sınırların bağlayıcılığını gitgide azaltmış ve coğrafi uzaklıklar önemini kaybetmeye başlamıştır (Çağlar, 2006:305). İşletmeler açısından pazara ve hammaddeye yakınlık gibi konuların önemi azalmaya başlamıştır. Bunun yanında işletmeler için eğitim ve öğretim kurumları, yerel yönetimler, kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak rekabet gücünün geliştirilmesi açısından etkili olmaya başlamıştır (Alsaç, 2010:1). İşletmeler bir araya gelip bilgi ve güçlerini birleştirerek tek başlarına gerçekleştiremedikleri büyük ve katma değeri yüksek işleri ortaklaşa gerçekleştirmeyi tercih etmeye başlamışlardır. Bu şekilde işletmeler, işbirliği sonucunda oluşacak sinerjiyle beraber rekabet güçlerinin artırılması noktasında bir avantaj sağlamaktadırlar (Kaplan, 2009:13).

İşbirliği ağlarının oluşumu ve gelişimi, işletmelerin rekabet güçlerinin artırılması noktasında en etkili yöntemlerden birisi kümelenme yaklaşımıdır (www.geka.org.tr, 10.12.2012). Kümelenme kavramı, literatürde ilk defa 1990'da Ulusların Rekabet Avantajları (The Competitive Advantage of Nations) isimli çalışması ile Michael Porter tarafından kullanılmıştır (Alsaç, 2010:2).

1890'lı yıllarda dile getirilen ve 1990'lı yıllarda Porter ile birlikte popüler hale gelen kümelenme kavramı, birbirine güçlüce bağımlı firmaların (özelleşmiş tedarikçiler dahil), bilgi üreten kurumların (üniversiteler, araştırma enstitüleri, mühendislik şirketleri), bağlantı sağlayan kuruluşların (aracılar, danışmanlar) ve müşterilerin, katma değer sağlayan üretim zinciri içinde birbirlerine bağlandıkları ağ olarak tanımlanmaktadır (Bulu vd., 2004:2). Kümelenmeler günümüzde üstün rekabet gücüne sahip olmanın, bölgesel ve yerel düzeyde ekonomi gelişiminin ve kalkınmanın temelinde yatan önemli bir faktördür. Verimliliği arttırarak katma değer yaratılması konusunda kümelenmeler ekonomik büyümenin itici gücünü oluşturmaktadır (Hobikoğlu ve Deniz, 2011:232).

Bugün, büyük dünya ekonomileri ve bu ekonomilerin en rekabetçi sektörleri incelendiğinde, arka planlarında birbiri ile ilişkili işletmelerin coğrafi yoğunluğuna dayalı kümelenmeleri görmek mümkündür. Örneğin; Almanya denilince otomotiv, Norveç denilince deniz taşımacılığı, Japonya denilince elektronik eşya, İtalya denilince ise ayakkabı ve hazır giyimin akıllara gelmesi bu yüzdendir (Bulu, 2005).

Atasözleri incelendiğinde “Komşu Komşunun Külüne Muhtaçtır” atasözünün kümelenme yaklaşımı ile ilişkili olduğu düşünülmektedir. “Komşu Komşunun Külüne Muhtaçtır” atasözü, birbirine çok yakın yerlerde yaşayan insanların, en küçük bir gereksinimleri olduğunda, herhangi bir şeye ihtiyaç duyduklarında komşularının kapısını çalmalarından bahsetmektedir (www.atasozlerianlamlari.com, 11.12.2012). Zorlu hayat şartları insanları bir arada yaşamak zorunda bırakmıştır. Bir arada yaşamak ta sosyal hayatı, sosyal hayat da karşılıklı olarak yardımlaşmayı beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla insanlar karşılaştıkları zorlukların üstesinden gelmek, yeri geldiğinde üzüntülerini yeri geldiğinde sevinçlerini paylaşmak için yakın çevresinde bulunan komşularına ihtiyaç duymuşlar ve onlara başvurmuşlardır. Bu bakımdan komşular birbirlerine en küçük şey için bile muhtaç konumdadırlar. Atalarımızda yaşam deneyimleri sonucunda bu durumu “komşu komşunun külüne muhtaçtır” diyerek kısa ama özlü sözlerle ifade etmişlerdir.

Yüzyıllar boyunca yaşanan deneyimler sonucunda nesilden nesile aktararak günümüze ulaşan bu atasözü içerdiği anlam açısından çağdaş yönetim teorileri kapsamında düşünüldüğünde kümelenme yaklaşımını akıllara getirmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada “Komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözü ile “kümelenme yaklaşımı” arasında teorik açıdan anlamlı bir ilişki olduğu varsayılmakta olup bu ilişkinin var olduğunu düşündüren görüş şu şekilde açıklanmaktadır.

İnsanlar toplumsallaşmanın bir gereği olarak belirli bir çevrede diğer insanlarla beraber yaşarlar. Onlarla sürekli iletişim ve dayanışma içerisinde yaşamlarını devam ettirirler. Herhangi bir konuda bir yardıma ihtiyaç hissettiklerinde ilk olarak yakın çevrelerinde bulunan komşularının kapılarını çalar ve onlardan talepte bulunurlar. Komşularıyla kurdukları olumlu ilişkiler sayesinde sorunlarına bir çözüm bulurlar. Eksikliğini duydukları maddi veya manevi her ne ise onu komşuları aracılığıyla gidermeye çalışırlar. Çünkü en küçük önemsiz dediğimiz bir şeye bile yeri geldiğinde sahip değilsen eğer işlerimiz yarım kalır ve aksar. Dolayısıyla tek başına halledemediğimiz, üstesinden gelemediğimiz her olay ve durumda komşularımızla iletişime geçmemiz bize bir avantaj sağlar. Bu anlamda ele alınan bu atasözü son on yıldır popüler hale gelen kümelenme kavramını çağrıştırmaktadır.

Firmaların tek başlarına gerçekleştiremeyecekleri büyük bir işi coğrafik olarak bir arada bulunan diğer firma, kurum veya kuruluşlar ile işbirliği yapmak suretiyle gerçekleştirmek anlamında kullanılan kümelenme kavramı sanki “komşu komşunun külüne muhtaçtır” atasözünün yönetim literatüründeki karşılığına denk gelmektedir.

2. LİDERLİK VE İLİŞKİLİ OLDUĞU ATASÖZÜ

Liderlik, tarihi çok eskilere dayanan, araştırmacıların hep yoğun ilgisini çekmiş konulardan birisidir. İnsanların istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için bir gruba ihtiyaç duymaları onları toplu halde bir arada yaşamaya yönlendirmiştir. İnsanlar amaçlarına ulaşmak için örgütlenme gereksinimi duymuştur. Belirli amaçlara yönelmiş insan gruplarının oluşturulması ve harekete geçirilmesi de onların yönetilme gerekliliğini beraberinde getirmiştir. İşte bu noktada liderlik, yönetimin önemli konuları arasında yerini almıştır.

Liderlik konusu üstünde uzlaşmaya varılmış tek bir liderlik tanımı mevcut değildir. Bazı araştırmacılar ve yazarlar kendi bakış açıları doğrultusunda farklı değişkenleri dikkate alarak liderlik ile ilgili çok sayıda tanım yapmışlardır (Avcı ve Topaloğlu, 2009:3). Buna göre Can (2005) liderliği, “örgütün amaçlarıyla uyusun ya da uyuşmasın, diğerlerinin davranışlarını bazı hedeflere yönlendirmek için etkileme” olarak tanımlamıştır. Koçel’e (2011) göre liderlik, “belirli şartlar altında, belirli kişisel veya grup amaçlarını gerçekleştirmek üzere, bir kimsenin başkalarının faaliyetlerini etkilemesi ve yönlendirmesi süreci” olarak ele alınmıştır.

Liderlik ile ilgili yapılan tanımlar incelendiğinde genel olarak liderliğin, ortaklaşa yaratılan vizyona yönelik olarak bireylerin bir araya gelmesini, istekli ve coşkulu olarak ortak hedefleri benimsemesini ve bu hedeflerin gerçekleşebilmesi için tüm varlıkları ile katkıda bulunmasını sağlayan enerjik bir süreci (Çetin ve Beceren, 2007); liderin ise bu süreçte başkalarını belirli bir amaç doğrultusunda etkileyebilen ve otoriteye sahip kişileri ifade ettiği söylenilebilir.

Atasözlerimiz içerisinde yönetim teorileriyle ve yöneticilerin değeriyle ilgili olacağı düşünülen ve bu bölümde ele alınan atasözü “Herkesin akıllı bir olsa koyuna çoban bulunmaz” atasözüdür.

“Herkesin akıllı bir olsa koyuna çoban bulunmaz” atasözü, çeşitli işlerin farklı yeteneklere sahip kişilerle başarılacağını ifade etmektedir. Çünkü herkes her konuda aynı bilgi ve becerilerle donanmış olsalardı, akıllı ve yetenek yönünden eşit olsalardı, basit ve sıradan iş yapan kimse bulunmazdı. Allah insanları yetenek ve akıllı yönünden farklı yaratmıştır ki dünyanın düzeni bozulmasın ve bazı işler yüzüstü kalmasın (www.atafoni.com, 26.12.2012).

Dolayısıyla bu bölümde ele alınan atasözünün yönetim teorilerinden liderlik teorisiyle ilişkili olduğu görülmektedir. “Herkesin akıllı bir olsa koyuna çoban bulunmaz” atasözünde insanları yönlendiren, belirli amaçlar doğrultusunda onları peşinden sürükleyebilen liderlerin diğerleriyle akıl ve yetenek yönünden eşit olmadıkları ifade edilmektedir. Ayrıca yine ortak amaçlar için bir araya gelmiş insanların, onları yönlendirecek lider olmadan istenen amaçlara belirlenen zamanda ve istenilen şekilde ulaşmalarının zorluğundan bahsedilmektedir.

3. ÇATIŞMA YÖNETİMİ VE İLİŞKİLİ OLDUĞU ATASÖZÜ

Çalışmak, insan yaşamında önemli bir yere sahiptir. İnsan, çalışma yaşamı boyunca kendine çeşitli amaçlar edinir. Ancak birlikte yaşadığı diğer insanların da amacı vardır. Bazen diğer insanların amaçlarıyla kişinin kendi amaç ve istekleri uyumsuz olabilir. Sosyal hayatın kaçınılmaz çatışma kavramı bu durumda ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar bireylerin kendileri için olduğu kadar, içinde buldukları organizasyon ve toplum için de önem arz etmektedir. Özellikle son yıllarda meydana gelen hızlı ve birdenbire ortaya çıkan değişim ortamları, çatışmaların daha yoğun ve sıklıkla yaşanmasına sebep olmuştur.

Açık ve net bir tanımı bulunmamakla beraber çatışma, iki veya daha fazla birey ya da grup arasında düşünce, değer ve duygulardaki farklılıklardan kaynaklanan anlaşmazlık, uyuşmazlık ya da ortaya çıkan birbirlerine ters düşme gibi sorunların, faaliyetlerin karışmasına ve hatta durmasına neden olduğu olaylar olarak düşünülebilir (Kelly, 2006:22; Akt. Deniz ve Çolak, 2008:310). Çatışma, bireyin içinde bulunduğu ortam ve zamanda istemediği koşullarla karşı karşıya kalması ve bir sonuç için zorlanması durumunda, gerçekleştirdiği davranış, ulaştığı duygusal yapı olarak tanımlanabilir (Erdoğan, 1996: 146).

Yönetim biliminde, örgütsel çatışma kavramına ilişkin ilk çalışmayı yapan Marry Parker Follet'dir. Follet, çatışmayı yönetmek için atılması gereken ilk ve önemli adımın farklılıkları kabul etmek olması gerektiğini söylemiştir. Çatışmayı yıkıcı bir savaş olarak değil, farklılıkların bir görüntüsü olarak ifade etmiştir (Üngüren vd., 2009:39).

Örgütsel çatışmalar; çatışan tarafların özelliklerinden, ilişkilerinden, çatışmanın ortaya çıktığı konu ve koşullardan, uygulanan strateji ve taktikler ile çatışmanın sonuçlarından etkilenen ve aynı zamanda çevresini etkileyen bir süreçtir (Sökmen ve Yazıcıoğlu, 2005:2).

Örgütlerde, birey ve gruplar arasındaki etkinliklerde, ilişkilerde ve davranışlarda ortaya çıkan anlaşmazlıklar, uyuşmazlıklar olarak ifade edilen çatışmaları önlemek ve örgütsel başarıyı sağlamak, yöneticilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan bir tanesidir (Şahin vd., 2006:556). Etkin bir çatışma yönetimi için öncelikle çatışmanın teşhis edilip açıkça tanımlanması, ortaya çıkış nedenlerinin araştırılması, çatışmayı çözecek yöntemlerin, stratejilerin belirlenmesi ve bu stratejiler arasından örgütsel etkililiğe katkısı açısından en uygun olanının tercih edilmesi gerekmektedir (Seval, 2006:252).

Nedeni ne olursa olsun, iyi yönetilebilen çatışmalar örgütsel başarıyı artırabilir. Bunun içinde çatışmanın ortaya çıkar çıkmaz belirtilerinin fark edilmesi ve çözüm yollarının aranması zorunludur.

Atasözleri ile yönetim teorileri arasındaki ilişkinin araştırıldığı bu çalışmada, çatışma yönetimi ile “İki horoz bir pinde geçinemez”, atasözü arasında yakın bir ilişki bulunmuştur. Hemen her konuda olduğu gibi çatışma konusunda da atalarımız yıllar öncesinden durumu fark ederek yöneticilere bir nasihatla bulunmuşlardır. Onlar “İki horoz bir pinde geçinemez” diyerek farklı dil, din, kültür, anlayışa sahip insanların bir arada sorunsuzca yaşayamayacağını ve anlaşamayacaklarını dile getirmişlerdir. Farklı değerlere, tutumlara ve inançlara sahip bireylerin ortak bir faaliyette bulunurken farklı davranışlarda bulunmayı tercih etmeleri nedeniyle aralarında uyuşmazlıkların yaşanacağını ve bunun kaçınılmaz olduğunu ifade etmişlerdir.

SONUÇ

Atasözleri ile amaçlara etkin ve verimli bir şekilde ulaşmak için kullanılan çağdaş yönetim yaklaşımları arasındaki ilişkinin teorik olarak ele alındığı bu çalışma genel olarak incelendiğinde atasözlerinin, yönetim bilimine çok önemli katkılar sunduğu, yöneticiler ve çalışanlar için bir başucu rehberi olmayı hakettiği görülmektedir. Günümüzde örgütlerini etkin ve verimli bir şekilde yönetmek isteyen yöneticiler için atasözleri adeta bir reçete olmaktadır. Nesilden nesile aktarılarak, atalarımızın deneyimlerini, düşüncelerini, değer yargılarını az ama çok mana içeren sözlerle günümüze ulaştıran atasözleri her alanda olduğu gibi iş yaşamında da yönlendirici rol oynamakta ve etkileyici olmaktadır. Dikkatle incelendiklerinde atasözlerinin iş yaşamına ilişkin deneyimleri içerdikleri ve iş yaşamını, yönetim dünyasını şekillendirdikleri görülmektedir. Örgütlerin belirlenen amaçlara ulaşmasında atasözleri yol gösterici, yönlendirici olmakta ve amaçlara ulaşma noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma ile, atasözleri ışığında yöneticilerin karar verip uygulamaya geçmesi ile amaçlar doğrultusunda etkinlik sağlanacağı vurgulanmaktadır. Ayrıca kültürel bir unsur olan atasözlerinin iş yaşamı üzerindeki etkilerine yönelik sınırlı düzeyde yapılmış çalışma (Akın, 2008, 2010; Esen ve Yılmaz, 2011; Gürel ve Nazlı, 2019) olması da bu çalışmanın önemini daha da artırmaktadır. Ayrıca çağdaş yönetim yaklaşımlarını atasözleri üzerinden inceleyen bir çalışmaya rastlanılmamış olması ve yönetim konusunu bütüncül bir bakış açısıyla ele alması da bu çalışmanın özgün değerini oluşturmaktadır.

Atasözleri ışığında yönetim yaklaşımlarını ele alan ilk çalışma olması sebebiyle özgün bir çalışma olması yanında bu çalışmanın bazı sınırlılıkları mevcuttur. Literatürde çok fazla sayıda çağdaş yönetim yaklaşımı bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında sadece üç tanesine yer verilmiştir. Bunun dışında atasözlerinin daha birçok yönetim yaklaşımıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Örneğin, “Su uyur, düşman uyumaz” ile rekabet stratejisi; “Ne oldum dememeli ne olacağım demeli” ile stratejik yönetim; “Sinek pekmezi iyi tanır” ile girişimcilik; “Boş çuval ayakta durmaz” ile insan kaynakları yönetimi; “Yarım hekim candan yarım hoca dinden eder” ile bilgi yönetimi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu düşünülmektedir. Ne var ki tüm ilişkilere değinmek bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır ve bu nedenle kapsam dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla başka bir çalışma da diğer kavramlar ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. (2008). Doğudan batıdan: bir kültür ögesi olan “Türk atasözleri’nin “yönetim paradigmaları açısından incelenmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5:2.
- Akın, A. (2010). Kültür penceresinden Türk İş Sisteminin temelleri ve atasözleri bağlamında bir model önerisi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 809-838.
- Alkaya, (2001). Tatar Türkçesindeki dil ve söz ile ilgili atasözleri üzerine bir değerlendirme, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 55-76.
- Alsaç, F. (2010). “Bölgesel gelişme aracı olarak kümelenme yaklaşımı ve Türkiye için kümelenme destek modeli önerisi”, Devlet Planlama Teşkilatı, Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Avcı, U. ve Topaloğlu, C. (2009). Hiyerarşik kademelere göre liderlik davranışlarını algılama farklılıkları: otel çalışanları üzerinde bir araştırma, *KMU İİBF Dergisi*, 11(16), 1-20.
- Baecker, D. (1997). The meaning of culture, *Thesis Eleven* 51(1), 37-51.
- Bulu, M. (2005). “Türk Kobileri için rekabet stratejileri”. Ostim Organize Sanayi Gazetesi. <http://www.ostimgazetesi.com/news.asp?intNewsID=204&intGroup=11>, Erişim Tarihi: 28 Nisan 2009.
- Bulu, M. Eraslan, İ.H. Şahin, Ö. (2004). Elmas (diamond) modeli ile Ankara bilişim kümelenmesi rekabet analizi. 3.Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25-26 Kasım, Eskişehir.

- Çağlar, E. (2006). Türkiye’de yerelleşme ve rekabet gücü: kümelenmeye dayalı politikalar ve organize sanayi bölgeleri, <http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/4.bolum.pdf>.
- Çetin, N.G. ve Beceren, E. (2007). Lider kişilik: Gandhi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3(5), 110-132.
- Deniz, M. ve Çolak, M. (2008). Örgütlerde çatışmanın yönetiminde gücün kullanımı ve bir araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(23), 304-332.
- Erdoğan İ. (1996). İşletme yönetiminde örgütsel davranış, 1 Baskı. İstanbul: Avcıol Basım-Yayın.
- Eren, E. (2006). “Stratejilerin uygulanması örgüt kültürü: strateji ve liderlik”, Stratejik Yönetim, Necdet TİMUR (Edt.), TC.Anadolu Üniversitesi Yayını No.1491, Açıköğretim Fakültesi Yayını No.801, 3.Baskı, Eskişehir.
- Ergan, N.G. (1999). Türk atasözleri ve deyimlerinde aile ve akrabalık anlayışı, Uluslararası III. Türk Kültürü Kongresi (25-29 Eylül 1999), Cilt: II, Ankara
- Esen, S. ve Yılmaz, E. (2011). Türk atasözleri ve deyimlerinde girişimcilik olgusu (sosyo-ekonomik açıdan bir bakış), *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30 (Ağustos): 249-258.
- Gürel, E. ve Nazlı, A. (2019). Türkçede yönetim olgusu: atasözleri ve deyimler üzerine bir içerik analizi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(62), 1333-1342.
- Hobikoğlu, E.H. ve Deniz, M.H. (2011). Kümelenme modeli ve politikaları çerçevesinde bilgi yapılanması ve rekabet ilişkisi. International Conference On Eurasian Economies, 232-237. <http://www.atafoni.com/herkesin-akli-bir-olsa-koyuna-coban-bulunmaz-atasozunun-anlami.html>, 26.12.2012.
- <http://www.atasozlerianlamlari.com/Harf/B-02/Atasozu/bas-nereye-giderse-ayakta-oraya-gider/>, 26.12.2012.
- http://www.geka.org.tr/yukleme/Guney_Ege_Bolgesinde_Kumelenme_Yaklasimi.pdf, “Güney Ege Bölgesi’nde Kümelenme Yaklaşımı”, Erkek, D.ve Öselmiş, G.
- Kaplan, M. (2009). KOBİ’ler ve Kümeler, *Çerçeve, Ekonomi ve Düşünce Dergisi*, 17(51).
- Karabağ, İ. ve Coşan, L. (2000). Türkçedeki gönül, kalp ve yürek kelimeleriyle ilgili atasözleri ve deyimler ve bunların almanca karşılıkları, *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, (96),5-29.
- Karakaya, A., Ay, F.A. ve Gürel, S. (2013). Stratejik yönetim süreci bağlamında kültür ve yönetim tarzı etkileşimi: Karadeniz bölgesindeki belediyelere yönelik bir araştırma, *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2013, 37(2), 71- 98.
- Keskin, Z. (2016). Örgüt kültürü ve örgüte bağlılık arasındaki ilişki: öğretim üyelerine yönelik bir vakıf üniversitesi örneği, *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi* 31, (2016), 27-42.
- Koçel, T. (2011). İşletme yöneticiliği, 13.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul.
- Lebrón, A. (2013). What is culture?, *Merit Research Journal of Education and Review*, 1(6), 126-132.
- Meydan, C.H ve Polat, M. (2010). Liderin güç kaynakları üzerine kültürel bağlamda bir araştırma, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(4), 123-140.
- Rong, H. (2013). Proverbs reveal culture diversity, *Cross-Cultural Communication*, 9(2), 31-35.
- Seval, H. (2006). Çatışmanın etkileri ve yönetimi, *Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 245-254.
- Şahin, A., Filiz, E.T. ve Ünsal Ö. (2006), Çatışma yönetimi yöntemleri ve hastane örgütlerinde bir uygulama, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 555-568.
- Tetik, H. (2018). Manevi değerler bağlamında kültürün şehirleşmeye etkisi, *Ağrı İslâmi İlimler Dergisi (AGİİD)*, 2018 (3), 49-62.
- Topaloğlu, M. ve Kara, D. (2004). Örgütsel kültürün yöneticilerin yönetsel davranışları üzerindeki etkileri, *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, (2), 121-141.
- Üngüren, E., Cengiz, F. ve Algür, S. (2009). İş tatmini ve örgütsel çatışma yönetimi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: konaklama işletmeleri üzerinde bir araştırma, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(27), 36-56.

RELATIONSHIPS BETWEEN FATHER INVOLVEMENT LEVEL AND SOCIAL COMPETENCE AND BEHAVIORS OF CHILDREN¹

Dr. Öğr. Üyesi Kızbes Meral KILIÇ²

SUMMARY

The aim of this study was to investigate the relationship between the level of father participation and the social competence and problematic behaviors of children in preschool children. The research is in relational screening model. The study group consisted of 120 preschool children (64 girls, 56 boys) who were attending pre-school education in Ankara in 2019. “Personal Information Form”, “The Social Competence and Behavior Scale - SCBE-30” and “The Father Involvement Scale” were used in the study. The data were analyzed by using “t test for Independent Groups”, “The Pearson Product-Moment Correlation Analysis” and “One-Way Variance Analysis (ANOVA)”. As results of the statistical analysis, it was found that the anger/agression scores of the children’s decreased as the fathers’ discretionary involvement and father involvement total score scores increased. Also it is observed that the levels of anger/agression and anxiety/withdrawal observed in the children decreased as the educational level of fathers increased; it was observed that the fathers’ discretionary involvement, responsiveness and closeness and father involvement total scores increased.

Keywords: Early Childhood, Father İnvolveıment, Social Competence, Behavior Problems

---

¹ Bu alışma 27-29 Nisan 2019 tarihlerinde Antalya’da düzenlenen ASEAD V. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu’nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Akdeniz Üniversitesi Kumluca Sağlık Bilimleri Fakültesi ocuk Gelişimi Bölümü, kizbesmeral@gmail.com

INTRODUCTION

The development of social competence is a key challenge for young children as they enter the social field of preschool and encounter the complex demands of teachers and peers. Socially competent children possess the ability to develop peer and adult relationships that are necessary to succeed in both academic and non-academic settings (Mendez, McDermott & Fantuzzo, 2002).

The appearance of mothers as primary caregivers and the limitation of fathers' role only as a home-keeping role led to the evaluation of the concept of parenthood only in the context of motherhood (Berman and Pedersen, 1987; Parke, Dennis, Flyr, Leidy and Schofield, 2005). However, it is known that mothers and fathers contribute to the development of children in a different way and both mothers and fathers have more positive effects on their children's lives if they provide love, care and support to their children (Makusha and Richter, 2016).

Interest in the exploration of contemporary father involvement within developmental research can be traced back to the 1970s. The title of Lamb's (1975) article "Fathers: Forgotten Contributors to Child Development," highlights the zeitgeist of research in this area at that time. This article also served to spur interest in the father's role in child development. Since then, the concept of father involvement has been influenced by a plethora of scholarly work and has been informed by multidisciplinary perspectives (Campos, 2008).

During the late 20th century, macro-societal and cultural changes in gender roles urged many fathers to be more directly involved in the care of children. Father investment has changed from mostly indirect forms such as breadwinning and masculine role-modeling and has become more direct, proximal and engaged. Although in dual-earner households many fathers still take care of their children less than mothers do, a trend toward greater equity in proximal childcare between parents is clearly evident (Torres, Verissimo, Monteiro, Ribeiro and Santos, 2014).

For decades, the exploration of "parent involvement" has been an important topic in the areas of education and child development. Research has shown that parent involvement, increasingly conceptualized in various forms, has been positively associated with children's social, emotional, and academic outcomes during and beyond the ages of schooling. These positive associations have been corroborated by recent meta-analyses, with results that cut across cultures, age groups, and socioeconomic status (Campos, 2008).

The most influential scheme was offered by Lamb and his colleagues (Lamb, Pleck, & Levine, 1987) who suggested three components: interaction, availability, and responsibility: Interaction refers to the father's direct contact with his child through care giving and shared activities. Availability is a related concept concerning the father's potential availability for interaction, by virtue of being present or accessible to the child whether or not direct interaction is occurring. Responsibility refers to the role the father takes in ascertaining that the child is taken care of and arranging for resources to be available for the child. (Lamb, Pleck, Charnov, & Levine., 1987:125).

Several authors have distinguished between the contexts of involvement, such as play, leisure, and affiliative activities with the child, direct (e.g., feeding, diapering, bathing) and indirect (packing diaper bag, washing clothes, selecting clothes for an outing) care and teaching or achievement-oriented activities (homework, teaching alphabet or numbers) (Parke, 2000).

A systematic review of 24 longitudinal studies involving approximately 22,300 individual datasets concluded that active and regular father engagement with the child predicts a range of positive outcomes (Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid, & Bremberg, 2008).

Gottman, Katz, and Hooven (1997) found that fathers' management of children's emotions at age 5 was significantly linked with children's positive peer relationships several years later, whereas mothers' management was not. Grossmann and colleagues (2002) found that fathers' sensitive and challenging interactive play during toddlerhood contributed to their children's later emotional security at age 10 above and beyond mothers' parenting.

Forehand and Nousiainen (1993) found that children's ratings of paternal acceptance predicted teachers' ratings of social competence. Fathers' increasing involvement may work to strengthen family life, particularly against the current backdrop of busy working parents. Fathers' involvement may benefit children directly, in terms of increased quantity of parental attention, and indirectly through improvements in mothers' well-being. Social learning theory would suggest that increased interaction with fathers provides children with an additional opportunity to learn social skills, as well as an additional source of emotional and instrumental support (McMunn, Martin, Kelly & Sacker, 2017).

When the father's involvement in terms of children's behavior is examined, boys were found to benefit from a cohabiting father resulting in less aggressive behaviour in a socio-economically disadvantaged sample of 326 children. In a socially much more advantaged population of 600 children with intact families, boys with a highly engaged father had less behavioural problems during the early school years than boys with less engaged fathers during the preschool years (Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid, & Bremberg, 2008).

When the related literature is examined, it is not found that social competence and inward/outward orientation behaviors of pre-school children and how often their fathers participate in what kind of activities with their fathers. It is thought that the social competencies and behaviors of pre-school children and the participation of various variables together with the levels of father participation will be beneficial. In the light of this information, the aim of this study is to investigate the relationship between the level of father participation and the social competence and behaviors of children in preschool children.

METHOD

Research Design

This research was conducted according to relational screening model. Screening models are a research approach that aims to describe a situation that exists in the past or is still present. In the screening model, the subject, subject or object, which is the subject of the research, is tried to be defined in its own conditions and as it is. For this purpose, detailed descriptions of both situations are made first and then these descriptions are compared according to common criteria (Karasar, 2005).

Working Group

The study group consisted of 120 preschool children (64 girls, 56 boys) who were attending pre-school education in Ankara in 2019. In order to determine the number of the study group, the sampling method that can be reached through purposive sampling methods was used (Büyüköztürk et al., 2013).

Data Collection Tools and Application

In order to obtain sociodemographic information from pre-school children and their fathers in the study, Personal Information Form prepared by the researcher was used. In the present study, Social Competence And Behavior Evaluation-30 Scale was used to determine the social competence, anxiety-withdrawal and anger-aggression levels of children developed by Çorapçı et al (2010). In order to measure how often fathers participate in activities with their children, the Father Involvement Scale developed by Sımsıkı and Şendil (2014) was used.

1. Personal Information Form

Personal Information Form prepared by the researcher was used. There are some questions to determine demographic information (birth date, gender, birth order, pre-school education period, age of mother and father, level of education, job / occupation) of the children to define the socio-demographic characteristics of the children participating in the study.

2. The Social Competence and Behavior Scale - SCBE-30

The scale which was named as “The Social Competence and Behavior Scale - SCBE-30” was developed to evaluate the social skills by LaFreniere ve Dumas in 1996 and it was adapted to Turkish by Çorapçı et al. (2010). This scale evaluates quantity of preschool children’s symptoms of problems and social skills include three subscales each of which consists of 10 items. Social Competence (SC) subscale measures positive characteristics like children’s cooperation and problem solving efforts towards conflicts when they are with their peers. Anger/Aggression (AA) subscale evaluates symptoms of external problems like aggressive and incompatible behavior in peer relations and opposing adults. Anxiety/withdrawal (AW) subscale evaluates symptoms of internal problems like children’s timidity in groups and emotions like sadness and depression.

Symptoms of children's emotional and behavioral problems and social skills are evaluated with 6 point likert type scale (1=never, 2 or 3=sometimes, 4 or 5=frequently, 6=always). Cronbach Alpha internal consistency of SC, AA and AW subscales was 0.88, 0.87 and 0.84 respectively (Çorapçı et al., 2010).

3. The Father Involvement Scale

The Father Involvement Scale is a scale that assesses the involvement of fathers who have children, ages 3-6. The Father Involvement Scale developed by Şendil and Sımsıkı (2014) is made up of 37 items and three subscales. The Discretionary Involvement dimension has 17 items, the Responsiveness and Closeness 12 items, and the Basic Care dimension, 8 items. The Father Involvement Scale items are arranged in the form of types of behavior and receive responses on the basis of a five-response Likert-type scale. The choice of "Always like this" receives 5 points, "Mostly like this" receives 4 points, "Sometimes like this" 3 points, "Rarely like this" 2 points and "Never like this" receives 1 point. Points are obtained as a total score and also as separate scores for each dimension. A father's high score on the scale indicates that his level of involvement is high. The results of the reliability analysis that Şendil and Sımsıkı (2014) performed in a study they conducted with 350 fathers whose children, ages 3-6, were enrolled in a pre-school revealed Cronbach alpha reliability coefficients of .89 for the Discretionary Involvement dimension, .83 for the Basic Care dimension, .85 for Responsiveness and Closeness and .92 for the The Father Involvement Scale total score.

Data Analysis

The data were analyzed by using t test for independent groups and The Pearson product-moment correlation analysis.

RESULTS

Table 1 shows some demographic characteristics of the children involved in the study.

Table 1: Children's Demographic Information

Gender	n	%
Girl	64	53,3
Boy	56	46,7
Number of Sibling	n	%
1	65	54,2
2	45	37,5
3	10	8,3
Mother Education Level	n	%
High school	26	21,6
University	79	65,8
MA / PhD	15	12,5
Mother Business/Occupation	n	%
Unemployed	17	14,2
Health sector	23	19,2
Education sector	7	5,8
Security sector	7	5,8
Public sector	58	48,3
Private sector	8	6,7
Mother Age	n	%
28-35	38	31,7
36-45	80	66,7
46-50	2	1,7
Father Education Level	n	%
High school	34	28,3
University	58	48,3
MA / PhD	28	23,3
Father Business/Occupation	n	%
Health sector	13	10,8
Education sector	5	4,2
Security sector	9	7,5
Public sector	68	56,7
Private sector	25	20,8
Father Age	n	%
32-35	29	24,2
36-45	69	57,5
46-56	22	18,3

As seen in Table 1, 53.3% of the participants are girls; 54.2% of them have 1 brother; 65.8% of the mothers have university graduates; 48.3% of the mother working in public sector; 66.7% of the mother is between 36-45 years of age; 48.3% of his fathers have a university graduate; 56.7% of his fathers working in public sector; 57.5% of his father is between 36-45 years of age.

Table 2: Correlation Outcomes Between the Social Competence/Behavior Scores and the Father Involvement Scale Scores

	1	2	3	4	5	6	7
1. Social Competence	1						
2. Anger/Agression	-,048	1					
3. Anxiety/Withdrawal	,090	,072	1				
4. Discretionary Involvement	,006	-,405**	,185	1			
5. Responsiveness and Closeness	-,130	-,001	-,121	,179	1		
6. Basic Care	-,168	-,176	-,246	,069	-,161	1	
7. Father Involvement Total Score	,135	-,312*	-,059	,705**	,690**	,548**	1

When Table 2 is examined, it was seen that the anger/agression scores of the fathers decreased as the fathers' discretionary involvement and father involvement total score scores increased.

Table 3: Results of "One-Way Variance Analysis (ANOVA)" to determine whether the Father Participation Scale and Social Competence and Behavior Rating Scale showed Significant Differences According to Father Education Level

Dimensions	Source of variance	Sum of squares	sd	Squares average	F	p	Post Hoc Analysis Results
Social Competence	Between Groups	55,389	4	13,847	,566	,689	
	Within Groups	1150,534	115	24,479			
	Total	1205,923	119				
Anger/Agression	Between Groups	115,742	4	28,936	4,168	,006*	Master Degree/PhD < High School*
	Within Groups	326,258	115	6,942			Bachelor's Degree < High School*
	Total	442,000	119				Master Degree/PhD * < Bachelor's Degree *
Anxiety/Withdrawal	Between Groups	147,792	4	36,948	4,128	,006*	Master Degree/PhD < High School*
	Within Groups	420,727	115	8,952			Bachelor's Degree < High School*
	Total	568,519	119				Master Degree/PhD < Bachelor's Degree *
Discretionary Involvement	Between Groups	1737,955	4	434,489	5,208	,001*	Bachelor's Degree < Master Degree/PhD *
	Within Groups	3921,045	115	83,426			High School < Master Degree/PhD *
	Total	5659,000	119				High School < Bachelor's Degree *
Responsiveness and Closeness	Between Groups	1191,666	4	297,917	4,314	,005*	Bachelor's Degree < Master Degree/PhD *
	Within Groups	3245,564	115	69,055			High School < Master Degree/PhD *
	Total	4437,231	119				High School < Bachelor's Degree *
Basic Care	Between Groups	363,743	4	90,936	1,621	,185	
	Within Groups	2636,564	115	56,097			
	Total	3000,308	119				
Father Involvement Total Score	Between Groups	5863,709	4	1465,927	6,395	,000*	Bachelor's Degree < Master Degree/PhD *
	Within Groups	10774,061	115	229,235			High School < Master Degree/PhD *
	Total	16637,769	119				High School < Bachelor's Degree *

When Table 3 is examined, it is observed that the levels of anger/aggression and anxiety/withdrawal observed in the children decreased as the educational level of fathers increased; it was observed that the fathers' discretionary involvement, responsiveness and closeness and father involvement total scores increased.

CONCLUSION

In this study, social competence and behaviors of the sub-components of father participation were lower than expected. In this study, father participation-arbitrary occupation (which includes the free time activities of the father with the child and various games played with the child) and father participation- the level of anger / aggression of the children decreased as the total participation level increased.

The results were consistent with the literature (Forehand and Nousiainen, 1993; Sarkadi, Kristiansson, Oberklaid, & Bremberg, 2008; Torres, Verissimo, Monteiro, Ribeiro and Santos, 2014). Research has shown that mothers spend more time in child-care tasks than fathers (Bittman, 1999; Gauthier, Smeeding, & Furstenberg 2001; Sayer, Bianchi and Robinson, 2004).

It is known that mothers do more physical or routine care than fathers, and the majority of the time fathers spend with their children is play (Pleck, 1997). In this study, fathers' levels of education increased and their behavior problems decreased as their fathers' education levels increased.

In the relevant literature, the positive effect of maternal education on the positive behaviors of children is well documented (Gauthier et al., 2001; Kitterod, 2002; Sayer et al., 2004; Zick and Bryant, 1996).

Some research shows that fathers' education has no effect on the direct physical care of young children (Aldous, Mulligan and Bjamason, 1998; Marsiglio, 1991), but it is known that fathers increase the time they spend playing, reading or having fun with their children (Cooney, Pedersen, Indelicato and Palkovitz, 1993).

KAYNAKÇA

Aldous, J., Mulligan, G. M., & Bjamason, T. (1998). Fathering over time: What makes the difference? *Journal of Marriage and the Family*, 60, 809-820.

Berman, P.W., & Pedersen, F.A. (1987). Research on men's transitions to parenthood: An integrative discussion. P.W. Berman ve F.A. Pedersen (Ed.), *Men's transitions to parenthood: Longitudinal studies of early family experience* içinde (s.217-242). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Bittman, M. (1999). Parenthood without penalty: Time use and public policy in Australia and Finland. *Feminist Economics*, 5, 27-42.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E. & vd. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (15. Baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.

Campos, R. (2008). Considerations for studying father involvement in early childhood among Latino families. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 30(2), 133-160.
<http://dx.doi.org/10.1177/0739986308316658>

Cooney, T. M., Pedersen, F. A., Indelicato, S., & Palkovitz, R. (1993). Timing of fatherhood: Is "on-time" optimal? *Journal of Marriage and the Family*, 55, 205-215.

Çorapçı F., Aksan N., Duygu Arslan- Yalçın D., & Yağmurlu B. (2010). Emotional, behavioral and social cohesion screening in preschool: Social competence and behavior assessment-30 scale. *Journal of Child and Adolescent Mental Health*, 17(2), 63-74.

Forehand, R., & Nousiainen, S. (1993). Maternal and paternal parenting: Critical dimensions in adolescent functioning. *Journal of Family Psychology*, 7, 213- 221.

Gauthier, A. H., Smeeding, T., & Furstenberg, F. F. (2001, March). Do we invest less time in children? Trends in parental time since the 1960s. Paper presented at the annual meeting of the Population Association of America, Washington, DC.

Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1997). *Meta-emotion: How families communicate emotionally*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheuerer-Englisch, H., & Zimmermann, P. (2002). The uniqueness of the child-father attachment relationship: Fathers' sensitive and challenging play as a pivotal variable in a 16-year longitudinal study. *Social Development*, 11, 307-331.

Karasar N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kitterod, R. H. (2002). Mothers' housework and childcare: Growing similarities or stable inequalities? *Acta Sociologica*, 45, 127-149.

Lamb, M.E., Pleck, J.H., Charnov, E.L., & Levine, J. A. (1987). A biosocial perspective on paternal behavior and involvement. In J. B. Lancaster, J. Altman, A. S. Rossi, & L. R. Sherrod (Eds.), *Parenting across the life span: Biosocial dimensions*, (p. 111-142). Hawthorne, NY: Aldine Publishing Co.

Makusha, T., & Richter, L. (2016). Gatekeeping and its impact on father involvement among black South Africans in rural kwazulu-natal. *Culture, Health & Sexuality*, 18(3), 308-320.

Marsiglio, W. (1991). Paternal engagement activities with minor children. *Journal of Marriage and the Family*, 53, 973-986.

McMunn, A., Martin, P., Kelly, Y., & Sacker, A. (2017). Fathers' Involvement: Correlates and Consequences for Child Socioemotional Behavior in the United Kingdom. *Journal of Family Issues*, 38(8), 1109-1131. <https://doi.org/10.1177/0192513X15622415>

Mendez J, McDermott P, Fantuzzo J. 2002. Identifying and promoting social competence with African American preschool children: Developmental and contextual considerations. *Psychology in the Schools*, 39: 111-123.

Parke, R. D. (2000). Father involvement: A developmental psychological perspective. *Marriage & Family Review*, 29(2-3), 43-58.

http://dx.doi.org/10.1300/J002v29n02_04

Parke, R.D., Dennis, J., Flyr, M.L., Leidy, M.S., & Schofield, T.J. (2005). Fathers: Cultural and ecological perspectives. T. Luster ve L. Okagaki (Ed.), *Parenting: An ecological perspective* içinde (ss:103-144). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

Pleck, J. H. (1997). Paternal involvement: Levels, sources, and consequences. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (pp. 66-103). New York: Wiley.

Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., & Bremberg, S. (2008). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: A systemic review of longitudinal studies. *Acta Paediatric*, 97(2), 153-158.

Sayer, L. C., Bianchi, S. M., & Robinson, J. P. (2004). Are parents investing less in children? Trends in mothers' and fathers' time with children. *American Journal of Sociology*, 110, 1-43.

Sımsıkı, H. ve Şendil, G. (2014). Baba Katılım Ölçeği'nin (BAKÖ) Geliştirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (49), 104-123.

Torres, N., Veríssimo, M., Monteiro, L., Ribeiro, O., & Santos, A. J. (2014). Domains of father involvement, social competence and problem behavior in preschool children. *Journal of Family Studies*, 20(3), 188-203.

<http://dx.doi.org/10.1080/13229400.2014.11082006>

Zick, C. D., & Bryant, W. K. (2001). Mothers' employment, parental involvement, and the implications for intermediate child outcomes. *Social Science Research*, 30, 25-49.